

HUBAY JENŐ
EGY ÉLET SZIMFÓNIAJA

ÍRTA
NEUBAUER PÁL

*

HELIKON IRODALMI K. F. T. KIADÁSA
BUDAPEST

Felelős kiadó: Hajdú Tibor.

98.407 — Hornyánszky Viktor R.-T. nyomdai műintézet, Budapest.

Felelős: Nemes Lajos műszaki igazgató.

Ferjem végakarataiban an-
nak az özahjának adott kifeje-
zést, hogy, ha életvezését akar-
tam megírtni, - bírtam meg
arral dr. Neubauer Pál ked-
ves barátjút

Ferjem özahya szerint esleked-
tünk. Itt mi három évi munka

után elkészült -

Glórie tessék arról a meggyo-
zódással hogy egy Himnuszok, nagy-
sreik egyeniseg tiszta Huszár-
ra az olvasó lelketis, majd áthat-
za, betölti és átmelegíti.

Hubay Jenőné
Gróf Lebrián Erőse
Budapest-1941. / 11 /
XII

ZEPHIR

A Vág völgy és Túróc megye természeti szépségeinek romantikája nagyjából még föl fedezetlen. Tutajon jönni le végig a széles és szeszélyes Vág folyón a leggyönyörködtetőbb benyomások egyike: ódon várkastélyok, égbenyúló hegláncok, sűrű, sötét erdők kísérik az embert. És szinte fantasztikusan hat az utasra a Gagyer völgye, mely a Hubay—Cebrian család uradalmához tartozik: váratlanul felbukkanó svájci táj: A szűk völgszoroson hegyi patak rohan lefelé, száguldva, dübörögve; vadul zuhog a víz s útjában meg nem állítják az erotikus sziklatömbök; — mély-zölden csillog a patak, kristályos-tisztán s átlátszón, tajtékat hányva, félelemgerjesztőn. Jobbra-balra a patak-ból, mini várerősségek egymás hegyén-hátán kísérteties sziklaóriások meg barlangok.

A természetnek ez a csodája balra marad el a mosóci kastélyhoz vezető országúttól. Festői falvakon át kanyarog az autó, hogy aztán nyílegyenesen vágjon neki a kastélynak. Három évszázados épület ez, homlokzatán a hamisítatlan barokk minden jellegzetességével. Omladozó mivoltából, letűnt idők világnézetéből művészivé álmodták át és építészeti lelkét lehelték bele az új tulajdonosok: Hubay Jenő és felesége Cebrian Róza grófnő.

S ahogy robogtunk tova, Milecz, a család régi, meg-hitt sofőrje beszél s hangjában mintha a praktikus ember rosszalása viaskodnék a hűséges szolga áhítatos hódolatával: „Hubay mester nem törődött a gazdasággal, viszont Olaszországból mindenféle brokátot meg bútorokat hozatott“ — (itt már felháborodottan): — „szúette bútorokat! Meg csillárokat!.

Mosolyogva jegyzek meg valamit, erre a derék ember rámveti tekintetét, melyből sugárzik a becsületesség. Csodálkozva mered rám jó darabig, s aztán kiböki:

„Hát ez már a csodával határos!... Hubay kegyelmes úr sohase törődött a gazdasággal, egész nap ...“ (hangsúllyal) „csak ... komponált...“

Milecz keresi a megfelelő kifejezést: „. . . és mégis sikerült neki minden, amihez csak hozzányúlt! . . .“ Újabb szünet után, szinte áhítattal:

„Ment minden — magától! . . .“

Ment minden magától! . . . Mint vezérszólam lebeghetne ez a mondás egy ember pazarul gazdag élete fölött, ki játszi könnyedséggel lett mesterévé minden helyzetnek s mégis, — a végső dolgokért épp oly keményen kellett megküzdenie, mint minden Mesternek! Az egyszerű sofőr önkéntelenül hajlik meg a lángész varázsa előtt, akinek bizony minden sikerül. Az életnek ezt a teljességét „Goethe-i“-nek szokták nevezni. Ritka az ilyen élet és ilyen ritkaság volt a Hubay Jenőé, a komponistáé, aki kilenc esztendősen indult el meghódítani a világot és lám! útjában azt lelte meg, ami végtelenül több a világnál: meglelte a Szellemet.

*

A mosóci kastély minden nyáron sok vendéget látott fedele alatt: társadalmi és művészi kiválóságokat. Amióta a Mester elköltözött, a ház csöndesebbé lett, de nyaranként el-eljönnek barátai. S most lehalkult, de felejtethetlen napokat töltenek e házban, egy lelki nagyságban párját ritkító asszonnyal, a Mester méltó asszonyával.

A házban szinte meseszerű csendben, nyugalomban folyik az élet, az ember alig kaphat el egy-egy mozdulatot, röpké pillantást, — mégis megy minden magától. Tágas, nagy ebédlő, a háttérben lovagpáncélok és pálmacsoportok. Sárga ablaktáblákon át tűz be a nap a válogatott izléssel megterített asztalra. Másik helyiség, benne spinét, a falakon ősök arcképe: a dédanya zeneszobája ez, Menüetté és Gavotte ölelkeznek itt egymással. Odébb a Mester zeneszobája. Nyaranként itt játszott egy-egy Beethoven-, vagy Brahms-szonátát világhírű művészekkel, ae legszívesebben Bach Chaconne-ját szólaltatta meg. A teremsor végén aztán a legegyszerűbb szobácska, benne

pianino. Nem egy művét alkotta Hubay Jenő ebben a kastélyban, amelyet határtalanul szeretett, de a kis szobában tartózkodott legszívesebben, pianinója mellett.

*

1938 nyara. Mélységes csend borul a kastélyra meg a parkra, messze a világtól és a fenyegető történetstől. A rádió néma, az újság olvasatlan. Az agyonhajszolt ember annyira fáradt, hogy nem is a boldogság után áhítzik, csak nyugalomra, lelke nyugalomra vágyik. — Különös vendégek váltják föl egymást. Ma Góth Sándor, a színész, Hubay szövegírója ül a szépséges park egy árnyas helyén a háziasszonnyal és velem. Odább bölcsőben a grófnő unokája szendereg, meleg napsugarak védőn burkolják be. Míg szülei, a fiatal anya távoli hazájában, Norvégiában időznek, nagyanyja gondjaira van bízva. Góth kezében könyvecske, néha belepillant, aztán leír valamit. Szinte suttogva beszélgetünk s a színész, írásmunkája közben is élénk részt vesz a társalgásban: lelkesen, érdekesen beszél a földi s a túlvilági életről. Testetlenül röppennek a szavak ide-oda, a fájdalom, a visszaemlékezés ad szárnyat nekik. Közben Góth — ezt csak utóbb tudom meg — Molière-t fordítja magyarra. Éppen csak úgy közben, s mégis kongeniálisan. Amióta felesége, egyben nagy színpadi szereplőtársa, meghalt, összes híres szerepeit, melyeknek visszfénye ott tükröződik arcán, egyetlen egyre cserélte át. Arra, melyet végigjátszani valamennyiünk sorsa: Góth is azt az utat keresi, mely a végesből a végtelenbe vezet. A lelkek finom tanulmányozója a misztikumra vetette magát. Minden szerep között a misztikusé az, melyben azt a bizonyos kezdetet és véget megsejteni kezdi: minden ember örökkévaló halandó.

Távolabb holdsarló alakú tavacska merész ívben veszi körül a parti padot. Itt professzoros férfi ül. A budapesti Zeneművészeti főiskolán három évtizede adja elő a hangszerezést, az összhangzattant. Siklós Albert, a zeneszerző.

Szeret élcélődni és holmi — kultúrával enyhített — cinizmust erőltet magára, nem sok sikerrel: egyénisége hanglétráját ezzel még sem tudja ellenpontozatosan áthidalni. A skála mindenütt és sok alkalommal átcseng rajta s a csöndben szinte hallani nevét: mélabú. Ennek az embernek viszont az egyetlen nagytehetségű fia halt meg nemrégén. S így ő is azt az utat keresi, mely a végesből a végtelenbe visz. Erről a kérdésről faggat engem, miközben tapogatódzva botorkál a hirtelen rászakadt lelki sötétségben. Én csak egy kiutat tudok számára: a művészetet; terelem erre az útra s megkísérlem, hogy ezt a szeretetreméltó mélabús cinikust visszavezéreljem oda, ahonnan elindult: a zenéhez. Hadd lelje föl benne az áhitott Végtelent is, a Békességet is.

*

Ferenczi Sári, az írónő, ez a szellemes asszony gyors léptekre késztet, amint fűrge lábacskaít szedegeti s én loholok e mellett a fiús termetű kobold mellett. Nagy sikerekre tekinthet vissza, szellemmel telített életre. A park őzei bizalommal közelednek hozzá, a legszebb gombákat kutatja fel ott, ahol senki sem kereste volna, virágok kínálkoznak neki és ő varázsos színekben szimfóniává köti össze őket. És mégis, ő benne is él a mulandóság fájdalmas gondolata s beszél róla: mindez csak szimbólum volna?

Igen, szimbólum ez a mesebeli barokk kastély, a tágas, terjedelmes ösvényszelte park, melyet hiába övez védő kerítés, ezek az ösvények a végesből tovább visznek téged a sötét erdőségekbe, a Gagyer völgyébe, a farkasoduk közé, messze ki a csodákkal és félelmességekkel teljes kerek világba. S a vendégek itt? ... ez is csak szimbólum, ezek a nyári vendégek, akik itt valótlannak tűnő valóságba helyezve élnek, itt, ahol minden magától sikerül?

Ennek a világtól oly távol eső szigetnek lakóit hatalmába ejtette a túlvilág gondolata. Mert, mintha ezt a csodálatos valóságot csakugyan szimbólumnak fognák fel, annyira elevenen él bennük a megfoghatatlan. Végző bölcsesség szférájával szemben idegenül állnak, de szeretteik elvesztésének tudata hajszolja őket s vonakodva bár és

ügyefogyottan, de megismeréssel eltelten hajolnak meg az isteni kegyelem: a Szellem előtt.

*

1938 nyara. Csak egy esztendő telt el Hubay Jenő halála óta.

Titkárnőjével beszélgetek, Stessel Irma kisasszonnyal, aki évtizedek óta áll a ház szolgálatában.

„... A mester hetvenöt éves korában is ifjú volt és akár Budapesten igazgatta a Zeneművészeti főiskolát, akár út nyaralt Mosócon, nem ismert mást, csak a munkát. Közben szellemesen, szeretetreméltóan beszélgetett el vendégeivel, — rajongott is érte mindenki. De végeredményben csak az alkotásra gondolt. Ezért tette sokszor a szórazott ember benyomását. Alig figyelt a társalgásra s nem egyszer esett meg, hogy, amikor a beszélgetésben szünet állott be, erőszakkal tépte ki magát gondolataiból s mert éppen az utolsónak elhangzott szó ütötte meg fülét, zavartan, de egyben rutinosan is valami megjegyzést fűzött hozzá. Amit mondott, sokszor nem volt összefüggésben a beszélgetéssel. Ilyenkor jóízű nevetésben tört ki a vendégség, mert az ő megjegyzése mindig érdekesebb és szellemesebb volt, mint a társalgás, amely szülte. A Mester nem kutatta, mi az oka a derűltségnek, maga is részt vett benne...“

És rám tekint a titkárnő, mint a ragaszkodás és hűség élő szobra: „A Mester nyári pihenője alatt is hét órát dolgozott naponta. Nem egyszer elnémult odafenn a pianinó. A magas, nyúlánk ember, még kipirultan a zenei ötletektől s a munkától, lejött a parkba. Amikor meglátott, gyors léptekkel jött felém és elégedetten dörzsölte kezét. Ez a mozdulat egyik jellegzetessége volt. Tudni akarta, mivel foglalkozom s ha harisnyát kötöttem, — helyeselte, mert ebben a nyugalomnak, a rendnek és békének jelét látta. De aztán minden átmenet nélkül megeredt a legkülönbözőbb rendeletek valóságos záporosője. Itt változtatni, ott elrendelni valót talált. A tekintete ott volt minden és szinte látni véltem, amint az az áttüzesedett agy szülte az ötleteket...“ a hűség szobra most félig felém fordul, feltekint a horgolásról, mely végtelen, mint a Pénelopé kézimunkája, és látom, hogy ez a kötélidegű asszony

nagyon meg lehet most hatva, ha fegyelmezett nyugalmban ilyen megindulást árul el.

— „Három nap, de több hét, sőt hónap se volt elegendő, hogy rendeleteinek csak egy részét is valóra váltsuk. De teljesítettük őket, mert mindnyájan vakon hittünk ennek a csodálatos, szikrázó szemű férfinak és az intuíciójának, mely minden esetben csalhatatlan volt... Ment minden magától. . .“ — ismétli elábrándozva, de meggyőződéses nyomatékkal a sofőr szavait, s aztán hozzáteszi:

— „A Mesternek sikerült minden, pedig ő maga már a következő pillanatban elfelejtette a parancsait. Dörzsölte kezét, pompázó, dús fürtjeibe markolt, tovább sietett s a fordulónál eltűnt, olyan hirtelenül, mintha a föld nyelte volna el. Két perccel később már zengett a pianinó, a Mester tovább dolgozott. Munkája megszakítása és folytatása között számára nem telt el semmi idő és nem is történt semmi. így állott ő a valósággal szemben, mert való az Ő számára csak az alkotás volt.“

Vendégek, események, esztendők, évtizedek jöttek-mentek ... Az új vízözön, a világháború zúgott végig a földön ... és kezét dörzsölve, karcsún, ruganyosan, szikrázó szemekkel jött Hubay Jenő a szobájából, tömegével ontotta a rendeleteket, eltűnt és dolgozott tovább. Két taktus között, mikor eltelt az alkotás gyönyöreivel, mikor a lángeszű emberben túlmaradt a zene, felülemelkedett mindazon, amit valóságnak nevezünk. Szép az élet, még ha borzalmakkal van is tele, — tudta ő ezt s a rémségek közepette is meg nem rémülten nyújtotta ki kezét az élet után.

Hosszú évek barátsága fűzött hozzá és feleségéhez, ehhez a tengermély lelkeséggel telített, csendes asszonyhoz. Alkonyattájt ott járok vele a parkban. 1938-ban, egy nyári napon, mely lassan az estébe fordul. Ott künn valahol egy második világháború alaktalan démonjai ólálkodnak.

Jól ki kell lépnem a feketébe öltözött asszony mellett. Nyakán fekete gyöngylánc, de a gyöngyszemek fából faragottak, ez egyetlen ékszere. És ékíti még a gyász férjéért, mely tartani fog utolsó lehelletéig. Hangban, mozdulatban, gesztusban rendkívül takarékosnak alkotta a természet: mintha két nagy sötét szemének tekintetében gyűlne össze mindaz, amit, mint ki nem mondhatót magába fojt, mintha ez a két szem adna kifejezést, hangot az elhallgatott gondolatnak. Ezek a vékony ajkak ritkán nyílnak egy-egy jóságos, vagy tréfás, parancsoló, vagy szigorú megjegyzésre. Hangja csengő, a színe muzsikából született. Hang és szem, ez a két fő jellegzetessége ennek a jószágban pazar, szóban, mozdulatlan fősvény asszonynak. Úgy érzem, valamelyik nagy német mester fametszetérc emlékeztet: gótikus portré — déli tájba helyezve. Melegen izzik még egykori vörös haja a lélek lehiggadásának, megbékélésének szürke szálain át, — s ez a lélek a szeretett férj halála óta már csak a múltban időzik. Amíg férje élt, ez a tekintet csak az ő számára létezett. Ilyennek látta Cebrian Rózát a nagy portretista, László Fülöp, amikor lefestette. Az utolsó üléseken Hubaynak spanyolfal mögött kellett meghúzódnia, hogy ott hegedüljön. Felesége kérte erre és ő, mialatt László a remekbe készült arcképet beféjezte, felesége kedvenc zenedarabját: Bach „Chaconne“-ját játszotta ...

A szépséges táj csöndjéből, a bokrok indái, a fák lombjai közül Hubay Tibor karcsú alakja válik most ki. A mester ifjabbik fia hozzánk szegődik. Vadászruha rajta. A löfegyvert remekül kezeli ez a fiatalember, aki a Hubay-ház asztalát válogatott vad pecsenyével látja el. Megjelenése mégse vadászra valló; ezt már az első pillanatban teljes bizonyossággal így érzi az ember: — ő első-sorban ennek a gyönyörű uradalomnak őrzője, gondozója, — egybefoglaló tekintete ott van mindenben, nehogy ebből a sok szépségből bármi is veszendőbe mehessen, s hogy az emberek között, akik itt egymásra találtak, békesség honoljon. Ám azért gyakran, hosszú ideig ott bolyong a hegyormokon, az erdők mélyén. Sziklacsúcs és erdőrengeteg, zúgó patak, erdők mélyén rejtőz lombosátor, mely

felzúg, meg-megzizzen az északi szélben, — tükröződik barna szeme tiszta, barátságos tekintetében. Lehiggadt, világtól elvonatkozott nyugodtság lengi körül szinte kézfelfoghatólag, érzékelhetőleg, — mely felüdíti a környezetében lévők megtépett lelkületét, az emberekét, akiknek ebben a viharos korszakban adatott élni.

Édesanyja enyhén lángoló-tüzelő, vörös Tizian-fürtjeit örökölte, annak márványosan szilárd arcvonásait s ajkait, melyek némaságot erőltetnek magukra; örökölte anyja önfékezte energiáját is s az igénytelen külső utánózatatlana nemességét, mely a legrakoncátlanabb forradalmárt is arról oktatja ki, hogy mit jelent igazi arisztokráciának lenni.

A mélyen gondolkodó, elrévült ember szerénysége él benne, aki a szószaporítást örömmel engedi át a felületes mulattatónak, de aki, — mentől jobban a háttérben igyekszik maradni, — annál plasztikusabban tűnik elő. Magányt kereső, befelé élő ember: ez a Nimród inkább Hamlet, töprengő elsősorban, — csak aztán vadölő. Ezt az emberi lelket Knut Hamsun, vagy Jean Giono formálhatta volna meg. És valóban, mintha a poézis birodalmából lépne a valóság világába, mellyel a tömeg ízlése szerint nem óhajt közösséget vállalni. De miután épp oly kevésbé kerülheti el ezt a világot, mint más emberfia, ha már megszólalásra, beszédre kényszerül, megsuhogtatja a humor varázsvesszejét s embertársait a maga képére, a maga használatára formálja át. Az evangéliumi mondást követi: „Kern jó az embernek egyedül lenni“, — s ha igaz emberre talál, szeretettel, hűséggel csatlakozik hozzá. De természetes józan esze megóvjá az örök emberi szomorújáték meg-megismétlődő fordulatától, a csalódástól. Nem közlékeny: ami meg nem osztható, ami el nem mondható, azt magába temeti énjének szabadságát megőrzi, nem köti le magát Akadhat, aki különösnek ítélné modorát, tartózkodását, s esetleg gögösnek tarthatja őt. De ő erre egész csendesen, szerényen, magába vonult, igénytelen, minden szerepléstől irtózó, társadalmi osztálya kényszerzubbonyát megvető lényének finom mosolyával csak ezt felelné:

„... Mit tegyek?... Öregen születtem erre a világra!...“

László Fülöp portréja Hubay Jenőnéől.

Hubay Tibor nagy lépteivel tovasiet és én a Mester feleségével a pálma-sorban állok meg. Ezt a hosszú sort a férje létesítette, büszke volt erre a „kreációjára“. Messze délvidék pompázó hangulatát keltik itt a karcsú pálmák, a melegház közelében. Ezt a sort a kastély minden új vendégének meg kellett csodálnia és ilyenkor Hubay elégedett mosollyal magyarázta: Sikerült itt, északon, egy darab Nizzát idevarázsolnom, ez számomra a „Promenade des Anglais“.

A tágas park, ahogy a maga felszabadult szépségében hatalmasan nyúlik el, Hubay Jenő alkotása. A szó szoros értelmében ő komponálta meg a parkot.

— „Utolsó, „két fiamhoz“ írott levelében azt a kívánságát fejezte ki, hogy maga, meghitt barátja, írja meg életrajzát.“

Ez a mondat, mint vezérmotívum hangzik eh Némán állunk egymással szemben ...

Am évszázados fák zengenek bele basszusokkal, közletről-távolról cselló és hegedűhangok vegyülnek össze vele, fenyők, tölgykoronák, tavak, virágok triólaszerűleg, sextólákhöz hasonlóan susogják körül a témát; a mester-komponálta park minden melódiája őt lengi körül, — most a park maga is vele komponál.

Mielőtt leáldozna, még utolsót vöröslük a nap s ahogy az árnyékok elnyúlnak s a világ miriádnyi részre szétesett jelenségei egybeolvadnak a homály mélységes csendjében, magam előtt látom őt, az Élet Mesterét, — aki egy életet küzdött, viaskodott mégis végig, mint mindenki, aki valaha Mester volt.

Hubay Jenőről írjak könyvet, valakit, aki nincs már, idézzek új életre. A kastély valamennyi vendége, a ház úrnője maga is keresi azt, ami már nincs többé, de amiről mindenki és minden beszél, mindenki és minden a maga módján. Az emberek, akikkel együtt élt, a park, az erdő, a kastély. A mester láthatón-láthatatlanul itt időzik közöttünk, mindenki és minden azt kívánja-várja, hogy az élete könyvalakban öltson testet. Ezek a sebzett lelkek itt, akik az innenső s a túlsó partról elmélkednek s agyukban ki

nem formált, vagy zavaros gondolatok kergetik egymást, — bizonyosságot és megingathatatlanságot remélnék olyan ember életének ábrázolásától, akinek megadatott mindezeket tisztán látnia. Kissé dansemacabre-szerű, ahogy ezeket az embereket hol a magasba lendítik, hol a mélybe rántják gondolataik; ingadozó lelkek haláltánca ez, akiket a végzet a földi élet szilárdságában vetett hitökben megingatott s most irányt veszítve lebegnek az űrben.

Mosóéről való elutazásom után hosszabb levelet kaptam Hubay Jenőnétől. Ebből idézem a következő sorokat: „Úgy éreztem azokban a felejthetetlen, együtt átélt őszi napokban, hogy Jenő soha el nem múlt szellemi büvőkörének, varázslatos egyéniségének összefogó, mondhatnám kényszerhatása alatt álltunk, melyet mint stigmát hordtunk lelkünkben mi, akiknek megadatott közelében élni.“

Hol fogjam meg lényegét, a legbelsejét ennek a magasságokkal és örvénylő mélységekkel telített életnek? Az alkotásban; mely Hubay démonja volt!

Tehát a zenében! Ebben a célkitűzésemben a két itt időző zenésznek kellett támogatniok: Siklós professzornak, akivel a parkban már találkoztunk s akiről le keli szögezni, hogy zeneelméleti tudásának nincsenek határai, ő már a leszűrődött gondolatok korába jutott, amelyben az erősen kifejlődött értelem és sok tapasztalat féket vet a lelkesedésnek.

A másik zenész: Krips József, ez a jól megtermett, szélesvállú, fiatal zene főigazgató, akinek Hubay zenei alkotásai iránt érzett határtalan lelkesedése a Karlsruhe-i, később a Wien-i operában lobogott, lángolt gyönyörű estéken.

Milyen áradozással beszél Krips Hubay zenei alkotásairól, miközben a másik szakember bölcsesége ellenőrzi áradozását! Amellett ne felejtjük el, hogy Krips szaktudása is határtalan. A két teoretikus összeméri fegyvereit. Az ütöközet tüzéségi előkészítéssel kezdődik: szűkített szeptimák, quartszext-akkordok, melyeket Beethoven, vagy Brahms egyik-másik szimfóniájának huszonhetedik taktusába illesztett be újszerűen, — röpködnek kisebb lövedékek gyanánt oda-vissza. Majd mozsarak, nehéz ágyúk vágnak közbe, áll a csata. Siklós professzor meggondoltan beszél. Méltóságának tartozik ezzel. De ahogy feléje

csillog a zenefőigazgató okuláréja, kimeríthetetlen tudásának ördöge szállja meg és zenei csapdákat állít Kripsnek s az ember azt hinné, hogy ehhez a disputához már előre elkészítette őket. Ám az ellenfél nem marad adós a válaszzal. S úgy érzem, nemsokára tüzet fog szüntetni a két viador és kitüzi a kölcsönös nagyrabecsülés fehér parlamenter zászlaját. S íme: óriási tarka zsebkendőt látok meglobogni: a fiatal zenefőigazgató harsogva fújja ki az orrát; diadalmi kürtszó ez, hogy megállta a sarat, az első próbatételt.

Jómagam már rég elvesztettem a vita fonalát. Ki is tudott volna velük lépést tartani? ...

„Próféta ott, próféta itt

S a földszülötte köztük.“

*(„Propheten rechts, Propheten links,
Das Weltkind in der Mitten.“)*

Goethe jár az eszemben, ahogy a jobbomon és balomon sétáló két prófétára lopva rátekintek; — nem, így nem készül el könyvem Hubay Jenőről, — nincs más mód, a föld szülöttének, magának a Mesternek kell közbelépnie.

S ahogy magamra maradok, letelepszem a padra, ahonnan végigjártatom tekintetemet az ősi fákkal szegélyezett réten. Ezt a mester komponálta, — ez a gondolat tölt el. Várok. Minden egyes virág, minden fűszál mozdulatlanúságba merevedett, — csend! Ha most Hubay mester jönne felém, nyúlánkan, délcegen lépkedve, ragyogó szemekkel, mint maga az ifjúság, most is szeretetreméltóan üdvözlne, mint annyiszor, barátságunk sok évén át. S ha kérdéseket intéznék hozzá feladatomról, elméletről, szaktudományról, a nehézségekről, mosolyogna és ezt felelné: Aminek az a rendeltetése, hogy megszülessen, megszületik, — megy mindig minden magától.

Vájjon a sugarait ontó nap most még jobban áttüzesedett? A virágok, a fűszálak, amelyek az imént még mozdulatlanok voltak, most hajladozni kezdenek, mintegy helybenhagyva a lángész varázsigejét? Még az ősi fák koronái is, melyekben — mint álomba merült mesebeli madarak — évszázadok gunnyasztanak, — a lombkoronák is meg-elevenednek: fölzúgnak ők is igenlőleg bólogatnak.

Igazán a zseni varázslata volna ez? A Mester közbelép? Halk zsongás kél a levegőben, a túlsó partról hallhatón — nem hallhatón beláthatatlan magaslatokra felszálló szólam ... második ... harmadik ... S nyomába ér az utolsó, még érzékelhető hangnak, hogy ezt a szférákba törekvést szerelmi melódiába olvassza át... Egy óriás rezdíti meg az emberiség hárfáját. Másodsor is belecsap a tömör akkordba — és most minden, park, erdőség, minden megtelik ezzel a zsongással: a mester „Zephir“-jével. Vájjon ez az ifjú, hegedűjével kezében melyik Istentől orozta el ezt a melódiát, mely elindulását jelentette egy néhai nagyszabású élet felé?

S a „Zephir“ cseng-bong s ahogy beleveszejtem magamat ebbe a melódiába, egy láthatatlan kéz minden elméletet elsöpör és elsöpri munkám sikeréről táplált minden kétségemet és úrrá lesz bennem a bizonyosság, hogy menni fog minden: magától.

ELSŐ FEJEZET.

Álmok.

... A gyermek szépet álmodik, de hirtelen fölriad s ágyacskájára térdel. Sírhatnék, az anyját szólítaná, de mielőtt az első könny megcsillan szemében, a sírásra görbült kicsi száj bámuló mosolyra nyílik, gödröcskék keletkeznek arcán, mint mélységes öröm hírnökei: tágranyílt szemmel, melyben még ott tükröződik az álom, tekint Jenőke a szomszéd szobába vezető ajtóra. Álmának folytatása onnan szűrődik be még szebb alakban. Az álom csodásan édes hangokban olvadt fel, melyek letompított formában szállnak át hozzá, — ki alhatik ilyenkor? A gyermek az imént még fáradtan aludt el, ám most hallgatózik és tovább álmodik. Fáradtságnak már nincs nyoma. Jenő körülnéz. Fivére, nővére alszik, mélyen. Erre nagy csöndesen lelopakodik ágyáról, odasomfordál az ajtóhoz, mely a hangok álmországaiba vezet. Ott elhelyezkedik a szőnyegen, fülét az ajtóra illeszti és teljesen az élvezetnek adja át magát. Mikor aztán anyja benyit, hogy a gyermekek után nézzen, nagy lesz az izgalom, heves szavak röpködnek, amikből mit sem ért. Ágyba kergetik és ugyancsak siránkozik a mama: a gondviselés tán örködik és nem engedi, hogy kis fia megfázott legyen. A kisfiú nem okul mindebből. A jelenet sokszor megismétlődik, sőt Jenő ösztönös ravaszsággal alvást tettet az anyja előtt, hogy kirándulásaiban a zene álmországaiba meg ne zavarják. Károly, a bátyja és Aranka, a húga, nem nagyon éber örök és Jenő szilárdul tartja pozícióját az ajtónál: ez az első páholya.

A renitens kis álmodó szilárdan kitart. Nem csoda, hiszen a gyerekek hálósobája szomszédos a zenének szentelt helyiséggel. Operákat zongoráznak és énekelnek

odabenn, kiváló énekesek, énekesnők hangja hallik be onnan. A fiúcska ámuló szemekkel ül páholyában és hallgatódzik: Előjáték a Lohengrinhez, a szent Grálról szóló elbeszélés; — egyebet is hall a gyermek, de mindég és újra Lohengrint. Monsalvat felől szállnak le a földöntúli hangok, Monsalvat felé röppennek vissza, — ez a gyerek álma, mióta világra jött, — első álma.

A valóság meg, az akkori világ valósága, egy-két tollvonással megrajzolható. A „Fehér ló“ szálló mellett, egy bérház második emeletén lakott Huber Károly. Itt élt feleségével, a jómódú polgári családból származott Szevera Lujzával és három gyermekével, Jenővel, Károllyal és Arankával. A mai Rákóczi-úton volt ez, melyet abban az időben még Kerepesi-útnak neveztek. Mikor negyvennyolcas szabadságharcunkat Ausztria orosz segítséggel vérbefojtotta, Budapest székesfőváros mély aléltóságba merült, — most kezdett belőle ébredezni.

A családfő, Huber Károly, a Nemzeti Színház karnagya. Akkor Budapesten még nem volt Operaház s a Nemzeti Színház az irodalmat és zenét egyesítette.

„Apám már fiatal korában jelentékeny hegedűművész volt. Végighangversenyezte egész Európát és mikor visszatért Budapestre, megházasodott. Kompozíciói sikert arattak és népszerűekké lettek. Operáit sűrűn játszották a Nemzeti Színházban, de zenekarra írott művei, kvartettjei is meghódították a művelt közönséget. Sok darabot komponált férfikarra is, ezek még ma is műsoron vannak. Erkel Ferenc mellett ő is ünnepelt karmestere volt az operának. Neki köszönhető, hogy Lohengrin pesti színrehozatalával megelőztük a bécsi operát. A zenén kívül két kisebb szenvedélye volt: a sakk és a dominó. Erkellel apám minden nap összeült sakkozni. Volkmann Róberthez és Liszt Ferenchez is benső barátság fűzte, sőt, Liszt egynéhány művét hangszerelte is.

Családi körünkben ritkán láttuk ezt a kitűnő embert, mert túl volt terhelve munkával. Délelőttiit a színházi

Hubay Jenő édesanyjával és testvéreivel.

Huber Károly.

próbák foglalták le, délután a tanítványaival foglalkozott, este dirigált. Zavartalanul csak vasárnaponként, karácsonykor, húsvétkor, vagy szünidő alatt élhetett családjának. Anyám halála után — én akkor kilenc esztendő voltam — családi életünk végkép rombadólt. Húgom zárdába került, bátyám a piaristákhoz. Velem foglalkozott apám még legtöbbit. Nagy öröme telt benne, mikor kilencéves koromban a zeneakadémia egy hangversenyén fölléptem. Tizenhároméves koromban megváltam a szülői háztól, Joachim tanítványa lettem Berlinben és apámat csak szórványosan láttam. Így nem is tudok róla sokat mondani. Arra emlékszem, hogy egyszer poharazás közben kedves históriát mesélt a szabadságharc idejéből. Mikor kitört a háború, a zenészek egymásután szökdöstek meg a zenekarból, hogy önként ragadjanak puskát, kardot kezükbe. Honvédeknek álltak be s miután ellenség még nem jelentkezett, unalmukban véres csatákat vívtak egymással — a saktábla előtt. Mindegyik győzni akart s a partik rendszeren csúnya összeveszéssel végződtek. Így feküdtek egyszer egymás hajában, veszekedve, gyűlölködve, mikor robbanni kezdtek az ellenség bombái. A haragnak egyszerre vége lett s egymást átölelve rohantak — meghalni a hazáért.“

A sokoldalú és kiváló Huber Károlynak egy igazi nagy szenvedélye volt: Wagner Richárd. Ezekben az időkben kezdi a német mester meghódítani a világot, ezekben a napokban kezdik nemzetek és világrészek végzetszerűleg megsejditeni a Wagner-i mitológia pandémoniumát, de egyúttal az ő Megváltó-gondolatát is.

Uj és forradalmat keltő volt ez. Hubay Jenő sűrűn beszélt a harcról, melyet apja Wagner Richárdért vívott, kinek nevét akkor hallotta első ízben s akiről apja úgy beszélt, mint a zene Messiásáról. Huber Károly minderről megfélekedezett, ha a Lohengrin vezérkönyvébe mélyedt. Lakása ennek a zenedrámának hangjaival volt telistele, alig esett szó másról, mint Wagnerről és művéről. Az asztalnál végighallgatta a fiú, hogy apjának micsoda megalázó, súlyos küzdelmet kellett vívnia eszméi valóra váltásáért. A színház akkori intendánsa: Radnóthy Sámuel ugyan nem igen értett a zenéhez, nem is törődött vele sokat, nem tett érte semmit, de nagyon jó és biztos

érzéke volt a kasszaraport kimutatása iránt. S ennek a kiválóságnak e józan ösztönét aknázza ki ravaszul a Wagnerért síkraszálló Huber: minden rendelkezésére álló eszközzel bizonyíttatta főnökének, akit kilátástalan volt zenei, vagy szellemi érvekkel meggyőznie, hogy a Lohengrin színrehozatala „bomba- és kassza-siker“ lesz. Ez hatott is és az intendáns kezdett a gondolattal megbarátkozni. Nem ismerte a művet, nem is igen vágyódott megismerni, így az opera betanítását teljhatalommal bízta a Wagnerianus úttörőre, Huberre. S most megindult a gigászi küzdelem, hitetlenkedő zenekarral, még hitetlenebb énekesekkel, szóval az egész színházzal. Mindenki elutasítóan, ellenségesen állt vele szemben. Csak egy valaki volt segítségére: Wagner Richárd maga és műve. 1866 december elsején volt a Nemzeti Színházban a „Lohengrin“ bemutatója.

Ez az esemény döntő hatású volt Magyarország ébredni kezdő zenei életére. Öt esztendővel volt ez Erkel „Bánk-bán“-jának színrehozatala után, melyet joggal tartunk legjobb nemzeti operánknak.

Hubay Jenő 1858 szeptember 15-én született. Kilenc esztendővel azután, hogy hazánk elbukott az osztrák elnyomatás ellen vívott harcában és ugyancsak kilenc esztendő telt el Hubay születése után, míg Ferenc József és a magyar nemzet kibékült. Heine elzengi a világnak, hogy: „Hogy megfeszül német zekém — nevét ha hallom a magyarnak“ és ezzel a szabadságszeretők meggyőződését fejezi ki; a magyarnak a zsarnokság ellen vívott hősi harca az európai szabadság hajnalhasadását jelentette. Hubay születése idején Ausztria elfojtja a szabadság minden megmozdulását s hogy minden magyarul kiejtett szóra rásüssék az árulás bélyegét, — erről Bach gondoskodott, akit Bécs ültetett mindenható diktátorként nyakunkba s a diktatúra alatt dermedt aléltóságba merült a magyar élet.

Ebben az időszakban cseperedett a gyermek ötéves fűcskává s foglalta el estéknént páholyülését az ajtóban,

mihelyt zene ütötte meg fülét. Huber Károlynak lassanként rá kellett eszmélnie, hogy Jenő fiát valami zenei varázslat ejtette hatalmába.

„... ötéves voltam, mikor az első igazi hegedűt kaptam s kezembe vehettem. Apám tanított, kezdetben a lecke negyedórát tartott. Mikor ennek vége volt, szobámba siettem s egyedül próbáltam bajkolódni a vonóval. Apám nagyon türelmes tanítómester volt és kitűnően értett hozzá hogy nagy tudásával segítségére legyen tanítványainak a nehézségek leküzdésében. Az első valóságos hegedű!... Gyermekéveim emlékeinek ez maradt a központja; első hegedűmön át emlékezem szüleimre, pajtásaimra, játékaimra. De mikor hazám kezdett megint magyarosodni s a nemzeti önérzet győzött az idegenből hozott szokások fölött, újabb nagy ajándékot kaptam: magyar ruhát. Hét esztendő voltam, 1865-öt írtunk. Elképzelhetetlenül boldog voltam, mikor először vehettem magamra a zsinóros magyar nadrágot, atillát és rámás csizmát.“

A gyermek szinte egy csapásra valósággal kivirult, magára eszmélt megzavart álmaiból, most, hogy szülői beleegyezéssel élhetett boldog és zavartalan zenei álmainak. A gyenge kis ember alig bírja tartani a hegedűt és megesik, hogy leckéje végén elalél. Az anya félti magzatát, bekopog a szobába, hogy az órát hagyjak abba, de nem egyszer későn érkezik: a fiúcskát magához kell térítenie. Törékeny gyermek, de már ebben a zsenge korban is bámulatos akaratérő lakozik benne. Még bámulatosabb, hogy sorsa, melynek akaratából nagy művésszé kellett lennie, mint örködött felette, háritott el feje felől minden bajt s megóvta az idő előtti elmúlástól is.

Gyermekkori emlékeinek egyike jellemző egész életére. Nem egyszer menekült meg ugyanígy nagy szerencsétlenségektől a legkülönbözőbb helyzetekben, az utolsó pillanatban.

A fiú szüleivel egy ízben a Svábhegyen nyaralt. A villatulajdonosnak volt egy kedves kis vízfordó szamara; a vizet kádban tartották az istálló előtt. Jenő egy nap szép csöndesen és nagy önállósággal felkapaszkodott a derék füles hátára és ügetésben vitette vele magát végig az udvaron. Hogy, hogy nem, a csacsit egyszerre elfogta a

hónvág és vad vágatásban rohant istállója alacsony ajtaja felé. A gyermek halálos veszedelemben forgott, egy pillanat és szétzúzza fejét az ajtófélfában! Családja későn veszi észre a fenyegető bajt, a megvadult állatot nem tudják megállítani. S ekkor a szamar az istállóajtóban megtorpan, — kirúg s e bölcseségsugallta mozdulatával nagy ívben hajítja le hátáról a gyermeket s csak azután száguld be istállójába. S Jenőke, nehogy csontjaiban bármi hiba essék, röptében nem az udvar kövezetére pottyan, hanem nyílegyenesen a vízestartályba, ahonnan csuromvizesen, keservesen zokogva, de ép bőrrel húzza ki a halálra ijedt família.

Órangyala hű maradt hozzá utolsó pillanatáig.

Jenőt csak egy dolog érdekli: hegedűje s hogy apja tanítja őt. Most már játszhatik, hangokat csalhat ki hegedűjéből, sőt mi több: reggelenként lemehet apja szobájába jó reggelt kívánni. Ott a zongorához ül s parányi ujjacskái melódiát melódiára keresgélnek össze, míg apja ki nem kergeti. A fiú olyan rohamosan fejlődik, hogy apja kénytelen őt egy kitűnő zeneiskolának átengedni. De nem-sokára felveszi őt a zeneakadémiába, abba az osztályba, melyben maga tanít, hogy fia haladását jobban ellenőrizhesse. Hamarosan rájön, hogy zseniális gyermekkel van dolga s most már alaposan fognak neki — mindketten. Jenő most már szűkebbkörű társaságokban és jótékony-célú előadásokon is játszik. Meglepően művészi játékával, biztonságával mindenfelé igen nagy feltűnést kelt.

S lassanként, de elkerülhetetlenül nyilvánvaló lesz: „csodagyermek“ tűnt fel s nemcsak az apja látja itt egy nagy jövő kibontakozását, a közvélemény is foglalkozni kezd a tüneménnyel. S hozzá ekkor, szinte kísérteties revelációval, egy férfi s egy forró est élménye fészkel magát a gyerek lelkébe és dönti el sorsát végkép: Liszt Ferenc Pesten hangversenyez, 1865 augusztusában. „Szent Erzsébet legenda“-ját vezényli. Jenőnek apja megengedi, hogy ott lehessen a teremben s átélhesse a nagy estét. Ezzel megpecsételődött sorsa.

Hetvenesztendős volt az ünnepelt Hubay, mikor fiatalos élénkséggel erről az estről beszélt nekem. Az ember szinte maga előtt látott és hallott mindent. A legkisebb árnyalatra is emlékezett és bámulva állapítottam meg,

micsoda misztikus benyomást keltett benne Liszt Ferenc. Mikor Liszt Ferencsel való találkozásáról, a nagy estéről beszélt, ezt a valóságon túlnőtt férfiút nemcsak mint zenészt, hanem mint embert a vizuálitásnak olyan biztonságával ábrázolta, hogy a legnagyobb portréfestők is megirigyelhették volna.

Ám képzelje is el az ember ezt a képet! A hétesztendős zene-fanatikust annak a teremnek egyik sarkában, mely telve van Magyarország arisztokráciájával és a főváros legelőkelőbb társaságával. Ősi nemzetségek ivadékai a festői, ünnepi magyar viseletben, mellettük asszonyaik, kik Liszt Ferenc kedvéért ma a rendesnél is szebbek akarnak lenni, mert hiszen minden asszony ismeri a legendát, melynek címe: „Liszt Ferenc és a nők“. Ha Liszt a hangversenydobogóra lép, mindég és mindenütt izzó lesz a légkör, melyet két démon fűt: művészet és szerelem. Ezúttal egy harmadik is társul hozzájuk: hazafias lelkesedés. A nemzet még nem békült meg a császárral, még él benne a dacos, nemes harag; a bécsi Hofburg még mindig kicsinyli mindazt, ami magyar, és ezen az estén a lenézett magyarság legelső férfiai a nagy nyilvánosság előtt tesznek tanúságot magyar mi voltokról. Liszt Ferenc nem titkolja magyarságát. Nemrég esett meg, hogy Liszt, nem törődve azzal, hogy kegyvesztetté lehet, a Hofburg egyik estélyen a Rákóczi-induló vérforralóan forradalmas ütemeit szólaltatta meg a zongorán. Abban az időben törvény elé kerültek az emberek ezért az indulóért és börtön várt rájuk. Ferenc József megkérdi Lisztet, mi az, amit játszott? ... Az udvari környezet kővé meredten, halott-halványan áll: Liszt megmondja az uralkodónak, miféle „darab“ az, amelyet eljátszott. A császár rátekint, azután szárazon felszólítja, játssza el mégegyszer. A „darab“ rendkívül tetszett neki. Liszt nekiül és Magyarország „Marseillaise“-e győztes marad a Hofburggal szemben.

És ez az ember, aki ezt meg merte kockáztatni, most itt áll a dobogón, hogy „Szent Erzsébet“-jét dirigálja. Magasra emeli pálcáját, hogy legendája megszentelt áhítatát a lelkesedő tömegre áraszsa.

Ehhez a nagyszabású képhez azonban most képzeljük hozzá a miniatúrát: a hétesztendős Jenőt az elsötétített terem sarkában; a gyermeket, kinek később „A hegedű

Liszt Ferenc“-e lesz mellékeve s akire világhírnév vár. Igaz, nem tudhatja, mi megy végbe ebben a teremben, nem sejtí, hogy a magyar történelem egy jelenetének tanúja. Persze, a „Szent Erzsébet“ zenéjéből sem ért meg semmit, bár egy-egy akkord-sorozat, egy-egy melódia meg- rázza. Csak az embert látja, vezénylőbottal kezében: s a tomboló lelkesedésből megsejti a fiú, hogy itt csoda esett, sokkalta nagyobb csoda, mint az ő megzavart és annyira felfoghatatlan, bűvös-bájos és estéről-estére megújuló álmaiban a szülői házban.

A sötét sarokban ráeszmél, hogy léteznek emberek, akik más száz és ezer embert átformálni képesek! Hiszen a tulajdon két szemével látja, amint ezek a zárkózott márványarcok életre kapnak, hogy a szemek áttüzesednek és szikrát szórnak, hogy asszonyi ajkak mosolyra nyílnak, az arcokon könnyek peregnek végig s hogy végül mindenki, hallgató és zenész hanyatthomlok az önkívület határáig merül a lelkesedés mámorába . .

Hát megeshetik ilyesmi?

Fáradtan hajlik meg a varázsló és végigtörli verejtékes homlokát. S a kis Jenő rájön, most még csak homályos körvonalakban és tudata alatt, hogy van valami, ami végtelenül több, mint minden egyéb a világon: a Szellem!

Ez az este dönti el sorsát, — és ez a férfi: Liszt Ferenc. A hétesztendő gyermek egyetlen, bűvös látomásban átéli egész jövődjét, átéli úgy, ahogy az csak kiválasztottaknak adatott meg. ő is bálványozott mestere lesz nemzetének, a földkerekség minden zugába elröppen híre a csodahegedűs Hubaynak a „Cremonai hegedűs“ szárnyain, ő is férfisorba kerül, férfi, akit nagyon szerettek, kiért az asszonyok szebbnél-szebbek akarnak látszani, ha megjelent előttük.

Súlyos történelmi időkben ő is gloriólában ragyogva áll nemzete előtt, aki művészetének kiapadhatatlan erejével nemcsak egy császárt, nem, egy egész világot győz meg a magyar nemzet élni-akarásáról. És ha Liszt Ferenc megteremtette Szent Erzsébet zenei képmását, Hubay, „Dante szimfóniájában“ az „Énekek-énekét“ új formában zengette el: elzengte a zenébe olvadt százszor szent szerelmet, azt a szerelmet, melyet kiharcolt a maga számára ezen a sártekén és az örökkévalóságba áraszt szét.

Mindezt elhallgatta a hetvenesztendős művész, ki ritkán beszélt magáról.

Most, hogy betűkbe rovom, rajzoló meg életét, elidőzők egy darabig ez élmény mellett. A bőkezű adakozásnak, jóságra ébredésnek, segítségre való készségnek soha ki nem apadó forrásává lett ez az este: Liszt Ferenc estéje; Hubay száz és százezerszeresen adta tovább, amit gyermekkorában egy mestertől kapott és minél magasabbra emelkedett híre, minél messzebbre juthatott a mesterek magas régióiban, annál pazarabbul szórta szét örökségét azok között, akik szűkölködőkként járultak elébe, így lett ő is azzá a varázslóvá, akit üdvivalgással fogadtak az emberek s akiket ő átformálhatott, átgyúrhatót annyira, hogy szűkös lelki világukból az öntudatlanságig merültek el a lelkesedés mámorába s elteltek: a Szellemmel.

Egy esztendővel később a Nemzeti Színház színpadán nagy művészi esemény minden külsőségével zajlik le „Lohengrin“ első előadása. Az előadás után lelkesen ünnepték Huber Károlyt, a szereplők vállukra emelték, záporként hullott a babér, a virág.

„Igen tisztelt karnagy úr!

Becses sorai nagy örömmel töltöttek el. Általuk jutott most határozott tudomásomra, hogy az ön zenei vezetésének köszönhetem Lohengrinem pesti szép sikerét. Fogadja mélységes köszönetem kifejezését mindazért, amit érdekenben tett s azért is, hogy ezt értésemre adta. Üdvözölje, kérem, nevemben zenekarának tagjait, akiket szívembe foglaltam és főképen a kiváló előadóművészeket kiket levelében felsorolt és akiknek ugyancsak legyen kegyes szívből jövő köszönetemet tolmácsolni.

Mindenkép osztom nézetét, hogy az én Lohengrinem pesti sikere a jövőt illetőleg bátorító és jelentőségteljes.

Ha a Nemzeti Színház igen tisztelt intendatúrája egyéb műveimmel is meg szándékozik ismertetni a magyar közönséget, azzal a tanáccsal vélek neki jó szolgálatot tehetni, ha elsősorban a „Rienzi“-t ajánlom, melynek előadása jó reményekkel kecsegtethet.

Végül arra kérem, hogy Mosonyi barátomnak, — akivel bizonyára módjában áll találkoznia — adja át legszívesebb üdvözetemet. Kérem őt, ne vegye zokon hallgatásomat, de, — az általa is bizonyára ismert körülmények között fölöslegesnek tartottam levelére üzletileg válaszolni, azonkívül mostanában rendkívül nehezemre esik a levélírás.

*Ismételt legmelegebb köszönetem kifejezésével
vagyok kiváló tisztelettel
lekötelezett híve
Wagner Richárd/'*

Luzern, 1866, dec. tk-én.

Így Wagner . . .

Ami ezután következik, a fejlődés természetes folyamánya. A fiú állandó helyet kap a dirigens mögött. Jótékony homályba burkoltan jelen lehet minden opera-előadáson, így ismeri meg Mozartot, — Liszt és Wagner ulán életének harmadik nagyságát. Emellett reáliskolába jár s itt kizárólag a magyar költészetbe mélyed, úgyhogy egyéb tanulmányait elhanyagolja.

„... Gyermekek voltam még, amikor első kompozícióm megírtam. Figyelmessé lettem akkor egy pályázatra. Apám volt a beérkezett pályaművek bírálója. Nagy titokban megkomponáltam első „opus“-omat és jeligét mellékelve, beküldöttem a zsűrinek. Közeledett a döntés ideje és képzelhetni, milyen tébolyító izgalomban figyeltem apám ténykedését. Minden egyes beérkezett pályaművet végigjátszott a zongorán s mindegyikhez megjegyzéseket írt. Végre az én szerzeményemre került sor. Eljászotta s azután ezt dörmögte: „Nagyon tehetséges munka, de szerzője még nagy számár.“ Ez volt első zeneszerzői sikerem, vagy inkább balsikerem.“

Geehrte Herr Kapellmeister!

Ihr werthe Brief hat mich mit
großer Freude erfüllt. Durch ihn erfahre
ich zuerst mit Bestimmtheit, wenn
ich den schönen Ausfall der musikalischen
Leitung meines Vortrags in Pesth
zu verdanken habe. Ich binen also meinen
Erfolg dem Herrn für alles, was beklagt
und mich nun herzlich den Gauden be-
halten zu werden so lieb geworden.
Möge jedes Ihrer Vorleser, und namentlich
auch die von Ihnen mit genanntem
musikalischen Künzler, denen ich so
gleichgültig meinen herzlichsten Dank
zu sagen bitte.

Ich weiß es sehr wohl mit Ihnen den
Erfolg meines Vortrags in Pesth
für vollkommen und bedeutungsvoll
an.
Nur die große Bedeutung des National-
theaters darf ich Ihnen, ungeachtet des dem
unsernigen Publikum vorzugsweise,
so glaublich den praktischen Rath
damit zu ertheilen, wenn ich es zumächst
in Bezug auf die Klasse, von dem Hauptle-
nere und den anderen Erfolge beklagt.

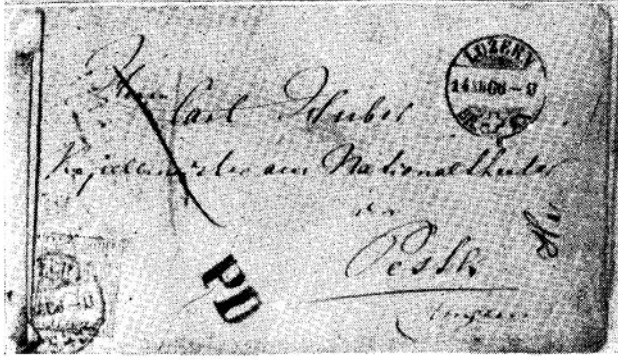
Wagner Richard levele Huber Károlyhoz.

Ich habe das in die Postzeit kommen
 gesehen ist.
 Ich bitte Sie aber nach meinem
 Freunde "Mastberg", Sie möge ich einfach
 Ihnen zugänglich sein, würde, würde
 her, ich also gerne zu werden, und
 natürlich mein Schreiben auf einen
 freundschaftlichen Vorzug durch die
 Beschränkung und Schutz zu stellen,
 dass ich für die Umstände liegen
 und wie wir ohne zu ändern als dem
 gemeinsamen werden werden, was je möglich
 die Umstände hier für möglich ist,
 und in dem abwechselnd und einem
 ungenau beschreiblich fallen.
 Ich bitte Sie noch mal zu Ausdruck
 eines in dem Namen (Pausen an die
 ich hat hat langhaltet)

Ihr

Luzern
 14. Dez. 1866

Ich sende Ihnen
 die Landkapitel

Wagner Richard levele Huber Károlyhoz.

Jenő le van sújtva, de megkapja a zsűri döntését: első kompozíciója nyilvános dicséretben részesült. Boldogsága mérhetetlen és most már semmi sem tarthatja vissza útján.

Igen, — szereti apját, a híres és elkényeztetett embert, aki számára megnyitotta a zene tündérországnak kapuját...

„Apám magas növésű ember volt, férfiasan szép arcát különösen érdekessé tette tekintetének mély tüze. Ideális célokért küzdött s ezeknek mindig alárendelte magát és anyagi érdekeit. Barátai és tanítványai ragaszkodóan szerették. Ha előadás után éjjel hazajött, a zongorához ült, komponált, vagy a rábízott partitúrákat tanulmányozta...”

„... Ha éjjel hazajött...”

Naplójában jegyezte ezt föl Hubay és ez a félbeszakított mondat egy fiatalkori élményét árulja el, melynek emléke sohasem mosódott el benne: édesatyja csak nagyritkán jött haza előadás után és a gyermek megismerkedik a felnőttek hűtlenségével, — persze nem tudatosan, csak a zene iránt táplált fanatizmusa útján. Önmagáról beszélve elmondja, hogy szokatlanul ideges, exaltált gyermek volt. Ágyában várva-várta a pillanatot, hogy a szomszéd szobában megszólaljon a zene s éber álmai varázsába merülhessen. De ez bizony egyre ritkábban esett meg. Amikor a magára hagyott anya bejött hozzá, hogy gyermekei után nézzen, Jenő sejtelmesen érezte át szomorúságát, bánatát, hiszen az ő legforróbb vágyának teljesülése is apja haza jövetelétől függött... Vágy a vággyal találkozott itt össze, epedés epedéssel, mindegyik más-más formában, de mind a kettő a szeretett valakinek szólt, aki ez érzéseket kiváltotta belőlük.

Szorongással teli órákon át várt az anya, hátha férje mégis hazajön vacsorára, ha még oly későn is, de hiába. S hogy a szép, elkényeztetett ember egyre ritkábban mutatkozott, az asszonyt elhagyta ereje. És Jenőnek látnia kellett, hogy sírdogál imádott anyja s a kérdő gyermekszemek elől hogy menekül szobájába.

A jómódú családból származott Szevera Lujza tizenötéves korában lett Huber Károly tanítványa. Beleszeretett és tizenhatéves korában hozzá ment. És most ez a fiatal anya sír! . . . De sokszor ült ágyán, sötét szobájában

az öklömnyi fiú és leste, — mint anyja a szomszéd szobában — a családfő hazatértét. Gyermekszíve lázasan vert, kezeckéi remegtek — óh, csak jönne már apa, hallhatná megint a mennyei muzsikát és bizonyára mama se sírna! A gyermek szemét kerülte az álom, várva-várt a csodára, melynek beteljesülése csak apján múltott. De ez egyre ritkábban ajándékozta meg kisfiát zenei álmokkal, Jenő egyre gyakrabban látta sírni anyját. De éppen ez a meg nem értett hűtlenség oltotta lelkébe a legdrágább kincsét: a hűséget. Erős gyökeret vert ez benne, hogy egyetlen alapvető érzéssé olvadjon össze zene iránti rajongásával. S ha apja mégis hazajött s ő boldog részesévé lehetett a zene csodájának, anyja arcán is boldog mosolyt láthatott. S ezt bizonyára a zene cselekedte, a bűvös-bájos, megfoghatatlanul varázsos hangok... S Jenő csak annál forróbban szerette a zenét. Lelke azzal az országgal jegyezte el magát, mely nem ebből a világból való. A művészet rabja és a hűség fanatikusa lett, — éppen apja hűtlensége folytán, akihez szintén hű maradt végig s aki, bár elidegenedett családjától s az elszakadt köteléket nem volt mód újra összebogozni, minderről mégsem tudott semmit. Hiába, szép, híres, agyonkényeztetett ember volt s képtelen a csábításnak ellenállni. Gyermektragédia? ... Zene iránti rajongása megőrizte ettől Jenőt s alkotó ösztöne diadalmaskodott az élet fájdalomosságain. De mind ezt álmain át értette meg: „Sötét az élet s a halál is az!...”

A kis hegedűművész egymásután két sikert arat. Nyilvános hangversenyen lép föl és a „Souvenir de Bosphore“-t játssza, annak a Vieuxtemps-nak művét, aki néhány évvel később elindítja a világhír útján és ragyogó állásba juttatja. A zeneakadémia évváró-vizsgáján pedig Viotti egy „Concerto“-ját adja elő. Közönség, kritika mindkét alkalommal viharosan ünnepli. Majd Jászberényben hangversenyez s itt már mint csodagyermeket ünneplik, tomboló lelkesedéssel; e városka közönségének akkoriban zeneileg igen fejlett ízlése és magas színvonalú zeneiskolája volt.

Jenő most tizenkétéves. S ekkor hal meg forrón szeretett édesanyja. ... Fülledt júliusi nap falun. Anyja már

hetek óta feküdt csendesen, sápadtan, szótlantul. Jenő únos-úntalan belopódzik hozzá és dobogó szívvel áll a besötétített szobában. Nem tud künn a napsütésben a többi gyermekkel játszani. Valami az anyja ágyához vonzza, a betegre szegzi két szemét és lesi egy szavat. Ez végre feltekint: „Te vagy, Jenő?” és vértelen, fehér kezével végigsimítja gyermeke arcát, haját. „Eredj ki játszani a többi gyermekhez ...” Jenő szomorúan oldalog ki a szobából. Egy nap aztán már nem küldték ki és apja pár könnyes szót rebeg. A fiú bátyjáért rohan, mire visszajön, anyja halott.

Felesége később ezt jegyzi föl:

„Férjem igen szűkszavúan beszélt nekem erről. Nem beszélt soha a temetésről, sem arról, ami azután történt. Anyjával kapcsolatban atyját sohasem említette. Tavasszal néha így szólt hozzám: „Elmegyünk Mária-Makkra, fellekeressük a házat, hol anyám meghalt.” Többször volt erről szó, de sohasem mentünk el oda... félt, úgy látszik, az emlékektől, vagy talán attól, hogy meg sem tudná találni a ház helyét, hol anyja szíve utolsót dobbant! ...“

Felesége halála után Huber Károly épp úgy foglalkozott Jenővel, mint eddig. Megismertette őt az összhangzatlan alapvető fogalmaival s egyengette útját mindenkép. Fokként érlelődik benne elhatározássá, hogy Jenőt külföldön képeztesse művésszé.

A fiú befejezi a középiskola negyedik osztályát. Útja most Berlinbe vezet s az ottani Zeneakadémia tanítványa lesz. Az akadémián Joachim a korlátlan úr s akit ő tanítványául fogad, arra diadalmas jövő vár.

Esténként megzavart gyermekkori álmai megismertették vele a zene nagymestereit. Már túl van az első sikerrein; elszenvedte első nagy bánatát is, hogy elvesztette anyját. Álmai, sikerei, gyásza szülik viszont fanatikus odaadását minden iránt, ami zene, s így kerül szemtől-szembe a hegedűművészet akkori félistenével, Joachim Józseffel, 1873 őszén.

Tanulóévei megkezdődnek.

MÁSODIK FEJEZET.

Élmények—Találkozások.

„. . . Szóval fölveszem osztályomba, de remélem, nagyon szorgalmas lesz. Most aztán komoly munkába kezdünk ...“

Kipirultan, boldogan áll Jenő a mindenható Joachim előtt, vonójával, mint valami karddal, szinte tisztelegve. Tizenötéves a feltűnően csinos fiú, sudár növésű; szőke haja dús, szeme barna, mint az özé, tekintete varázsa alól már most sem tudja senki kivonni magát. Ezekben a szemekben a Művészet s a Szépség iránti lelkesedés soha ki nem alvó lángja lobog, tekintetéből mélységes jószág sugárzik. Kreutzert és Viottit játszotta Joachim előtt s egy csapásra meghódította a hegedű fejedelmét. Schulz tanár így szól Huberhez, az apához:

„Gratulálok igazgató úr! Fiából második Joachim lesz!“

„Alighogy befejeztem, Joachim felállott és kijelentette apámnak, hogy felvesz az Akadémiába, még hozzá saját osztályába, bár még nem értem el az intézet előírásos korhatárát, örömöm túláradó volt, legszívesebben nyakába ugrottam volna, letérdeltem volna előtte, hogy csókokkal borítsam el kezét. Közel négy esztendőt töltöttem mellette és ahogy az évek múltak, egyre jobban szerettem és becsültem őt...“

Joachim, a zárkózott és szófukar mester, akinek haja, szakálla épp olyan gondosan fésült és ápolt, mint világhírű hanglétrái, fölenged. A fiút és apát meghívja magához. Zeneszobájában megmutatja Jenőnek Stradivariját, a leggyönyörűbb mesterhegedűk egyikét és — micsoda

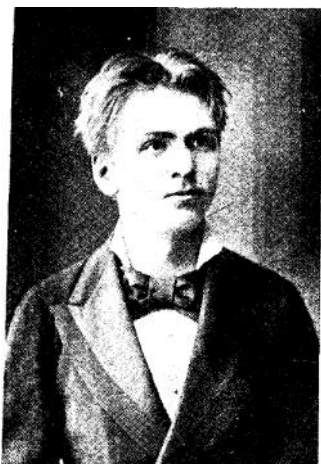
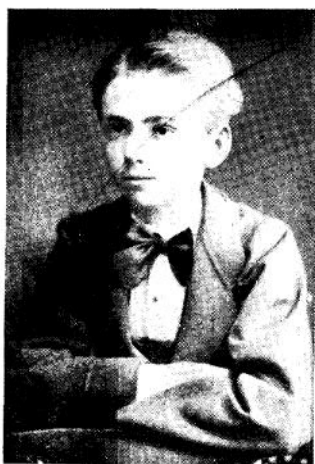
kitüntetés! — preludál is rajta, míg Jenő szájátva hallgatja a zenei csodát. Joachim felesége, Schneeweiss Amália, a nagy énekesnő is jelen van s ő is megszereti a fiút. Anélkül, hogy sejtelve volna róla, Jenő meghódítja az embereket.

Jenő, a berlini zeneakadémia egyetlen magyar növendéke, szerény szobában húzódik meg, egy derék zenésznél. Harmincöt tallért fizet teljes ellátásért; Berlinben, 1873-ban, ez tekintélyes összeg. El is költözködik onnan hamarosan, mert az ellátás szörnyű és a család tagjai a maguk mulattatására nappal-éjjel fülsüketítő zenebonát csapnak, vad jeleneteket rögtönöznek. Engel József, a Kroll-mulató tulajdonosa, magyar származású ismerősük, a fiút egy evangélikus lelkész házában helyezi el. Ott viszont angol hölgyek szünni nem akaró gajdolásukkal s a zongora verésével gondoskodtak arról, hogy a leendő művész nyugtot ne lelhessen s a dilettantizmus áldásaival megismerkedjék.

Az időtájt Berlin még csak nagy vidéki város volt. alig félmillió lakossal. Szennyvíz folydogált a rosszul kövezett utcákon. A Zeneakadémia is szerényen és átmenetileg húzódik meg egy bérházban s a tér közepén égbenyúló Viktória diadaloszlop se mondható sikerültnek. De Poroszország megívta már döntő csatáját, a győzelem jelei hatalmas arányokban bontakoznak ki: Bismarck már nagyban kovácsolja a német császárságot. Az összes szellemi mozgalmak ellenállhatatlan erővel áramlanak Berlin felé; Jenő a legkedvezőbb pillanatban telepedett meg itt.

Joachim tanrendszere szigorúan klasszikus volt; Jenőnek nem volt könnyű helyzete. Magyar vérmérsékletét el kellett nyomnia, Pestet elfelejtenie s megtagadnia mindazt, ami eddig lényét jelentette. Mestere nagy egyénisége azonban, melyen ifjúsága minden odaadásával csüngött, minden akadályon átsegítette. Hamarosan megbarátkozott szigorú klasszicitásával: a skála mindennapi kenyere lett.

Csak az volt a baj, hogy Joachim önmagát illetőleg nem tartotta meg, amit tanítványaitól követelt. A téli hónapokon külföldön hangversenyezett, de odahaza is elmulasztotta óráit, úgyhogy az oktatás vonala gyakran megtörött s folytonosságán nagy rések támadtak A klasz-

Hubay Jenő tanulóéveiben.

szikus Joachim rapszódikusnak mutatkozott, vizet prédikált és bort ivott, nem úgy élt, ahogy tanított. Jenő nem egyszer kapott tőle sürgőnyt valahonnan: az elmulasztott órát majd magánlakásán fogja pótolni. Igaz viszont, hogy itt aztán alapos munka folyt s a fiú ebben a privatisszimumban sokkal többet tanult, mint az akadémián.

„... Joachim tanítványaival szemben mindig jóságos, barátságos volt, finoman bánt velök. Dobogó szívvel mentem mindig Beethoven-utcán lévő villájába; ugyancsak féltem, vajjon a mester meg lesz-e elégedve haladásommal. Dicsérő szót ritkán hallottunk tőle, de ha derűs kedvében maradt, mi tanítványok tudtuk, hogy meg van elégedve. Megesett az is, hogy az óra után, „jutalomképen“ eljátszotta azt a zenedarabot, melyet tanítványaival éppen átvett. Emlékezem rá, hogy egy ilyen alkalommal eljátszotta nekem a „Chaconne“-t. Nekem, *kizárólag nekem* játszotta el Bach hegedűkompozícióinak legdrágább gyöngyét. Mélységes meghatottságomban, hogy ennek a páratlan gyönyörűségnek és kitüntetésnek tett részesevé, köszönetképen csak ennyit tudtam dadogni: „Mester, az ön „Chaconne“-ja márványszobor és emléke örökké ott fog élni lelkemben.“ Joachim megindultan köszönte meg hódolatomnak ezt a naiv megnyilatkozását és kezet szorított velem.“

Ezek alatt az órák alatt — tán, mert otthonában zajlottak le s házigazdái minősége készítette rá, — Joachim maradéktalanul adta önmagát, csakúgy, mint később Hubay Jenő. Joachim olyan teljes adaadással foglalkozott ilyenkor tanítványaival, hogy csodákat művelt.

„... Hogy tanított Joachim? ... Mi volt rendszere? A szolgálai utánzatot nem szerette. Súlyt vetett arra, hogy mindazt, amit mondott, be is bizonyítsa. Sohasem használt úgynevezett „hegedűiskolát“, a hegedűtechnika rendszerének minden legrejtettebb titkát a maga felfogása szerint magyarázta meg néhány világos mondattal. A sokfajta metódus fölött, melyeket hegedűtanárok eszeltek és eszelnek ki, csak élcelődni tudott. „Rendszerrel még nem lesz művésszé az ember,“ — mondotta — „de minden hangszernek alapja a skála.“ Erre a legnagyobb súlyt fektette s tanítványainak lelkére kötötte, hogy a hanglétrának minden reggel legalább félórát szenteljenek. Csillogó vir-

tuóz darabokat megvetett. Joachim alapvető jellemvonása intranzigens — konzervatív volt. Érzései, meggyőződései magukon viselték ennek bélyegét. Csak azokat az alkotásokat vette számba, amelyek a klasszicizmus vonaláról nem tértek el.

Mint virtuóz Joachim kortársai között a legelső volt. És mégsem volt része külső sikerek tomboló tetszésvihariban. Ám az ő pártján maradt a hallgatóság művelt része: művészek, zeneértők, zenekedvelők. A nagy tömeg tartózkodó volt vele szemben. De hogy is lett volna lehetséges Beethoven versenyműve, vagy a „Chaconne“ magasztos előadásával a hallgatóságot viharos tapsokra ragadni? ...“

Joachim rapszodikus klasszicizmusa következtében Jenő sok tekintetben magára volt utalva. Önmagához való hűsége bámulatra méltó, épp úgy, mint morális komolysága művészetével szemben: minden csábításnak ellenáll, se mint tanítvány, se mint ember soha lejtőre nem kerül s hogy feladataival elkészüljön, megkétszerezi szorgalmát s a munka valóságos rabja lesz. Joachimot magát is bámulatra készíti a fiú akaraterije s tisztán látja ő is, hogy nagyrahitott emberrel van dolga. Jenő, koronként ráerőltetett magányában kétszeresét, háromszorosát dolgozza annak, mint amennyit mestere tőle vár.

A tanulás ez első esztendejében főképp azon iparkodott, hogy megtanulja, ami megtanulható. Az operában „Aidát“ hallgatta végig, Mozartot és mindenekfölött „Trisztán és Izolda“-t, melynek első bemutatóján volt jelen, 1874-ben. Kevesen mentek el ezt a művet meghallgatni s az akkori feljegyzések szerint ásító unalom terjengett a nézőtéren: Wagner még nem küzdötte ki igazát. Jenő már kora délután ott állott az opera előtt, hogy jó állóhelyet biztosítson magának. A szerelem és halál nagy passiójátéka, a földöntúli szerelem inkarnációja ott pergett le szeme előtt. A fiú hol hallja, hol nem hallja mindezt... Ködalakok és képek, mélységes mélyről előtörő zene áradata özönlik végig a termen, melyben, — jóleső sötétségbe burkolva — hölgyek és urak unatkoznak. Az őrjöngő szenvedély széttöri a földi formákat...

Jenő átéli mindezt s a szerelem érzése először ver gyökeret a zsenge lélekben. De nem hiába kiválasztott

lény: az élet két kézzel szórja elébe ajándékait. S ha a hegedű melódiához ellenpontot nyújtott, neki viszont ennek a földöntúli szerelemnek páratlanul prózai másával szolgál, mely csupa földi komikummal teljes. Jenőnek ez utóbbi járhat eszében, mikor előadás után távozik az operából, mert ajkán melankóliával elegyes pajkos mosoly játszik, — ejnye, még sem járja, hogy az ember derüljön Trisztán és Izolda halálos szerelmén! Akik elhaladnak mellette, csodálkozva tekintenek rá, de ő nem veszi észre. Ő tudja, miért mosolyog s mialatt a „Trisztán“ utolsó akkordjai csengenek fülében, önkénytelenül is arra a bizonyos komikus jelenetre gondol, melynek nem tulajdonítana különösebb jelentőséget, ha nem arról volna szó, hogy ...

A déli órákban volt ez, egy nappal Trisztán bemutatója előtt. Jenő a Zeneakadémia felé tart. Mikor a Brandenburger Tor közelében lévő Thiergarten-szálloda elé érkezik, kocsí áll meg a hotel bejárata előtt. Alacsony, cingár férfi a kocsiból egy hölgyet segít kiszállani. Fekete bársonyzubbonyt visel, barét van fején, kottacsomó a hóna alatt, — feltűnő, groteszk látvány Berlinben.

Kíváncsian, derűs arccal közeledik Jenő és érdeklődéssel figyeli a jelenetet. A barétos úriember különösen udvarias, szinte túlzottan előzékeny s ha a látszat nem csal, szerelmes is. Nem csoda, mert a hölgy viszont szokatlanul magas termetű, karcsú és csak felülről tekint le az előtte hajbókoló, gáláns emberkére. Sötét szemében fanatizmus lángja lobog, vékony ajka, erélyes álla majdnem hogy félelmetes ... De a férfi sas-tekintete és ugyan csak merész álla is ékesen szóló. Jenőnek az jár eszében, hogy ez a kis emberke, — bármilyen szembeötlő társnője férfiassága, mégis csak úr lehet szerelme házában. Alacsony termete ellenére is szinte kihívóan, szilárdul, tért-foglalóan áll a lábán. Egyik kezével a kiszálló hölgyet segíti, a másikkal megkísérli, hogy egy iromba, ódivatú, horgolt erszényből pénzt kotorásszon elő, — nehéz mesterség: egy dámának segíteni s ugyanakkor pénzzel is bíbelődni! De az úriember nem jön zavarba, az erszényből pénzt elővarázsolni ennél ügyesebben még egy bűvész sem tudna. S mind e nehézségek mellett még arra is gondja van, hogy hölgyét ne sokáig várassa az utcán.

Jenő oldalát fúrja a kíváncsiság, ki az aki mindezeket a bűvészmutaványokat véghezviszi s néhány lépéssel közeleob merészkedik. Jókor érkezik. A kocsis éppen megkapta a bérét és tiszteletadóan hajlik meg az alacsony úriember előtt, aki barétját úgy viseli fején, mint valami koronát. Zsebreszti erszényét, másik kezével még mindig hölgycét tartja és rajongva tekint föl rá... eközben kissé félrecsúszik a kottacsomó hóna alatt és Jenő ezt olvassa: „Tristan und Isolde, von Richárd Wagner“. Tehát aki előtte áll, Wagner, ez a hölgy pedig Cosima, Liszt Ferenc leánya! Jenő elfogódottan lép hátrább, mélyen meghajol. Égi és földi szerelem: Trisztán és Izolda az operában s a szálloda kapuja előtt — és Wagner a megteremtője mindkettőnek. Ez a magyarázata Jenő melankolikusan pajkos mosolyának az előadás után. Akaratlanul is a divatjamúlt erszényre gondol, — a bűvészkedőn kihalászott pénzdarabokra. Vájjon hogy viselkedett volna Trisztán hasonló helyzetben? Ez a kérdés fordul meg a fiú agyában, aki a szárnyaló, felszabadult, földöntúli szerelemmel együtt ennek a komikus, metafizikailag köznapi jelenetnek is tanúja lehetett.

A gimnáziumban Jenő gyors felfogású, jó tanulónak bizonyult, haladt. Itt Moszkowskyval került össze, a későbbi kiváló zongoraművésszel és komponistával. Első tanulóéve elteltével Jenő a szülői házban töltölte szünidejét. A Magyar Dalegylet hangversenyén a Nemzeti Színházban forró sikert aratott. Ezért hívták meg Szegedre is, hol akkor nagyszabású díszhangversenyre, a „Magyar Nemzeti Dalosünnepélyre“ készültek. E díszelőadás műsorán Hubay Jenő neve is ott állott s a tizenötöstendős legényke izgalommal készült föllépésére. Hóna alatt hegedűtokjával sietett a színház felé. Ahogy az utcán halad, csattanást hall. Rossz sejtelmek fogják el. A művészsobában első dolga, hogy hegedűjét megnézzze. Ekkor látja, hogy a hegedű-nyereg eltörött, hangszere használhatatlanná vált! ...

Szegeden akkor még nem volt hangszerkészítő s így megindult a hajsza egy új nyereg után. Hangversenyren-

dezők, bizottsági tagok, még a rendőrség is nyomozni kezd — nyereg még sincs!

A koncert megkezdődött, Jenőé az ötödik műsorszám. Percek kérdése, hogy megszügyenülten kell Szegedet elhagynia... S a sors ismét közbelép! Utolsó pillanatban jelentkezik valaki, aki egy cigány-hegedű nyomára akadt. Azt erősítgeti, hogy a hegedű édes, erős tónusú, de különben is, „aki igazi művész, az bármely hegedűn tud játszani“.

Jenő ismeri az efféle hangszereket s hátán végigfut a hideg arra a gondolatra, hogy egy ilyen szerszámon próbálkozzék ez előtt az ünnepi hallgatóság előtt... De nincs választása, mindjárt a közönség elé kell lépnie. Beleenyugszik a változhatatlanba és rezignáltan várja a cigány-hegedűt.

... Odabenn a férfikar harsog! Könnyű a karnak, nincs szüksége hegedűre!

Végre vágatva érkezik a futár Erdélyi Náci kedvelt cigányprimás hangszerével. Joachim tanítványa kikapja kezéből, egy pillantást vet rá s már tudja: amit kezében tart, az a legnemesebb olasz hangszer! A csüggedésnek vége, egy-két mozdulat s Jenő ujjai a klasszikus produkcióhoz hangolják a húrokat. Dobogóra lép s az ezerfejtű tömeg, mely már tíz perce vár rá, lelkes tapssal fogadja. Ragyogóan játszik és — hála a cigány hegedűjének — óriási sikert arat!

Jenő tizenhatodik évében volt. Tónusa, de hegedűtechnikája is, főképp, mert már akkor is erős egyénisége nyomta rá bélyegét, általános föltűnést keltett. Hegedűje melegen, tömören szólt, orgonaszerű polifóniával áradtak belőle a hangok. Magyar temperamentuma, melyet Joachim klasszikus nevelése szorított kellő korlátok közé, őseredeti és utánozhatatlan varázsával hatalmába ejtett mindenkit. Intuíciója csalhatatlan volt. S ez végigkísérte pályafutásán, nemcsak hegedű játékában, de élete minden egyéb mozzanatában is. Első berlini esztendeje után már érezni rajta, hogy — Joachim iskolája ellenére — Paganini nyomdokába lép.

„... Joachim legnagyobb érdemei közé tartozott, hogy vonósnégyesével, mindenkit megelőzve, olyan tökéletességgel adta elő és magyarázta Beethoven utolsó öt

nagy kvartettjét, hogy e művek nagy technikai nehézségei megoldottaknak voltak tekinthetők.“

A Joachim-kvartett a „végső Beethoven“-t játszotta, az „A-moll“-ban alkotott művet, a gyógyulófélben levő ember hálaímáját, lydikus hangnemben, a nagy fugát. Jenő a próbák alatt ott ült Joachim házában és felzaklattottan, megrázottan olvassa a Beethoven feltette kérdést: „Be kell teljesednie?“ És rá a választ: „Be kell, hogy teljesedjék!“ Hogy mikép kell beteljesednie az elkerülhetetlennek, — ezt is, — ezt is megéri immár! Nincs más mód. végig kell játszani a játszmat: „Semmisülj meg, hogy újra lehess“, — ha nem akarsz ez árnyékvilágnak csak ködvendége lenni. Jenő még nem ismeri Goethe mennydörgő szózatát, de már megszólal benne a lélek mérhetlenségének tudata, a léleké, mely, akár beethoveni, akár nem az, — meghal, elmúlik, számtalanszor múlik el, hogy újra meg újra feltámadjon és a lét örökkévalóságát hirdesse!

Legyőzi a halált — s egy éjjel különös módon kerül szemtől-szembe vele.

A sors rendelte úgy, hogy ez a szárnyra kapott fiatal ember az „életmelódia“ és ellenpontozata a „halál“ közötti metafizikát egy groteszkül hátborzongató jelenetben élje át, melyhez egy titán szerezte a zenét.

Az első esztendőben annyi kellemetlenséget kellett elviselnie lakásaiban, hogy tapasztalatain okulva, végre kényelmes manzardszobát kutatott fel s ki is bérelte. Itt végre zavartalanul dolgozhatott kompozícióin. Első kísérletei voltak ezek, hogy reproduktív munkálkodásáról az alkotásra térjen át. S egy tavaszi estén a véletlen E. T. A. Hoffmannak, a misztikus borzalmak írójának modorában teszi egy jelenet részesévé, melyet később sokszor elmondott és borzongva emlékezett vissza a lehetetlenség mesgyéjén mozgó valóságra.

Az imént még Beethoven utolsó kvartettjét hallgatta végig Joachimnál. Kábultan kerül haza, kopott karszékben helyezkedik el s manzárdjából végighordozza tekintetét a sötétségben felnyúló berlini háztetőkön. Minden hang benne vibrál még s a lét és nemlét kérdése örvénylik lelkében. Édesanyja halálára gondol. . Beethoven muzsikájára ... Mindkettőből, a zenéből s a szeretett lény halá-

lából a hamleti kérdés alakul ki: lenni, vagy nem lenni? Gondolatai a még messze fekvő jövőbe szállnak és mindeniknek végső kérdése: mit hoz majd az élet? Liszt Ferencnek, a varázslónak árnya leng körülötte, az embe-
reket átformáló Liszté, meg Wagneré, erszényével és Gosimiájával, Trisztáné és Izoldáé — de aztán Beethoven kvartettje és mennydörgő feljajdulása jut eszébe: „Halj meg, hogy újra lehess!“

S ekkor, a homály mélyéből valami felkúszik hozzá. Lábai jéghidegekké lesznek, izmai elernyednek. Össze szeretné szedni magát, elmenekülni a megnevezhetetlen elől, mellyel először kerül szemtől-szembe. Be kell teljesednie? Meg van írva, hogy maradnia kell? Kell! Át kell magát engednie a borzalomnak; az ismeretlen hatalomnak szemébe kell tekintenie, meg kell hálnia, hogy újra lehessen ... Miféle undorító szag áramlik egyre szobájába? Áramlik, egyre jobban sűrűsödve, szinte alakot ölt... Fojtogató lidérc karmai ezek, körülfogják torkát, hogy úgy érzi: megfullad. De nemi Máskép akarja az ismeretlen hatalom, a fojtogató lidérc időt hagy neki: most össze tudja szedni gondolatait, tisztán lát. Minden erejét megfeszítve, asztalához ül, melyet ellepnek a hangjegyekkel teleírt füzetek. „Az elhagyott leány“, — Mörike verse ... „írta Goethe“ ... ezt betűzi ki. . . Versek, melyekhez ő komponált zenét... A betűk összefolynak... mi a jelentőségük — hiába töri fejét, mert a fojtogató szag, minden kimondhatatlan borzalmával megint itt terjeng és Jenő szinte hallja fenyegető szavait: „Be kell teljesednie? . . .“ Úgy van, meg kell halnod, hogy feltámadhass, minden kint, gyötrelmet végig kell szenvedned, hogy fölleljed a magad igazi énjét! ... A „halál“ orgonapontja egyre tömörebben, meggyőzőbben bűg fel, a harangok megkondulnak s azt zúgják: itt a Nagy Halál! ... A kis szoba pedig megtelik a szörnyűségek fojtó szagával., Jenő már alig lélegzik! ... Ki innen — ez a gondolat cikázik agyában: . . . Menekülni! ... De megmagyarázhatatlan módon nem a kijárat felé siet, nem rántja föl az ablakot, hanem a szomszéd szobába vezető ajtóhoz rohan. Az ajtó elé állított szekrényt félre löki s a kulcslyukon át a szomszéd szobába néz. A látvány olyan szörnyű, hogy visszatántorodik. És mégsem tud menekülni. Valami ellen-

állhatatlan kényszer ejtette hatalmába, hogy nézzon . . . nézzon . . . S amit lát, az a halál, földi megnyilvánulásának minden irtózatával és rombolásával: Egy öreg ember hullája fekszik ott, lepel nélkül, két égő gyertya között, egy tetem!.. . Egy emberi arcnak már csak mélyen beesett maradványai, melyen lilaszín foltok sötétlenek: a metafizikai „Halj meg, hogy újra lehess“ szózathoz, Beethoven utolsó kvartettjéhez ellenpontozatul a földi disszonancia! ... Jenő megint a tátongó mélységbe tekint, mely élet és halál között örvénylik. S ahogy Wagner megjelenése a szálloda előtt szinte kiegészítette Jenő „trisztáni“ élményét, úgy érteti meg vele ez a föloszlásban lévő halott a véges és végtelen, az idő és örökkévalóság szintézisét.. . Most már volna ereje elmenekülni, de éjfél van, hova? És csak most eszmél fel annyira, hogy felrántsa az ablakot. De a kínzó szag még mindig gyötri. Kapkodva szedi össze az asztalon heverő hangjegyfüzeteit, Mörike és Goethe verseire komponált dalait, mosdójába szórja, meggyújtja, mert ettől a szagtól mindenáron szabadulni akar. A tüzet reggelig eteti, hogy a füst attól a másik rettenetes szagtól megszabadítsa. így marad egyedül gondolataival, melyek egymást kéregetik, mint az égen a rohanó viharfelhők ... Reggelre megszabadul a kísértetjárástól... Álmatlanul, az éjjeli szörny jelenettől felkorbácsoltan rohan le a lépcsőn, emberek közé, lombos parkon át tavaszi napsütésbe, — az Életbe.

Az életbe, — a zenéhez, mely legyőzi a halált. Lakását persze azonnal másikra cseréli át. A Linkstrasse-ba költözik.

Joachim egyre a külföldet járja. Rappoldi, a helyetese, kitűnő pedagógus ugyan, de dolgát nem vette elég komolyan. Hártel professzornál zeneszerzéstant és ellenpontozatot tanul, de nem vetett sok ügyet az elméletre és az akkori „mesterdalnokok“ szabályaira, hanem hamisítatlan Stolzingi Walterként csendes kis otthonában darabokat szerzett s egy hegedűszámot, mely Joachimnak is nagyon megtetszett. De mindazt, amit a fiatal hegedűművész éjszakák vajúdó gyötrelmei közepette fantáziájából kitermelt, végül a papírkosár nyelte magába, hogy

többé sohase kerüljön elő. Közben néhány, a Joachim iskolájából kikerült elsőrendű hegedűművésszel ismerkedik meg. Emberek jönnek-mennek, — Jenő azonban vár. Utolsó élménye óta tudatára ébredt annak, hogy van valami, ami mindenek fölött álló, a ki nem mondható, a borzalmas, mely minden élőnek sorsa és Jenő befelé figyelve és hallgatódzva várja a gong-jelet, a hívó szótatot a nagy alkotásokra.

Sugallatok támadtak benne, melyekben vakon hitt... ötletek megszületésének gyönyöre töltötte el, — s mégis ott kísértett mellette a kétely, a kétségbeesés ördöge, mikor a hangjegyekkel teleszántott papirosról gúnyosan meredi rá, amit leírt. Ilyenkor megtörölte verejtékes homlokát s szürkületkor, dideregve, fázósan húzódott meg ágyában s esküdözött mindenre, ami szent, hogy tollat soha többé nem vesz kezébe. Nagy kompozíciókról álmodozott s egy nyomorúságos kis dalocskát se tudna összehozni? Végigjárta ő is a teremtésre hivatottak kálváriáját. S hogy a várva-várt ihlet csak ólomlábakon közeledett felé, elvesztette minden életkedvét. Nappal hegedűjének élt, hosszú éjszakákon át meg hangjegyfüzetei előtt ült és komponált: mérlegre tett életet, élvezetet és félrelökte, mert könnyűnek találta őket. Súlya csak a művészetnek volt.

Tanulóidejének csak harmadik esztendejében meri előadni a „Chaconne“-t. Joachim el van ragadtatva s hangversenymesternek akarja leszerződteni a düsseldorfi filharmonikusokhoz. Jenő nem vállalja. Tizenhat esztendejével hasonlíthatatlanul magasabb régiók felé tekint. Megkomponálja első vonósnégyesét és zongoraszonátáját. Liszt végighallgatja, rendkívülinek találja mindkettőt és felveszi műsorába. A tizenhatesztendős fiú meghódítja azt a varázslót, akit kilenc esztendővel ezelőtt örökre lelkébe olvasztott, aki hússá és vérré lett benne. Páratlan diadal ez! Most már nem volt többé magára hagyatva, önmagával, hivatásával szemben táplált kételyei eloszlottak, a magányos éjszakában hajnalodni kezdett. Jenő, a tizenhat esztendős fiú ébren álmodja tovább, amit a szülői házban álmodott: a lelkesedés mámorának önkívületébe

viszi majd az embereket. Isten kiválasztotta ő, — más ként hogy eshetett volna meg ez a csoda, hogy Liszt Ferenc a szonátáját játssza, homlokon csókolja s olyan szemekkel néz rá, hogy a fiú kiolvashatja belőlük: az ő útja a magasságok felé visz!

Az asszonyok idáig csak ködképek voltak számára, — még tanulóéveinek s első zeneszerzői kísérleteinek bűvkörében élt. Kellemes, csendes órákat töltött el Engel József, a Kroll-Etablissement tulajdonosának társaságában, összebarátkozott fiával, míg az öreg Engel, a fiatal művész játékától elragadtatva, gyakran meghívja magához s nagy jövőt jósol neki. Megszerette, mint mindenki, aki közelébe került. Szerény volt, ragaszkodó, hűséges, hálás és tehetséges; deli termete, szőke hajkoronája, mélytűzű barna szeme ellenére, — melybe oly szívesen szegződtek asszonyi tekintetek, — tartózkodó és félénk maradt, ha kedvesen öntudatos is egyúttal; eljövendő férfitolta most még csak hegedűjátékában rejtezik, — mellyel mindenkit elvarázsol.

Úgy látszik, Joachimnak feltűnt tizenhatéves növedékének félénksége, mert elhatározta, hogy hathatós gyógykezelésbe veszi és bevezeti a nagyvilági életbe. Szép otthonában már eddig is többször látta magánál vacsorára. Amit Jenő itt látott-hallott, zavartalan harmónia volt. Első pillantásra.. . Jenő szeme még nem volt elég éles hozzá, hogy észrevegye, micsoda alattomos erők végzik itt romboló munkájukat. Néhány évvel később Joachim harmonikus családi élete romokban hevert.

1875-iben volt, néhány évvel Németország nagy győzelme után. A fiatal német birodalom soha nem álmodott méretekben indult el a fejlődés útján. Jóléttel párosult lelkesedés vitte előre a művészeteket. Joachim nagy fogadóestélyt rendezett pompás villájában. Vendégei között ott volt a trónörökös-pár, Moltke gróf, Bismarck, Virchow, a szellem, arisztokrácia, művészet színe-java. Mesteriskolájából négy kedvencét hívta meg, közöttük Jenőt. Joachim hegedült, felesége énekelt. Jenőt bemutatták az előkelőségeknek, s Joachim úgy beszélt róla, mint a magyar

nemzet egyik legkiválóbb reprezentásáról, kire nagy művészi jövő vár.

Mikor tanulóéveit Joachimnál befejezte, még egy ilyen estélyen vehetett részt, ezúttal a császári kastélyban s valósággal szemléltető oktatási nyert itt annak a nagyvilágnak hatalmáról, pompájáról, melynek meghódítására, hegedűvel kezében, nemsokára elindul. A zeneakadémia egy Händel-oratóriumot adott elő s a trónörökös kérésére ezt az előadást megismétlik a császári kastélyban. Káprázató látványosság színtere a kastély fehér terme. Joachim az emelvényen áll, a lecsökkentett zenekar és kórus közegett. A teremben a legmagasabb hallgatóság. Várják a császárt. A trónörökös Joachimmal cseveg. Moltke jön fehér tábornagi díszben, majd Bismarck. Himnusz: a nagy szárnyasajtók kinyílnak: „Ollé Willem“, a nagy Vilmos, a német nép bálványa, a győztes megjelent. Előadás után a szólistákat bemutatják az udvarnak, köztük Jenőt is, ki mint hangversenymester működött közre.

Tizenhetedik évét töltötte be s Berlin zenei életének már előterében áll. A nagyvilágba vezető ajtó kilincsét már kezében tartja. Tekintete élessé, öntudata éretté lett. Joachim oldalán sokat tanult, nemcsak hegedű játékot és zenét, hanem emberismeretet, világban való jártasságot is.

Tanulmányai befejeztével Joachim sajátkezűleg írta meg bizonyítványát: „Hubay Jenő, aki három éven át volt tanítványom, a legszebb reményekre jogosít, ha továbbra is szorgalmas marad, ami nélkül igazi művészet el nem képzelhető“.

Nos, ez a szorgalom megmaradt benne élete utolsó pillanataig — mindenben, amibe csak belefogott: és nemcsak mint hegedűművész váltotta be legnagyobb mértékben a reménysegeket, de ezen felül olyan dolgokban is, amilyenekről Joachim nem is tudhatott, mert Jenő lelke mélyén rejtegette őket, míg a magány csöndes óráiban a döntést, beteljesedést, az isteni kegyelmet óhajtva várta. Kiformálódott, művésszé lett, nagyreménységű hegedűművésszé s ennek a reménynek fényözönében állott előtte a világ és az élete: úgy rendeltetett, hogy az üstökös mind magasabbra szálljon, föl, föl, amíg az „Új Paganini“ melléknevet vívja ki magának!

Szerencsecsillaga nyugat felé mutat, Párizs és London felé. Jenő tisztán látja az útirányt, melyen haladnia kell. Mély megindultsággal vett Joachimtól és feleségétől búcsút s most már sejtette, hogy a Beethoven-utcai villa harmóniája szűnőfélben van: Joachim nemsokára el fog válni feleségétől, pompás házat eladja, lemond a nagyvilági életről s a magányba vonul vissza.

Jenő pillantása pedig nyugat felé irányul, de előbb egy vargabetűvel keletnek indul, haza, Budapestre.

HARMADIK FEJEZET.

A Kreutzer-szonáta.

Jenő berlini tartózkodása alatt Pest megmaradt a réginek. A béke, melyet a nemzet a Habsburg-dinasztiával kötött, megtermett ugyan gyümölcseit: az építkezés teljes erővel megindult, fellendülőben volt minden; pénzügyi, közgazdasági viszonyok gyógyulófélben voltak, — de a zenei, horizonton még sűrű köd gomolygott.

Az Erkel-család, — mintegy trónutódlási alapon — egyeduralkodó volt zenei téren. Középszerúségek vitték a szót a művészet berkeiben. A kamarazene birodalmában viszont a mogorva, zsémbes, öreg Volkmann Róbert tartotta kezében a kormánypalcát. Volkmann egyszerűen tehetségtelennek mondotta Brahmsot s önmaga nagyságától annyira el volt telve, hogy Jenőnek kora reggeltől késő estig analizálta szerzeményeit, mielőtt azokat magántársaságban, vagy nyilvánosság előtt — a fiatal művész közreműködésével — előadták volna.

De meg volt írva, hogy Jenőnek, — akit őrangyalai végigkísértek életén, — e sivárság közepette is nagy élményben legyen része, úgyhogy a közjáték, melyet budapesti tartózkodása jelentett, — jelentőségteljes, emlékezetes mérföldkő maradt pályafutásában.

„Egyszóval, karnagy úr, pénteken várom Önt zseniális fiával“ — ezt írja Liszt Hubernek.

Huber Károly megjelent fiával Liszt Ferenc otthonában. A zeneakadémia szomszédságában levő tágas lakásban — párizsi mintára — zenei matinékat adott a mester, melyeken a világ legnagyobb művészei vettek részt. Kiváló férfiak ültek a hallgatóság között: Haynald bíboros, Zichy Géza, társadalmi, politikai, művészi előkelőségek, élükön a magyar közélet legérdekesebb, legtiszteletreméltóbb alakja, Apponyi Albert.

Ilyen hallgatóság előtt játszotta el egy ízben Hubay Jenő Saint-Saens „Rondó Capriccio“-ját. Apja kísérte zongorán. Viharos tetszés! Liszt megölelte, megcsókolta. Azután egy magas növésű, természetes úriembernek mutatta be, aki hosszú fekete hajával, hegyes áll-szakállával és önérzetesen fölfelé kunkorodó bajuszával keltett figyelmet. Az úriember barátságosan szorította meg Hubay kezét és odavetve nevét is megmondotta: Wieniawsky! A nagy hegedűművész fiatal kollégája elragadtatással vegyes zavarában ezt dadogta:

„Milyen szerencse, hogy nem tudtam a mester jelenlétéről ... Izgalomban bizonyára rosszul játszottam volna...“

Ezt a találkozást is Jenő jó szellemei intézték: a még névtelen fiatalember, kinek Joachim bizonyítványa volt minden vagyona, a nagy, világszerte ünnepeelt lengyel hegedűművésszel került össze, a brüsszeli konzervatórium mesterképző osztályának tanárával. Mikor Liszt szalonjában néhány szót váltottak, egyikőjük se láthatott a jövőbe. Pedig az eljövendő idők méhében csoda rejlett. Néhány évvel e találkozás után a névtelen fiú Wieniawsky utóda lett: a brüsszeli zeneakadémián a mesteriskola professzora.

Valamelyik estén, vacsora után, feketekávézás közben, Wieniawsky váratlanul térdre esett Liszt előtt és arra kérte, hogy „végleges megbocsátása“ jeléül játsszék valamit. Liszt egy ideig komoran meredt a hegedűművészre, azután a zongorához sietett és a „Don Juan“-ábrándot játszotta el. Wieniawsky meghiúsítottan mondott köszönetet és kezét csókolt Lisztnek. Liszt, mikor a körben ülők ámuló arcát látta, elnevette magát:

„Régi história ez közöttünk“ — így kezdte — „akkor ez a Wieniawsky úr még tejfelesszájú kölyök volt, kezdő, amolyan igazi kezdő! A kezdőknek abból a fajtájából, kik el vannak telve önmagukkal, akik minden mesternél többre tartják magukat. Szóval, ez a tacskozó egyszerűen beállít hozzám Weimarban azzal, hogy egy matinémon részt akar venni, meg akarja mutatni, hogy az a szegény Joachim József a kezdő, — hogy hozzáképest mindenképpen az!“ Liszt itt abbahagyja, arcára szigorúságot, haragot erőltet, de tekintete humorral teli s keze taktus-

ütésével mintegy jelt ad a folytatásra. — „Wieniawsky úr annyira viszi, hogy a legválogatottabb társaság előtt léphet föl. Hálával gondol rám s módot nyújt nekem arra, hogy XII. rapszódíamat eljátszhassam vele. . .“ Liszt most fenyegetőleg emeli fel kezét Wieniawskyra: „. . . Ti tudjátok, barátaim, hogy Joachim milyen remekül írta át XII. rapszódíamat zongorára és hegedűre. A zongora néhány bekezdő taktusára kétszer felel a hegedű egy-egy kadenciával.. . Wieniawsky közli velem, hogy saját kadenciáját fogja játszani. Ezt én helyeslem s nem tartottam szükségesnek a művész úrral próbát tartani... Sajnos! ... mert Wieniawsky úr már az első kádenciát annyira elnyújtotta, hogy nehezemre esett ezt a szünni nem akaró zenei galandférget egy záróakkorddal hirtelen ki nem végezni. S most megértettem: az önérzetében megsértett hegedűs bosszúja ez, amiért felléptetését oly sokáig halogattam ... De ő a kádenciát nem hagyja abba! Trillázik, fuvolázik, zeng és flazsolettezik... Egész hegedűversenyt darál le, mialatt nekem tétlenül kell a zongora előtt ülnöm s őt hallgatnom!! . . . Kell! Én, Liszt Ferenc tétlenül a zongora előtt!! És tapasztalnom kell, hogy a tisztelt hallgatóság mennyire el van ragadtatva az ördögi szemfényvesztéstől! . . . Csúnyán bánt el velem ez az úr s kiélezte a bosszút, hogy nekem tétlenül kell hallgatnom játékát... Attól a perctől fogva tudni se akartam Wieniawsky úrról! ...“ Most közeledett a hegedűművészhez és hirtelen melegséggel így fejezte be: „Csak ma békültünk ki és most ki kell jelentenem: Wieniawsky remekelt akkor! Az a nyomorult kezdő! De lett is belőle valami!...“ Wieniawsky áradozva mondott köszönetet Lisztnek és hozzátette:

„Autrefois j'étais mince et intéressant, aujourd'hui je suis gros et intéressé!“ (Akkor még sovány és érdekes voltam, ma kövér és — érdekelt vagyok!) „Egyébként játékomat már más ünnepélyes alkalomkor is félbe akarták szakítani. Egyszer a cár előtt játszottam s a lábai előtt heverő dán dogg veszettül kezdett üvölni. A cár nyájasan ezt kérdezte tőlem: „Nem zavarja az állat? .. .“ „Ellenkezőleg Felség“ — válaszoltam — „attól tartok, hogy én zavarom az eb délutáni álmát...“

Jenő végkép Liszt büvkörébe került. A mester, ez az ösztönös lélekbúvár, jól látta, micsoda jövő vár erre a fiatalemberre. Érdeklődése nőttön-nőtt iránta, annyira, hogy úgyszólván minden másodnap órákat szentelt fiatal barátjának. Minden másodnap sok, sok óra Liszt Ferenc társaságában! Hubay mohó gyönyörűséggel tett magáévá mindent, boldogan fogadta a nagy ajándékot, amit a mester gyöngéd odaadása jelentett. Tíz esztendővel ezelőtt a koncertterem egyik sarkában húzódott meg, amikor Liszt „Szent Erzsébet legendáját“ vezényelte; s most megadott neki, hogy hosszú órákon át lehessen együtt a nagy emberrel, hogy közvetlen közelből csodálhassa. Lisztről szóló megemlékezéseiben azt írja, hogy ifjúsága legboldogabb órái közé számítja azt az időt, amit vele tölthetett.

Liszt, korának legnagyobb művésze, világfi, az asszonyok dédelgetett kedvence. És partnere, a fiatal hegedűművész, a csinos fiatalember, — még fejletlen palánta, mely azonban nemsokára teljes pompájában virágozik ki; most még csak hegedűjének él, még ki nem elégített, ki nem elégíthető dicsvágygal eltelten, hogy nagyot alkot-hasson. Liszt tisztán látta, a fiúnak hamarosan ki kellene kerülnie az életbe, az ellenséges-barátságos életbe, mely gyönyörű és rút is egyúttal. Zsenijéhez az élettapasztalat hiányzik még, színek a kompozícióhoz. A színek, az asszonyok — az asszonyi tekintetek melegétől nyílik virággá a bimbó, szabadul föl igazán a művész szívelelke. Sokat beszélt erről Liszt fiatal barátjának és kinek volt több része asszonyi kegyekből, mint ennek az abbénak? A férfi, akit annyian szerettek, az alkony bizalmas óráiban sokat mesélt Jenőnek eljövendő csodákról: Liszt zsenije emberi, — nagyon is emberi módon vetkőzött pőrére a fiatalember előtt, aki ott állott az élet küszöbén.

Ott állott D'Agoult grófné Liszt plasztikus ábrázolásának középpontjában: a csodás egyesülés a szeretett nővel, a hirtelen megszőkés, az összeomlás. És mellette, élethíven a térbe vetítve, Berlioz-zal, Schuman-nal, Heine-vei való barátsága, derűs képek, párizsi szalonok, melyekben Chopin zenélt, míg Georges Sand a zongorához támaszkodva állt. És Jenő fogalmat alkotott magának az élet nagy csodájáról, mely mindenható erejével egyesíti a szerelemben az embereket. Fiatal lelkét az a férfi vezérelte,

aki a szerelem és a művészet csodái közepette élt: valóban páratlan útikalauz.

Liszt 1873 óta hol Pesten, hol Weimarban, hol Rómában élt. Hogy azután papi talárt öltött, ezzel külsőleg is dokumentálni akarta világi vonzalmáról, szenvedélyekről való lemondását.

Az abbé, mint önmagának szobra, áll ott a szobában. Szürke hajsörénye belevilágít a félhomályba, ragyogva, mint valami glorióla. Az élesen metszett sasorr még lázadózni látszik a lemondás ellen, mert fékezhetetlen energia, elpusztíthatatlan ruganyosság él ebben az emberben utolsó percéig. Így látja őt Jenő, több mint tíz esztendőn át. Liszt szerette a zseniális fiút, ez meg teljes szívével csüngött mesterén. Amit sok-sok délután, meg estén beszéltek, zenéltek, mélységes jelentőségű maradt végig számára, hatásának nyoma egész életén meglátszott.

Párizsi mintára Pesten is alakultak zenei szalonok. Művészlelkű családok körében Liszt gyakran játszott és Jenőt mindenüvé magával vitte. S valahányszor Liszt zongorához ült, Jenő hegedűje is megszólalt.

Mikor 1877-ben a Nemzeti Színház „Carmen“-t műsorába illesztette, Hubay a Bizet-opera legszebb témáiból hegedűváltozatokat komponált. Ez a mű Choudens párizsi zenekiadónál jelent meg, világhírű lett s azóta is rendkívül kedvelt műsorszám a világ nagy hegedűseinek. Liszt hathatósan támogatta Jenőt zeneszerzői ambícióiban, aki azután nagy lelkesedéssel fordult a dalszerzés felé. Meg akarta teremteni a magyar mūdalt. Petőfivel kezdett foglalkozni, meg a többi lírikussal, de mindenekelőtt egy Petőfi-ciklus megkomponálásához látott. Egyelőre félretette ezeket a szerzeményeket, hogy azután, mint külön opuszt fejezze he a ciklust, Párizsban.

Magyar ábrándokat írt budapesti időzése alatt és megkomponálta a „Plevna nótát“, melynek eljátszását későbbi hangversenyein oly viharosan követelte a közönség, írt azután kisebb hangverseny-darabokat, köztük egy „Arioso“-t, mely annyira megnyerte Massenet tetszését, hogy a francia mester vállalta Hubay továbbképzését a hangszerelésben; Hubayn, az instrumentáló komponistán még hosszú ideig megérezni ezt a gall befolyást.

A hegedűművész és komponista mellett egy férfi bon-
takozott ki, egy jellem öltött alakot. Akik ismerték, lényé-
nek alapvető vonását ebben a szóban foglalták össze: *tán-
toríthatatlanság*. Semmi sem tudta megváltoztatni, senki
sem tudta meggyőződéseiben megingatni, már fiatal
éveiben is hű maradt önmagához. Nemcsak az ütközött
ki belőle, amit egyéniségnek szoktak nevezni: a nagy
átlaggal ellentétben már kora fiatalságában tudatára
ébredt önnön személyének átnemformálhatóságára; arra,
ami a halandó emberben örök és egyedülálló. Elkülönült
s ezt tudatosan cselekedte. De ebben nyoma sem volt
holmi fennhéjzásnak, hiszen egész szellemi mivolta át
meg át volt itatva a művészet mesterei iránti alázatossá-
gával.

Két esztendőt töltött Budapesten, hangversenyek és
első kompozícióinak viharos sikere, a társasérintkezésben
szerzett tapasztalatai s a szerelemmel való első találko-
zásai között. De mind e sokféleség, mind e tarkaság közép-
pontjában Liszt Ferenc állott. Lisztet hallgatja, aki a fél-
homályban zongoráján fantáziál s hallja, amint a mester
szerelemről regél, soha el nem múló, örökkévaló szere-
lemről.

A szerelem és a zene szenvedélye: ahogy akkor, ott
Berlinben, egyazon pillanatban olvadt egymásba a halál-
nak és a végső Beethoven kvartettek metafizikája, s
lett Jenő élményévé, úgy zaklatta fel őt lelke mélyéig
ezúttal is a szerelem és a zene passiója! Most Beethoven
Kreutzer-szonátájából mennydörög ki a szózat: „Halj meg,
hogy újra lehess!”

Liszt ódon könyvespolchoz támaszkodva áll, a reke-
szekben könyvek, partitúrák, hangjegyfüzetek. Hangja
mélyen zeng, sастekintete végtelen messzeségben pihen el
egy ponton, ahol talán Beethovent látja. Jenő öblös kar-
székben ül a dolgozószoba távoli zugában. Későre jár az
idő, egyetlen lámpa ég gyenge fényvel. A zongora már
be van csukva, úgy fest, mint valami óriási fekete madár,
mely elbóbiskolva, csőrét tollazata alá rejtette. Liszt majd-
nem hangtalanul beszél:

„A nagy Es-dur kvartett Beethoven-nak egyik bizo-
nyára leghatalmasabb műve, de egyúttal legnagyobb-
szabású alkotása az emberi szellemnek. Transzcendentális

zene ez, mely tisztább, mélyebb és nemesebb érzelmivilág forrásából fakad. De bármilyen magasságokba emelkedett is ihletében Beethoven s bármily messzire hatolt is a földöntúli szférákba, ahova halandónak belépnie nem adott, — a lelkében lakozó Ideálnak nem volt képes még ő sem minden ízében hűséges kifejezést adni. Így esett meg, hogy az abszolút zene legnagyobb poétája nem tudta a szakadékot áthidalni, mely az ihlet és a teremtés között tátong.“

Így beszél Liszt, a mester, Beethovenről. Hát hiába-
való minden, — minden küzdelem? Jenő ezt a sors-kérdést teszi föl magában, de fiatalsága megadja rá a bátorító választ: dolgozni, dolgozni, kitartani a munka mellett s az áldott óra nem maradhat el.

„Beethoven azt mondta halálos ágyán: a kaszás ember még nem viheti magával. .. mert úgy érzi, még igen kevés hangjegyet vetett papírra. .. Ezt mondta Beethoven halálos ágyán...“ — sóhajtotta Liszt.

S egyszerre kiragadja magát túlvilági gondolataiból, álomból, kétségbeesésből. Jenő minden mozdulatát megérti s a hegedűt már ott szorongatja álla alatt. A hangjegyállványon Beethoven hegedűszonátái.

Együttléteik alkalmával Liszt valamennyit eljátszotta már Jenővel, — az elsőtől kezdve, mely boldog idők emléke s a rokokóé, egész ... a kilencedikig. Az utolsót, a tizediket is átvették már, de a kilencediket, melyet az egész világ Kreutzer-szonáta név alatt ismer, csak azért, mert Beethoven egy Kreutzer nevű hegedűművésznek ajánlotta, ezt a kilencediket Liszt még sohasem lapozta fel. Bizonyára holmi szeszély, gondolja Jenő; mert ő ezt a művet is nagyon jól ismeri, hiszen Joachimmal nemcsak, hogy alaposan átjátszották, de magától a hegedűkirálytól is nem egyszer hallotta. Mi ennek az idegenkedésnek magyarázata? Hiszen a hegedűverseny mellett ez a legtökéletesebb, amit Beethoven hegedűre valaha is írt. Ez csak nem lehet oka Liszt különös makacosságának? Az ember inkább félelemnek, valami furcsa szorongásnak vélné, ahogy Liszt ezt a szonátát folyton elmel-
lőzi ... Olyan gyorsasággal lapozza végig, mintha a sátán rejteznék a hangjegyoldalak között... Hiszen Liszt rendkívül alapos ember és mielőtt egy szonátát eljátszanának,

a legaprólékosabb gonddal tanulmányozza át, minden ütemét ízekre szedi... És most? . . . Jenő odatekint. Csakugyan az ördög szállotta volna meg a mestert? Ilyennek még sohasem látta . . . Hova szegzi átható tekintetét?, — ilyen acélosan még nem látta csillogni szemét! Fölszegzi hatalmas fejét s viseltes papi ruhájában csak úgy sötétlik zongorája mellett. Erőtéljes szép kezei a billentyűkön hevernek, mintha elzárkózott világokat őriznének. A mester hallgat, mélységesen és némasága betölti a sötétségbe burkolt szobát. Vár . . . Még vár ... A jelre vár! . . . S egyszerre hivatlanul itt van, fölzendül az első A-dur akkord! Szélesen, terjedelmesen, jótékonyan terül el az elkö vetkezendő fölött, még fogva tartja. Jenő volt az, — az ifjú hegedűművész, — aki az akkordot megszólaltatta és továbbviszi, amíg egy kérdésbe megy át. Liszt megismétli a felszólítást. Zongora és hegedű megrémülnek a szenvedélyek földidézésétől és ide-oda surranó kérdés és feleletjátékba menekülnek, félelemmel telten; mint az árnyék, olyan testetlen a pianisszimó, míg a kérdés megmegreszketve állapotodik meg e ponton: „Be kell teljesednie?“ kérdezi a hegedű s a szorongásból önmagát felszabadítva felel is rá: „Be kell, hogy teljesedjék!“ S most Liszt Ferenc az, aki a neki oly kedves fiúnak — Beethoven Kreutzer szonátáján át — válaszol. Az egész életre szóló ajándék ez, — hadd élje át ez a gyerek is most, amit Liszt átélt: örömet, gyötrelmet! ...

„Istenek! Bőkezűségtek mily határtalan! Kit kedveltek, arra mily nagy kegyelem vár! Örömek-öröme — határtalan, de kínok-kínja is — határtalan vár!“

Örömök, határtalanok, kínok, határtalanok, mind ebből Liszt, az istenek kedveltje bőven kapott. Jenő, az ifjú is kedveltje az isteneknek. Valóban, őreá is örömek és gyötrelmek végtelen sora vár. Liszt tudja ezt s önnön átélt nagyvonalú életével akarja megajándékozni fiatal barátját, mielőtt elindul, ki a nagyvilágba.

Mint valami táltos, — nem húsból-vérből való, — úgy száguld vágatva az első tétel nagy szenvedély-témája a nap felé, amely szülte! De micsoda nap ez! Éjféleli nap, e földön csak azoknak sugárzó, akik a lét és nemlét határán járnak, a halál és feltámadás mágusainak. Hallod a zongorát? Az ördögi billentyűverést?: apokaliptikus

paripa hátára kaptál és soha többet le nem szállhatsz róla, mert utolsó lélekzetvételeg tart ez a hajrá, amíg egy végső ugrással a napba érkezel: fény és tűz ölel magába, hogy a nagy átváltozásra eszmélj. Dobban, dörög a zongora: előre! Az árnyakkal népes, fenyegető alvilág futama ez: siess, amíg világít a nap, sugárzik a fény, mert jön a sötétség, mely örök tétlenségre kárhozzat. Szedd össze minden erődöt Jenő, istenek kegyeltje te, legyen részed majdan határtalan örömeiben, gyötrelmekben, mert mindez vár reád! A Heiligenstadt-i végrendelet süket muzsikását idézed föl hegedűdön, azt, aki a patak mormolását, asszonyok hangjának csengését, a derűs élet vigasságait géniuszának minden forróságával szerette s akinek süketsége Tartarusába kellett elmenekülnie! Oly irtóztató erejű volt szenvedélye, mint ez az örületes téma! Így lázadozott sorsa ellen, így vágatott a süket titán az éjféli nap felé, hogy az áthasonuláshoz megváltassák! .. . Hogy halhatatlan szerelmével — a túlsó parton a férfi, az innensőn a nő, — egymástól örökre elszakítottan, — az éjbe merüljön vissza.

S az éj lelt úrrá, itt is, a szobában. Liszt két kezét egymásra léve pihenteti a billentyűkön, mélyen előrehajol, arca majd hogy érinti kezeit. Mintha mély hallgatásba merülten imádkoznék. Jenő letette hegedűjét s egy sarokban húzódott meg; nem tudna most beszélni, még ha akarna sem. Nem szabad megszólalnia, — most nem.

Valami elképzelhetetlenül nagy eseményt élt át, — az életről, művészetről táplált tévhitéből, álmódzásaiából ébredt a valóságra. A művészet most adott értelmet, új tartalmat életének, új utakra vezette hegedűje hangja; az az érzése, hogy most, e pillanatban eszmélt öntudatra, annyira testetlennek látja egész eddigi életét. Újjászületés ez. — a zene. és micsoda zene, — Szelleméből!

S ahogy Lisztre tekint, látja, amint a mester lassan, fáradtan emelkedik fel s az egyik könyvespolchoz megy. Ott egy kötetei keres ki, lapoz benne kis ideig, megleli a keresett passzust és tompa hangon olvassa:

„Nem igaz, hogy a zene fölemelő hatású; a zene nem teszi emelkedettebbé az emberi lelket, de nem is alacsonyítja le, hanem egyszerűen megzavarja, felzak-

latja kedélyünket. Erőszakosan sodor bele bennünket abba a hangulatba, melyben a zeneszerző volt, amikor művét megalkotta. Ez a hangulat a zeneszerző személyes ügye és mireánk csak idegenül hathat. A zene ezért céltalan és félelemgerjesztő. Kínában az állam ügye és így is van rendjén. Hogy nyugodhatunk bele abba, hogy egyes embereknek joguk legyen személyeket, vagy akár tömegeket is hipnotizálni s mintegy bábokként kezelni őket? Térrel és idővel nem egyező, semmivel se indokolható szenvedélyes érzéseket kelteni az emberben, csak megsemmisüléshez vezethet.“

„Így beszél ebben a megrázó könyvben az, aki feleségél féltékenységében megölte... A zene korbácsolta fel vérét, úgy kell hát lennie, hogy a zene öldöklést rejt méhében! ...“ — mondja Liszt, inkább önmagának s hangja annyira elhalkul, hogy Jenő alig érti meg szavait s csak az aggastyán meggyötört arckifejezését látja. S most egyszerre ördögies fortéba csap át Liszt hangja, tovább olvas, de Jenőnek az az érzése, mintha nem könyvből venné, amit mond, mintha saját gondolatait öntené szóba:

„Ez az utolsó Presto irtóztató hatással volt rám. Az volt a benyomásom, hogy olyan érzések, energiák törnek elő lelkem legmélyéből, amelyek idáig ismeretlenek voltak előttem s az a bizonyosság töltött el, hogy mindig úgy kellett éreznem, mint ahogy e pillanatban érzek és nem máskép. De hogy miben gyökerezik ez az egész valómat átható érzés, — erről nem tudtam magamnak számot adni. Lelkiállapotom ez új formájában hangulatom vidámmá lelt! Megszabadultam a féltékenység gyötrelmeitől, minden velők kapcsolatos félelmem szertefoszlott...“ —

„Megszabadult a féltékenység gyötrelmeitől, félelme szertefoszlott...“ — ismételte Liszt. — „Hallottál-e valaha Jenő, a zenének ilyen rejtélyes, homályos, zavaros hatásáról? Hogy hipnotizálja az egyént, a tömeget és állami ellenőrzés alá kellene helyezni? . . . Hát ilyen veszedelmeket rejt magában a zene? Ilyen lázító, — ilyen forradalmakra uszító?!... Be kel-

lene talán tiltani? Lehet-e a zenéről és mindenható erejéről nagyszerűbb hitvallást tenni? . . . Talán inkább a féltékenységet kellene kormányrendelettel eltiltani?! ... A féltékenységet, nem a zenét! . . .“ És most, várakozásteljes szünet után nyájassá lesz hangja: „Úgy érzem, a Te lelked is felvidámult. Legyen ez mindig így, valahányszor egy nagy mester zenéjét hallod. Ne felejtse el és maradjon emlékedben az is, ahogy mi a Kreutzer-szonátát ma el játszottuk. Ez a zene igazi értelme: lelki derű és gonosz ösztönöktől, külvilágtól való elvonatkozás.“

A könyvet helyére tette s kezét fogott Jenővel.

Lisztről, erről az estéről, a döbbenetes szonátáról, meg arról, ahogy minden idők legdémonikusabb zongoraművészeivel e művet eljátszotta, ezt írja Jenő:

„ . . . Nagyon sok időt volt alkalmam Liszt Ferencsel tölthetni. Együtt voltam vele néhány szalonban is, ahol tiszteletére fényes estélyeket adtak. Az a nagy kitüntetés ért, hogy eljátszhattam vele a Kreutzer-szonátát. Pályafutásom alatt a világ csaknem minden híres zongoraművészeivel játszottam e művet, de úgy az előadás nagyvonalúságában, mint a felfogás eredetiségében még D'Albert se közelítette meg, ki pedig Liszt egyik legkiválóbb tanítványa volt. A legtöbb zongora-virtuóz úgy játssza le Beethoven ez alkotását, mintha holmi pianola számára íródott volna. A mű klasszicitását azzal akarják kifejezni, hogy simán, tárgyilagosan játsszák végig. Liszt egyszer azt mondotta nekem, hogy Beethoven zenéjében a szenvedélyek éig tornyosulnak. Az érzelmek mélysége, vagy lágyága* a dinamikus változatosságok hatása seholsem olvadnak oly markánsul egymásba, mint éppen Beethoven zenéjében. A Kreutzer-szonáta első tételét Liszt démoni erővel játszotta, hogy mindenki beleremegett. A második tétel bájos témáját viszont sugárzó egyszerűséggel interpretálta, a variációkat virtuóz finomsággal; míg a második tételben melegen olvadékony volt játéka, addig a harmadik tételt túláradó kedély és fékevesztett vidámság fűtötte át. A ritmust rendkívül élesen kihangsúlyozta s az erélvtől duzzadó akcentusok hatalmas erővel érvényesültek.“

Hubaynak még egyszer megadatott, hogy Liszttel a Kreutzer-szonátát játszassa. Antwerpenben: közvetlen a

mester halála előtt volt ez, — Hubay őt többé nem látta viszont.

Jenő húszesztendős, már nagy hegedűművész és küszködő komponista. Hazájában szép és tekintélyes életpálya állott nyitva számára, hiszen Lisztnek, a bálvány-nak állandó partnere volt. De eddigi munkáját Jenő csak szerény kezdetnek értékelte. A magyar lehetőségeket, — érzése szerint, — már kimerítette — reá a nagyvilág vára-kozott.

1878-at írtak.

Jenő abban a korban volt, melyben az átlagember egyetemre jár, vagy hivatalban körmöl, ő nyugat felé néz. Liszt ott áll Wagner oldalán. Csajkovszki Bayreuth-ból mint zenekritikus ír egy nagy orosz napilapnak. Nietzsche a germán mitológiával küszködik. De Jenő nyugat felé néztében mást is lát: Párizst, Saint-Saëns-t, Vieuxtemps-t, a csodadirigens: Colonne hangversenyeit, Padeloup estéit: ezek segítik majd őt világhíréhez.

Húsz esztendős a fiú, pénze nincs s van egy közép-szerű hegedűje, ez minden vagyona. S hetvenéves korá-ban jön rá az ember a bölcsességre: ez a kevés, ez min-den. Liszt indította el Jenőt újtára, lelkét neki hagyomá-nyozta s ő átveszi az örökséget. A tanuló éveken túl van, a vándorlás korának áll most küszöbén. Az út mentén virágok nyílnak és tarka pillangók keringenek. Jenő ifjú-ságának kísérői ezek. Ő csak zenél, derűsen mosolyog, leszakítja a virágokat, el-elfogja a lepkéket, úgy és ott, ahol éppen alkalom kínálkozik rá. Kegyelemmel áldottan, játékos kedvvel hódítja meg magának Párizst, egész Euró-pát és három évvel később ott áll e világgrész zenei életé-nek legszembetűnőbb csúcán.

NEGYEDIK FEJEZET.

A nagy világ.

Párizs: legenda. Valójában a Szajna két partján terül el. Mégis az emberek fantáziája ez a város, kifinomult idegzetű embereké, akiknek egy röpke dal, szállongó illat jelenti a beteljesedést. A „Fleurs du mai“ és a leggyönyörűbb május hazája: harcok, útvesztők városa mindazok számára, akik eltévednek, mert az élet őserdeje vonzza őket. Itt a szerelem a szabadság ünnepeit üli, itt kötelékek vannak, csak azért, hogy széttéphessék őket, — megmohosodott kövek között szabadság, harc izzik s a Marseillaise újabb és újabb dirigensre vár. *Qa ira!* — mindennek elérkezik az órája; ma beborult fölöttünk az ég? .. . Sebjaj!... várhatunk ... *Qa ira!* ... s a gloire napja megint ott ragyog fölöttünk.

A Sacré-Coeur a város koronája, mely úgy fehérlik ott fenn a dombtetőn, mint valami Pierrot, aki mámorosan kóvályog az éjben. Rózsailattól, szerelemtől kísértén, nesztelen léptekkel libben be a május Párizsba, az álomvárosba, mely nincs is, és hazája mégis mindenkinek, aki művésznek tartja magát és inkább itt akar elmérülni, mint biztos jövedelmű állásban élni másutt és családot alapítani. Mert itt még szabadon szól a dal az utcán és mindenki az lehet, aminek véli magát és belepusztulhat a tévhitébe. *Qa ira,* — vagy elnyel az örvény!...

Mikor Hubay Jenő 1878 egy májusi reggelén hegedűjével Párizsba érkezett, húsz Napoleon-arany volt a zsebében. Csak törte a francia nyelvet, alig tudta megértetni magát. Loholt utcákon föl, utcákon le, a város a végtelenbe nyúlt, a kövezet égett lábai alatt: szállást keresett és nem talált. Végre eszébe jutott, hogy van egy francia ismerőse, aki évekig élt Pesten, ahol az úri társaság ked-

venc fodrásza volt. A derék ember nálunk jól megszedte magát, hogy azután Párizsban telepedjék le. Jenőnek sikerült őt felkutatnia s ez a kedves Hyppolit Sailly addig mesterkedett, amíg a fiatal magyar hegedűművészt a Rue Rivoli egy kis szállodájának padlásszobájában helyezte el.

Jenő mindenenk előtt végigjárta a városok városát. Nappal-éjjel kódorgott a boulevard-okon, s amit látott, elementáris hatással volt rá. A néptömeg szinte félelmetesen gomolygott a széles utcákon, mindenfelé szédületes gazdagság nyomai. Olyan környezetbe került, ahol egyénisége erejével vagy felküzdte magát, vagy az ismeretlenség homályába merül. Tehetséges költők, festők, zenészek ezrei, — akik, mint Hubay is, a világot meghódítani jöttek oda, csöndesen tűntek el a színtérről, — Párizs senkiért se hullajt egy árva könnycseppet se! . . . Jenő ezzel tisztában volt és gondosan őrizte zsebében néhány aranyát.

„Amikor 1878-ban, a nagy világiállítás idején Párizsba érkeztem, minden poggyászom a hegedűmből állott és néhány ajánló sorból, melyeket Liszt Ferenc párizsi barátaihoz adott. Saint-Saëns-nál ismerkedtem meg az akkori Párizsszal. Ezek az esték, melyeken Párizs legjelentékenyebb férfiaiival és asszonyaival lehettem együtt Saint-Saëns-nál, örökké felejthetetlenek lesznek számomra. A mester — úgyszólván szakadatlanul — a zongorája előtt ült és ismeretlen szerzeményeket játszott, köztük operáját „Sámson és Delilát“ is, melyet akkor még nem adtak elő. Partitúrájával hiába kilincselte Párizsban, de, még egyebütt is. Gyönyörű esték voltak ezek, — csak azt nem tudtam, miből fogok élni. Zárt ajtókra leltem mindenütt, ígéreteket kaptam, amiket sohasem tartottak meg ... Mennyi szenvedés várt rám Párizsban! Nélkülözés, nyomor, amerre csak néztem! Undorral eltelten vergődtem esténként haza kis padlásszobámba. Holmi szenyyes bistroban ettem valamit, külön helyre nem futotta.

Az undorító ételektől megcsömöröltem, sokszor napokig feküdtem odahaza lázasan, szinte eszméletlenül, egyedül, elhagyatottan! ...“

Így ír első párizsi hónapjairól.

Amde ez a fiatal ember nem úgy volt alkotva, hogy nélkülözés, vagy akár nyomor is megtörhesse. Húsz aranya már aggasztóan kezdett fogyni, mikor egy nap a magyar

konzulátuson akadt dolga. A konzul rögtön megkedvelte, meghívta magához és megismerkedik egy honfitársával is, egy franciává vedlett magyar származású emberrel, a jó módú Charles Berger-vel. Ez hamarosan szívébe zárja. Csinos legénylakásának egyik szobáját rendelkezésére bocsátja. Barátságos, kertre néző kis helyiség ez s Jenő erről a támaszponttól próbálja Párizst megostromolni. De újra meg újra vereség éri s keservesen tapasztalja, hogy az ajánló levelek milyen keveset érnek. Akihez bekopog, máshoz utasítja s esténként leverten érkezik vissza szobájába. „Könnyekkel áztatta kenyérét“, — pedig akkor már Ambroise Thomas, a „Mignon“ szerzője is csodálja a fiatal hegedűművészt.

Őszre megérkezik Párizsba Liszt Ferenc. Bevezeti őt Érard zongoragyáros szalonjába. Itt Gounod-val, Lalo-val s a párizsi zenei élet több korifeusával ismerkedik meg. Liszt minden reggel misét hallgat a Saint Sulpice-ben s Jenőnek map-nap mellett oda kell őt kísérnie. Hét órára szól a találkozó, de ő már fél hétkor ott van Liszt lakásán s alkalma van a nagy emberrel világról, emberekről, művészetről fésztelenül beszélgetnie, — felejthetetlen okulás és élvezet ez, ilyen lelkes fiatalember számára.

Charles Berger villájában, csöndes, meghitt órák alatt néhány szép dalt komponált. Eljátszotta őket házigazdájának, aki nem győzte dicsérni a szerzeményeket s iparkodott lelket önteni az el-elcsúggedő fiúba... S mikor ez lemondóan legyintett, egyszerre csak azt kérdi tőle, ismeri-e Vieuxtemps-t, a nagy hegedűművészt, a brüsszeli konzervatórium tanárát.

—Nem ismerem ...

—Hát akkor meg kell ismerkedned véle.

—Hogyan?... Nem állíthatok be szó nélkül hozzá ...

—Én ismerem, bemutatlak neki...

—Hogyan? Hol? . . . Brüsszelben?

—Vieuxtemps most Párizsban van. Mióta szélütés érte, nem lép föl a nyilvánosság előtt, Brüsszelben is kevés időt tölt, itt kezelteti magát vejével, Landowski doktorral. De minden nevezetesebb zenei eseménynél ott látni s majd módját ejtem, hogy egy ilyen alkalommal. .. — S a derék Charles homlokához kap.

—Megvan! Holnap este! A Salle Pleyelben! Wieniawski!

—Wieniawski? ... De hiszen Vieuxtemps-ról van szó! ...

—Ő is ott lesz! És mindenki, aki Párizs zenei firmamentumán ragyog ... Egy agyonreklámozott sarlatan hegedűművész játszik és Wieniawski, a mókamester, valami huncutságra készül, hetek óta suttoják Párizs zenei köreiben. Ott leszünk, a többit bízd rám.

S harmadnap Jenő ott volt barátjával. A terem zsúfolva, csak az első sorban tátong tizenkét karosszék — különös módon üresen.

A hegedűművész megjelenik a pódiumon. Elég barátságos taps fogadja. A koncert megkezdődik, melynek első száma a Mollique technikailag nagyon nehéz hegedűversenye. Az első tétel meglehetősen jól megy, amikor egy oldalajtón tizenkét úr jön be, mindegyiknek kürtőkalap kezében. Lábujjhegyen közelednek helyeikhez a elfoglalják a tizenkét üres széket. A közönség izgatottan izeg-mozog, — nem csoda, a későnjövő urak között felismerik Vieuxtemps-t, Wieniawski-t, Sarasate-t, Allard-t, Leonard-t, Dancla-t és Paganini egyetlen tanítványát Sivori-t, az akkori idők legnagyobb hegedűművészeit!

S miközben helyet foglalnak, Charles Berger hamarosan elmagyarazza a helyzetet Jenőnek, aki tágra nyílt szemekkel bámulja a frissen érkezett világnagyságokat.

Wieniawski nem szenvedheti a vendégszereplő — egyébként tehetséges művészt, mert ízléstelen módon reklamírozta magát. Megvásárolt az első sorban tizenkét helyet s nagy kollégáit meghívta, hogy el ne mulasszák a híres vendégművészt s gyönyörködjenek játékában. Csak azt kötötte ki, hogy valamennyien hozzák magukkal kürtőkalapjukat s figyeljék őt... Ezt suttoják Párizsban, most majd kiderül, mit tervez a huncut Wieniawski...

A művész ott fenn a pódiumon hol elsápad, hol vér-vörössé válik, mikor ezt a szokatlan „zsúrit“ maga előtt látja. A zenekar közjátéka alatt hiába iparkodik összeszedni magát. Jön a szóló, de szegény ember annyira megzavarodott már, hogy a nehéz koncert minden passzusát elvétí, izgalmában verejtékezni kezd, a húrok meglazulnak és szörnyen hamisan játszik. Wieniawskinak több se

kell, az első hamis hang hallatára kürtőkalapját nagy robajjal ejti le a parkettre. Barátai megértik, s ahogy a hamis hangok jönnek. Vieuxtemps, Sarasate, Sivori meg sorban a többi, puskalövészerű csattanással ejtik le kalapjaikat. A tizenkét Hans Sachs olyan szörnyen bánt el a szerencsétlen Beekmesser-rel, hogy ez végkép elvesztette a talajt lába alól és csúnyán belesült produkciójába. A Mollique-hangverseny cilinderek pergőtüzébe fulladt s most a tizenkét úr a közönség hahotája közben méltóság-teljesen távozott, ahogy jött, — lábujjhegyen.

Ezt a derűs pillanatot használta fel Berger, hogy Jenőt Vieuxtemps-nak az előcsarnokban bemutassa. A szélütött mester barátságosan üdvözölte Jenőt.

„Remélem, fiatal ember, nem formál rólam rossz véleményt, hogy egy ilyen gyermekes, — és Wieniawski barátom bocsássza meg — nem éppen sok ízlésre valló csinytevésben látott részt venni. De amikor ez az én nagy művész kollégám meghívott, nem gondoltam arra, hogy — mint annyiszor — most megint meg akar tréfálni valakit. No mindegy, látogasson meg, remélem ott-honomban jobb benyomást szerez rólam ...“ S a béna művész elbicegett...

Jenő csak néhány köszönő szót tudott rebegni s kábultan indult hazafelé, kábultan a teremben tapasztaltaktól, még kábultabban a nagy Vieuxtemps szeretetreméltóságától.

Néhány nap múlik el s Jenő ott áll Vieuxtemps dolgozószobájában ...

„Vieuxtemps, aki ebben az időben hetvenedik évéhez közeledett, markáns arcával, fehér oldalszakállával úgy festett, mint valami nyugalmazott tengernagy. Két botra támaszkodva állott, mikor beléptem hozzá. Szélesvállú ember volt, okos és átható tekintetű, s ha nagyritkán megszólalt, legtöbbször elítélőleg nyilatkozott erről, vagy arról. Már gyermekkoromban játszottam Vieuxtemps műveit, szerettem őket. Számomra a francia mester a virtuózok ideálját jelentette s most, hogy szemtől-szemben állottam vele, képtelen voltam még csak egy hódoló rövid mondatot is kiejteni. Félelem fogott el. Vieuxtemps észrevette ezt és pár szeretetreméltó szóval nyugtatott meg. Mikor megtudta, hogy magyar vagyok, hazámmal kapcsos-

latos emlékeiről beszélt s miután úgy ahogy összeszedtem magamat, megkért, játszak el neki valamit.

Művei közül az Ötödik koncertet adtam elő, persze kíséret nélkül. Játékom alatt messze állott tőlem, a két botját görcsösen szorongatta markában és merev arc kifejezéssel hallgatta a művet. Valóságos tragikus látvány volt ez az ember, akiről legmerészebb álmaimban sem merem volna hinni, hogy fogadni fog. Mikor befejeztem, fel-emelte mindkét karját a botokkal kezében, s meg akart ölelni, de béna lábai meggátolták a mozgásban. Így állott egy darabig ... hosszan nézett rám . . . határtalan szeretet sugárzott szeméből. Húszesztendős voltam akkor. . . Micsoda élmény! . . . Végre meg tudott szólalni, az ajtóhoz sántikált, beszólította leányát és vejét, Landowski doktort. Bemutatott nekik, arra kért, játszani el még egyszer a koncertet. Most leánya kísért zongorán. Mikor végigjatszottam a művet, odavánszorgott hozzám, vállamra tette egyik kezét és azt mondta:

— Végre megtaláltam az utódomat!...“

A húsz Napóleon-aranynak már majdnem végére járt a fiú, de bánta is most, hogy koplalnia kellett és gondokkal küzdenie! Ez az egyetlen határozott mondat hírnevet jelentett, pozíciót, szép életet! . . .

Mikor megint leért az utcára, Jenő feltekintett a mester ablakára. Széles árnyékot látott, Vieuxtemps árnyéka volt ez, aki őt, a húszéves fiút a művészet lovagjává avatta.

Micsoda gyönyörű este volt ez a Grand Café-ban, magyar művészek között, akik ádáz küzdelmeikben hiába próbálták kiverekedni maguknak, amit neki a mai nap hozott. Már a harmadik cognacot rendeli? Mi ütött ehhez a fiúhoz? Tán bizony szerelmes? A cimborák ki szeretnék venni belőle, de ma nem lehet vele okosan beszélni.

„Mit szóltok ehhez a fickóhoz? ...“ kiáltja Rippl-Rónai, a piktor, — „Nézze meg az ember!“

Bizony volt is rajta mit nézni! Jenő egy csinos kis midinettel ül és élénken cseveg vele. Úgy látszik, már tökéletes franciává lett, vagy tán a cognac oldotta meg nyelvét? Dől belőle a szó, izgatottan markol dús szőke fürteibe.

Az egyik jópajtás mögéje lopódzik, hogy kihallgassa, micsoda szerelmes szavakat sugdos a fiú a nőcske fülébe! Azután nevetve adja tovább a titkot a művészasztalnál..

„Képzeljétek, Jenő azt kérdi a kicsikétől, ismeri-e Vieuxtemps-t? Szép kis udvarlás. Úgy látszik, a cognac fejébe szállt a gyereknek, — majd valahogy hazatámogatjuk.“

Fölösleges aggodalom . . . Jenő szilárd léptekkel távozott a kávéházból. Boldogság fűtötte szívét, így barangolt Párizs utcáin, megállás nélkül, ment, ment, bele az éjszakába s a hajnalt a Montmartre tetejéről köszöntötte. *Neki* hajnalodott, *neki* kelt föl a nap, új, gazdag élet napja: elindult a széles nagy világ felé.

S ettől kezdve csaknem mindennapos vendége lett Vieuxtemps házának. Ebéd, vagy vacsora után aztán órák hosszat magyarázta szerzeményeit a béna mester s megismertette Jenőt iskolája szellemével. Joachim klasszikus felfogása után most olyan alaposan barátkozott meg a francia esprit-vel, hogy Vieuxtemps tanítványának tartották nem egyszer. S aki őt évtizedekkel később mint a „Chaconne“ előadóját hallhatta, megállapította, hogy Hubay stílus tekintetében is kivételes jelenség volt, mert senki sem tudta a német klasszicizmust a francia pszichológiával olyan tökéletesen összeegyeztetni, mint ő.

Mikor Liszt Ferenc kitűnő tanítványa, Aggházy Károly, Párizsba érkezett, Hubay mindjárt összebarátkozott vele. A szerény, nemes gondolkozású, tehetséges zenészt Liszt vezette be Párizs híres komponistáinál és karmestereinél, Hubay Massenet-nál, Saint-Saëns-nál, Gounod-nál találkozott vele és megfigyelhette, hogy Liszt milyen ügyesen, tapintatosan és szívósan dolgozott Aggházy érdekében.

Párizs zenei életében akkor két nagy karmester vitte a szót: Padeloup és Colonne. Lisztnek gondja volt rá, hogy a kettő közül legalább az egyik mindig ott legyen valamelyik nagy szalonban s ilyenkor felszólította Aggházyt, hogy játsszék valamit. S ez így mutathatta be művészetét

Colonne-nak vagy Padeloup-nak, ami közönséges hallandó számára elérhetetlen volt. Colonne le is kötötte őt, mint szólistát egyik szimfonikus estéjére. Aggházy olyan briliánsan és elragadóan játszotta Liszt Es-dur koncertjét, hogy óriási feltűnést keltett s a sajtó mint kiváló zongoraművészt ünnepelte.

A két fiatal magyar Vieuxtemps tanácsára önálló estét adott a Salle Erard-ban. A műsort a Kreutzer-szonáta, Vieuxtemps, Liszt, Chopin és Hubay szerzeményei töltötték be. A Kreutzer-szonáta volt a győztes: Liszt ezúttal a hallgatóság körében húzódott meg és gyönyörködött a fiatalok nagy sikerében. A kritika áradozott. — „Les deux jeunes artistes hongrois“ nagy divatba jött s aki szalonjáról akart Párizsban beszéltetni, annak csak a két magyart kellett felléptetnie. A mesésen gazdag Fauvel doktor szalonjában, Lesseps-nél, a Szezei-csatorna tervezőjénél, Porgesnél, a nagy bankárnál s Szarvady-éknál, egy magyar családnál, pompázatos estélyek zajlottak le, s mindenütt a Hubay—Aggházy-szám a program szenzációja. A közönség között ott jártak-keltek a párizsi közélet kiválóságai: Jules Grévy, a köztársaság elnöke, Sarasaié, Durand, a nagy kiadó, Gambetta, Potocka grófné, — Chopin állítólagos leánya, Munkácsy Mihály, Zichy Mihály, mindenki, aki akkor számottevő egyéniség volt.

Lesseps házában Jenő gyakran ad hangversenyt, s egyforma gyönyörűséggel hallgatja őt úgy a francia születési, mint a harmadik köztársaság szellemi arisztokráciája.

A „Pester Journal“ 1879 február negyedik számában ezt írja:

„Párisi tudósítónk érdekes részleteket közöl velünk otl élő két honfitársunkról, Hubay Jenőről és Aggházy Károlyról, a fiatal hegedű- és zongoraművészről. Hubay Jenő a nyári hónapokat Vieuxtemps társaságában töltötte, aki annyira megkedvelte, hogy legújabb G-dnr versenyét vele játszatja el a párisi közönség előtt. A múlt esték egyikén a két művész a Suez-i csatorna építőjénél, Lesseps bárónál lépett fel, hol Jules Grévy, Brisson, Beust gróf, Dumas, Munkácsy, Gambetta tapsolt nekik. Lesseps nyolcvanéves, csodaszép felesége — huszonegy. Parisban a verebek is azl csiripelik, hogy milyen merészek Lesseps Ferdinánd építészeti tervei és hogy fiatal felesége milyen káprázatos

ügyességgel tudja e terveket Paris döntő tényezőivel elfogadtatni. Mit nem lesz meg az ember egy szép és szeretetreméltó asszonyért! Hát még Lessepsnéért. Néhány százezer frank nem számít és Lessepsné szereti a gazdagságot!...

A szép asszony nemcsak a gazdagságot szerette, — rajongott a művészetért is. S hozzá ez a szó: „magyar“, megfoghatatlan távolságot jelentett számára és izgatta fantáziáját. Jenő neki egyedül is játszott, s egy régi népdal motívumain ábrándozott el hegedűjén. Zongorához támaszkodva, lehunytt szemmel játszott, — hazáját eleve-nítette meg vonójával. A zsebében nem volt egy frank sem, de frakk feszült rajta és egészen átengedte magát ihletének.

„Sokat hallottam már a magyar cigányokról“, — mondta Lessepsné álmodozva, — „ezek az ő dalaik? ... Mondja ... milyen a magyar cigány?“

Jenő nem válaszolt. Az életnek azokban a pillanataiban, mikor a jégpáncél engedni és a vér pezsegni kezdett, már fiatal korában is néma maradt. Túl volt a hetvenen, mikor kabátjában egy karton-lapocskát találtak. A papíron finom női írással ezek a szavak: „Szeretem magát! Nem tehetek róla! Bocsásson megl...“ Az a férfi volt, akit, mint Liszt Ferencet, nagyon és sokan szerették. De volt valami, amit még a szerelemnél is forróbban szeretett ... Ez, — a zene volt.

Olyan idők következtek, melyekben a virtuózkodás nem lelt többé visszhangra, s ebben az időben Joseph Fétis-nek, a nagy francia zene-teoretikusnak támadt terve a zenei matinékről, melyek hamarosan divattá és egyben a hamisítatlan tehetség mértékévé lettek. Ezek vették át a nagy hangversenyek és szalonok kamarazenéjének szerepét és áldásosnak bizonyultak: újszerű és különös módon teremtettek kapcsolatot művész és közönség között. A „recitál“, az improvizáció volt itt a lényeg, a pillanat-szülte rögtönzés. Egy kellett hozzá, a zsenialitás aprópénze. Hubay Jenő bővében volt ennek.

Két festő barátja egy nap elvitte Munkácsy Mihály palotájába. A nagy magyar piktör akkor volt gazdagsága és dicsősége teljében.

Aki Párizs elite-jéhez tartozott, otthon volt Munkácsy házában. A magyar festő-zseni jellegzetes feje, me-

részen domború homlokával, ezüstös hajsörényével, s mélyenfekvő szemeivel, melyekben mintha az alvilág tüze lobogott volna, — közismert volt Párizsban. Nagy ünnepek zajloitak le palotájában. Bastien-Lepage, Saint-Saëns, Dumas fiú, a köztársaság elnöke, nagyhercegek, fejedelmek jártak-keltek a termekben, melyeknek végét belátni alig lehetett.

Ezeken a fogadónapokon és estéken értékes gobelinek között haladt föl a vendégsereg, süppedő keleti szőnyegek, — mint valószínűtlen, mesebeli réteken; a falakon pompás festmények, fegyvergyűjtemények, a fürkékben szobrok, perzsa, hindu aranybrokát szövetek, selymek, bársonyok a bútorokon. A velencei tükrök a csillárok fényében visszarayogták a képeket, melyek alatt szép asszonyok, elegáns férfiak találkoztak. A termek egész során keresztül haladva Munkácsy műtermébe ért az ember, hol legújabb képei voltak kiállítva. A lépcsőház száz meg száz gyertya fényétől ragyog s a felhaladó vendégeket az előcsarnokban komornyik fogadja és hangosan jelenti be az érkezőket. Az első teremben Munkácsyné fogadja őket. Igazi párizsi háziasszony szeretetreméltóságával üdvözlöl mindenkit s minden vendég számára jut egy-két figyelmes szava. A sajtó, a művészvilág, az irodalom képviselői, a pénz hatalmasai, az arisztokrácia, csupa érdekes és különös ember vegyül el itt egymással gondtalan csevegésben. Franciaország már kiheverte a háború katasztrófáját, gazdagság, jólét, siker, flirt, — akinek tehetsége van hozzá, úszhatik az árral. Aki frissítőre vágyik, az emeleti termekbe megy, hol válogatott jóféléktől dúsan megrakott asztalok roskadoznak és a jégbehűtött pezsgő nem fogy ki soha.

Egy ilyen estén működik közre Hubay Jenő partnerével, Aggházy Károllyal. Gounod „Méditation“-jávai kezdi s elragadja vele a hallgatóságot, mely a lelkesedés valószínű extázisába esik. Azután Munkácsyné ül a zongorához s egy duót játszik Jenővel. A hangok ölelkezve folynak egymásba, Hubay utánozhatatlan férfiassággal, simulékonyan, zenétől át meg átítatva kezeli a vonót. Hangverseny után az asszonyok, — mint megannyi ezüstös, aranyos tarka hullám, — özönlik körül Jenőt. Ebben a ragyogásban, szellemi kiválóságok, gyönyörű asz-

szonyok forgatagában, talán Liszt félhomályban derengő dolgozószobája jut eszébe, amint a mester D'Agoult grófnőről beszél, az örök istenek két ajándékaról: gyönyörrel, gyötrelméről, melynek nincs határa... Ez is beteljesedett: ahogy Liszt, úgy az ő kedvéért is kiszépitik magukat az asszonyok. Szedi útjában a virágot és szálldosó tarka lepkék után kap, nevük: Hírnév és Szerelem.

Két órakor souper-t szolgálnak fel, azután táncre kerekedik a vendégség. Majd Aggházy zongorához ül, Hubay kezébe veszi vonóját s enged az általános kívánságnak: partnerével magyar nóta-változatokat játszik. Munkácsy tüzes csárdást jár feleségével, — tomboló tetzés kíséri a produkciót. Az utolsó vendégek hajnali négy órakor távoznak s viszik magukkal egy felejthetetlen éj emlékeit.

A Munkácsy-pár a nyarat a Luxembourg határán lévő Colpach-i villájában töltötte. Jenőt meghívták magukhoz, ki azután több hetet töltött ott. Munkácsyné szépen zongorázott s megkérte a hegedűművészt, hogy néha egy-egy duót vagy szonátát játsszék vele. Munkácsy nem igen értett a klasszikus zenéhez, inkább a magyar nótáért, cigánymuzsikáért lekesedett. De azért, amikor Jenő feleségével játszott, előzékeny figyelemmel hallgatta őket, sőt egyszer megtörtént, hogy a már végigjátszott művet „Miska“ kérésére meg kellett ismételniök.

„Ez a zene annyira fellelkesített, hogy nem bírok magammal... most itt, azonnal festenem kell... nem tehetek róla, de ezt érzem! ...“

S mit volt mit tenni, festőállványt hoztak, ecsetek, paletta már ott van Miska kezében s fölhangzik harsány parancs-szava: „Kezdjétek!“ S egy időben jár a vonó, szól a zongora és szalad a vásznon az ecset, mintha ez valami művészi versengés volna ... A zenészeknek harmadszor is el kellett játszaniok a „darabot“, — Munkácsy nem ismert ellentmondást, s közben lázasan festett tovább ... A nagy kompozíciók mestere, a „Milton“ megteremtője pedig ezúttal könnyű témát vetett a vásznonra: a tavaszt, ártatlan szerelmi évődést, derűsen kéklő, hegedű-muzsikás eget. .. zavartalan örömet. .. ifjúságot!

„Kész vagyok! ... — kiáltotta, mikor a zenének vége lett — ... Ide nézzetek . . . kész a vázlat. . . tavasz . . . vidámság ... fiatalság! ...“

Jenő elragadtatva nézi... A mester merész vonalvezetéssel zenét varázsolt képébe . . . Munkácsyné sugárzó tekintettel áll Jenő mellett, nézi ezt a tavaszt, mely az élettől búcsúzik, s nem tud megszólalni.

A szélesvállú, tagbaszakadt ember, kinek hatalmas koponyáján olyan ziláltan röpdösnek az ősz fürtök, mintha el akarnának onnan menekülni, szinte rájuk rivallva kérdi:

„Mit játszottatok tulajdonképen? ... No beszéljete, mit néztek olyan ijedten rám?¹ Tán mert hirtelen megfiatalodtam s ilyen féktelen jó kedvem támadt? Ez a muzsika tette! ... Ki komponálta? — mondjátok. — Ki volt az a boldog ember, kinek ennyi tavasz muzsikált szívében? ... Bizonyára fiatalabb, mint én ... Mi? ... Valami szerencsés fráter, ugye Jenő? ... Kinek nincs palotája, se pénze, se hírneve, de .. szép fiatal fiú, akit az asszonyok szeretnek? ..“

S jelentőségteljesen nézett hol Jenőre, hol feleségére... Hatalmas, borzas fejét most lassan, fájdalmasan hajtja le ... S Jenő halkán feleli:

„Ezt a zeneművet a világ legboldogtalanabb embere komponálta ... Minden idők legnagyobb zeneszerzője, aki maga nem hallhatta szerzeményeit, mert süket volt.. . Szerelemre vágyott, halhatatlan szerelemre, — és sohasem volt benne része ... Végrendeletében megírta, menyire szerette az életet, a vidámságot, de minderről le kellett mondania, mert nem hallhatta embertársai hangját. A világnak ezt a legszerencsétlenebb emberét úgy hívták, hogy: Ludwig van Beethoven, s amit játszottunk tőle, annak ez a címe: „Frühlingssonate“ — a „Tavasz szonátája ...“

Miska lassan fölemeli fejét...

„Szép volt... Add csak a hegedűdet egy percre...“ S nézi, nézi a hangszert... „A hegedű formailag a legeslegtökéletesebb alkotás: se kezdete, se vége, a végtelen kifejezője! ...“ De azután nagy lendülettel emeli fel két karját:

„Hagyjuk ezt a komolykodást... Asztalhoz! Gyérünk! Igyunk egy pohár pezsgőt a tavaszra, arra a gyö-

Vasárnapi!
Tisztelettel
Köszönöm.
Munkácsy Mihály
haza nem
esetén. A
holnap minden
esetén.
Köszönöm
Köszönöm a kegy
Köszönöm
Köszönöm

Munkácsy Mihály levele Hubay Jenőhöz.

M. J. 1888

My dear Sir

I have the pleasure to inform you that the same has been forwarded to you and will be ready for you in a few days. I am, Sir, very respectfully,
Your obedient servant,
J. J. J.

My dear Sir

I have the pleasure to inform you that the same has been forwarded to you and will be ready for you in a few days. I am, Sir, very respectfully,
Your obedient servant,
J. J. J.

Goldmark Károly köszönőlevele Hubay Jenőhöz.

Szervusz.
láthatatlan
és találhatatlan
Munkácsy

(A három Munkácsy-levél szövege a következő: 1. Vasárnap. Szervusz öreg! Hol jársz? Szerettelek volna haza vinni éhedre — de holnap minden esetre. Kérlek szépen, hozd el a hegedűdet, csak egy nótára. Áldjon meg a Jézus Krisztus. Ölel Miskád. — 2. Szervusz Jenő! Sajnálom, hogy nem találtalak, azt akartam veled közölni, hogy holnap, hétfőn, a rovásodra ehédelek, t. i. egy kis partiéra vagyok híva, ahová a feleség nem hivatalos. Az füllentetem, hogy veled ehédelek au cabaré. Mielőtt a feleséggel találkoznál, megbeszéljük. Találkozhatunk holnap 6 és 7 óra között? hogy a komplottot jól összefőzzük. Tudsz-e jól füllenteni? No majd meg tanulod, házasodj meg csak. Ha lehet várj meg 6 és 7 között, ha nem, hát megírom, hogy mit mondtam. Au revoir, barátod Munkácsy. — 3. Szervusz! láthatatlan és találhatatlan. Munkácsy.)

nyörű tavaszra, mellyel ez a szerencsétlen nagy muzsikus ajándékozott meg bennünket! . . .“

Miska és Jenő összebarátkoztak. A piktor sokszor le akarta festeni fiatal barátját, de Jenő dolgozott, nem volt ideje, hogy üljön, a kép sajnos, sohasem készült el.

Ebben az időben Jenő el volt halmozva hangversenyekkel, mindenfelé őt kívánták, tülekedtek érte. Ausztria-Magyarország követe, Beust gróf nagy zenei estélyének középpontja Hubay és Aggházy fellépte volt. Példátlan sikerben volt részük a nagy hangversenytermekben is. Egy turnéjuk alkalmával Gleichenbergben tapsolták őket, azután Rohitschon léptek fel, ahol hangversenyük nyomán furcsa kis bonyodalom keletkezett. Hubay Jenő sürgönyileg fogadta el a fürdőigazgatóság meghívását s az ottani zenekar dirigensének megküldötte a hangverseny műsorát, melynek harmadik pontján Chopin közismert „Andante *Spianato*“-ja szerepelt, mint Aggházy szólószáma. A hangverseny előtt a két művésznek átadják a nyomtatott programot, melyben legnagyobb meglepetésükre azt olvassák, hogy Aggházy az „Andante *spianato*“-t fogja játszani. A közönség jóindulatú mosollyal vette tudomásul a műsor „spenót“ változatát s lelkesen tüntetett a két művész mellett. Hubay és Aggházy másnap a fürdőhely szép parkjában reggelizett s miután a helybeli derék karnagy, kinek lelkét e „zenei főzelék“ terhelte, asztalukhoz ült, hát felvilágosították tévedéséről. Kis várattatva Strossmayer, a bíboros érsek ment arra kíséretével, s ahogy a karnagyot meglátja, nekirohan és haragosan kéri tőle számon, micsoda zagyvaságot nyomtatott a műsorra.

„Mit csináljak, Eminenciás uram, — ezt az átkozottul nehéz magyar nyelvet sohasem fogom megtanulni...“

A jámbor azt hitte, hogy miután a programot magyar művész küldötte be, a „spianato“ szó csak magyar lehet.

Rohitschról Budapestre utazott Hubay, némi pihe-
nésre vágyott. Ám a pesti sajtó már hűségesen beszámolt
külföldi sikereiről, a párizsi kritikák dicshimnuszairól, s
honfitársai is hallani akarták a csodahegedüst. Az egész
város lázban égett, koncertek, soirée-k, bankettek felhő-
szakadása zúdult reá.

Egy évvel azelőtt döntölte romokba Szeged városát
a Tisza áradása. A párizsi művészvilág mesébe illő ünne-
pélyt rendezett a nagy operában a szegedi árvízkárosultak
javára. S hogy most, kevéssel Hubay Budapestre érkezése
előtt a franciák egy nagy hadihajója, az „Arrogante“ rob-
banás következtében a levegőbe repült, Magyarország
viszonozni akarta a franciák nemes rokonszenvének
nyilvánulását s a hadihajó áldozatainak özvegyei és árvái
javára nagy hangversenyt rendezett a Margitszigeten.
Erre az ünnepélyre eljött a nagy francia nemzet sok
kiválósága, köztük Gounod, Delibes, Massenet, Saint-
Saëns, sok más művész és politikus. A franciák régi ismer-
rösükként üdvözölték Hubayt és Aggházyt, — a hangver-
sényen tombolva ünnepelték őket úgy a külföldiek, mint
a magyarok, — a nyugati győzelmek után az első nagy
siker Budapesten!

Párizsba visszatérve, a Palais Royal-ban és a Salle
Pleyel-ben hangversenyeztek. Joseph Lafond, Budapesti
lapok párizsi tudósítója, így ír az egyik estéről:

„Felejthetetlen órákban volt részem tegnap este a
..Salle Pleyel“-ben. Ebben a teremben hangversenyezett
Hubay Jenő, a fiatal hegedűművész, partnerével Aggházy
Károlyval a legelőkelőbb párisi publikum előtt. Nem nevez-
hetem ezt az estét sikernek; ez nagy győzelem volt, úgy,
hogy a jelenlévő Saint-Saëns elragadtatva gratulált a két
művésznek az egész közönség előtt. Hubay Jenő ma kész,
érett művész, Paris kedvence, aki előtt az egész világ
nyitva áll...”

... A zenekart ezen az estén Colonne vezényelte, —
ez a végleges diadal megpecsételését jelentette. Goldmark
elragadtatva mondott hozzá intézett levelében köszönetet.
Ettől az estétől kezdve azután végkép fölfelé vezet az út.
Népszerűsége tetőpontján Camille Flammarion, a nagy
csillagász szalonjában játszik, aki szoros barátságot köt
vele. Fellép Lalonal, Gounpd-nál, Fauré, Saint-Saëns, Beust

gróf szalonjában és Lesseps-éknél. Az egész kritika vonókezelése eleganciáját emeli ki. Hegedűjét szabadon szárnyaló tömörséggel szólaltatja meg s miután vérmérsékletének megfelelőleg — már első taktusainak csodálatos vibrációjával — a szívekbe fészkelte magát, nem maradhat ment a romantikusan hangzó „cigányepitetontól“ sem. Hiszen magyarnak tudják s ez elég arra, hogy Párizs titokzatos cigánnyá avassa, s ebben nem kis részük van a metropolis asszonyainak, kik játékát hallották, öt látták és megszerették.

Ezekhez a jelzőkhöz idővel újabb is járult: a „hegedű Lisztjének“ nevezték el, kettős indokból. Először is, mert hegedűjátéka valóban egy szinten állott Liszt zongoraművészetével. Másodsor, — s ez az indok inkább humoros természetű volt, — mert a két művész nagy sikereit a párizsiak nem tudták mással magyarázni, csak azzal, hogy itt két „tüzes magyar cigány“ hozta ki őket ilyen hallatlanul sodrubból.

A világnak ez a legműértőbb, de egyben legnaivabb közönsége megkívánta kedvenceitől, hogy ha már játékkal az exaltációig korbácsolták fel bensőjét, hát valamilyen legenda is kísérje őket. És ha Paganiniról úgy tudták, hogy lelkét az ördögnek adta el és emberi belekből készült húrokon játszott, hát akkor Lisztnek is legyen meg a legendája, mert különben nem érdeklődnek iránta. Barátai gondoskodtak erről is. És Párizsban sutogva adták szájról-szájra, különösen a hölgyek budoárjaiban, micsoda misztikus tüneményt látni Liszt feje körül, ha játszik.

„Láttad őt kedvesem, a tegnapi koncerten?“

„Hogy láttam-e? Tán inkább azt akarod kérdezni, hallottam-e?“

„Nem angyalom, a hangsúly itt a „látni“ igén van .. . Hát nem vetted észre, hogy Liszt feje játék közben foszforeszkál? ... Én tisztán láttam a glorióláját! ...“

Jenő nem cimborált az ördöggel és feje körül nem foszforeszkált glorióla. De a párizsiak az ő saját külön Hubay-jukat akarták, illetve, — az ő francia fonetikájukkal — „Übét“. S ezen még Jenő sem tehetett túl magát. Meg! is oldotta a kérdést, de a maga módján.

Sokat időzött Munkácsy műtermében. S miközben „Miska“ festett, Jenőnek valamilyen magyar témáról kellett fantáziálnia a hegedűjén. S hogy a nagy piktornak kedvében járjon, kénytelen volt rögtönözni. Jenő, a csupa tűz-láng muzsikus ilyenkor volt elemében, partnerével, Aggházyval együtt. Minden pillanatban új meg új zenei fordulat született áttüzesedett fantáziájában, szerelmes, romantikus, sziporkázó, humoros, elmés ötletek csak úgy kergették egymást, s mind e zenei gondolatok egyénisége varázsával telítetten csendültek fel, a művész önmagát adta.

S így született meg a „Phantaisie Tziganesque“ . . . S most már programján a Kreutzer-szonáta, a Chaconne, Vieuxtemps, Wieniawski szerzeményei mellett ott szerepelt a „Phantaisie Tziganesque“ is, melyet a párizsiak tomboló lelkesedése mellett kellett újra meg újra megismételnie. A derék franciák a cigányfantáziával kapták meg „Übé“ legendájukat s Jenő nyugodtan alhatott. Míg az olasz boszorkánymesternek az ördöggel kelleti cimborálnia, addig Jenő beérte azzal, hogy zsenialitását magyar változatokban és rögtönzésekben ragyogtassa. Fantáziált hegedűjén, mert volt képzelőtehetsége és rögtönzött, mert tele volt ötletekkel s variációi az alaptéma körül maguktól értetődően és minden tolakodástól menten éreztették, mily gazdagsággal és sokoldalúan tudta elrendezni zenei ötleteit — s az életét is. A szellem-szegény ember fél a változatosságtól, meghátrál a rögtönzések, a lét mélyebb jelentőségű megnyilvánulásai előtt s görcsösen kapaszkodik a merev egyformaságba, — az élet nagy áradásában soha sem lesz szabadúszóvá. Hubay zsenije azonban szomjazta a variációt és rögtönzést. Haláláig, — minden témában, melyből az élet csengett, — e kettő nélkülözhetetlen maradt számára. Rögtönzés és variáció híján talán élni sem tudott volna. Az, ami neki párizsi ifjúsága éveiben a magyar melódia volt, az szünet nélkül növekedett benne, — s a témáknak ez volt a neve: haza, szerelem, művészet és küzdelem, viaskodás a legmagasabb, a végső dolgokkal. Hubay élete, mint minden nagyszabású emberé, egyetlen rögtönzés magáról az életről.

Második párizsi esztendeje már egyetlen diadalmenet: nem is tud eleget tenni a meghívásoknak. „Phan-

taisie Tziganesque“-jét a Choudens-cég adta ki, a munka hihetetlen példányszámban kel el, erre Choudens a „Carmen fantáziát“ is megjelenteti, azonban a fiatal zeneszerző egyetlen frankot se kap műveiért. De mit bánja ő? Hol jön a pénz, hol nem, — azután, különös módon megint itt van. Hubay hagyatékában a következő levelecskét találták, — lehet, hogy több efajtat is:

„Sajnálattal értesülök arról, hogy pénz dolgában meg van szorulva s miután gazdag vagyok, elhatároztam, hogy néhány ezer forinttal segítségére sietek, ha ennyivel beéri. Írjon nekem poste-restante s a pénzt egy bizalmi emberemmel kezéhez juttatom. Akkor fizetheti vissza az összeget, amikor akarja. Beszélje ezt meg soraim kézbesítőjével. Utolsó hangversenyétől el voltam ragadtatva.

Polyhymnia, Főposta-restante.“

Nem válaszolt a levélre, — ügyet sem vetett az effélékre... Nem is igen maradt ideje arra, hogy az ilyen gyöngéd nyilatkozatokra reagáljon, minden szabad idejét barátai vették igénybe, a legnagyobb nevek viselői. Munkácsy Mihály rajzokat készített Hubaynak Petőfi-dalaihoz, melyekről még szigorú édesapja is elismerte, hogy zseniálisak s a magyar műdal megszületését jelentik. Zichy Mihály, a ceruza nagymestere, aki később a cár fiainak lett rajztanára, szintén illusztrálta Hubay műveit. Jenő a művész legbizalmasabb köréhez tartozott.

Egy ízben különös versengésnek volt tanúja Zichy lakásán. Egy dúsgazdag mecénás egyszer késő éjjel, kissé beborozott állapotban, nagy díjat tűzött ki, hogy a jelenlévő művészek közül ki készít el leghamarabb egy portrét. Hat piktor ész nélkül esett neki rögtön a munkának, mindegyik más-más modellt választott ki. Zichy egykedvűen hevert tovább pamlagján s úgy látszott csöppet sem érdeklí az egész. Mind a hat műzsafí meg akarta nyerni a díjat és minden erejét összeszedve látott munkához.

— No, kedves Zichy, ön megveti az én díjamat? — kérdezte sértődötten a pályadíj-kitűző.

— Szó sincs róla, felelt a mester, de ráérek. Csak arra kérem kollégáimat, ha felskiccelték a lényeket, szóljanak.

Többé egy szót sem szólt. Mikor azután három festő jelentette, hogy a skicceléssel készen van, hanyagul felál lőtt, egyik tanítványától papírt, írót kért és neki ült.

— No rajta, kezdem.

Lerajzolta feleségét, Szonja leányát és egy nő-tanítványát, Mary-t, — s mielőtt hat versenytársa elkészült volna, önarcképét is megrajzolta, a négy papírlapot átadta a mecénásnak, elkérte a díjat, amit azonnal meg is kapott, visszafeküdt a pamlagra, itta tovább teáját és szívta cigarettáját. A mesterművek később Godebski, — a szobrász tulajdonába kerültek, idővel pedig Hubay gyűjteményébe, ahol még ma is megvannak.

Párizsi tartózkodásának utolsó hónapjaiban egyre megtisztelőbb meghívásokban volt része Hubaynak. Gambetta előtt is játszott. Előadása után lelkesülten szorított a művésszel kezét és azt kiáltotta: „Éljen Magyarország!“ Egész Franciaország fölfigyelt akkor erre a felkiáltásra.

Bérardi, a belga újságkirály, Gounod tiszteletére nagy estélyt adott. Amikor Gounod, a vendégek köz-óhajának engedve a zongorához ült, váratlanul így szólt:

„Jó, játszom valamit, de az első számot csak önnel, kedves Hubay!“

Harminc zeneművet szerzett idáig Hubay Jenő. Valamennyi Párizs legkiválóbb kiadóinál jelent meg, — számára még mindig szerény kezdet. Pedig a széles világon hol akadt fiatal hegedűművész, aki ez időtájt ilyen sikerekkel dicsekedhetett?

Magyarország zeneileg még nem ébredszik álmából, s ezalatt a fiatal Hubayt külföldön ünneplik, mint virtuózt és mint zeneszerzőt is.

Egy este Lesseps-né házában... A szép asszony a kandalló előtt ül s hallgatja Jenőt, ki az ő messzi magyar hazájáról beszél.

„Madame, maga egyszer magyar népdalokról faggattott engem, meg cigányokról, kik hegedülnek, anélkül, hogy bárki is tanította volna őket. Azóta gyakran, igen gyakran jut eszembe, amit kérdezett tőlem. Érdeklie még ez?“

„Én tán még gyakrabban gondoltam röpke kis beszélgetésünkre és azóta is várok valamire.“

Hubay mélyen a szemébe tekint, feláll s a hegedűje után nyúl.

„Szerény kis ajándékot szeretnék ma este magának adni. Gyöngyfüzér ez, melynek szemei magyar népdalok: „Scène de la Csárda“, jelenetek, melyekben sírva vigad a magyar legény a pusztai csárdákban, hol sokat énekelnek, bánkódnak, isznak s ahol a szerelem a mindenható úr ...“

Aggházy, a partner — mint az árnyék — már ott ül a zongoránál s a szobában ott szárnyalnak a melódiák, a „Csárdajelenetek“, a „Scène de la Csárda“ kompozícióinak első alakja, magyar motívumok, variációk leheletszerű csipkéjébe burkoltan, örömök, határtalanok, — gyötrelmek, határtalanok, Jenő önnön fiatal életét improvizálja.

„Ez ... ez magyar cigánydal volt?“ — kérdi az asszony s látni, hogy nehezen küzdi le felindulását.

„Hazám volt ez, hazámat szedtem magának dalokba...“

.Egyikük sem beszél most már... Majd újra megszólal a szép asszony ...

„Kérem, játsszák el még egyszer...“

Jenő körültekint, partnerét sehol sem leli, Aggházy eltűnt.

Az asszony elmosolyodik:

„... Pusztá ... pusztá . .. jól mondom ki? ... A pusztá ... hogy is mondotta? . .. Ahol a szerelem mindenható úr? ... Maradjon még egy kis ideig ... és beszéljen nekem erről...“

Több mint félszázaddal később, — a „Csárdajelenetek“ közben világhírűvé lettek — színpadra alkalmazták. Egy esztendővel Hubay Jenő halála előtt volt a budapesti Operában a bemutató. Fiatalkori művének sikere káprázatos volt. Kinek lehetett volna módjában, ha nem Hubaynak, hogy hetvenhétéves korában ilyen meglepően, ilyen meggyőzően improvizálhasson fiatalságáról ...

A Hubay-házban Mirálás egy festményét őrzik, Hubay párizsi ifjúságának idejéből. Az előtérben egy fiatal asszony, amint lábait keresztbe téve, bájos fejét jobbkezén pihentetve, karosszékben ül. Ruhájának mély kivágása fényforrás, mely az előtte ülő férfi arcát világítja meg. Az asszony lehunyt szemmel ül, a férfi hegedűjét hallgatja. s egy jobb világba ringattatja magát: felolvad a melódiában és úgy látszik, minden földi salak leszakad róla... Hátrább hangjegyállvány, rajta hangjegyfűzet, melynek vakító fehérsége vonalvezetésben egybeolvad a fiatal asszony meztelen karjaival és nyakával: zene és asszonyi szépség itt egy és ugyanaz. Fiatal ember ül a pulpitus előtt, áll a alatt hegedű: Hubay Jenő. Mintha a fiatal asszony így szólott volna az imént:

„Ahol a szerelem a mindenható úr? Maradjon még egy kis ideig ... és beszéljen nekem erről...“

Hubay kezébe veszi hegedűjét és felel... Játsszik. Mámorító melódiákat...

„Szeretlek én egyetlen egy virágom,
Szeretlek mint senkit e nagy világon...“

Miralles festménye.

Párizs legenda . . . Harcok, útvesztők városa ... Itt még szabadon szól a dal az utcán és mindenki az lehet, aminek véli magát és belepusztulhat tévhitébe .. Qa ira!... vagy elnyel az örvény! . .

Hubay most így ír naplójában:

„Életem leggyönyörűbb korszaka az, melyet a világosság városában, Párizsban, — ha éhezve is — eltölthettem . . Huszonkétéves voltam és azoknak az időknek legnagyobb embereivel barátkozhattam: Munkácsy, Massenot, Goppée, Daudet, Zichy Mihály voltak a barátaim. A legnagyobb francia írók versenyeztek egymással, hogy operaszöveget írhasanak zeném számára ...“

Mikor Jenő 1880 egy májusi reggelén elhagyta Párizst, s hegedűjét hóna alá vette, megint csak húsz Napoleon-arany volt zsebében. De most, — most tudta: „Qa ira! ...“

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az új Paganini.

Budapest, 1880, május hó 25-én.

Édes, jó fiam, Jenő!

Megkaptam tegnap kedves és szerfözlött érdekes leveledet, melyre — nem kis örömömmre — azonnal válaszolhatok, mert — amint tudod — nyáron nincsenek magán-óráim. Végtelenül boldog vagyok, hogy máris fölléptetek néhány befolyásos ember házában, így rövidesen keresni is fogtok, remélhetőleg sok pénzt! Én annak idején már egy hónapja voltam Dopplerékkal Londonban, anélkül, hogy föllépéshez jutottunk volna. Rettenetesen bosszant, hogy Richter nem szerződött téged. Ha annak a vörös gazembernek csak egy szemernyi szíve vagy lelkiismerete volna, és eszébe jutna, mi mindent vétett én ellenem, — már csak azért is fölléptetne . . .

Viselkedj Richterrel okosan, légy mértéktartó vele, mert Londonban ez az ember nagy szerepet fog játszani, s ha hasznodra nem is lesz, de ártani nagyon árthat neked. Úgy olvasom az itteni lapokban, hogy végkép Londonban telepszik meg, évi fizetése 32.000 forint s a nagy opera mellett koncerteken is fog dirigálni. Bíz ez lehetséges, — ennek az embernek mesés a szerencséje! . . . Iparkodj vele minden módon jó barátságba kerülni. Köztudomású, hogy Richter nagyon hiú és szereti, ha tömjénezik! Kísértsd meg mindenesetre, hogy házában játszhass — de csak egyedül állíts be hozzá a hegedűddel; ő kitünően kísér, s ha megkéred erre, ez csak hízelegni fog neki.

Van valami alapja a hírnek, hogy Teck herceg meghívott benneteket Richmondbat Az itteni lapok egyébről sem írnak! Ez óriási szerencse volna!

És most, édes Jenőkém, befejezésül meg kell mondanom neked, hogy nagyon aggódom betegséged miatt. Nem szeretem, hogy csibukot szívsz. Jusson eszedbe, hogy tavaly Pesten milyen gyöngye lábon álltál egészségileg . . . Még egy pár ilyen betegség, és hozzá csibuk ... és el vagy veszve! . . . Elég már az is, hogy hegedűgyakorlataiddal túlerőlteted a melledet s nem alszol eleget, akkor gyenge szervezeteddel hamar beadhatod a kulcsot! Ne haragudj rám ezért, — őszinte vagyok, ismétlem, csak a javadat akarom. Gondolkozz ezen, légy óvatos és életmódodat illetőleg a magad szigorú bírója!!!

ölel és csókol

szerető apád.

Hosszú és változatossággal teljes életében Hubay Jenő nem kerülhetett olyan súlyos vagy akár veszélyes helyzetbe, melyből ügyességével, életrevalóságával ki nem szabadult volna. S ha már semmi sem használt, humorral vegyes emberismerete segítette rajta. Csalhatatlan pszichológiájával, éles szemével rögtön ráhibázott embertársai gyengéjére, zsenije mellett eszes is volt és értett a bevehetetlennek látszó erősség megostromlásához.

„Az öreg Sir Július Benedict, — hajlott korát meghazudtolva, — nemrég vette magára Hymen rózsaláncait s gyönyörű húszéves leányt tett élete társává. Nemcsak öreg volt az öreg úr, de amellet olyan rövidlátó, hogy az már szinte a vaksággal határos. S csodák csodája, éppen pátriárka korával párosult testi fogyatékosága alapozta meg londoni karrierjét. Valahányszor a koncertterem pódiumára lépett, bájos felesége vezette föl oda karonfogva. S nincs könnyebb, mint a londoni közönséget meghatni. Szó sincs róla, Sir Július kitűnő dirigens volt, — de igazi sikerét az a pillanat döntötte el, mikor a deres tél a napsugaras tavasz karján az emelvényen megjelent. S miután így Sir Benedict zenei estéi London fashionable eseményeivé lettek, művészileg is nagyra értékelték őket.“

Mikor Hubay és Aggházy Londonba érkeztek, csak a zene-páparól. Benedictről tudtak, de fogalmuk sem volt arról, hogy nő. Alig hogy ezt megtudták, hozzá azt, hogy

az asszonyka unokája lehetne férjének, — Jenő már tisztában volt vele, hogy fellépésük ügyének előbb Benedictné-t kell megnyerniük.

És Jenő, a huszonkétéves ifjú, ezen a ponton se gondolt arra, hogy Paganini vagy Liszt nyomdokaiba lépjen. Csak művészetének volt halálos szerelmese, semmi másra nem gondolt, mint hogy játszhassek a fiatal asszony előtt, *mielőtt* férje hallhatta volna. S mert egy-két szalon már nyitva volt előtte Londonban, célt is ért. Benedictné el volt varázsolva, el volt bűvölve, — néhány nap múlva már az öreg úr is meghallgatta, — s felesége információi hiteleseknek bizonyultak. Sir Július is beadta derekát. Hamarosan szerződtette a két művészt egy, a St. James's Hallban tartandó hangversenyre és mikor a megállapodást egy pohár borral megpecsételték és Hubay előrelátható diadalára ittak, az öreg Benedict-en kívül ott volt már fiatal felesége is, hogy Hubayval baráti poharat ürítsen.

Kedves Károly!

Sietek beszámolni a Saint James's Hallban lezajlott hangversenyünkről.

Ez az óriási zenecsarnok zsúfolva volt. A jegyek már napokkal azelőtt azsiotázással elkelték. Persze, ebben művészkollégáinknak is része volt, mert rajtunk kívül a nagy Sembrich Marcelle és Albani Mária is fölléptek, az isteni Saroh Bernhardt-ról nem is beszélve. Ezekkel a sztárokkal kellett nekünk megmérkőzni és a pálmát elragadni előlük. A hangverseny félháromkor kezdődött, nyolcra ért véget és harminckét számból állott, valóságos kaleidoszkópja a művészi csúcsteljesítményeknek. Mi, Aggházyval, az én Népdal-parafraízisomat játszottuk, itt „Hungárián National Melodies“ volt a címe. A sok szám miatt nem tudtak nekünk nagyobb teret biztosítani, s miután itt most a zenében a népies irányzat kezd elhatalmasodni, kénytelenek voltunk egy idevágó reprezentatív műsordarabbal szerepelni...

Az óriási siker igazolta felfogásunkat. Munkácsy-nak öröme telt volna benne, milyen lázba ejtettem a

húvös londoni közönséget népdal-átiratokkal. Mondhatom, ez nemcsak zenei, hanem magyar diadal is volt. örök törekvésem fog maradni, hogy vonómmal mentől több hívet szerezzek hazámnak.

Még csak annyit, hogy a londoni sajtó izzó sorokban emlékezett meg rólam, csodahegedűsnek nevezett s Aggháztyt is a leghízelgőbb dicséretekkel halmozta el.

Már másnap jelentkeztek a hangverseny ügynökségek, impresszáriók rohantak meg bennünket, szebbnél-szebb ajánlatokkal, — nem mondom, hogy beérkeztem, de nyitva áll az út.

De be kell még számolnom egy nem egészen ilyen átütő sikerünkről is. Említettem múltkori levelemben, hogy a Boarding-house-ban, ahol lakunk, gulyásforradalom ütött ki. ígéretünket, miszerint gulyással vendégeljük meg a penzió lakóit, be kellett váltanunk; s hogy túlestünk fellépésünkön, a mohó anglioboktól nem volt nyugtunk; egy anglikán lelkész volt az egyetlen, aki hideg maradt eddig hozzánk. Azonban a gulyás-probléma felvetése óta olyan szeretettel pihentette rajtunk vizes-kék szemét, hogy szívünk majd megszakadt.

A gulyás-bankettet meg kellett tartanunk.

Tegnap aztán már kora reggel ott voltunk a Covent Garden melletti csarnokban. Innen kezdve Carolus vette át a vezérletet, vásárolt hét kiló marhavesepecsenyét, több kiló hagymát, egy félzsák krumplit, egy kiló sót, félkiló cayenne-i borsot s azonfelül volt neki odahaza egy rozsdás pléhdobozban, hazulról hozott paprikája is. „Hadd éljenek egyszer jól a brittek“ — mondotta megvető mosollyal.

Az egészet aztán egy konflison vittük haza, — itt „Handson“-nak hívják. A kocsis gögösen ült hátunk mögött, emeletnyi magasságban. Otthon nekiláttunk a munkának, apróra vágtuk a húst, feldaraboltuk a hagymát, meghámoztuk a krumplit, Carolus szerzett egy nagy lábast, a takaréktűzhelyen lobogott a tűz. Carolus egyre zordabb lett munka közben, a penzió szakácsnőjét kikergette a konyhából. A lábast tele töltötte vízzel, s mikor forrt, beledobálta a húsdarabokat, rá a krumplit, hagymát, irgalmatlanul megsózta,

megborsozta és paprikázta az egészet. Nekem folyton kavargatnom kellett. Kissé megütköztem azon, hogy a húsdarabok akárhogy kavartam, mindig feljöttek a víz színére. Mikor ebbeli aggodalmamnak kifejezést adtam, Carolus gögösen leintett, hogy ne kotyogjak bele a szakember dolgába. Tíz-től kettőig főztünk, kavartunk, a hús nem akart megpuhulni és fent úszkált, pedig Carolus dühösen csapkodott nagy főzőkanalával a húsdarabokra, azok alámerültek, de megint csak feljöttek és gúnyos grimaszokat vágtak a főszakácsra.

Kettő után kivörösödött arccal megjelent az ajtóban Mister Hutchinson, egy sörgyáros. Szája egyik sarkában pirított kenyér, a másikban egy szardínia és dühösen ránk rivalt:

„Egy órája, hogy megettük az előételt, mi lesz a „gjullasch“-al? ...“ Mit volt mit tenni, betálatuk főztünket. A tálban valami sárgás-rózsaszínű lében húsdarabok, nyers krumlipép és hagymacafatok úszkáltak.

Mindenki vett belőle. Kidülledt szemmel bele akarták a húsba szűrni villájukat, vágni akarták késel, nem ment.

A penzióban pánik tört ki. A sörpancsoló megvetéssel fordult el tányérjától és ezt mondta: „Könnyű önöknek, magyaroknak, biztosan szekercével vágják a gjullasch-ukat. Nekünk ez nincs!“ Szörnyű bukás volt.

Itt ül mellettem a dühös Carolus és szikrázó szemmel figyeli, mit írok. Róla azért csak annyit jegyzek meg, hogy kitűnő szakács, de nem hiszem, hogy valaha is Brillat-Savarin lesz belőle. Ami engem illet, azzal zárom leveletem: lehet, hogy mint hegedűművész valahogy majd megkeresem kenyeremet, de mint szakács biztosan éhen halnék!

Szeretettel ölel

Jenő.

A dúsgazdag Missis Preake magához kéreti Jenőt. Ez a hölgy nagy estélyeket szokott adni otthonában, ahol az uralkodóház tagjait is vendégül látja. Tudta, hogy a későbbi VII. Edward mennyire kedveli a magyar zenét és meglepetéssel akart neki szolgálni. Megbízta Hubayt, hogy erre az estélyre egy új magyar kompozíciót írjon. Így keletkezett a „Pusztai hangok“ című duó. A szám tomboló tetszést arat, Missis Preake nagy honoráriummal fejezi ki háláját, a Mainz-i Schott-cég kiadja a művet, Hubaynak ötszáz márkát fizet érte. A sikerek most egymást követik.

Hangverseny a Cromwell House-ban, a Lancaster Gate-ban, a Hyde Parkban, a Steinway Hall-ban. Londonban ezidőtájt sűrűn szerepel a „The Swedish Vocalsextett“. hat upsala-i egyetemi hallgató pompás énekkara. A svédek bámulva látják Hubay és Aggházy hallatlan népszerűségét és okos számítással közös hangverseny-estékre akarnak velük szövetkezni. A szerződést öt estére kötik meg, újabb nagy siker, erkölcsi is, meg anyagi is ...

Lord Paget, az angol uralkodóház közeli rokona, palotájában estélyt ad a Londonban időző görög királyi pár tiszteletére. Történelmi nevek viselői, az angol arisztokrácia, diplomaták, magasrangú tisztek töltik meg a termeket, — ez a Grand Cordon estje.

Milyen más ez, mint Munkácsyné vagy Lessepsné nagy soirée-i Párizsban, ősi szokások, hagyományok kínos pontossággal őrzött, megkövesedett formái, — az embert mindezek láttára szinte szorongás fogja el. Párizs és London: két külön világ ...

A zeneteremben, mely Händelre és Allonge-parókákra emlékeztet, Lady Dudley áll a zongorához támaszkodva. Tudatában van persze annak, hogy az a London, melynek véleménye egyedül döntő, szépségkirálynőnek tette meg, s erre gondolva, — hogy a hatás el ne maradhasson, festői pózba állítja be magát. Gainsborough bizonyára így festette volna le. Egy gavallér lép hozzá.

— Meg kell adni. Lady Dudley, hogy házigazdánk kitett ma este magáért. A görög királyi pár velünk együtt meg lehet elégedve, mert nem mindennapi zenei élvezetben lesz részünk. Látja ott azt a szőke fiatalembert?

—Bevallom, királyi Fenség, már régóta figyelem őt... Nem-nem, ne gondoljon semmi rosszat, — de életemben kevés ilyen érdekes fejet láttam! Azon töröm az eszemet, ki lehet ez az ember? ... A szép magas homloka ... a szeme ...

—Ez az új Paganini, aki egész Páriszt megbolondította. Ma este hallani fogjuk . . . Egyébként. . .

—S a walesi herceg, mert ő volt a gavallér, int hadsegédének. S az új „Paganini“-! bemutatják: Hubay Jenő ...

—Mit fog játszani?

—Goldmark „Suite“-jét, azután saját, magyar motívumokból írt szerzeményeimet.

—Hallom, hogy Párisz elkényeztetett publikumát, sőt rosszmájú sajtóját is levette lábáról! Hogy csinálta ezt, ilyen fiatal korban? Hány éves?

—Huszonkettő múltam.

—Az ön korában Paganini még ismeretlen volt... Ha hangversenyét befejezte, megkérhetem valamire?

Éppen, hogy meghajthatja magát, mert kezdődik a koncert, Hubay és Aggházy előadása, itt, London gyűpontjában, koronás fők előtt. Az első sorban a wales-i hercegnő ül, jobbján a görög király, balján a királyné.

A Covent Garden legelső, legkedveltebb tenoristája is közreműködik ezen az esten, a két magyaron kívül csak ő szerepelt a műsoron. De mintha nem is énekelt volna, — olyan példátlanul ünneplik Hubay Jenőt! — Ment megint, megy minden magától, London várerőssége s vele az egész angol közvélemény, behódolt.

A hivatalos hangverseny véget ért. A feléje áradó nagy lelkesedéstől még átfütötten áll Hubay a zongora előtt. Egy óra leforgása alatt úgy elbűvölte Londont, hogy Párisz-zsá lett és Lord Paget allonge-parókás zenetermében a „Cirque d'hiver“ forró levegője terjengett. Ügy látszik, a hűvös angol arisztokrácia és a tüzes vérű párizsi jakobinusok között semmi különbség sincs, — a hamisítatlan, nagyszabású művészet eltünteti a látszat-válaszfalakat s a lényeket varázsolja előtérbe.

A fiatal művész leírhatatlanul boldog-meleg tekintében mélységes öröm sugárzik.

Amint enged a feszültség, s helyét jótékony bágyadság foglalja el, veszi hegedűjét, hogy tokjába zárja, de

ekkor egyszerre eléje lép a wales-i hercegnő és így szól,

„Ugyan kérem, — nem játszana el még a ‚Kék Duna keringőt?‘ Ezt senki sem játszhatja szebben, mint egy magyar!“

Már megint összetévesztik Bécset Budapesttel, Ausztriát Magyarországgal, gondolja Hubay; hiába, ez így megy a monarchia fennállása óta! . . . „No, gyerünk, Aggházy pajtás, adjunk még egy kis ízelítőt a *magyar* művészetből...“

Aggházy tekintetéből ez olvasható: „Az Isten szerelmére, hiszen még sohasem játszottuk együtt a ‚Kék Duna keringőt!‘ ...

Törődik is ezzel Jenő! ... Ha egyszer hegedűje kezében van, nem gondol kicsinyes dolgokra ... De most... egyszerre átcikázik agyán: le kell vizsgáznia egy soha nem játszott darabbal! . . . Micsoda föladat! ... De aki a zseni világából való, az rögtönözni tud... ez elől a keringő elől csak nem hátrál meg? ... Egy pillantást vet Aggházyra, partnerét már magával is ragadta! . . .

Két vidám vakmerő taktus: s ez a Duna és a „Wiener-Walzer“, sőt ennél is több, mert hiszen a Duna ott hömpölyög Budapesten is, s ha arról van szó, hogy a wales-i hercegnő előtt azt a keringőt rögtönözze, hadd érezze ki belőle a magyar Dunát is! ...

Ki is érezte... s vele Lady Dudley, s az összes jelen voltak! ... Micsoda este volt ez! . . . Azután a büffet-hez mentek, a wales-i herceg koccintott Hubayval s a későbbi VII. Edward ezt mondta magyarul: „Éljen a szép Magyarország!“

S a tündérszép Lady Dudley végre nagy félénken föltette a kérdést:

„Annyit hallottam már a magyar cigányokról... Vájon így. .. Így játszanak ezek a cigányok? ...“

Magyarország és a cigányok!... Megint és mindig a cigányok! ...

Mit volt mit tennie Hubay Jenőnek? ... Szó nélkül meghajolt, mosolyogva, róhagyólag ...

Ebben az esztendőben országos kiállítás van Brüsszelben, melynek a kereskedelem s tán még inkább a művészet a főtenyezője. Hubay hírneve most már olyan nagy, hogy a kiállítás igazgatósága Aggházyval együtt felkéri, hangversenyezzenek minden délután a „Palais du Midi“-ben. Hubay elfogadja a meghívást, otthagyja Londont, miután előbb több megállapodást köt a jövő szezorra. De a sors úgy akarta, hogy csak évtizedek múlva szólaltassa meg újra csodahegedűjét az angol metropolisban.

Sikerek, híres férfiak és asszonyok barátsága, mindez nem teszi elbizakodottá, önteltté... De igenis türelmetlenné! A szemei előtt azoknak neve lebeg, kik az egész világot meghódították, Joachim-ra, Vieuxtemps-ra, Sarasate-ra gondol. S mit idáig elért, csekélységnek tűnik fel előtte, kezd önmagában, jövőjében kételkedni. Álmatlan éjszakáin aggodalommal eltelten kérdi magától: „Tehetséges vagyok, lehet, de úgy látszik nem vagyok világraszóló hegedűzseni. Úgy kell lennie, — ezen múlhatik, hogy minden eddigi sikerem ellenére csak a kezdet kezdetén vagyok.“

Visszautazik Párizsba és a csüggedés nehéz órájában Vieuxtemps-t keresi fel s kitarja előtte lelkét.

„Nem fogok célt érni, mester. Mit tegyek? Igaz volna, amit érzek, hogy tehetségem, tudásom nem elég elérnem azt a színvonalat, melyre vágyom?“

„Ostobaság“, felel a nagy tanítómester, ki egyúttal emberismerő is. „Kérdésére csak egyet válaszolhatok... Figyeljen ide jól fiam, leszűrődött élettapasztalataimat közlöm most magával egy meglehetősen elcsépelet élelelv formájában:

Akarnia kell, megint, újra és mindig csak akarnia s biztosan célt fog érni.“

S hogy a fiatal művész még mindig búsan lehajtott fejjel ül előtte, tovább folytatja:

„A tehetség magában nem elég, ezt önmagán is tapasztalhatja, mert hiszen maga átkozottul tehetséges. De

arra gondoljon, hogy éppen a legnagyobb tehetségeknek s főképp a zseniknek a rendeltetése, hogy nehéz harcokat vívjanak. Sok nagy tehetség botlik el azon, hogy túlbecsüli magát, és nem egy kallódik el önbizalom híján, mert nincs elég energiája, hogy újra meg újra állja a harcot. Az igazi akarat mindig győztes marad! ...“

S megint ott kódorog Párizs végtelen boulevard-jain, — nyugtalan szívvel, mint első megérkezésekor. .. „Akarni kell! ... Az akarat minden! ...“ Utcákon f el. . . utcákon le . . . tovább . . . tovább . . . estéről estére . . . kínzó gondolatokkal telve, fejét törve .. .Megy ... megy .. . Megint ráesteledett, a gázlámpák kigyúlnak az utcákon, s egyszerre ott áll Párizs legragyogóbban világított terén. Place de l'Opera. S a téren Garnier gyönyörű alkotása: „Académie Nationale de Musique.. .“ A párizsi opera... Az épület minden sarkán erősen megvilágított színlap. Odamegy az egyikhez . . . Olvassa . . . „Lahóre királya, Massenet operája .. .“ Még nem ismeri a nagy francia zeneszerző legújabb művét. . . Fogat fogat után hajt az opera kapuja elé, elegáns, gyönyörű asszonyok haladnak fel a széles márványlépcsőkön, tódul a közönség a színházba. .. Talán maga Massenet is ott ül egy páholyban ... Észre se veszi s ott áll a jegypénztár előtt, s már kezében a jegy: „au poulailler“, ... a kakasülőre.

Előadás után ezl állapítja meg magáiban: „Massenet nemcsak a legnagyobb élő francia zeneszerző, hanem minden ízében annyira francia, annyira nemzeti kompozícióiban, mint senki más. Ez a meggyőződésem, hogy Massenet rövidesen koronás királya lesz a francia iskolának ...“

Nyárutóján Munkácsy a Luxembourg határán levő Colpach-ba hívja meg két fiatal barátját, hogy villájában néhány hetet töltsenek, zenéljenek ahogy kedvök tartja s élvezzék a természetet. Hubay és Aggházy boldogan indultak útnak, örültek, hogy megszabadultak a nagyváros zajától, hogy a zseniális festővel és szeretetreméltó feleségével együtt lehetnek, hozzá ilyen kies fekvésű helyen.

A két muzsikus jókedvűen helyezkedett el egy a parkra néző tágas szobában. Furcsa is a művész élete: egyszer minden siker és elismerés ellenére egyetlen centimé nélkül padlásszobában tengődni, máskor meg minden átmenet nélkül drágaságokkal, ritkaságokkal teli vil-

Iában lehetni. S hozzá, a bistro után, ez a konyha! Gondtalan hetek előtt állott Jenő ... Zavartalanul élhetett tervezetéseinek, zenélhetett Aggházyval vagy Munkácsynéval, vagy kószálhatott az erdőben, gombákat szedve. Sőt ott lehetett a műteremben is, mikor a festő-titán ecsetjével vászonra varázsolja álmait s a pihenés perceiben elbeszélgethetett vele. Jelentékeny férfiak, asszonyok jártak ott látogatóba, s a házigazda pazarul bocsátott mindent rendelkezésükre, hogy jól érezzék magukat.

Derűs őszi délután volt, a még melegeget árasztó nap lassan közeledett a láthatár felé. Jenő a zeneszobába lépett, elfogta a dallam utáni vágy. Mielőtt a zongorához ült volna, úgy taláломra kutatni kezdett a polcon levő hangjegyfüzetek között. Vastag kötet esett le közben a földre: a „Lahore királya“ zongorakivonata. Megörült neki s ezt a véletlent intő jelnek véve, a zongorához ült. Mikor Munkácsyné jött be, Massenet operájáról kezdett vele beszélgetni. Ismerte és szerette ezt a művet s neki is az volt a véleménye, hogy szerzője a legelső francia zeneszerzővé lesz. Hubay elkezdte játszani az operát s a szellemes ötletekkel teli zene magával ragadta. A zongorához jelezte az éneket, s egyre jobban belemelegedve, észre sem vette, hogy a játék hallatára a ház néhány vendége belopódzott és hallgatta. Következett most a balletzene tüzes ritmikája, az arabs téma merészen kigondolt variációival. Ezt a tételt csak félig játszotta el Jenő, azután hirtelen felugrott, hevesen gesztikulált, miközben érthetetlen szavakat mormolt maga elé.

— Mi baja? — kérdezte Munkácsyné.

Jenő szokásos szeretetreméltósága, udvariassága azonban ezúttal nem nyilvánult meg: anélkül, hogy válaszolt volna, a jelenlevőket egy pillantásra sem méltatva, egyenesen szobájába rohant s ott bezárkózott.

Munkácsy jól ismerte ezt a lelkiállapotot, jóízűt nevetett rajta, hogy máskor oly kifogástalanul viselkedő fiatal barátja most szinte nevetlen ...

— Ne vegyék ezt rossz néven tőle, hölgyeim és uraim. Azt hiszem, Jenőnket most pár napig nem fogjuk látni. A vacsoráját minden esetre felküldetem szobájába, ezt valami megbolondította, ma le nem jön közénk,

Munkácsynak igaza lett. Nemcsak az este, de három teljes napon át szobájában kellett számára teríteni, — eltűnt. S a házigazda megkérte vendégeit, hogy ne zavarják Jenőt magányában.

Frissen, jókedvűen, ragyogó tekintettel jelent meg azután negyednap Jenő s úgy járt-kelt, mintha semmi sem történt volna. De senkinek sem került el figyelmét, hogy közben nem sokat pihenhetett és nyugtalanul alhatott. Mert miközben megszokott szeretetreméltóságával, könnyedségével forgolódott a társaságban, mégis szórakozóinak látszott, hirtelen maga elé bámult, néhány taktust füttyült vagy dúdolt, bal kezével hegedűfogásokat csinált, azután megint elégedett mosollyal vett részt a társalgásban.

Délután halk, elmosódó zene hangja hallatszott a zeneszoba felől, hova Aggházy és Hubay bezárkóztak. Vacsora után azután megtörtént, aminek bekövetkeztét mindenki leste: Aggházy hang jegyzőziratot téve maga elé, a zongorához ült, Hubay pulpitusa elé állott s anélkül, hogy az előadandó zenedarab címét, vagy szerzőjét megnevezték volna, elkezdtek a hangversenyt. A jelenlevők legnagyobb része ismerte „Lahore királyát“ s már az első néhány ütem után tudták, hogy Hubay az opera főmólívumaiból komponált valamit.

A hallgatókat valósággal elképesztette ez a „Suite“ s egyben lázba hozta. Itt műretek született. Munkácsynak igaza volt s az új opus keresztapaságát lelkesedéssel és meglegedetten vállalta.

— Hát ez remek volt, Jenő, kár, hogy Massenet nincs itt, nagy öröme teltet volna benne.

S mialatt Jenő szobájában, sikertől, pezsgőtől mámorosan járt fel s alá, Munkácsy mondására gondolt: „Kár, hogy Massenet nincs itt.. .“ De viszont Párizsban van, s most Jenő tisztán látja az összefüggéseket, kijelölt célját, útirányát s eszébe jut Vieuxtemps megjegyzése az akaratról. Most már fog tudni akarni, s akaratának egy nagy célja lesz: eljátsza a „Lahore Suite“-et Massenet-nak s a többi jön magától!

Október végén Párizsba érkezik. Egyetlen vágya, Massenet-val találkozhatni s szerzeményét eljátszani neki. A francia mester azonban, — amint megtudja — falun

tartózkodik, hol új operáját a „Herodias“-t komponálja és november vége előtt nem lesz Párizsban. Hubaynak türelmesen kellett várnia s közben az a gondolat foglalkoztatta, hogy művét addig Vieuxtemps-nak mutassa be. Sok bátorsága nem volt hozzá, mert langyos, esetleg kedvezőtlen bíráló halomra dönthette volna azt a tervét, hogy hegedűjével Massenet-hez beállítson. De végül nem bírt magával s elhatározta, hogy végigszenvedi a vesszőfutást.

Vieuxtemps, alig hogy jelentkezett nála, rendkívüli érdeklődéssel fogadta a dolgot, sőt bizonyos mohóságot árult el, s miután a megbeszélés a kora délutáni órákban folyt le közöttük, Jenőnek azon melegében fel kellett kutatnia Aggházyt s hegedűjét elhozni. S hogy „Suite“-jét eljátszotta előtte, Vieuxtemps .hosszú ideig némán, begombolkozotban ült. Jenő sápadtan állott előtte, elveszettnek érezte ügyét, mert Vieuxtemps más alkalmakkor nem takarékoskodott lelkes áradásaival, ha valami megragadta figyelmét. Végre megszólalt az öreg művész, s száraz hangon ezt mondta:

„Remélem, most már mindketten tisztában vagyunk vele, mi az akarat. A maga „Suite“-je, fiam, pompás bizonyítéka ennek. Menjen, és játssza el művét Massenet-nak, ezúttal győzni fog, kedves Hubay. Még csak azt akarom hozzátenni: maga mesterien játszott s remélem, a nagy nyilvánosság előtt is így lesz majd — Padeloup-nál!“

Hubay halotthalvány arca most egyszerre kipirult és ragyogott. Vieuxtemps jóságos szavai minden aggodalmát eloszlatták, hiszen győzelmet jósolt, nem félt többé a Massenet-vel való találkozástól, most már nyugodt lelkiismerettel játszhatja el kompozícióját előtte.

És ha Vieuxtemps hozzá még Padeloup-t emlegette, akkor, — ez kétségtelen, — biztosra megy. Akkor ez a munka sikerült és bizton számíthat rá, hogy Massenet támogatni fogja őt a nagy dirigenssel szemben ...

Massenet hazaérkezett. Hubay írt neki s engedélyét kérte, hogy „Suite“-jét bemutathassa neki. Ezt a választ kapta:

„Uram,

vettem rendkívül hízelgő sorait, s ha ez az időpont megfelel önnek, szívesen látom magamnál vasárnap délelőtt féltizenegy és féltizenkettő között.

őszinte tisztelettel és köszönettel híve

J. Massenet“

Vasárnap féltizenegyre Jenő becsönget a nagy komponista ajtaján s a zeneszobába vezetik. Néhány pillanattal később szemtől-szemben áll Massenet-val, aki, úgy látszik, munkáját hagyta félbe, mert kissé elgondolkozottnak látszik. De azután barátságosan szorít kezét Jenővel. Hubay sokszor emlegette, hogy emberileg is mennyi mindent tanult ebben az órában. Massenet-ben szerény, jóindulatú és szeretetreméltó embert ismert meg. Három olyan tulajdonságot fedezett föl a francia művészen, melyek benne is megvoltak, hogy embertásait szolgálja velük.

„Milyen távolság az ünnepezt és valóban nagy mester és a leendő, tulajdonképpen még ismeretlen művész közt... De vannak rokonszenvek, melyek minden külső és belső különbségek ellenére már az első találkozás alkalmával titokzatos módon és azonnal döntőleg, sőt jótékonyan hatnak s legtöbb esetben mindkét fél javára és előnyére összehozza az embereket, bizalmatlanságnak, irigységnek nyoma sincs s megvan a korlátoktól ment érintkezés s az egymás támogatásának lehetősége.“

Így ír Hubay erről a találkozásról.

A külsejére is tipikus francia zeneszerző, kinek magas homloka, nézése sugárzó intelligenciára vallott, nem terhelte vendégét konvencionális kérdésekkel. Művész volt, művész állott vele szemben, ki új művét akarja neki bemutatni.

„Vieuxtemps barátom már napokkal ezelőtt kimerítően informált engem“ ... és máris zongorájához ült. Jenő pedig, mikor vonóját kezébe vette, hálával gondolt öreg barátjára, ki semmit sem ígért és mégis mindent megtesz érdekében ...

Mikor befejezték, Massenet így szólt:

„Kérem fíradjon el holnap a kiadómhoz, Hartmann-hoz, hol Padeloup is jelen lesz, én azonnal értesítem mind a kettőt. Biztosra veszem, hogy ön még újesztendő előtt fel fog lépni Padeloup egy „Concert populaire“-jén.“

Ezt egy huszonkét esztendőös fiatalembernek. Jenő alig bírt magával: nyitva állott a kapu a döntő világ-siker felé. Végre ragyogó keretben léphet a párizsi közönség, a világsajtó elé. Az újságok írni fognak kompozíció járói, hegedű játékaról s elindulhat az úton, melyen Sarasate, Leonard, Sivori mellé kerülhet.

„Mester“ — mondotta komolyan — „ezek szerint néhány héten belül megtudhatom, érek-e valamit.“

„Ne higgye, kedves Hubay úr! A közönség is, a sajtó is megbízhatatlan, s az utóbbi rendszerint a legkiválóbbakról állapítja meg csalhatatlan biztonsággal, hogy nem érnek semmit. Megengedem magamnak, hogy ezeket a bírálatokat megelőzve kijelentsem, hogy „Suite“-je kitűnő munka s hogy ön zseniális művész. Csak örömömre fog szolgálni, ha a közönség is, a sajtó is így fog gondolkozni.“

Másnap Hartmann-nál.

Massenet nagyon jó véleményt adhatott Hubayról, mert személye és munkája iránt rendkívüli érdeklődés mutatkozott. A kiadók egyébként nem szívesen fogadják a kezdő komponistákat, csak sikereik után melegednek fel. Massenet már jelen volt s vele jött egy gróf Dumesnil nevű úr, kinek akkoriban zenei téren döntő szava volt s a sajtót is befolyásolta.

Úgy tizenegy óra után megérkezett a mindenható Padeloup is, megalapítója a népszerű hangversenyeknek, melyekhez csak úgy tódult a közönség. Ez volt akkor a divat s Padeloup már huszonöt esztendő óta dirigálta ezeket a hangversenyeket.

Rettentően élénk és agilis volt ez a kis ember, gyors és bőbeszédű. Állandóan gesztikulált, finom metszésű arcáról okos szempár szegeződött az emberre. Nagyon el volt telve önmagától, egész modorán meg látszott, hogy csak alárendeltek ismer s ő a korlátlan úr. Ellenszenves benyomást tett Hubayra s megértette, hogy Vieuxtemps miért nem szenvedheti.

„Hogy tisztában legyünk egymással, mindjárt ügyelmeztetnem kell valamire“ —, mondotta Padeloup, miközben fenhéjazóan nézett Hubayra. „Godard Benjámín, ki nagyon tehetséges zeneszerző és már akkor híres ember volt, mikor ez a kis történet lejátszódott közöttünk, egy zenekari szerzeményét akarta velem előadatni. Átjátszottam zenekarommal és a mű nagyjából tetszett is nekem. Csak a finálé két utolsó oldala volt hatástalan. Kijelentettem Godard-nak, hogy a kifogásolt részt át kell dolgoznia, máskülönben nem adom elő ... Godard védelmére kelt művének, én replikáztam, ő érvelt — a komponista a világ legelbizakodottabb fajtája. De én nem tágitottam, Godard megtörött s végül fogcsikorgatva, halálra sértődötten vállalta az átdolgozást. És mondhatom“, — fejezte be Padeloup gögősen és felfuvalkodva, —“ a siker engem igazolt, s ezt az átdolgozás tette...”

„Honnan tudja? ... Hiszen az eredetit nem adták elő s így ehhez a megállapításhoz nem volt mértéke“ —, szolt rá gúnyosan Dumesnil gróf. „Adassa elő Godard eredeti munkáját és akkor beszéljen! ...“

A szóváltásnak Hartmann segítségével Massenet vett véget. „Talán foglalkoznánk inkább Hubay úrral. .. Biztosíthatom, megéri a fáradságot“.

Ettől a „csendőrörmestertől“ függött most Hubay sorsa. De hát elvégre mégis csak kitűnő dirigens s most ő diktál Párizsban. Jenő segítséget kérőleg nézett Massenetre, ki kimondotta a szentenciát:

„Holnap tíz órakor a „Girque d'Hiver“ próbatermében!“

Ez a találkozás bizony nem sok jóval biztatta Jenőt s reményégeit meglehetősen lehütötte. Mikor másnap a Girque d'Hiver próbatermébe érkezett, Massenet-t és Padeloup-t már ott találta. Padeloup észrevehetőleg rossz kedvében volt, Jenőnek az volt az érzése, hogy Massenet-vel összedisputáltak. A finom, vézna, átszellemlült Massenet szívós energiával állott ki művészi meggyőződéseiért ...

„Milyen szerencse“, — mondotta magában Jenő, — „hogy kéziratomat tegnap nem hagytam ennél a diri-

gensnél. Szegény „Suite“-em azóta már ki lenne végezve. — Isten veled diadal, — vége!“

Massenet maga kísérte Jenőt és dacos arckifejezéssel ült a zongorához, ügyet se vetve Padeloup-ra. Ez meg egy karosszékből terpeszkedett el s érdeklődésnek még csak jelét sem adta, Jenő köszönését is alig fogadta. A próbánál néhány befentes is volt jelen, köztük Gounod és Dumesnil gróf, akik hátrább ültek.

Ahogy a játék megkezdődött, Padeloup kinézett az ablakon és végig dermesztően hideg és közömbös maradt. S bár Massenet mesterien kísérte s zongorajátékával egész nagy zenekart varázsolt elő a hangszerből s Jenő maga elragadóan játszott s technikai tudásával a legkényesebb zeneértőt is bámulatba ejtette volna, mégis, mikor hegedűjét letette, úgy érezte, hogy elvesztette a játszmát. Padeloup nem fogadja el művét. Pedig Massenet elismerőleg szorongatta kezét, Gounod áradozott, Dumesnil gróf tapsolt, — mindhiába, Padeloup most is az ablakon nézett ki és hallgatott.

A szünet már elviselhetetlen volt, úgyhogy a felháborodott Massenet vette kalapját, hogy menjen, mikor Padeloup még mindig az ablakra meredve, a jelenlevőket lenézve, szárazon ezt jelentette ki:

„Ön jól játszott, a kompozíciója jó. Szerződtem önt december tizenkilencediki hangversenyemre, a „Suite“-et fogja játszani zenekar kísérettel, a partitúrának persze egy héttel előbb készen kell állania ... Azonban“ — tette hozzá, elnyújtva a szavakat, miközben szinte barátságosan tekintett Jenőre, míg hangja arrogánsan csengett — „azonban az egészet át fogja dolgozni!“ Felállott s nagyot ütött a kéziratra. „Ide jöjjön!“

Taktusról-taktusra vették át a művet zongorán. Padeloup ott állott mellette és vörös irónjával megjelölte a helyeket, ahol változtatásokat követelt. Kisvártatva Jenő szegény kézírata vaskos, rosszindulatú húzásokkal volt elcsúfítva. A zsarnoktermészetű ember basáskodására Massenet felháborodottan, magából kikelve ugrott talpra:

„Ezt nem tűröm! Mit képzelsz magad? Nem tűröm! . . .“

„Akkor ezt a Suite-et a Padeloup koncerten nem

játsszák és csak azt mondhatom, amit Godard-nak tanácsoltam, tessék más zenekar után nézni.“

„Ezt nyilvánosságra hozom a sajtóban, Pasdeloup úr!“

„A sajtó én vagyok!“

Massenet-t elöntötte a düh, a feszültség tetőfokára emelkedett. Szerencsére a gróf, Gounod támogatása mellett közbevetette magát s Pasdeloup, izgatott vita után hajlandó volt álláspontját revideálni. Jenő minden egyes zenei fordulatért, ötletért, melyet Pasdeloup nem értett meg, vagy figyelmét elkerülte, késhegyig harcolt, de végül mégis megegyeztek s a Suite, egy-két sebesülést leszámítva, ép bőrrel került ki az ütközetből. A búcsúzásnál Pasdeloup fogvicsorítva bár, de némi nyájassággal kijelentette, amennyiben utasításait megfogadják, biztos siker vár a zeneműre.

Massenet maga vállalta a kíséret hangszerelését. Két hónapig dolgoztak együtt s Massenet egyre azt hajtogatta: „Dolgozzék, barátom, feszítse meg minden erejét és óriási sikere lesz, ez biztos“.

Megható volt, ahogy Jenőt megszerette és támogatta s a siker érdekében amerre csak járt, felhívta a figyelmet az elkövetkezendő zenei eseményre.

„Liszt rapszódiai óta senki se írt ehhez hasonlót“ — mondotta egy hírlapírónak, aki lapjában szórói-szóra idézte ezeket a szavakat. S miután tudták, hogy művészi dolgokban Massenet megvesztegethetetlen, mindenki elsőrangú teljesítményre volt elkészülve, mert hiszen Massenet egyébként rendkívül takarékos volt dicséreteiben, míg most társaságból-társaságba vitte Hubay hírét. Pedig rendes körülmények között visszavonultan élt, nem járt emberek közé.

Eljött az első zenekari próba ideje.

Pasdeloup bal lábbal kelt föl, harapós kedvében volt. Jenő sietett a próbára, — a télies időben jeges szél söpörte végig Párizs utcáit, — hosszú volt az út, hosszú a művészethez vezető út is, s az élet rövid, bármilyen fiatal és tehetséges is az ember. A Cirque d'Hiver próbaterme fűtetlen, hideg, a zenekar tagjai gúnyosak, ellenségesek. A névtelenek elkeseredett gyűlölete a be-

érkező ellen. Nemcsak Padeloup-t, ezeket a szegény párakat is meg kellett Jenőnek nyernie a maga számára, hiszen rossz játékkal semmivé tehetnék az esetleges sikert.

Milyen nehéz is az emberek őserdején keresztül-gázolnia annak, aki tehetséges! Minden lépésnél szinte bocsánatot kell kérnie, hogy tehetséggel, ötletekkel megáldottan bátorkodott erre a világra születni.

Padeloup pár szót váltott Jenővel, azután kezdődött a próba. Hidegtől megdermedt ujjakkal kellett egy technikailag rendkívül nehéz zenedarabot eljátszania, ami már magában véve is súlyos feladat. De a terem hőmérsékleténél is hidegebb volt a zenekar tagjainak magatartása. Irigységüket, ellenszenvüket nem is titkolták. Dühös pillantásokat vetettek az idegen, huszonkét esztendőes fiúra, ki itt, Párizs legelőkelőbb koncertjében saját szerzeményét fogja eljátszani. Ahol lehetett, iparkodtak is lassított vagy elsietett tempókkal zavarba hozni a szólistát.

Ám Jenő most már játszott, mindenről megfelekezve, most már csak hegedűjéé volt! De meg is szelídítette ellenfeleit, sőt, meghódította őket. A hindu téma variációi után a zenészek tapsba törtek ki, néhányan odasiettek hozzá, kezét szorítani vele. Az első próba végeztével Hubay megkönnyebbülten lélezett föl. Padeloup nem kifogásolt semmit és nem proponált újabb változtatásokat: a zenekart is megnyerte magának. Másnap a „Figaro“ a következő művészi hírt hozta az eljövendő eseményről:

„Különös nyomatékkal hívjuk föl a közönség figyelmét a december 19-iki Concert Populaire-re, melyet Padeloup fog vezényelni. Az est szólistája egy fiatal magyar hegedűművész, ki — úgylátszik — valóságos reveláció-ként fog hatni.“

A kocka el volt vetve: néhány nap és Hubay Jenő jövője — jobbra vagy balra, — eldőlt.

Massenet, Vieuxtemps nagyon kedvesek ezekben a nehéz napokban hozzá, de még Padeloup is az. Művészek emberek tudják mi az, mikor egy fiatalember, idegei végső megfeszítésével próbál, abban a tudatban, hogy

művészetétől csúcsteljesítményt várnak. Tudják, mit jelent a lámpaláz, ami ilyenkor erőt vesz az emberen.

Jenő szinte megállás, szünet nélkül próbál, de egy nappal a hangverseny előtt nem bírja már és december tizenhétedikén ágyban marad, hegedűjét kezébe se veszi. Egész nap egy falatot sem eszik, s reggeli két órakor arra ébred, hogy verejéktől csuromvizesen fekszik ágyában. Kis hotelszobájában fényfoltok villódnak, árnyékok táncolnak — éber állapotban lidércnyomás kínozza.

Ablakával szemben a házfalon szörnyű árnyjáték; hosszú, horgas orrok, tátott szájak, csúfolódó, nyelvöltő torz-pofák groteszk tánca, ő rajta mulatnak s kétségbeesésbe kergetik ... Rendet akar teremteni gondolataiban, de hiába! Most egyszerre a pódiumra áll, a zenekar a „Suite“-be kezd, ekkor hegedűjének E-húrja durrogva pattan el... De már másik hegedű kezében, játszani akar, ekkor láthatatlan kéz lecsavarja a hegedűkulcsokat, a húrokon siralmasan hamis hangok kelnek, pokoli kacajt hall! Hisz ez a torz horgas orr, ott a falon a Krespel tanácsosé, a Hoffmann meséinek Krespelje! . . . Milyen fenyegetőleg, milyen gonosz indulattal szimatol szaglász ez az orr ... Micsoda fénytelen, de annál ijesztőbb szemek .. . S fején Girardi kalap! ... Krespel.. . Girardi... Hisz ez mind csak árnyék játéka, mit félsz? ... Nem! ... Ki az ágyból! . . . Hajolj ki az ablakon! ... Nézd csak ... most egy asszony! ... Nemes alázattal hajtja meg fejét. Dús hajkoronáját széles abroncs tartja. Látod, ez az asszony azért jött, hogy megnyugtasson: feküdj vissza ágyadba, bölcsödalt énekel neked . . . az anyád virraszt az ágyad mellett... a te őrzőangyalod ... Most már semmi baj nem érhet... aludj! ...

Verőfényes decemberi nap, reggelre kelve. Jenő frissen ugrik ki ágyából s „Suite“-jét dudorássza. S ekkor két tollrajzot talál az asztalon: az egyik a horgasorrú embert, a másik a nemes tartású asszonyt ábrázolja. Hirtelen odavetett, álomkönnyű rajzok ezek, de rendkívül határozottak és kifejezőek. Jenő hosszasan nézi őket és nem hisz szemének:

Ezeket ő az éjjel lázálmában rajzolta, tehát kísérteteket látott és a nemes külsejű asszony, ki anyjára

Hubay Jenő két rajza.

emlékeztette, hús-vér alakban megjelent előtte? ... Elteszi a rajzokat, de előbb még ezt írja a két papírlap háttára: „Párizs, éjjel, árnyékok a falon, Rue de Constantinople 13, és szemben, egy ablak fölött: Rue de Constantinople 45“.

A kísértetétjszaka képeit megőrzi, azok ma is a Hubay család tulajdonában vannak, tanúi Hubay rajzoló tehetségének s az utolsó éjnek, mielőtt döntő harcot megívta.

A Cirque d'Hiver nagytermében négyezer ember, élükön Párizs legjelentékenyebb férfiái s az összes nagy lapok kritikusai. A hangverseny félháromkor kezdődik, Beethoven nyolcadik szimfóniájával.

A műsor második száma: Hubay Jenő, mint a hangverseny szólistája, „Suite“-jével. Massenet-t várja a művész-szobában, hogy előbb még kezét szoríthasson vele, de az nem mutatkozik. Hubay a pódiumra lép. Udvarias taps. Van még egy-két pillanat ideje, körülnéz. Lessepsné mosolyog egy páholyból felé, Flammarion-ék, Munkácsyék, Zichy Mihály, Gounod, Godard, Coppée, mind eljöttek tapsolni neki, de Massenet nincs sehol.

Pasdeloup főlemeli vezénylőpalcáját, kezdődik a „Suite“. A kezdet technikai nehézségekkel tele, nagyon merész bevezetés, mely a hegedűművészeknek inkább arra ad alkalmat, hogy virtuozitása névjegyét leadja. De kisértetként a szólóhangszer melódiát dalol, Massenet operájának legszebb részét. A publikum anyira el van ragadtatva, hogy taps-orkánban tör ki, Hubay nevét kiáltják, — *félbe kell szakítani játékát*. A tapsvihar lecsöndesültével újra belekezd, s a „Suite“ végeztével valósággal tombol a közönség. Számtalanszor kell megjelennie a pódiumon a négyezer elragadtatott párizsi előtt s ha Pasdeloup nem ellenkezik, az egész „Suite“-et meg kellett volna ismételnie. Ez már a bizonyosság: a hegedűművészek között az első sorba került, s mint komponistának is nagy

volt a sikere. A sors „igen“-t mondott Hubaynak! — Huszonkétéves korában mesterré lett, nagy a nagyok között. Az utcán Munkácsy várt rá, ki szó nélkül megölelte, megcsókolta, míg felesége a társaságában levő magyarokkal együtt vacsorára hívta meg. A „Suite“ után a teremben Massenet-t is hívta a közönség, de hiába. Hubay azt hitte, hogy a „Suite“ után mindjárt elment. Nyugtalanságában hazasietett a Rue de Constantinople-ba, úgy gondolva, hogy egyben mindjárt hegedűjét is biztonságba helyezi. És micsoda meglepetés: a hotel kapuja előtt Massenet jár idegesen fel s alá!

„Hadd öleljem meg, kedves barátom! ... Ne is kérdezz, nem voltam ott, de mindent tudok! Nem voltam ott, mert soha sem megyek se operáim, se egyéb zeneműveim bemutatójára, túlideges ember vagyok az efélékhez. De kémeimtől mindent tudok, tudom, hogy grandiózus sikere volt. Viszontlátásra holnap! Holnap maga Párizs egyik leghíresebb embere . . .“

Hubay boldogan rohant szobájába, ahol ezt a levelet találta:

„Nagy sikere végtelen boldoggá tesz. Micsoda ovációk, micsoda lelkesedés! Bravó! Szívemből gratulálok,

Massenet.“

A kedves, finom ember attól félt, hogy Hubayt nem találja a szállodában, hát minden eshetőségre levelet is írt neki. Élete végéig meleg barátsággal viseltetett Hubay iránt a francia mester. Állandó levélváltásban voltak, élete utolsó évében meleg újívi üdvözlöt küldött neki s levelét így fejezte be:

„Tudja-e, kedves barátom, hogy már harminc esztendeje szeretem magát!...“

Még egy meglepetés várt rá odafönn. A párizsi magyar egyesület egy küldöttsége jött hozzá tisztelegni. A küldöttség vezetője: ... Tjüh, teringettét! Hisz ez a derék Rontó Pál, Hubay kitűnő szabója, kinek többel tartozott, mint amennyit a ma esti koncert egész tiszteletdíja kitett! Hideg zuhanyként hatott ez rá, s már pénztárcája után nyúlt, hogy némi részletfizetéssel nyugtassa meg Rontó-t.

A szabómester azonban óriási nemzeti színű szalagos babérkoszorút tartott Jenő elé, s feladata magasztosságának tudatában dadogva mondotta el üdvözlő beszédét:

„Van sze-re-rencsénk megjehhelenhetni nagy hahahazánkfia Hu-hu-ihubay Jenő előtt. ..“

A koncert után Munkácsyéknál eltöltött estét Hubay legboldogabb emlékei közé sorozta. Többet ért el, mint amennyiről álmodni mert volna. Most ura lett a nagy hangversenytermeknek s maga diktálhatta föltételeit. A tulajdonképeni nagy zeneértő világ számára tegnap fedezték fel, hol nem meghívott közönség, nem szalonok néhány előkelősége előtt játszott, hanem óriási közönség előtt, mely jegyének lefizetett ára ellenében szabadon gyakorolhatott kritikát művészetére felett!

Másnap délben, mikor hazaérkezett szobájába, Pasedeloup ült asztala előtt. Nézésben, magatartásban egészen más Pasedeloup, bár ilyenformán kezdte:

„No, úgy-e, hogy igazam volt, hogy változtatásokat követeltem. Egyébként épp írni akartam önnek az asztalán, de így mindjárt megállapodhatunk. Hogy rövid legyek: fantasztikus sikere volt! Szóval, lépjen fel már a legközelebbi vasárnapi hangversenyen. Rendben van? A tegnapi sikert ki kell használni! Válasszon ki magának egy nagy hegedűversenyt!“

Az az ember, kihez három héttel ezelőtt Hubay be se juthatott volna, most csupa buzgóság volt, hogy a művészt leköthesse. Hubay beleegyezett és Vieuxtemps ötödik hegedűversenyét választotta.

Az íróasztalon ott feküdtek a párizsi reggeli lapok.

A „Gil Blas“ ezt írta:

„Egy új Paganini tűnt fel: Hubay Jenő úr. Laboré Suite-je ragyogóan elgondolt, pompásan hangszerelt műremek. Hangszerének hangja széles és tömör, ez a hegedű dalol, forrón, tüzesen. A rendkívül nagy technikai nehézségeket bámulatraméltó könnyedséggel küzdötte le. Ez a művész tegnap még ismeretlen volt, ma Párizs tele van nevével, sikerével s joggal ünnepli őt, mint korunk egyik legnagyobb művészt...“

A többi lapok s a zenei folyóiratok is ebben a hangnemben írnak.

Emlékezéseiben ezt írja Hubay:

„Ügy éreztem, elértem, amit akartam: egy csapásra az első hegedűművészek sorába kerültem. Mindenfelől özönlöttek a felszólítások, szerződések, ajánlatok! Impreszszáriók, hangversenyügynökségek valósággal megrohantak, csupa olyan ember, ki idáig fogadni sem akart, s legjobb esetben ígéretekkel áztatott.“

Hubay Jenő, ki most huszonkétéves múlt, visszatekint eddigi pályafutására.

Csak két esztendeje annak, hogy szegényen, névtelesen Párizsba érkezett? Csakugyan ennyi, semmivel sem több! S az első művészek közé hegedülte fel magát, s Párizsban, Londonban az „új Paganini“-nak nevezik. Nem kell többé züllött bistrokban egyfrankos menüt ennie, hogy azután az undortól ájultan dőljön ágyára nyomorúságos padlásszobájában. Hogy előkelő és gazdag emberek szerencsájuknek tartják, ha meghívásukat elfogadja, hogy híressé lett, ez mind szép, de most ráadásul Monsieur Ullmann, a legelső impreszárió akarja világszerte turnéra szerződtetni és szívesen fizetne a fiatal művésznek sokkal többet, mint más nagy hírességeknek.

Vájjon kielégültség-e, eddig elért sikerei fölött érzett büszkeség-e, vagy pihenni vágyása az oka annak, hogy Hubay, aki idáig olyan kitartással, harcra készen küzdött a sikerért, most az összes ragyogó ajánlatokat visszautasítja? Francia nagyobb vidéki városokban ugyan ad hangversenyeket, elmegy Lille-be, Angers-be, Nantes-ba, Verviers-be, Bordeaux-ba, Liège-be és Luxembourg-ba is, a „Lahore Suite“-et játsza mindenütt zenekar kísérettel és mindenütt ünneplik. De mind e helyekről Párizsba siet vissza. Mindenekfölött szereti ezt a várost, szerette élete végéig, s tanítványainak, kivétel nélkül valamennyinek azt tanácsolta, hogy a francia világvárosban tökélete-

sítsék tudásukat s a siker babérjait ott iparkodjanak megszerezni.

Vagy most talán más oka is van a visszautasításnak?

A Rue Clichy egy finom házában lakott Mrs. Cartwright, a szép amerikai dollármilliomosnő. A lakás egy tágas, jó akusztikájú terme a zenének volt szentelve. Kitűnő zongora állott benne, a művészi érzékű, pompás ízlésű asszony remek műtárgyakkal díszítette lakását, — meghitt csöndesség honolt benne. Mrs. Cartwright Fauvel doktor lakásán ismerkedett meg Hubayval s lelkesedett művészetéért. Később Türr tábornoknál, majd Beust követnél találkoztak. Cartwrightné figyelemmel kísérte a fiatal hegedűművész emelkedését, föl, egész a Lahore-Suite-jével aratott diadaláig. Ismerte a képet, melyet Hubayról Miralés festett és hallott már a róla szállongó „legendáról“ is.

Mikor azután Lesseps-ék házában is találkozott vele, meghívta magához teára. Beszélgetés közben Hubay megemléltette, hogy egy honfitársával találkozott, az elsőrangú csellistával, Hegyesi Vilmos-sal, ki idáig a Firenze-i vonós-négyes tagja és a Köln-i konzervatórium tanára volt. Vele és Aggházyval most triót alapítottak, mert Hubay minden vágya az volt, hogy kamarazenét játsz hassak, — amióta Joachim ilyen estéin részt vett. Cartwrightné kérdésére, hogy ment a dolga Joachimnál, Hubay Beethoven utolsó quartettjeiről beszélt.

Elbeszélésébe annyira belemelegedett, olyan élénken írta le metafizikai élményét a szomszéd szoba halottjával, az egyébként hallgatóg fiatalembert annyira felizgatták emlékei, hogy szinte szemmel láthatólag beszélt el a halállal való kétszeres, fantasztikus találkozását. Mint maga az élmény, olyan kísérteties volt előadása is és az egészet Beethoven végzetformulájával fejezte be: „Be kell, hogy teljesejék?“

A szép amerikai asszony vagy nem értette meg jól az egészet, vagy nem volt érzéke metafizikai rendkívüliségek iránt. Csenget, az inassal kiviteti a tea-asztalt, cigarettára gyújt és csak annyit mond:

— Az az ötletem támadt, hogy kamarazene-estéit itt tarthatná nálam. Műtermem elég tágas, és gondom

lenne rá, hogy a legjobb párizsi hallgatóság előtt játsszanak. Ajánlatom, azt hiszem elfogadható.

Hubay fellélegzett. Már attól tartott, hogy a metafizika területére való kivándorlásával túlságba ment... A társalgás praktikus fordulatát így még nagyobb örömmel vette és köszönetet mondott okos háziasszonyának nem mindennapi előzékenységeért.

Az új trió válogatott vendégek, zenekedvelők és kritikusok jelenlétében tartotta próbáit Mrs. Cartwright-nél. Februártól ápriliséig kilenc estét rendeztek nála. Klasszikusokon kívül Lalo-t, Godard-t, Franck-ot játszották, A sajtó magasztalta a trió remek összjátékát, de elsősorban Hubay nagy zenészi mivoltát emelte ki. Hubaynál kevesen értenek hozzá jobban, — írták a lapok — mint kell a kamarazene-irodalom lényegét a legvilágosabb módon kifejezni.

Hubay boldog volt, a sors ismét teljesítette egy vágyát, mint kamarazenesz is sikert aratott és még hozzá imádott Párizsában.

A baráti viszony ezekben a hónapokban elmélyült közöttük. Hubay úgyszólván minden nap meglátogatta a szép asszonyt. Sokat beszélgettek, Cartwrightné tudni akart mindent Jenőről, hazájáról, családjáról, idáig megtett életútjáról. Csak a Beethoven-féle metafizikai élményre nem tért vissza, mintha félt volna ettől a rejtélytől.

Így múltak a hetek, mikor Hubay Algírból kapott levelet beteg, öreg mesterétől, Vieuxtemps-tól, ki orvosveje szanatóriumában, Landowski doktornál élt.

„Kedves Barátom Hubay,

szereketreméltó sorait, remek Carmen-fantáziájával együtt megkaptam. Képzeld, fél év óta, nemcsak cello-versenyemet írtam meg, hanem azonkívül még G-dur hegedűkoncertemet és egy újba is belefogtam. Az éghajlat itt jót tesz nekem, nem is megyek vissza többé Európába ... Szeretném szerzeményeimet hallani, de itt nincs senki, aki lejátszhassa. Ebből láthatja, kedves barátom, hogy Algírba kell jönnie, Aggházyval együtt, akit sokszor üdvözlök. Egészségem

meglehetősen labilis, légzési nehézségeim vannak, lábaim nem bírnak, a kezem reszket s ez nyugtalanít, megkezdett kompozícióimat szeretném még befejezni ... Tartok tőle, hogy a halál megakadályoz annak megírásában, amit oly nagyon szeretnék még hallani; utolsó hegedűversenym fináléja állandóan itt cseng-bong fejemben... nem tudok aludni tőle s bár már megkezdtem papírra tenni, azt hiszem, nem fogom befejezhetni... Csak azt akarom még mondani: valamennyien boldogok vagyunk arra a gondolatra, hogy nemsokára remélhetőleg itt láthatjuk! Családom szeretettel és lelkesedéssel emlegeti önt, kedves barátom, ön is, Aggházy is, természetesen vendégeim lesznek, nálunk szállnak meg. Vizontlátásra mielőbb, — írjon még addig. Gratulálok nagy párizsi, londoni és brüsszeli sikereihez. Kérésem hogy jöjjön, igen komoly és sürgős is. Nagyon vágyakozik válaszára

Henry Vieuxtemps.

Hubay gondolataiba merülve ül szobájában. Még egyszer elolvassa az öreg mester levelét. Vieuxtemps-nal csakugyan közölte szándékát, hogy Algírban meglátogatja, de akkor nem gondolt arra, hogy.. . Vieuxtemps szeretné őt látni s ő is kedves öreg barátját, kinek annyit köszönhet. Talán játszhatnék is még vele, tán még idejében érkezhetnék, hisz ott ólálkodik körülötte a halál. Nagy sikere után mindjárt írt is neki, hogy áprilisban meglátogatja ... De akkor még nem ismerte Lilian, Cartwright-et, s nem gondolt arra, hogy valahol állandóan megtelepedjék, még Párizsban sem. Nagy diadala után világot akart látni, — előbb Vieuxtemps-t Algírban meglátogatni, azután el, a világ művészeti centrumaiba!

Két hónap óta hogy megváltozott minden! S ő maga is, nem változott-e meg?

Elgondolkozik s önnön belsejét vizsgálja, ő, ki mindig becsületes és őszinte volt önmagával és másokkal szemben is, tisztában akar most lenni azzal, ami lelkében történik.

Vieuxtemps levelének elolvasása után érzi, hogy néhány hét alatt nagyon megváltozott. Nem Vieuxtemps-al

szemben, kihez hű marad utolsó percéig. De érzései másfelé viszik, — s ez ennek a bájos, komoly, szép asszony-nak a műve volna? Érzései azt súgják neki, hogy — amiről eddig nem adott magának számot — kötelékre vágyik, megtelepülésre, bár magyarázatot nem tud adni önmagának, honnan ez az irányváltozás? De az érzés kétségtelesen él és élesen körvonalazott gondolattá sűrűsödik benne, s rá kell eszmélnie: lényegbe vágó dolog történt vele, lelki berendezettsége változott meg, anélkül, hogy tudott volna róla.

Még kezében Vieuxtemps levele. Hotelszobája ablakából végighordja tekintetét Párizs háztetőin és kéményein, de messzebb is ... sokkal messzebb! Algíron ... a „Mustapha Supérieur“ nevű szanatóriumon, exotikus, pompás kertjén. S vesszőfonatos nagy karosszékben ott ül Henry Vieuxtemps. Tekintete még mindig gyűjtő, de két keze, melyekkel a világot hódította meg, két keze fáradtan pihen reszkető térdem... Az a két kéz teljesen átlátzó, a halál bélyege rajtuk. .. nemsokára vége, mindennek vége! Ezért hívja a mester még egyszer magához. Kötelessége diktálja, hogy csomagoljon és utazzék. Ez elkerülhetetlen, ha legalább a végtisztelességnél jelen akar lenni.

Csomagolni, — utazni! Az ember sohasem tudhatja, visszajön-e valaha?!

„Partir, c'est mourir un peu“, ezek a szép és meg-rázó szavak jutnak most eszébe.

Több mint fél évszázaddal ezután ott ül velem a főn-séges, tüzesen fiatalos tekintetű, hajlottkorú mester mosóci házának terraszán s egy gyönyörű nyári napon átnézi velem ennek a gyönyörű versnek német fordítását. A költemény emléke azóta sem hagyta el s most megzenésíti: utolsó előtti dala ez. „Partir c'est mourir un peu“. A halál küszöbén tréfálkozik és ezt mondja: „Mourir, c'est partir un peu“.

S a park vén fái helybenhagyólag bólogatnak a költő mondásának e mély értelmű megfordításához.

Ám a huszonkétéves ifjú nagy életének még csak a küszöbén áll, mit sem tud halálról, távozásról. Csak érzései beszélnek hozzá és nehéz a szíve. Gondolkozik. Még van egy órája. Azután majd frakkot vesz magára és

Mes chers parents,
J'ai eu l'honneur de recevoir
votre lettre du 15 courant et je suis
très heureux d'apprendre que
vous allez bien. J'espère
que vous continuerez à être
si sages et si bons. Je vous
embrasse de tout coeur et
vous prie de dire bonjour à
tous les vôtres. Je vous
souhaiterai une bonne nuit
et un bon repos.
Votre affectionné
Hubay Jemhöz

Je vous prie de leur dire
que je leur envoie une lettre
par le prochain courrier. Je
vous prie de leur dire que je
suis toujours en bonne santé
et que je vous aime de tout
coeur. Je vous prie de leur
dire que je vous embrasse
de tout coeur et que je vous
souhaiterai une bonne nuit
et un bon repos. Je vous
souhaiterai une bonne nuit
et un bon repos. Je vous
souhaiterai une bonne nuit
et un bon repos.
Veuillez agréer,
Monsieur, l'assurance de ma
haute estime et de mon
dévouement.
Hubay Jemhöz

Cartwright-néhez megy, játszani, hegedülni, azután, — beszélni vele. Hiába töri fejét, hogyan oldja meg ezt a kérdést, ehhez a döntő beszélgetéshez pedig felkészültnek kellene lennie... s így majd a pillanat sugallatára kell bíznia magát!

Ritka és különös asszony ez a Mrs. Cartwright! Más mint a többi, más, mint Lessepsné. Hiszen szép és élményekben gazdag órákat töltött ennek odalán is, de ha el is játszotta előtte a „Scène de la Csárda“-t, melynek megírására ő inspirálta, az mégis csak játék volt, minden kötelezettség nélküli játék és gyorsan tovatűnő, mint ahogy annyi minden tűnt tova fiatal életében. Mert hiszen annyit kapott az élettől, hogy ajtók, szívek nyíltak meg előtte, nem is tudja, ki kellett-e mondania a varázsigét: „Szezám nyílj meg“ — s máris felpattantak az ajtók, kitérültek a szívek, hogy bebocsássák őt.

Mégis — miért más, miért egészen más ez, mint ami vele máskor volt? Mert ez most már nem játék és nem múltó! S hogy milyen nehéz percek várnak rá, abból is látja, hogy még mindig nem öltözött át, pedig teljes óra múlt el fejtörés közben és még hozzá milyen gyorsan!

S most egyszerre valami zengeni kezd belsejében, egy dallam csendül fel benne, olyan hirtelenül és varázsosan, mint ahogy a bimbó virággá nyílik.

Hangok kelnek életre benne, s mint színek folynak egymásba, természetesen, magától értetődően, egyik hang a másiktól születik, míg megrészegszik, mámorossá lesz s teljesen átengedi magát a páratlan gyönyörnek, melynek „komponálás“ a neve!

Színek ... hangok ... hangszínek ... ahogy Massenet mondotta a múltkor... Felfigyeltünk valamennyien, mikor Massenet a zene újjászületéséről beszélt, az impresszionizmusról, d'Indy-ről, Debussy-ről...

Gyorsan a zongorához, a dalt lejátszani, kipróbálni! Az akkord jó, — eredeti... Így ... Így .. . s most gyorsan választ a szöveg kérdésére: „Örökre?“ — hogy mire ez a szó elcsengett mint az idő, az örökkévalóság vegye kezdetét... Idő és örökkévalóság közt: a szerelem... Sikerült megint egy dalt komponálnia, vájjon meg lesz-e vele elégedve? ... És Massenet, holnap tán az is kedvére valóznak fogja találni!? . . .

De hisz elkésik! ... öltözni gyorsan! Hamarosan elkészül s most eszébe jut előbbi lehangoltsága, mely komponálás közben szertefoszlott. „Miért is voltam olyan levert? ... Igaz, Vieuxtemps miatt! S mert Algírba kellene utaznom. És mert Cartwrightnét el kell hagynom!... Micsoda ostoba szentimentalizmus ez megint? Hisz nem maradok úgyse sokáig a beteg öreg mester mellett és akkor visszajöhetek a szép Lilian-hez, ki olyan jó hozzám, s akinek társaságában olyan végtelenül jól érzem magam! Cartwright-né vissza fog várni! ő tisztában van velem, milyen fontos számomra ez az utazás. Amilyen kedves és okos, azt is tudja, hogy algiri utazásom milyen lelki meggazdagodást fog számomra jelenteni. Szép kamarazene-est lesz ez a mai búcsú-est, aztán kis időre egyedül maradhatok tán vele... Mit is játszom ma nála partnereimmel? Egy Godard-triót, azután Aggházy játssza el Saint-Saéns egy zongoraversenyét... Ma tulajdonképpen egy Beethoven-szonátát kellene neki eljátszanom... A Frühlings-Sonate-t!... A tavasz az ajtó előtt... A Frühlings-Sonate-t játszom el Lilian Cartwrightnek, s a Rondó címe: „Visszatérés!“

A Rue Clichy-beli lakás intim hangulatú szobáiban, finom, halkhangú, kellemes társaság.

Lilian Cartwright fogadja komoly mosolyával Jenőt, szépen formált kezét nyújtja feléje. Azt beszélnek róla, hogy mesésen gazdag, de vékony arany karikagyűrűn kívül más ékszert sohasem visel. A ruhája, sötétvörös selyem, remekül áll neki. S most kap észbe Jenő: ez a ruha azóta sem volt rajta, mióta a Beethoven-kvartettől s a halott emberről beszélt neki. Ma háromszoros gyöngy gyönyörű nyakán. Szürke szemének tekintete egy árnyalattal még komolyabb mint máskor? De nedvesebb is, szikrázóbb, nyugtalanabb is!

Carolus pajtás is itt van és Hegyesi is, a cellista. Élénk örömmel üdvözlik Jenőt, szép az élet, s milyen szép itt, Mrs. Cartwright páratlanul meghitt estéin...

Jenő azonban valamivel nincs kibékülve ... itt a levegőben van valami... itt valami nincs rendjén... nem tudja ... de az ujjai hegyén érzi... És mit kacsintgat egymásra két barátja? Róla beszélnek, ez kétségtelen!

Tán róla és Lilianról? Ez a Carolus, ez a zongorista még képes ...

Mrs. Cartwright most két úriemberre hívja fel figyelmét, az egyik Gardére, a hegedűművész, a másik Primanel, aki kvartettekben a brácsát játssza. Itt vannak? Miért? „Ma Godard-t játszuk,“ — mondja Jenő, „a szerző maga is itt van. azután Mozartot és végül a Frühlings-Sonate-t.“

„Helyes, kedves Jenő, csak arra kérem, hogy a Frühlings-Sonate-val kezdje. Ma nem akarnék sok zenét, vendégeim — csupa intim jó barátom, — ma hamarabb fognak elmenni...“ Azután némi habozás után, futó mosollyal... „Maga azután marad még egy kis időre ... Beszélni szeretnék magával“ — s most nagyon komolyan, határozottan: „Ezt a két urat, Gardére-t és Primanel-t azért kéretem ma ide, mert azt a bizonyos nagy Beethoven-kvartettet szeretném hallani... az utolsót.“

Jenő egy pillanatra zavarba jön. Mrs. Cartwright tehát ma éppen azt a kvartettet akarja, melyről a halott emberről szóló elbeszélésem óta hallani sem akart? Szórakozottan bólint felé igenlőleg, s Beethoven szavait idézi, a kvartett címlapján álló mottót:

„Be kell teljesednie?“

S Lilian is a mottóval felel:

„Be kell hogy teljesedjék!“ S hozzá füzi még Beethoven szavait: „Es war ein schwergetfasster Entschluss!“ Nehezen szántam rá magam erre az elhatározásra. S Jenő, tartózkodóan, inkább a tekintetével kérdi:

„El akarja hagyni Párizst, Lilian?“

Ujabb vendégek érkeznek, a háziasszony kötelessége után lát. Jenő magára marad, gondolataiba mélyedten.

Kezdődik a zene. A műsort Jenő nyitja meg a „Frühlings-Sonate“-val. Ma olyan bensőséggel játszik, hogy mindenki fölfigyel rá, de a befejező tételből, mely csupa ifjúság s a visszatérésbe vetett üdvözítő hit, — a Bondóból még se lett „visszatérés“.

A fiatal mester nem tudja megérteni, mi lopakodott itt olyan zavarólag közbe? Hogy lett a Bondóból, — ebből az önmagába visszatérő körből — elfelé vezető út? .. Olyan út, mely ebből a szobából messzire visz, el Párizsból, el Lilian boldogító közeléből! .. Nem a „Frühlings-Sonate“-t kellett volna erre az alkalomra választania ...

a Kreutzer-Sonate most sokkal inkább lett volna helyén, a léleknek ez a konfessziója, a szenvedélyeknek ez a sötéten izzó parazsa! ...

S mint valami álomból és elmélyedésből ébredve hallja a lelkes tapsot, mikor a szonátát befejezi: szavakat hall, egy-egy kézszorítás melegét érzi, egy-egy pillantás hevét, s mindez oly kísértetiesen oszon tova, mintha ő már nem is volna itt, — s mintha évek teltek volna el s úgy emlékeznék vissza erre az estre, mintha az már csak emlék lenne számára ...

Rövid szünet után össze kell szednie magát.

Négy tompán megvilágított pulpitus, előttük négy zenész. Beethoven hatalmas Opus-a, a 135-ik, „Der schwergefasste Entschluss“ ...

S mikor az első akkordok belezendülnek a csendbe, Jenő lelki szemei előtt ott a halott ember. Vonója száguld a húrokon, a partnereit magával ragadja: így akarhatta ezt Beethoven, a süket Mester, ilyennek képzelte az emberiségnek küldött utolsó üzenetét! A gondolatok itt kiszikkadtak, helyüket a zene foglalta el, a zenészek végtelen óceánra jutottak ki, — „a Beethoven-i örökkévalóság tengerére“. Joachim, minden művészi tartózkodása s a stílus tiszteletben tartása ellenére sem játszottá ezt másképp. Ám Jenő, bármilyen fiatal, sok olyanról tud, miről Joachim soha tudomást nem vehetett és Lilian hadd tudja meg most amit *ez* a fiatal művész átélt s amit most közölni akar vele.

Ha sorsának be kell teljesednie, hadd teljesedjék be. Ezen a Beethoven-i zenén keresztül, mi mindent mond el ennek az asszonynak, ki annyi sokkal ajándékozta meg őt.

Most Lilian hadd értse meg őt teljesen, hadd tudja meg, hogy ő végképen az Alkotás Szellemének rabja és egyben papja is marad örökké, bármily magasra emeljék is a hullámok! — bármennyire igaz marad is, hogy életében megy minden magától. Vájjon felfogja-e mindezt ez az asszony? Ezen múlik minden. Mert Jenő nem vállalhat olyan élettársat, aki ezt nem érti meg... S ha nem érti őt meg, egyedül járja majd útját, amíg élete útján majd azzal az asszonnyal találkozik, kinek áldott a szíve, ki munkájában támogatni fogja s ki hiúságtól, hivalkodástól menten kíséri végig a csillagok felé vezető

útján és az utolsó pillanatig kitart mellette: Dante és Beatrice! . . .

Poco Adagio — Beethoven utolsó kvartettjének végső záradéka előtt: de azután a kezdő tempó, vadabban még, mint az elején a dacos befejezés, gigászi fölágaskodás: a teremtés diadala a mulandó élet fölött! Megint a válaszúton van. Lilian? Azért kívánta, akarta ezt a kvartettet, hogy feleljek kérdésére?

Mikor ezt a kérdést fölteszi, már kettesben vannak, a vendégek jóideje távoztak. A szép asszony ránéz, hallgat egy ideig. Ez a nő más, mint a többi, s ha ő nehezen határozza el magát valamire: ez a „schwergefasster Entschluss“ az egész életre szól. Ez nem szeszély, nem múló kaland, és Jenő életében valóban az első válasz-út!

„Nézze, kedves Jenő. Én csakugyan elhagyom Párizst és visszautazom Amerikába. Nagyon megkedveltem magát és arra gondoltam, nem kísérhetne-e el. Mit vár maga ettől a szűk kis Európától? Itt, hol az olyan szabású művészek, mint maga, annyira kevés a lehetősége! Gazdag vagyok és független és ... és megkedveltem magát. . . Azon a napon, mikor Beethoven utolsó kvartettjárói, Joachimról és a halállal való találkozásáról beszélt nekem.“ ... S azután mosolyogva tette még hozzá: — „Szóval — házassági ajánlatot teszek magának.“ ...

Életében ez többször meg fog ismétlődni, szeretni fogják az asszonyok, vonzódni fognak hozzá a férfiak. De most — most úgy érzi, ez a Lilian Carlwright, ez maga a hűség, s megbízhatóság, — ez az asszony lehetne az élete útja. Különös asszony ez, ezzel nem úgy áll szemben, mint a többivel, ily közel, mint ehhez az asszonyhoz, nem is állott még soha senkihez. Ebben a döntő órában Amerikát látja maga előtt... és hogy is mondta Lilian: független és gazdag...

Alig, hogy ez a néhány szó eszébe jut, már tisztában is van vele, mit főig felelni ennek az asszonynak, tisztában van azzal, hogy mivel tartozik önmagának és művészetének.

Pályájának még csak kezdetén áll, egyesegyedül, önmagára utalva akar útján elindulni. Élet és művészet

nem osztozkodhatnak egymással. Ez jár Jenő fejében, mialatt Lilian hallgat. De válaszolnia kell, — úgy érzi Jenő s jobb választ nem tud, mint Vieuxtemps levelét. Ezt tartja most maga elé, mint valami védőpajzsot, meghúzódva mögötte, hogy időt nyerjen. Lilian átveszi a levelet és olvassa, figyelmesen, nagyon lassan. S mikor már elolvasta, akkor sem szólal meg mindjárt, hanem elgondolkodik, mosollyal néz maga elé, azután Jenőre. Nemes nőiesség sugárzik ezekben a szemekben, látszik, hogy mindent megértett. Ebben a döntő pillanatban azt fogja vájjon Jenőtől kérdezni: meddig szándékozik Algírban maradni? Vagy azt, hogy Vieuxtemps-nál tett látogatása után majd valahol, Európában, vagy Amerikában akar-e vele találkozni? ...

„Meséljen nekem Vieuxtemps-ról, a mesteréről“, — csak ezt mondja. „Ha nem kellene mindenképen elindulnom Amerika felé, elkísértem volna magát Algírba, hogy onnan utazzam tovább... De — bizony ez lehetetlen.“

Jenő ismét ura magának. Lilian valósággal megkönnyíti az ember dolgát, segít rajta, hogy meg tudja kerülni a zátonyokat. Így hát lelkesülten beszéli el neki a gyönyörű történetet, mikor a béna mester őt a hegedűművészet lovagjává ütötte. Úgy hangzik ez, mint valami tündérmese, s Lilian halkán ezt mondja:

„Milyen jó, hogy vannak még mesék, melyeket az élet mond el felnőtt gyermekeinek: a valóság meséi... Nagyon ritkán akad ilyen mese...“

Óra óra után múlik, a két ember képtelen beszélgetésének véget vetni, mindkettőn érzik: „Partir, c'est mourir un peu“...

S hogy most elválnak egymástól, érzelmeiket nem kell többé leplezgetniük, letagadniok, kimondhatják, amit egymás iránt éreznek. Hiszen lehet... talán egyszer ... majd ... valahol...

Másnap reggel, 1881, április tizennegyedikén, Aggházy barátjával elindult Algír felé. Nagy mesterét és jóakaróját akarta még egyszer viszontlátni, semmi mást.

A sors azonban nem igen kérdezte tőle, mit akar. S ezt a szerény fiút azzal ajándékozta meg, amit megkapnia rendeltetése volt; Párizs az új Paganini-nek nevezte őt el, s az új Paganini algíri útja után Vieuxtemps örökébe lépett. A sors akarta így és — ment minden magától! ...

HATODIK FEJEZET.

Algírban.

Micsoda sürgés-forgás Marseille-ben, a kikötő-városban! Egy más Franciaország tűnik most fel Hubay szeme előtt; állandóan föl vevőképes ifjúsága élvezetteljes örömmel raktározza el magába a látottakat. Megérkezése után mindjárt fáradhatatlanul kezdi figyelni a hajók nemzetközi világát, ahogy a kikötőben jönnek-mennek, indulnak, horgonyt vetnek, tarka összevisszaságban. Valóságos Bábel -tornya ez, a legkülönbözőbb nyelvek, erkölcsök, szokások, ruhák, uniformisok egyvelege. Színpompás, mámorító, ragyogó látvány a végtelen tengeren. Mindezzel szemben mit számít az egyes ember sorsa, érzése, gondolata? Bármilyen fájdalmas legyen elszakadni asszonytól, jó barátoktól, attól a szép, kedves Párizstól, a tenger hullámainak végtelensége s ez a soha meg nem szűnő Karnevál a kikötőben, elfeledteti az emberrel bánatát...

Jenő ott állott a tengerparton. A hullámok feléje fodrozódtak — mint mesebeli delfinek kínálták neki tarajos hátukat; szívesen vinnék őt magukkal, a világnak nincs vége sehol és az élet csodálatosan szép és varázssal teli mindenütt...

Tekintete megszokta a látványt, érzékei megbarátkoztak vele s a tenger bevonult Jenő tudatába. Képzlet és valóság mindig egyszerre vonzotta és sohasem esett túlzásba az egyikkel — a másik rovására. Sohasem jutott eszébe, hogy az életbe költészetet vigyen: úgy tanítja Goethe, hogy akik ezt teszik, szerencsétlenek; — a jóságos sors olyan természettel áldotta meg Hubayt, hogy megóvta az eféle bajoktól.

Jenő ösztöne megvesztegethetetlen maradt s így a varázslatos delfinek átváltoztak: hajókká vedlettek

világjáró hajókká, melyek olyan sokszor törték át a messze horizontot s az embereket távoli tájakra vitték. A hajók matrózait kurtakocsmákban lehetett megfigyelni s alkalmilag össze is lehetett velük barátkozni egy pohár bor mellett. Fantasztikusnál fantasztikusabb históriák röpködtek itt a levegőben, szerelemről, gyilkosságokról, kísértetekről szólnak; különös hangszereken a távol kelet dallamai csendültek fel, de megesett az is, hogy kések villantak meg a kezekben s ilyenkor okosabb volt odébb állani, a város biztosabb központja felé. A nagy hajókhoz kis halászbárkák vitték a kíváncsiakat. A gőzösóriások között volt egy nagy kínai kereskedelmi hajó is, alaktalanul hosszú, fehérre és feketére festett alkotmány. A világ minden tájékáról való nép járt-kelt rajta.

„Aggházyval mi ketten képviseltük a magyarokat“ — írja naplójában Jenő. „A hajó belseje szénfeketére volt festve, sötétén, fenyegetőleg nyúlt el s az embert félelem szállta meg, mikor ennek a szurokfekete éjszakának mélyéből hirtelen vigyorgó kínai ábrázatok bukkantak fel, egyik szakasztott olyan, mint a másik, lehetetlen volt őket megkülönböztetni: mint az árnyak suhantak ide-oda; a hajón is, az embereken is volt valami meseszerű... Talán a Bolygó Hollandi hajója volt ez, — kínai mezben . . . Kapitánya barátságosan magyarázta, hogy milyen gyorsjáratú az ő hajója, alig két hónap alatt már Kínában köt ki! Két hónap ezen a fekete kísértet-hajón, sietve menekültünk róla — szerencsés utat! ... Azután még egy pillantást vetettünk Marseille-re, mielőtt Algír felé elindultunk volna. Akkor már alig élt bennünk szeretett hazánk isteni főztjeinek emléke, s a magyar konyha specialitásai után való vágyunk nem kínozott már bennünket, abban a tudatban, hogy úgylát hiába epekedünk utánuk. De még mindig elég kellemesen emlékezünk vissza a párizsi bistrók konyháira, ha nem is a legfrissebb vajjal, vagy margarinnal főztek, valahogy el voltunk velők. De Marseille-ben az olaj

támadta meg szegény gyomrunkat. Itt mindent olajjal és olajban főztek. Az olaj uralkodott a városban, olajszagúak voltak az utcák, a kikötő, az emberek! S szaglőérzésem értékes tapasztalattal lett gazdagabb s ezt szinte az orr filozófiájának nevezhetném: minden városban, minden országban más-más egyéni szag terjeng, mely az ember más illatokhoz szokott orrát azután állandóan üldözi. München pótkávé szagú, Párizs vaj-illatú, Marseille olajtól bűzlik! ...“

De azért Marseille mégis csak lenyűgöző város, melytől nem könnyen válik meg az ember. Jenő kikirándult a város közvetlen környékére. Terrasz-szerűen emelkedtek itt egymás fölé a dombok, teleszórva pazarul épített gyönyörű villákkal, s fölülről leírhatatlanul szép látvány volt a tenger. A tavaszi napsütésben lustán nyúltak el a nagy hajók, körülöttük bárkák, csónakok ezrei sürgölődtek. És ha a nap lemerült a tengerbe s aranyporral szórta tele a hullámokat, felszabadult az ember olajszaggal ellakott orra. Orrcimpái megremegtek s kéjesen szívták magukba az illatos, olajmentes levegőt. Jenő, mint a dél egy müezzinje, e felé a világtáj felé fordult s míg barna szemének tágranyílt tekintete még egyszer magába szívtá ezt a látványt, hangok sorakoztak képzeletében egymás mellé, s alakot öltöttek. Egy kompozíciójának alakját, mely annyira magán viselte a fiatal művész lelkiségének, markáns egyéniségének nyomát. .. Algírban veti majd papírra e zenei impressziót.

Ideutaztában azonban előbb még röpke ismeretséget kellett kötnie. Az útitárs neve: tengeri betegség. Ez kegyetlenül megkínozta, de mindössze csak másfél napig. Aggházy barátja, aki sokkal gyengébb, véznább volt nála, remekül tartotta magát, míg ő kínlódott kabinjában. A hajó hol felágaskodott, hol a hullámok mélyébe fúrta orrát; s a partról olyan álomszerűen csábítónak látszó hullám-delfinek most mintha harsogó gúnycacajjal ezt üvöltötték volna: ember, hatalmamban vagy! Harminchat óra leteltével vége volt az egésznek, s a cél kézzelfogható közelben: Algír.

Feltűnt a város, melyet az arabok a világ „igaz gyöngyének“ neveznek. A tengerről nézve azt a benyomást teszi, mintha egyetlen széles keresztbefutó utcából állana, mely Lajos-Fülöp korabeli boltíves, túldíszített árkádjaival messze nyúlik el a kikötő két oldalán. Szélesen terpeszkednek el ezek a boltívek a függőlegesen felnyúló terraszon, mely maga is hasonló boltívekre támaszkodik. A fölöttük meredekül felnyúló ház-rengeteg azután belevész az arab fertály sikátoraiba, szűk utcácskákba, melyek, mint a hegyi patak, lejtnek a völgy felé. A világ „igaz gyöngye“, legalább a kikötő hajóról nézve, Rue de Rivoli-szerű, ezt a képet kapja a néző, első afrikai impressziójaként.

Marseille-ben még feltűnt az embernek, hogy az utasszállító hajóval egyidejűleg egy francia hadihajó is indult Algír felé, több ezer katonával, rengeteg lóval. Ez a rakomány Tunisznak szólt, hol egy idő óta apró csatározások folytak. Marseille-ben a hajó még izgalmat keltett, búcsúzkodás folyt, kendőket lobogtattak, de itt a francia hadi-expedíciót teljes közönnyel fogadták, — tán a forrón tűző afrikai nap behatása alatt.

Egyébként épp akkor nyílt meg Algírban a francia kiállítás és a nemzetközi antropológiai kongresszus. Mindkettő remekül volt megszervezve, s míg a kiállítás, mint óriási kirakat csak úgy vonzotta a világ minden részéből idetóduló tudósokat, senki se törődött a csetepatékkal, melyek a színek, érdekességek, szenzációk e gyülekező helyétől távol, valahol Tuniszbán folytak.

Vieuxtemps vejénél, Landowski doktornál lakott, ki nek pompásan berendezett szanatóriuma volt itt: „Mustapha Supérieur“. Hivatalosan „Station sanitaire Algérienne“-nek nevezték, s az előkelő nemzetközi világ találkozóhelye volt. Gazdag emberek fordultak itt meg, nagy ünnepségek színhelye volt a szanatórium, mert hiszen a milliomos kliensek inkább képzelt betegek voltak, betegségük ürügyül szolgálta arra, hogy exotikumok és luxus utáni vágyaikat itt kielégítsék.

Amikor Hubav Aggházyval megérkezett, éppen az ünnepségek sorozatát állították össze: hangversenyeket, látványosságokat, diszebédákat terveztek ebben az elragadó keleti környezetben.

Hubay Jenő Vieuxtemps és családja körében Algírban.

A két magyar művészt Vieuxtemps leánya, Landowska asszony s ennek férje nagy kedvességgel fogadták. Mint az agg Vieuxtemps mester vendégei a „Mustapha Supérieur“-ben szálltak meg. A viszontlátás örömein túl-
 esve Hubay azonnal neki akart látni a munkának, de az öreg hegedűművész-admirális parancsolólag emelte fel két botját s a két fiatalembert kikergette. Szórakozzanak előbb egy kissé, szívják magukat tele színekkel, bangókkal — a munka várhat még egy-két napig.

Hubay áldotta szerencsecsillagát, mely idevezérelte s boldog volt, hogy ebben a káprázatos keretben láthatta viszont szeretett, nagyrebecsült mesterét. Mohón vetette magát Algírra, a világ igaz gyöngyére, hol ezidőtájt még nem voltak nagyarányú, modern épületek, viszont arab-fertálya a leghíresebb volt az összes arab-fertályok között.

Az idegeneket akkor még nem auto-carokon cipelték körül, de annál élénkebb volt a benyomás, ha az ember a kereskedő-negyedből, a csodálatosan kanyargó főúton át a Kasbára ért s onnan élvezhette a naplementét s a kék ég határtalanságát. Az egész tengerpart, az ametiszsztínű homokkal együtt mintha gyöngyök rózsaszínű ragyogásával volna leöntve, — akár egy szép kagyló belseje. Lent, az óváros, fahéj- és banán-színekben fürdik, a tenger kékes-zöld, a villák fehérek, buján virágzó kertek köze-
 pette, pálmafák árnyában, s a házfalakon az elmaradhatatlan Boiigainvillier-k, Délország illattalan virágai sötétlilán kúsznak fel vadszőlőindáikon.

E festői élményeken túl szellemileg is módjában volt a fiatal Hubaynak felfrissülni. Az antropológiai kongresszuson igen sok tudományos híresség vett részt: Topinard, Magitot, Vogt, Lister, a világhírű angol sebész-tanár, s két magyar tudós: Szabó József és Török Aurél. Valamennyien a „Mustapha“-ban szálltak meg s Hubay megismerkedhetett, beszélgethetett velük. A Mustapha-ban lakott még Anglia egyik leggazdagabb embere, Lord Kensington; ez az ismert zenerajongó mindjárt össze is barátkozott Hubayval. A fiatal művész megfogadta Vieuxtemps tanácsát s egyelőre pihentette hegedűjét. Új ismeretségeket kötött, tudását gyarapította, látkörét szélesbítette s tanúja lehetett annak a nagy hódolatnak, mellyel asszonyok, fér-

fiak az ősz Vieuxtemps iránt viseltettek. Nem volt tudós, rangbéli ember, ki Algírba érkezve ne tisztelgett volna a nagy embernél. S miután Vieuxtemps a fiatal magyar hegedűművésszel úgy bánt, mintha a fia lett volna s egyetlen alkalmat se mulasztott el, hogy tehetségére nyomatékosan fel ne hívja környezete figyelmét, Hubay a legkitűnőbb, legérdekesebb társaság központjába került. A két magyar tudós, Török Aurél és Szabó József keresi barátságát és Török professzor Pestre küldött tudósításában a következőket írja:

„A „Mustapha Supérieur”-ben lakom. Landowski doktor szanatóriumában. Ennek apósa a világhírű francia mester: Vieuxtemps. Ez honfitársunkat, Hubay Jenőt, kit fiatalsága ellenére úgy Párizsban mint Londonban a világ egyik legelső hegedűművészenek ismernek, meghívta magához Algírba. Hubay, akinek nevét franciásan „Übé”-nek ejtik, itt is meghódított mindenkit, ő és zongora-partnere, Aggházy (franciásan Accazy) hangversenyt adtak húsvét vasárnapján. Hubay magyar kompozícióit játszották s a terem falai valósággal megreszkettek a tapsvihárban. Mi nem tudtunk hová lenni a lelkesedéstől. Magyarul akartuk a hírt átkiáltani hazánkba: a francia távirások pompásan betűzték a magyar szavakat és dróton küldött híradásunk csonkítatlanul érkezett meg és került nyilvánosságra.“

A szanatóriumban esténként zenés estélyeket rögtönöztek. A két magyar művész Vieuxtempst egyik barátjával, a kiváló csellistával, Van der Heyden-nel duókat, triókat, kvartetteket játszott. Ezeken a meghitt zenei estéken a szanatórium vendégeiből állott a hallgatóság s Vieuxtempst maga egyetlen egyet sem mulasztott el. A zenetán még egyszer megbámultatta magát, zsenijének varázsával még egyszer elbűvölte környezetét. Zenét akart, mindig több zenét, — halála előtt utoljára! ...

„Az első néhány szabad nap után, melyeket a mester Aggházy-nak és nekem engedélyezett, most olthatatlan mohósággal vetette magát a zenére! Délelőtt kamarazene — a délutánokat felejthetetlen közös munkának szenteltük: Vieuxtempst-nal átvettük összes kompozícióit. Se szóval, se írásban, soha sem fogom tudni kifejezni, mi mindent tanultam ezekben az ihletett órákban. Csak a Liszt-

tel eltöltött órákkal tudnám őket összehasonlítani. Este azonban már mint szólistáknak kellett szerepeknünk. A rendkívül kultivált, francia és angol hallgatóság előtt leginkább Vieuxtemps szerzeményeit játszottuk.“

A nagy öreg ember uralkodóként ült ott és arca határtalan örömtől sugárzott. Azt erősítette, hogy pompásan érzi magát s ezt el is lehetett neki hinni. A forró égővi nap az egészség pírját varázsolta arcára, tekintetét tüzessé tette. Harciasan szállott szembe minden olyan kísérlettel, mely erélytől duzzadó élénkségét csökkenteni akarta. Ellentmondást, bármilyen jóakarattól fakadt is, nem tűrt s midőn Hubayval szerzeményeit átvette, a pihenés szót számúzta szótárából. Boldog öröm töltötte el, hogy a fiatal művészt, akit tanári székében utódjául szemelt ki, vendégként láthatta magánál. Fáradhatatlan volt, sőt munkabírása csak fokozódott azzal, hogy Hubaytól, Aggházytól, Van der Heyden-től a legnagyobb művészi teljesítményt követelte; s áradozó örömmel köszönte meg nekik, ha egy-egy művét különösen jól interpretálták.

Hogy elismerésének, hálájának jelét adja, egy hangverseny rendezését is vállalta, a „Salle de la Société des beaux Arts“-ban, Hubay és Aggházy fölléptével. A két művész Vieuxtemps műveiből állította össze műsorát, miután ez megígérte, hogy eljön a hangversenyre. A nagy terem zsúfolásig tömve volt.

Mikor Vieuxtemps, két botjára támaszkodva, leánya és veje kíséretében megjelent, meghatottan, hódolattal eltelve állott fel az egész előkelő hallgatóság s mikor elfoglalta helyét, viharosan tüntettek a mester mellett, aki ezúttal jelent meg utoljára a nyilvánosság előtt. Örökké lángoló lelke — a zene iránti rajongó lelkesedésétől, a teremteni vágyás akaraterejétől fűtötten — magával ragadta beteg, sorvadó testét, az agg mester ifjúian frissült fel ezen az estén!

Hubay pedig remekelt. Szabadjára bocsátotta ösztönét, úgy játszott, ahogy a hullámok vitték!

„A művésznek nemcsak meg kell hódítania minden egyes alkalommal hangszerét, hanem valósággal újjá kell teremtenie, föladatának minősége és fajsúlya szerint! ...“ Ez a szép mondás az ő ajkán született s az ő felfogását tükrözi vissza. Nos, ezen a nagy ünnepi estén Hubay Jenő

újjá teremtette hegedűjét: újjáteremtette Vieuxtemps-ért, akinek annyi jóságért köszönetet akart mondani, önmagáért és a hallgatóságért is, melynek kitörölhetetlenül akarta emlékezetébe vésní a mester zenéjének minden nemes szépségét.

„Rengeteg sokat hangversenyeztem hosszú életem folyamán,“ — mondotta egyszer nekem, mikor Vieuxtemps-mal való barátságáról beszélgettünk, „de úgy, ahogy igazán akartam, csak néhány este játszottam. S ahogy a teremtő művészt csak azok a művei élnek túl, melyekkel lelke ideálját a legjobban megközelítette, úgy a reprodukáló művész is csak ritkán adhatja maradéktalanul azt, amit pedig mindig tökéletes formában szeretne kihozni. Még ma is el vagyok telve ettől a gondolattól és bizonyossággal él bennem, hogy azt az estélyt ott Algírban, melyen Vieuxtemps utoljára távozott szanatóriumi lakásából, hogy műveit hallhassa, ezek közé az istenáldotta esték közé számíthatom. S még ma is boldogít a tudat, hogy megadatott nekem, ennek a nagy embernek és nagy művésznak néhány utolsó örömteli órát szereznem.“

Jöttek azonban másfajta örömek is ezek alatt a különös algiri napok alatt, váratlan, izgalmas, nem is sejtett örömek és élmények.

Jenő még a szokottnál is jobban el volt foglalva, hiszen arról volt szó, hogy Vieuxtemps-t kielégítse, hogy az éhezőnek ételmet, a szomjazónak italt nyújtson. Hadd érezze, tudja Vieuxtemps teljes bizonyossággal, hogy jó kezekre bízta utolsó szerzeményeit, ha ő maga már nem viselheti gondjukat, olyan kezekre, melyek kiharcolják számukra a sikert, a dicsőséget! Minden egyes hangjegyre, színárnyalatra, apró kis zenei frázisra ügyelt és Vieuxtemps minden egyes vonóhúzásnak, minden ujjrakásnak olyan fontosságot tulajdonított, mintha élet-halálról lett volna szó.

Dolgozószobája csendjében, a szanatórium parkjának virágai között, úgy ült a harcos öreg öblös karszékében, mint a múlt maga, s oldalán a sugárzó fiatalság, duzzadó erő, beteljesülés és jövő: Hubay Jenő. Vieuxtemps munkakedvében most akár tíz kitűnő zenészt tudott volna foglalkoztatni s mindezzel ez a fiatalember birkózott meg. Amellett eleget tett társaságbeli kötelességeinek.

látogatásokat fogadott és adott vissza, kamarazene, szóló-produkciók és hozzá a Vieuxtemps-megszabta munka, mindez a változatosság, izgalom, a lélek és szellem szüntelen készenléte annyira lenyűgözte Jenőt, hogy legkisebb nyomát se érezte fáradtságnak.

Fáradtság? Itt a nap csakugyan huszonnégy órából áll, — tudatosan élnek át minden órát, és minden óra nyereség. És ha helyel-közzel enged is Vieuxtemps energiája és csillapul mohósága, akkor, — nehogy kimerültségét be kelljen ismernie, — szórakozás ürügyével tengerre kergeti Jenőt, az arab-fertályba, a legkülönbözőbb mulatózások forgatagába, melyekben itt nincs hiány. A francia kormány pazarul gondoskodik róla, hogy az antropológiai kongresszus tagjainak munkaszünet közben legyen mivel szórakozniok, színes kaleidoszkóp száz meg száz képével mulattalja őket, hadd hirdessék a világnak Franciaország civilizáló hatását a kolóniákra és cáfolják meg a bennszülöttek elnyomásáról szóló rágalmakat.

Egy este, — mint megannyi fekete árnyék, arab aszszonyok és férfiak özönlik el a „Mustapha Supérieur“ parkját. A kúszónövények indáitól, a fák lombzatától és törzsétől alig lehet őket megkülönböztetni, szinte teljesen egybeolvadnak a természet vegetatív csendjével. Ünnepeyre készülnek itt, a vendégek elfoglalják az elkészített padokon, székeken helyeiket: a fehér embernek bemutatják az őserdőt és szimfóniáját. S a szívszorongató csendből egyszerre csak! színpompás hang kél, egyhangú saját-szerű üvöltés, mely már jelzi valami vad kitörés közeledtét. Sikoly tépi ketté az előbbi hangot és most soha nem hallott néger hangszerek és eszeveszett jajdulás keveredik egymásba, állatiasan izgató torokhangok, tam-tam és kígyóbüvölők kakofónikus varázsigei: a fekete földrész lázadása. Brutális meztelenség érzékiségével és évezredek bálványimádás szemérmetlen szertartásaival elegyes ez a tánc, görcsösen vonagló nők és férfiak tánca. Afrika vész-tjósoló fenyegetése ez. Vigyázzatok ti fehérek, mert egyszer megindulunk és akkor vérrel öntözzük a földet! Ti gondtalanok, ti! Most ilyen ünnepi gyönyörűségekkel szolgálunk nektek, mi, a ti rabszolgáitok, de eljő majd a nap, amikor majd a magunk ünnepét, fölszabadulásunk ünnepét üljük s ez a tánc legyen az előhírnökei

A szanatórium igazgatóságának nagy sikere ez az ünnepély, a közönség pompásan szórakozik és mosolyog, nevet, kacag ezeken a vadakon és tébolyodott, vad, verejtékes vitustáncaikon...

Csak egy valaki ül a nézők közt, aki nem nevet. Szellemétől idegen a gög, mely az egyik fajt a másik fölé helyezi és a más szokásán, erkölcsén, vallási ritmusán gúnyosan nevet. Nem, a fiatal Hubay nem nevet a nevetőkkel. Sőt, a ritmusok, kakofóniák, melyek a nézők ajkán kacajt fakasztanak, megragadják képzelőtehetségét. Új zenei kifejezési lehetőségekre bukkan, melyekről a hangjegy-gyárosok, akik pusztá szórakozásból „exotikus“ zenét is írnak, ma még semmit sem tudnak, mert a külsőségekhez tapadnak, s mert kultúremlék létekre nem hallják meg egy vajúdó világ lázadásának moráját. Ez az alig huszonhárom esztendő fiatal művész azonban minden kakofónián keresztül is meghallja és színültig telik meg lelke ennek az ismeretlen világnak ijesztő benyomásával. Egyetlen hang se kerüli el figyelmét és megsejti, hogy ez a tomboló zenei téboly rokona a harcnak, a felszabadulásért vívandó harcnak ...

Hirtelen, úgy, ahogy az előbb feltűntek, most beleolvadnak a sötétségbe ezek a fekete árnyak s az átmenet nélkül beállott csendből egy-egy kacaj hangzik fel, egy-egy franck, vagy angol megjegyzés röppen el; egyhangúlag állapítja meg a közönség, hogy remekül mulatott, s micsoda bolondos fura náció ez a fekete had.

Négy évtized múlik el, amíg Hubay tollat ragad, hogy azután az „Álarc“ című operájának ballet-zenéjében ezt az élményt megrögzítse.

Nagyok és tartósak voltak az Algir-i benyomások és mégis épp ezekben az órákban mélyedt Hubay Jenő egészen más munkába: egy „Suite“-et írt, ötödik opuszát, azt a zeneművet, mely legteljesebben viseli magán lelkiiségének bélyegét s amellyel Párizsban később sikert arat. Ezúttal nem mint hegedűművész, hanem mint zeneszerző. Hegedűre és zenekarra írta meg ezt a művét Hubay s a „Nouvelle Francé“ ezt írja róla:

„Hubay zenekarkíséretre írt Suite-je impresszionista zene, ez irány minden gazdag kvalitásával. A zenei gondolat itt szabadabban és egyénibben lép előtérbe, mint

eddig műveiben. A zenekart kitűnően kezeli. A Suite négy tételből áll: Gavotte, Idyll, Intermezzo, Finale. Hubay hatalmas, megérdemelt sikert aratott vele. Hegedűjét „énekelteti“, mint ahogy játszi könnyedséggel győzi le a nehézségeket is, ahol felmerülnek s az alapelódiaát rögtönözve árasztja el ötletekkel. Ez a Suite, igaz, a régi formákban van tartva, mégis olyan benyomást tesz, mint egy teljesen modern stílusban írott zenemű. Nem tudjuk eléggé dicsérőleg kiemelni a nagy zenész egyéni invencióját, ötletességét, akinek minden törekvése, hogy gondolatának egyéni ízt kölcsönözzön s hozzáteesszük, hogy ötletei kivétel nélkül teremtő erejéből fakadnak. Hubay nagy művész, mint interpretáló és mint alkotó is és hírneve napról napra öregbedik. ötödik opus-a, ez a „Suite“ is annak bizonyossága, hogy elsőrendű komponistává fog fejlődni...“

Gavotte... Teljesen a régi mesterek stílusában, mégis raffináltan modern s hangszerelése csupa kecsesség és báj. Ritmusa könnyedén lüktet tova, míg a szólóhegedű már az első ütemek után arról győz meg ragyogó és édes dallamosságával, hogy a komponista itt egyik emlékének áldozik és nemes veretű eredetiséggel búcsúzik valakitől. Gavotte ... mellyel Hubay úgyszólván bekopogtat Missis Cartwright szalonjába. Az első akkordok kissé súlyosak, az építmény szilárdan megalapozott, mint Bach János Sebestyénnél. Joachim mestertől tanulta meg, hogy kell őt felfognia és interpretálnia. Ennek a sajátyszerű tételnek triója: Musette, hangsúlyozott férfiaságból lágyságba olvadó, gyöngéden bensőségteljes dallam. Megejt és elbűvöl, de Hubay nem merül el bele, hanem a bevezetés lágyságával és energiájával ellenpontozza. A folytatás: Idyll. Az álmodozó első találkozására emlékszik vissza, s szinte öntudatlanul s szokatlanul is a visszaemlékezés dalformáját kezdi énekelni. Nyugalom száll alá, egyszerű harmóniák kísérik a merengést: kikeletkor, tóparton, a tó vize mozdulatlan, fehér vízirózsa pihen el lustán a tavon és suhogó nádas kulisszája a háttér. Egy fecske érinti röptében a víz tükrét, játszi jókedvében halacska veti fel magát, ez minden. Csak később kél enyhe szellő a tó fölött, hogy a vizet kicsalja nyugodt mozdulatlanságából, míg a túlsó partról, erre a futó érintésre halk, törékeny hárfahang kél a nádasban. Renyhén ringanak most a vízirózsák, mint mikor a merengő lassan végigsimitja homlokát. S ez a csöppnyi élet is mély csendbe, nyugalomba merül. Intermezzo és Finale ...

Vieuxtemps utolsó napjai voltak ezek. Senki sem sejtette, még maga Landowski doktor sem. Fiatalosan élénk volt a mester, arca egészségesen piroslott lüktető véréből. Zsenije töretlen volt, teljes erővel dolgozott, hogy művészi — mindig jelentékeny — terveit befejezze. Hubay most már két hónap óta időzött Algírban. Afrika nyári melege kezdett elviselhetetlenné lenni és Jenőnek ugyancsak össze kellett magát szednie, hogy lépést tudjon tartani a csodálatos öreggel, aki napról napra johban sietette és már lehetetlenségeket követelt. Vége volt az arab-fertályba való kirándulásoknak, nem volt többé kamarazene, se szóló-hegedűilés, most arról volt szó, hogy két hegedűversenyt, gyakorlatokat és más kompozíciókat kell befejezni. A nagy mesternek ehhez a két fiatal művészre volt szüksége, mert ő maga már alig tudta a hegedűt és a vonót kézben tartani. És ha már Hubayban utódját látta, áttanulmányozta vele két hegedűversenyét, hogy legyen egy művész, aki halála után az ő felfogását és szellemi végrendeletét átmenti a világ számára. Sok türelem kellett ehhez és a nap sok-sok óráját kellett munkának szentelni.

Vieuxtemps mögött ott állott a halál és üres szemgödreivel nézte a lángeszű ember hiábavaló erőfeszítését, őserővel hajszolja akarata, mely a halál közelségének érzésétől megszázsorozódik, hogy a végső távozás előtt nagyot, a nagynál is nagyobbat alkothasson.

Egyszer azonban, mikor Hubay már alig bírta a munkát, olyasvalami történt, ami már nem is volt emberi, mintha az öreg meg akarta volna mutatni, mire képes valaki, ha minden erejét, lelki energiáját összeszedve, túlteszi magát testi bajain. A mester estélyt adott a Mustapha Supérieur-hen. Leánya és Landowski doktor le akarták beszélni erről a tervről, nehogy izgalmaknak tegye ki magát. Tudták, hogy a zene és hozzá legutolsó szerzeménye mód nélkül fel fogja izgatni, — de minden figyelmeztetés falrahányt borsónak bizonyult. Mikor veje még egy utolsó kísérletet tett, hogy az öreget jobb belátásra bírja, ez karosszékéből fölemelkedett, elhajtotta két botját, hogy ezzel is illusztrálja: „Akaratom olyan erős és mindent legyőző, hogy botok nélkül is megállok lábamon“. Merev, parancsoló tekintetével végigmérte az előtte

állókat s azután halkan, de ellentmondást nem tűrően mondotta:

„Majd, ha halott leszek, tehettek velem, amit akartok. Csak a halál kényszeríthet arra, hogy megalkudjam. Életemben mindig harcos voltam és az is maradok. A mai estélyt megtartjuk és kérlek, legyen az mentől szebb és ünnepélyesebb! Jenő Accazzival az én hatodik hegedűversenyemet fogja játszani.“

Minden további kísérletezés csak felingerelte volna, úgy, hogy valamennyien belenyugodtak akaratóba. Ez délelőtt történt. A délután folyamán Vieuxtemps nem mutatkozott. Jenő Aggházyval a hatodik versenyen dolgozott, a melodikus és technikai ötleteknek e tűzijátékán, melyben a hegedűnek alkalma nyílik bebizonyítania, hogy a hangszerek királya.

Csak néhány vendég volt hivatalos az estélyre s ezek kilenc órára gyülekeztek a zeneteremben. Kensington lord is ott volt és Jenővel beszélgetett, aki néhány nappal azelőtt eljátszotta neki Suite-jét.

„Azóta sokat gondoltam az ön művére“ — mondotta halkan a lord. „Vieuxtemps ismeri-e már?“

Hubay viszonzza a lord sokatmondó tekintetét és tagadólag válaszol:

„Őszintén szólva, idáig nem mertem magamat rászánni, hogy a Suite-et eljátsszam előtte. Vieuxtemps mostanában olyan különös ... majdnem azt mondhatnám, a lelkesedés olyan izgalma él benne, hogy az már szinte földöntúli s engem félelemmel tölt el. S erre gondolva, csak az ő műveit játszom neki. Önt is bizonyára mélységesen megrázná, ha ennek az embernek örömét látná, mikor szerzeményeit hallgatja.

Az az érzésem, hogy kompozícióival mintegy búcsúzik az élettől és én nem akarom őt éhben háborgatni.“

„Helyesen cselekszik“ — mondotta a lord némi hallgatás után, — „de én mégis azt tanácsolnám, hogy játssza el Vieuxtemps-nak Suite-jét. Azt akarom ezzel mondani...“ — s a lord rendszerint fagyos arcvonásai egy pillanatra felengednek, amint erre a nagyszerű kísérletre gondol, melynek tanuja szeretne lenni — „.. azt akarom ezzel mondani, hogy ön Suite-jével tudatosan új utakra lépett s kíváncsi volnék tudni, Vieuxtemps hogyan

fogadná ezt a zenét, ön a kedvence, tanári székébe önt szeretné ültetni. S azért találnám helyénvalónak, hogy ne Vieuxtemps-t játssza, hanem az ön Suite-jét, melyet remekműnek tartok.“

Hubay ijedten néz Kensington-ra:

„Lehetetlenség! ... Ő most csak önmagát, csak a saját zenéjét akarja hallani, holott néhány héttel ezelőtt Beethovent és Bachot sürgette.“

Hűvösen feleli a lord:

„Nem látom lehetetlennek a dolgot és nagyon kérem, hogy meglepetésként játssza el ma este Suite-jét. Nem fogja megbánni és egy tapasztalattal gazdagabb lesz.“

„Meglepetésként, ma este? Nem vállalkozom rá! önhatalmúlag ma este világért se mernék kezdeményezni semmit, legkevésbé az én Suite-ekkel mernék előhozakodni, mikor a mai estét teljesen Vieuxtemps-nak akarom szentelni. Ez talán az utolsó alkalom, mikor a mester maga is részt vesz egy előadáson, micsoda hálátlanság volna részemről, ha a magam szerzeményével tolakodnék előtérbe... Ma este?! .. Az én Suite-em? Nem! A világért sem!“

A lord ránéz, nem felel s rejtélyes mosollyal hagyja ott Jenőt. Egy percnyi csend a teremben. Jenő gondolataiba mélyedten áll...

„No Jenő ... Mi a baj? ... Tán lámpaláza van? Ide jöjjön!“

A mester szólalt meg erőteljes hangon. Időközben tíz vendég gyűlt egybe. Vieuxtemps nevetve jelentette ki, hogy előbb zenélni fognak, azután talán akad majd valami harapnivaló is, de ezt az előadás áhitatos meghallgatásával kell kiérdemelni.

Jenő még a lorddal való beszélgetés hatása alatt állott, az volt az érzése, hogy önnön izgalma Vieuxtemps tekintetében tükrözik, de hamarosan az ellenkezőről győződött meg. A mester sugárzott a boldogságtól. Minden vendéghez volt szeretetreméltó szava, szellemes volt és elragadó. Kijelentette, hogy vendégei ma este zenei csúcsteljesítménynek lesznek fültanúi, mely kizárólag az ő zeneszerzői érdeme, míg az ő szegény Übé barátjának és Aggháznak csak a kivitel kínjaiból jut. De ez már így van. a vén ember önző, nincs tekintettel senkire, se a két fiatal

művészre, se a tisztelt hallgatóságra. A hallgatóságnak is. — melyet ő ezért hívott meg, — szintén meg kell dolgoznia: feszült figyelemmel kell a zeneműveket meghallgatniuk s ezzel a szerző sikerét fokozniok. Tettetett mogorvasággal, de amellet pajkosan mosolyogva fenyegette meg öklével vejét, mert ő ezt a szép összejövetelet itt meg akarta akadályozni.

„Ezennel felszólítom az összes jelenlevőket,“ — tette hozzá tréfásan, — „hogy tiltakozzanak egyhangúlag a merénylet ellen, melyet e gyönyörű zene-estély ellen és ezzel annak szellemi vezére ellen terveztek. S a vezér senki más, mint Vieuxtemps, vagyis jó magam, ezidőszereint ennek a félnederes Landowski doktornak a foglya. No de, hálistennek, rabságom már nem fog sokáig tartani. Még csak annyit, hogy kérdéseket feltenni és azokra válaszolni tilos. És most, kezdődik a hangverseny!“

S helyet foglalt a karosszékben, a félkörben felállított többi szék közepén. Jobbra tőle leánya, balra öreg barátja, Van der Heyden, a csellista.

Mikor Hubay pulpitusa elé állott, még egyszer körültekintett. Lord Kensington egy ablakmélyedésben állt, fagyos arccal, monoklival szemében, összefont karral.

Vieuxtemps, G-Dur hegedűverseny ... Ismerik mindenfelé, amerre szeretik a zenét s ennek a kompozíciónak invenciózus ereje — minden azóta felszínre került irány ellenére — ma sem csökkent. Pályája küszöbén Hubay annak a szerencsének lehetett osztályosa, hogy ezt a versenyt keresztvíz alá tartsa s mesterének azt a mértéktelen örömet szerezhesse, hogy művét tökéletes tolmácsolásban élvezze. A fellelkesült társaság körülveszi s az öreg ember fiatalos tüzzel teli tekinteteket lövel vendégeire. S ezek Vieuxtemps-nak halála utáni győzelméről beszélnek, hogy művei túl fogják élni s neve örökké egybe forrott marad a zenetörténelemmel. Az öreg mester büszkén, meghatottan öleli meg Hubayt s szorongatja Aggházy kezét. A nagy hangversenytermekben ezek és ezek éljenezték már, de ezt az estét nem adja oda összes sikereiért. Most megérte, hogy kedvence és tanári székében valószínű utóda az ő zenei egyéniségét fölfogta és meg fogja őrizni az utókor számára, hagyományait tiszteletben fogja tartani.

„Helyes, csak gratuláljatok ennek a fiatal magyar művésznek,“ — mondotta, — „nem hiába nevezte el a párizsi sajtó az új Paganini-nek. Én magam pedig már jóval előbb tisztában voltam vele, hogy hivatott utódom.“

Az öreg úr csupa buzgalom volt, hogy dicsérő szavakat találjon s azután valamennyi vendége füle hallatára ezt mondotta Van der Heydennek:

„Az az óhajtásom, hogy tanári székem betöltését illetőleg halálom után ne oszoljanak meg a vélemények. S itt, ezennel ünnepélyesen jelentem ki és kérem önt, kedves Van der Heyden, hogy ezt a nyilatkozatomat mint végrendekezésemet közölje Gevaert-al, a brüsszeli konzervatórium igazgatójával: Én Hubay Jenő urat, a magyar hegedűművészt, mint műveim egyetlen igazi, megértő tolmácsolóját, rendkívül tehetséges zenésznek tartom. S véleményem szerint egyedül ő hivatott arra, hogy a brüsszeli főiskolán a mesterképző osztály tanári katedráját elfoglalja . . .“

A vidám hangulatban levő társaságban ezek a szavak — mint Vieuxtemps szellemi végrendelete, — megrendítően hatottak. Mindenki a mesterre nézett, aki egyszerűen, pátosz nélkül, mégis meggyőzően beszélt s miután meghatottság kezdett a társaságon erőt venni és Landowski asszony szeme már könnybe is lábadt, Vieuxtemps még ezt tette hozzá:

„Ne köszönjön nekem semmit, kedves Hubay. Tehetségének, akaraterejének köszönhet mindent. És ha még hozzá az ilyen tehetséges magyar gyerek Joachim és Vieuxtemps kezébe kerül, valami rendkívülinek kell belőle lennie. Jó-jó, — hagyjuk! ... Minden rendben s folytassuk, ha úgy tetszik. Az est hőse Hubay, — joga van hozzá, hogy a következő számot ő maga válassza meg. Nos? ...“

„Szíves engedelmével, kedves Mester, bátorkodom azt indítványozni, hogy Hubay barátunk legújabb művét játssza el, egy klasszikus stílusban tartott, de modern mezbe öltöztetett kompozícióját, ötödik opuszát, egy Suite-et. Sem Ön, mélyen tisztelt mester, se ez a kitűnő társaság nem fogja megbánni, hogyha Hubay legújabb művét meghallgatja. Az a véleményem ugyanis, hogy Hubay ebben a művében nem annyira tehetségesnek,

mint inkább zseniálisnak mutatkozik s abban ugyebár megegyezünk, hogy talentumos emberekkel elég sűrűn találkozunk, de zsenikkel annál ritkábban . . .“

Lord Kensington szavai szerényen hangzottak el az ablak mélyedésében, de mégis ellentmondást nem tűrően.

A vendégek odafordultak, mély csend állott be. Mit akart a lord? Összeszorított ajakkal, monoklisan, karjait a mellén keresztbefonva állott ott Kensington, az ősz angol, aki sohasem vétett az illem szabályai ellen... Mit akar most egyszerre. Vieuxtemps is feléje fordult. Sze me szikrázik, izgalom fogja el. Tehetséget és zsenit ilyen élesen szembe állít egymással? A vén francia megérti és parancsolóan nyújtja előre jobbkarját.

„Mit hallok, Jenő, maga egy új kompozícióját titokban tartotta *előttem?* *Suite-et* írt? Gyerünk! Gyerünk! Aggházy a zongorához! Hallani akarom, ezt a klasszikus stílusban tartott Suite-et... még pedig azonnal! ... Lám, a fiatal muzsikus két hónap óta kószál itt Afrika forró földjén és klasszikus Suite-et komponál? Debussy és D'Indy úgynevezett impresszionista zenét írt, Wagner program-zenében tombolja ki magát és Jenő klasszikus zenét ír! Szóval irgalmatlanul az új irányok ellen lázadozik ... és még irgalmatlanabban Algir ellen... jól választotta meg hozzá az időt és helyet! Kíváncsi volnék tudni, hogy Liszt Ferenc mit szólna az ilyen szeszélyhez? Klasszikus Suite!... No rajta! Rajta! Hadd hallom, de mindjárt!“

Vieuxtemps, a francia hegedű-romantika vén bajnoka komolyan beszélt s bár hangjából némi keserűség is érzik, lehetetlenség, hogy kedvencével szembe forduljon: sőt mohón vágyik ezt a Suite-et hallani, melyet Kensington zseniálisnak mond, mert Vieuxtemps tudja, hogy ez az angol kitűnő zeneértő és nem egykönnyen bírható lelkesedésre. Ennek a zeneműnek valami rendkívülinek kell lennie, ha a lord, a Vieuxtemps-nak szentelt estét, mely tán búcsúestéje, ily módon szakítja félbe s mint a házigazda régi barátja, annak fiatal tanítványát és leendő utódját tolja előtérbe.

Gavotte, Idyll, Intermezzo, Finale. Suite, Hubay Jenő ötödik opusza ... Azután mély csend borul a „Mustapha Supérieur“ zenetermére. Vieuxtemps mindkét tenyerét

egyik balján pihenteti s állát két kezén. Szép homloka mögött gondolatok száguldanak. Klasszikus stílusban tartott Suite és modern, egész modern . . . Raffináltan, de határozott fölénnyel komponált zenemű, s szerzője nem hódol be romantikus hajlandóságainak, — kétségtelen, ez az opusz új embert hozott, leendő, de biztosan beérkező zeneszerzőt, aki makacs s a maga útján halad ... S ami a legkülönösebb: aki minden itteni impressziói ellenére klasszikus Suite-et komponál.

Ez a fiatalember nem enged külön benyomásoknak, nem ingadozó s a maga lábán áll.. . nem befolyásolható s csak önmagát adja... Engem az a tudat lelkesített, hogy ez a fiatal magyar a tanítványom s életem műveinek hűséges híve ... Hiába, ez a dolgok rendje., a fiatalok jönnek, észre se vesszük, már itt is vannak saját, egyéni alkotásaikkal. Légy igazságos, Henry, ez a munka tényleg zseniális, ez az opusz meg fogja a te Párizsodat hódítani és a fiatal Hubay más alakban mutatkozik majd benne, — mint amilyenek Carmen fantáziájában, vagy a „Scenes de la Csárda“-ban mutatkozott. Ez régi és mégis izgatón új egyvelege Gavotte-nak, Idyll-nek, Intermezzo és Finálénak! .. . Ismerd be, öreg Henry, ezt nem nézted volna ki Jenőből, bármily régóta ismered is, s bármennyire nem kenyere a titkolódzás. Inkább hűséges lélek, oki teljesen neked adta magát és téged mesterül tisztel...

Még mindig nagy a csend, senki se akarja megtörni, szinte nyomasztó kezd lenni. . . S ámbár Vieuxtemps nem akarja elárulni, micsoda gondolatok kergetik egymást agyában, mégis kitalálja mindenki, aki ezt az öreg ábrázatot nézi: A múlt hatalmába akarja ejteni a jövőt!

Egy nagy szellem, nagy lélek számol most le önmagával. S gondolatai tovább kergetődznek agyában:

Be kell ismerned, ez a Hubay nagy komponista! Érd be azzal, hogy örökséged jó kezekbe kerül s arra gondolj, hogy a magad módján azt produkáltad, ami neked rendelve volt és műved örök időkre fenn fog maradni. De most állj félre, adj helyet ennek a fiúnak, kedvencednek, akit utódom akarsz, aki hűséges, odaadó híved! .. . Látod, ott áll a zongorához támaszkodva s nem mer föltekinteni, sikere fáj neki, mert a neked szentelt estén aratta ... Hisz ismered őt, ezt a nemesen gondolkodó fiatalembert, aki

nem tudja, mi az irigység és minden igazi, művészi teljesítmény előtt őszinte szívvel hajlik meg ... Hát szólj már egy szót! ... Szabadítsd föl magadat és vendégeidet is ez alól a nyomasztó csönd alól! . . . Győzd le magad, vén ember, s most se engedd szívedet megkövülni!... Végtelen sokat tettél életedben a művészetért és a művészekért, ne légy életed alkonyán meggyőződéseid és önnön nagyságod árulójává!

És Vieuxtemps most nehézkesen fölemelkedett székből. Leánya és Landowski doktor néhány lépést tesznek feléje, de ő erőteljesen kiegyenesedve áll lábán, mint dél előtt. Botját lassan karszékére ejti és megszólal:

„Igaza volt, Kensington lord, tehetség akad ... de ... jöjjön ide, fiatal művész, Hubay Jenő, hadd szorítsam meg a kezét, azt, mellyel ezt a Suite-et írta... Így... öreg barátja, Vieuxtemps Henry mondja, hogy ötödik opusza, Suite-je, zseniális munka, új utakon, Hubay Jenő útján járó szerzemény és ha Párizsban el fogja játszani, a lapok meg fogják írni: Vieuxtemps hallotta és munkáját is, szerzőjét is, — zseniálisnak mondta.“

Szívbeli öröm és lelkesedés festette pirosra arcát és nem az izgalom, melynek most nyoma sem volt. Egyike volt ez azoknak a ritka pillanatoknak, amikor az ember igazán legyőzi önmagát és mást emel maga fölé. S akik e jelenetnek szem- és fültanúi voltak, átérezték ez irigységtől mentes lemondás nagyságát. Jenő suttogott valamit, de nem lehetett megérteni. Lord Kensington Vieuxtemps-hoz lépett, de mielőtt megszólalhatott volna, ez így folytatta:

„No, ifjú ember, hát az én hetedik hegedű-versenyem? ... Szörnyű, hogy egy ilyen vén francia muzsikus mi mindent firkál össze! Berlioz azt mondaná: sok a jóból! ... Mindegy, ha már egyszer megírtam ezt a hetedik versenyt és ilyen szépen együtt vagyunk, szeretném, ha barátaim végighallgatnák.“

„Mester,“ — mondta Jenő szinte dadogva, — „ezt nem beszéltük meg és nem merném így próba nélkül. . . nagyon nehéz szám, és az egyes technikai nehézségek ...“

Vieuxtemps csak ezt várta. Parancsoló mozdulattal inti Aggházyt a zongorához és mielőtt bárki is megakadályozhatta volna benne, a pulpitus elé áll, Hubay hege-

dűjével a kezében. Felhangolja a húrokat, a vonót meghúzza és vezényel:

„Gyerünk, Accazzi, a hetedik hegedűverseny következik, játssza a zenedarab komponistája, Vieuxtemps Henri, — először és utoljára.“

Olyan fenségesen áll ott az öreg hegedűművész, hogy senki sem meri szándékában megakadályozni, pedig életébe kerülhet. Ércből öntött alak, ahogy ott áll, álla alatt hegedűje, jobbában vonó, megadja a bevezetés taktusát... Csodát érnek meg az emberek itt: a béna mester hegedül, utoljára, — a szellem akarátának győzelme ez az anyag fölött. Az isteneket kísérti Vieuxtemps a kérlelhetetlen sorsot hívja ki, ebben nincs kétség és senki sem meri meggátolni benne, még leánya sem. Az ámuló vendégek a hetedik A-moll versenyt fogják most egész szépségében hallani... S a béna mester játssza, búcsúra felkészülten, de daccal eltelten s kihívóan nevet a halál arcába... A haláléba, melyet hegedűvel és vonóval a kezében akar köszönteni, félelem és gáncs nélkül való lovag és amellet zseni, minden ízében az! ... Ezzel a válasszal még tartozik a világnak és ezek itt, akik túl fogják őt élni, így, lássák majd őt emlékezetükben s így írják le őt az utókornak.

Micsoda magasztos konokság ez és milyen nemes gesztus, az ajándékozás gesztusa; nagy művészetével ajándékozza meg utoljára hallgatóságát és önmagát is. És ahogy ott áll: valóban admirális, aki a megtorpedózott hajó parancsnoki hídjáról sem menekül, — nem hagyja cserben őfelsége hajóját: Művészet őfelségéét! ... És Aggházy zongorája, — mint egész zenekar, — úgy szól, ahogy az első akkordokat megüti.

Hubay Jenő azóta sokszor megkísérelte leírni ezt a jelenetet: amint Vieuxtemps, a béna mester, ezen az estén hetedik versenyt előadta... Ám ez sohasem sikerült neki... nem talált megfelelő szavakat... Bármilyen meszterileg tudta volna is az eseményt elmondani... beszéd közben olyan meghatottság fogta el, hogy elfordult s csak hosszabb idő elteltével tudta folytatni a beszédet. Följegyzéseiben csak annyit mond, hogy sem azelőtt, sem azután nem hallott így hegedülni senkit — se technikailag, se zeneileg. És Shakespeare szavait idézi: „Több dolgok

vannak földön és egén, mintsem bölcselmetek álmodni képes.“

Nem! Ezt igazán nem álmodhatta senki, hogy egy beteg, béna ember egyszerre így tudhasson hegedülni! És bár Landowski doktor ezután az emberfölötti erőfeszítés után a legsúlyosabb reakciótól tartott s a vendégek tanácsalanel meredtek erre a kísérteties tüneményre, senki sem mer szólni és Vieuvtemps tömör, zengő hanggal fejezi be hetedik versenyét, mintha az egész előadásban semmi nehézség nem lett volna, legkevésbé egy aggastyán számára, akinek már évek óta nem volt szabad játszania. S amikor befejezte, győzedelmesen tekint körül. A jelenlevőket egyenként veszi szemügyre, leghosszabban Ken-sington.

A hegedüt s a vonót mint győzelmi jelvényt tartja kezében s egy pillantással magához inti Hubayt.

„Visszaadom a hegedűdet, kedves Jenő... Úgy fogsz majd rajta játszani, mint ma este én ...“ és mosolyog „... Tudom, sohasem fogod elfelejteni, ahogy ma játszottam. És ha az én Párizsomban, melyet sohasem fogok többé viszontlátni, a te csodás, zseniális Suite-edet játszod, gondold vissza a mai estre! ...“

Azután Aggháznak mond köszönetet remek kíséretéért és hozzáteszi, hogy ez az utolsó versenye legkedvesebb műve.

„Papa, de most már kérlek...“ — kockáztatja meg leánya.

„Ez a legkedvesebb hegedűversenyem,“ — folytatja — „s az én Hubay barátom hangszereli majd meg a zenekarkíséretet... S ezt az én utolsó versenyemet Hubay Jenőnek, az én utódomnak ajánlom ... Neked, kedves Jenő! ... Halálom után majd megmutatod a világnak, mit tudott az öreg Vieuxtemps romantikában produkálni és hogy nem kell majd szégyenkeznie, ha a mennyországban, vagy a pokolban a klasszikusokkal és itt a földön a modernekkel találkozik.“

S jobbját nyújtotta Hubay felé, melyet ez hálásan szorított meg mindkét kezével. S mert képtelen volt megszólalni, tekintetével esküdött meg, hogy Vieuxtemps végakarátát hűségesen hajtja majd végre és szemében a hála

könnycseppje ragyogott a legszebb ajándékért, a „te“ szócskáért, mellyel az öreg nagymester őt egyenrangú partnerévé tette meg a művészetben és egyben barátjává is avatta, nyilvánosan, tanúk előtt.

„Lelkének micsoda forró epedését, milyen fájdalmat, milyen bánatot kellett Vieuxtemps-nak ebben az órában leküzdenie, s önmagát legyőznie, micsoda önmegtágadás kellett hozzá, hogy a kezét nyújtsa egy fiatal embernek s ezzel ezt fejezze ki: Az vagy, ami én, fiatal voltam én is s megmámorosodtam én is az előttem álló élet varázsos ígéreteitől, szeretett hazám melódiáitól, ragyogtam és duzzadtam az egészségtől... Egészséges lelke, szellemének fiatal-sága legyőzte az öreg ember epekedését, fájdalmát, bánatát, és isteni önzetlenségében állott előttem a mester. Mert hiába, bármilyen elnézőek, vagy akár elismerőek az öregek a fiatalokkal szemben, — lelkük mélyén öntudatlanul is ott fészkel ólálkodón az irigység, vagy bosszúság, ami nehézzé teszi erőfeszítéseiket s helyzetük hasonló a kísértésnek kitett Szent Antaléhoz. Még szörnyűbben érezheti magában az irigységet, bosszúságot egy béna ember, kinek tulajdon szemével kell látnia, milyen könnyedséggel játszik hegedűjén egy egészséges fiatal művész, milyen mestere hangszerének, mikor az ő öreg ujjai már merevek és nem engedelmesek! És hozzá még ezek a hangok, melyek az ő fiatalságát idézik föl, ezek a melódiák, amelyeket ő önmagának komponált! Van-e ennél tragikusabb valami? Szívem lázasan vert, azt hittem, föld alá süllyedek! De Vieuxtemps más anyagból volt. Kitérta két karját, megreszketett, de szilárdan állott a lábán ... Amíg élek, nem fogom ezt az estét elfelejteni.“ ... Ezt mondotta Hubay Jenő ..

Vájjon ez az emberfölötti erőfeszítés, ez a halálmegvető dacolás a sorssal, mely nyomorékká tette és homlokára nyomta halálos ítélete bélyegét, — vájjon ez az utolsó vad fölgerjedés a vég elodázását jelentette-e, vagy inkább siettetését?

Ez után az „estély“ után, egy a kelleténél is eleve-
nebb öreg ember halál-tánca után, — mintha csak-
ugyan javulás állott volna be. Vieuxtemps ugratta vejét:
nincs a világon orvos, aki őt az ő „marasmus juvenilis“-
éből kikúrálhatná és különben is, hagyják őt békében,
neki Hubayval még sok végzendője van! Mit lehet tudni,
hogy barátja és utóda jövő tavasszal meglátogathatja-e
Algirban, — s ezért legokosabb, ha az ember elintézi, amit
lehet. .. annyival is inkább, mert hiszen a jövő eszten-
dőben más dolga lesz: legnagyobb sajnálatára két új hege-
dűversenyt kell írnia, — és — bocsánat a vakmerőségért,
— de bizony egy nagy, teljes estét betöltő operát is meg-
kell komponálnia! ... S pajkosan kacsintott Jenőre:
„Ilyen az igazi katona az utolsó ütközet előtt!“ És ami
az orvosokat illeti, azokkal majd csak a halála után lesz
hajlandó szóbaállni, mert most az egészségtől nem tud
hova lenni!

A mélyen beesett szemekből mókás derű sugárzott,
pokolba kergette vejét, ugyanoda kívánta a „Mustapha
Supérieur“-t, előhozatta a legközelebbi zeneművet, melyet
Hubayval át akart venni. Így ment ez szeretetreméltó tré-
fálódzások, szellemes élcélődések, de hirtelen szorongások,
lehangoltságok és dührohamok között is néhány napon
át, miközben alaposan dolgozott Hubayval. Aztán az
óriási akaraterejű embert néhány kisebb szélhűdés érte,
ő tovább dacolt a veszéllyel, de Landowski doktor tudta,
hogy a halál kopogtat az ajtón.

Hubay Jenőn pedig már kezdett meglátszani az esze-
veszett munka-tempó hatása. Vieuxtemps ezt észrevette és
június elején pihenőt adott neki azzal a paranccsal, hogy
az Algirtól nem messze levő Cherohelle-be menjen üdülni
Aggházyval.

El is utaztak és Jenő nagy sétákat tett Carolus-szal a
gyönyörű pálmaerdőkben.

Egy ilyen alkalommal csomó vásott arabs kölyköt
kergettek szét, akik vad kiáltások közepette a falombok
között ugráló kis majmokra nagy, éles köveket dobáltak.
A szerencsétlen kis állatok szinte emberi hangon jajgatva,
sikoltozva próbáltak menekülni. A gyerekek elfutottak és
Hubay egyszerre csak egy öklömnyi kis sebesült majmot
talált az úton. Felvette a nyöszörgő állatot s Aggházy

segítségével a közeli patakban kimosta sebé, zsebkendőjével bekötözte. Hubay följegyezte naplójában, hogy soha a kis majom emberi, hálás, könnyes tekintetét elfelejteni nem fogja. Hazavitte magával a majmocskát, de az ápolás hiábavalónak bizonyult, a szerencsétlen kis állat másnap reggel kiszenvedett, úgyszólván abban a pillanatban, mikor Landowskiék sürgőnye érkezett, hogy Vieuxtemps halálán van.

Jenő és Garolus visszasiettek Algirba és a mestert még életben találták.

Széles ágyán feküdt, könnyű takaró alatt s a halkan belépőkre komoly tekintetét vetett: ezek megértették belőle, hogy Hubay Jenővel egyedül akar maradni. Mikor négy-szemközt voltak, valahogy felült ágyában, a feje magasra vetett párnákon pihent.... Csend volt a szobában, kívülről egy hang se hatolt be . . . Elviselhetetlen volt a hőség, a haldokló mégis didergett. Mikor Jenő íég egy takarót akart rátenni, alig észrevehető mozdulattal hárította el. Szemei most még sokkal mélyebben feküdtek gödrükben, mégis a régi szeretet ragyogott bennük, mikor Jenőre szegezte őket, de a már-már megmerevedő ajkak nem tudtak búcsú-mosolyra nyílni. Tekintete más irányba fordult, szinte irányt mutatva egy asztalra, melyen kéziratok feküdtek . . . Rövid ideig ezeken pihent el a haldokló szeme, azután megint Jenőre szegezte. Jenő megértette ezt a néma tekintetét, letérdelt az ágy mellett és szótlán fogadalmat tett mesterének.

A gyászmenet élén, — Vieuxtemps végakarata szerint, — Hubay Jenő haladt. Egy század zuáv kísérte a nagy halottat, mint a becsületrend lovagját. A temetés napján rettenetes volt a hőség, tombolt a sirocco, fojtogatott, — mégis messze vidékről is tódultak oda az emberek, hogy a nagy művésznak megadják a végső tisztességet. Az algiri temetőben földelték el s csak később vitték haza, szülőföldjére, Verviers-be.

Hubay, aki a mester szemét lefogta, maga is beteg volt. Az afrikai pokoli hőség ártott meg neki s összevissza csípdesték a mérges rovarok, úgy, hogy arca egy seb volt. A temetés után mégis ott maradt a Mustapha-Supérienr-ben, a lesújtott családot vigasztalni s hogy Vieuxtemps óhaja szerint egész művészi hagyatékát ren-

dezzé. Óriási munka volt ez, a hatodik és hetedik hegedűverseny (az előbbi Godard, emezt Hubay hangszerelte) egy nagy Étude és számos más munka. Hubay a saját, itt megkezdett kompozícióit is befejezte még, a „Plaintes Arabes“-ot és a „Chant Polonais“-t, mely azután, mint hatodik opusza jelent meg Mainzban.

Egy német zenei folyóirat megkérte Hubayt, írjon Vieuxtemps utolsó napjairól. A cikk így végződik:

„Rendkívülinek találtam, hogy Vieuxtemps milyen lázasan dolgozott életének utolsó hónapjában és még hozzá mennyi reménységgel és meggyőződéssel. Szavának állott és Európába nem ment többé vissza. Hamvait később hazaszállították és szülővárosában, Verviers-ben kísérték örök nyugalomra. A menet alatt azt a gyászindulót játszották, melyet ő maga írt a maga számára. A szerzemény ezt a címet viseli: „Ma marcihe funébre“.

Hubay Aggházyval nagy francia hajóra szállott. Sima volt a tenger és nyugodt, amikor elindultak s úgy látszott, hogy Marseille-ben minden baj nélkül érnek partot. De Hubaynak nemcsak hogy fel kellett újítania ismeretségét a tengeri betegséggel, hozzá még olyan vihar kerekedett, hogy még a hajó kapitánya is gondolkodóba esett, s mert még nem jártak messzire, felajánlotta az utasoknak, hogy gőzkompokon visszaviteti őket. Néhány angol család hajlott is a szóra, de Hubay tovább folytatta útját. Ezúttal Aggházy pajtásnak sem állott módjában nagyúri göggel, elegánsan, a fedélzeten sétálgatnia. Tombolt a vihar, a hajót ide-oda dobálta, Aggházy mester bizony émelyegni kezdett, lement Jenőhöz, ki ott szenvedett. Carolust most sem hagyta el humora s ahogy duóik alkalmával szokta mondani legkedvesebb partnerének és barátjának, mikor bele kellett fogni a zenébe, ezúttal is úgy invitálta ékes svábsággal: „Kumm Fáni, legyünk rosszul.“ S rögtön hozzá is fogott a rosszulléthez.

Hubay azután Olaszországon keresztül hazament Magyarországra. Ott két barátjával villát bérelt a nyárra,

hogy nyugodtan dolgozhasson és Vieuxtemps hetedik versenyének hangszerelését befejezhesse. Egy francia zenei havi folyóiratban a „La Renaissance Musicale“-ban közölte Vieuxtemps-nak hozzá írott leveleit. Ezek rendkívül érdekes írások, nemcsak zenetörténetmi szempontból, hanem mint bizonyítékai annak is, milyen szeretettel segítette elő a francia mester Hubay fejlődését és emelkedését. Tanácsokat ad neki, minden egyes sikerének örül s nem fárad bele, hogy tanítványát, barátját, utódját bátorítsa és támogassa. Amellett a levelek mind szellemesek, művészemberhez méltó ötletekkel és fordulatokkal teljesek és rendkívül okos bírálatai is az akkori állapotoknak.

Hubay visszavagyott Párizsba. Suite-jének és Vieuxtemps hetedik versenyének hangszerelése készen állott, ezzel a két szerzeménnyel megint a francia közönség elé akart állni. Aggházy, a partnere, boldog vőlegény volt ekkor, nem kísérte el Jenőt, aki így nyár utóján egyedül utazott. Párizsban csak egy hangversenyt adott a „Théatre des Nations“-ban, s akkor egy kitüntető meghívásnak engedve, Brüsszelbe sietett. Ott, alig, hogy megérkezett, máris középpontjába került a zenei és társadalmi életnek. Van der Heyden ugyanis azóta átadta Vieuxtemps utolsó üzenetét Gevaert-nak, a brüsszeli konzervatórium igazgatójának. Gevaert el is járt illetékes helyen, hogy Hubayt a mesteriskola vezetőjévé nevezzék ki, Vieuxtemps és Wieniawski örökébe. Hubay akkor 23 éves volt, nem csoda, ha ebből nagy szenzáció kerekedett.

Brüsszel lázasan leste Hubay fellépését, akit Vieuxtemps ilyen előkelő helyre akart ültetni s akit a párizsi sajtó állandóan ünnepelet. Ez a fiatalember nagyon elűthet a sok virtuóztól — mondták a brüsszeliek, - kiket bizony már túl sokszor hallottunk.

Már első hangversenye is beváltotta a hozzá fűzött várakozásokat. Hubay a „Cercle Artistique“-ben játszott december 14-én; Vieuxtemps és saját első szerezményeiből állította össze műsorát. Még fényesebben sikerült második hangversenye a „Grand Harmonie“- termében és Hubay följegyezte, hogy ezúttal nemcsak Brüsszelt, hanem egész Belgiumot is meghódította.

De a legnagyobb, mindent felülmúló sikert az „Al-rmmbra“-ban aratta egy „Göncért populaire“-en. Joseph

Dupont karnagy vezényletével Vieuxtemps hetedik versenyt játszott, ez volt a zeneműnek, — melyet a mester neki ajánlott, — fölavatása, óriási lelkesedéssel fogadták előadását, Hubay interpretálásán keresztül Vieuxtemps-t ünnepelték. Goldmark hegedűversenyének Andante-ja és Hubay „Lahore Suite“-je tetőzte meg az est sikerét. A belga sajtó hosszú cikkekben méltatta Hubay mesteri játékát. A cikkek lelkes hangja túltett még a Padeloup-koncert alkalmából a párizsi lapokban megjelent kritikákon is. A „L'Indenpendance Belge“ ezt írta:

„Úgy játszik hegedűjén, mint ma csak nagyon kevesen. A hangja lágy, a hallgató szívébe férkőző s amellet férfiasan tömör, egyenletes és teljességgel tiszta! Tán még soha sem hallottunk olyan staccato-kat és legato-kat, mint az övéi. De játékának legnagyobb eredetisége és varázsa remek ritmikájában és mély érzésében rejlik. Vieuxtemps iskolájának legsodálatosabb tulajdonságait egyesíti ez a művész a klasszikus stílussal és a magyai temperamentummal . . .“

E három hangverseny után Hubay — aki most már a közönség jelöltjévé is lett, nyugodtan várhatta be a fejleményeket. A vezető művészek is mellette nyilakoztak, és Jean Becker, a firenzei kvartett első hegedűse, akit Hubay ellen kíséreltek meg fölléptetni, a magyar művész háromszoros diadala után visszalépett.

„Gevaert igazgatóval“ — írja Hubay — „megbeszéltük a föltételeket és közölte velem, hogy kinevezésemet a belga király elé terjeszti. Rollins-Jaquemins belügyminiszter, akinek a zenei ügyek alá voltak rendelve, ott volt a hangversenyemen. A nagy ovációk végeztével bemutattak neki. A miniszter melegen gratulált és kijelentette, hogy szerencsésnek fogja magát érezni, ha egy ilyen nagy művészt hozhat javaslatba a királynak. De ennek az a föltétele, hogy meg kell szereznem a belga állampolgárságot. Ez kemény csapás volt és váratlan, mert idáig nem lett hozzám hűtelen a szerencse: de a szívem már döntött, elhatároztam, hogy nem vállalom a nagyszerű állást, mert magyar hazámat semilyen áron sem

voltam hajlandó megtagadni. Közöltem is ezt Gevaert igazgatóval és kijelentettem neki, hogy ebből nem engedek, bár tudom, milyen állásról mondok le. Szerencsére volt akkor már Brüsszelben egy csomó barátom, akinek szava ott súlyosan esett latba. Mindezekelőtt maga Gevaert igazgató lépett fel érdekemben, azután Francois van Hal, dúsgazdag mecénás és Wieniawski régi barátja. Beszéltein Van Halal, megmagyaráztam neki a helyzetet és kértem támogatását. Nemesen és minden tekintetben liberálisan gondolkodó ember volt ez az öreg barátom. Felugrott ... „Hát ez hallatlan! Nem hogy szerencsénknek tartanak, hogy egy ilyen művészt kaphatnak Brüsszelbe! A művészetben nincs se nemzetiség, se faj! Bízva csak rám!“

Van Hal azon melegében Chotek grófhoz, az Osztrák-Magyar monarchia brüsszeli követéhez sietett. Chotek jól ismert, utolsó hangversenyem után lelkes hívevé lett. Van Hal arra kérte őt, lépjen közbe a belügyminiszternél s bírja rá, hogy álljon el kikötésétől. Így is történt, s miután közben Gevaert sietett ez ügyben lépéseket tenni, a belügyminiszter megadta magát, kijelentette, hogy esetemben eltekint a törvénytől, már csak azért is, mert a konzervatórium tagja lettem azóta. De se Gevaert, se Van Hal, se Chotek gróf egy szóval sem árulták el nekem ezt a fordulatot. 1881 február 8-án Tardieu-höz, az „Indépendance Belge“ főszerkesztőjéhez voltam vil-lásreggelire hivatalos. Tardieu rendkívül művelt, szellemes ember volt. Belgiumban nagy szerepet játszott és nagy volt a befolyása is. Mikor asztalhoz ültünk s én kibontottam asztalkendőmet, alatta ott láttam a belga hivatalos lap, a „Moniteur Belge“ legújabb számát és benne a brüsszeli konzervatóriumba való kineveztetésemet. .. Állásomat azonnal elfoglaltam.“ Ez olvasható Hubay későbbi följegyzéseiben.

Hubay Jenő, a magyar művész tehát huszonhárom-éves korában olyan zenei színvonalra küzdötte fel magát, melyről messze láthatóvá lett: Vieuxtemps és Wieniawski tanári katedrájára.

Hogy az ember ezt kellőképpen értékelni tudja, azoknak az időknek a szellemébe kellene beleélnie magát s magától értetődőnek találná akkor, hogy Hubay Jenő ezt jegyzi fel:

„Ekkor kezdődött életem leggondtalanabb, legszebb és legkellemesebb korszaka.“

Asztali szomszédjainak egyike megkérdezte tőle, mikor foglalja el katedráját.

„Nemsokára“ — felelte Hubay, — „de előbb Párizsba megyek, zsebemben Vieuxtemps hagyatékával, az én örökségemmel.“

Valaki a társaságban évődő kedvében volt:

„No, mennyit tett ki az a nagy örökség?“ — kérdezte szellemeskedve.

Hubay nagyon komolyan felelt:

„Hogy mennyit? Egy vagyont! Óriási vagyoni! A hetedik hegedűverseny az én örökségem, melyet Vieuxtemps nekem ajánlott. Elhíhetitek nekem, kolosszális örökség ez egy huszonhároméves fiatalembernek! . . .“

HETEDIK FEJEZET.

Boldog napok.

Brüsszeli újságok, a párizsi sajtó, nagy német zenei folyóiratok mind meglelégedéssel és örömmel vették tudomásul, hogy Európa legelső zenei intézetében Wieniawski és Vieuxtemps tanszékére Hubay Jenőt nevezték ki.

Amint állását elfoglalta, Hubay azonnal megbeszélte Gevaert igazgatóval tanári működésének módozatait, tanítási rendszerét, melynek lényege az volt, hogy Vieuxtemps hagyományait tiszteletben tartva, azokba Joachim stílusát illeszti bele. Gevaert teljes megértéssel fogadta Hubay előterjesztését, s így történt, hogy osztályában már az első esztendő végén kitűnő eredményeket ért el s pedagógiai rendszerének alapköveit lerakhatta, hogy azután Budapesten folytassa ezen az alapon tanítványai kiképzését.

Brüsszel és Párizs közt fejtette ki most sokoldalú, intenzív működését, fáradhatatlanul mindig készenlétben, merész terveit megvalósítva, de mindig egyszerűen, magától értetődően szerényen, mások segítségére készen.

Most azután kedvére dolgozhatott. A munka szárnyakat adott neki. A konzervatórium emberséges tanrendjének hála, ott nem volt túlhalmozva munkával, s így mindenre maradt ideje s ezt ki is használta, abban a tudatban, hogy Kronos irgalmatlanul fölfalja önnön gyermekeit s hogy az okos ember idejében tesz eleget kötelességeinek.

Fékevesztett ütemben dolgozott: komponálás, kamarazene, tanítás, koncertek, — ez volt a mindennapi kenyere. Boldog volt, túlterheltségének tudatában. Micsoda öröm, kvartettet alapítani! A kielégültségnek s a jövőben való reménykedésnek micsoda édes érzése, tudnia, hogy a teremtő, alkotó munkájában egyre jobban halad

előre, hogy az elvetett mag kikel, zöldelni kezd, virágzik, gyümölcsöt hoz, mely érik, zamatosodik, nemesedik . . .

Az ifjú mesterre ifjúságot bíztak, tanítványokat, akik teljesen átadták magukat neki, tanítómesterré lépett elő, aki lelkeket formálhat, mint ahogy Joachim és Vieuxtemps az övét formálták. Mint hegedűművészt mindenütt ünnepelte a hallgatóság, ahol csak játszott. Hubayt, az embert, pedig mindenki szerette, aki csak érintkezésbe került vele, s miután tanári állását elfoglalta Brüsszelben, hamarosan az egész város kedvencévé lett. Szerencse és megelégedés kísérte útjain.

Valahányszor életéről beszélt Hubay, nem mulasztotta el hozzátenni: „Bizony büszkeséggel merem mondani, hogy akárhol fordultam meg, az emberek mindenütt szívesen láttak és mindenfelé akadtak jó barátaim. De olyan szívéllyességgel, olyan emberségesen, annyi természetes őszinteséggel seholsem fogadtak, mint Brüsszelben ...“

És megkezdte működését a Hubay-féle „nagy kvartett“ — azzal a szép és magasztos célkitűzéssel, hogy Beethoven utolsó műveit fogja tolmácsolni: s ez is csak azt eredményezte, amit a Vieuxtemps-féle örökség, mely „mindössze csak“ egy kéziratban levő hegedűversenyt tett ki: ennek a zenének harmóniájából barátságok keletkeztek, melegszívű emberek barátsága; a felzendülő hangok életformákat öltöttek s mialatt Hubay interpretálta ezt a zenét, öntudatlanul a szeretet szívből jövő örömteli kapcsolatait teremtette meg.

A Chaussés d'Ixelles-en levő szép lakásában a legnemesebb értelemben vett kamarazene talált otthonra s itt nemcsak a nyilvános hangversenyek műsorát próbálták, hanem zenéltek is a művészek, ahogy kedvük diktálta. Mert hiszen az „új Paganini“ sehogy sem akart virtuózkodni és szíve szerint lényegesen más zene felé vonzódott, mint amilyeneket a nagy európai koncerteken megkívántak. Az elmélyülés és a csend után való vágyakozása másik örökségképpen jutott rá: ezt Joachim nyújtotta neki és Bach „Chaconne“-ja, — mint a zenei igazság betetőzése — szólal meg itt egyre gyönyörűbb fejlődésben. Napi munkájuk után, esténként ott ültek pulpitusaik előtt Hubay, Servais, Van Stywoort és az öreg Collyns: Balestrieri festménye, amint Bethoven zenészeit figyeli, akik

a „Kreutzer Szonátát“ játsszák. Tompított világítás, a szoba minden zugában hangjegyek, zenészek és hallgatóság, amint átengedik magukat az idáig nem hallottnak, a valóságon túlinak, amit ez a zene Beethoven nevében fejez ki. A hangversenyekhez ezrével tódultak az emberek, s a próbákat Hubay lakásán tartották.

A Hubay—Collins-kvartett éppen Beethoven utolsó művét próbálta, — melyben a szerencsétlen nagy ember azt a bizonyos sorstól terhes kérdést teszi fel, mely Hubayt évek óta kíséretti s melyre immár több ízben és más-más változatban kellett feleletet adnia. Be kellett teljesednie, — a harcot végig kell küzdenie, a harcot a világ ellen, — mi más lehetne a szellem küldetése ezen a földön?

Még mielőtt a négy zenész játszani kezdene, magistermetű férfi lép be és halkán, szerényen egy sarokban foglal helyet.

A félhomályban érdekes fejek: férfiak, asszonyok. Első pillantásra meg lehet állapítani, ki köztük a. művész, festő, szobrász. Föltűnően szép fiatal leány Hubayra szegzi étellel teli két nagy szemét, — inkább a művész, mint a művészet bilincseli le s az ajkain játszódó mosoly elárulja gondolatait. Finom metszésű orrocska, dús rozsdabarna haj — ez a bájos jelenség remek modell volna egy elefántcsontra festett miniatűr arckép számára.

Pápaszemes úr mellett ül testvérnénje, hasonlít hozzá, de tartásban, arckifejezésben egészen más: komoly asszony, ki a művészt észre sem veszi s csak a művészet érdekli.

Másik csoport központja két fiatalabb ember, az egyik zseniális külsejű, rögtön megismerni rajta a festőt. Mialatt a zenét hallgatja, meg-megmozduló kezével mintha rajzolna .. . Mondana is valamit szomszédjának, ha ezt az áhítatos csendet meg lehetne törni... de partnere úgy se válaszolna; ennek két keze összekulcsoltán fekszik ölében, de ujjai egyre mozognak, mintha gyúrának valamit, — ez bizonyosan szobrász s képzelt matériát formál, mely Beethoven zenéjéből sűrűsödik össze. A két szép nő közeli rokona lehet, nagyon hasonlít hozzájuk.

A többi, — kevésbé szembetűnő vendég között — mindenki, aki az irodalomért lelkesedik, felismerheti a két nagyírú poétát: Materlinck-et és Verhaeren-t. Széles pamlagon ülnek egymás mellett, lehunytt szemmel Verhaeren, Materlinck tekintetével a titokzatos túlsó parton ...

Szikár ember támaszkodik nem messze tőlük a falhoz: Rodenbach, az író, az ifjú generáció vezére. Legutolsó regényének hőse egy egész város: „A halótl Brugge.“ Hallatlan művészi teljesítmény ez a könyv, melyben az írónak a tér és idő nélküliséget sikerült ábrázolnia, a metafizikai mozdulatlanságot, mely minden történés híján van, a testetlent testesíti meg könyvében.

S a kis társaság fölött Beethoven szelleme lebeg. A négy zenész ideális egységet alkot s szinte fogalommá lett közöttük, hogy játékkukat nem szakítják félbe, bár csak próbát tartanak. Ahogy a zene hullámai egyre magasabbra csapnak és túlnőnek a szobán, a félhomályban teljesen eltűnik a hallgatóság, s a négy előadó a pulpitusok világításától bizonytalan körvonalakkal — különös egységgé olvadnak össze s valami fantasztikus lény benyomását teszik, óh ez az újra és mindig újra feltoluló sorskérdés ... Beethoven nem tud a végére járni, mintha érezné, ez a visszavonhatatlanul utolsó kérdés, melyet az életnek föltehet s azután már nincs élet, nincs se kérdés, se felelet. Felkészültnek kell lenni a nagy áthasonulásra, a nagy utazásra, batyuinkról gondoskodnunk kell a vándorútra.

A festő nem rajzol már, a szobrász is abbahagyta a gyúrást; Verhaeren fejét mélyen lehajtotta s Materlinck is behunyta szemét — valamennyien át vannak hatva annak megismerésétől, hogy nem elég a véső, az ecset, az író toll, mikor a lét és nem lét kérdéséről van szó. Csak a szép leány, Alice de Vigne mosolyog még most is, de már nem női rejtelmességgel mint Mona Lisa, ez a mosoly a teremtő Maya-é, kiből mindenek születnek, anyai mosoly ez és felelet Beethoven kérdésére: Be kell, hogy teljeseadjék ... az élet: élet kell hogy legyen az élet kedvéért, s mélyebbre nem hatolhatsz kérdéssel, -- rendeltetésünknek ez a végső mélye, — azon túl nincs semmi! — Ne kérdezz tovább, isteni Beethoven! ... Egy asszony megfelelt kérdésedre, s az ő számára minden férfi gyermek, s te magad is az vagy neki! ...

A zenészek befejezik az Allegro tételt, melynek utolsó ütemei rohanva száguldanak tova s a befejezés F-ben olyan, mint a felszabadulás.

A négy zenész most fel is szabadul.

„Si repete la seconda parte al suo piacere! . . .“ — mondja most Servais, mintha unná kissé magát. — „Ez nem ment jól.“

„Poco adagio e Tempo primo,“ rendeli el Hubay, s az Allegro tételt újra végigjátsszak.

„Maga már megint romantikusan játszott, kedves Hubay“ — mondja Collyns, mintha mély meghatottságát egy tréfás megjegyzéssel palástolni akarná. — „Mit képzél tulajdonképpen? Hogy ez filozófiai kérdés? .. . Maga tudja nagyon jól, hogy pénzről, ötven forintról volt szó, mikor Beethoven ezt a tételt írta. A házvezetőnöje megint pénzt követelt tőle és ő lemondólag kérdezte: „Muszáj?...“ S amaz azt felelte: „Muszáj ...“ Ebből lett a „Be kell teljesednie.. .“ Közöséges finaciális dolog. S azt javasolom, hogy a zenemű interpretálásában erre az álláspontra helyezkedjünk, mert különben megbukunk vállalatijukkal, nem nyerjük meg a pénzügyminiszter urat Beethoven számára.“

A kvartett ilyen nem várt befejezése egy csapásra megváltoztatta a szobát és az embereket. Minden oldalról megrohanták Collyns-t és jókedvű kiáltozások közt kértek tőle magyarázatot. A közkedvelt professzor meg is adta. Elmondotta Beethoven ötven forintjának történetét, ahogy a kortársak a zenemű keletkezését ezzel az összeggel kapcsolatba hozva, a kis történetet feljegyezték.

„Attól tartok, kedves Collyns kollega,“ — szólt közbe Gevaert igazgató — „hogyan elszólta magát. Ön itt ötven forintról beszél. Hogy fog most már vélekedni az önök ügyéről Chimay herceg ő Excellenciája? Ön itt elmondja, hogy Beethoven beírta 50 forinttal, s ezért az összegért ilyen halhatatlan művet komponált, míg az önök kvartettje négyezer frank szubvenciót kér, holott csak tolmácsolja a művet.“

Gevaert igazgató Liszt Ferencet utánozta hajviseletében, ősz fürtök keretezték arcát, melyből merészen ugrott előre hatalmas orra. A tekintetében megbízhatóság, tisztesség sugárzott. Az igazgató úr mosolyogva játszott a

gomblyukában díszelgő becsületrend-szalaggal s bár Collyns-hez beszélt, tekintetével azt a magas termetű ural kereste, ki később érkezett.

Hubay éppen ehhez az úriemberhez közeledett, amikor ez fölállott és kellemes bariton hangján válaszolt:

„Különös örömömről szolgál, hogy hálából a művészek játékaért, elárulhatok valamit, aminek pedig holnapig hivatalos titoknak kellene maradnia. Alkalmam volt a belügyminiszter úr ő Excellenciájával beszélni és ő bizalmasan közölte velem, hogy a mi nagyrabecsült Gevaert direktorunk kérését teljesíti. Gevaert úr ugyanis a legmelegebben exponálta magát a Hubay—Servais—Van Stywort—Collyns nagy kvartettje érdekében s így az urak a tervezett négy estére megkapják a négyezer frank szubvenciót.“

Collyns lelkesen kiáltott fel:

„Mondhatom, Beethoven ötven forintja gyönyörűen kamatozik.“

„Azonfelül pedig a Konzervatórium nagy terme ingyen áll a kvartett rendelkezésére,“ — fejezte mosolyogva Chimay herceg.

„Álljunk csak meg egy percre“ — izgul Collyns. — „A teremben ezer ülőhely van, ha ülésenként átlag három frankot számítok. . . most ne zavarjon,“ — mondja humoros felháborodással Gevaert-nak, aki valamit súgott neki, — „ez komoly pénzügyi kérdés, akár Beethovené!“

Caraman Chimay herceg, Belgium külügyminisztere Hubayval és Gevaert-al társalgott:

„A belügyminiszter csak egyet köt ki: Beethoven öt utolsó nagy kvartett jenek mindegyikét két egymásután való este kell eljátszaniuk. Különös és Brüsszel közönségére nem éppen jó világot vet, hogy itt ezeket a műveket alig ismerik és idáig kamarazene-társaságok nem igen merték műsorukba illeszteni. A magam részéről pedagógiai szempontból csak helyeselhetem a miniszter kívánságát.“

Hubay boldog volt. Pompás hangversenytermet kapott és esténként ezer frankot, deficittől tehát már nem kellett tartani. Pedig a négy művész el volt rá szánva, hogy az esetleges hiányt sajátjából fedezi, mert Beethovent minden áron közelebb akarták hozni a brüsszeli közönséghez

Köszönetet mondott a hercegnek: — „Milyen meglepetés számunkra ez a nagylelkű támogatás! . . . Nem is tudtuk, hogy Gevaert igazgató úr közbevetette magát értünk; de hát ő már ilyen: keveset beszél, annál többet cselekszik. Nem is tudom, hogyan köszönjük meg Önnek . . .“

„Játszának majd úgy, mint ma este.“ — felelte Gevaert. — „Kitűnő eszme, ugyanazt a művet kétszer előadni. Hans von Bülow-nak volt ez rendszere. Ha a közönséggel egy-egy nagy zeneművet akart behatóan megismertetni, akkor azt mindig kétszer játszatta el.“

Ezután az örvendetes félhivatalos beszélgetés után, mely számára rendkívül sokat jelentett, működésének igen magas helyen való elismerését és egy nagy lépést előre. — egyszerre észrevette Alice de Vigne kisasszonyt, aki feléje mosolygott és intett neki, hogy jöjjön hozzá egy szóra. A leány elpirult, de azután — miután ő vállalta a legényember házigazdánál az ilyen estéken a háziasszonyi tisztet, — kötelességének tartotta figyelmeztetni Hubayt, hogy a sok zene közben teljesen megfeledezett vendégei korgó gyomráról.

„Odakinn egy nagy tálcára való szendvicset készítettem, s most már körül kellene kínálni... A teavíz is forr, arra nekem lesz gondom.“

Égi szerelem — földi szerelem — ezt már egyszer valahol közelről figyelte meg. . . hol is? ... ah, igen Wagner Richárd és Cosima a berlini szálloda előtt és Trisztán és Izolda az operában.

Kezet csókolt a szép leánynak, mintegy fölhatalmazva őt arra, hogy a vendégeket ellássa . . . Milyen bájos és finom teremtés és milyen kedvesen jár kezére az ügyetlen házigazdának... Ez a segítség! ... miért teszi, — ha nem rokonszenvből. .. Vagy más okból talán? Hubay egyik legjobb barátja, Paul de Vigne, a kiváló szobrász, a leány unokabátyja; nővére nagynevű énekesnő. Kitűnő brüsszeli patrícius család, melynek tradíciói vannak és jó összekötetései. Paul de Vigne, Charles Tschaggeny-vel, a festővel beszélgetett, Jeanne de Vigne Rodenbach-al társalgott, Maeterlinck és Verhaeren Ghimay herceggel teázott egy asztalnál; a belga külügyminiszter nagyon megelégedettnek látszott, e percben nem volt se excellenciás, se herceg

csak rokonszenves úr, aki Hubay Jenő körében kitűnően érezte magát.

Alice körülhordozta tekintetét a szobában:

„Milyen szép a maga társasága, professzor. Alig néhány hónapja él közöttünk és otthona a legkiválóbb emberek találkozóhelye.“

„Ezt a zene teszi,“ — felelte Hubay. — „Az emberek tudják, hogy nálam jó zenét hallhatnak, még hozzá olyan hölgyek társaságában, mint ön és nővére.“

„Ma este megint tökéletesen játszott,“ — mondott a leány kitérőleg... „Ez az igazi Beethoven. — másképp nem is lehet felfogni.“

„Joachim, a tanárom, bizonyosan sokat kifogásolt volna játékomon, ez mindig eszemben van, mikor a hegedűt a kezembe veszem.“

„Nagyszerű, hogy a szép hangversenytermet megkapták és hozzá szubvenciót is. Kedves ettől a Chimay hercegtől, hogy ezzel a jó hírrel nem várt holnapig. Most fogja csak magát és a „nagy Hubay-kvarlettet“ Brüsszel igazán megismerni. Már előre örülök ezeknek az estéknek s barátainkat mind magammal hozom. Sikerei egyre fokozódnak s ezt meg is érdemli, mint művész és mint ember is.“

Hubay arckifejezése rejtelmessé lesz, rátekin:

„Mint ember? . . . Hát ismer engem, de Vigne kisasszony?“

„Sokszor hallottam játszani, így hát, azt hiszem, ismerem.“

„Jusson eszébe Paganini művészete és magánélete, tragikusabb és ijesztőbb ellentétet alig tudok elképzelni.“

Nagyon nyugodtan és fiatalsága ellenére szinte higgadtan nézett a szemébe:

„Maga nem Paganini... maga sokkal több!“

Ez a válasz meglepte Jenőt, szeretett volna bővebb magyarázatot kérni tőle, de a leány óvatosan körülmutatott a szobában:

„Vendégei megéheztek, szíves engedelmével hát átveszem a háziasszony szerepét és szorgoskodom ... De kérem, Frédéric Tschaggeny-nek minderről egy szót sem! ...“ S azzal, újra elpirulva, eltűnt.

Teát, szendvicset szolgáltak föl. Mindenki gratulált Hubaynak jól vezetett háztartásához és Francois van Hal, futó pillantást vetve Alice de Vigne-re, kijelentette, hogy ilyen remek szendvicseket ritkán eszik az ember Brüsszelben. Chimay herceg két leánya Rodenbach-ot ostromolta kérdéseivel, Maeterlinck a zongora mellett ült és Beethoven előbb játszott kvartettjét nézte át, miközben néha egy akkordot ütött le s a zongorára hajolva élvezte, amint az akkord lassan elhangzott, miközben arcán az aszkézis és az érzékiség különös vegyülete ömlött el.

Verhaeren Hubayhoz lépett és vállára tette kezét:

„Valamennyien hálásak lehetünk önnek a felejthetetlen órákért. Boldog lehet, hogy megadatott önnek, a szellem ilyen kiválóságait művészetével gyönyörködtetni, ön Zeus jelét viseli homlokán, önnek minden sikerül. ..“

Igaza volt a költőnek, kinek látnoki verssorait Hubay nagyon szerette, igaza volt, ment minden magától, mióta Brüsszelbe érkezett. Jenő vidáman nézett körül:

„Nem akar még valamit hallani, Mester?“

Az efajta kérdésekkel aztán szellemes társasjáték indult meg. Mindenki kifejezést adhatott egy-egy zenei óhajának és ezek alapján a társaságnak stílusos műsort kellett összeállítani. Gevaert igazgató elnöklésével azután zsűri mutatott rá a hibákra, melyeket a tisztelt közönség a műsor összeállításánál elkövetett. Ezekért rendbüntetés járt: a négy zenész közül mindegyik egy-egy szót játszott zongorakísérettel, s annak, ki Beethovent kívánt a műsorba, most ki kellett találnia, hogy a művészek mit játszottak. Collyns olyan ravaszul állította be a számokat, hogy bár Beethovent játszották, a megfélemlített hallgató mégis Haydn-t mondott; az összecserélések azután megjegyzésekre adtak alkalmat, röpködtek a zenei élcek, a szellemes megjegyzések és a társaság késő éjjelig maradt együtt Hubay otthonában, mely központjává lett Brüsszel kamarazene életének.

Egy ilyen alkalommal Hubay Beethoven tizedik szonátáját játszotta. A műből csak egy példány volt kéznél, — erre a zongoraszólamot játszó művésznak volt szükségé. Hubay bele se tekintett, emlékezetből játszotta végig a nehéz szonátát. Barátai nem tudtak hova lenni a csodálkozástól. Hubay szerényen elhárította a dicséreteket:

„A memória nem érdem, — Isten adománya. Engem jó memóriával áldott meg. Megesik, hogy először és egyetlen egyszer hallott zeneművet, akár egész operát is, másnap vagy harmadnap emlékezetből végigjászom...”

Egyesek hitetlenkedtek. Hubay véletlenül, akarata ellenére elhangzott megjegyzése vitát szült, melynek fogadás lett a vége. A mecénás Van Hal száz frankba fogadott Hubayval... A hét vége felé Massenet „Herodiade“-jének bemutatóját tartották a „Monnaie“-ban. Hubay és barátai ott voltak. Másnap este nála gyűltek össze.

A ravasz Collyns megszerezte a még ki nem adott opera kéziratban levő zongorakivonatát.

„No halljuk Hubayt s a memória diadalát! . . .“ Hubay zongorához ült és Collyns ellenőrzése mellett összefoglalva végigjászotta az opera minden főrészletét.

A száz frank, melyet megnyert, másnap egy szegény tehetséges növendéke zsebébe vándorolt.

S később ezeket az összejöveleteket annyira megkedvelték, hogy állandósultak s a hét egy bizonyos estjét ennek szentelték.

Kineveztetése után mindjárt hangversenykörútra indult. Belgiumban, Franciaországban, Hollandiában játszott. Áprilisban Vieuxtemps-estét adott, melyen a párizsiak először hallhatták az elhunyt mester posthumus műveit. Brüsszelbe visszaérkezve, ott a Mainz-i „Schott fiai“ cég levele várta, melyben ez a világhírű zeneműkiadó cég 300 márkát kínált — akkorában tekintélyes összeget — Hubaynak két kis kompozíciójáért. A Wolff-féle koncert-ügynökség Németország első dirigense, Hans von Bülow nevében felajánlja neki a hangversenymesteri állást, évi 8000 márka fizetéssel. Íróasztalán leli Goldmark köszönő sorait is. Körútján ugyanis Hubay a mester hegedűversenyét többször játszotta.

Éppen mikor postáját nézte át, Van Hal meghívását hozták: rendkívül örülne, ha Hubayt, visszaérkezése után, elsőnek láthatná vendégül. A vacsorán egy lélek se lesz jelen, amúgy Isten igazában kibeszélhetnék magukat, amit ő alig vár. Lemondást nem fogad el.

Egy Van Hal-féle meghívást lemondani? Szó sem lehet róla.

Portraits of Szencenyi Jenő
A man with a full beard and mustache, wearing a dark suit jacket and a white shirt with a dark cravat.
Szencenyi Jenő
Marekta a Hally, 1899
Kancsák van Hal

Van Hal Hubay Jenőnek ajánlott fényképe.

Az öreg milliomos visszavonultan élt és ritkán hívott vendéget. De ismeretségük első percétől fogva kivételt tett Hubayval. Gyakran látogatta meg, még gyakrabban hívta magához. Lakása valóságos múzeum volt, melynek berendezését egyéni ízlésével párosult biztos ítélettel gyűjtötte össze évtizedek alatt. A holland iskola legszebb művei lógtak a falakon, főképp Franz Hals-ok, akit mindenki fölé helyezett és Hubay nagyszerű partner volt számára, mikor a képzőművészet nagy mestereiről volt szó. De ez csak a kiinduló pont volt beszélgetésükben, — Ízelítő, s alig várták, hogy a mester-hangszerek témájára térjenek át. A Cremona-i csoda-hegedű, ez volt a remete-agglegény szívügye és olthatatlan szerelme, csakúgy, mint Hubav Jenőé. Van Hal birtokában volt egy Stradivari. Ezt kezébe venni és megszólaltatni, Hubaynak soha el nem múló gyönyörűsége. Ma este tehát nemcsak kedves barátját, hanem ezt a hegedű-csodát is viszont fogja látni.

Vacsora után a dohányzóban helyezkedtek el, szivarfüst mellett:

„Hogy is hangzott Munkácsy barátjának szép mondása?“ — kérdezte Jenőt minden alkalommal, s bár már ismerte a feleletet, behunyta szemmel hallgatta, hogy bensőségesebben élvezhesse.

Jenő pedig idézte a nagy festő szép meghatározását a hegedű alakjáról:

„A hegedű formailag tökéletes. A végtelen kifejezője, — nincs se kezdete, se vége.“

„A lelkünk végtelensége, melyet emberi kéz néhány deszkadarabba foglalt,“ — mondotta Van Hal áhítattal — „Egy hegedű: templom, orgonával, kórossal, lelkésszel és a hívők közösségével. Maga tudja, hogy hívő keresztény vagyok s az egyház talán káromlásnak ítélné hasonlatomat, de lássa, kedves barátom ...“ — s nagyon komolyan nézett Jenőre — „a hegedűért még az eretnokség vádját is vállalnám.“

„Bátran vállalhatja, s Szent Ceciliától bizonyára megkapná az abszolúciót, hiszen ő a zene szentje s az égben trónol s az Isten angyalaival muzsikál. Mit gondol, vajjon a hegedülő angyalok Cremona-hangszereken játszanak?“

„Magának mindig van egy-egy eredeti kérdése tartalékban! Hogy a hegedülő angyalok Cremona-i hangszeren játszanak-e? A teológusok ennél sokkal jelentéktelenebb kérdésekről köteteket írtak össze, nekik kellene ezt a kérdést föltenni. A magam részéről azzal válaszolnék, hogy mikor Stradivari, Amati, Guarneri és az egész nagy hegedűkészítő cég a mennyországba tette át szállását, Szent Cecilia bizonyára készíttetett velük hangszerket Isten zenekara számára. Már most képzelje el e hegedűk, csellók, brácsák mennyei tökélyét!“

„Ha tudná, milyen érzés fog el erre a gondolatra,“ — mondotta Hubay — „Mint mikor hegedűgyűjteményét nézem, mely a föld kerekégén a legszebb! ..“

„Ghimay herceg nagy konkurrensem,“ — sóhajtott Van Hal, szándékosan terelve el a beszélgetést erről a pontról — „Hallom, legutóbb Bériot Maggini hegedűjét vette meg hagyatéki árverésen.“

„Az ön birtokában van viszont a világ legremekebb Stradivárijja. Ha arra gondolok, hogy néhányszor már játszhattam rajta ..“

Szünet. Van Hal nem felel mindjárt. Aztán:

„Jules de Zaremskit kértem vacsora utánra. Azt hiszem, nemsokára itt lesz, s ha ön nem fáradt, megkérném, játsszék vele egy kissé. . . . Ügy tudom, szívesen játszik ezzel a remek zongoristával...“ — arkifejezése most aggódóvá lett, — „az én Stradivarim, melyért ön annyira lelkesedik, túlsókat hever szekrényében, és nemrégén azt súgta a fülembe: szeretné, ha Hubay Jenő egyszer már megint megszólaltatná.“

Jenőnek még éppen annyi ideje volt, hogy csodálkozva nézzen a gondolatolvasóra, mert az inas Zaremsky urat jelentette. Sápadt és beesett volt a lengyel zongoraművész arca, de tartása egyenes, mintha ezzel húzta volna alá, micsoda hősies és állandó küzdelmet vív halálos tüdőbajával. Első szava, miután üdvözölte két barátját, híradás volt, mely szájából úgy hangzott el, mint valami harmonaszó:

„Liszt Ferenc érkezik jövő héten Brüsszelbe! Személyesen vesz részt „Szent Erzsébet“-je próbáin.“

Van Hal úgy örvendezik, mintha nem tudta volna az újságot már napok óta: „Ez lesz azután az ünnep! ...

Maga egyik legjobb tanítványa, Zaremsky, képzelem, hogy örül a viszontlátásnak! S maga Jenő, sokat beszélt nekem róla, mikor Budapesten a Kreutzer-szonátát játszotta Liszttel. Nem gondolja, hogy ezt kellene Zaremsky vei ...“

„Megkaphatom a Stradivari-t? ...“ — az ujjongó Hubay eddig uralkodott magán, de most már ajkára tolt a kérdés.

„Már elő van készítve a zeneszobában“ — ismerte be végre Van Hal, az ő hangjában is öröm zengett, hogy szeretett hangszerén az ő kedves, nagy művész barátja fog játszani.

A Kreutzer-szonáta után még sokat zenéltek. Zaremsky Liszt-műveket játszott és a mester hangzott ki a fiatal művész játékból. Hubay a viszontlátás örömét ünnepelte a Stradivarival és nem volt képes a hegedűt kiadni kezéből. A „Chaconne“-t játszotta rajta, ő is, hallgatói is megmámorosodtak ezen a bűgő hangon, — valóban, a világ egyik legszebb Stradivari-ja.

Azután Van Fial felállott és egy pohár pezsgőre hívta vendégeit a szomszéd könyvtárszobába. Hubay gondosan elzárta a Stradivarit tokjába, miközben meleg tekintetével simogatta. A könyvtárban felszolgálták a pezsgőt, hol az alacsony, öblös könyvespolcok fölött Van Hal kedvenc festményei függtek, — az egész helyiség a magány és csend tanyája.

Lisztről folyt a szó és a bekövetkezendő eseményről: Zaremskynek és Hubaynak sok elbeszélni valója volt.

„A Titán nagyon megöregedett és magába vonult!“ mondotta Zaremsky. — „A nagy napok elmúltak fölötte. De remélem, hogy mi, a hívei, még a régi Lisztet fogjuk kapni.“

„Megeshetik, hogy önt majd felkéri, hogy játszék.“ — Szólt közbe Van Hal.

Zaremsky arca fölragyogott:

„Akkor úgy fogok játszani, mint még soha!“

„És tán Hubay barátunkat is megkéri, hogy játssza el vele a Kreutzer-szonátát.“

„Ha még egyszer ez a szerencse érne,“ — kiáltott fel Hubay — „életemet adnám érte!“

„Ha Liszttel játszanék, barátom, a Stradivarit vegye, melyet annyira szeret s mely önt viszonszereti. S ha Liszt elutazott s az ünnepnek vége, játsszék tovább rajta, ameddig csak jól esik és szürke köznapiainkat varázsolja ünneppé! ...“

Es miután Hubay Jenő Brüsszeli időzése idejében — ahogy ő mondotta, legboldogabb idejében, — még voltak csodák, mikor a két vendég elbúcsúzott Van Haltól, az inas a nagy előcsarnokban állott és egy tokot nyújtott át neki, melyben a világ egyik legszebb Stradivari-ja pihent.

1882 májusa olyan virágpompával köszöntött be Brüsszelben, mintha ő is Liszt Ferencet akarta volna ünnepelni. A kertek, a sétányok még jobban tarkállottak virágágyaikkal, az ódon paloták fénylettek, ragyogtak a napsütésben, mint az asszonyok, kik még egy utolsó pillantást vetnek a tükörbe, mielőtt a bálterembe lépnének. Ezúttal igazán senki se lelhetett volna hibát semmi-
ben: a város kicsinosította magát és Liszt tetszését bizonyára megnyeri. Antwerpennel és Brüsszellel, melyek most ünneplésére készültek, régi ismeretségét fogja most Felújítani, itt sok-sok évvel ezelőtt lelkesedés köszöntötte Lisztet, a zeneszerzőt és nagy, óriási sikerek kísérték.

A világ legszebb városházát megfésülték, ablakai fényesőt vertek vissza. A gyepágycsok még mélyebb zölden mosolyogtak, az utcák még takarosabbak lettek, az emberek köznapi szorgossága most ünnepi buzgalommá változót, mindenki hozzá akart járulni, hogy a zene majálisát Liszthez méltó módon üljék meg: az ő „Szent Erzsébet legendá“-jának első francianyelvű előadását.

„Micsoda felejthetetlen napok ...“ — írja jegyzeteiben Hubay. „Béke volt, békesség volt! Senki sem kérdezte, honnan jöttem, milyen nemzetiségű vagyok, a hegedűjátékomat hallgatták, a zenémmel törődtek. Más, tisztább élet volt ez; nem özőnlöttek a rendeletek, melyek békóba

vernek és fojtogatnak, terrornak nyoma sincs! Szabad volt az egyéniség, szabad volt az egyén!”

A fogadtatás pompásan ment, az üdvözlő program minden egyes fázisa csak megismétlése volt annak, miben egy hosszú életen át részeltették; a nagy embernek, akit az egész világ ünnepel és senki sem ért meg, — már ez a sorsa. De Liszt fáradt volt. A tavasz elbágyasztotta. S a vénséget legyőzni, testi fogyatkozásokon túltenni magát: erre már csak a zongora mellett volt képes, — ő, a búcsúzó-félben levő, a közelgő halál rokona. Mikor egyedül volt és fejét a billentyűk fölé hajtotta, hogy egy makacsul visszatérő akkorddal más régiókba emeltesse magát, akkor még át is tudott szellemülni, — annyira, hogy ez már szinte a boldogság érzéséhez volt hasonló, de a többi ember boldogsága, öröme, az élet zajgó ünnepei, — ezek a dimenziók már messze mögötte maradtak.

Mikor azután a nagyszabású fogadtatás minden pontja lezajlott, kötelességének tartotta, hogy hívei merész vállalkozásáért: „Legendája“ előadásáit háláját kimutassa. Bejelentette, hogy a próbákon személyesen fog részt venni. Kikötötte azonban, hogy Hubay Jenő minden egyes alkalommal vele legyen.

A brüsszeli nagy zenei közösség zavarba jött, zavara félelemmé dagadt, mert rettegetek a nagy ember bírálatától és maró gúnyjától. Zenekar és kar nagyon összeszedte magát! Eljött a főpróba ideje... Erről Hubay Jenő a következőképen emlékezik meg:

„A ‚Legenda‘ igen nehéz feladat elé állította a közreműködőket és úgy a brüsszeli énekkaregyesület, mint a zenekar heteken át dolgozott — fáradozott, hogy ennek a szokatlan zenének sajátágaival megbarátkozzék. Mikor azután a teljesen betanult Oratórium főpróbája Liszt Ferenc jelenlétében megkezdődött, természetesen mindenki feszülten leste, vájjon a mester mit fog szólni az előadásihoz. Liszt mozdulatlanul ült helyén és hallgatott; az egész főpróba alatt egy szót sem szólott. Így telt el egy óra, ő hallgatott, — két óra, hallgatott. A közreműködők egyre növekvő idegességgel pislogtak le a nézőtérén ülő illusztris kőszobor-vendéghez, kinek vénség-megviselte arcán egy vonás sem rezdült. Egyszerűen lehetetlen volt erről a merev, áthatolhatatlan arcról a tetszés, vagy visz-

szatetszés legkisebb nyomát is leolvasni. Nagynéha észre lehetett venni, hogy Liszt lehunyja szemét s ebből azt következtették, hogy talán a sok ünnepeltetéstől fáradt. De azután kiderült, hogy az aggastyán legkevésbé sem volt az.

Hosszú, kínos szünet.

Azután Liszt felállt és lassú, igen lassú léptekkel felment a színpadra. Halálos csend támadt a teremben, a légy zümmögését is meg lehetett hallani, — látták, hogy a Mester beszélni akar. A közreműködők epedve várták elismerő szavait. De Liszt mindössze hat szót mondott:

„Mesdames et Messieurs, trop de beefsteak! ...“

(„Uraim és hölgyeim, túl sok a beefsteak!“)

Mindenki, — azonnal — megértette, mit akar ezzel a mester mondani. Azt, hogy kompozícióját túl elnehezítették, súlyosították az előadók, túlságosan materialis, testi, kézzelfogható volt a zenekar játéka, a kórus éneke. Pillanatig döbbenetes csend volt, de az ősz mester azt a néhány szót olyan leírhatatlan kedvességgel mondotta, hogy kissé drasztikus kritikáját senki sem vette tőle rossz néven. Mindenki elmosolyodott, bólintott, Liszt visszaült helyére, a karmester megint jelt adott és most egyszerre minden máskép hangzott.

Liszt Ferenc hat rövid szóval megvilágította azt, amit az ének- és zenekar és a karnagy hat hét alatt sem tudott megérteni.“

Bérardi, a legtekintélyesebb belga napilap, az „Independence Belge“ tulajdonosa és főmunkatársa, nagytekintélyű ember, fényes estélyt adott Liszt Ferenc tiszteletére. A brüsszeli társaság és a művészet legkiválóbbjai voltak jelen, de Párizsból is sokan érkeztek, közöttük Saint-Saëns, Massenet és Planté, a híres zongoraművész. Bérardi ilyen alkalmakkor rendesen gazdag hideg büffével vendégelte meg a nagyszámú meghívott társaságot, de most, mikor a vendégsereg az ebédlőbe tódult, hosszú, megterített asztal várta őket, — meleg vacsorával. Mikor az inasok az első fogást tálalták fel, egy pillanatra mindenki meg volt rökönnyödvé, az egész asztal Liszt felé tekintett. Liszt maga is meglepetten nézett az elébe tartott tálba, azután vett magának. Beefsteak volt a tálon, de icipici darab csak, a rendes adagnak legfeljebb egy negyede.

Liszt gyorsan evett, s még egyszer vett a tálból, s a többiek is követték példáját, harmadszor azonban az erre az alkalomra betanított inasok már üres tálakat tartottak a vendégek elé, és sajnálkozó arccal jelezték: nincs több. Ekkor a házigazda tettetett kétségbeeséssel hirdette ki:

„Mesdames et Messieurs, trop peu de beefsteak.“
(„Uraim és Hölgyeim, túl kevés a beefsteak.“)

A móka sikerült, a társaság jóízűt nevetett és Liszt ugyancsak tettetett felháborodással kiáltotta közbe:

„Engem vacsorára hívtak ide és nem Szent legendára. Különben egy ilyen rongy kis darab hús még egy szentnek is kevés volna. Házigazdánk, Bérardi azonban rá fog fizetni erre a fősvénységre! Leleplezem őt! Bérardi lapjában annak idején Magyarország szabadságharcát támogatta s a magyar hazafiak akkor hálából legrégebbi tokaji borukból küldöttek neki. A magyar szabadságharcnak harminc év óta vége, de Bérardi még most is megkapja évenként az ő tokaji szállítmányát. Elő azzal a tokajjival! Ezzel nem fog úgy takarékoskodni, mint a beefsteak-el.“

Ahol Liszt jelen volt, zene nélkül nem folyhatott le az est; a legtöbb művésszel ellentétben, — keretes, felszólítás nélkül is szívesen ült a zongorához. Kívánságára először Planté és Zaremsky játszotta el második versenyét két zongorán. A legendás ember az egyik zongorára támaszkodva, figyelemmel hallgatta játékukat, azután megölelte a két művészt:

„Ha meghaltam, általatok tudja majd meg a világ, hogy mit értettem zongorajáték alatt.“

Azután Ő maga játszott el egy Chopin dalt a saját átdolgozásában, „azután Saint-Saëns-al második Mephisto keringójét adta elő, majd Zaremsky-vel egyéb kompozícióit. Az emberek hipnotizáltan ültek helyükön, mint mindig, ezúttal is úgy volt, ha Liszt játszott, senki se moccant, senki se beszélt egy szót se. Ő maga telhetetlen volt, egyre több és több zenét követelt. A Hubay kvartett egy új szerzeményét, az „Angelus“-t játszotta el. A koncert már két óra óta tartott. Az egyik szünetben titokzatos neszt lehetett hallani, olyan volt, mint egy rosszul sikerült, elfojtott trilla. Liszt nagy pátozzsal így kiáltott fel:

„Itt valakinek korog a gyomra! Bérardi! Gyerünk azzal a híres büffével és még inkább a tokajival.“

Liszt sokat ivott és szellemes, bizarr ötleteivel mulattatta a társaságot. Egyszerre csak felvillant tekintete és poharával kezében így szólt:

„Hubay barátom, jöjjön csak, ezeknek az uraságoknak most elmuzsikáljuk a mi tokaji borunkat!“

És már ott ült a billentyűk előtt és preludált, mialatt Hubay hegedűjét hangolta, s a vendégek sietve helyet foglaltak.

„Lássák kérem, ez az, amit ebben a Hubayban szeretek: már az első szóból ért! Azt akartam, hogy senki se tudja, mit fogunk most játszani... de mindegy .. .“ — szeretettel, hamisan nézett Hubayra, mint valami cinkos társára ... — „elég, ha mi ketten tudjuk . . . Kéznél van Joachim átíratra? Vegye elő . . . Én kívülről játszom, nem kell kotta!“

„Az átírat nincs itt,“ — felelt Hubay — „de nincs rá szükségem, kívülről játszom én is!“

Liszt — mint valami pajkos fiú — hangosan fölkacagott:

„Bravó! Hát rajta! ... Tizenhármas szám ... tán szerencsét hoz nekünk! . . . Liszt tizenharmadik rapszódia ja, melyet Joachim zongorára és hegedűre írt át. Bizony! Joachim és Liszt! ... Liszt és Joachim! ...“

Mi volt ez? Szeszély, vagy a bor hatása? Fékevesztett fantázia, mely fittyet hányt a papírra írott merev taktusoknak? A vendégek között levő zenészek és zenekritikusok jól ismerték a művet ,s mikor Liszt ujjai alatt — mint valami tűzijáték, váratlan kadeneciák, futamok, arpeggiók robbantak, ijedten néztek a szerencsétlen hegedűművészre, kinek ebben a hangrengetegben el kellett igazodnia. A meglepetés csak egy pillanatra ült ki Hubay arcára, azután erőteljesen álla alá szorította hegedűjét, daccal eltelten, mint egy mindenre elszánt harcos és vonóját végigzúgatta a húrokon. Arca kipirult, távolba mélyedt tekintetében titokzatos lángok lobogtak fel, azután lehunyta szemét. A homlokán kidagadt egy ér, — az átváltozás egyetlen nekiiramodással ment végbe: minden erejét összeszedve, idegeit koncentrálva: teljes a készenlét! Liszt Ferenc rög-

tönöz? ... No hát, a rögtönzés *az én* kenyerem, ismerem kicsi korom óta! De Liszttel rögtönözni?! Versenyt futni ezzel a teremtő zsenivel? Ilyen feladat előtt még nem állottál, — magasztosan nagy feladat ez, Hubay Jenő! . . . Liszt sátáni módon játszott, olyan megoldani valókat adott föl, amelyekre Hubaynak csak zseniális ötletekkel lehetett válaszolnia, — vagy vereségét beismernie. A hallgatóság visszafojtott lélekzettel ült, — most már tudták, mire megy a dolog. Liszt tizenharmadik rapszódiaja volt ez ugyan, de egészen újszerűen hangzott, egész másképp, mint a közismert kompozíció! Liszt nem tartotta magát Liszthez, Hubay nem Joachimhoz: egymást múlták felül, — olyan volt ez, mint egy párbaj, életre-halálra! . . . Milyen remekül tartja magát ez a fiatal művész, — csodálatosan, — méltó partner, s szabadon szárnyaló pillanat-improvizációin még Liszt se tud túltenni! . . . Végig kitart... míg végre — a rapszódia második részében Liszt fölszabadult fúriája megszállása alól, s hasonlíthatatlan virtuozitással, de most már ütemről ütemre az ön-maga írta hangjegyekhez tartva magát, — a zeneművet végigjátsza. Visszafojtott lélekzettel ül még mindenki. Liszt feláll s Hubay vállára teszi két kezét. Olyan mozdulat volt ez, mintha föl akarná rázni partnerét, mert ennek arcáról még nem múlt el a mindenre elszántság harcos kifejezése s két szeme is le volt még hunyva.

„Bravó, Hubay, a tizerahármas szám szerencsét hozott nekünk!“ — S most feldübörgött a taps, mint valami nagy hangversenyteremben, az ujjongásnak se vége, se hossza, — s hallatlan, ami itt a fiatal hegedűművésszel mesesik: őt ünneplik, Liszt jelenlétében, ahogy Lisztet szokták. S ehhez — Liszt segítette hozzá! ... Szeszély, — vagy a bor hatása?

„Mi volt ez, Mester?“ — kérdi Hubay halkán, komolyan.

Liszt int egy inasnak, magasra emeli poharát:

„A tokajit muzsikáltuk el a vendégeknek, ahogy megígértem. Egyébként ez egy Liszt-féle rapszódia volt...“ — most fenéig üritette poharát és a vendégek felé fordult . . . „Rapszódia, írták: Liszt Ferenc és Hubay Jenő!“

Két szempár szegződött Hubayra: Van Hal köszönte meg neki Stradivari-ja illetően megbecsültetését; és Alice

de Vigne kereste fénylő szemeivel tekintetét. Ez a győzelem már zenei hőstett volt. Jenő magához tért. Milyen szívesen ment volna most oda Alicehoz, hogy ezzel a leánnyal, ki olyan mélyen érezte át, ami benne, mint művészből élt, kissé elbeszélgessen. De Liszt Ferenc a félelmetes, már megint a zongoránál ült és ünnepélyesen jelentette ki, hogy ez nem lehetett az est befejezése.

„A ‚Benedictus’-t még, koronázási misémből,“ jelentette ki, partnerével nem is törődve, hisz ez tud a világon mindent.

S a Benedictus áhítatával töltötte meg a termet, mely mintha katedrálissá változott volna.

Most Hubay mondott köszönetet Vian Hálnak a Stradivariért és hegedűje csak úgy dalolt! De erre már nem következhetett semmi — minden, ami világi, szerte-foszlott, a nagy estélynek végérvényesen vége lett.

És Lisztre még számos ilyen este várt, Antwerpen nagy zeneünnepségei, „Hommage a Francois Liszt.“

Éjfél már rég elmúlt, a tapintatos Bérardi tovább nem tartotta vissza vendégeit. Brüsszel ódon utcái holdfényben fürödtek és a május mámorító illatát árasztotta szerteszét. Alice és Jenő lassan sétálva haladtak Paul de Vigne háza felé.

„Mi ez a Liszt? ... Szellem vagy ördög? ...“ kérdezte suttogva a leány. .. „Mikor abba a vad fantáziálásba fogott, úgy néztem magára, mint egy szegény hajótöröltre, kit a viharos tenger kis mentőcsónakon dobál ide-oda s aki mihamar a hullámok martaléka lesz.“

„Liszt lángész,“ — válaszolt Jenő, — „s önnön alkotta törvényeinek van alávetve. .. Nézze, kedves Alice, egyszer Schuppenzig, a hegedűművész panaszkodott Beethoven-nek, hogy képtelen az ő utolsó kvartettjeit játszani, túlnehezek és nem hegedűre írottak. Beethoven azt felelte neki: „Azt hiszi, hogy én a maga nyomorúságos hegedűjére gondoltam, mikor a kvartettjeimet írtam?!...“ Liszt se gondolt az én hegedűmre, mikor rögtönzött, azonban ...“ — hangja egyszerre a lelkesedéstől csengett, hogy kedvelt hangszerre jutott eszébe... „Tapasztalhatta, milyen mentőcsónak a Stradivari Liszt háborgó tengere se tudta elnyelni! ...“

„Megvallom, — féltettem! . . . Viszont boldog és büszke voltam, mikor Liszt kijelentette, hogy a rapszódia Lisztől és Hubaytól való.“

„Igazán féltett? ...“

Ahogy Jenő a leány előbbi szavait kérdés alakjában megismételte, hang játon gyengédség rezgett és .hála. Ez a bájos, okos leány féltette őt, — ez a néhány szó valamás színével bírt s Jenő úgy érezte, mintha Alice egy, a lelkét takaró leplet lebbentett volna fel, — szavak helyett, mert ezek a finom női ajkak nem voltak beszédek. Mos! sem felelt Jenő kérdésére, ami azonban feleletszámra ment. Egy darabig szó nélkül mentek egymás mellett. A hold sugarai, mint ezüstráma, fogták körül finom termetét, ahogy lebegve lépkedett.

„Jöjjön át Antwerpenbe Alice, nagy élményben lesz ott része, azután szép kirándulást tehetünk a l'Escaut folyón végig. Jöjjön velem Rubens városába, meglátja, nem fogja megbánni.“ Megállott és Alice keze után nyúlt.

„De hát, először is, nem is vagyok meghíva,.. . azután meg magának nem lesz egy perce sem számomra... Lisztől nem fog tudni szabadulni.“

„Ezennel kész tisztelettel meghívja ... Hubay Jenő és ez a csodaszép május, melyről Liszt Ferenc egy barátja írt versel, bizonyos Heine Henrik, ki valamikor Párizsban sokat volt együtt Liszttel.“

„Im wuudo.rschönen Monat Mai
Als allé Knospen sprangen, —“

(„Május volt, édes, csodaszép ...
A rózsza nyílott, lányom, —“)

idézte Alice, mintha szavakat keresne, hogy elkerülhesse tekintetét.

„Milyen jól ismeri Heinét .. . hogy is van ez a vers tovább? Olyan rossz a memóriám .. . csak zenére van beállítva...“

„Jó éjt,“ — mondotta Alice, — „amint látja, már megérkeztünk unokabátyám háza elé. Ő és Johanna nővérem már bizonyosan otthon vannak ... Nagyon boldog vagyok, hogy ezt az estét átélhettem, Liszt rapszódiaját és ... Hubayét.“

Másnap délelőtt Hubay vékony kötet könyvet kapott:
 „Buch der Lieder . . .“ Lírai intermezzóval egybekapcsolt
 prólógus volt az elején s az első költemény, — most, hogy
 olvassa, — eszébe jut:

„Im wunderschönen Monat Mai
 Alis allé Knospen sprangen,
 Da ist in meinem Herzen
 Die Liebe aufgegangen.“

(„Május volt, édes csodaszép,
 A rózsza nyílóit, lányom,
 Akkor kérdezte bús szívem
 Vajh' te lész-e a párom?“)

S a túlsó oldalon:

„Im wunderschönen Monat Mai
 Als allé Vögel sangen,
 da hab' ich ihr gestanden
 Mein Sehnen und Verlangen.“

(„Május volt, édes csodaszép,
 Madár dalolt az ágon,
 Akkor vallottam meg neked,
 Hogy csókjaidra vágyom.“)

Kopogtak az ajtón, egy küldönc Liszt értesítését
 hozta:

„*Antwerpenbe, remélem, együtt utazunk. Jöjjön
 holnap délelőtt Bérardihoz.*

üdvözli

Liszt Ferenc.“

Liszt Ferenc Antwerpenbe érkezett, nagyszámú csodálója kísérte oda, aki bálványa ünnepeltetését az utolsó cseppig ki akarta élvezni. Liszt jóbarátja, a flamand patrícius, Lynen Victor házában szállt meg. Megérkezése estéjén már nagy fogadtatás volt házigazdájánál, másnap pedig a „Société de Musique“ rendezett hangversenyt Liszt tiszteletére a „Société Royale d'Harmonie“ termében, ötezer ember számára volt hely ebben a csarnokban, mégis százával rekedtek künn az emberek, az utolsó helyig el volt adva minden. Mikor Liszt kíséretével a terembe lépett, a tömeg felállott és úgy ünnepelte mint

egy uralkodót. A konzervatórium igazgatója, Péter Benoit vezényelte a zenekart meg a kórust. A műsoron kizárólag flamand zeneszerzők szerepeltek, hogy Liszt a fiatal komponista-generációval megismerkedjék. A műsor második részében ezer fehérbe öltözött gyermek gyűlt össze a pódiumon s egy kardalt adott elő, mely Lisztnek annyira tetszett, hogy meg kellett ismételni. A következő napon zenés mise volt az antwerpeni katedrálisban, egy XVI-ik századbéli egyházi zeneművet játszottak, Liszt egyik kedvenc miséjét.

Király és Abbé egy személyben, úgy ült helyén a mester, lehajtott fejjel, míg az utolsó ütem elhangzott.

Vasárnap reggel Liszt hajóra szállott s az egész gyönyörű napot a L'Escaut folyón töltötte. Este felé, a fedélzeten magához intette Hubayt s a gyönyörű tájra mutatva, így szólt:

„Nagyon szép folyó! ... De mennyivel szebb a mi Dunánk!“ — „A mi Dunánk“, — ez megint csak vallo-más volt: Liszt magyarnak mondotta magát, ahhoz a nemzethez tartozónak, melynek öléből született.

E napon Lynen búcsú-estélyt rendezett házában. Vacsora után megint zene volt, — még egyszer összeültek a legkiválóbb művészek, hogy Lisztnek felejtetlenné tegyék belgiumi ünnepnapjait.

Liszt és Zaremsky négy kézre írott Schubert-indulót játszottak két zongorán. Majd koronázó miséjének Benedictus-át adta elő Liszt Hubayval s a hangversenyt Antónia Kufferath, az énekesnő és Blavaert, a basszista fejezték be Liszt-dalokkal.

Lynen mintegy négyszáz vendéget hívott meg. Mikor a hangversenynek vége volt, senki se mozdult helyéről, mindenki valami eseményre várt. Liszt még a zongora mellett ült és Lynen-nel, Hulbayval és néhány (hölgygel) beszélgetett: semmikép sem akart tudomást venni a feszült várakozásról, mely a játékára még mindig éhes hallgatóságból feléje áramlott. Végre Lynen figyelmeztette, hogy senki sem mozdul helyéről, de a mester tagadólag rázta fejét. Ekkor Lynen így szólt:

„Mester, hát Antwerpen nem kapja meg azt az ajándékot, melyet Brüsszelnek juttatott?“

Liszt szó nélkül a billentyűkre tette kezét s néhány pillanatnyi gondolkodás után egy Chopin-Nocturne-t játszott, olyan nagyszerűen, hogy mikor bevégezte, megint csak nem mozdult senki. Liszt arcán már türelmetlenség látszott, amikor nagy tálcákon bort hordtak körül az inasok. Azon a tálcán, melyet Liszt elé tartottak, egyetlen kehely volt, vert ezüstből.

„Mester, nem kóstolná meg Antwerpen tokaji borát?” kérde Lynen.

Liszt kezébe vette a kelyhet s fölemelte, jól megnézte. Arcáról eltűnt a türelmetlenség nyoma és kedvesen mondotta Lynennek:

„Ez finom gondolat volt öntől. Hát igyunk házigazdánk egészségére...” Nagy éljenzés és Liszt tovább folytatta: „Szó sincs róla, Lynen, Antwerpen tokaji bora éppen olyan hamisítatlan, mint Brüsszel-é, az is, ez is hazánkából való . . . Ami pedig ezt a remek kelyhet illeti... Jöjjön csak közelebb Hubay.. . úgy nézem, Lynen merényletet tervezett ellenem, — de maga ellen is. Nézze csak ezt a kelyhet! Az öt hangjegy-vonás aranyból és a hangjegyek gyémánszemekből vannak kirakva. És micsoda melódia ez? Úgy-e, eláll a lélekzete, Hubay? Micsoda ravaszul kifundált merénylet, az én tizenharmadik rapszódiam bevezetését drágakövekkel kirakni s ezzel a kehellyel megkínálni engem! A tizenharmadik, Jenő, a brüsszeli keserű kehely! ...“

„Vendégeim remegnek izgatott várakozásukban ... Antwerpenben egyébről sem beszélnek, mint az elmuzsikált tokaji csodás esetéről...”

Kis gondolkodás után így szólt Liszt:

„No, Jenő, — bár az ilyen rögtönzések másodszor már nem hatnak, ne játsszuk el mégis a tizenharmadik rapszodiát? *Kettőnk* rapszodiáját?”

Lynen elérte célját, estéje befejezése méltó párja lett a Bérardi-ének. Hubay pedig most tapasztalhatta igazán, micsoda mágikus varázs lakik Lisztben. A mester istenítése sokszor már groteszk alakot öltött, de a rapszódia befejezése után olyan ujjongásban tört ki a hallgatóság, mely minden eddigi Liszt körül lezajlott tumultuson is túltett. A négyszáz vendég, helyéről felugorva, egyszerűen megrohanta a mestert. Az asszonyok Lisztre vetették

magukat, kezét csókolták, a reverendáját, a haját! Liszt nyugodtan tűrte mindezt, szüksége volt a tömjénre, az imádat életszükségletévé lett és megfiatalította. És szerette is az embereket, főképp a fiatalságot és nem annyira hiúságból, mint emberszeretetből történt, hogy nem vetett gátat az extázis túlzásainak, — hiszen önnön alkotásainak is extázis volt a szülőanyja. Liszttel együtt persze Hubayt is megostromolták, s neki is le kellett mondania az ellentállásról, a hallgatóság ünnepelte Liszt munkatársát, aki újra komponálta vele a tizenharmadikat, a Liszt—Hubay rapszódiaát. „Hommage a Francois Liszt — Hommage a Jenő Hubay!“ S Hubay nemcsak a mester mágikus varázsát érezhette, de önmagáét is. Liszt végre kiszabadult a tömegeből, megölelte, megsókolta Jenőt és kijelentette:

„Nos, Lynen, Antwerpen megkapta a tokajiját és én megkaptam a kelyhemet. Ez az este mindig drága emlékem marad. Antwerpen viszont ne felejtse el, hogy a vén Liszt a fiatal Hubayval eljátszotta neki a tokaji bort!“

Liszt Antwerpenből való elutazása előtt még bizalmasan elbeszélgetett Jenővel, aki megemlékezett a Lynen estély ériői és így szólt:

„Hétesztendős voltam, mikor apám magával vitt a „Szent Erzsébet legendája“ előadásához. Tizenhétéves koromban játszottam önnel, Mester, a Kreutzer szonátát. Eddigi életem legnagyobb élménye: Liszt Ferenc!“

A magasan fekvő terrasról, ahol ültek, a mester a távolba tekintett és hallgatott, — hosszan. Majd halkán megszólalt:

„Gyermek voltam még és Bécsben hangversenyeztem, amikor a süket Beethoven homlokon csókolt. Ma aggastyán vagyok s a halálra készülök, de lelkemben még úgy ég Beethoven csókja, mintha azóta egy perc se telt volna el. Kedves Jenőm, maga se felejtse el soha a Brüsszel-i és Antwerpen-i napokat, jusson majd eszébe, hogy építettük fel közösen játékunk szabadon eleresztett fantáziájával zenei elgondolásunkat és hogy örültünk egymásnak. Beethoven csókjának folytatása volt ez. Most megkapta én tőlem és maga tovább fogja majd adni másoknak, annak jeléül, hogy a Szellem örök és független a testi buroktól. Adja majd tovább az örök élet szent sza-

vát és ezt a csókot és maga is gondoljon rá a kétségbeesés és lelki gyötrelmek napjaiban. És ha még egyszer találkozánk, majd ismét elbeszélgethetünk Beethovenről. Remélem, mihamar láthatom magát majd, kedves Jenőm!”

Véget értek az ünnepnapok. Liszt Párizsba utazott. Jenő megkísérelte, hogy szokott erélyességével visszazökentse magát a mindennapi munka kerékvágásába. De tiil tartós, túl hatalmas volt a benyomás, melyben az utóbbi napokban része volt, s akarata ellenére is arra az emberre gondolt, ki hasonlíthatatlanul több volt, mint a tömegek varázslója, — mert a lelkek mágusa volt; s Jenőnek Liszt utolsó mondása járt az eszében: „Adja majd tovább az örök élet szent szavát és ezt a csókot és maga is gondoljon rá a kétségbeesés és lelki gyötrelmek napjaiban.“

Liszt, a nagy ember, a teremtő zseni elérte azt a szédítő magasságot, melyről halandó csak álmodhatott és mégis beláthatatlan magasságban fénylett az ő szintje fölött mint álló csillag, Beethoven csókja! — Jenő ezzel a mértékkel mérhetett és megkérdeshette önmagától: mit jelent Beethoven és milyen iszonytató magasságokat és mélységeket rejt magában az emberi lélek. Kollegáival nem igen beszélgethetett erről a kérdéstről, kikről meglepetten állapította meg, milyen messzire esnek e szavak értelmétől. Csak Alice de Vigne volt ehhez a témához való partner, ki egyszerű szavakkal mélyen járó, vagy magasan szárnyaló gondolatokra világított rá:

„Maga sok, sok gyermeknek szellemi apja“ — mondotta, — „tanítványai a maga kezéből kapják az életet. Azoknak adja majd tovább a Lisztől kapott Beethoven csókot. E csók új Szellem szülőanyja lesz, mert Szellemtől lett!”

A fiatal leányra bámult. Amit Alice mondott, az anya szava volt, s a szeretet, mely kicsengett szavaiból, ritka mód természetesnek hatott. Ez a szép leány szerette őt és idáig semmiféle női lény nem férközött ilyen közel

lelkéhez, még Lilian Cartwright sem. Mily szép is az élet, gondolta Jenő, — és mi minden széppel és naggyal ajándékozta őt meg! Egy szegény gyerek kelt vándorútra, hogy keresztül verekedje magát. Hét esztendeje múlt és azóta .. Liszt és Vieuxtemps, szerelmek és barátságok között siker és emelkedés!

Milyen igaza volt apai barátjának, Frangois van Halnak, mikor a Liszt-ünnepnapok után, halk hangon, meleg szeretettel és őszinte csodálattal ezt mondotta:

„Maga istenáldotta ember, Hubay; gyönyörű, csodás élet vár önre! ...“

Igen, csodás volt az élete, de Hubay jól emlékébe véste Liszt szavait és azt mondotta magában: „Ha Isten csodás étellel áldott meg, kötelességeket is rótt érte rám.“ S a rászabottakon túl önként vállalt magára messze ágazó, sokszor súlyos kötelességeket. Mesteriskolája hamarosan híressé lett, messze világrészekből jöttek tanítványok hozzá és ha igazi tehetségre bukkant, nem kímélte pénztárcáját és idejével sem takarékoskodott. Az erejét pedig megtízszerezte, hogy minden kötelességének eleget tehesen.

Élt abban az időben Brüsszelben egy hegedűtanár, egyike azoknak a teoretikusoknak, kik minden hangot, minden egyes vonómozdulatot, ujjrakást nagyhasú könyvekben írnak le és okolnak meg, — terméketlen pedagógus, kinek műhelyéből csak közepszerűségek kerültek ki. Hubay első nagy tanári sikereitől a teoretikus haragra lobbant: micsoda szégyen ez a belga fővárosra! Egy huszonhárom esztendő s jött-ment tacskó merészel Wieniawski és Vieuxtemps tanári székében terpeszkedni és uralkodni! És ha olyan kitűnő tanár, miért nem írt még soha egyetlen sort sem a hegedűjáték és a hegedűpedagógia lényegéről? . . .

S a fiatal Hubay sikereitől tajtékoz tanár úr nem nyugodott addig, amíg egy társaságban, melyben Brüsszel legkiválóbb zeneművészei és egyéb befolyásos előkelőségei voltak jelen, kihívóan az arcába nem vághatta Jenőnek, — nem lovagi keztyűjét, — de a következő professzori kérdést:

„Ön az új Paganini, — legalább a párizsi lapok ezt írták, — és Vieuxtemps díszes székében ül, tisztelt Hubay

tanár úr! Rendben van! De meg tudná nekem uraságod mondani, hogy kell a hegedűn egy skálát kifogástalanul jól lejátszani? Hadd hallom, hogy kell játszani? ...“

„Tisztán“, felelte Hubay komolyan és határozottan. A társaság felkacagott, Hubay győzött.

Gevaert igazgatóhoz való barátsága egyre jobban elmélyült, a direktor szerette, művészi törekvéseit megértette és tőle telhetőleg támogatta is. Baráti kapcsolatokat csak szorosabbá tette, mikor Gevaert, aki csak úgy duzzadt a humortól, észrevette, hogy Hubay méltó társa ezen a téren is.

Volt Hubaynak egy tanítványa, aki valahonnan a Levanteről került a brüsszeli zenekonzervatóriumba, ép-úgy lehetett macedón, török vagy görög, egyetlen nyelven s.e beszélt jól, a konzervatórium nyelvén, franciául is elég közepesen. A neve romantikusan hangzott, sőt félelmetesen, nem elég, hogy vezetéknévén Darmaros-nak szólították, a keresztnéve Themistokles volt. Spárta jutott az ember eszébe, Trója, a faló, vér és sors-tragédia. Themistokles maga azonban elég jámbor fiú volt s nevének harciasságát enyhítette az is, hogy erősen selypített. Elég jól hegedült, de nem annyira, hogy a tanév végeztével a „premier prix“-t, az első díjat megkaphassa. Darmaros a vizsga előtt megtudta valahogy a hiób-hírt és Hubay lakására sietett... Bekopogtatott.

„Szabad,“ kiáltott vígan Hubay.

De vígsága hamarosan meglepetéssé változott, mikor Darmarost látta belépni szobájába ki észrevehetően izgatott volt.

„No, mi az, kedves Themistokles?“

„Mofiő lö profesőr,“ — kezdte Darmaros fojtott hangon, — „én megtudtam, hogy nem kapom a premier prix, az elfő díjat... éf megírtam az én apámnak, ő egyéneien jött ide Brüffelbe éf befélmi akar a mofiő lö profef örrel...“

„Rendben van fiam, hát holnap ...“

„Nem holnap, mofit mindjárt akar...“

„Hát jó, menjen érte...“

„Nem kell! Itt van az ajtó előtt!“

„Jó, fiam, eressze be.“

Idősb Darmaros Themistokles belépett.

Ölnyi magas, széles vállú, harcsa bajuszú ember, vérben forgó szemekkel. Röviden beszélt de velősen:

„Jónapot. Kap a fiam az első díj, vagy nem kap a fiam?“

„Nézze, kedves uram, ez Gevaert igazgató úrtól függ,“ — felelte Hubay csillapítótag és szelíden. „Kedves fia remekül hegedül, Darmaros úr ...“

„Hát okkor? ...“

„Igen, de az első díjat csak a legremekebbül hegedülő tanítvány kaphatja.“

„Rendben van!...“ szólt az óriás, most egészen szelíden. És a világ legtermészetesebb hangján tette hozzá: „Mennyiben fiam, Darmaros Themistokles nem kap első díj, direktor Gevaert én lövöm le, mint egy kutya!...“

„Az Isten szerelmére, Darmaros úr!“

Idősb Darmaros már az ajtóban állott, mélyen meghajolt Hubay felé. — „örülök, hogy volt szerencse. És Gevaert igazgató lelövöm mint egy kutya!“ — S azzal, miután fiát előbb kipenderítette az ajtón, eltűnt.

Hubay megijedt. Egy ilyen Darmaros mindenre képes. Mit volt mit tenni, kocsiba ült és vágatott a konzervatóriumba. Gevaert a szobájában, íróasztala mellett ült, s Hubay azon melegében elmondott neki mindent. Gevaert nem nagyon rendült meg az elbeszélésen.

„De igazgató úr ilyen egykedvűen ül itt? Én rohannok a rendőrségre és feljelenteni ezt az ...“

„Hiába, először is nincs tanú a dologra, másodszor nem akarok botrányt, a lapok megírják ..“

„De az ég szerelmére, ha ez az ember agyonlövi igazgató urat, az nem botrány? S ez az örült mindenre képes! Ez lelövi igazgató urat!“

„Nem fog lelőni!“

„Hogy akadályozza meg?“

„Maga nem ismer engem, Hubay barátom, ha azt hiszi, hogy ilyen esetben elvesztem a fejemet!“

„Hát mit fog tenni?“

Gevaert nem válaszolt mindjárt... Szépen ápolt szakállába markolt, megvakarta az állát s azután nyugodtan, mély bölcseséggel így felelt:

„Hogy mii fogok tenni? . . . Hát azt, hogy Dar-
maros Themistokles — megkapja az első díjat! . . .“

Hubaynak ebben az időben egyetlen magyar tanítványa volt, a rendkívül tehetséges Petykó Imre. A fiú amolyan vad zseni volt, imádta mesterét és mégis sok kellemetlenséget szerzett neki azzal, hogy a mindennapi élet diktálta szabályokkal, — ezeket nyárspolgári külsőségeknek nevezte — semmit sem törődött.

Egyszer például késő ősszel, jó hideg időjárásban, megkésetten érkezett az intézetbe. Beront az osztályba, fésületlenül, csapzott hajjal, vékony felöltőben, gallérja felhajtva, meztelen lábán papuccsal. Felöltőjét nem veti le, helyére ül . . . Hubay professzor úr magyarul aposztrofálja, hogy a többi növendék ne értse. „Jöjjön csak ide, Petykó, mi ez, miért ilyen fésületlen, mosdatlan? . . .“

„Tanár úr, kérem, elaludtam, nem akartam sokat késni, hát, ahogy az ágyból kiugrottam, rohantam ide.“ Kigombolta felöltőjét, alatta kétes tisztaságú hálóinge és semmi más.

„Takarodjék haza, s ne merje lábát többé így be-
tenni ide — épp egy magyar hoz szégyent az osztályomra!
Mars!“ Petykó búsan engedelmeskedett.

Bármilyen szigorú hozzá imádott tanára, Imre azéri nem szűnik meg őt szeretni s hamarosan bizonyosságát is adja rajongásának.

A professzor úr a Hotel de la Poste-ban ebédelt állandóan s kényelmi okokból minden elsején fizette ki számláit. Nem egyszer hívta meg a léha, bolondos, tehetséges Petykót is ebédre.

Hosszabb hangversenykörút után a hónap végén érkezett vissza Jenő Brüsszelbe. Elsején kéri számláját a hotelben és meglepetéssel állapítja meg, hogy kéthetes távolléte ellenére havi számlája sokkal nagyobb a rendesnél. Nézi a tételeket: több üveg pezsgő, havanna szivarok, egyiptomi cigaretta szerepel rajta.

„Mi ez?“ — kérdi a pincértől.

„Monsieur Petykó volt itt több osztálytársával vacsorára, mint ‚monsieur le professeur’ vendége.“

Hubay maga elé idézi Petykót s eléje tartja a számlát:

„Mi ez, Imre?“

Petykó csöppet sem jön zavarba és a világ legtermészetesebb hangján adja meg a felvilágosítást:

„Olvastam az újságban, hogy tanár úrnak milyen óriási sikere volt Párizsban. Gondoltam, ezt a diadalt meg kell ünnepelni. Meghívtam az osztályt és ittunk a tanár úr egészségére.“

A tanár úr elnevette magát és fizetett.

Szegény Petykó azonban úgy látszik, túlzseniális volt, néhány évvel később elmeógyógyintézetben fejezte be fényesnek ígérkező életpályáját.

Este viszont a „Restaurant Globe“-ban volt törzsasztala Hubaynak, ahol élvezetes órákat töltött, nagyszerű impressziókat szerzett művész barátai társaságában.

A törzsasztalnál olyan emberek között ült, mint Maurice Maeterlinck, Verhaeren, Rodenbach, Paul de Vigne, Servais. Ennél az asztalnál eszmék születtek, hatások keletkeztek, melyek érezhetőkké lettek az egész európai szellemi világban, hangok emelkedtek, melyek nyomán erős visszhang kelt. Az új dráma, az új költemény, a képzőművészet új formája kezdett ezekben a beszélgetésekben kialakulni és ha a meztelen Monna Vanna ősalakjáról és titkáról, vagy a méhek és hangyák misztikus életéről esett szó, volt ott valaki, aki feszült figyelemmel hallgatott, tanult, művelődött, — s ez a jó tanuló Hubay tanár úr volt.

1883-ban Hubay Henri Wieniawski fivérével, Wieniawski József zongoraművésszel zenei közösségre lépett s a két művész a „Palais des Beaux Arts“-ban szonáta-estét rendezett, melyek Brüsszelben a legkedveltebb és legértékesebb művészi eseményekhez tartoztak. Márciusban utoljára játszott Párizsban Padeloup vezényletével, mely alkalommal Vieuxtemps Fis-moll versenyét adta elő.

Mikor a Wales-i herceg Brüsszelben időzött, a Konzervatórium tiszteletére nagy estét rendezett. Ezen a belga király, II. Lipót is megjelent. Gevaert igazgató a kvartett négy tagját bemutatta a belga királynak, aki ezen az estén

hallotta Hubayt először és most hosszasan elbeszélgetett vele. Rendkívül kegyes volt Hubayhoz s a beszélgetés végén sajnálkozásának adott kifejezést, amiért nem zeneértő. Hubay megpróbált udvariasan ellentmondani, mire a király ezzel búcsúzott el tőle:

„Hagyja csak, kedves Hubay, én bizony egy kukkot sem értek a zenéhez. Mindössze csak annyit mondhatok: azt hiszem, a világon nincs lármásabb, zajosabb ország, mint ez az én kedves Belgiumom. De jó népem ingyen szolgál nekem lármával. A zene az egyetlen olyan zaj, amely sok pénzbe kerül.“

Változatosságokban gazdag volt Hubay brüsszeli élete, rendkívül sok érdekes személyiség fordult meg a belga metropolisban.

1884-ben Rubinstein Antal érkezett oda, Liszt mellett a legnagyobb zongoraművész. Antwerpen monstre hangversennyel ünnepelte az orosz hírességet, kit „Nero“ című operájának bemutatója hozott ide. A nagy hangversenyen a Hubay kvartett Rubinstein G-moll négyesével vett részt. A zeneművet Liszt egy tanítványa Mehlig-Falk asszony meghívására ennek lakásán Rubinstein jelenlétében próbálták. A harmadik tétel után Rubinstein felugrott és zokogva rohant ki a szobából. A háziasszonynak meglehetősen fáradságába került, míg az izgatott művészt vissza tudta a közreműködőkhöz csalni.

„Soha, soha, ilyen gyönyörűen, ilyen tökéletesen nem hallottam az én kvartettemet játszani,“ — kiáltotta, miközben egyre fojtogatta a sírás. — „Négyestek csodálatos játéka lelkem mélyéig megrendített és egész, küszködésekkel, kínokkal teli életemet láttam magam előtt... Oh! hogy köszönjem meg nektek ezt az órát, barátaim!...“

A hangversenyen igen nagy hatása volt a zeneműnek és Rubinsteint ünnepelték.

Nyári szünidejét hazájában tölti családjával.

Bőkezűen, szeretettel, jóságosan nyújt segítséget rokonainak, ha szükség van rá. Ezidőtájt családjának egyik-

másik tagja szorultságában hozzá fordult és ő fáradhatatlanul segített, ahol kellett. Károly bátyja sűrűn fordul hozzá: „A háromszáz frankot megkaptam, hálásan köszönöm, ha májusban tudnál még vagy kétszázat nélkülözni, nagyon leköteleznél velem. . .“ Egy hónappal később: „Pénzes leveledet a 400 frankkal megkaptam és mindjárt utána a másodikat háromszáz franknyi tartalommal. Bordeauxi sikerednek nagyon megörültünk, annyival is inkább, inert tudjuk, mennyit intrikálnak ellened és milyen nehézségekkel kell megküzdened. Majd legyőzöd őket, mert az olyan tehetségnek, mint te, nyitva áll a világ. Magamnak is ezer aljassággal és hitványsággal kell itthon megküzdenem, de nem fáradok bele és nem adom föl a harcot...“

Nem könnyű a dolga, sok kötelezettségnek kell eleget tennie, de éppen ő az, aki nem enged, aki nem adja föl a harcot és zúgolódás nélkül tesz eleget mindannak, aminek teljesítésére kötelezte magát. S ilyen maradt élete végéig: adott, segített, támogatott, anélkül, hogy magára tekintettel lett volna és inkább önnön igényeit fokozta le. Persze, a be nem avatottak mindezt más szemmel nézték, — ki az, aki eleget ad? És ha mindenedet, odaadtad másoknak, még mindig keveset adtál és egoista voltál és maradsz!

A Brüsszel-i városerdőben, a remek Bois de la Cambre-ban másról csattogott a fülemüle, másról füttyült a rigó és ezeket hallgatta Jenő.

Tavasszal már korán reggel talpon volt és kísértelt ebbe a bájos erdőbe, hol madarai társaságában, — száz zenei ötletet formálva fejében, — járt föl s alá. Itt, a kellemes csendben könnyen ment a komponálás és jegyzőkönyvének lapjai hamarosan megteltek finom, ornamentyszerű kotta-fejeivel. Sokat és nagy lelkesedéssel komponált ezidőtájt. Gevaert óhajára hegedűversenyt írt brácsára, francia dalok születtek meg gyors egymásutánban, egy szonáta is elkészült: zongorára és hegedűre. A napnak ebben a szakában Hubayn kívül csak egyetlen ember sétált ott még, Monsieur Buls, Brüsszel polgármestere és újjáteremtője.

„No nézd csak, nézd, a mi kedves mesterünk, Hubay Professor! . . .“ köszöntött rá Jenőre, aki közben leült

egy padra és jegyzőkönyvébe merülve komponált. — „Munka, mindig csak munka . . . ön mellé ülhetek öl percre?“

Az öt percből rendszeren félóra lett. Buls polgármester úr értett hozzá, hogy kell hallgatójában városrendezési tervei iránt érdeklődést keltenie és Hubay türelmes hallgatónak bizonyult. Az ifjú mester sokat tanulhatott tőle, mert később rendkívül ügyesnek, válogatott ízlésűnek és praktikusabban gondolkodónak bizonyult az építészettel összefüggő összes kérdésekben. Félórai beszélgetés, illetőleg monológ után Buls fölállott és barátságosan így búcsúzott: „Nem akarom szorgos munkájában zavarni. ..“ És másnap reggel még alaposabban zavarta őt szorgos munkájában, mint eddig.

A második és harmadik Csárdajelenet (Op. 13 és 18), egy Elégia, Largetto és „Contemplation“ (op. 14), több kisebb szerzemény hegedűre és zongorára, a Románc (op. 25), dalciklus Hugó Victor verseire (op. 12), négy férfi vokál-kvartett (op. 16), Dalok Sully Prudhomme és Lucien Pathé szavaira (op. 7), Petőfi-dalok (op. 19), Dalok Vacarescu Helen költeményeire (op. 23), Négy férfikar (op. 24), — mindez gyors egymásutánban született meg, nagy kompozícióihoz szinte széljegyzetek alakjában írva. Ez utóbbiak között az opus 21: „Concerto dramatique“ volt. Ezt Joachim mesternek ajánlotta, ki szívből jövő köszönetet mond neki érte s alig hogy futólag áttanulmányozza, már a legnagyobb elismerés és dicséret hangján ír neki.

Hubay ezt a szerzeményt egy a „La Monnaie“ színházban tartott népszerű hangversenyen játszotta el. Ebben a hegedűversenyben drámailag kifejezett nagy emberi érzések egyesülnek az ifjúság varázsával, s az egész: győzedelmes, ellenállhatatlan poézis. Ezt a zenedarabot olyan hegedűművész írta, ki hangszerének legrejtettebb titkát is ismeri. A közönség tombolt az elragadtatástól. A belga kormány, az arisztokrácia, Caraman-Chimay herceg, a belga és a francia művészet képviselői, azonfelül két orosz komponista: Borodin és Rimsky-Korzakoff, meg Caesar Cui voltak ott és ünnepelték Hubayt. A „Concert dramatique“-nak olyan hatalmas sikere volt, hogy újra meg újra meg kellett jelennie a pódiumon s végül ráadásképen

egy Svendsent, egy Wieniawskit és Csárdajeleneteinek egyikét is el kellett játszania. A sajtó lelkesedéssel leli hasábookban emlékezik meg a zeneszerzőről s előadó művésről.

A hangverseny utáni napon már a kora délelőtti órákban zsúfolásig tele volt Hubay fogadószobája vendégekkel. Hívei, barátai, bámulói voltak ott, hogy nagy zeneszerzői diadalához szerencsét kívánjanak. Vidám poharazás és beszélgetés közt ül a vendégsereg, mikor az előszobaajtó felől heves kopogás hallik.

A házigazda „tessék“ kiáltására Darmaros Themistokles rohog be. Hubaynak az a bizonyos tanítványa, ki Gevaert igazgató bölcs óvatosságából kifolyólag, mellyel saját testi épsége iránt viseltetett, tavaly az első díjat kapta. Ezúttal Themistokles szemei forogtak vérben, mint tavaly a papáé, s kezében napilapot lobogtatott.

„No, mi az, kedves Themistokles? ...“ kérdi Hubay.

„Tetfet eft olvafni?“

„Mit, Themistokleském?“

„Eft Eft a kritikát!“ — És átnyújtotta Hubájának a napilapot.

És Jenő hangosan olvassa föl barátai előtt egy zuglappal róla szóló következő kritikáját:

„Le concert de Monsieur Hubay était très longue, mais certainement très ennuyeux!“

(Hubay úr koncertója nagyon hosszú, de mindenképen nagyon unalmas.)

„Na és, Themistokleském?“

„Éf kérem?! Ez a bitang meréfkedik ilyefmit írni az én imádott mefteremről! Mofit megyek egyenefen a ferkeftőféggve, éf addig pofozom a gazembert, amíg élet van benne!“

Jenő csillapítótag fogta le a vérszomjas ifjú már fenyegetőleg felemelt jobbját.

„Ne, Themistokleském, ne tegye, kérem, ne tegye ezt! Mondjon le róla!“

Bősz Themistokles reá néz.

„Aft tetfik mondani, hogv ne tegyem?“

„Azt!“

„Na jó! A mefter kedvéért nem tefem! Aláfolgája!“

S az előbb még vérszomjas, de máris lecsillapult görög hős, kirobog az ajtón.

Ez a derús kis história bizonyos tekintetben rendkívül jellemző Hubayra. Hosszú életében számtalan humoros, följegyzésre érdemes dolog történt vele, de baráti körben, ha derús emlékeiről beszélt, legszívesebben a levantei fiú históriáját hozta elő, melyben ő maga mondhatta el, milyen kegyetlenül szólt le egy újság legkiválóbb műveinek egyikét. Derús világnézetére, fölényessé gére, de szerénységére is egyképpen jellemző adat.

Ez a „Concerto dramatique“ később Európa valamennyi nagy hangversenytermét meghódítja.

A kompozíció zeneileg szélesben megalapozott, szerkezete, mesteri. A „Suite“ után, melyet Algírban komponált, ez a verseny jelzi a virtuóz és lírai meglátásokból a nagy szimfóniai formákhoz való fölemelkedése kezdetét. A három tétel az akarás és a tudás egyensúlya: az Allegro appassionato» lendülettel teljes, elragadó és abszolút biztonsággal kidolgozott. Az Andante ma non tanto-ban művészi és hatásosan dominál a hárfakiséret s a zeneműnek ez a része dallamos poézissal és melegséggel telített, míg az Allegro con brio jelzésű befejező tétel technikai fogások boszorkányságával, rengeteg lehetőséget nyújt a hegedűművésznek, hogy tudásának korlátlanságáról bizonyosságot tegyen. A kísérel hangszerelésén meglátszik, hogy Hubay már fiatal korában biztosnak érezte magát ezen a területen, de azonfelül rendkívül finom ízlés is jellemezte: a hangszerelést Massenet-nál tanulta és jól érteit úgy a raffinált hatásokhoz, mint a csodás tarkaságú hangszínek alkalmazásához. Es ha az ember jól odafigyel, mindezek fölött a zenei impresszionizmus elemeit is felfedezi a zeneműben. Ehhez különben Hubay szellemi lényisége mindig közel állott.

A „Concerto dramatique“ három tétele egymásba olvad és felbonthatatlan zenei-gondolat és invenció-egységet alkot. S mégis, minden egyes tételnek önálló a befejezése.

Az első, az Allegro Appassionato a főmotívummal kezdődik, melyen később a szólóhegedű egész passage-műve felépül. A szólóhegedű Quasi-Recitativo-val indít, mely aztán álmodozó dallamba olvad föl és a főtémába vezet át. A G-Dur melléktémát előbb a zenekar viszi a vezérhang trilla-szövevényébe, hogy aztán ez vegye át. Az utána következő passage-nak alapja az egyes számú motívum; keresztülvitele után a vezérlő téma erőteljesen tér vissza, de aztán kadencia-szerű passage szakítja félbe, hogy az első, most már pregnánsahul föllépő dallamra visszatekintve ismét enyhén a B-Dur melléktémába csússzon át; azután ugyanez a téma A-moll-ban tüzesen visz az első tétel befejezéséhez.

A második létei, Andante ma non lanto, D-Dur, a zenekar gyengéd bevezetésével kezdődik, melyet hárfa támogat. A főtémát a szolóhegedű vezeti be, s a keresztülvitel tematikus fölépítésére is szolgál. A melléktétel után, melyet a zenekar Cis-Durban készít elő, a hegedű dallama a megfordított témán A-Dur-ban kulminál. A keresztülvitel után a főtéma fortissimo lép be s később a tétel pianissimo-ban hangzik el.

A harmadik tétel főtémáját, Allegro con brio, A-moll, a zenekar rövid bevezetése után, melyből ennek a tételnek a főmotívuma hangzik ki, szenvedélyesen vezeti be a vezérhang; D-mollba modulál és ebben a hangnemben tartott a melléktéma is. Ezt a klarinettek veszik át s utána a szolóhegedű széles dallama következik. Az Andante főtémáját itt motívumosai használja föl a komponista a keresztülvitelben, aztán az utolsó tétel főtémájába olvasztja és később, mikor a főtéma újra föllép, gyorsabban, $\frac{3}{4}$ ütemben tartja fenn, egész a tétel befejezéséig.

1885 december 20-án vonós-négyesével éppen próbát tartott lakásán, mikor Károly bátyjától sürgönyt kapott, hogy apjuk súlyosan megbetegedett. Rögtön csomagolt, de már megérkezett a második sürgöny, apja halála hírével. Hazautazott a temetésre, azután visszatért Brüsszelbe.

Máris újabb siker híre várta: ötödik opusát, az Algírban komponált „Suite“-et Godard vezényletével előadták egy este Párizsban. Reyer, a Journal des Débats zenekritikusa igen behatóan foglalkozott cikkében ezzel a művel, és megállapította, hogy Hubay most már végkép megtalálta szellemi kifejezési formáját és hogy Suite-je mesetermü.

Igen sok följegyzése volt már együtt nagy zenekarra tervezett első szimfóniájához. Concerto dramatique-jenek befejezése után azonnal hozzá is fogott a kivitelezéshez. Épp ez időtájt kapta kézhez barátja, Ciprien Godebsky, a szobrász meghívóját, hogy jöjjön sietve Párizsba, hol meglepetés vár rá. Ugyanekkor Camille Flammarion, a világhírű csillagász is ír neki, hogy szerencséjének tartaná, ha Jenő barátját Párizsban üdvözölhetné. Hubay rajongói és valamennyi barátja tárt karral várják. Hirtelen elhatározással szabadságot kér és Párizsba utazik. Godebsky arról volt közismert, hogy népszerű művészetével szerzett nagy jövedelmét két kézzel szórta, szerette a szép életet és pompás estélyeivel fűszerezte, melyek

csak napfelkeltekor értek véget. Ezúttal Hubay barátai gyűltek össze nála. A Flammarion házaspár, Alphonse Daudet, Massenet, Delibes, a Munkácsy pár, Fauvel doktor, — az összes régi barátok veszik körül Hubayt, kényeztetik, szeretik. Ünnepi programja is volt az estnek. Victor Hugó verseit szavalták, zongoraművészek játszottak, aktuális jeleneteket adtak elő. S most jött a Hubaynak' szánt meglepetés: váratlanul Jeanne de Vigne kisasszony lépett a zongorához és Hubay-dalokat énekelt.

Godebsky meglepetése pompásan sikerült, a magyar művész megbecsültetésének estje volt ez.

Az énekprodukción után Godebsky megölelte Hubayt és ezt kérdezte tőle:

„Mondja csak, édes barátom, miért nem gondolt soha arra, hogy operát komponáljon? Láthatja, milyen hatást tettek a de Vigne kisasszony által oly nemes művészettel előadott dalai; vendégeim el vannak bűvölve, pedig jó egy-néhány közülük ért a zenéhez, nem is beszélve Massenet és Délibes-ről, kik a maga nagy tehetségét egész Párizs előtt elismerték .,“

Jenő legtitikosabb gondolatát mondotta ki ezzel Godebsky, még hozzá nagyon ügyes formában, mert az opera és a dal közötti kapcsolatra mutatott rá.

Egy jelentékeny zenekritikus ezt tette hozzá: „A kantiléna ének. És ha ön a hegedűjén dalol és kivételesen szép dalokat is ír, miért ne énekeltehetne egy egész zenekart is?“

„Berlioz azt mondotta, hogy a zenekar a hangszere ...“ — vetette közbe valaki.

„Remek!“ — lelkesedett egy művészien kócos és dúshajú fiatalember.

Ez Edmond Haraucourt volt, sokat emlegetett, kitűnő író, az akkori fiatal francia írói nemzedék szellemi vezére. A francia kritika Hugó Victor utódját látta benne.

A beszélgetés megélénkült, egyre szellemesebbé és termékenyítőbbé lett és mindig visszatért Godebsky ötletére, hogy Hubay operát komponáljon.

„Ezek után bevallhatom,“ — szólott Hubay, „hogy legtitikosabb vágyam operát írni... De honnan szerezzek olyan szövegkönyvet, mely az operáról és a drámáról való felfogásomnak megfelel?“

Camille Flammarion ekkor jobbába karolt, Haraucourtnek balkarja alá nyúlt és a két fiatal embert szembe állította egymással:

„Mint régi és nem egészen érdemtelen csillagásznak értenem kell a nagy dimenziókhöz . . . Engedjék meg uraim, hogy ezt a két szellemileg nagydimenziójú művészt olyan két komponensnek tekintsem, melyeknek eredője csak egy jó opera lehet.“

Nagy nevetés, a két csillagászati nagyság kacagva fog kezét. Godebsky tovább tüzel: „Halljuk a szöveget, Haraucourt!“ — Ez szabadkozik: „Nem vagyok alkalmi költő, előbb gondolkoznom kell a témán!“

„Rendben van, Haraucourt, Hubay majd megihleti! Jenő, maga nagy rögtönző, — Liszt versenytársa az improvizálásban, üljön a zongorához!“

Most Hubay szabadkozik: „Mint zenésznek előbb a szöveget kell ismernem.“

„Jó, jó, nem kívánunk magától kész nyitányt, még csak egy duettet sem . . . Még mindig nem ül a zongoránál?“

De már ott ül és játszik. Fantáziál, — egy nagy opera főtémájáról. A zenéből komor, démoni-varázslói hangulat, harcosok éneke, pásztorok dala, szerelem és féltékenység hangzik. Félóráig ábrándozik így a zongorán, azután kimerülten hagyja abba. A hosszú csendet, mely az utolsónak elhangzott akkordot követte, Haraucourt szakítja félbe:

„Közös operánk címe: „Merlin, l'enchanteur“ . . . Első kép: őserdő a Bretagne-ban. Hoel édesapja hadait a frankok ellen viszi harcba és Merlint keresi, ki évekkal ez előtt a frankok elleni harcaiban támogatta királyát. De most sehol sem akad nyomára.“

És Haraucourt elmondja a varázsló Merlin históriáját és Hubay, mialatt lenyűgözötten hallgatja az elbeszélést, Haraucourt szavait imént játszott rögtönzéseinek halk akkordjaival festi alá ..

Flammarion megint belekarol a két művészbbe:

„A csillagászat soha sem csal. Itt a két komponens eredője.“

„Éljen a két nagy csillag,“ — kiáltja Godebsky.

Így született meg a „Merlin lenchanteur“, — Hubay első operája, mely később az „Alienor“ címet kapta.

„Minden sikeremet, amit mint hegedűművész, kamarazenesz és pedagógus arattam: odaadnám egyetlen olyan diadalért, mely mint operaszerzőt érne. ..“ Ezt írja egy barátjának Brüsszelből s ez a mondat tanuja annak, micsoda lángot gyújtott lelkében Godebsky.

Nem sokkal párizsi kirándulása után Hubay megkapta a kész szövegkönyvet és azonnal munkához is látott. Élete új tartalmat nyert.

„Ezt magának köszönhetem! Maga csodálatos egy teremtés,“ mondotta Alice de Vigne-nek.

„Én pedig szívből örülök, hogy most megkapta azt, ami után áhítozott . . .“

A fiatal zenesz a „Bois de la Cambre“-ban ült és jegyzeteket csinált első operájához, az „Alienor“-hoz.

Buls, a tekintélyes külsejű polgármester minden reggel pernyi pontossággal sétált el a pad előtt és engedelmet kért arra, hogy öt percre leülhessen. Az öt percből félóra, sokszor egy óra lett s a hosszú monológ után felállott és nyájasan búcsúzott: „Nem akarom szorgos munkájában zavarni...“

Se Buls polgármester, se semilyen hatalom a világon nem lett volna képes Hubayt munkájában zavarni. Most a Bretagne-i őserdőben élt, Hoél harcosaival, Orlin-nal, a pástorral és annak kedvesével és Merlin-nel a csodadalnokkal és varázslóval és átélte Merlin mártírhalálát, kit a nép, mint minden föléje emelkedőt, halálra követelt ... Szóval, első operájának hangjaiban élt. Életének szép, gondtalan, boldog korszaka volt ez, telve ifjúsággal, szerelemmel, reménységgel, alkotással és a Bois de la Cambre-ban füttyültek a rigók, csattogott a fülemile.

1886, március.

Hubay a Budapesti filharmonikusok hangversenyén „Concerto dramatique“-ját játssza a nagy sikerek után, melyeket külföldön mint hegedűművész, komponista és tanítómester aratott: ilyen sikerek után az ember már hazájában is próféta. Úgy mesteri játéka, mint kompozí-

ciója a lelkesedés áradatát váltotta ki a hallgatóságból Pesten is.

Hubayt hazája számára fölfedezi a sajtó és hangsúlyozza, micsoda nyereségei jelentene Magyarország számára, ha hazahívnák a Zeneakadémiára.

Második hangversenye után a közoktatásügyi miniszter megbízta a Zeneakadémia igazgatóját, hogy tárgyaljon vele. Édesapja állásával kínálták meg. Hubay gondolkodási időt kért és elutazott Budapestről.

Brüsszelbe utaztában megállót Bayreuth-ban, hogy Parsifalt halihassa. Brüsszelbe érkezve, ezt írja jegyzőkönyvébe:

„Ez nem volt zenei élvezet, se lelki gyönyörűség: megsemmisültem és megszűntem lenni, a világ a mindenségbe merült, míg jómagamból egy ismeretlen valaki lett, ki nem *én* voltam, valaki, — egészen új, egészen más. Az előadás alatt, melyet lelkem teljes éberségével figyeltem, támadt bennem az a sejtelem, hogy tisztultabb régiók is vannak, mint amilyeneket eddig ismertem, — egy más világ körvonalai rajzolódtak elém és most már tudtam, hogy ezek a magas régiók a mi földünkről is elérhetők! Mikor azután Krisztus vére a szent kehelyben utoljára lángolt föl, kitámolyogtam és a langyos, holdvilágos éjjelen szabad folyást engedtem könnyeimnek ... Ez volt az első benyomásom . . .⁴

Ez az első benyomás nem múlt el soha benne, és mikor a Megváltás művét másodszor hallotta, ez az élménye még azzal párosult, hogy utoljára látta Liszt Ferencet. Liszt megint tavasszal jött Belgiumba. Barátja, Victor Lynen Antwerpen-i házában szállt meg. Ezúttal azonban ez más Liszt volt, nem az, aki utoljára a tokaji bort játszotta el Hubayval: fáradt ember és minden barátja érezte, hogy ezúttal örökre búcsúzik tőle. A gondtalanoknak ígérkező napok bevezető üteme megrázó volt.

Egy este kisebb, intim társaság gyűlt egybe Lynen házában, olyanok, kikkel Liszt szívesen volt együtt. Tanítványa, Jules Zaremski is ott volt, kit nagyon szeretett. Program nem volt ezen az estén, a házigazda mindent a véletlenre és Liszt hangulatára bízott. Mikor Liszt a szalonba lépett, rögtön le kellett ülnie, olyan gyengének érezte magát. A vendégek vissza akartak vonulni, de ő

fáradt hangon arra kérte őket, hogy maradjanak, sőt Zaremskit felszólította, hogy helyettesítse a zongoránál. A lengyel egy pillanatig határozatlanul állt mestere előtt, arca, tartása szomorúságot árult el. A tüdővészese művész elfújta a lámpákat, gyertyákat és a zongorához ült.

Csak a hold beszűrődő sugarai világították meg őt, a többit is, — kísérteties volt az egész. Liszt fehér hajszőrénye most csakugyan úgy foszforeszkált, mint egy glóriola. S némi habozás után Zaremski Chopin gyászindulóját kezdte játszani. Az első taktusoknál összeszorultak a szívek, mindenki megijedt, hogy Zaremski épp ezt a darabot játssza Liszt jelenlétében, ki mögött már ott leselkedik a halál. De Liszt nyugodtan ült és átható tekintettel nézett a zongoraművészre. A mélységes gyász hangja kondult bele e sirámba, — az élők a koporsó után meneteltek és saját halálukra gondoltak, — a koporsó és a halál gondolata felett pedig ott lebegett a lélek halhatatlanságába vetett hit.

Mikor Zaremski befejezte, elfojtott zokogás hallatszott. Férfiak és nők arcán könnyek peregtek végig, senki se szólt, Liszt se. Még mindig az előbbi irányba szegződött tekintete, — mintha a halált látná. Zaremski Hubayhoz fordult:

„Nem tudom, barátom, nem magamnak játszottam-e ezt a gyászindulót. Valahányszor ezt a kompozíciót hallgatóság előtt játszottam, a jelenlevők közül mindig meghalt valaki. Lehet, hogy most rajtam a sor.“

Hubay Liszttel való utolsó találkozásának alaphangját ez a jelenet adta meg. De másnap már jobban érezte magát a mester s megint fölébredt benne a vágy, hogy játszhasson. Lynen boldogan hívta meg estére néhány barátját. Liszt a „Benedictus“-t játszotta Hubay val. A játék végeztével Hubay letette hegedűjét, s erre Liszt így szólt hozzá:

„Emlékezik még, mikor arról beszéltem magának, hogy csókolt meg a süket Beethoven? Most átadom magának csókját... Évekkel ezelőtt, — maga még nagyon fiatal volt, a lakásomon együtt játszottuk a Kreutzer-szonátát... Sohase felejtettem el azt az estét. Most vegye hegedűjét, fiam, még egyszer eljátszom magával a Kreutzer szonátát.. . Maga se felejtse el soha ...“

Senki sem maradhatott a szobában, de a zárt ajtó mögött egy tucat ember állott, mint a hívők, kik már nem férnek be a templomba és hallgatták a zenét. Több volt ez, mint a játék tökélye, több mint páratlan interpretálás, — Beethoven csókja volt ez, melyet a néhai, a halott zenetitan egy haldoklóval küldött a kiválasztott fiatal művészeknek, hogy majd ez is tovább adja:

„Ezt a csókot az egész, világnak!”

Reggel Hubay búcsúzni ment Liszthez. Liszt ezzel fogadta:

„Hiszen mi tegnap este már elbúcsúztunk, mit mondhatnánk még egymásnak szavakkal?”

„Csak azt akarom bejelenteni, milyen végtelen öröm lesz számomra, hogy ősszel Pesten viszontláthatom, Mester. Boldoggá tesz a ludat, hogy a Zeneakadémián az Ön vezetése alatt folytathatom majd pedagógiai működésemet.”

„Hogyan?! ... elhagyja Brüsszelt és Budapestre megy?”

Hubay elmondotta, hogy tárgyalásai a magyar kultuszminisztériummal eredményesek voltak, s szerződését alá fogja írni. Liszt el volt képedve és fölhívta Hubay figyelmét lépése következményeire.

„Hogy hagyhatja el Európa legelső zenefőiskolájában viselt ragyogó állását?! Önmaga ellen vétkezik ezzel. Hát nem ismeri a magyar zenei viszonyokat? Hiszen elnöke vagyok a pesti zeneakadémiának és azt hiszem tettem is érte egyetmást. De magát mint embert, mint művészt is nagyon becsülöm, s csak egyre figyelmeztetem — ne menjen a Lajta túlsó partjára.” És még ezer érvet hozott fel álláspontja mellett. De Huibay szilárd maradt.

„Mester, mélységesen átérzem minden egyes szavának igazságát, súlyát. . . ezerszeresen érzem, mert az ön ajkán fakadnak, s mert atyai barátom . . . Tudom, mit jelent rám nézve az, hogy Liszt Ferenc szeret... Azt is tudom, mit vesztek Brüsszellel... De magyar vagyok és ha hívnak, ott a helyem, hazámban hivatás vár rám ... Beethoven csókját ott akarom tovább adni, azoknak, kik érdemeseknek bizonyulnak rá.”

A misszionárius rajongó hite lángolt Hubay szemében. Az volt missziója, hogy a szunnyadó magyar zenei

szellemet fölébressze, s a széthúzó, a civakodók között harmóniát teremtsen.

Liszt nem felelt és tekintete a fiatal emberen pihent: önmagát látta benne, ő se törődött gyakorlati érvekkel, mikor missziójának tudata fölébredt benne.

Ő is harmóniát akart vinni a világba, az ellenségesen egymással szemben állók közé, megnemesíteni az embereket. Nem segített-e ő is azokon, kik segítségért fordultak hozzá? És irigység és gyűlölet fakadt jótettei nyomán és útjáról még sem tért le. S most itt áll előtte ez a tehetséges fiatal ember, készen arra, hogy az ő nyomdokába lépjen, — mert hivatást érez magában!

Liszt szótlánul járt föl s alá a szobában, azután megállott, kezét nyújtotta Hubaynak.

„A viszontlátásra ősszel. . . Ősszel?!... És franciául tette hozzá: „Au revoir donc, mon cher Jenő, — a Budapest .. .“

Hubay Jenő jóval később a hazájában rá várakozó csalódásai kapcsán sokszor idézte e beszélgetést és visszaemlékezett Liszt atyai hangon adott, de határozott intelmére: „Ne menjen a Lajtán túl!“

Ezt megelőzőleg a következő levélváltás folyt magyar hivatalos körök és Hubay Jenő között:

Trefort Ágost vallás- és közokt. miniszter levele Mihalovich Ödönhöz.

Budapest, 1885. december 31.-én.

Tekintetes igazgató úr!

Gróf Zichy Géának Hubay J. brüsszeli conservatóriumi tanár alkalmaztatása ügyében hozzám intézett és visszavárólag ide mellékelte levelét azzal küldöm meg Tkts. igazgató úrnak, hogy a javaslatra vonatkozó szíves véleményét velem mielőbb közölje.

Trefort.

P. s. Legyen szíves azt Végh Jánossal is megbeszélni.

Hubay Jenő levele Végh Jánoshoz, az orsz. m. kir. zeneakadémia alelnökéhez:

Igen tisztelt Alelnök úr,

Január hó 9-én hozzám intézett becses soraira, időközben küldött levelem ígérete szerint érdemben válaszolva — köszönetet mondok első sorban felejtethetlen atyám váratlan elhunytá alkalmából nyilvánított részvéteért.

Akik ismerték őt és figyelemmel kísérték sokoldalú művészi tevékenységét, legjobban tudják megítélni, hogy kora ifjúságától fogva, egész életén át vasszorgalommal folytatott munkásságával milyen hervadhatatlan érdemeket szerzett ő magának a hazai zeneművészet körül, ő is egyike volt azoknak, kik hazájuknak áldozták fel magukat; holott nagyobb keretben, külföldön működve, elismert tehetségénél fogva bizonyára sokkal kellemesebb körülmények közt művészileg és anyagilag mennyivel nagyobb eredményt érhetett volna el!

A sorsnak különös fordulata, hogy én éppen hirtelen, nem várt elhalálózása folytán jutok abba a helyzetbe, hogy azon, egész művészi jövőmre fontos befolyással bíró kérdés iránt határozzak: haza térjek-e hazámba, vagy továbbra is azon országnak szenteljem szolgálataimat, mely szerény tehetségemet már 22 éves koromban méltányolta és egy világhírű tanszék továbbvezetésével megbízott, oly feltételek mellett, melyek úgy művészetileg mint anyagilag egész életemre kielégítőeknek és biztosítottaknak tekinthetők. Ezelőtt 5 évvel történt kineveztetésem óta a brüsszeli közönség lépten-nyomon elhalmoz elismerésével és figyelmével; az egész belga sajtó — annak dacára, hogy idegen vagyok — jóakarató és buzdító bírálatával kíséri működésemet, de ami a fő rám nézve: a zeneakadémia hírneves igazgatójában, Gevaertben olyan jóakarató lelkes barátot bírok, ki alapos és mély zenei tudományosságánál, széles látköre és nagy befolyásánál fogva zeneszerzeményeim érvényesítésében nagy segítségemre van.

Őszintén megvallva, ha nem szeretett hazámból intéztetnék hozzám ezen meghívás s nem az volna a kérdés, hogy atyám örökébe lépjek s az általa annyi évi munkássággal létesített szép eredményt megőrizsem s tőlem telhetőleg tovább fejlesszem — lenne bár az ajánlat még oly fényes — egy pillanatig sem haboznék elhatározással, mely csakis az lehetne: hogy hálátlanság volna részemről azt az országot elhagyni, mely ezelőtt 5 évvel tárt karokkal befogadott.

A hangsúlyozott körülmények fennforgása melleit azonban elhatározásomra bátran befolyást engedhetek a fiúi kegyeiének és hazaszeretetnek — minek folytán tisztelt alelnök úrnak meghívását ezennel elfogadom s késznek nyilatkozom erőm és tehetségemmel az ön által vezetett hazai zeneintézet felvirágoztatásán működni.

Mielőtt azonban szíves felszólítása folytán feltételeimet meghatároznom, szükségesnek találom alelnök úrnak röviden ecsetelni jelenlegi állásom művészi és anyagi körülményeit. Én a brüsszeli kir. zeneakadémián királyi dekrétummal a *h e g e d ű* ki művelési és a *q u a r t e t t o s z t á l y o k* rendes tanárának vagyok kinevezve nyugdíjképességgel s azon joggal, hogy művészi reputációm fenntartása céljából a téli időszakban 3 havi szabadság-időt használhatok. Én mindössze hat órát vagyok köteles adni hetenkint. Távollétem alatt egy rendelkezésemre bocsátott segéd-tanár helyettesít, utasításom szerint.

Évi jövedelem meghaladja a 8000 francot, melyhez járul a magánórák után (ilyent elvből csak nagyon keveset adok) évenként 2000—3000 frank, úgy hogy hangversenyutazásaimon kívül, melyek fix jövedelemet jóval túlhaladják — évenként 10.000 frank biztos jövedelem áll rendelkezésemre.

Ha ilyen jövedelemre hazámban nem is számíthatok, s hogy az esetre, ha a felajánlott állást elfogadom, anyagilag áldozatot is kell hoznom, ezt bizonyos határig szívesen megteszem, bizonyítékául annak, hogy a „hazaszeretetet“ nem használom frázisnak.

Feltételeimet ezeknél fogva következőképp kérem a Miniszter úr ő nagyméltósága elhatározása alá bocsátani: 2500 frt. évi fizetés és 3 havi téli szabadságidő, azonkívül 3 évi fizetés mint végkielégítés az esetre, ha a m. kir. zeneakadémia bármily oknál fogva megszűnnék.

*Fogadja igen tisztelt aelnök úr kiváló nagyra-
becsülésem kifejezését, mellyel maradtam kész híve*

Hubay Jenő.

Bruxelles, 1886 febr. 7-én.

Igen tisztelt Aelnök úr,

Van szerencsém tudatni önnel, hogy a nagyméltóságú vallási és közoktatásügyi magyar királyi Miniszter úr felhatalmazása alapján felajánlt hegedű tanári állást az orsz. kir. zeneakadémián az április hó 12.-érői kelt becses átiratában foglalt feltételek mellett — elfogadom s késznek nyilatkozom a nevezett intézet kötelékébe következő július havában lépni s működésemet a jövő tanévben megkezdeni.

*Fogadja igen tisztelt Aelnök úr kiváló nagyra-
becsülésem kifejezését, mellyel maradtam*

Hubay Jenő

*a bruxellesi kir. zeneakadémia
tanára.*

Bruxelles, 1886 május 3-án.

A nyár folyamán megjött Brüsszelbe Zaremski halála híre. Július 31-én Bayreuthben meghalt Liszt Ferenc...

Búcsú Brüsszeltől, drága, jó barátoktól, mint Gevaert, a kollégák, Tschaggeny, Van Hal és — Alice de Vigne.

Ezen túl kellett esni. Mindenek előtt azonban kötelességének tett eleget és levizsgáztatta, — ezúttal utoljára, — osztályát, még pedig nagy sikerrel: hét tanítványát tün-tették ki az első díjjal. Köztük volt Rigó Gyula, a cigány is. De szakasztott úgy járt vele, mint Liszt az ő Józsi cigányával, akit kiképeztetett, kitűnő állásba juttatott s aki azután megszökött. Rigót Hubay a „La Monnaie“ szín-

házba helyezte el, mint második hangversenymestert, de ez is megszökött. Később a párizsi Grand Café cigány bandájában akadt rá Hubay, tanári állást szerzett neki megint Genfben, a konzervatóriumban, Rigó megint megszökött és végkép nyoma veszett.

Jött a búcsú Gevaert-tól. Hubay közölte vele, hogy eleget lesz a meghívásnak és Budapestre költözik. Gevaert megrendülten hallgatta végig és így szólt:

„Azt reméltem, hogy ön véglegesen a mienk marad. Be kell látnom, hogy hazájában szükség van önre, de azt az egyet mondhatom, hogy Budapestre önnek csak mint a Zeneakadémia igazgatójának szabadna mennie, — ha Brüsszelben már mint zenetanár működhetett. Arra is föl-hívom még figyelmét, hogy nagy képességeivel, kifinomult ízlésével, nehezen fogja odahaza helyét találni és legyen elkészülve arra, hogy nehéz küzdelmeket kell majd megvívnia. Fájó szívvel bocsátom útnak (és kérem, ne felejtse el, hogy bármikor akarna ide visszatérni, itt mindig tárt karokkal fogadjuk!“

A díjak és diplomák kiosztása után Gevaert igazgató a tanárok, növendékek és a záró-ünnepély közönsége előtt meleg szavakkal búcsúzott el Hubaytól, méltányolta nagy érdemeit és sajnálkozását fejezte ki, hogy egy ilyen nagy művészt, tanárt és kedves, jó embert veszített el a konzervatórium Azután szobájába kérte, hol a kormány nevében közölte vele, hogy nagy érdemeiért a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki. S így fejezte be:

„Gondolja meg a dolgot, barátom, még egyszer, ‚carte blanche‘-t adok Önnek, töltse ki olyan föltételekkel, amelyek mellett állását megtartaná.“

Hubay erős maradt. A hazája hívta . . .

A hivatalos búcsú lezajlott, de a nehezebbje még hátra volt. Lakásán ül, íróasztalánál, egész halom levél előtte és olvas:

„E soraimat egy igazi művész lelkéhez és szívéhez intézem . . . már akkor akartam önnek ismeretlenül írni, mikor először hallottam róla, hogy visszatér hazájába, de nem mertem ... De most, hogy tudom, néhány nap múlva talán megy, nem tudok ellentálni,

írnom kell és megkérnem, ne utazzék el anélkül, hogy búcsúszavaimat el ne olvassa, melyekben azt kívánom, hogy szerencse kísérje útján ...“

Egy másik levél:

„Gedenke mein, die sich dir nicht nähern darf.“

Egy harmadik:

„Ne quittez pas la fleur, avant qu'elle ne soit fanée; elle vous portera bonheur,

Une femme, qui vous aime.⁽¹⁾

A posta minden nap hozta az ilyen leveleket, telve baráti, szerelmi nyilatkozatokkal, kívánságokkal. Az egész kedves város nehéz szívvel búszúzott tőle. Buls polgármester ült öt percre mellé és ezúttal két teljes órát szentelt Hubay-nak. Gevaert szavaival búszúzott azután tőle: bár-mikor jönne vissza, Brüsszel tárt karokkal fogadja.

Brüsszel az utolsó pillanatig kényeztette, hadd érezze, nem könnyű dolog ettől a várostól megválni.

Készült az utazásra, szép háztartását föloszlatta. Minden darab bútor, minden zug a szívéhez nőtt itt: itt nemes művészet, barátság, szeretet uralkodott.

A „Globe Restaurant“ asztaltársasága megható és szép búcsúestét rendezett tiszteletére. Maeterlinck, Verhaeren, Rodenbach, Tschaggeny, de Vigne-ék, Van Hal, Gevaert és más jó barátai voltak jelen.

A belga királyné remek gyémántgyűrűt küldött neki, és levelet mellékelte hozzá, melyben meleg köszönetet mondott művészi munkásságáért.

Rendes körének hölgyei szövetkeztek művészetének egyéb bámulóival és kilesték, mikor nincs otthon. Távolléte alatt összes szobáit virágokkal díszítették fel s egy asztalra helyezték búcsú-ajándékaikat, köztük egy briliáns solitaire-t és az ajándékok közé tettek egy rendkívül drága hegedűvonót, készítője után „Tourte“ jelzésűt. A kedvelt és ünnepelt művész könnyezve álott meg a virágok és emléktárgyak között; senki se látta könnyeit, — mert az ajándékozók érkezése előtt elsiettek. Másnap reggel izgatottan várta a Bois de la Cambre-ban Alice de Vigne-t,

kivel egy utolsó sétára adtak egymásnak találkoztót. Mint valami nemes vadra, úgy csapott le rá a derék polgár mester. . .

„Hát akkor még egyszer leülhetek öt percre ...“

De hamarosan megérkezett Alice. A polgármester diszkrétül mosolygott s mint rendesen, most is így szólt: „De most már megyek, nem akarom munkájában zavarni...“

Szép volt ez a reggel a Bois-ban. A madarak énekeltek, a fák lombkoronái pompáztak. Mély zöld rétek, bokrok, rózsa-ágyak, tó, csobogó patak: egymás mellett megy itt a két ember.

Jenő határozatlan tekintetével a nő gondolataiban szeretne olvasni: hogy fogadja a hírt, — hogy fogja viselni? Hiszen ő maga se tudja, hányadán van, csak azt érzi, hogy minden búcsú között ez a legnehezebb.

Mert szereti Alice de Vigne-t, ki nőies, mint Lessepsné és anyás is, mint Lilian Cartwright, de azonfelül vidám, művelt, társaságával termékenyítően ható s az ember művészi törekvéseit serkentő. Idestova négy esztendeje ismeri s pusztá véletlen, hogy nem kérte meg kezét. Miért? A búcsú napjaiban érkezett sok női levél a felelet erre a kérdésre: annyiféle szerelem tolakodott közelébe, hogy nem eszmélt reá, mennyire szereti Alicet... Így repült el négy esztendő és ezen a nyári reggelen el kell búcsúznia tőle.

„El fog felejteni? ...“ — kérdi Alice.

„Ne le crois pas!...“ — dúdolja halkán Jenő annak a dalnak az első taktusait, melyet Victor Hugó verseire írt, s Alice nak ajánlott.

„Nem... — feleli Alice — ... hiszen én nem is vagyok szomorú. Csak azt érzem: egy olyan művészt, mint maga, megállítani útjában, boldogulása elé akadályokat gördíteni, — nem igazi barátság. Non ... je ne le crois pas . . . Négy esztendőt töltöttünk egymás mellett és szép volt. Semmit se hiszek, Jenő. A hazája hívja, magának mennie kell és nem fogjuk egymást elfelejteni... Majd levelezünk egymással és vannak levelek, melyek az együttlét értékevei bírnak.“

És Alice beszél és nem engedi szóhoz jutni Jenőt. ő az egyetlen, ki könnyűvé teszi neki a búcsút, éppen ő.

Bokrok között állanak, jól elrejtetten, senki se zavarhatja meg őket, még Buls sem, a polgármester. Magához vonja a leányt, Alice lehunyja szemét. A nyári reggel mélységesen hallgat, csak a madarak csicseregnek, éneklik értelmetlen, rövid kis dalaikat s a patak mormol, szerényen, szelíden, mintha bocsánatot kérne azért, hogy idáig kísérté és megzavarta ebben a paradicsomi csendben és némaságban a két embert, kik szótlantul ölelik át egymást. Mikor délután hazaérkezett, zeneszobájában Alice arcképét találta, mellette levélke ezzel a befejező mondatlall:

*„Az egész szent család szomorúan csoportosul
körülöttem és meleg üdvözlétét küldi.
Én barátsággal szorítom meg kezét.*

Alice de Vigne.“

Még Van Hal van hátra és Stradivari-ja. Éveken át szólaltatta meg ennek az isteni hangszernek lelkét és lelke egybeforrott a hegedűvel. A búcsú azt jelenti, hogy ezt a két lelket mosi széjjel kell tépni; — ez oly nehéz és oly fájdalmas, mint a szeretett nőtől elszakadni. Nem egyhíti a fájdalmat az se, hogy Wieniawski özvegyétől azóta nagy pénzen megszerezte a művész csodás Amati-ját, melyen Wieniawski élete végéig játszott és amely voltaképen Petrus Guarnerius készítménye volt, — nagy szerelme mégis Van Hal Stradivari-jáé maradt.

Utolsó est az apai baráttal, utolsó játék az orgonabúgású Stradivarin. Kíséret nélkül ezúttal, mert Liszt után Van Hal nem akart más zongoraművészt hallani. A „Chaconne“-t játszotta Hubay s a páratlan hegedű hangja utoljára töltötte be a termet.

„Barátom,“ — mondotta búcsúzóul Van Hal — „ennek a hegedűnek két évszázadon át több tulajdonosa volt, s ezeknek az embereknek egymástól eltérő sorsa mind benne zeng. Én csak néma tulajdonosa vagyok, nem tudok rajta játszani, de a maga játéka, a maga művészete megzendítette ebben a hegedűben mindnyájunk sorsát, mindnyájunk minden szenvedélyét, mindent, ami emberi. Az én hegedűm megtalálja majd az utat Önhöz, ha én már nem leszek.“

Hubay csak most tette le a hegedűt, hogy tokjába zárja.

„Ha Ön nem lesz már, kedves barátom? . . . Ez a Stradivari egy része lett lényemnek, de ön még sokkal inkább az évek folyamán.“

„Öreg ember vagyok, ki egész életemben a szépet szerettem, akár egy kép, akár egy asszony, akár egy hangszer alakjában. Ön fiatal, nagy művész és a barátom Most szétválnak útjaink és talán soha többé nem látjuk egymást... De mi volna ennek a Stradivari-nak értelme, mit mondhatott volna nekem hangja, ha nem azt, hogy az életben egyetlen igazi nagy boldogság van: egy emberi lelket megnyerni magunknak. Ez a hang utói fogja önt érni, bárhol tartózkodik is és az Ön Van Hal barátja üdvözlését fogja elvinni, aki nem volt művész, de szerette a művészetet és ember volt, aki nagyon jól tudta, mi az, egy barátot bírni, egy barátot szeretni.“

„Miután négy éven át vezette a brüsszeli királyi Konzervatórium hegedű-osztályát, Hubay Jenő úr búcsút vett tőlünk, hogy a Budapesti Zeneakadémia által neki felajánlott díszes tanári állást elfoglalja. Nem engedhetjük őt körünkből távozni anélkül, hogy ne biztosítsuk róla, milyen sajnálkozással fogjuk őt nélkülözni, és milyen szeretettel gondolunk majd vissza rá. Nagy tehetsége, mely annyi bájjal elegyes előkelőséget és finomságot rejtett magában, a brüsszeli zenekedvelőket olyan gyönyörűségekkel ajándékozta meg, melyeket nem fognak elfelejteni. Hubay urat szívünk kíséri Budapestre. Királyi határozattal Ysaye Eugéne úr lesz a helyettesítője Hubaynak. Reméljük, hogy azon a magas színvonalon fogja tartani osztályát, melyre elődei, Léonard, Vieuxtemps, Wieniawski és Hubay Jenő emelték.“

Ezekkel a szavakkal búcsúztatta őt a brüsszeli sajtó. A neve most ott szerepel korának első hegedűművészei között. És mindössze még csak huszonzét esztendő.

Hubay Jenő élete, egy Isten áldotta ember csodálatos élete. Azé az emberé, ki nem ismer megállást, pihenő szünetet, fáradságot s aki a legmagasabb csúcsok felé törekedett, lett légyen az odavezető út bármilyen meredek, bármilyen szédítő ...

A magasságokba vezető meredek úttól nem riadt vissza, haladt tovább élte ösvényén. Brüsszeltől való megválásával olyan életformától vett búcsút, melynek két komponense boldogság és harmónia volt. És bármit tartogattak számára egyéb életformák: hogy mindannak, ami könnyedség, ami állandó verőfényes derű, ami játszi szárnyalás, hogy mind ennek vége és most küzdelem és verejtékes munka kezdődik, — mindezt mélyen átérezte, mikor utoljára pillantott ki fülkéje ablakán s tekintetével magához ölelte búcsúzó barátait, majd néhány perccel később kedves második hazájának kék párába vesző ködképét. 4 sok kedves arc, a kedves város tovatűnt, — már nem volt egyéb, mint homályos kép, emlék ... vége! ... Mi volt az egész? ... Csak közjáték . . . Szabadságnak, zöldelő völgyekben való kódogásnak, fecsegő patakok mentén való kószálásnak, égbenyúló hegyormok megmászásának, honnan a földkerekségen végigtekinthetett, — a szép napoknak, amikor ment minden magától — mindennek vége!

Hubay lehunyta a szemét, hogy ezt a szépséget és üdvösséget mégegyszer szorosán magához ölelje. Zakatolva vitte a vonat hazája felé, zordon szellemi éghajlata kellős közepébe, az élet-tenger felé, melynek hullámain vad szenvedélyek korbácsolják toronymagasra. Vitte a vonat hazájába, hogy ott majd utakat vágjon, a zene bűvös-bájos művészetének otthont teremtsen, hogy mind e munkájában egyéniségét a maga érintetlenségében megőrizze s mind e munkájáért áldozatot hozzon: hogy önfeláldozóan önmagát áldozza fel.

Időnként, — néha, — évtizedek elteltével a megismerés és művészet szentjei, keresztes vitézei útnak indultak keletről nyugatra és nyugatról vissza keletre, hogy ekkép áldozzanak hazájuknak, és közülük egy imígyen dalolt:

„Téli sírkeretek szele jó,
Küldi már csókjait nekem
A magyar Temető.
Dalolj, dalolj. Idegen fiad
Daltalan tájra megy, szegény:
Koldus zsváját a magyar Ég
Óh, küldi már felém.

Fagyos lehellet és hullaszag
 Száll ott minden virág felett.
 Elátkozott hely. Nekem: hazám.
 A naptalan kelet.
 Mégis megyek. Visszakövetel
 A sorsom.“

Hubay Jenő sorsa, mélységesen átértett missziója: dallamban szükölködő hazájának dalt és melódiát hozni. A kikelet rendeltetése ez, — téli dermedtségből virágot, illatot, zefírt. új életet varázsolni s a halált szíve napjának tüzével legyőzni...

Ötven esztendőn, teljes félszázadon át kell majd viaskodnia azért, amiről Ady énekelt!

A lelkiismeret-vizsgálatnak ebben az órájában, mikor Brüsszel, barátaival, ifjúkori szerelmével és gondtalanságával eltűnik szemei elől és Liszt óva intő szavai elhangzottak, — a magába-szállás ez órájában egy jól ismert orgonapont bugását hallja — az őseredetet s az alap-skála hangját, melyből életének melódia-csodája fakadt: a Duna ez, hazájának szimbóluma. Nem kérdez, nem tétovázik, semmiről sem tud, — csak hazáját tudja. S mikor lába a magyar rögöt éri, a naptalan, daltalan kelet földjét, — reáborulva köszönti: Hubay Jenő hazatért.

NYOLCADIK FEJEZET.

Egy napló első oldalai.

Milyen is volt Európa zenei arculata, mikor Hubay azt a pedagógiai feladatot vállalta, hogy Budapestet beolvasztja a nyugati muzikális ideák birodalmába?

Bismarck és Zola állanak a politikai, irodalmi, művészi világnézetek új rendjének középpontjában, a szellem új formák után kutat. Az új rend fölött kényszerképzet — a félelem. Igaz, Németország másfél évtizeddel ezelőtt győzedelmeskedett s bizonyos anyagi jólét narkotizálja az aggodalmaskodókat, de a művészek följajdulnak: már tudnak a közeledő osztályharc pusztító hatásairól, a társadalmi viszonyok eltolódásáról és tehetetlen romantikájuk eszközeivel küzdenek az ellen a történelmi materializmus ellen, mely mindent a tömeg számára követel és az egyéniséget, a természetadta előnyöket érvényesülni nem engedi. S a tömeg is kezd követelődzni. Egyelőre csak új mulattatási, új szórakoztató formákat kíván, új műfajt. Hamarosan meg is teremődik, a tömeg megkapja amit kért, azt a műfajt, mely kielégíti a gondolat szegénységét. Az új műfaj neve: operett. Nietzsche Wagner Richárd ellen mennydörög, Strauss Richárd szimfonikus költeményeivel a „Don Juan“-nal, a „Tod und Verklarung“-al közderültséget kelt. Ugyanakkor Johann Strauss s a diadalmas Suppé a nagy „sláger“ és Offenbach az eljövendő, a maradandó, az időtlen ember! A rémképeket látó Európa zenei iróniájával vértézi körül magát: ma élsz még, mulass!

Ez irodalmi, szociális, művészi és technikai harcok hatását a magyar főváros erősen érzi, de keleti nyugalommal fogadja. Budapest zenei képén most hármas tagozódás mutatkozik: a Liszt alapította Zeneakadémia, a két

évvel azelőtt, 1884-ben megnyitott magyar Királyi Opera ház és a Filharmóniai Egyesület. A három intézményben német és cseh zenészek voltak hangadók, vagy legalább is a német zeneirodalmat akarták istápolni. Magyar zeneszerző alig juthatott szóhoz s az új nemzedéket a német zene szellemében nevelik. Mióta Huber Károly színre hozta „Lohengrin“-t, Wagner teljes mértékben érvényesülhetett, s ugyanakkor amikor Nietzsche a leghevesebben támadta, nálunk operáit állandóan játsszák. Mihalovich Ödön, a Zeneakadémiának három évtizeden át volt igazgatója, teljesen Wagner befolyása alatt áll, operái: Hagbarth és Signe, Eliana, Toldi, epigon művek és sikert nem aratnak. Ebben a korban Magyarország jelentékeny művészekkel ajándékozza meg a külföldet; Joachhn-mal, Nikisch-sel, Richter-rel, viszont minálunk külföldiek, főképp németek vitték a szót. A német romantika szolgálatában állottak Volkmann, Koessler, Herzfeld és a nagy cselista Popper Dávid is, míg az egy-két magyar komponista és tanár a magyar romantikát propagálta.

Hubay Jenő is Wagner romantikájának befolyása alatt állott, honfitársainak törekvései is megértésre leltek nála, de immár végkép kidomborodott, éles körvonalú egyénisége és tántoríthatatlansága megóvta őt attól, hogy újtjáról letérjen.

Háromféle feladatot tűzött ki maga elé: a komponistáét, a gyakorló művészet és a pedagógusét. Óriási munkaterv, melyet sikerrel valóra váltani lehetetlennek látszott, tekintettel már arra az ellenállásra is, mellyel az első pillanattól kezdve meg kellett küzdenie. A kiegyezés után hazánkban mutatkozó nagy gazdasági föllendülés magában még nem lett volna elég arra, hogy művészi kérdésekben mutatkozó problémáinkat valamilyen megoldáshoz közelebb hozza. Erre csak egyes ember, a kiválasztott, a zseni képes, persze ő is csak a föllendülés kedvező atmoszférájában. Éppúgy, a nemzeti lelkesedés egymagában nem teremthet nemzeti zenét, rátermett, tehetséges, zseniális művész, vagy művészek nélkül. S ha akad zseni, kiben ez a törekvés él, annak le kell szállania a nép legrejtettebb forrásaihoz, ki kell lesnie, meg kell hallgatnia és A-í kell hallgatnia a népdalt, mert minden lelkesedése ellenére másképp idegen marad népe számára. S erre vállal-

kozott Hubay Jenő abban az időben, mikor a népdalról minálunk még igen kevés szó esett. A cigány játszotta a népdalt, de nem ősi eredetiségében és szüzi érintetlenségében, így ír erről Hubay:

„Fenti szempontból a cigányok nagyon sokat ártottak a magyar zenének, mert a magyar népdalokat atavisztikus ornamentikájukkal díszítették föl és ezzel eredetiségüket megrontották. A legszebb, egyszerűségében legnemesebb népdalt eléktelenítette ez az ornamentika és megfosztotta erejétől, szépségétől. Valószínűleg ez a körülmény okozhatta Liszt súlyos tévedését, melybe „Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie“ című könyvében esett, mely szerint: a magyar zene és a magyar népdal voltaképpen cigányzene, a cigányok nemzeti eposza. Ezt a tévedését Liszt később belátta és visszavonta.“

Szóval: Liszt tévedett. De hát akkor tulajdonképpen mi az igazi magyar zene? Ezt a kérdést tette föl magának Hubay s az epigonok, Wagner romantikája és a cigányzene-járvány ellenére erre a kérdésre akarta megadni a feleletet és pedig nem elméletileg, hanem mint alkotó művész;

Mit akar az a darab föld, melyen állok? Mit kíván tőlem ez a föld? Egy fél évszázad teremtő munkásságával felelt meg erre a kérdésre s ez a hosszú idő hihetetlen szellemi intenzitással volt telítve.

Mindenekelőtt tanító tevékenységének szűkebb otthonában, a Zeneakadémiában nézett körül. Zenei áramlatok és ellenáramlatok voltak itt és egyes tanárok egymás közötti visszavonása.

Apponyi Albert gróf akkoriban tartotta szűzbeszédét a képviselőházban, melynek tárgya éppen a Zeneakadémia volt. Beszéde befejeztével Deák Ferenc, a „haza bölcse“ odament hozzá, gratulált beszédéhez és ezt mondotta: „A Zeneakadémia és a zene érdekében felhozott érveid kitűnőek voltak, de a legjobb érvet elhallgattad. Hazánkban annyi a pártoskodás, politikai harc, önzés és versengés, hogy kötelességünk teljes erőnkől támogatni azt az intézményt, melynek feladata harmóniát terjeszteni.“ A megjegyzésnek tréfás volt az éle. de mögötte megszívlelendő igazság rejlett. Ennek az igazságnak akart Hubay szemébe nézni, mikor állását elfoglalta.

II. Lipót belga király mondása mellé, hogy a zene a legrágább zaj, oda lehet állítani Berlioz meghatározását: „La musique c'est l'art des millionnaires“. A bécsi udvari operát a császár tartotta fenn, a budapesti operát és a Filharmóniai társaságot a nemzetnek, tehát a közönségnek kell eltartania; ez a szükségesség még kevés megértéssel találkozott. Liszt Ferenc nélkül a Zeneakadémia nem létesült volna, vagy legalább is jóval később. Mikor Hubay egy beszédében akadémiai missziójának alapelveit írta körül, ezt mondotta:

„Nemzeti jellegünk és faji sajátosságaink megóvása mellett bele kell kapcsolódnunk a nagy nyugati nemzetek kultúrájába, de úgy, hogy a magunk kultúrájának gyökerei hazai talajban maradjanak.“

Hubayval egyidőben telepedett meg fővárosunkban a világhírű csellóművész, Popper Dávid is és Hubay óhajára tanárrá nevezték ki a Zeneakadémián. Benne és Mihalovich igazgatóban odaadó segítőtársakra, igaz barátokra talált. Mellettük hathatósan támogatta őt tervei megvalósításában Károly bátyja is, ki a „Harmónia“ nevű nagy zeneműkiadó vállalatot alapította. Hubay és néhány társa előtt az a gyönyörű cél lebegett, hogy Zeneakadémiánkat olyan intézetté fejlesszék, mely fölvehesse a versenyt a nyugat legnagyobb zeneintézeteivel is! Mint hegedűművész nagyon igénybe vették már az első pillanattól kezdve, — hiszen nagy hír előzte meg és az egész ország kíváncsi volt az „új Paganini“-ra. S hogy az Országos Dalosegylet karnagyává választotta, ezzel a zenei egyesüléssel is behatóan kellett foglalkoznia. Augusztusban Pécsen nagy országos dalárda-nap volt, melyen Hubay dirigált s melyre külön komponált férfi-karénekeket. Háromezer ember ünnepelte ekkor Hubayt a napokkal előbb eladott teremben. Néhány hét múlva Pécsen kellett egy hangversenyen fellépnie:

„A derék pécsi dalárda rendezte hangversenyemet. Szeptember hó első napjaiban volt s rettenetes hőség uralkodott. Miután művészek is igazítottak valamit emberi ábrázatukon, a délutáni órákban betértem a főpiacon egy ottani borbélyhoz. A pécsi Figaro, mint rendesen minden kollégája, rendkívül bőbeszédű volt: „Tán Hubay koncertjébe készül ma este?“ — kérdi a többi között. „Oda“

— mondom — „oda készülök“. „Na bizony, nem érdemes menni, majd meglássa Uraságod, üres lesz; a nagy hőség miatt nem megy oda senki.“ „Már pedig nekem el kell oda mennem okvetlen, s higgye el, hogy minél kevesebben lesznek, annál jobban fogok izzadni (a deficitre gondolván) s mennél zsúfoltabb lesz a színház, annál kellemesebben fogom magam érezni.“ Ezt a pithiai jóslatot, a pécsi Figaro nem értelte meg.

A ház mégis csak megtelt. S másnap újra ellátogatván a Figarohoz, szégyenkezve bevallá, hogy bizony ő is ott volt.“

Alig hogy hazaérkezett, újabb munkához fogott: kamarazeneegyüttest akart alapítani, hogy a kamarazene legszebb kompozícióival ismertesse meg a pesti közönséget. Volt ugyan már itt egy állandó vonósnégyes, melynek Krancsevics Dragomir, az Opera hangversenymestere volt vezetője és prímhegedűse, de ezeket az estéket alig látogatták, a kamarazenének nálunk még kevés híve volt. Most megalakult a Hubay—Popper vonósnégyes, melynek az idők folyamán Herzfeld Viktor, Grünfeld Vilmos hangversenymester, Waldbauer József, Kemény Rezső, Szerémi Gusztáv, Elderling Bram (Hubay brüsszeli tanítványa) — csupa elsőrangú művész — voltak a tagjai. A vonósnégyes két oszlopa azonban Hubay és Popper maradt, magas fokon álló művészetük, csodás játéuk, világhírt szerzett ennek a kvartettnak. Úgy a bel- mint a külföldi sajtó elismerte, hogy a kamarazene-kompozíciók stílusosabb, finomabb, előkelőbb tolmácsolása elképzelhetetlen s a négyes összjátéka úgy technikai mint zenei szempontból tökéletes.

A klasszikusok és régebbi romantikusok mellett Dvovák, Grieg, Saint-Saëns, D'Albert, Brüll és Franck szerepeltek műsorán. S a Hubay—Popper-esték keretében a külföld legnagyobb művészei működtek közre: D'Albert, Sauer, Leschetitzky, Basch-Mahler asszony, Gareno Teréz, Paderevszky, Rosenthal, Friedmann Ignác, Stavenhagen, — mint zongoraművészek, — Nikischné, Brandt Mária, Lindh Marcella, Koenen Tilly, Gmeiner Lula, — mint énekesnők és még sok más híresség. Idáig az ilyen művészi nagyságok csak elvétve jöttek fővárosunkba s rendszerint véletlenül. De mióta Hubay a magyar zenei

élet szervezését megkezdette, ezek a vendégszereplések állandósultak és Budapestnek éppen úgy megvolt a maga nagy saionja, mint akár Bécsnek vagy Párizsnak.

Egy este Hubay ajtóstól rontott be Popperhez és ezt közölte vele:

„Brahms Johannest hozom Budapestre.“

„A pesszimista matematikust? . . .“ — - kérdezte Popper és tagadólag rázta szép, sűrű hajkoronás fejét. „Tudod, hogy ez a csúfneve hazájában. Sajnos, Johannes mester se művészetét, se pátriárka szakállát nem viszi többé közönség elé. Joachim elfordult tőle és Brahmsot nem veszi műsorára, Bécsben pedig nincs olyan kamarazeneegyüttes, mely Brahmsnak, megfelelné ...“

„De van Pesten: a Hubay—Popper-kvartett...“

„Helyes a bögés, oroszán! ... De . . . hogy fogod meg a dolgot? Tudod, hogy Brahms ilyenkor hogy begombol kőzik...“

„Majd kigombolom én“, — felelt magabízón Hubay.

„Utazom Bécsbe és meglátod, jönni fog ...“

1887 őszén, minden előkészület nélkül, Brahmsnál előre be sem jelentve magát, el is utazott Bécsbe. A nagy mester a Karlgasse 4-ik szám alatt bérelt nagyon szerény lakást, melynek túlzottan egyszerű berendezése megfelelt puritán jellemének. Művészetben és életben megvetette a pompát, sallangot és csak egyszerűséget tűrt maga körül.

Az első udvari szobában megviselt zongora állott, széles pamlag, ágy, mosdóasztal. A zongorán hangjegyfüzetek, könyvek szörnyű összevisszaságban. A második helyiség volt a tulajdonképeni dolgozószoba, itt fogadta — igen ritkán jelentkező — vendégeit. A fal mellett itt is özönvízelőtti pamlag, előtte asztal, székek, az ablaknál Bösendorfer-zongora.

Könyvek, hangjegyek rendetlen tömege ezen a zongorán is, azonfelül likőrösüvegek és poharak kíváncsian kandikáltak ki a legkülönbözőbb emléktárgyak közül. Brahms szerette a finom borokat és pálinkákat. Hatalmas, a mennyezetig nyúló könyvespolcok, itt is, meg a harmadik szobában is.

Hubay abban a reményben jött az elvonult mesterhez, akit még Joachim is cserben hagyott, hogy majd örömet szerez neki. De Poppernek igaza lett, a fogadtatás

hűvös volt, szinte elutasító s elég sokáig tartott, míg Hubay megtalálta természetes hangját.

„Mester hallott vonós-négyesemről, melyet Popperrel alapítottam s mely már szép sikerekre tekinthet vissza. Jövetelem célja, hogy felkérjem önt, működjék közre egyik esténken.“

Brahms közönyös maradt és gyanakodva kérdezte:

„Néhány ‚Magyar tánc‘ című munkámnak köszönhetem e megtiszteltetést?“

„És ha úgy volna?! ...“ felelte Hubay bosszúsan.

Mindig érzékenyen érintette, ha hazáját kicsinyelték, s ebben Bécsé volt a vezérszerep. De hamar erőt vett magán, azután nyugodtan folytatta:

„Popper és én szeretnők az ön kamarazene-műveit közelebb hozni a magyar közönséghez. Nagy és művészi feladatunknak és kötelességünknek tartjuk ezt.“

A mester néhány barátságtalan szót mormolt a közönségről, akár magyar, akár német.

A megpendített témára nem tért vissza, mintha Budapestre szóló meghívásával nem is akarna tovább foglalkozni, dicsérettel emlékezett meg Popper művészetéről, azután a zongorához ment, likőrös üveget, két poharat vitt át nehézkesen, töltött és így folytatta:

„Hanem beszéljen magáról. Tudja, keveset járok emberek közé, újságot nem olvasok, nem tudok a világról, eseményekről, igaz, nem is érdekelnek. De magáról sokat és csodálatos dolgokat hallottam, — erről jut eszembe különben, hogy valahol valaki nagyon dicsérte a „Concerto dramatique“-ját. Sajnos, a valaki — újságíró volt, úgynevezett zenekritikus“, — tette hozzá harapósan. — „A hegedűversenyemről azt írta egyszer egy ilyen fráter, hogy hegedű-ellenes.“

Hubay itt most gyorsan közbevágott. Brahms hegedűversenyének szépségeiről beszélt, azután sok érdekes dolgot tanuló- és vándoréveiről. Látogatását pár percre tervezte s most már egy óra lett belőle. Brahms tüzet fogott, Hubay erős egyénisége hatott rá. személyének szuggesztív ereje levette lábáról.

„Úgy tudom, maga Joachim legjobb tanítványa?“ Hubay megpróbált kitérni a válaszadás elől, de nem ért célt, mert Brahms maró gúnnyal folytatta:

„Sohse mentegetődzék, tehetett is arról szegény Joachim, ha maga . . . Neki nem kell az én zeném, amit az utóbbi években komponáltam, — vagy talán az én zenémnek nem kell ő? Eszembe jut Schopenhauer alternatívája: „Ha egy könyv és egy fej összeütközik és kongó hangot ad, — nem mindig a könyv hibás.“

És még egy óra telt el. Brahms ékes, humoros oldaláról mutatkozott, melyről kevesen ismerték. Nyoma sem volt már begombolkozottságnak. A pálinka hatása volt ez, vagy Hubay varázsa? Tán mind a kettőé, de annyi bizonyos, hogy a zenész Hubay nagyon jó benyomást tett rá, mert mikor búcsúzott, anélkül, hogy Hubay a pesti meghívásra visszatért volna, Brahms így szólt:

„Tehát viszontlátásra Budapesten és nagy örömmre fog szolgálni, hogy önökkel játszhatom.“

Poppert kellemesen lepte meg a hír és nagy örömmel kezdték Brahms kamarazenéjét tanulmányozni.

A mester megtartotta ígéretét, december 23-án zajlott le az első Brahms-est.

Műsoron a G-moll trió állott, a cselló-szonáta és a zongora-sextett, melyben Brahms is résztvett. Ney Dávid, a kitűnő énekes, Brahms-dalokat adott elő. A triót kéziratból játszották. Az „Andante gracioso“ csodálatos dallama, a „Presto non assai“ lüktetése a lelkesedés valóságos viharát váltotta ki és a „vén, pápaszemes számtantanár és zenedoktor“ olyan diadalt érhetett meg, amilyenben küzdelmekkel teljes, elhagyatott, komor, magányos életében nem igen volt része.

A pesti sajtó felfedezte és ünnepelte Brahms-ot.

Ez volt a kezdet. Brahms nem csalódott Hubayban és barátságuk elmélyült. Rendszerint karácsony hetében jött ezentúl Budapestre, ahol a Hubay kvartett minden tőle telhetőt megtett érte. Vonósnégyesét, a remek H-Dur Triót és egyéb műveit játszották nagy sikerrel és Brahmsnak most már itt voltak csodálói és tisztelői, — ez a körülmény lelkileg igen sokat jelentett, neki akit annyit támadtak és sokszor nem értettek meg.

„Az új Brahms—Hubay—Popper-est megint elhozta közénk a mestert magát, de azonkívül egy pompás karácsonyi ajándékot: zongorára és hegedűre írt, eddig még ki sem nyomott szonátáját, amelyet Hubayval játszott.

ős-bemutatója volt ez a műnek. A szonátát szerzője és Hubay, — kinek játéka csupa érzés, zengő szépség volt — fölülmúlhatatlanul játszották, a közönséget valósággal rabul ejtették.“

A hangverseny után nagy társasvacsora volt Brahms tiszteletére, melyen legjobb barátja és zenéjének apostola, Hanslick' Eduárd tanár is részt vett. Gróf Apponyi Albert köszöntötte fel a nagy komponistát, aki válaszában háláját fejezte ki a Hubay—Popper-négyesnek. Popper Dávid ezüstkoszorút nyújtott át az ünnepelnek, melynek leveleire tisztelőinek neve volt vésvé. Brahms, aki egyébként kitért az e fajta ünneplések elől, most kitűnő hangulatban volt s még cigányzenét is kellett neki hozatni. Hanslick szellemes, humortól duzzadó beszéde után még sokáig együtt maradt a társaság.

Hubay ezeket jegyezte fel Brahmsról:

„Csudálatos egyszerűség jellemezte az egész embert. Keménynek, gögösnek s dacosnak tarthatták azok, kik nem ismerték, pedig a kemény kéreg alatt rendkívül lágy s érzékeny szív dobogott; amilyen a zenéjében is. Férfias daccal kezd meg egy darabot, de a melléktémájában már ellágyul s a kidolgozásban a borongós régiókon át mindig a verőfényes, napsugaras tájakra vezeti a hallgatót.

Brahms Budapesten igen szívesen tartózkodott, ahol igen nagy baráti köre volt, de a nagyközönség szívéhez nem férközött akkor még. Csudálatos. Matematikának tartották zenéjét, szív és lélek híján.

Évről-évre szaporodott azonban azok száma, akik Brahms műveiben formai tökéletességükön kívül azt a mély érzelmvilágot is megtalálták, mely ma már az egész világnak oly nagy gyönyörűséget szerez.

A mi quartettünk utolsó próbáin mindig részt vett. Emlékezetes marad előttem, hogy G-Dur ötösét végighallgatta anélkül, hogy megjegyzést tett volna, utána azonban fölkért, játszanók az első tételt még egyszer és pedig sokkal gyorsabban. Ennek ismételt eljátszása után azt mondta nekünk: „Már haboztam, nem-e jobb az önök tempója, oly szépen hangzott az

önök előadásában — most azonban mégis nekem van igazam. Tagadhatatlan, hogy zeneszerző sokszor tévedhet a tempó megadásában.“

1888-ban volt, midőn Popperhez jött próbára egy este s ott mosolyogva egy kéziratot húzott ki a zsebéből. „Üljenek az urak le és játsszák ezt el velem.“ Egy remekművet ébresztettünk akkor életre — a C-moll trió volt. Valami csodás érzés fogja el az embert, ha valami nagy *alkotást* megpillant. Hasonló benyomást nyertünk a trió eljátszásával! Legszívesebben megöleltük s megcsókoltuk volna Brahmsot, de az ő külső ridegsége a lelkesedés ilyen kitöréseitől megőrizte őt.“

Kalbeck Max, Brahms életrajzírója említi, hogy amikor egyszer Hubay próbára jött fel Bécsbe, őt erre a zenepróbára szintén meghívta.

Ezzel a meghívással kapcsolatban Hubay a következőket jegyezte fel:

„A következő esztendőben ősszel Bécsben hangversenyeztem. Brahmsot meglátogattam. Akkor beszéd közben egyszer csak kipattantja, hogy ő egy új hegedű-szonátát írt. Mindjárt kérdést is intézett hozzám, nem volnék-e hajlandó másnap lakásán eljátszani vele. Másnap el is mentem hozzá reggel hegedűmmel s több napon át reggelenként játszottuk e művét, mely játék közben részleteiben át is alakult, ő folyton kérdést intézett hozzám: nem únom-e már, pedig nekem rendkívüli lelki gyönyörűséget szerzett. Nemcsak az ő halhatatlan művével, de roppant érdekelt ily közvetlen közletről bepillantathatni e nagy zeneszerző műhelyébe.

Midőn negyedszer voltam nála, derűs hangulatban volt s mosolyogva kérdezte, nem játszanám-e el vele új művét Billroth barátjánál. Billroth, a nagy sebész, fanatikus bámulója volt Brahms muzsikájának és a jó bécsiek azt rebesgették róla, hogy a műtéték alatt is Brahms-melódiákat dúdol. Következő napra volt kitűzve délelőtt 11 órára a találkozó Billrothnál. Billroth lakásában nagy, gyönyörű zene-

Brahms Johannes Hubay Jenőnek ajánlott fényképe.

Handwritten text in cursive script, likely the main body of the letter. The text is dense and difficult to decipher due to the cursive style and fading.

Handwritten text in cursive script, possibly a continuation of the letter or a separate note. The text is dense and difficult to decipher due to the cursive style and fading.

Handwritten text in cursive script, likely the closing of the letter. The text is dense and difficult to decipher due to the cursive style and fading.

Brahms levele és szerenesekeirantul Hulay Jenőnek.

terem volt. Mikor beléptem, már ott voltak Brahms, Hanslick, Kalbeck s Billrothnak leánya. Billroth leánya exkuzálta édesatyját, hogy egy sürgős műtét folytán csak később jelenhetik meg. Hanslick a szalon egyik sarkába vonult, Kalbeck lapozott. Az első tétel után a mellék-szalonból Billroth lépett be s üdvözlés helyett csak azt jegyezte meg, hogy az egész tételt hallotta a mellékszobából, azután visszavonult. Billroth minden tétel után bejött, fejét vakarva csak annyit mondott: „Ezt még egyszer kell hallanom“. A szonáta befejezése után egyetlen szóval sem adtak kifejezést a jelenlevők tetszésüknek s Brahms hozzám fordult s szakállába mormolva ezeket mondta: „Lássa, mindig ilyen az én sikerem. Az első szonátám, melyet Joachimmal játszottam először, éppen így tetszett ezeknek.“ Utána vígan villás-reggeliztünk s a híres orvos ivott a nagy mester egészségére és szonátájának sikerére.

A déjeuner után Brahms lakására mentünk, ahol nekem arcképét adta át a következő felírással: „Freundliches Gedenken an frühe Morgenstunden“, E.s a szonáta első taktusait ráírta.“

Mialatt játéktársaival a pódiumról Brahmsot és a klasszikusokat népszerűsíti és mindent elkövet, hogy az ifjú magyar zenegenerációnak útját egyengesse, mialatt Budapestet a kamarazenének, a világot hegedűje számára hódítja meg, magának is megnyer valakit: egy csodás lelki mélységű, rendkívüli nőt. Valakit, kinek lelkéből az ő lelkesedése verődik vissza és aki följebb, mindig följebb, egyre magasabbra emeli, viszi, vezérli őt.

A kamarazene-estéken, a művész számos lelkes híve között, kik áhítattal hallgatják, egy fiatal leány is ül. Haja vörösen fénylő. Sötét szeme kérdőleg néz bele a világba. Két vékony ajka nem bőbeszédű szájra valló, inkább a kifejezésekkel szűkkeblűen takarékoskodóra: ez a leány csupa mélység és lélek. Mélység, mely megveti a felszínen úszkáló fölületes szavakat, és lélek, mely csak önmagába zártan óhajt létezni és belső szavaira hallgatni. Ha azután ezek a vékony ajkak beszédre nyílnak, a szavak lágy, csengő hangjában zenévé lesznek, mert szülőanyjuk, a

gondolat, dalból és zenéből lett. Homloka enyhén domboruló, majd azt mondaná az ember, hogy „nagy intelligenciát sejtető“, — ha ezt a benyomást el nem homályosítaná egy másik: szabadságszeretet sugárzik erről a homlokról s az emberi méltóságtudat büszkesége. Büszkeség, de nem gög, a bűnök leghitványabbja. Középmagas termete, lebegő járása, ahogy a térben mozog; de mozgásának ez a módja is belülről jövő: külsőleg; már csak mint nyugalom és higgadtság jelentkezik, mint a kócsagé, mely kiterjesztett szárnyakkal, szinte mozdulatlanul lebeg, messze fönt a kék szemhatáron.

Keze: mint valami fiatal férfié: csupa in. Szilárdul és erőteljesen szorítja meg a kezét, mely az övé felé nyúl, de ezzel a mozdulattal is fukarkodó, mint vékony ajka a szavakkal. Ezt a kezét mintha szobrász vésője faragta volna ilyenné: hadd legyen ereje megőrizni a lelkiileg ki vívott javakat még a halál után is az élők számára: a Szellemet. És ez a leány hűséges őrzője lesz mindennek, amit a szellem embere alkotott. S ha ez az ember nem lesz többé, teremtő munkájának gyümölcseit, műveit o tovább fogja gondozni, őrizni. S tetté váltja majd, amit örökül hagytak rá:

„Légy hűséges mindhalálig és én néked az élet koronáját adom.“ Az evangéliumi ige női képmása: Cebrian Róza.

Apja, gróf Cebrian László, szolgálaton kívüli huszár kapitány, ki birtokán, a nógrádmegyei Szalatnán gazdálkodik és gyakran rándul Budapestre is, mert a főrendiház és a liberális Apponyi párt tagja. Egyébként magának élő ember, ki nem jgen akar tudomást venni a világ dolgairól. Két leánya, Mária és Róza a szalatnai falusi otthonban, már gyermekkorban is túlnyomólag zenével foglalkozik, Róza énekelni is tanul, ő a fiatalabb és határozott egyéniség, önálló fölfogása van az életről, de művészetről és irodalomról is s ezzel apjának nem egyszer szerez kellemetlen meglepetést, önállóságán még szigorúan katolikus gondolkozása se változtathatott: nem tűrte, hogy merev, előírásos szabályok közé szorítsák. Művészi hajlandóságokkal és kétségtelenül tehetséggel is megáldottan, nem rajongott azonnal mindenért, amit üres divatcikknek vélt, — viszont nagy biztonsággal ismerte fel az igazi mű

vészi értékeket, és amit annak ítélt, amellet ki is tartott. Komoly dolgokban nem ment a divattal, nem volt „modern“. Ezzel szemben bátran és határozottan szállt síkra az igazságért és nem tágitott a véggyőzelemig. S mikor női mivoltában érezte magát megtámadottnak, — férfias vonás lett úrrá benne: női álláspontjának elismeréseért küzdött, mint egy férfi.

A tizennyolcesztendős leány naplót vezetett, illetőleg az emberekről, zenéről, önmagáról nyert benyomásait magyar, német, francia nyelven vetette papírra. Egyszerűek őszinték, igazak, pátosztól mentek ezek a följegyzések és önállóak. Gondolatokért nem megy a szomszédba, nincs rászorulva. S mert zenére született s mert csaknem kizárólag a zenének él, döntő eseménnyé lesz számára, amikor Hubay Jenőt először hallja s naplója lelkének azt a ritmusát adja vissza, melyet a művész vonója vált ki belőle.

„Szalatna, 1888, november 19-én. A Hubay—Popper vonósnégyes első estje. Tavaly egyetlen hangversenyüket se mulasztottam el. Páratlan varázs rejlik Hubay játékában, — szeretem játékát. A hegedű nem legkedvencebb hangszerelem, de mikor először hallottam őt játszani, meglepetten figyeltem föl, — oly szépen játszott. Ezúttal is milyen volt játéka Volkmann G-moll kvartettjében.. . Ügyszólván végig a hegedűé a vezérszólam és akkor itt volt a régi, örök varázs, itt volt, zavartalanul, mintha sohase hagyott volna el. Mintha mindig a hangversenyteremben ültem volna, ezeket a hangokat hallgatva. Halk fájdalom rezdül ki játékából, költészet lebeg minden hangja fölött. Akár örömet vagy fájdalmat, akár ujjongást vagy kétségbeesést ad vissza, — a titokzatos varázs ott van hegedűje hangjában. A Scherzo szikrázik a pajkosságtól, az Adagio utáni finale csupa lendület és tűz, míg azután vonója mélabús dallamba fog, s a tüzes motívumnak véget vet. De kisvártatva az életöröm ismét visszatér, míg a hegedű, — mementó-ként át nem tér a mélabú reminiscenciájára, a hangszerek kísérelőén, aláfestőleg vágnak bele. Azután szünet, — és száguldva menekül mintegy önmaga elől a hegedű, míg egy erőszakos akkord mindent eltemet.

Püder evszky úr ezután következő .szólója nem tudott lekötni. Egy Chopin Nocturne-t játszott és egy suját szerzeményű Legendát, — az egész produkció nem volt más, mint utolérhetetlen szemfényvesztés. Hubay hegedűje után a zongora mindig üresen szól.“

Az elragadtatás e kifejezései közepett jelenik meg először a Hubay név Cebrian Róza naplójában; egy fiatal leány a zene gyönyörűségeiről álmodozik s a férfi játékaról, mely azt elővárásolja. Az érzései sugallta kommentár, mellyel Volkman kvartettjét kíséri, kitűnő ítélőképességre vall, a biztonság, mellyel a kompozíciót nyomon követi, figyelemreméltó, az egész leírás színes és élénk.

Férfias vonás uralkodik betűvetésében is, az olyan ember bátorsága és határozottsága, aki alaposan megfontolja, mi az, amit el akar érni, de azután ki nem adja kezéből, amiért küzdve és vaskövetkezetességgel áll ellent minden csábításnak és rábeszélésnek. Ez a kéz nem száguld a papiroson, a betűket nyugodtan, sőt nehézkesen rajzolja oda, nem is szép ez az írás, de teljesen egyéni. Nem művészien kerekded betűk ezek, .az akkori terminológia szerint, de megbízhatóságra vallók s lelki izgalmak ábrázolásánál is nyugodtan önmagukba visszatérők, önmaguk és mások iránti hűségben. Aki így ír, az mélyen hívő is és az állandóan ingadozó világ, széthúzás és visszavonás nem hinthetik el ebben a hitben a kétely magvát.

Oldalt oldalra írt tele jellegzetes betűivel, mióta Hubay játékától legbensejében fölzaklatva, számot próbált adni érzelmeiről önmagának. Eleinte csak művészi élményeiről ír, de nem a művésztől mint emberről és férfiről. De csakhamar felbillen a nagy erőfeszítéssel fenntartott egyensúly, s a mérleg győzelmes lendítőereje már megmondja, mi az, amit a fölzaklatott leány érez:

„Szalatna, dec. 6-án 1888.

Nem tudom elfelejtem, mikép játszott Hubay, mikor pár héttel ezelőtt hallottam őt. Mint félistent imádom, amikor játszik! ő a netovábbja minden ideálnak, őt még nem érte a világ mérges lehelete. Tisztán áll művészete iránti nagy szenvedélyével! Tiszta kezekkel vezet az idea-

Hubay Jenő, a Zeneakadémia tanára.

lok országába, hol ezer meg ezer oltárt épített műzsájának! Szép, olyan nagyon kifejezésteli arcára a „geide“ nyomta ajkait, tüzes csókjával örök lángot gyújtva lelkesedéstől sugárzó szemeiben, mély, — ungergründlich szemeiben — egész lényében! Minden mozdulata geniális, s művészi természete csalhatatlanul árulja el lángeszét!

Magas, tiszta homloka oly simának látszik, mintha nem is ösmerne mást, csak boldogságot — s művészetére mégis rálehelte a fájdalom nemesítő lelkét! Töprenkedve ültem sokszor, hallgattam s néztem őt; képzelődöm-e, vagy csakugyan oly nagyon fájdalmasan szól hegedűje?! Változatlanul fekszik fátyol gyanánt játékán az a fájdalom? vájjon mi baja lehet? — Legyen bármi! ő magasan áll az emberek felett.“

Így kísértett a kedves férfi arcképe a leány lelki szemei előtt, egy neki megmagyarázhatatlan fájdalom keretében. Kétszeresen megmagyarázhatatlan volt a fiatal leány érzése, mert hiszen Hubayt, a művészt, művészte éppen gyötrelmekből ment régiókba vitte! ... Mikor Beethoven művész-hallgatói a Mondschein szonáta után könnyeztek, azt mondotta: „Az igazi művész nem szomorú és nem sír, ha zenét hall, hanem lángol és lelkesedik.“ Nos hát, Hubay Jenő is lángolon és lelkesedve ébredt a művészet fájdalommentes régióiból a földi világra. S ha ilyenkor, magához térve, körülnézett, nem mondhatott mást, mint hogy a sors a földi síkon kegyes volt hozzá és nagy fájdalmaktól, szenvedésektől megóvta őt. Mi lehetett tehát, ami hegedűjéből kicsengett s hogy érezhette ezt a fiatal leány fájdalmasnak? Úgy látszik, — eljövendő dolgokra vetette előre árnyékát valami, — ezt érezhette Róza sejtése fájdalomnak! És talán félelem, ijedtség szállotta meg, mert ő, aki megingathatlannak vélte önmiagát, most úgy érezte, hogy nem áll többé szilárdan a lábán.

Abban az időben szomorú eseményről írtak az újságok, kimerítő drámai hangú cikkekben. Egy előkelő, általánosan tisztelt családból származó, kiváló zenei tehetséggel megáldott leány Popper Dávidban vélte férfi-ideálját fölfedezni és egyetlen hangversenyéről se hiányzott. Popper minden idők egyik legnagyobb csellóművésze volt. Amellett csupa humor, nyíltszívűségével, szeretetreméltó-

ságával mindenkit meghódított és nem véletlen, hogy partneréhez, Hubayhoz, kiben mind e vonások megvoltak, nagy barátság fűzte. Volt még egy közös tulajdonságuk: a férfiszépség. Aki Hubayról csak beszélt, vagy írt, mindig kiemelte szembeszökő szépségét, bár nem mint „homme á femme“-ről emlékeztek meg róla, hanem mint olyan férfiról, kinek átszellemült zsenialitástól telített külső megjelenése volt. Popper Dávid ebben is méltó partnere: magasra nyúlt ember, imponáló művészfejjel és bársonyos, de élccel, humorral teli fekete szemmel. Ez a két szem is elbűvölt mindenkit, akit csak akart. Még azt is, akit nem akart. A szép leány — anélkül, hogy ismerte, anélkül, hogy hangját hallotta volna, beleszeretett a művészbbe. A leány szenvedett szerelmében, — (Popper nős ember volt,) — hordta magában keresztjét, amíg nem bírta tovább. Egy reggel szülei holtan találták ágyában, megmérgezte magát. A vánkos alatt papírlap: „Nem lehettem az életben boldog, tán az leszek a sírban.“

Ez a szomorú eset mély hatást tett Cebrian Rózára, és ezt kérdi naplójában:

„Igaz lehet ez, vagy csak valami fölizgatott fantáziájú ember agyréme az egész? De hiszen ez a leány nem ismerte Popper Dávidot; hiszen egy embernek a maga testi valóságában kell közelünkbe jutnia, ha érzelmeink.. . Vagy nem? Van ilyen szerelem? Általában létezhetik ilyen szerelem? S szerelem az, amit annak nevezünk? .. .

A szomorú szerelmi történetet figyelmeztető intésnek vette: Popper barátja Hubay Jenőnek és .. naplójára bízta tartózkodás nélküli beismerését, mert úgy érzi, megingott benne, amit megingathatatlannak vélt. Szemébe akar nézni a nagy kérdésnek, melyre a tizennyolcesztendőös leány így válaszol:

„Ha szerelem egyáltalában létezik és nem csupán fikció, — akkor miért ne? Hiszen az a sokat megénekelt, örökké való szerelem nem ismer akadályt! Se idő, se kor, se ismeretség, se korlátok nem gátolhatják. Vájjon igaz-e ez? Azt hiszem a szerelem nem ideális, mint ahogy a költők mondják és nem örök, mint ahogy az idealisták vélik.

A szerelem mulandó, épp azért teljességgel tagadom létezését! Ha azonban igazán van szerelem, annak korlátlanak határtalannak kell lennie, mely nem törődik ismerettséggel, akadállyal, ha még oly nagy és még oly hatalmas is. Akkor, — oh akkor, — hiszem, hogy van.“

Ezek zseniális szavak. Tagadja a szerelem létezését, mert a legmagasabb szellemi törvények értelmében a mulandóságnak nincs joga léthez. Angyali mégis, hogy e megállapítás után hogy menti meg a szerelmet a női ösztön, a szerelmet, mely nélkül viszont női mivolta veszítené el létjogosultságát, — ami minden élet pusztulását jelentené, — Róza: nő s mint nő: megőrzője az életnek s az élet szentségének és örökkévalóságának. S a szellemi törvényt, mely itt a földön soha be nem teljesezhetik, így tagadja meg az örök női, — olyan tűzzel és határozottsággal, mely már ismét a szeretett férfiúnak szól: humanizálja az isteni s épp azért inhumánus törvényt. A nő férfi nélkül boldogtalan, azt tudja, ha nem is gondolkodása érteti ezt meg vele, megsúgja neki zseniális, a művészettel rokon intuíciója; s míg az a kevésbé éles eszű leány öngyilkossággal végzi, ő hisz a mégis létező szerelemben, ha feltűnik a férfi, akit szeretnie lehet; mert a férfi a nőnek a világot jelenti és a nő, ki a férfi szellemi alkotó munkájában részt vehet, megváltja magát érzelmi világának szűkre szabottságából. *Mi* neki a világ? *Mi* neki az Isten? A férfi, akit korlátlanul szerethet: az minden. Ha az megjön, akkor van szerelem, minden tagadása ellenére: „Akkor... oh akkor ... hiszem, hogy van!“

És mégse akarja bevallani önmagának. És akkor mástól kell megtudnia, mi él benne. Egy nap ezt írja neki egy barátnője:

„... Ne tagadd, jól látom, rajongsz Hubayért. És miért ne szeretnéd, amilyen szenvedélyesen a zenét szereted? Ha a férjed lesz, boldognak fogod magad érezni egy ilyen nagy művész oldalán... S ahogy téged ismerlek, ha szüleid elleneznék ezt a frigyet, akkor kötnéd meg csak igazán.“

De hát mit gondol a barátnője? ... Ismét csak nem meri önmaga előtt beismerni, mi a legtitkosabb vágya s így válaszol a levélre:

„Amit Hubay iránt érzek, az, hogy mélységes tisztelettel, teljes csodálattal tekintek fel rá, — ő beláthatatlan magasságban áll fölöttem és mindenki fölött. . .“

1888 karácsonyának szent estéjén, ajándékai között egy másik barátnőjének küldeményét találja: kis, fából faragott szív, melyre hegedű volt festve és egy szög bele verve s a dátum rávésve: 1888 november 30. Ezen az estén volt Hubay vonósnégyes hangversenye, melyre Róza nem utazhatott fel Szalatnáról. Barátnője azonban ott volt s a pódium alatt, Hubay mögött ült. Lábánál fedezte fel a szöveget s így támadt az a gondolata, hogy Rózáat meglepi vele. S ezt írja hozzá: „A vasszög szerencsét hoz.“

... . . Jól tudom, mit ért szerencse alatt,“ írja naplójába december 28-án ..

„Elmúlt Karácsony, mely nekem csak fájdalmas benyomásokat hozott. Minden a régi volt, csak én változtam meg!“

Ha Isten valóban rálehel az emberre, ott kell lenni ennek a nyomnak. De hol? Nem találok. Szépnek, napfényesnek álmotam a világot. Azt képzeltem, hogy művésznőnek teremtett az Isten, megadott hozzá mindent: féktelen fantáziát, égő, forró lelkesedést, szenvedélyt, mely elragad, szárnyaira kap, ha zenét hallok. Mindez megvan, de átoknak tekintem, mert, ami elsősorban kellene, ami nélkül minden egyéb átokká lesz: nem adta meg Isten nekem a zsenit, de még az igazi tehetséget sem. Nincsenek szárnyaim. Vége az álmotam ideálnak, hogy valaha művésznő lehessen belőlem. E vágyról s álomról való lemondás keserű volt. De inkább semmit, mint félig. Belenyugodtam abba, hogy nem leszek művésznő.

Ebben a meghasonlott kedély állapotomban sokat gondoltam Hubayra. ő, mint a tiszta érzelmek eszményképe, mint művész s ember egyaránt egyre foglalkoztatta túlfűtött fantáziámat. Szenvedélyes művész-álmaimban csalódott énem egyre ő hozzá, az ő ideálisnak elképzelt légkörébe menekült.

Egyszerűen, világosan beszél itt egy nő, aki érzelmi világának szűk korlátai közül ki akar szabadulni s aki

az átlagembertől eltérően az átlag fölött álló, egyedülvaló művészetben óhajtja lelki békességét föllelni; s mélységes szomorúság fogja el arra a gondolatra, hogy nincs elég rátermettsége, hogy a művészettel megválthassa magát s így a művészre kell bíznia magát, a zseni emberére, kinek megadatott a hatalom, hogy ezt véghez vigye! . . .

Leánysága minden büszkeségével küzd eljövendő asszony-sorsa ellen, de érzi, könyörtelenül közeleg* a nap, melyen ki kell vetköznie minden büszkeségből, s felsőbb parancsnak engedve, megismétli a bibliai Rúth férjéhez intézett szavait: megy, ahova ő, marad, ahol ő van és vele lesz, — napjai végeztéig.

December hó utolsó napján ezt írja naplójába:

„Kétségbeesés fogott el és még Istentől is elfordultam. De mikor karácsony után meggyóntam, lelkemben a Megváltó győzedelmeskedett. Boldog, ugyan nem vagyok most, de minden csendes és nyugalmas bennem.

*Die Sterne, die begehrt maii nicht,
Man freut sich ihrer Pracht,
Und mit Entzücken blickt man auf
In jeder hellén Nacht.“*

Ezzel a négy verssorral, melyeket december utolsó napján írt naplójába, kezdődik életének sorsdöntő eseménye; vágyott a csillag után és ez a vágy félelemmel töltötte el.

És nemsokára mégis szemtől szembe állhatott vele. Édesanyjával és Mária nővérével Pestre utazott, hogy néhány hetet ott töltsenek. Január 11-ére volt kitűzve Hubay egy hangversenye.

Justh Zsigmond, a kitűnő író és rendkívül szellemes, érdekes ember, a falu és a paraszt tanulmányozója, a „falukutatók“ őse, bizalmas, jó barátja volt Rózának. Naplójában, mely 1940-ben könyvalakban jelent meg, ezt írja róla:

„... Én Cebrian Róza mellett. Une conversation réchauffée. Érdekes leány. Egyike a legérdekesebbeknek Pesten. Rubens-alak — de több temperamentum, mint a

Rubens-alakokból látszik. Sok, egész sok, forró csapongó vér. Művészi, mint a renaissancében voltak; igen érzéki — így azután képes a zene hangjain keresztül beleszeretni valakibe, kivel sohasem beszélt. Ebből az anyagból voltak a Medici asszonyok, Mária Magdolna, szóval azok, kiknek legtöbb lett megbocsátva. Mindenesetre érdekes itt a mai korszakban egy ilyen eleven életet lehelő alakot látni. Pas d'anémie celle-la, par exemple! Expanzióval bizalmas — s expanzióval hideg valakivel...“

„... . Forgách Sárinál még a Cebrianok és Kinszky Nusi. Furcsa hangulat, mi Cebrian Rózával a zongoránál. Róza Schumann-dalokat énekel, majd Aggházy múltkor küldött dalait próbálja. Közbe-közbe, ebben a hangulatban, egyet-mást mond az: életről! A háttérben Cebrian István, Mária és Forgách Ilona nevetnek, bolondoznak, sokat mondva a semmiről.

Cebrian Róza is „pályát tévesztett“, midőn Cebrian Rózának szülte őt az édesanyja ...“

Justh Zsiga Hubay Jenőnek is meghitt barátja volt s megígérte Rózának, hogy bemutatja Hubay Jenőt Cebrianéknak . . .

Ha minden egyes gyónása után azt hihette, hogy a Megváltó győzedelmeskedett, hogy lelke megnyugodott és lecsöndesült, ha nem érzi is magát boldognak, most ráeszmélt, hogy egyetlen boldogságra vágyik — még nyugalma árán is — arra, hogy Hubayt megismerhesse. És türelmetlenül várta a találkozás napját. Naplójában, vagy másokkal való beszélgetésében már nem akart Hubayról beszélni; nem is ejtette ki nevét, mégis, bármit mondott, bármit cselekedett, vele függött össze, ott volt mindenben láthatóan — láthatatlanul. Hubayval volt tele szíve, meg a lelke is, csordultig tele.

Lassan, vontatottan teltek a napok és még milyen sok volt hátra január tizenegyedikéig. De a várva várt nap mégis csak el fog érkezni, ütni fog az óra, mikor elmondhatja majd neki, mit jelent számára páratlan művészete.

„Izgalommal teli napot éltem át 12-én. Tizenegyedikén Hubay vonósnégyes volt, — szép, mint mindig. Aggházy, a zongoraművész működött közre. A hangversenyen

Zsigával találkoztam, aki megígérte, hogy Hubayt másnap elhozza hozzánk, — *pour nous le présenter.*“

Zsiga megtartotta ígétét, tizenkettedikén délután nemcsak Hubayt hozta el, hanem Aggházyt is.

„Mikor először álltam vele szemben, úgy éreztem, bár folyton, mindig nézhetném őt. . . bár mindig hallhatnám hangját. Halk beszédét, hajlékony, kellemes, lágy csengését, szép magyar beszédét, — mindez összhangban van lényével, mindent így képzeltem, ilyennek vártam. Szerény, elegáns mozdulatai, tartózkodó, szeretetreméltó, lebilincselő modorú — nem is lehetett más. Nem csodálkoztam semmin, semmi se lepett meg, csak egyet álmodtam másnak: a szemét. Esküt tettem volna rá, hogy a szeme kék és íme — barna. Nem a kék mennybolt mosolygott rám, komoly nézésű, fátyolozott tekintetű, titkokkal teli szempár volt ez! Szelíd, mély, fájdalmas kifejezés sugárzik ezekben a sötétlő csillagokban, nem vonzanak a magasba, paradicsomi tájak felé, nem a magasba, hanem magukhoz vonzanak, szorongást keltően és titkuk nem bocsát többé szabadon . . . Hubay sokat beszélt hozzám, de én remegtem, mert elfogódott voltam és félelemmel eltelt. Milyen szorongó érzés ideálunkat közlőről látni, az ember belé reszket: s az az érzése, mélységes örvénybe zuhan le szédítő magasságból...“

Barnák a szemei és mégis mindenki kéknek látta őket. A fiatal leány kéknek álmodta ezeket a szemeket, — nos, aki többször is beszélt vele és hosszasan nézett is szemébe, megesküdtött volna, hogy kék a színe. Szomorj Dezső, aki fiatal éveiben sokat volt vele együtt Párizsban, Mécs László, a költő, ki gyönyörű verseket írt róla s „A csodagyermek aludni megy“ című költeményével a mester halálát átszellemült szférákba emelte, — festők, kik portréját festették, magam is, ki gyakran ülhettem szemtől szembe vele, mi valamennyien kéknek láttuk szemét, holott barna volt. Lénye és harmóniával telített lelkének hatása. Valami sugárzott belőle, amit mindenki kéknek látott. S ez a kék sugárzás mosollyal párosult, melyet az egész világ „Hubay lebilincselő — hódító mosolyának“ nevezett. És barna szemének kék sugárzása és harcias,

energikus szájának mosolya haláláig sem hagyta el. Hetvenkilencesztendős korában is kéken sugárzott szeme és hódítóan mosolygott ajka.

Hubay észrevette Cebrian Róza zaklatottságát. S a zseniális férfi biztos kézmozdulatával nyúlt a megriasztott női szív felé, felemelte és az emberi bizonytalanság s a szenvedély talajából a művészet békés földjébe plántálta át: engedelmet kért arra, hogy újra jöhessen, magával hozná hegedűjét és Róza kísérelhetné. Arra az ellenvetésre, hogy tudása nagyon is fogyatékos ehhez, azt felelte, erre nézve vállalja a felelősséget és mindjárt meg is beszélte vele az eljátszandó kompozíciókat. Kérésére azután Róza egy Schumann-dalt énekelt el, még mindig reszketve és félénken.

Azután Aggházy zongorázott még. Játéka alatt csöndesen ült Hubay mellett és lopva rá-rátekintett. Hubay maga elé nézett, a két ránc szemöldökei között észrevehetőbb lett és arca fájdalommal teli kifejezést öltött.

Ily egyszerűen és a feszült várakozásnak nem is megfelelően, de annál meggyőzőbben folyt le az első találkozás.

Január 17-én egy Hubay—Aggházy hangversenyen volt jelen ... A műsor egy Aggházy hegedű-zongora szonátával kezdődött.

„Hubayt forró vággyal szeretném hallani — örökké. Elegáns, zseniális minden mozdulata és oly szép magas termete, ha így állva játszik. Aggházy szólója alatt lassan végigtekintett égő, lelkesült szentével a közönség hosszú sorain. Remegtem, mert tudtam, hogy megtekint majd minket is. Nem csalatkoztam. Egy rövidke másodpercig megpihent rajtam is tekintete, megösmert, elmosolyodott kissé — s többé nem nézett felénk. Ha nagy szemei a közönség felé fordultak, más irányba tekintett, — nem arra, amerre mi ültünk. A szonáta végén iszonyú tapsvihartört ki s mikor magas alakja a pódiumon ismét megjelent — Ich weiss nicht warumf — aber ich bin zusammengefahren. Ha nem csalatkozom, felém nézett egyszer, de mindjárt utána visszament a művész-szobába. Azután Bach „Air“-jét játszotta. Lesütött szemekkel játszott — szemei tehát lelkét vissza nem tükrözhatték. Azt képzelem,

A képeket ajánlja
Rózsa a kellesz eslogy
m. —
Budapest 1870. FEBRUAR

Hubay Jenő Cebrian Rózának ajánlott fényképe.

hogy Bach nem gondolhatott, nem érezhetett másként, midőn ezt írta, mint az, aki előttünk állt most s interpretálta a kompozíció szellemét. Értettem mindent, ami játékából kiömlött, lelke a napsugár tisztaságával beszélt. Csak egyszer emelte fel szemét, um sie gleich wieder niederschlagen. Oh de gyönyörű szépen játszott. A közönség szünni nem akaró tapsviharban tört ki és újra meg újra kihívta a nagy művészt. Sápadt arca kipirult, szeme sugárzott. Meg-meghajtotta magát azzal a nagy eleganciával és szerénységgel, mely egész lényéből árad, — de hiába, ráadáást kellett adnia.“

Két nappal később ismét ott ül Hubay hívei között és megint csak lenyűgözötteen: Hubay egy triót játszott Popperrel és D'Albert-el, azután egy Grieg-szonátát és végül Schumann nagy zongora-négyesét.

„*Azt állítják irigyei*“ — írja sietve naplójába, — „*hogy szerelmes hegedűje hangjába...*“ és szabályszerű analízisbe fog, hogy a „*rágalmazó képtelen állítását*“ megcáfolja; az analízisben persze szerephez jut az érzelem meg a szív is s a szeretett és csodált férfiú mellett szenvedélyesen, bár a zenei objektivitás mezében foglal állást:

„*Épp a három lépcsőfok mellett ültem, mely a művész-szobából a pódiumra vezet; mikor a művészek az emelvényre léptek, bennünket majdnem sírolniok kellett. Vájjon észrevett-e engem Hubay? . . . nem tudom. Mikor játszott, háttat állt hozzánk. Mikor az andante után teljes erőmből tapsoltam, Hubay hirtelen megfordult és rám nézett. Futó mosoly az arcán — felénk hajlik — azután visszafordul pulpitusa felé és befejezi a hangversenyt, anélkül, hogy még egyszer arra nézne.*

Mária nővérem náthájának köszönhetem, hogy a hangverseny végeztével beszélhettem Hubayval. Hogy Máriát ne tegyük ki a légvonatnak, a tömeg szétoszlásáig a teremben maradtunk. Mama éppen indulni akart velünk, mikor Hubay a művész-szobából kijött és odalépett hozzánk. A kölcsönös üdvözlések után azt kérdezte, meg voltunk-e elégedve . . . Micsoda kérdés! . . .“

Úgy van, micsoda kérdés! ... Hát nem látja, nem érzi ez a nagy művész és ember? Éppen ő, mikor Róza

minden barátnője észrevette már, úgy hogy évődéseiktől már nyugta sincs! Hubaynak éreznie kell, mit jelent e leány számára művészete és milyen boldognak érzi magát azokban a régiókban, melyeket ő tett számára hozzáférhetőkké!

„No és gyakorolta-e a Beethoven- és Grieg-szonátákat, ahogy megállapodtunk? ...“ — kérdi Hubay — „remélem, játszuk majd Őket együtt?“

„ ... Gyakoroltam, de zongoramesterem azt mondja, hogy én egy olyan nagy művésszel, mint Hubay, néni játszhatom, — ezzel elvette még azt a csöpp bátorságomat is, ami volt.“ — Mosolygott... „Mestere nagyon jó híre-met költi, grófnő, de kérem, kísérelje csak meg, menrrt fog, meglátja.“

„Szóval, — jöjjön mentől hamarabb hozzánk“

„Örömmel, ha megengedi!“

Egy D'Albert hangversenyen Róza is ott ül, s nem messze tőle, pontosan vele szemben, Popperek mellett: Hubay ezúttal mint hallgató van jelen. Tekintetük gyakran találkozott, de Hubay nem mosolygott, mint azelőtt, nagyon komolyan nézett rá. hogy mindjárt elfordítsa tekintetét. Milyen gondolatok foglalkoztathatják, miféle gondoljai lehetnek? Vagy talán azt akarja kifejezni komolyságba mélyedt tekintetével, hogy eddigi kimért udvariassága iránta más érzésnek adott helyet s most már azért nem mosolyoghat reá, mert ez az érzés ugyanaz, mint amely ő benne él? Szeretné talán őt Hubay? Csillaga és ideálja, kiről azt írta, hogy elérhetetlen magasságban áll fölötte és minden ember fölött? ... Ez a büszke teremtés hogy szeretne felujjongani erre a gondolatra. Szeme fölragyog, vékony ajkai megnyílnak és keze vörös hajfűrtjeiben babrál... és most. . . mosolyog boldogságában, mert Hubay férfi módra, rejtélyesen komoly maradt; ez a győzelem női mosolya. De ezt senki se sejtse, szemük és lelkük titkos párbeszédéből senki se tudhasson meg egy árva szót se, — és ezért túlzott mértékben tapsolt D'Albert-nek, mintha annak játéka lelkesítette volna fel és szeme ragyogása, ajka mosolya neki szólna.

A hangverseny után futólag találkoztak s csak néhány szót válthattak s ezek a szavak elfedték inkább, amit gondoltak és mondani akartak. Mikor odalépett hozzájuk, elfogulatlanul mutatta be öt apjának, ki idáig birtokán időzött s nem volt alkalma a családjával érintkező művészt megismerhetni. Néhány szó esett D'Albert-ről, a Niebelungok gyűrűjéről, de az idő repült s egy hirtelen fordulattal azt kérdezte tőle Róza, elvitték-e hozzá albumát, hogy egy pár emléksort írjon bele. .. Igen, valaki járt lakásán, de nem találta otthon, — természetesen a legnagyobb készséggel teljesíti majd óhaját. .

„És szorgalmasan tanul?“

„Sokat énekelek, de bevallom, zongoraóráimat nagyon elhanyagolom.“

„Remélhetem, hogy nemsokára meghallgathatom?“

„Jöjjön, amilyen hamar csak akarja.“

Édesapja most intett, a kocsi előállott, az inas kinyitotta aajtáját. Hubay ott állott míg beszállottak, azután még ennyit mondott:

„Sietni fogok, mert nemsokára elutazom, s hangversenykörutam ezúttal jó három hónapig fog tartani.“

A leány összerezzen, de mielőtt összeszedhette volna magát, a kocsi elrobogott, s a nyúlánk, szeretett férfiának csak meghajlását láthatta.

Nemsokára elutazik! Három hónapig lesz távol Budapesttől! Egész örökkévalóság ez az idő, mely alatt nem láthatják egymást! Ezt a gondolatot elviselni sohasem lett volna olyan nehéz, mint éppen most, amikor azt kezdte remélni, hogy szerelme viszonzásra talál; és épp abban a percben kelljen megválnia tőle!?

S ül otthon, ezen a szomorú estén és csak boldogtalanságára tud gondolni; annak az életnek, mely reá majd a szeretett férfiú oldalán vár, most először kell bátran a szemébe néznie: egy művésszel kell majd élnie, kinek a művészet lesz az ura, parancsolója és ő a művészet engedelmes szolgája. Komoly nézésű, barna két szemében hűség és megbízhatóság él, de ez a hűség a művészetnek fog szólni ezután is, legalább is elsősorban annak. Hányszor lesz majd otthonától távol, hányszor kell majd fárasztó, sokszor veszedelmekkel járó utazásokat tennie koncert-

turnéin s őt itthon hagynia, — aggodalmakkal és gondokkal telten? . . . Nem lesz könnyű az élet ő vele, — bizonyára nem... De a Szépet és Magasztosát földi halandó nem kapja olcsón, — nagy árat kell fizetni érte — harcot, komoly harcot kell érte vívni, s aki megvívja, annak keményen helyt kell állnia, sőt teljesítenie kell azt is, ami ellenkezik az emberi természettel és szinte teljesíthetetlen: le kell majd mondania önmagáról.

A szerelemnek nagy az ereje, el tudja űzni az aggodalmakat, a sötét gondolatokat, félelelmről nem akar tudni, és megbirkózik sok nehézséggel.

Cebrian Róza már ifjú éveiben tisztában volt vele, hogy keserves küzdelmeket kell majd vívnia a szépért, főségesért; de fájalmát ez a meggondolás nem oszlatta el, hiába szegezte ellene érveinek egész tárházát. Túlhirtelen szakadt reá a válás híre, épp akkor, mikor szárnyra kezdett kapni... Mint mikor kora tavasszal a krókusz sárga és viola fejecskéjét, a vizes zölddel versenyezve kezdi a földből nagy óvatosan felfelé nyújtogatni és mégis az egész tavasz olt rejtőzik már ebben a gyengécske és a távozó télben nem bizakodó kísérletben, olyan félénkek voltak első találkozásai, olyan tartózkodók még vele váltott első szavai. De a krókusz és zöld levele megjelent már, nem lehetett az anyaföld ölébe visszaszorítani, s ami csírázni és zöldelni kezd, gyengéd, de legyőzhetetlen erővel fejlődik tovább; s éppen most, mikor ez a palánta gyönyörű fejlődésnek indul, hóval és faggyal újra visszatér a tél. Hubay, három hosszú hónapra át távol fog maradni.

„Helyzetem szinte elviselhetetlen!” — egy magányos éjszakán ezt sírja el naplójának. — „Gyötrő nyugalanság kínoz ... Ma a misén imádkoztam, hogy csak egy pillanatra láthassam őt. Kérjétek és megadatik nektek, mondja az ige ... és mégsem láttam őt!... Kínlódok, és nem tudom, mi lesz ennek a vége!... Szeretem őt?... Nem! és ezerszer nem! Hiszen szerelem nincs!... Idegen hatalmakkal való hadakozás ez, ismeretlen cél felé való törtetés, — vihar, mely elsodor s mely megsemmisítéssel fenyeget .. Isten, segíts! .. Milyen boldog lennék, ha gyöngeségemben valakiben támaszom volna, — akire föltekinthetnék s aki előtt hálatelten bizalommal hajthatnám meg

fejemet. Azután meg hirtelen az az érzésem, ha akárki közelednék hozzám részvétellel, — méltó vagy méltatlan hozzám, — a bensőmben dúló vihart lecsillapítaná. De a következő pillanatban Hubay arca tűnik fel előttem, szőke haja és jóságos barna szeme . . . Csend! Hallgatnom kell!... Isten, bocsásd meg keserűségemet, hálátlanságomat! . . .“

S mialatt ennek a fiatal leánynak iránta való szerelme egyre jobban érlelődött, ő maga kétszeres energiával dolgozott. Budapestre érkezése után egy évvel megszervezte az első külföldi magyar hangversenyt. Még pedig önnön kockázatára, az irányadó körök támogatása nélkül, Franciaországban, Angers-ben. Ebben a Loire-parti, festői szépségű városban, melynek lakossága sokat áldozott kulturális célokra, rendezte Hubay az első „Festival hongrois“-t, a magyar zene népszerűsítésére. A Franciaországban nevelkedett művész égett a vágytól, hogy a franciákkal a magyar zenét megismertesse. Az előadásra zsúfolásig megtelt a cirkusz, melyben e nagyszabású hangverseny lezajlott s az est nagy sikert hozott úgy a közreműködőknek, mint a magyar zenének. A francia sajtó kimerítően foglalkozott minden egyes komponistával és ezeken felül az új magyar zenei irányzat erőteljes fejlődésével.

Ezzel a magyar ünneppel Hubay új teret nyitott hazája propagandisztikus törekvéseinek, mégpedig új, nemes eszköz, a művészet segítségével. Minden második, harmadik esztendőben rendezett hasonló magyar ünnepeket. A műsort ő maga vezényelte s úttörője lett a magyar zenei tehetségeknek: Dohnányit, Bartókot, Kodályt, Siklóst, Weinert ő mutatta be Rómában, Párizsban, Varsóban, Helsinkiben, Prágában és a nagyvilág egyéb metropolisaiban.

Az angers-i Festival sikere pedagógiai példaadás volt fővárosunk számára s egyben a Filharmonikus Társaságnak szóló lecke is, mert ez nem akarta szóhoz juttatni a magyar zeneszerzőket. A társaság kissé meg volt szegyenítve. Hiszen egyetlen művészember, önnön erejére támaszkodva, többet tett a magyar zenéért, mint Magyarország első zenei egyesülete, fennállása óta. A társaság vezetője föl is ébredt letargiájából s szakítva eddigi elzárkózottságával, melyet a magyar zeneszerzés iránt tanúsított, magyar hangversenyeket rendezett, melynek központ-

jában Hubay Jenő Brüsszelben zenekarra komponált nagy műve, az „Első szimfónia“ állott.

Világos, könnyen áttekinthető tematikus feldolgozás, magyar ritmusok, meglepően szellemes hangszerelés, ez az első impresszió, amit ettől a zeneműtől nyerünk. Megalapozásánál és fölépítésénél fogva ez a B-Dur szimfónia inkább a Suite-nek terjedelmes formája, mert a fiatal szerzőben még nem volt meg a kellő erő, hogy hegedűje sugallta monodikus vonalvezetéséről a polifónikusig emelkedjék, ami különösen a két szélső tételben jelentkezik. A két középső tétel azonban dúsan kárpótol az előbb említett bizonytalansáért. Alakilag tökéletesen sikerült, kereken fölépített, tömören hangzó zenedarab. Különösen a Larghetto tesz mesteri művoltáival tanúságot Hubay zeneszerzői fejlődéséről. Melodikus lágyág áramlik végig egyenletesen ezen a tételben, mely a magasba szárnyal, mert szelleme a hegedűből született, míg a keleties ízű magyar scherzo eredetien és vérpezsgetően hat. A két tétel és a hangszerelés mögött is kétségtelenül észrevenni Massenet és Saint-Saëns zenei profilját, Wagner iránti lelkesedés is beletéved a francia színek közé, de egyik sem Hubay sajátosságainak és őseredetiségének rovására. Nemes pátosz, tetszetős invenció, átlátszó, tiszta váz, szárnyaló ritmika, színpompás hangszerelés, ezek a jellegzetességei ennek a szimfonikus Suite-nek, melyben Hubay erősen fejlett formaérzéke mutatkozik. Műve közelebb áll a modern szimfonikus költészethez, mint a szimfónia monumentális felépítettségéhez, mert a zártságot nélkülözi, még ha a tételek egymással organikusán össze is vannak kötve: patetikusan zendül fel az első Allegro-tétel, s ennek a pátosznak gyönyörű ellentéte a hárfá-akkordokkal keresztülszótt szerelmi téma; a Larghetto holdvilághangulatában a basszusok kísérteties témája szerelmi suttagásba halkul el. Amíg az első tétel befejezése indulószzerűleg ritmizált és egy király és pompázó kíséretének felvonulására emlékeztet, addig a Scherzo ütemei szinte pikánsan hatnak és a befejező tétel lendületét készítik elő, melyben Hubay a modern zenekar minden színpompáját fejt ki. S ennél a nagyszabású kísérletnél is, mellyel a monodikusból a polifóniába akar eljutni, eredetiségét nem adja fel s ez ;i./l jelenti, hogv Hubay Jenő költő maradt, zeneköltő; a zene poétája.

A zenekritika nagy örömmel vesz erről tudomást.

„Tíz esztendővel ezelőtt még nem igen akadt hazánkban valaki, aki egy Suite-t vagy egy nyitányt papírra tudott volna vetni.“

Márciusban nagy hangversenykor útra indult Zichy Géza gróffal, a nagy zongoraművésszel. Ausztriában és

Olaszországban játszottak: Laibachban, Görzben, Velencében, Firenzé-ben, Rómában és több más városban. A Teatro Constance-ban ott volt a római társaság színe-java, élén Marguerita királynővel és a genuai hercegnővel. A római lapok a királyné egy mondását reprodukálják: „Hubayban művészi érzés párosul technikai virtuozitással, a hangok, melyeket hegedűjéből varázsol elő, szívhez szólók.“

Zichy Géza gróf így számol be a közös hangversenykörütről:

Velence, március.

Már öreg este volt, midőn Hubay barátommal nyitott gondolába ültünk s csendesen levezettük magunkat a „Canal-Grande'-n. Egy páratlan élvezet és a felkorbácsolt idegeknek valóságos balszam

A hangverseny gyönyörűen sikerült, Hubay remekelt, büszke örömmel sorakoztam a tapsolókhöz . . .

Gróf Dante Alighieri, Velence városának polgár „nagyja“ fényes ünnepélyt rendezett tiszteletünkre.

Firenze, március 12.

De Gubernatisnál ebédellünk. Ebéd után leniérdek ember tódult szalonjába, — Hubay barátom elkeseredett, előre tudta, hogy itt játszani kell, ami különösen mindjárt délután kellemetlen dolog. De mindhiába, — még azt sem mondhattuk, amit annakidején szegény Chopin, háziaszszonyának: „Madame j'ai si peu mangé“ és így kénytelen-kelletlen néhány darabot eljátszottunk.

Róma, március 19.

Hangversenyünket egy nappal el kellett halasztanunk a királyné határozott kívánságára, 17-én Vilmos császár temetése napján nem jöhetett volna. 18-án, hangverseny után, magához kéretett Hubayval együtt és melegen megköszönte a neki nyújtott élvezetet és a szegényekről való gondoskodást.

Holnap délben indulok vissza Velencébe, Hubay barátom pedig Paris felé pályázik, nagyon nehezemre esik elválni tőle és magamban folytatni utamat, mert hisz mi ketten bebizonyítottuk azt, hogy két dudás is elfér egy csárdában.

Rómából Párizsba utazott és annak ellenére, hogy betegem érkezett meg, a Salle Érard-ban hangversenyezett.

Párizsi diadalmas hangversenye után, melyben ottani Wvei és rajongói már szinte mint Párizs díszpolgárát ün-

nepelték. Munkácsy nagy fogadóestet rendezett tisztele-tére. Vacarescu Helén-nel, a román költőnővel találkozi ott, kinek verseit megzenésítette s amelyekkel épp most aratott nagy sikert. Régi ismerősök voltak, szellemi és emberi vonatkozásban egymáshoz közelállók. Az estély nagy forgatagából csöndes kis sarokba menekültek, s régi emlékeiket újítták fel. Hubay azóta világhírűvé lett. Vacarescu nevét is jól ismerték már hazája határain túl és mély érzésű költeményeivel Párizst is meghódította magának.

De a román királyné is megkedvelte és szívébe zárta a költőnőt és udvarhölgyévé nevezte ki, hogy állandóan a közelében tudhassa. Carmen Sylva, finom érzésekel lehelő versek írónoje számára Vacarescu Helén elbájoló lény, szellemének emelkedettsége nélkülözhetlenné lett. Es Helén több volt, mint a királyné udvarhölgye, barát-nője lett a minden szépért rajongó Carmen Sylvának.

Erről beszélgettek s társalgásuk közben Vacarescu Helén csak úgy odavetve azt pendítette meg, nem volna-e Hubaynak kedve hegedűjét Carmen Sylva előtt is meg-szólaltatni; és a királyné nyári rezidenciájában, Sinaiában néhány napot eltölteni. Amint Vacarescu Helén a királynét és Sinaiál leírta, Hubay kedvet kapott erre a kirándulásra.

Szeptemberben megérkezett a költőnő sürgönye: „A királyné örömmel fogja önt fogadni Sinaiában.“

Égett a vágytól azt a királynét megismerhetni, aki költőnő is volt egy személyben s akiről azt beszéltek, hogy rendkívüli intellektus és ritka egyéniség. Sőt ennél is több: az a hír járt róla, hogy csupa szellem, érdekesség és élesszemű kritikusa a művészi teljesítményeknek, ki az igazi tehetséget csalhatatlan biztonsággal ismeri fel...

Az utazás Sinaiába több mint harminc órát tartott akkoriban, de némi szerencse is kellett hozzá, hogy az ember menetrendszerűleg érhesen úti céljához. Miután a határon túlesett a poggyászvizsgálaton, megérkezeti Sinaiába, a délkeleti Kárpátok gyöngyébe, a román kirá-lyi család csodásan szép nyári rezidenciájába. Mikor a Caraman-szállodához ért ezen a szép téren alig tudott a kivilágított Sinai látványától megválni. Gyorsan átöltözött szobájában s mint valami zsákmányra, olyan mohó

sággal vetette magát a szép városra. Gyönyörű boulevard-ok, fényesen kivilágított villák, mindenfelé halk zene hallik, gondtalan, mosolygó, jókedvű szerelmes párok suhanak tova.

Régi szokásához híven itt is magába szívta a benyomásokat, hogy azután tudatában megrögzítse őket. Majd, — miután már jó későre járt az idő, — visszament szállodájába, lefeküdt és hamarosan elszenderedett. De kisvártatva felverték álmából a román királyi kabinet egy levelével: Carmen Sylva titkára értesítette, hogy a királyné holnap délelőttre várja s ő érte jön tíz órakor, hogy a kastélyhoz kísérje.

Ő Felsége titkára, Scheffer úr, elzászi francia, másnap délelőtt pontosan meg is jelent. A szeretetreméltó fiatalember közölte Hubayval, hogy a kapott parancs szerint egyenesen a Peles-kastélyba kíséri, hol Románia királynéja várja. Útközben sok mindent tudott meg Hubay a titkártól, aki, anélkül hogy elbeszélésének nagy feneket kerített volna, intim történeteket mesélt a román királyi udvari életéről. S elmondotta, hogy a királyné többször úgy nyilatkozott, hogy a mester korának nemcsak egyik legnagyobb művésze, de amellet remek ember is lehet.

Fölbukkant azután a Peles-kastély, elég távolságban Sinaiától, az erdő mélyén. Carol építtette ott, hogy az emberektől elvonultan élvezhesse a természet szépségeit.

A titkár az első szárnysegédhez vezette Hubayt, akit, miután ott nevét a vendégkönyvbe beírta, egyenesen a királyné lakosztályába vezettek. A kastély feltűnő nagy pompával volt berendezve és válogatott ízlésre vallott; nemcsak egy királyné műve volt ez, hanem a dús fantáziájú művésznőé is.

Hubay Carmen Sylva könyvtárszobájában várakozott, amíg Scheffer titkár jelentette, hogy ő Felsége kéreti.

Hubaynak szinte káprázott a szeme, mikor a királynét meglátta. Görög szabású fehér délelőtti toilette-ben volt, dús, őszbe csavarodó hajában arany fésű. Mélabús, kék szemeiből szellem és jóság sugárzott. Állva fogadta Hubayt, Vacarescu Helén és még egy udvarhölgy társaságában, a széles erkélyajtó kivágásában az óriás, festői Kárpátok sötét erdősége.

„Rendkívül örülök“ — mondotta Carmen Sylva „hogy a nagy művészt, akiről mindig a legnagyobb dicséret hangján hallottam beszélni, végre személyesen is megismerhetem. Kérem, tegye le kalapját, kesztyűjét, üljünk le, beszéljünk. Nekem ritkán van részem ilyen percekben ...“

„... Így! És most, kérem, beszéljen önmagáról, pályájáról, mestereiről: Joachimról, Vieuxtemps-ról. . .“

És Hubay beszélt.

Gyermekéveiről, tanulmányairól, küzdelmeiről. Egészen belemelegedett, szinte megfeledkezett róla, hogy királyi udvarban, egy királyné társaságában van, könnyed csevegés közben árulta el művészetének mesterségbeli apró litkait, hiszen egy kolléganővel — ha mindjárt más fakultásbeii — kolléganővel ült is szemben, ki feszült kíváncsisággal vágyott hallani, vájjon odaát úgy mennek-e a dolgok, mint az ő „szakmájában“.

Királyné és művész egymásra talált itt, már az első félórában, annyira, hogy még jó sokáig tartott, míg Carmen Sylva megkérte Hubayt, játsszék most mái valamit.

Az átmenetet ehhez egy, a lírai költészetről szóló, eszmecsere adta meg, melyben Vacarescu Helén is élénk részt vett. Hubay rendkívül érdekesen fejtegette, milyen a komponista hangulata egy vers megzenésítése közben, beszélt a költészet és a zene egymáshoz való viszonyáról, s megemlítette, hogy erről a témáról sokat vitatkozott Joachimmal.

A királyné minden tekintetben osztotta Hubay nézetét.

„Milyen titokzatos s a lelki és szellemi világra mégis milyen fényt vető tünet az, hogy minden intuícióval telített emberben, minden nagy művészből, filozófusból vagy tudósból a muzsikusból is rejtőzik valami s az a fájdalomosan titkos vágy, hogy komponálhasson.“

„Miután felséged néhány versét megzenésítettem, kegyeskedjék megengedni, hogy ezzel a szerény kísérlettel bizonyítsam egy idevonatkozó fölfogásomat. Azt tudniillik, hogy a komponistában viszont a költőből rejtőzik valami és az a vágy, hogy *szóval* fejezhesse ki magát és költhessen! ...“

S azután elbeszélte a „Frühlings-Sonate“-val és Munkácsyval való élményét, hogy ezzel a királyné felfogásának helyességét megvilágítsa. A királyné el volt ragadtatva elbeszélésétől.

„Hát hiszen éppen ez az, amit ki akartam fejezni, a zenének ezt a Kategorikus Imperativusát... s az ön élménye azzal a magyar festővel, akit ön annyira csodál — lehet ennél csattanóbb, szebb, izgalmasabb módon a zene mindenhatóságát bizonyítani? ... És akinek ilyen élményei lehettek! .. ön, ki ilyen fiatal és a szellem óriásaival élhetett együtt... Milyen gazdag is az élete!“

„Nem is tudom, miért élnék, ha nem azért! .. “ — felelte komolyan . . . „Három-négyesztendős gyerek voltam, amikor azt a rendelést kaptam, íhogy . . .“

Nem fejezte be, mint mindig, mikor benseje legrejtettebb titkai kerültek szóba. A művészet volt a kedvese, vezetője és ha amúgy szíve szerint, isten igazában lehetett együtt vele, nem volt szükség tanúra, akárki légyen is az! A művészet az ő birodalma s ő egyeduralgó benne, ezt vallja! Sohasem hajolt meg koronázott fő előtt, aki nem osztotta a művészeiről vallott magasztos nézetét. S a művészet győzte meg arról, hogy éppen egy király vagy királynő lelkének kell olyan szabadon szárnyalónak lennie, hogy a művész szabadságvágyát és büszkeségét felfoghassa, még akkor is, ha szemérmessége gögnek látszana!

... Szóval, ahelyett, hogy a megkezdett gondolatot tovább fűzte volna, zongorához ült és Carmen Sylva verseire komponált dalait játszotta el. az énekhangot jelezve hozzá. A királyné sugárzott az örömtől, amikor látta, hogy Hubay milyen tökéletesen hatolt be verseinek szellemébe és hogy zenéje milyen remekül fejezett ki mindent. Azután hálásan szorította meg kezét és egyszerű szavakkal, meghatottan mondott neki köszönetet. Se beszédében, se magatartásában nem volt most már a királynéból semmi, két ember ült itt együtt, kiket a művészet tett szellemi rokonokká.

Megkérte Hubayt, játszáná el még egyszer dalait. A bevezető ütemek után a királynő tiszta, csengő hangon, bensőségteljes zenei átérzéssel énekelni kezdett. Hubay valósággal összerezett, mert erre a muzikális virtuózi-

tásra nem volt elkészülve. Mikor Carmen Sylva az utolsó dalt is elénekelt, a művész elfogultan kereste a megfelelő szavakat, hogy a királyi énekesnőt megdicsérje. . .

„Bocsásson meg, Felséged, hogy az előbb dalait énekemmel mertem kísérni, ha tudtam volna, hogy ilyen énekművészettel állok szemben. . .“

„Hagyja el, kedves Hubay, — nem dicsérhettem szívből dalait“ — s itt elnevette magát — „mert hiszen önmagamnak hízelegtem volna, mint költőnek, hát iparkodtam legalább jól énekelni s énekem talán megsúgta önnek, amit szerénységből el kellett hallgatnom.“

„Talán szabad megjegyezmem, hogy Felséged versei valósággal megzenésítésre kínálkoznak a zeneszerzőnek. Valamennyi csupa zene.“

A királyné megint sugárzott az örömtől.

„Milyen jól esik ezt az ön szájából hallanom. Most azután leleplezem magamat és elárulom önnek az én atelier-titkomat: mikor a verseimet írom, — nem szavalom, hanem énekelem őket magamban.“

„Akkor most megértem, Felség, hogyan tudtam hét versét két nap alatt megzenésíteni. Ez a gyors munka valósággal megijesztett. Most meg van fejtve a rejtély: én nem komponáltam, csak a Felséged verseiben rejtőző zenét hoztam felszínre.“

A királyné most megkérte Hubayt, hogy a kastély zenetermét is tekintse meg. Tágas helyiségbe értek, az ablakkal szemben orgona, középen két zongora, semmi szőnyeg, pompás akusztika.

„Nem próbálná ki, kérem, zongoráimat?“

Hubay azonnal preludálni kezdett, de néhány ütem után erélyes hang szakította félbe:

„Kérem, ne zongorázzék, minisztertanács van!“

Tábornok állott az ajtónyílásban, zömök termetű, érdekes fejű, sasorrú ember. Vacarescu kisasszony oda-súgta Hubaynak: „A király,“ — de mire ez felugrott volna, a tábornok eltűnt. A szomszéd szobában államügyeket tárgyaltak és a király nem tudta, hogy a királyné és vendége a zenesobában vannak.

Így Carmen Sylva a távolabb fekvő, körülbelül száz nézőre berendezett színházterembe vitte Hubayt, ahol arra kérte, játsszék valamit kedvenc komponistájától, Bach

tói. Hubay örömmel engedelmeskedett és játékát a „Chaconne“al fejezte be, melyet oly nagyszabásúan játszott, mint kívüle senki.

Miután befejezte, eltelt egy perc is, a királyné csak akkor tudott megszólalni:

„És önt a párizsi kritika az „új Paganinidnek nevezte el“ — mondotta fejcsóválva. — „Én más mintaképet választottam volna, bár az ilyen felülmúlhatatlan művészi teljesítménynél hasonlatnak nincs helye.“

„A „Chaconne“-t csak nagyritkán játszom nyilvánosan, túlságosan szent valaminek érzem . . .“

Délben miniszterek és vendégek gyülekeztek a nagy fogadóteremben, ahol Ő Felségeik cercle-l tartottak. Carol király Magyarországról beszélt Hubayval és elragadtatásának adott kifejezést, hogy a magyar főváros olyan rohamosan fejlődik. Majd ebédhez ült a társaság, utána nagy terrazon török kávét szolgáltak föl. Ott a román közoktatásügyi miniszter, Majorescu foglalta le Hubayt és tanítási rendszere iránt érdeklődött, s meglepetten, de egyszerűsmind fellelkesültén hallgatta a szellemileg mindig ugrásra kész, zseniális mester válaszai:

„Brüsszelben voltam a mesteriskola tanára s most Budapesten tanítok ugyanilyen minőségben. Mint egész fiatalember Párizsban magánórákat adtam, mert nagyon szegény eniber voltam s még akkor is küzködnöm kellett a betevő falaiért, amikor kezdtem már hírnévre szert tenni... Sokesztendő tapasztalataim után azonban egyet még mindig nem tudok: hogy mi az a pedagógia, szóval, tanítási metódu. Tisztában vagyok vele, hogy a tanító-mesterek buzgón kutatnak az ilyen rendszerek és szisztémák után, de nézetem szerint súlyos tévedésben vannak. Rátermettség van és egyéniség van. ez minden! A pedagógusnak pedig arra legyen gondja, hogy ezt a két adottságot fejlessze és érvényesülésében ne akadályozza, ő maga pedig maradjon éppen úgy a háttérben, mint a drámaíró, aki alakjait formálja. Ha ezt nevezi metódu-nak, akkor merem mondani, hogy ezzel a lehető legjobb eredményeket értem el!“

Majorescu miniszter tágra nyílt szemmel hallgatta s úgy ült ott, mint tanítvány tanítójával szemben, mert amit

itt az ő „rendszeréről“ amely nem rendszer — hallott, bámulattal töltötte el.

Természetesen este is a zeneművészet volt a főtéma és Hubay a királynénak elmondotta „Alienor“ történetét és „Merlin renchantenr“-ről beszélt.

„Goldmark operája“, — vetette közbe a királyné.

„Az én szövegem nem azonos a Goldmark-féle operával. Nálam mélyebb dolgokról van szó. Az ő főhőse Merlin, míg az én operám központjában Alienor, a királyleány áll. De nem ez a lényeg, művem a határtalan egoizmus és hálátlanság tragédiája ... De mindezek fölött zenével akarom bizonyítani, hogy a dal, a melódia örök és hogy azt az embert, kinek dalolni adatott, az elvakult tömeg hiába kövezi meg. A megkövezett és testileg megsemmisült ember dalaiban tovább él és mint dal végül győzedelmeskedik ellenén.“

Hubay csodálkozva nézett ennek az asszonynak most nedvesen fátyolos kék szemébe. Egy asszony ült vele szemben, kit egy zseniális férfi ragadott magával a szellem magasságos régióiba, miközben bepillantást nyújtott neki művészetének legtitkosabb rejtelseibe.

Szépek voltak a sinaiai napok, szép az igazán királynői asszony barátsága, aki új barátját ezentúl figyelmeségeivel árasztotta el. Egyszer új verseskötelét küldi el neki ezzel az ajánlással: „Utóhang a Peles-i kastélyban elzengett édes hegedűszavához.“ Másszor meg sajátkező aláírásával arcképét küldi el neki, két vers kíséretében, melyeket együttlétükre visszaemlékezve írt.

Később egy okmányt küldött neki, mely szerint a román koronarend tisztjévé nevezték ki.

A két lelkileg rokon ember barátsága tovább tart. Évek múlva pergamentre festett naptárt kap Hubay a királynétól. A naptár első oldalán a királyné sajátkezőleg írott verse, melynek címe: „An Jenő Hubay.“

Az olyan asszonynak, mint Carmen Sylva, szükségképpen keresnie kellett az olyan művész barátságát, mint Hubay Jenő. Mikor a szép Sinaia-i napok véget értek és a két ember elbúcsúzott egymástól, a királyné sokáig ott pihentette kezét Hubay kezében és szeméből ki lehetett olvasni, hogy milyen hálás neki és hogy szeretné őt mentől előbb viszontlátni. Még egy varázsos boldog est Sinaia-

ban és a hófödte Kárpátok között, azután Hubay elindult hazafelé, de felejthetetlen emléket vitt magával: Carmen Sylva képét.

Hazaérkezve, tovább folytatta tanítómesteri tevékenységét, vonósnégyesével próbákat tartott, tovább dolgozott operája, az „Alienor“ kompozícióján, hangversenyzett, mint szólista, egyebek között a bécsi Bösendortfer-teremben, hol a világ legjobban elkényeztetett hallgatóságát a „Kreutzer-szonátával“ egy csapásra hódította meg.

Sokan gondolták, sokan ki is mondták irigységgel eltelten:

„Milyen csodás élet ez a Hubayé, milyen szerencsés ember!“ De senki se sejtette, hogy a munkának micsoda halmozása, micsoda heroikus lemondás kellett hozzá, hogy az életét ilyen gazdaggá, ilyen csodássá tehesse!

Joachim József, — tíz évi szünet után 1889 februáriusában Budapestre jött. A Hubay—Popper vonósnégyes estéjén működött közre, mely alkalommal Hubay a brácsát játszotta. A nagy művészek Haydn, Beethoven és Brahms műveit játszották. A Vigadó zsúfolt nagytermében páratlan diadalt arattak. A lelkesedés a második hangversenyben érte el tetőpontját, amikor Joachim Hubayval Spohr két hegedűre írott versenyét játszotta.

Cebrian Róza ezúttal megint a hallgatóság közöli van. „Joachim csodaszépen játszik, virtuozitása utolérhetetlen, de ...“ A szerelmes nő Hubay pártjára áll, s ezt nemes finomsággal teszi, mert csak a maga érzelmeit fejezi ki és nem vindikál magának bíráló jogokat:

„Joachim kissé hideg. Nemes-nagy szerű a játéka, de hideg. Az ízlésem szerint Hubayval nem is lehet összehasonlítani — nincs meg neki ama mámorító poézisa, amely Hubay játékát jellemzi. Hubay azonban rajong Joachimért! Csak úgy ragyogtak a szemei, midőn lelkes szavakkal beszélt róla. Ebben az irigy világban jól esik ezt a teljesen őszinte lelkesedést látni, — ez is milyen nemes vonása Hubay jellemének! A harmadik és utolsó hangversenyben Hubayval játszott egy kettős hegedűversenyt Spohrtól, Hubay persze olyan kiválóan, hogy ha nem lenne édes varázs és meleg egyéni felfogása a játékában, nem lehetett volna megkülönböztetni őket egymástól. De

Hubayt, hangján, ezrek közt is megismerném. Mióta ismerem őt, ez volt az első hangverseny, mely után nem beszélhettem vele, csak messziről.“

Néhány nappal később Cebrian László zenés teastet adott budapesti lakásán és a vendégek között Hubay Jenő is ott volt. Este kilenckor kezdődött a házi hangverseny Mendelssohn D-moll Triójával.

„A lámpaláztól szörnyűségesen „paccoltam“, — írja Róza, — „de a vendégek azt bájosnak találták.“ A „Goldmark Suite“-et, melyet Róza nővére, Mária játszott, Hubay a szomszéd szobából hallgatta. Róza ezt észrevette, utána lopódzott és a zene alatt, amit máskor sohasem tett, halkán beszélgetett vele. Hajában és a vállán ibolyacsokor volt, mely már hervadni kezdett. Hubay frakkja gomblyukában friss virágok voltak. Együtt összeválogatták a kis csokrokból a még friss virágokat s az új kis bokrétát Róza a vállára tűzte. „Kis szerény csere?“ — mondotta Hubay komoly mosolyával.

A vacsora alatt Róza mellett ült. S mikor a vendégek távoztak, Róza ezeket írta naplójába:

„... . Nemsokára elutazik, de megígérte, hogy előbb még egyszer eljön hozzánk búcsúzni. Visszahozta emléalbumomat. Egyik dalának első sorát írta bele:

„Ha meghalok, visszajárok még erre a földre.“

Nem, nem szereti őt, — nem szereti őt,— de mindent csodál benne: a művészetét, nemes, lovagias jellemét, s bár nem szereti, mégis csodálja bátor tekintetének fojtott tüzét és kéknek látja szemét, pedig barna! Kék a mennybolt, lelkének mennyboltja, mert megtelt Hubay varázsos hegedűjének hangjával. S miután nem szereti, ott ül naplójának utolsó oldala előtt, elmélyedve, álmodozva, völegényről álmodozva, aki — hiába, — nem Hubay lesz! ... És miután Hubay úgyis elutazik, még pedig hosszú időre, hogy a nyugat metropolisaiban hangversenyezzen, s miután egy művésznél mindig kérdéses, visszajő-e egyáltalán, s ha igen, mikor és hogyan, az ártatlan tiszta lélek összeszedi bátorságát és levelet ír, — nem Hubaynak, akit csak csodál, nem, hanem a megálmodott, ábrándjaiban megteremtett völegényének, akit nemcsak csodálnia, de

szeretnie is lehet, ahogy csak szíve súgja! Levelet ír, gyöngéd, szépséges szerelmes levelet, melyben ennek a szüzi léleknek minden asszonyisága, minden epekedése benne remeg, ennek a leányi léleknek, mely nem csodálni, de oh! . . . anyi odaadással — szeretni szeretne valakit:

„Drága szereteti!

Látni szeretném — minden perc órává nyúlik, mely elváltasz Magától! örökké nézni, jelenlétének egész varázsát érezni, ez az, ami után kimondhatatlanul vágyódom! S elmegy — mondta — s tudom, hogy elmegy! Tudom azt is, hogy kötelessége hívja, de szívem csak végtelen fájdalmat érez, hiába szól az ész, hiába ismétlem szavait, melyek oly bizonyosan ígérték a viszontlátást — szívem vérzik s a seb, ha nem is gyógyíthatatlan, de fájdalmas! Szeretem — kimondhatatlanul szeretem magát s mégis, hányszor kérdi tőlem: „Igaz-e, hogy szeretsz Rózsám?“ s ezt a kérdést most ne halljam heteken át! Iszonyú gondolat! Mosolyogva tekintek vissza ama időre, mikor érzélgősnek s ostobának jelentettem ki mind az ilyen dolgot, sőt érzem, hogy a rövid elválásból sokkal nagyobb kint csináltam saját magamnak, mint szükséges lenne, de hiszen én mindig iszonyú exaltált voltam! Támasz nélkül imbolyogtam ide-oda — s most találtam, kire támaszkodhatom. Mint az elfojtott láng most kicsapott, óriási fényt árasztva minden felé! Nem látok semmit sem, mert vakítóan süt a nap, azonban egy dolog emelkedik tisztán ki a fényből, egy alak — s ez a Magáé! Komoly arcán az az édes mosoly — „Szeretsz-e Rózsám?“ hangzik füleimbe s én — oh én lábaihoz borulhatnék, mindent, mindent odavetve, ami eddig az enyém volt. S most az Ur oltalmába ajánlom, — szeretem, szeretem, egész odaadással, szívem, lelkem e g é s z erejéből! Mindenem e földön: boldogságom, reményem — menjen Isten hírével s térjen vissza mielébb! örökké magára fogok gondolni, örökké!

Imádja

Rózsája.

89. Február 16-án.

S azután beteljesült, — jön a nagy átváltozás, s a szerelem elnyelte a csodálatot s a megálmodott vőlegény Hubay Jenővé változott vissza, — mert hiszen az első pillanattól kezdve ő volt az álmok, az ábrándok lovagja is. És mikor Cebrian Róza a feleségévé lesz, vallomásait férje kezébe teszi le és Jenő a szerelmeslevél egy utóiratát olvashatja el:

„Édes Jenőm, az akkor írt szerelmeslevelet gondolatban Tehozzád intéztem. A Te arcod, a Te szeretett alakod lebegett előttem. Ő, igen, igen jól emlékszem s emlékszem, hogy titkon azt súgta nekem egy hang, miszerint e levél eljut még valamikor rendeltetési helyére: a T e kezeidbe.“

Egy napló első oldalai: két ember első, most kezdődő küzdelme szerelemért, boldogságért, üdvösségért. 1888-tól 1891-ig tart ez a viadal, hét teljes esztendeig, mint az ó-testamentumban, mert:

„Minden, ami magasztos, épp oly nehezen érhető el, mint amilyen ritka.“

De a vég mégis: győzelem . . .

KILENCEDIK FEJEZET. Fin de Siécle.

„Gyere Jenőkém, hadd csókoljalak meg!”

Párizsban, a „Salle Pleyel“ művész szobájának ajtajában hangzik el a jóízű magyar kiáltás. Miska bácsi ront be Hubay Jenőhöz, Munkácsy Mihály.

A két magyar művész megöleli egymást.

„Isten hozott, kedves Miska bátyám!”

„No Jenő, már megint megbabonáztad a párizsi közönséget? ...“

„És micsoda közönség,“ — mondja Munkácsyné. — „Bibesco, Gortschakov és Branskova hercegnők ültek az első sorban.“

„Flammarion a családjával, Paderevski, Godebski! Hiába, egy Hubay-hangverseny most már esemény Párizsban,“ — teszi hozzá Miska bácsi.

„Milyen kedvesek és jók vagytok hozzám... Hanem induljunk, mert várnak ránk,“ — mondja Jenő.

„Igaz, gyerünk a derék Cliquot szép özvegyéhez, az estély már javában zajlik nála ...“

S már lenn is vannak a kapu előtt, Miska bácsi hintoja ott áll s robognak el...

Valójában pedig a hölgy, akit emlegettek, nem volt se szép, se özvegy, legkevésbé pedig Cliquot özvegye, hanem D'Uzés heregnő, már túl élete tavaszán, s egyszerűen a „Veuve Cliquot“ nagy ohampagnei szőlőtelepeinek és pezsgőgyárának tulajdonosnője, aki Hubay bámulói közé tartozott és tiszteletére estélyt rendezett.

A kitűnő márkájú pezsgőn kívül volt egy csomó politikailag nagyon érdekes vendég, mert a háziasszony szenvédeyesen politizált, s politikai nézetei átöröklésen alapulván, sok-sok millióval támogatta Boulanger tábornok donkizsottiárait, aki Európa politikai ingaórájának muhi-

lóját mindenáron vissza akarta igazítani és Peer Gynt módjára a múltba visszaugrani: egyszóval az „ancien régime”-t akarta visszaállítani. A tábornok az úgynevezett radikális demokrácia fejére kiáltott halált s meg-megfújatta a harci riadót ellene, különösen pezsgős vacsorák keretében, hol a pompás itallal csak úgy folytak az arany-milliók is, hogy annál könnyebben oldódják meg a politikai néma szereplők nyelve.

A Hubay tiszteletére rendezett estélyen is folyt a politizálás, a „Veuve Glikot” pedig ömlött. Artúr Meyer, a „Gaulois” hírhedt szerkesztője asztalbontás után Hubayba akaszkodott; minden áron ki szerette volna venni, mi a véleménye a Boulanger-mozgalomról. A művész ügyesen tért ki a nagyon is mohón föltett kérdések özöne elől, éles szemével már belelátott ennek a demagógiának egész fantasztikumába, de Meyer nem engedett:

„Ön kitérőleg válaszol, kedves Hubay, mert vendégnek érzi itt magát és csupa tapintatból hallgat, hogy az összhangot...”

„Hát hiszen zenész vagyok és az összhang, a harmónia a kenyerem...” — és szemével a felhevült ember felé vágott, derűsen mosolyogva. — „És még egyet, kedves Meyer barátom és ezt jegyezze meg jól: a zenének az a tulajdonsága . . . nem is, a zenének *l é n y e g e*: az előre való törtetés; a zene ezt a szót, hogy „vissza,” nem ismeri, mert az ütem: az idő, mely megy, halad előre!” — Koccintott a főszerkesztővel és megismételte — „Az ütem: *idő!*... És az az érzésem, hogy ez nemcsak a zenére vonatkoztatható, hanem a szociális haladás zenéjére is!” — Szándékosan szünetet tart, hogy az újságíróat még jobban elképezzze. — „Vagy ha úgy akarja, a zene szocializmusára is! Az idő szerintem a politikai gondolkodás üteme, — a politika szótárából is száműzni kell a „vissza” szót; az életrevaló politika csak egy szót ismerhet, azt, hogy: előre! Most azután, kedves Meyer, rámfoghatja itt, Uzés hercegnő szalonjában, hogy szocialista vagyok! Mégsem vagyok az. Csak egyet mondhatok még: mint zenész nem ismerek: „ancien régime”-et, mert az ilyen politikai koncepció, mondjuk ... a zenével merő ellentétben áll...”

Hogy milyen jól látott és milyen okos volt ez az ő „zenei liberalizmusa” az Franciaország legközelebbi

választásain derült ki, mely Boulanger-t és pártját megbuktatta, a royalista álmoknak hirtelen, egyszer s mindenkorra véget vetett. És pezsgős hangulatban, szinte tréfásan kifejtett politikai elgondolását az eljövendő események még jobban igazolták: az idők boszorkánykonyháján új világnézet varázsitala főtt és forrott s ezt a nevet kapta: „Fin de Siecle ...“

„Mint zenész, nem ismerek ancien régime-et, mert az ilyen politikai koncepció, mondjuk — a zenével merő ellentétben áll...”

Ez volt a fiatal Hubay hite a zene etikai missziójában. S az „előre“ jelszóval tartott, az emberiség javára.

A „Fin de siecle“ különösképen igazolta felfogását.

Augusztusban nagy dalárda-verseny volt Szegeden, az ő vezényletével, melyen ezrek vettek részt. Partnerével, Aggházyval egy hangversenyen is föllépett és magyar szerzeményeket játszott. Bár az Országos Dalosszövetség karnagyi állásáról, miután a szövetség kebelében ellentétek merültek fel, lemondott, továbbra is rendelkezésére állott a dalegyleteknek és teljes erejével támogatta őket.

Nem sokkal a szegedi dalos-napok után egy bács-megyei helységben, Varjason adott hangversenyt. Szokatlan volt ez, egyszerű földműves-publikumnak magasabb zenével szolgálni, az alkalom adta meg erre a magyarázatot.

Varjas volt édesapja szülőfaluja és a község derék vezetősége emléktáblával jelölte meg a házat, melyben Huber Károly született. S ha már, mint a falu nagy szülöttének fia magától értetődőleg elment az emléktábla leleplezésére, derék magyarjainak egy kis zenével is akart szolgálni a lelkes fiatal művész.

A községháza gyűléstermét bocsátották e célból rendelkezésére s este ott voltak a megyei urak, főispán, alispán, a kerületek szolgabírái, de főképen ünneplőbe öltözött földesgazdák és családjuk, szóval Varjas község népe. A világjáró nagy művész épp oly ambícióval lépett ez elé

a közönség elé, mintha az „Albert Hall“, vagy a „Salle Érard“ illusztris közönségének játszott volna.

Mikor hegedűjével a rögtönzött dobogóra lépett, nem fogadták tapssal, viszont a falu népe illedelmesen felállott és hangos „Adjon Isten jó estét a tekintetes úrnak!“ üdvözlettel fogadta a művészt.

Hubay Jenő e váratlan üdvözletől kissé megzavarodva, azzal felelt, hogy „Van szerencsém hölgyeim és uraim.“ Nagyobb baj nem történt.

Hubay Csárdajeleneteiből, népdalátírataiból játszott a derék atyafiaknak, kik épp úgy tomboltak és ünnepeltek Hubayt mint London, Párizs, Bécs legműértőbb közönsége.

Őszkor sok vidéki városban járt hangversenyezni Popperrel és Thomann Istvánnal. Novemberben Budapesten volt szólóhangversenye. Bachot játszotta, Rust hegedűszonátáját, Fauré kompozícióit. Ezen a hangversenyen mutatta be először két művét, a „Danse diabolique“-ot és a „Virágélet“ című öt kis zenedarabból álló ciklusát. Ennek megkomponálására Zichy Géza gróf versei inspirálták.

A nyár folyamán ugyanis hosszabb időt töltött Aggházyval Tátrafüreden, hova Zichy meghívására mentek, itt olvasta fel a gróf verseit, melyeket Hubay annyira megenésítésre valónak talált, hogy nyomban hozzá is fogott a darabok megkomponálásához. Zichy Géza olvasta a szöveget és Hubay hangjegylapokkal fölszerelve már vetette is papírra a kottafejeket s az így megkomponált darabokat Aggházy zongorakíséretével rögtön el is játszotta.

Mikor egyszer vacsora után már a befejezésnél tartottak, úgy éjféltajt kopogás hallik a verandaajtó felől. Zichy Géza kíváncsian megy oda, megtudni, ki az, aki ilyenkor zavarja őket s nem kis meglepetésére, Ferenc József sógor-nője, Mária-Terézia főhercegnő állott az ajtóban. A főhercegnő Tátrafüreden nyaralt s mint nagy zenekedvelő, néha el-ellátogatott Zichy Gézához.

„Bocsásson meg, kedves gróf, de hazamenet világosságot láttam magánál, egy percre megállottam a villája előtt és olyan csodás hegedűhangok áradtak ki innen, hogy nem tudtam ellenállni a vágynak ... Maga tudja, milyen bolondja vagyok a szép zenének!“

Zichy Géza bemutatta a két fiatal művészt a főhercegnőnek. Hubaynak játszania kellett hajnalig. A főhercegnő a végén rendkívül kedvesen köszönte meg a műélvezetét. Különösen a „Virágélet“ ciklustól és benne a „Zephir“-től volt elragadtatva.

„Engedje meg akkor fenséged,“ — szólt Hubay — „hogya ha e művem nyomtatásban megjelenik, a mai este emlékére azt fenségednek ajánlhassam.“

„Köszönöm a megtiszteltetést, elfogadom,“ — mondotta a főhercegnő — „de csak azzal a föltétellel, hogy egyszer odahaza, Reichenauban eljátssza a családomnak. Keresni fogom az alkalmat, hogy magamnál láthassam.“

A „Virágélet“ című ciklus ötödik kis darabja a „Zephir“, mely olyan híressé lett, mint például Paderewski „Mennettje“-je. Szigeti József, Morini Erica, Manén, Kubelik, Zathureczky a legnagyobb művészek hegedűjén kelt szárnyra ez a szellő, a bűbájnak ez a végtelenül finom játéka, hogy az egész világot bejárja. Ez a graciózus kis zenedarab Hubay komolyságának egyik meggyőző bizonyítéka: számára nem volt még oly kicsiny, jelentéktelen kompozíció sem, mellyel ne veleszületett alaposságával foglalkozott volna. Míg azokban az időkben Sarasate, kis virtuóz darabjainak komponálása közben, a zeneiség követelményei iránt a legteljesebb, sőt a legijesztőbb közönnyel viseltetett, sőt mi több, az összhangzattan legelemibb szabályaival sem törődött, addig Hubayt — nem is beszélve mindig előkelő és melodikus invenciójáról és tematikus munkájáról:— az a törekvés sarkalta, hogy jellegzetes, finoman csiszolt zongora- vagy zenekarkíséretet írjon, ami után pedig még egy Spohr, vagy Paganini sem igen törte magát. Hubay annyira muzikálisan gondolta át kisebb kompozícióit is, hogy amennyiben például a „Zephir“ kíséretében a hárfarészt zongorával kellene helyettesíteni, a hangszín teljességgel megmaradna; igaz viszont, hogy Hubay minden árnyalatban minuciózusán pontos összjátékot követel. A mesternek ezekre a nem nagyon felöltő jellemvonásaira idáig még soha egy kritikus sem mutatott rá és sohasem gondolt teremtő, alkotó ösztönének komoly készségére, mely még ott is töretlenül mutatkozik, ahol Hubaynak virtuóz zeneműveiről lehetne beszélni.

S ez lehet magyarázata annak, hogy August Wilhelm, a nagy német hegedűművész Hubaynak ez apró darabjait, de hegedűversenyeit is olyan gyakran játszotta s tanítva nyáival pedig állandóan játszatta és ezt írja neki:

„Gyönyörű „Románca“, a „Zephir“ s általában minden műve rendkívül megnyerte tetszésemet és kompozícióit legjobb tanítványaimmal játszatom. A kis Geyer Stefi Londonban nemrég eljátszotta nekem az ön hegedüversenyét s valósággal elbűvölt vele.“

Hegedűre írt kompozícióinak világsikere végig hű marad hozzá. Jüan Manén megírja neki, hogy a „Humoresque“-et Berlinben, Bécsben, Olaszországban, Madridban, Barcelonában, Oroszországban, Londonban, az egész világon legalább százszor játszotta, mindenütt a legnagyobb sikerrel.

Hubay halála előtt két évvel ezt írja neki Morini Erica:

„Játszottam a „Zephir“-t Londonban és óriási sikerem volt vele. Örülök, hogy az én „Zephir“-lemezem annyira tetszik a Mesternek és kérem, küldesse el nekem új kompozícióit.“ Florizel von Reuter, a csodagyermek és későbbi nagy hegedűművész Amerikából ezt írja: „Melyik szerzeményét tartja, Mester, legkülönbnek? Én tizenhét kompozícióját játszom és napról-napra jobban beléjük szeretek. Mindenütt nagy sikerem van a Hubay-művekkel, nagyobb, mint másokéval...“

Az imént a „Zephir“ és a Paderewski-féle „Menüetté“ világsikereiről esett szó. Ezen a ponton bátran meg lehűt állapítani, hogy Paderewski zeneszerzői sikere a „Menüettedben kulminált; míg a „Zephir“ Hubaynak csak egy ötlete volt, virág, élete munkájának hatalmas erdejében, és sok kis kompozíciója megannyi virágszál, ősi tölgyek: szimfonikus és drámai művek tövében. Mikor a „Zephir“ ütemei először hangzottak el, felfigyeltek: apróság volt a „Zephir“, könnyedén odalehelt miniatűr művészi munka, mégis fölfigyeltek rá, mert előhírnök volt, Hubay eljövendő zeneszerzői alkotásainak előhírnöke, a komponista Hubaynak, ki a lelkében zengő dallamokat a polifóniáig fogja felfokozni.

A „Zephir“ fuwallata boldogító jövő édes reményét vitte feléje: Cebrian Rózával való egyesülése reményét, egy életet élhetni majd le együtt az áhított asszonnyal. Egyelőre még csak kora kikeletet hozott a szellő, még csak a sárga kankalin, meg fehér, lila krókusz járja, meg hóvirág, kis csöngetyűk, a szerelem nagy ünnepségének be-

Handwritten header or address, possibly including a name and a date.

Main body of handwritten text, consisting of several lines of cursive script.

Handwritten text, possibly a date or a short note.

Handwritten text, possibly a signature or a name.

Sarasate levele Hubay Jenőhöz.

harangozói. És mint ezek a picinyke csöngetyúk a földből, úgy rajzottak elő finom kis kotlafejecskék a papiroson, melyen szorgosan szántott végig tolla és mindaz, amit ebben az időben írt, a koralavasz zsendüléséről dalolt.

Mind a két emberben élt a sejtelem, hogy a tél még egyszer végig fog taposni a fakadó bimbókon, az irgalmatlan tél, mely vágyaikat, reménysegeiket hosszú időre hóval takarja el, jégpáncéllal borítja. De most mégis kikelet volt, az első szerelem ideje, és Hubay „Zephir“-jének fuvallata lengi körül Cebrian Rózát.

„Az első csóktól a szemfödélig
Csak szerelemről szólni. . .“

Róza énekelte Liszt szép dalát és felállt a zongora mellől:

„Létezik ilyesmi .. ezen a földön?“ — - kérdi álmodozva, még a szép dal varázsa alatt.

„Hiszem, hogy létezik“ — mondja Jenő komolyan s azután sokáig nem szólnak egy szót sem. Nővére, Mária Liszt „Liebestraum“-ját játssza. Róza úgy érzi, hogy csakis az ő oldalán tudna „Az első csóktól a szemfödélig csak szerelemről szólni...“ Csakis az ő oldalán s csakis ő általa tudna hinni a szerelem ilyen mértékében, mely oly észvesztően, oly embertelenül isteni. Mintha az oltár előtt állana, olyan bensőségteljesen mondja most ő is:

„Én is hiszem, hogy létezik!“ — S a földre sűti a szemét és mégis látja, hogy a férfi tekintete hogy öleli körül alakját és hogy milyen boldogan mosolyog ...

Ebben a boldog hangulatban utazik Róza Budapest-ről haza, Szalatóra ...

„Élni vele, és általa, — milyen szép álm lenne ez!“

Vájjon a sugarait ontó nap most még jobban áttüzesedett s a virágok s a fűszálak, melyek még az imént mozdatlanok voltak, most hajladozni kezdenek, mintegy helybenhagyva a lángész varázsigéjéi? . . .

Még az ősi fák koronái is, melyekben, mint álomba merült mesebeli madarak, évszázadok gunnyasztanak, a lombkoronák is megelevenednek: fölzúgnak ők is és igenlően bólogatnak.

Igazán a zseni varázslata volna ez?

Halk zsongás kél a levegőben, a túlsó partról hallhatón-nernhallhatón beláthatatlan magaslatokra emelkedő szólam . . . Második ... Harmadik ... S nyomába ér az utolsó, még érzékelhető hangnak, hogy ezt a szférákba törekvést, tódulást szerelmi melódiába olvassza. Egy óriás zendíti meg az emberiség hárfáját! Másodszor is belescap a tömör akkordba, és most minden, park, erdőség, minden megtelik ezzel a zsongással: a Mester „Zephir“-jével. Vájon ez az ifjú, hegedűjével kezében, melyik Istentől orozta el ezt a melódiát, mely elindulását jelentette egy nagyszabású élet felé? ... A „Zephir“ cseng-bong s ahogy a leány beleveszejt magát ebbe a melódiába, egy láthatatlan kéz minden kétséget elsöpört és úrrá lett benne a bizonyosság, hogy sikerülni fog, menni fog minden, — magától!

Hosszú volt még az út a boldogságig, sok-sok szenvedésen kellett még odáig keresztülmennie.

Nyolc teljes hónapig volt Hubay távol, nyolc teljes hónapig nem láthatták egymást. S akkor az inas egy nap az ő névjegyét hozta be. Róza épp akkor érkezett haza és ahogy volt, kalapban, felsőkabátban futott elébe. S ott állott a férfi: világvárosokból hazatérten, dicsőséggel megvakodva és úgy nézett a leányra, mintha azóta egy perc se múlt volna el. Róza nagy izgalomban nyújtott neki kezét. Mindketten hallgattak. Jenő kezében tartotta a leány remegő kezét. Róza csak ezt tudta mondani:

„Milyen szörnyűséges idő volt ez!“

„Tudom és részvételemmel nem akarnám fájó sebét újra felszaggatni.“

S ahogy ezt mondotta, végigtekintett Róza gyászruháján, hosszú, fekete fátyolán, mely kalapján, ruháján végigomolva az arcát is eltakarta. Róza sietve vetette le kalapját és helytel kínálta meg Jenőt, ki nagyon meghiúsultnak látszott elborult arcával.

„Az élet veszteségek sorozata,“ — mondotta hosszabb hallgatás után részvétellel. — „Százszorta jobban fáj, ha váratlanul ér bennünket a veszteség.“

Négy hónapi szenvedés és magány után Róza most végre beszélhetett róla, hogyan vesztette el édesanyját: birtokukról Pestre utaztak, hogy télire lakást vegyenek ki. A vonaton anyja rosszul lett, elájult.

„Mikor megérkeztünk, egy nagynénimhez vittük, de nem nyitotta ki többé szemét, reggelre végzett vele az agyszélhűdés.“

„Mindent tudtam,“ — mondotta Jenő balkan, — „csak azt nem, hogy maga is vele volt... Rettenetes lehetett!“

Azután édesanyja haláláról beszélt, hogy küldötte ki a szobából a többi gyerekkel játszani, gombát szedni, mikor az érzései ott tartották volna a haldokló mellett.

„Anyát elveszíteni, a letragikusabb élmény. De az van megírva, hogy mindnyájunknak el kell imádkoznunk ezt a miatyánkot és mianyánkat, hát legyünk hálásak a kegyelemért, hogy akit szerettünk, szenvedés nélkül jutott át a túlsó oldalra ... S nekünk megmarad az emlékezés zavartalan képe ... árnyékok nélkül, melyeket az élet vet.“

Aki így tudott beszélni, a vigasznak ilyen szavaival, lelkéből és zsenialitásából fakadó szavakkal, az ember. Róza érezte, tudta, ez az a barát, akire támaszkodhatik, akire rábízhatja magát.

Mikor azután mások is csatlakoztak hozzájuk, egyébre terelte a beszédet. Utazásáról, hangversenyeiről beszélt. Azután eltávozott, de a fény, melyet a leány kikéiben élesztett, tovább ragyogott benne, s a vigasz az újra ébredő életöröm édes melegével töltötte el.

Mindenszentekkor ott állott a kerepesi temetőben édesanyja sírjánál. A novemberi égboltozaton, mint a zajgó tenger hullámai gomolyogtak a fekete felhők, a késő őszi nap bágyadt sugarai már pislácoltak, mint a leégett gyertya világa, besötétedett, de ő ott ült, nem sírt és halakán így szólt magában:

„Életem e komor, szomorú napjaiban boldogságot, örömet adtál... Köszönöm Neked, Istenem! ...“

Nagy keleti hangversenykörút után, mely Szófiáig és Konstantinápolyig vitte, Hubay Frankfurton keresztül, hol szintén nagy sikerrel játszott, Brüsszelbe utazott, régi barátait meglátogatni. Van Hal palotájában szállott meg s

megint csak meghitt órákban volt része, járták a nagy estély ek, — minden úgy volt, mint „boldog brüsszeli“ idejében. Együtt volt megint valamennyivel, s Van Hal, Alice de Vigne, Tschiaaggeny, Ghimay herceg, Gevaert igazgató, az Öreg Collins, Buls polgármester, mind úgy szerette, mint azelőtt az ő kedves Hubayját, kinek nevét most is csak olyan nehezen ejtették ki, mint akkor, mikor még körükben élt. Brüsszel, a szép város, a Konzervatórium, első nagy pedagógiai sikereinek színhelye, a régi barátok, a régi falak, a régi szfvélyesség, — csak úgy mint azelőtt.

Két napon keresztül szürcsölte Jenő az ő Brüsszeljét; mint valami finom aszúbert. Házigazdája ennyi időt adott neki, mielőtt merényletét elkövette ellene. Gevaert-al való találkozása hosszú öleléssel kezdődött s órákon át tartott. De a szabadság két napja hamar letelt és már játszani kellett van Hal palotájában, hol az estét szeretett mestereinek, Beethovennek és Brahmsnak szentelte.

Hótakaró feküdt Brüsszel utcáin, mikor Alice de Vigne-t az estély után hazakísérte. Most, hogy négy esztendő után viszontlátták egymást, Alice úgy akarta közös emlékeiket beszélgetésükben felújítani, hogy ne legyen szentimentális vagy szerelmes színezete.

„Mikor utoljára beszélünk egymással, május volt, csodaszép, — s a rózsa nyílott. .. Azóta néhány levelet váltottunk, de én azóta is szeretettel gondoltam magára, mint egy jó pajtásra. Brüsszel is jó pajtása maradt magának, az emberek itt, a város ... és nem utolsó sorban Alice de Vigne!“

..Most azonban februárban vagyunk, de én is jelét akartam adni annak, hogy nem feledkeztem meg magáról s ezért játszottam a „Zephir“-!. Jó pajtása maradtam én is a városnak, az embereknek ilt és magának is, de Vigne kisasszony!“

lis beszélgettek tovább. Jötl ezer kérdés, ugyanannyi felelet, csak egy kérdés, egy felelet nem. Bátran frissítették föl kölcsönös emlékeiket, mintha csak erre az alkalomra vártak volna s hogy ezzel térjenek ki egymás útjából.

S míg Jenő Brüsszelben tartózkodott, többször látták egymást el-elbeszélgettek és — jó barátok maradtak.

A Restaurant Globe-ban még mindig Maeterlinck ül és Venhaeren, Rodenbach, Tschaggeny, a piktor és Paul de Vigne, a szobrász. A „Fin de siècle“ atmoszférája itt is. Sok szó esik politikáról, de az a politika, amit itt csinálnak, nem szakad el végkép a múlttól, sőt kacérkodik vele kissé s az evolúcióval összegyúrva, új világnézetet próbálnak belőle teremteni. És azt vallják: a világnézet határozza meg a politika vonalát és nem fordítva. És miután szerintük világnézetnek csak akkor van igazán tartalma, ha a művészet és filozófia formáiban nyilvánulna meg, a „Globe“ fölvilágosodott fejei azt várják, hogy az emberiség, mely haladni akar, hozzájuk jöjjön jó tanácsért. Egyetlen szóval válaszolnának neki, s ez a szó az, amit Hubay oly egyszerűen, magvasán fejezett ki a „Gaulois“ szerkesztőjének, ez a szó: „Előre“. És mit is mondott még neki? .. „Nem ismerem ancien régime-et, mert az ilyen politikai koncepció, mondjuk, a zenével merő ellentétben áll.“ Okos, sőt bölcs beszéd, csak az a baj, hogy a politikusok nem értik meg, mert ritkán akad közöttük olyan eszes ember, ki a nagy összefüggéseket ösztönösen megérezni tudná. Azt pedig még csak remélni se lehet, hogy politikus valaha is megértse, miképpen függ össze a politikai koncepció a zenével. Ezekről a problémákról beszélget a „Globe“-beli asztaltársaság. Hubaynak Maeterlinck az ő „misztikus pszichikájáról“ beszél, mellyel a belga most már világhírű és nagyon olvasott poéta a naturalizmust gyűri le. Verhaerent is „felfedezték“ már.

„A naturalizmusnak egyszer s mindenkorra vége, volt rá gondunk, hogy kiirtsuk“ — magyarázza Maeterlinck. „A szennyet a szenny kedvéért ábrázolja és hirdetői beteglelkű, betegagyú emberek voltak, világvárosok termékei. Oroszország fő tenyésztőtelepe ennek a tendenciának: a naturalizmus célja nem a szép igazságot ábrázolni, hanem a rút valóságot s amellet művészi ikertestvére a nihilizmusnak. Ha Európa nem keveredik hamarosan nagy és szörnyű háborúba, ez a művészeknek lesz köszönhető

mert a művészek — a szellem eszközeivel teremtők, szembeszállnak a rúttal, a szennnyel és a mesterségesen felkorbácsolt tömeg-ösztönökkel. Csak az igazi művészet mentheti meg Európát, majdnem azt mondanám, a zenének kellene vállalnia ezt a missziót.“

„Azt a missziót, melyre már Schopenhauer gondolt, de amelyre még egy Beethoven is hiába vállalkozott,“ — szólt közbe Hubay.

„Egyébként pedig a naturalizmus, vagy ha Önnek úgy tetszik, a nihilizmus mostanában éppen a zenében jelentkezik s megmosolyogják azt a zeneszerzőt, akinek melódiák jutnak eszébe és szerzeményeiben fel is meri használni őket. Én a magam részéről reakcionárius forradalmár vagyok, hiszek a melódiában és nem engedek alap elvemből. A zene: melódia.“

„A mi Verhaeren-ünk nagyon közel állhat Önhöz,“ — felelte erre valaki. — „Hiszen ő, — tékozló kedvében, az érzelmek olyan felfokozhatóságát bizonyította be ritmikus himnuszaiban, hogy ezeket, minden irodalmi naturalizmussal szemben már tiszta zeneként lehet értékelni.“

Hubay Verhaeren felé fordult:

„Mikor Beethoven befejezte Napóleonnak ajánlott „Eroica“-ját és megtudta, hogy a császár, akit a nép szabad ítójának és a francia forradalom testamentuma végrehajtójának tartott, ennek az eszmének árulója lett, letépte partitúrájáról azt a lapot, melyre az ajánlást írta és így kiáltott fel: „Hát ő is?“ És szimfóniájának megrázó gyászindulóját azután írta meg. Ma ugyanez a helyzet és nincs jogunk hozzá, hogy a Kilencedik hatalmas dalát: „Öröm, bájos égi szikra...“ énekeljük. Mert ha mi, művészek az egész világot a testvériség csókjával akarjuk megajándékozni, a világ ezt a maga módján fizeti vissza.“

„A mi földadatunk mindezek ellenére változatlanul ugyanaz marad! Ha az olyan időben, mint a mai, csődöt mondunk, ki vállalja, amit mi végrehajtani nem tudunk?“ — fejezte be az eszmecesterét Maeterlinck.

A „Globe“-beli barátok változatlanul ugyanazok maradtak, csak egy nem volt már a régi, a derűs nyugalom volt oda, már nem engedhették át magukat a meditációnak, mint Hubay „boldog brüsszeli ideje“ alatt. Európa nyugati részén már megéreztek a veszedelmet és kezdtek

fölkészülni rá . . . És érdekes volt megfigyelni, hogy a bekövetkezendő változásra hogy reagált a művész és a művészet. Hol lehetett még az önmagáért való művészet nyomára bukkanni? Igen, talán egynél, egyetlen egy művésznél, a nagy Elzárkózottnál, aki lelkének és szerény lakásának ajtaját se az új idők jelszavainak se az embereknek nem nyitotta meg: Johannes Brahmsnál. Ebben a percben ő reá gondolt Hubay és szívét jóleső melegség járta át.

„Őrt állanak még mindig az olyan kivételes nagyságok, mint Brahms. Igaz, helyzete nem könnyű. Mikor odahaza Budapesten az új jelszavakkal meg nem vesztegethető mesterrel szállottam harcba vele és ő érette, megdöbbenéssel kellett megállapítanom, hogy nevét és műveit milyen kevéssé ismerik. Még mindig a francia iskola és Wagner Richárd járta és kettejük ellentétéről folyt csak szó.“

„No, most Ön is láthatja legalább a wagneri programzene hatását, kedves Hubay,“ — mondottá Verhaeren. — „Wotan a dárdájával őrzi ugyan a szerződések megtartásának szentségét, de éppen ő nézi le őket és nyilvánítja semmiseknek. Siegmund a házigazdája feleségét szökteti meg, aki, csak úgy melleleg mondva, a tulajdon nővére, és Sigfried, aki a sárkányt öli meg.. .“

„A sárkány persze Franciaország! ...“

A művészasztal nevet a megjegyzésen, de nevetésükbe keserűség vegyül.

Beh más volt itt a beszédtema, beh másképp hangzott itt a nevetés, mikor Hubay itt tanított és a kamarazene remekeit interpretálta. Most alig lehet művészetről, irodalomról, filozófiáról vitatkozni anélkül, hogy a kedélyek fel ne induljanak a közbefurakodó politikától.

A programzene utat tört magának, már nem is „Zukunftmusik,“ hanem maga a jelen; a program azonban a dallamba beleeröltetett tendencia. A racionális elem kezdte éreztetni mérgező hatását a művészetben épp úgy, mint a művészekben.

S ahogy fenyegetőleg közeleg az idő, mikor az emberiség nyugalma programmal és programokkal fogják feldőlni, aggodalom, félelem fogja el ezeket a finom költőtét és művészeket, akik a naturalizmus ellen védekeznek, mely oly jól szabott álruhában adja a misztikus megvál-

tót, amint a két színpadon, a művészet és az élet színpadán végighalad.

Hubay fölhevül barátaival való vitatkozása közben. Milyen szép, milyen meggyőző ez a dac, amellyel sötétlátásukról nem akar tudomást venni s csak művészetére gondol. S egyre csak a dalról s a dal Örökkévalóságáról beszél barátainak. Mit neki aggodalom és félelem, amit a századvég hoz magával...

„Ilyenek a zenészek!“ — mondja valaki. — „A sivatag homokjába dugják a fejüket, mikor az orkán közeledik.“

Hubay meg nem törhető optimizmusa megtalálta erre a kellő feleletet, s a hegedűművész-debatter, akit mindig csak lelkesége sarkalt, most egy argumentum ad hominera-mel hozakodott elő:

„Tegnap abban a nagy élvezetben volt részem, hogy Maurice Maeterlinck úrnál teázhattam. Egész sorozat készülőben levő kéziratot mutatott nekem s azt mondotta, hogy ezek a legközelebbi tíz esztendő alatt fognak megjelenni. Beszéltek nekem új könyvéről, mely a méhek életével foglalkozik ...“ — most a költő felé fordult és fátyolozott hangján ezt mondotta: — „Ha a mai időkben, amikor mindenki aggodalommal és félelemmel van tele, egy ilyen nagy poéta a méhek életéről ír, akkor azt hiszem egy muzsikusnak is el lehet nézni, ha két fülét a melódiába rejti a közelgő orkán elől. Ezt tettem eddig s szíves engedelmséggel ezt fogom tenni ezután is ... Sőt, azt hiszem hamarosan, mert Francois Coppée épp most hívott meg Párizsba, ő lesz legközelebbi operám „A cremonai hegedűs“ szövegírója. A részleteket akarja velem megbeszélni.“

Még csak egy-két napja maradt Brüsszel számára. Megnézte Paul de Vigne és Tschaggeny műtermét. Új benyomások, új tanulságok. Az utolsó estén sokáig játszott szeretett Stradivari-ján. Azután megint együtt ültek egy üveg pezsgő mellett a palota szép könyvtárában. Van Hal, még mindig Cremona és a művészet rajongója, párhuzamot vont Eugéne Ysaye és Hubay között.

„Ysaye a bel oanto művésze, pompás produktuma a belga-francia iskolának és szívet gyönyörködtető interpretátora Vieuxtemps-nak, de nem a „Chaconne“-nak, már

pedig mit érne az egész hegedűművészet Bach és Beethoven nélkül? ... Maga, kedves barátom, már régen tisztában van vele, hogy egy Stradivari, amilyen az enyém, Bach és Beethoven után kívánkozik. Az én hegedűm soha se fogja elfelejteni, hogy maga Liszt Ferencsel a Kreutzer-Szonátát játszotta és még hozzá, hogyan! Hegedűm akkor azt súgta nekem, hogy csak a maga kezében akar megszólalni. A vén ember önző és amit szeret, attól nem szívesen válik meg. Vén ember vagyok és ragaszkodom az én Stradivarimhoz, mely életem útítársa, de utam már vége felé jár s ha a végére értem, hadd legyen úgy, ahogy az én kedves hegedűm akarja!“

Van Haltól való búcsúzása azért nem csapott át érzelgősségbe. Van Hal nem szeretett érzelegni s e helyett ismeretségi körét kezdte szapulni bizonyos rosszmájúsággal: a pletyka brüsszeli csipkéjének mondotta ő maga, ha, amint most is, Ysaye-t kezdte ki.

„Tudja, Ysaye is megpróbál dirigálni és komponálni és itt a baj: a legtöbb művész nem ismeri képességei határát. Aki azonban klasszikus stílú „Suite“-et tud írni és nagy „Concerto dramatique“-ot vagy „Zephir“-t...“

„Szimfóniát is írtam azóta és operámat, „Alienor“-t is befejezem nemsokára“ — szólt közbe Hubay. — „Azonban ki mondhatja el magáról, hogy ismeri képességeinek határait?“

Van Hal szemében az öregkor bölcsesége mosolyog:

„Valami fiatal ember, egy olasz, Pietro Mascagni a neve, azt mondják, korszakalkotó operát írt, a címe „Gavalléria rusticana ...“ Egy-egy világsiker nyomán rendszeresen valami új jelszó születik, most a zenében ez járja: „verismo“. Én nem igen töröm a fejemet azon, hogy az ily szónak mi az értelme, vagy értelmetlensége, de egyet tudok: ennek a fiatalembernek a fantáziájában melódiák születtek, melyek az ember minden szerelmi szenvedélyét zenévé formálták át. De én szerintem a nagy mesterek fokozatosan emelkedtek és legmeggyőzőbb példa erre Beethoven fejlődése az Elsőtől a Kilencedikig. A magam részéről nem bízom a túl fiatalon aratott nagy sikerekben. Az ilyen első siker egyúttal hattyúdal is, rendszerint. Épp azért hiszem, szilárdan, hogy második operája lesz ... az első! Mi is a címe?“

„Merlin l'enchanteur“ — felelte Hubay, de azután van Hal gondolatmenetéhez igazodva, gyorsan kijavította — „A cremonai hegedűs“.

„Ez Hubay, a hegedűművész és a Stradivari végső szava! ... Azután jön Hubay, a komponista ... Drága barátom, maga az én kedves hegedűmnek világhírt szerez, de azután ... azután ...“

„Az ön kedves hegedűjének ...“ — ismételte Hubay álmodozva. — „Ha tudná, hogy szeretem ezt a kedves hegedűt! Zenei emlékeim egyik legszebbje fűz önhöz, a Lisztrel játszott rapszódia és a Kreutzer-szonáta; kettőnk barátsága, drága van Hal és felejtethetlen brüsszeli óráim és éveim! Bíz ez egy életre szóló kötelék ... A „Cremonai hegedűsében lesz egy hegedűszóló: az Ön Stradivarija fog ennek megkomponálásában inspirálni engem, az ön Stradivarijának zengő hangja és merem mondani, abból a hangból egész zenekart fogok fölépíteni, melyről Ön beszél és melyben hisz!“

A mindig csendes, tartózkodó, szelíd tekintetű van Hal most szinte felgerjedten mondta:

„Ki más, mint maga lehetne hivatva arra, hogy a hegedű apotheózisát megírja? ... És ha valaki, mint Ön, a hegedűnek szentel zenekari, hangot, drámát, hogy ezzel hódoljon neki, az a hegedűt gazdagon ajándékozza meg és a hegedű ezerszeresen fogja ezt visszafizetni.“

Egy pohár pezsgőt ürítettek a „Cremonai hegedűs“-re és szeretettel szorították meg egymás kezét.

Néhány nappal később már Coppée dolgozószobájában ült Párizsban. Ott volt Beauclair Henri, a drámaíró is, kit Coppée kéretett magához, mert őt bízta meg azzal, hogy a „Luthier de Cremona“ című dramolettjéből operaszöveget írjon. A tárgyalás mind a két művész megelégedésére végződött, Hubay szép terve közeledett a megvalósuláshoz, Beauclair tehetséges ember, alapos munkát fog végezni.

Ismét hazaérkezett nyugati hangversenykör út járói és Budapesten elmondhatta önmagáról, hogy a sors mindig többet adott neki, mint amennyit tőle várt: nagy sikereket, bárhol játszott is, jó barátokat, bárhova vitte is útja és most még hozzá jó operaszöveget is ...

És amiért talán leginkább áldotta sorsát: pihenőt viszont nem adott neki: ő csak olyankor volt elemében, ha dolgozhatott, tevékenykedhetett, alkothatott. Most is, alig hogy hazaérkezett, már szerződés várta: Magyarország nagy vidéki városait kellett végig hangversenyeznie. Erre a turnéra vitte magával először zongorakísérőjét, a kitűnő Bodó Alajost, aki azután évekig utazgatott vele, mint hűséges kísérője útjain s zongorán is.

A hangversenykörútról hazaérkezve, itthon meghívó várta s alig kétnapi szünet után már megint vonaton ült, hogy a meghívásnak eleget tegyen.

Reichenauból, Alsó-Ausztriából jött a finom, arany-szegélyű karton, egyik sarkában a Habsburg-címerrel. Néhány rövid sor, Mária Terézia főhercegnő köszöni profesz - szór Hubaynak a „Virágélet“ megküldött példányát és az ajánlást és kéri őt, gyönyörködtesse művészetével, őt és családját.

Mária Terézia, szépségéről és fejedelmi megjelenéséről híres braganzai hercegnő harmadik felesége volt Károly Lajos főhercegnek, Ferenc József legfiatalabb testvéröccsének. Károly Lajos előző házasságából született Ferenc Ferdinánd, a tragikus véget ért trónörökös és Ottó főherceg, Károly királyunk apja. Mária Teréziától két leánykája volt, 10 és 8 évesek.

Amint Hubay odaérkezése után megtudta, a főhercegnőnek házassági évfordulója volt s Hubayt meglepetésül szánta férjének. Az ünepélyes alkalomra összegyűlt az egész család, Károly Lajos előző házasságából származott négy felnőtt gyermeke s Mária Annunciata és Erzsébet főhercegnők, a két kis leány.

Hubayt és kísérőjét, Bodó Alajost a kastély egy mellékszárnyában helyezték el, hol egy-egy szobát kaptak. Jenő épp az átöltözködés műveletével volt elfoglalva, mikor megjelent nála a főhercegek udvarmestere. Közölte vele, hogy a főhercegnő délelőtt tizenegyre kéri kísérőjével a zongoraterembe, hol a család jelenlétében tartják meg az ünnepi házi hangversenyt, ő császári és királyi fensége nagy súlyt helyezne arra, ha a mester a „Virágélet“ ciklust is játszáná, melyet tőle már Tátrafüreden hallott és neki ajánlott. A hangversenyt pont egy órára be kell

fejezni, mert akkor ő fenségeik asztalhoz ülnek, mely alkalommal a Mestert is kéri ebédre.

Az udvarmester most titokzatos arcot vágott, egészen közel ment Hubayhoz s miután óvatosan körülnézett, sutogva így szólt:

„Az ... izéje ... hol van? ...“

„Nem értem kérem, milyen izém?“

„Nem jut eszembe a neve ... ez a „dingsda ...“ no ... aki..“ — s az udvarmester zongorázást miméit a kezével.

„Vagy úgy, a zongorakísérőm!“

„Az az, az a hogyishják?“

„Bodó!“

„Na ja, der Bodó! ...“

„Itt öltözik a szomszéd szobában,“

„Ő fenségeik nem tudják, meg lehet-e hívni őt is ebédre? ...“

„Lehet, lehet, nincs máshova meghíva.“

„Nem úgy értem. . . Udvarképes ember?“

„Azt igazán nem tudom!“ — volt az őszinte válasz.

„Vállal érte felelősséget?“

„Semmi néven nevezendő felelősséget nem vállalok érte. Nekem kísérőm, és annyit tudok róla, hogy büntetlen előéletű.“

„Rendben van, szíves lesz neki megmondani, hogy ő is meg van híva. Az ebédnél a professzor úr Mária Terézia főhercegnő és mostoha leánya, Margarethe főhercegnő között ül. Ez a dingsda ...“

„Bodó...“

„Ja! ... Az asztal végén, a két kis főhercegnő, Mária Annunciata és Erzsébet között „lesz ültetve“. Hangsúlyoznom kell, hogy ő fenségeiknél a legszigorúbb spanyol etikett uralkodik, kérem az urakat, minden tekintetben magukat ehhez tartani. Auf Wiedersehen!“

Az udvarmester méltóságteljesen kísétált. Jenő a szomszéd szobában közölt mindent Bodóval.

„És kérem, kedves Lojzi, vigyázzon a spanyol etiketre.“

„Tessék csak rám bízni, tanár úr, én sem jöttem, nem tudom honnan.“

S most a majordomus kopogtat be és a művészt kísérőjével ő fenségeik zongoratermébe vezeti e, ahol már az

egész család együtt volt. Hubayt nagyon kegyesen fogadták, a kíséret fejbicentéssel. A bemutatások után kezdetét vette az ünnepi házi hangverseny.

A zongorateremben már minden el volt készítve. Bár az egész helyiség nem sokkal volt nagyobb, mint egy jobb-módú pesti polgári család szalonja, mégis szertartásosan rendezték be erre az alkalomra.

Az ablakmélyedésbe helyezett zongora kis alacsony pódiumon állott. Két lépésnyire tőle két hatalmas barokk trónszék a fenséges szülők számára, ezek mögött még három sor szék, mert a fenséges gyermekeket rang- és kor-különbőség szerint helyezték el. A fenséges család helyet foglalt s most az udvarmester fejmozdulattal adott jelt Jenőnek, hogy megkezdheti a hangversenyt.

A magyar mester műsora legjavát adta, közte a „Virágélet“-et. Taps nem hangzott az egyes számok után, a magas hallgatóság csak fejbőlintással adott kifejezést tetszésének. Mentől nagyobb sikert aratott egy-egy szám, annál több volt a fejbőlintás. Már 12 óra is elmúlt s a hangverseny még nem ért véget, mert a főhercegi család egyes tagjai az udvarmester útján újabb és újabb számokat kértek.

Bodó Alajos már kezdett türelmetlenkedni. Éhes volt. A kitűnő zongorista ugyanis, amilyen nagyétvágyú ember, olyan takarékos is volt és a reggel érkező vonat étkezőkocsijától sajnálta a reggeli árát, s míg Hubay ott jól megreggelizett, ő azt gondolta, nem rontja el az étvágyát, a főhercegi kastélyban majd ellátják minden földi jóval. A kastélynak azonban eszébe sem jutott az ilyesmi és Bodó a zongora mellett egyre integetett a mesternek, hogy fejezze be, mert éhes.

Hubay azonban a spanyol etiketre gondolt és nem reagált Alajos integetéseire. A zongorista szeme már kidülledt az éhségtől s egyik szám befejeztével ezt súgta oda a Mesternek:

„A kutya tud művészkedni korgó gyomorral!”

A mindig tántoríthatatlan mester azonban erről sem vett tudomást s mikor Bodó erre a zongora alatt lábával adott jelt neki, Hubay egyszerűen a nagyujjára lépett, úgy, hogy elment a kedve attól, hogy a spanyol etikett ellen lázongjon.

Pontban egy órakerék véget ért Bodó kinszenvedése. Hubay éppen elbűvölő „Zephir“-jét fejezte be, az utolsó sorban ülő egyik főherceg-kisasszonyka elragadtatásában összeütötte tenyerét. A fenséges atya hátranézett, a kis főhercegnő elsápadt, míg a fenséges asszony felállott, jeléül annak, hogy a hangversenynek vége. Néhány nagyon szeretetreméltó elismerő szó után egy lakáj kinyitott egy nagy szárnyasajtót, s Bodó szeme ragyogott a boldogságtól, dúsán terített asztal díszlett odabenn. ..

Hubay és kísérelője a számukra kijelölt helyet foglalták el. Minden egyes, az asztal mellett ülő személy mögött lakáj állott. Az ebéd levessel kezdődött s alig evett ki-ki néhány kanállal belőle a lakájok máris elszedték a tányért. Hubay éppen a pesti zenei viszonyokról beszélt halkán a főhercegnőnek, amikor az asztal végéről elfojtott vihogást hallott. Szívverése is elállt, mert sejtette, hogy a spanyol etikettrel kapcsolatban Bodóval valami baj van. Nem mert fölneézni tányérjáról. A vihogás megisméltődött. Jenő lopva Bodó felé tekint s a következő némajátékot látja:

Bodó levesestányérjára mutat egyik kezével, míg a másikkal görcsösen fogja és a mögötte levő lakájnak int, hogy adjon még levest. A lakáj pedig jobbkeze mutatóujját ide-oda mozgatva jelzi, hogy ez lehetetlen. Jenő szeretne a föld alá sülyyedni, a kis főhercegek-kisasszonykák egyre jobban vihognak a zsebkendőjükbe, míg végre a fenséges háziúr megunva a dolgot, a legékesebb lercihenfeldi dialektusban megszólal:

„Kiptsz toch tén ferflichten Muzikanten noch amal a Zupfni“

Soha, mióta a világ világ, spanyol etikett így még meg nem bukott! A két kis hercegek-kisasszony nem vihogott többé, hanem hangosan hahotázott, derűlségük a fiatal főhercegekre is ráragadt, majd a szülőkre, még a lakájok is — majdnem derűsen néztek maguk elé. A feszes hangulat ettől a perctől fogva feloldódott, hangos, kedélyes társalgás indult meg, melyben Bodó is élénk részt vett. A fagyaltnál azonban, — miután a háta mögött levő lakáj szorgalmasan töltögetett neki, — Bodó vérszemet kapva, sikamlós pesti élce elmondásába fogolt, mire a fenséges asszony jónak látta asztalt bontani.

Visszaérkezve, meg fokozottabb munkakedvvel latolt hozzá Hubay, hogy a magyar zenei ólét megreformálásával kapcsolatban az operaház művészi viszonyainak európai színvonalra való emelésén fáradozzék. Ez már Brüsszelből való hazatértekor egyik célkitűzése volt.

Egyszer így nyilatkozott:

„Minthogy az Operában a zene a fődolog, szükséges, hogy a zene álljon első helyen. A zene- és ének- kar továbbá a szólisták irányítására, vezetésére, tanítására egy elsőrendű karmestert, egy kiváló muzsikust, szóval tanítómestert kell találni. Ha egy nagy karmester szelleme hatja át az előadást, akkor az előadott mű érvényesül s szépségei plasztikusan kidomborodnak. Minden egyéb: rendezés, színpadi képek stb. bár integráló részei a műnek és hozzájárulnak sikeréhez, mégis csak másodsorban következhetnek. Tekintsünk a Bayreuthi Operaházra, melyet maga Wagner Richárd sokoldalú tapasztalatok után alkotott. Mit látunk ott? Adminisztratív igazgató kezében van az egész ügyvezetés. Mindent ő intéz el, kivéve a zenei részt.“

Fővárosunknak akkor még meglehetősen vegyes népessége nem igen értette meg, mi annak a fogalomnak, hogy „nemzeti opera“ a jelentősége. S ezen a körülményen nem változtatott az a tény sem, hogy az állam — igazán nagy bőkezűséggel — építtette fel az Andrassy-úti Operát, a zeneművészet gyönyörű palotáját. A közönségnek még nem volt meg a kellő művészi neveltsége és csak egy-egy olasz együttes vendégjátéka alkalmával töltötte meg az Operát. S ezen a helyzeten se Erkel, se Mihalovich, se más lelkes művészember buzgalma nem tudott segíteni. Az Opera kiadásai nőttek, bevételei csökkentek, annyira, hogy végre a képviselőháznak kellett közbelépnie. Viharos jelenetek közepett vitatták itt meg az Operaház dolgát és bizony akadt képviselő, aki a belga király mondását „a legdrágább zaj“-ról megismételte.

Az akkori intendáns és kormánybiztos, Beniczky Ferenc, többek ajánlatára, foglalkozott már Mahler Gusztáv

igazgatóvá való kinevezésének gondolatával és mikor Hubay Jenő a legnagyobb eréllyel támogatta ezt a tervet, szava döntő súllyal esett latba. Meghatóan szép vonása ez a nagy művésznak és jellemét gyönyörűen világítja meg, hogy személyes érdekeket, nem ismert és mindig, minden esetben egyes-egyedül a művészi eredményt tartotta szem előtt. Az operaházi esetben is nemcsak hathatósan támogatta Mahlert igazgatói állása elnyerésében, de iparkodott számára a nyugodt légkört is megteremteni, mely nélkül teremtő munkát végezni nem lehel.

„Nincs más vágyam, mint hogy lelkesedéssel dolgozzam“ — mondotta Mahler, mikor állását elfoglalta.

„S nekem egyetlen vágyam, hogy ebben a törekvésben támogassam“ — felelte Hubay Jenő.

Hogy gondolkozott ő ezekről a viszonyokról néhány évtizeddel később?

„Az Operaház vezetősége a legtöbb esetben nem vált be. Az intendáns-rendszer rossznak bizonyult és válságokba döntötte az intézetet. Az intendánsok mindig előkelő urak voltak, de a zenéhez nem értettek, még kevésbé egy kényes művészi intézmény vezetéséhez, azonban akaratukat mégis érvényesítették, ami természetesen az intendáns és az igazgató között összeütközéshez vezetett. Ennek következménye a közönség részvétlensége volt. Midőn 1888-ban a beteges és fáradt Erkel Sándor igazgatása alatt az Operaház ismét mélypontra süllyedt, Beniczky Ferenc belügyminiszteri államtitkárt nevezték ki kormánybiztosnak. Beniczky feladata volt, az Operaházat a válságból kiemelni. Ekkor proponáltam neki Mahler Gusztáv, prágai karmestert igazgatónak, ki erélyes és tehetséges muzsikus hírben állott. Beniczky elfogadta tervemet s 10 évre szerződtette Mahlert igazgatónak. Mahler helyesen ítélte meg a helyzetet, magyar művészetet akart magyar erővel. Mindenek előtt megszüntette a sztár-rendszert, mert fölismerte művészeink képességének színaranyát, melyet a lekicsinylés, rossz akarat és bizalmatlanság ellenére csiszolt, fényesített és napvilágra hozott. A nagy mesterművek előadásait készítette elő kizárólag magyar erővel. A nálunk

akkor még nem ismert Wagner-triológiát és Mozartnak Don Juan-ját mutatta be. Don Jüan előadása után a jelenlevő Brahms nekem ezeket mondta: „Das haben wir lange nicht in Wien.“ Azaz: ilyen előadást a bécsi opera nem produkál.“

Mahler sokszor beszélte meg Hubayval az Operaház függő művészi kérdéseit. A „sztár“-rendszert valóban megszüntette, magyar művészeket szerződtetett és nevelt s az Opera szcenikai ügyeinek vezetését is kezébe vette. Személyi érdekeivel nem törődött, kíméletet nem ismert s inkább szerzett magának tíz ellenséget, ha egy igazi tehetséget fedezett fel és képességei kifejtésében támogathatta. Mahler érezte, hogy jobb és becsületesebb barátot, mint Hubay Jenő, keresve sem találhatna. Ezért az ő szellemében dolgozott, Hubay pedig élénk részt vett munkájában és minden erejéből támogatta.

Amily tökéletesen interpretálta Brüsszelben a kamarazenét, hogy hallgatósága ámulva fedezte fel Beethovent, Mozartot, Schubertet, Brahmsot, épp oly tökély elérésén fáradozott az Operában, a Zeneakadémián és a Filharmóniában is.

1890-et írunk, Hubay harminckét éves és elhatározott szándéka, hogy a magyar zeneművészetért folytatott harcat a győzelemig nem hagyja abba.

Októberben régi meghitt barátja, Munkácsy Mihály érkezett hozzá látogatóba. Sokat ültek együtt, elmúlt párisi napokról beszélgettek, <a festő-óriás művészi terveit vázolgatta, melyek egyre jobban túlmentek a földi dimenziókon. Michel-Angelo-i vízió lebegett előtte, az „Ecce homo“: az istenember, fején azzal a töviskoronával, melyet azok fontak számára, kikért föláldozta magát. Azt tervezte, hogy otthagyja Párizst és végképp Budapesten telepszik meg; hangjából, tekintetéből, gondolatmenetéből azonban néha ki lehetett érezni a nagy ember körül ólálkodó katasztrófát, lelke elborulását és azt, hogy terveit nem fogja valóra válthatni.

Eljött a búcsú perce. Munkácsy Párizsba utazott vissza.

Hubay meg elindult nagy hangverseny-körútjára — Oroszországba.

Auer Lipót, a magyar születésű kiváló hegedűpedagógus, a szentpétervári zeneiskola tanára meghívta Hubayt, hogy az ottani Cári Zeneegyesület filharmóniai hangversenyén közreműködjék. Hubay már régen vágyolt Oroszországot, városait, a végtelen steppéket, a különös embereket, akiket Dostojewsky, Tolsztoj, Turgenjew műveiből ismert, tulajdon szemével láthatni és velük, amennyire azt a nyelvbeli nehézségek lehetővé teszik, beszélhetni. Izgatta a nihilizmus kérdése, Dostojewsky szentgyilkosai, egész Oroszország, melynek határai beláthatatlanok. Végtelen embersorok kígyóznak a szibériai steppék felé, a cár száműzöttei, a Katorga halálra szántjai, éhezők, szomjazók, rongyokba öltözött, jogfosztott emberek — ezek a képek foglalkoztatták fantáziáját, amikor Auer Lipót meghívását kézhez vette.

Már télies volt a november, mikor egy borús reggelen útnak indult Bodó Alajossal. A kitűnő és megbízható zongorakísérőt nem éppen zenei probléma izgatta, hanem az, mikor látják az első havat. Oroszországot el se tudta képzelni hózivatarok nélkül. Mint rendesen, minden másképp jött. Oder-bergtől Péter várig ömlött az eső s az első orosz illúzióknak befellegzett. De azért kitűnő állapotban érkeztek meg az orosz fővárosba. Egy évvel később így emlékezik meg Hubay a megérkezésakor szerzett benyomásairól:

„Szent Pétervár egyike a legszebb, legélénkebb és legnagyobbszerű európai városoknak. Óriási terei, széles, pompás útjai vannak. A newski Prospect, mely hosszában szeli át a városi s egyenest a Névához vezet, némi tekintetben emlékeztet az Andrássy-útra, de csak hosszúságát illetőleg, mert élénksége legalább is kétszer akkora. Villannyal világított kitűnő faburkolatán csak úgy röppültek a kis egylovas bérkocsik. Egyik a másikat iparkodott utóiélni; valóságos versengés. A Néva partja szintén hasonlít a budapesti korzóhoz. Csakhogy ott emberi kéz is alkotott szépet és nagyot, pompás keretbe foglalva a természeti szépségeket. Nálunk sajnos, nem minden alkotásban mutatkozik ízlés és érzék szép iránt. Az ottani korzó legalább háromszor olyan széles, mint a mienk s a szebbnél-szebb paloták sem olyan magasak mint a mi, palo-

táknak nevezett bérkaszárnnyáink. A rakodót nem helyezték a legszebb helyre s így a járókelőknek megmaradt a folyóra nyíló magasztos látvány. Nincsenek ugyan hegyek a Néva túlsó partján s nincs meg az a változatosság a vonalban, mely a budapesti partokat oly széppé és vonzóvá teszi, de nagyszerűségük és jó ízlés dolgában a miénket fölülmúlják. A templomok és bazárok mind újabb keletűek, nem jelentékeny épületek egy-két templom (többi között az Izsák-templom) kivételével.

Szent-Pétervának legkevésbbé sincsen tiszta orosz jellege, bár sok mindenféle speciális orosz dologra bukkantunk ott is, de valamennyi idegen, aki e városban megfordul, érezni fogja, hogy egy nagy, hatalmas, becsvágyó és előretörő nemzet fővárosában él.“

A cári orosz zeneegyesület Anton Rubinstein vezetése alatt állott. A „Beethoven-fejű“ ünnepelt művész zenei téren hatalom volt, minden és mindenki tőle függött. Bizalmas társaságban a legbájosabb, legelragadóbb emberek egyike volt és értett hozzá, hogy tegye vendégeinek kellemessé az órákat. A filharmonikus estéken közreműködő szólisták legszemélyesebb vendégei voltak, ezúttal persze Hubay Jenő is, akit különben Párizsból és Brüsszelből jól ismert. Nagy örömmel üdvözölte Hubayt Pétervárott. A négy napig tartó utazás fáradalmait még alig pihente ki, már fel is kellett lépnie. A (hangverseny után nagy bankett volt Hubay tiszteletére, akit, mikor Auer Lipóttal a terembe lépett, óriási tapssal fogadott a vendégsereg. A pezsgőnél Rubinstein köszöntötte fel Hubayt. A felköszöntők után a művészek összeültek, elbeszélgettek.

„Csodálatos,“ — mondotta Rubinstein, — „hogy Magyarország annyi kitűnő hegedűst produkál.“

„Igaz,“ — felelte Hubay, — „Joachim, a hegedűkirály is magyar s kitűnő kollégám, Auer Lipót is az.“

Sikerek, ünneplések, bankettek, mindenfajta élvezetek, — ezek mögött a kulisszák mögött Hubay éles szemével itt is meglátta a számára most már ismerős „Fin de siècle“M.

S a „Globe“-Restaurant-beli eszmecseréjének párja

akadt Pétervárott, — de itt súlyosabb, pesszimisztikusabb. sötétebb — szóval orosz formában.

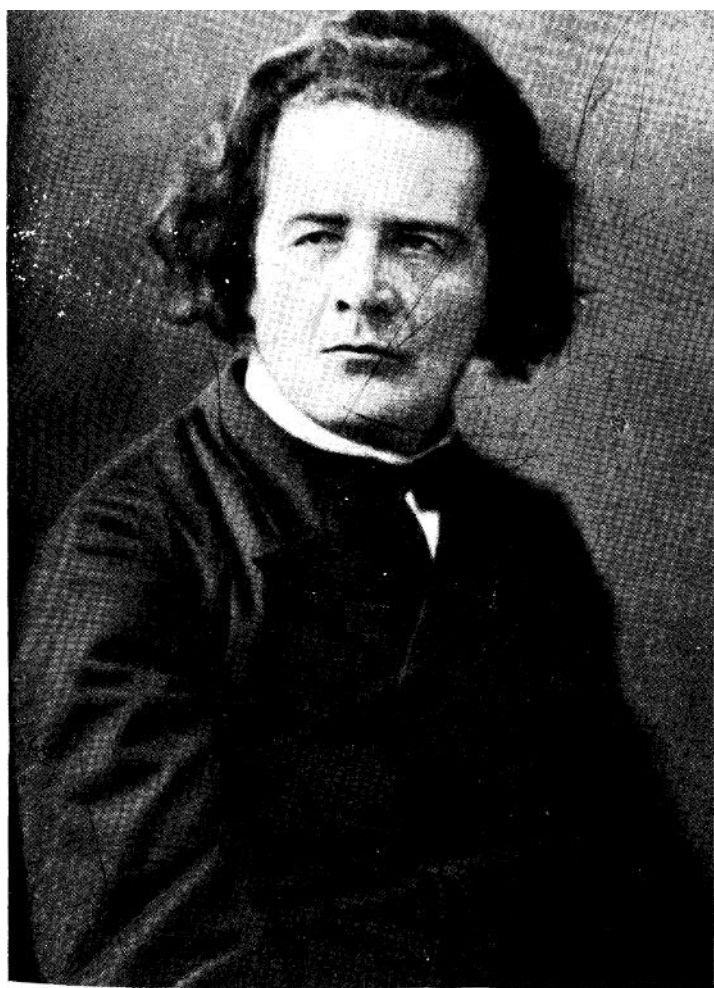
Hubay Jenő feljegyzéseiben oroszországi időzéséről és Rubinsteinről a következőket találni:

„Rubinstein bizalmas körben a legkellemesebb, legkedélyesebb emberek egyike. Egyike azoknak, kiknek saját lángeszük alkotott eszményi világot s kik csak ennek a légkörében tudnak és akarnak élni. Más szellemi világba nem is vágyódnak. Ennek magyarázatára megemlítem, hogy Rubinstein sohasem tudta megérteni Wagner reform-működését és halhatatlan műveit. Épp oly merev álláspontra helyezkedik a jelenleg fejlődése korszakában vajúdó, az eredeti nemzeti iránynak hódoló, nemzeti irányt kereső, orosz iskolával szemben is.

„Higyje el“ — mondta egy este nekem — „a zenének vége van, rossz utakon tengődik.“ Pedig e nézete nem gátolta abban, hogy személyes nimbuszának védszárnyai alatt külföldön, főképpen Párizsban, nagy zenekari hangversenyeket rendezzen „Orosz iskola“ címe alatt, hogy az orosz zeneirodalom legkiválóbb zenetermékeit bemutassa és megismertesse.

Amilyen pesszimisztikus, ha a jelenkor zenészeiről van szó, annyira fölmelegszik, ha az ő szellemvilágának határait átlépve, Beethoven és a többi zeneköltőre fordul a társalgás. Olyankor föléled s szikrázik a szeme; oroszlánsörényének fürtjeit nemes homlokáról visszaveti s beszédessé lesz. Örvendve hallja magasztalni egy-egy általánosan ismert nagybecsű kedvenc művét s feszült figyelemmel hallgatja az egyik-másik kedvenc művészéről szóló anekdotát. S ha ő maga is megszólal, valódi élvezet hallgatni egészen eredeti, egyéni nézeteit, szellemes apercue-it, önálló gondolkozásának érdekes folyamát.

Mint ember, az egyszerűség mintaképe. Nem szereti a külsőségeket, megveti a címeket s nem viseli a rendjeleket. Az őt dicsőítő virágos frázisokat gyűlöli. Rendkívül pontos és kötelességtudó. Az előbbire vonatkozólag jut eszembe, hogy midőn szívélyes szavakkal meghívott magához ebédre, kétszer is mondta:

Rubinstein Hubay Jenőnek ajánlott fényképe.

„Je diné a 6. heures, a l'heure jusle“. Én másnap már ½6-kor megjelentem lakásán. Ő egyedül volt s íróasztalán dolgozott. Megérkezésemkor félbeszakítá munkáját s kedélyesen társalgott. Alig, hogy egy negyed óra eltelt, megszólalt a fali óra: hatot ütött. Abban a pillanatban az inas is mutatkozott, jelentve, hogy tálalva van. „Menjünk ebédelni“ — monda Rubinstein. Csodálkozásomra vagy hét-nyolc személy számára volt terítve. S csakugyan, alig hogy kezdtük a levest szörpölni, már jött egy-két hívott vendég, (néhánykor hívatlan is jön és mindig szíves fogadásban részesül). Később még egynéhány jött. Elképzelhető, hogy ha ilyen pontos a saját házában, vendégeivel szemben, milyen lehet akkor hivatalos működésében!“

És asztalnál Rubinstein tovább fűzi a zene akkori helyzetéről való fejtegetését:

„A zene rossz úton van, tüdejében halálos nyavalyával megy a pusztulás felé ... De jaj annak az embernek, aki miatt így fordult a dolog! Wagner Richárd a bűnös benne!“

Már megint! .. Megint az a név, mely csatakiáltásként hangzott Brüsszelben épp úgy, mint itt Szent-Pétervárott! És a zene hovafejődésének kérdése mögött a politikai! Szociális és állami megjelenítése a forradalmi problémának: szabadság és demokrácia, vagy alattvalói engedelmesség és diktatúra? ..

„Beethoven! ... Az igen!“ — kiáltja Rubinstein. Szemei szikráznak s oroszlánsörényét visszasimítja magas homlokáról.

Hubay megérti a felkiáltást: ebben a pillanatban a Beethovenért lelkesülő Rubinstein akár Bizet nevét is kiálthatta volna, — mert hiszen it! most nem a zenén volt a hangsúly! Mondhatta volna Lisztet is és Maeterlincket, Verhaerent, Nietzschét, Zolát is! Mert ezek mind együtt munkálkodnak és segítenek egymásnak barrikádokat építeni, melyeken majd — tán nemsokára — az embert, az emberi méltóságot és a szabadságot meg lehet védeni. Beethoven maga is a színtérre lép, széttöri a rabszolgaság bilincseit és a szabadságnak egy olyan kardalára zendít rá, hogy hangjaira a börtönök falai leomlanak, mint

Jerichóé az isteni harsonákra. És ha maga az Ó-Testamentum adhat hírt trombiták illetén hatásáról, miért ne legyen joga Rubinsteinnek ahhoz, hogy a zenét az Ó-Testamentum módjára állítsa szolgálatába?

És milyen gondolat rejlik az Ó-Testamentum mélyén, ha nem a lélekért való harc gondolata, harc a szabadságért és az ember isteni mivoltáért? . . .

A Beethoven-fej színjátéka, a szikrázó szempár, az oroszországi, az orosz származás kihangsúlyozása, a világfi eleganciája, az elkényeztetett művész fintora és a Wagner Richárd elleni patetikus kirohanás mögött pedig kísértetiesen bukkan föl: Ahasverus, a bolygó zsidó. Hubay világosan látja őt s majd válaszol neki: előbb azonban odaül Rubinstein pazarul megterített asztalához, a bolygó zsidóhoz. A bolygó zsidó: a bolygó *ember* asztalához. Az emberéhez, kinek nincs talaj a lába alatt ezen a világon, aki mindenütt csak vendég.

Hangversenykörútjának lefolyásáról többek közt ezeket jegyezte föl Hubay emlékeiben:

„Tizenkét órai utazás után Helsingforsba érkezünk. Hangversenyünket az oltani egyetem aulájában tartottuk meg. *X* közönség rendkívül lelkesült s különösen a magyar darabok nagy hatást keltettek. Hangverseny után a közönség keszkenőit lobogtatta és lelkes „éljenek“ hangzottak fel. A másnap megjelenő finn lapok hivatkoztak kritikáinkban a finn-magyar fajrokonságra.

Hangverseny alatt nagyon kellemes meglepetésben részesültünk. Két úr lépett be a művész-szobába s magyarul szólítottak meg: Arlberg és Sátalá, a helsingforsi egyetem tudós tanárai, kik hibátlan magyarsággal adtak kifejezést afölötti örömüknek, hogy városukban magyar művészeket üdvözölhetnek. Ur. Sátalá volt már Magyarországon s hosszabb időt töltötte Budapesten, mint egyetemi hallgató. Elragadtatással beszélt a magyar főváros szépségeiről.

Kíváncsi voltam meggyőződni füleimmel arról, vajjon csakugyan létezik-e hasonlatosság nyelveink között. Határozottan állíthatom, hogy a finn nyelv hangzásában van valami rokonszerű. íme az említett fiatal tudós Satálu neve tiszta finn s hogy ejtik ki? Mint nálunk: Szetele. A finn á-k a magyar nyílt e-nek felelnek meg.

Egy másik feljegyzésre méltó eset szintén a fajrokonság gondolatát ébresztette bennem. Jött hozzám egy fiatal, jómódú, passzionátus zenész s arra kért, néznék át tőle néhány szerzeményt. Többi közt hegedűszonátát is találtam kézíratai között. Nagy ámulatomra a szonáta, mely különben elég ügyes munka, {ele volt magyaros motívumokkal, „ön“, — kérdem a fiatalembertől, — „úgy látszik, magyar stílusú szonátát akart komponálni?“ — „Legkevésebbé sem, finn témákat használtam fel“ — volt a válasz.

Helsingfors után még egy kedves finn városkával ismerkedtünk meg: Wiborggal.

A legszebb emlékeket vittük magunkkal a finnek szép országából s meggyőződhattünk arról, hogy ők irántunk a legmelegebb érdeklődést tanúsítják.

Finnországot elhagyva, a balti vidéket jártuk be széltében-hosszában s megismerkedtünk sorban Pakoff, Dorpat, Reval, Miatus és Riga városokkal. Legrégibb e városok közül Reval, mely még most is ép várfalaival, várkapuival, régi templomaival és városházával minden idegent érdekelhet. Legnagyszerűbb Riga. A legbarátságosabb a balti városok között: Dorpat.

Két hangversenyt adtam e városban, szintén az egyetem dísztermében. Dorpatban minden hangversenyt népies hangversenynek lehetne nevezni, mint-hogy a galériákon egy ülőhely ára 30 kopéka; ezek (összesen háromszáz) az utolsó helyig elkelnek. Természetesen a lakosság alsóbb rétegei használják e helyeket és így ők is részesülhetnek műélvezetben. E helyek árát az egyetem szabta egyszersmindenkorra s változatlanul 30 kopékára, tekintettel a szegényebb polgári osztály zenekedvelő tagjaira. A művésznek, ki

e szabálytól eltérni kívánna, (mert tény, hogy ilymódon nagy jövedelemre nem lehet számítani), az egyetem nem bérlí ki a termet. Ki tudja, hogy nem e rendszabálynak köszönhető-e, hogy a kis, alig huszonöt-ezernyi városkának oly művelt zenekedvelő közönsége és oly fejlett zenei élete van.

Egyhavi folytonos utazgatás és hangversenyzés után elutaztunk a orosz szent birodalom Mekkájába: Moszkvába.

Ötvennégyórai utazás után délben érkezünk meg. Alig, hogy elhelyeztük útitáskánkat a Hotel Dus-saux-ban, nagy kíváncsian útnak indultunk, hogy magunkat némiképp tájékoztassuk s véleményt alkothassunk Moszkváról. Kemény hideg volt, hó esett. A szánkák csak úgy repültek előttünk, egyik a másik után. Hol egy deli katonatiszt, hol egy csinos, fülig beburkolt hölgy, akit a mellette ülő férfi átkarolt, szá-guldott tova egy-egy ilyen szánkában.

Softakowski barátom, a moszkvai filharmóniai társaság elnök-karnagya meghívott egy orosz ebédre, orosz vendéglőbe. Érdekes volt gasztronómiai szempontból s hozzá teszem, hogy jó is volt.

A szenteskedés általános. Magasrangú tisztet láttam belépni az étterembe, kik mindenek előtt a szentkép elé mennek s keresztet vetnek magukra. Különös esetnek is voltam szemtanuja reggel egy kisebb vasúti állomáson. Tíz percnél idő alatt kellett teázni. Mivelünk együtt lépett be egy idősebb úriember a vasúti vendéglőbe s velünk együtt rendelte meg a teát és kalácsot. Egyszerre megpillantja a szentképet, fölugrik, odaszalad s vagy tizenöt keresztet vet magára. Azután leül ismét; de mielőtt egy korty teát inná, már megvolt az első csengetés. Ekkor a teavás előtt ismét feláll, a szentkép felé fordul és megint vagy tizenöt keresztet hány magára. E pillanatban megszólal a második csöngetés s szegény sietve váltott egy rubelt, hogy teáját kifizesse. Végre a poharat szájához emelte, de nem ivott, mert harmadszor csöngettek. A vonathoz rohanva, még egy pár keresztet vetett magára ...

A köznép még ájtatosabb. Softakowski barátom azt állítja, hogy szabadabban és boldogabban sehol nem lehet élni, mint Oroszországban.

Rámvirradt a moszkvai filharmóniai hangverseny napja. Tíz órakor reggel volt a főpróba, este a koncert. Féltízkor már értem küldték a kocsit. Belép a zenekari szolgálta s jelenti alássan, de nagyon komoly képpel, hogy a próbán várják a művész urat. Azaz, hogy az idő megjött és készülni kell — a vesztőhelyre. No mert csakugyan olyan a ceremónia. Az áldozat becsukja hangszerét, átadja kottáit, rendbeszedelőzködik s azután indulás a koncertterembe.

A zenekari tagok roppant érdeklődnek a művész iránt, megbámulják. Főképp, ha még ismeretlen előttük. A hegedűs-kollégák nyugtalanok, hisz nem tudhatják, nem olyan úriemberrel van-e dolguk, ki egy új csillag a művészet terén. A fűvók, főképpen a rézfűvók mindig nagy szimpátiával fogadják az idegen művészt, mert a kíséretben nincs dolguk s nyugodtan vonulhatnak egy pohár sörre vagy borra a legközelebbi vendéglőbe. A próba vége előtt még visszatérnek s az utolsó hang elhangzása után erősen és jóakaratólag tapsolnak. A hegedűs-világ, ha nagy művész áll előtte, csak nagynehezen adja be a derekát. Jelentéktelenebb virtuózzal könnyebbéin bánnak el. Hetykén, kárörvendve néznek rá, este úgysem lesz sikere ... S megelégedetten tovább állnak, természetesen azzal a tudattal, hogy ők ugyanazt a versenyművet sokkal szebben játszották volna; csakhogy mostoha a sors irántuk, nincsen alkalmuk produkálni magukat.

Mondom, féltízkor belépett a zenekari szolgálta szobába. Ez alkalommal nem mereven s tisztelegve, mintha a „pompe funébrés“ egyik hivatalnoka lenne, hanem kedélyesen, vidám arccal. Dacára annak, hogy ő csak oroszul tudott, én meg a „zaplatyni“-nál s a „pocaluj“-nál nem sokkal többet, mégis megértettem őt. Nem is volt nehéz, ő egyszerűen azt mondta: „Joa-chim kolossal, Sarasate grand successo és Gubay (mert Oroszországban mindenütt keményen Gubay-nak írtak, nyomtak s szólítottak) furore, furore!“

Alig, hogy megérkeztünk, Softakowsky szokás szerint ünnepélyesen bemutatott a zenekarnak; tapsoltak. A hegedűsök egy része, a fegyelmet megbontva, a terembe vonult, hogy jobban hallhassanak. A rézfúvósok pedig távoztak. A próba jól ment, a vége előtt a rézfúvósok visszajöttek s természetesen nagy taps volt. Utána a versenymester, egy jó öreg hegedűtanár, különben ismert zeneszerző, több hegedűs kíséretében hozzám jött gratulálni s hegedűmet kívánta látni. „Ez a Wieniawski Amati-ja“ — mondtam én. „Nem lehet“, — vágott közbe kollégám — „hisz azt láttam Wieniawski kezében s az sárgább volt.“ „Az sárgább volt,“ — szólalt meg a hegedűsök kórusa. „De uraim, bátorkodom megjegyezni, én nem akarom önöket félrevezetni s biztosíthatom, hogy ez az az Amati; sőt nemrégiben, szentpétervári fellépésem után a „Nowoje Wremje“ is magasztalta e pompás, előbb Wieniawski Henri birtokában lévő hegedű tónusát. S én, ki a híres mester utóda voltam a brüsszeli konzervatóriumban, ott vásároltam özvegyétől nagy pénzen. Különben nem akarom kényszeríteni önöket, hogy elhiggyék.“ Nagy nézegetés, tapogatás és vizsgálgatás után végre kimondotta koncertmeister úr a szentenciát, hogy mégis csak az a hangszer s hogy ő tévedett. „Persze-persze“ — mondták a többieik, — „hiszen a hangjáról meg lehet ismerni.“

Szerencsére megszabadított kollégáimtól az én jóakarató Monsieur Gregoire-om. Mert így hívják az ottani zenekari szolgát az idegen művészek. Sugárzó arccal és ragyogó szemekkel közelített hozzám, lenézve a többit. Mikor ismét fogta hegedűmet, úgy tekintett a többire, akár csak azt akarta volna mondani: no lássátok, ez az én művészem, ezt én fedeztem fel.

Este kilenc órakor már frakkban, gálában vártam Monsieur Gregoir-t „Furore-furore colossal, gospodine Gubay!“ — voltak első szavai. S a rám várakozó teljes siker előérzetével fogta ismét hegedűmet. Pedig én alig hederítettem rá, mert olyankor a művész nem igen szokott hallgatni s hallani valamit. Hiszen alig

van olyan, ki lámpalázzal ne küzdene; ki ne érezné fellépésének fontosságát? Egyiknél szívdobogás, másikonnál reszketés, harmadiknál fejfájás s sokaknál mindenféle alakban nyilvánuló nervozitás által jelentkezik a tréma. Persze, nem úgy kell érteni, mintha trémáznék, mint egy fehérbe öltözött fiatal leányka, kinek egy Clementi-szonátát kell eljátszani publikum előtt; de tény, hogy alig van nagy művész is, ki ne lenne elfogult s ne szenvedne általa fellépése előtt. Sőt hírneve mennél nagyobb, annál jelentőségteljesebb minden fellépése s annál jobban trémázik. A gyakori nyilvános játék sem enyhíti, hanem ellenkezőleg fokozza; némely esetben olyannyira, hogy a nyilvános működésről egyáltalán le kell mondani.

A közönség tolongott a lépcsőkön. Nekem is a publikumon át kellett utat törnöm a művészsobáig. Ott egy pár csendes pillanatra számítottam, de tévedtem; művészek, írók, kritikusok ültek s cigarettáztak. A kritikusok jegyzeteket csináltak: hol születtem, hol tanultam, hol működtem s mindezt a koncert előtt! Végre megszólalt a program első száma. Mozart G-moll szimfóniája. Ilyenkor azt reméli a sokat faggatott virtuóz, no most mennének hallgatni. A régiek mennek ugyan, de újak jönnek. S ezek a legveszedelmesebbek. Hegedűs dilettánsok, akik felhasználják a kedvező alkalmat, hogy a „nagy virtuózt“, a „nagy mestert“ vagy a „tisztelt Professzort“ egy percig egyedül láthassák. Ők mindenkit ismernek, mindent tudnak, mindent láttak és hallottak. Intim barátai, természetesen, a jelen nem lévő összes híres virtuózoknak, főképpen a meghalt művészeket ismerték, úgy mint önmagukat. „Hja, mikor Laub játszotta ezt a darabot, melyet ön ma fog előadni, fültanuja voltam annak a határtalan lelkesedésnek,“ — szólal meg a dilettáns. „De uram,“ — vág közbe az ilyen módon zaklatott művész, — „ez a koncert 25 évvel ezelőtt még nem létezett, Vieuxtemps játszotta először 1868-ban.“ Az ilyen közbeszólás sem gátolja meg abban, hogy tovább untasson. „Szabad kérnem a hegedűjét?“ „Tessék, tessék, nézze meg.“ „Már csak menne,“ — gondolja magában a művész. De az „amateur“ sokáig nézegeti s

tapogatja a hegedűt, s végre kifundál valami kellemetlent. „Itt a lakk már lekopott a hegedűről; amott egy kis repedés van, mely bár nem árt a hegedű hangjának, de szépségét már csorbítja.“ S így tovább-tovább fecseg s nagyobbban és fontosabbnak érzi magát, ha valami kellemetlent mondhat.

Végre, végre, tapsok hangzanak fel s a szimfóniának vége. Következik az én számom. Az ajtó küszöbén meg is jelent már Monsieur Gregoire rokonszenves alakja, ki megment ezektől a zenebacillusoktól.

A közönség rendkívül melegen fogadott s ez alkalommal a zenekar is meglepetésemre és öröömre már kiléptemkor tüntetőleg tapsolt. Alig hogy egy tételből álló versenyművemet befejeztem, felhangzott pár ezer torokból a nálunk nem ismert, de külföldön mindenütt dívó „bis“ Softakowski meg volt rémülve, mert a zongora sem volt még az emelvényen. De a közönség nem tágított s addig tombolt, míg a zongorát el nem helyezték és én Bodó Alajossal az emelvényen meg nem jelentem. A koncert második részében azután vagy hét-nyolc darabbal meg kellett toldanom műsoromat; s azt hiszem, csak a fizikai fáradtság mentett meg még egy pár darab eljátszásától.

A hangverseny után, mely egy óra felé végződött, ismét megjelent Mr. Gregoire; diadalittasan pillantott reám, szemeivel intve: úgy-e megmondtam?

Könnyebben jut az ember a mennyországba, mint Tambowba! Mert a mennyországba csak a halottak jutnak s ezek tudvalevőleg gyorsan nyargalnak.

Mi reggel négy órakor utaztunk oda, Koslowon át. Koslowba egy órakor délben érkeztünk s azt hittük, hogy a két órányi távolságban fekvő Tambowba még aznap este megérkezünk, ahol hangversenyünket kellett volna megtartanunk. Egy koslowi úriember világosított fel, hogy bizony a vonat Tambowba éjjel két

órákor indul. Be kellett mennünk a koslowi „Grand Hotel“-be.

Oh koslowi grand hotel, gyöngye a szállóházaknak! örökké emlékezetes maradsz előttünk, nemcsak kicsike kis, nálunk is általánosan ismert bogárkáid miatt, melyekkel, mondanom sem kell, égési éjjel hadilábon álltunk.

Másnap reggel roppant megörültünk, mikor a vasúti szolga bekopogtatott nálunk.

Harmadfélórai utazás után végre megpillantottuk Tambow templomainak kupoláját és tornyait s koslowi élményeinket már az emlékezés világába sorolhattuk. A vasúti pályaházban rendkívül izgatottan láttunk fel és alá járni egy marciális külsejű kiszolgált tisztet. Nem tehetük fel róla, hogy ő a koncertrendező; pedig ő volt. Rendkívül eredeti ember, a balti tengervidék német származású gyermeke. Érdeklődik a zene és virtuózok iránt s jelenleg öreg napjaira csak hangversenyrendezéssel foglalkozik. „Erbarmen“ — az ő szójárása; minden harmadik szava: „Erbarmen“. Midőn megpillantott engemet, (a hegedűtokról ismert fel) azonnal bemutatta magát s némi felindulással monda: „Warum kamen Sie nicht gestern, Erbarmen. Der Gouverneur und die Gouverneurin, die ganze Aristokratie, Erbarmen, kam im Schlitten und musste wieder fört, Erbarmen.“

Azonnal „Erbarmen“-nek neveztük el a jó öreget. Szegénynek velünk még más baja is volt. Rossz csillag alatt állott tambowi hangversenyünk, másodszor is el kellett halasztani. Amint megérkeztünk, egy tambowi oroszkeszítésű halspecialitás élvezése után oly heves rosszullét lepett meg bennünket, hogy képtelenek voltunk este hangversenyezni. No, volt felzúdulás a közönség részéről s a mi öregünk alig tudott egyebet mondani kétségbeesésében, mint egy csomó „Erbarmen“-t.

Még a hatóságok is beleavatkoztak a dologba; rendőrt küldtek megtudni, hogy vájjon tényleg betegek-e a művészek? Szerencsére ott találták éppen a német orvost s szó nélkül távoztak. Végre 12-én megtartottuk a hangversenyt s a közönség rokonszenves

hangulata után ítélve, abban a hitben ringattuk magunkat, hogy koncertünknek akaratunk elleni kétszeres elnapolását rossz néven nem vették.

Saratow volt utolsó stációja tournénknak.

Midőn a Volga tengerszéles befagyott vizének partjain álltam, szemlélve a jeges mezőt, a rajta tova-villanó száz szánkát, a farakodással elfoglalt ember-sereget, mely reggeltől estig szívja a 25—30 fokos metsző levegőt, visszagondoltam az egész utazásra s összehasonlítottam a nyert benyomásokat a képzeletem alkotta képekkel.

Sok olyant láttam, melynek szépsége fölülmúlta várakozásomat, sokban pedig csalódtam. A képzeletem megszűnt s a valóság pozitív alakot öltött emlékezetemben.

Szibéria felé hatolt tekintetem. S bár minden ismeretlen vonz, oda nem vágyódtam. Úgy éreztem, mintha oly nagy hidegben megszűnnék minden, még az élet iránti érdeklődés is. Madách remekművének, „Az ember tragédiájáának utolsó képe jutott az eszembe...”

Így számol be 1890-ben a Budapesti Hírlapnak Oroszországban szerzett külső benyomásairól. De elhallgatja, hogy mialatt hangversenyezett s ünnepelték, mialatt Sof-takowskyval orosz vendéglőben ebédelt, vagy amíg Monsieur Gregoire bizalmaskodott vele, azalatt a Rubinstein leszólta orosz nemzeti zene szellemébe iparkodott behatolni; s kutatásai közben a magyar haza nemzeti zenéje lebegett lelki szemei előtt, melynek megteremtésére már Párizsban való tartózkodása idején gondolt.

Az orosz zene Wagner Richárdja még nem mutatkozik, ám más területen fölbukkan már és gigászi arányai-val válik ki a sötét láthatár háttéréből. Hubay az európai-nak nevezett Oroszország határán áll és Szibériába tekint át; s látja, amint a tömegeket oda „irányítják”. S a tömegben ott gyalogol valaki, akit Dostojewskij-nek hívnak és

Karamazoff Aljosa, a fehér lelkű, aki magára veszi egész orosz népének keresztjét. Dosztojewskij és Tolstoj Lev Nikolajevics gróf, az arisztokrata-paraszt, — ők ketten, — mindegyik a maga módjára jelentik a századfordulót, a „Fin de siècle“-t.

Az orosz zene Dostojewskij-e, vagy Tolstoj-a még nem született meg. De Hubay végighordja tekintetét Szibérián és az „Ember tragédiája“ vizionárius utolsó képe elevenedik meg előtte. Az örök jég hona, amelyből hiányzik a meleg, az ember eleme. A Nap gyermekei vagyunk és a meleg, a nap, éltető elemünk. S hogy búcsúzik Oroszországtól, a mérhetetlen birodalom fekete sötétségbe burkoltan terül el: át nem hatolható.

A nagy napilapoknak, melyek ostromolják, ügyesen fogalmazott színes cikkeket ír körútjáról, mely a hegedűművésznek nagy sikereket, ünnepeltetések hozott; de arról, ami számára megrázó élményt jelentett, arról nem ír és nem beszél. Nem ír arról a tekintetről, melyet a hó és jég alatt megmerevedett Szibériába vetett, hol — élő halottak módjára — száműzöttek menetszlopai támoynak az ólombányák felé, nem ír, nem beszél az „Ember tragédiája“ utolsó képéről, mert tulajdon két szemével látta Karamazoff Aljósát. S amit így látott és hallott, nem arra való, hogy ügyes és színes cikket kanyarítson belőlük az ember s hogy a napilapok előfizetői olvassák.

Ám sokkal inkább lehet minderről — mégpedig nagyon komolyan, — Brahms Johanesszel beszélni, ő tisztán lát, művészetben épp úgy, mint az életben, politikában és nagynéha megesik vele még az is, hogy ezeket a dolgokat szóváteszi. Természetesen csak a zene kapcsán; ha arról a zenéről esik szó, melyet programtól mentesen, a zenéért magáért mivel s amely zene mellett állhatatosan kitart minden csábítás ellenére, mely a „program“-nak akarja megnyerni s művészetének szüzi makulátlanságától eltéríteni.

Pedig Brahms teljesen modern ember, de az új divatáramlatoknak még sem hódol be. Nyárspolgár természet, forradalmárhajlandóságok nincsenek benne.

Hubay hazautaztában Bécsben megint meglátogatta Brahmsot.

Beszélgetésük zenén indul el.

Oroszországi útjáról beszél neki, az ottani zenei viszonyokról s már előre örül a percnak, mikor a Rubinsteinnel töltött órákra és esetleg, — ha Brahms ma beszédesnek mutatkoznék, — „Szibériára vetett tekintet“¹-re terelheti a szót.

Hubay jól tudja, hogy a romanticizmus és klasszicizmus közt dúló harcnak csatakiáltása ma is így hangzik: Wagner, vagy Brahms! De tisztában van azzal is, hogy Brahms, bár sem harcról, sem harci jelszóról tudomást venni nem akar, mégis megtagadja Wagnert s a bayreuthi tömegszínjáték undort kelt benne. •

Hubay óvatosan formálja meg rövid beszámolóját, beszél virtuozitásról, sikerről, — érdekes történeteket sző előadásába, hogy azután szélesebb mederbe evezve az új oroszok templomi énekekből és népdalokból táplálkozó zenei törekvéseit tegye szóvá.

A népdal, a népi gondolat, — ez Brahms igazi területe! Theodor Stormhoz Bécsben is hű maradt és hazája népdalait szívébe zárta. Hubay jó helyen fogta meg a dolgot s beszélgetésük csakhamar teljes erővel indult meg.

Brahms helyeselte az új-oroszok népdal-törekvéseit és ezzel kapcsolatban Bizet-ről, „Garmen“²-ről kezdett beszélni, olyan bámulatraméltó melegséggel, bensőséggel, hogy Hubay egyszer sem szólt közbe, csak azt figyelte, miként magyarázza Brahms a népdal és „Carmen“³ közötti összefüggést.

„Carment én kezdettől fogva „saját külön szeretőmnek“ neveztem, vágyódtam mindig az ő napsütötte, szenvedélyektől izzó hazájába. Lássá, a népdalnak és mindezekfölött a melódiának ez a helyes felhasználása. Hiszen tudja, mi nekem Couperin s vele a XVIII-ik század szerelmi galantériákkal fűtött Franciaországa. Egész tárháza ez a kor a legmagasabb színvonalú zenei finomságoknak, kell-e hát bővebben magyaráznom, mi mindent mond nekem Carmen?“

Hubay csak nagynehezen nyomja el az ajkára toluló finom mosolyt: úgy látszik, a kellő témát pendítette meg; megint csak Wagnerre jár a rúd. Csakhogy Brahms más-

ként támadja, mint Kubinstein, — máskép és más okokból. Mindegy, — hiszen neki ebben a pillanatban nemcsak zene, Wagner és Brahms fontos, — ő Szibériára gondol, arra a tekintetre, melyet odavetett s a szörnyű perspektívára, amit ez a pillantás benne keltett. Ha Carmen Brahmsnak ilyen sokat jelent, annak a Brahmsnak, kinek zenéje csupa szűziség és minden érzékiségtől ment, akkor Rubinstein szenvedélyes kifakadásait sem lehet okvetetlenkedésnek nevezni és lázongásának mélyen járó okai lehetnek. Mindenesetre jó úton vagyunk, mondja magában Hubay, rendes szokása szerint kezét dörzsölve, gyorsabban és jobban megy, mint reméltem volna: most már bátran rátérhetek Rubinsteinre.

Brahms érdeklődve, figyelmesen hallgatta. Mikor azután az orosz komponista dühkitöréseiről értesült és Hubay szünetet tartott elbeszélésében, komolyan, szavait latolgatva ezt mondotta:

„Barátaim sokszor szóvá teszik előttem azt az ellenséges magatartást, melyet Wagner környezete velem és szerzeményeimmal szemben tanúsít. Nagyon is érzem ennek súlyát, tudom, hogy műveim jelentőségét nem ismerik el, hogy kicsinylő hangon beszélnek róluk, — ha egyáltalán foglalkoznak velők. Nem tartom magam arra illetékesnek, hogy művészetemről véleményt nyilvánítsak; nem tudom, hogy szerzeményeim fennmaradnak-e. azt sem tudom, hogy az az elismerés, melyben híveim részesítenek, maradandó, vagy mulandó lesz-e. De egyet tudok: nincs az a kritikai boncolókés, mely az én életem zenei munkálkodásának tökélyét, harmóniáját valaha is megzavarhassa, vagy megsemmisíthesse. És én beérem ezzel a tudattal.“

Wagnerről, magatartásáról egy szó sem, semmi bírálat. De Brahmsnak e művészi hitvallása mégis válasz volt Rubinstein kifakadására: mint alkotó művész teljesítem kötelességemet, — az úgynevezett programot, a vásári zajt pedig nyugodt lelkiismerettel engedem át ellenfeleimnek.

„Befejezte már operáját, „Alienort“?“

Ebben a kérdésben kétségkívül szándékosság rejlett: hiszen Hubay maga mondotta, hogy mikor ezt a művét írta, Wagner hatása alatt állott.

Hubay igennel válaszolt és hosszabban akart kitérni munkájára. De Brahms ezzel szakította félbe:

„Egy csomó fiatalkori szerzeményemet égettem el, bár Schumann és Joachim arra unszoltak, hogy azokat megjelentessem. Amit az ember maga meg nem semmisít, az idővel amúgy is önmagát semmisíti meg, s az ember legyen inkább önmagának revizora, semhogy ezt a barátságatlan ténykedést a kérlelhetetlen időre bízza!“

Mint rendesen, mikor vendégei voltak, ócska bőrpam-lagján ült s örökös szivarja beszéd közben is ott fityegett ajkán. Aki őt így látta s így nézett komoly szemébe, röglön tisztában volt azzal, hogy aki ott szemben ül vele, kíméletlenül őszinte és nyílt ember, egyszerű, tiszta, befelé tekintő lélek. S ez tette őt, minden nyersége ellenére is végtelenül vonzóvá. S akiben annyi a művészi lelkeség, mint a fiatal Hubay Jenőben, csak jól érezhette magát ennek a bárdolatlanul szókimondó embernek közelében, akiben volt annyi nemes elfogulatlanság, hogy Wagner nagyságát elismerje, sőt rá is mutasson, pedig őt magát a legbántóbb módon nézte és kicsinyelte le ez az ember és mindazok, kik köréhez tartoztak. És hozzá milyen nyíltan, milyen szellemes formában utalt Wagner nagyságára: „Lám, hiszen te magad is, fiatal zeneszerző létedre, első operáddal az ő behatása alatt állasz, élő bizonyága vagy tehát nagy erejének.“

Ez a melléktéma csak eszközül szolgált Brahmsnak arra, hogy a beszélgetésnek más fordulatot adjon. Minden átmenet nélkül egyszerre csak így szólt:

„Hiszen jól tudom, hogy Rubinstein hova akart kilyukadni ... De hát Bismarck helyén áll és féket vet a fiatal uralkodónak ...“

Hubayt nem nagyon lepte meg, hogy Brahms egyszerre politikára tért és így válaszolt:

„Vilmos császár végkép el fogja ejteni Bismarckot. Nem tűr meg zsenit maga mellett. A császár fiatal, messze-menő terveket forgat agyában s ezekkel katasztrófába sodorhatja Európát. Oroszországban sok magasrangú férfúnak ez a felfogása.“

„Igaza van, de gondoljon arra, hogy ebben a tekintetben a császárnak sincs szabad keze, az ő akaratának is számolnia kell a fennálló világrenddel, mert különben...“

Brahms itt megállott, mélységes, sziklaszilárd hit sugárzott szemében.

„Hadd jöjjön, aminek jönnie kell! Igaz, hogy egyetlen ember lángba boríthatja a földkerekséget, de mindennek ellenére van magasabb világrend s aki hisz benne, azt se emberek, se események hitében nem ingathatják meg. Én hiszek ebben ebben a világrendben!“

Szimfóniáinak, „Német Requiem“-jének hangja csengett ki abból, amit mondott. Kedvenc likőrijével töltötte meg poharát, más szivarra gyújtott, annak jeléül, hogy Hnbay maradjon és a beszélgetés tovább folyjék. Hubay tehát beszélhetett „Szibériára vetett tekintetéről“. Párizson és Brüsszelen kezdte, ottani tapasztalatain, melyeknek alaphangja a „Fin de Siecle“ nyugtalan erjedése volt.

„Mi nyugtalanítja, mi rémítgeti a nyugat finom idegzetű emberét? Mert ezt tagadni nem lehet, mindenfelé félelem lett úrrá az embereken. Európa érverése ideges szívre valló, visszatartott lélekzettel figyel minden legkisebb neszre, — mert a legrosszabtól tart. A „Fin de Siecle“ ezt hordja méhében: soha nem látott óriási arányú fegyveres mérkőzés vár a világra, de nem azok között az országok között, amelyek, mint „három szövetség“ és „entente cordial“ állanak egymással szemben. Ez csak előjáték lesz, metyben ugyan milliók véreznek el, de majd csak azután kerül sor — a végzet kérlelhetetlen akaratóból — a döntő harcra, mely a „kisszemizett tömegek“ és a „kizsákmányolók“ közt akarja majd az egyensúlyt helyreállítani. Fordulópont lesz ez a világtörténelemben. Az emberiségnek megint választania kell háború és béke között, egy leendő és egy végelgyengülésben szenvedő civilizáció között“ . . .

Ezeket mondotta Hubay Brahmsnak, a vidám „császárvárosában, Bécsben: e szavak hallatára nem gondol-e az ember önkéntelenül is 1914-re és 1939-re?

Mikor Hubay e szavakat kimondotta, Oroszországban már közeledett a szociális forradalom és néhány év múlva a téli palota előtti havat proletárok vére festette pirosra.

„Nyugaton viszont a művészek szellemi forradalma van kitörőben ... A piktúra jelszava: „Ki a műteremből a szabadba és szabadságba!“

A lázban élő világ csupa kísérletezés, az emberek

mintha éreznék, hogy készülöben az átrétegződés. Naptárilag a huszadik század küszöbén áll az emberiség; lelkileg — s ez az értelme Hubay Szibériába veteli tekintetének: — a világ szörnyű feszültségben él, melynek előbb-utóbb szikrát kell vetnie. Az 1890—1900 közötti esztendőekben vágják az utat, mely a végső kirobbanáshoz, — szociális és lelki kirobbanáshoz fog vezetni.

S Hubay határozott vonásokkal rajzolja meg az „Ember tragédiájá“-t, egészen az Úrnak befejező szaváig . . .

„Ha tehát mindezek ellenére „Cremonaiak“ kompozícióján dolgozom, ezzel semmi mást nem teszek, mint-hogy a melódiát szolgálom. És ha Brahms Johannes mestert arra kérem, működjék közre kamarazene-estéinken s ha szerzeményeiért síkra szállok, akkor szolgálom csak igazán a dallamot! Mert ezt az egyet tudom: Nincs az a forradalom, nincs az a háború, mely azon a tényen változtatni tudna, hogy: A MŰVÉSZET ÖRÖK! Az emberiségben magában eshetnek változások, de a lényegen az ember nem tud változtatni, bármennyire bizakodik is el abban a hitében, hogy a természet ura tud lenni. A Szellem az alkotóké, a mindenkori kisebbségé marad mindörökké!“

Brahms sokat ivott, poharat pohárra ürített... Amit ez a fiatal Hubay beszélt, — ilyet nem igen hall a ember Bécsben, a császárvárosban, mely álmát alussza s még mindég Metternich alkotása.

A zseniális fiatal magyar Szibériába vetett tekintete a jövő eseményeivel viselő s Brahms belsejében talán most csendülnek fel Hölderlin „Schicksalslied“-jének hangjai s tán későbbi — majdnem legutolsó — művének, a „Vier ernste Gesänge“-nek gondolata is most fogamzik benne, a bibliai szöveggel: „Mert úgy jár az ember, mint az oktan állat. . .“

A Szibéria légüres terében menetelő milliók, — hova menetelnek? A forradalom pokoli sötétjébe való ugrás ez a menet! És dantei erővel harsannak majd föl a pokol rémségei: „Minden egy helyre veszi útját...“ Mert minden csak hiúság, mondják a szibillák és a próféták, — hiú az élet, hiú a halál; s mostanában elég

gyakran gondol a halálra Brahms Johannes. Már száll alá a homály s neki még sok végzendője van, de jön a homály nyomában az éj, amikor mindeneknek el kell némulniok. . . Hat rövid esztendő van még számodra hátra, Brahms Johannes, — azután te is eljutsz oda . . . Mintha csak tudná ezt a hat évet, oly elmélyült komolysággal, mint a tulajdon szobra ül némán Johannes. Az eljövendő évszázadban ő már nem tapossa ezt a sártekét s a „Fin de Siécle“ az ő életének is végét jelenti. Még egy pohárral — hadd koccintsunk búcsúzóul ezzei az érdekes Hubay Jenővel, aki oly remekül kamarazenél s műveim szellemébe oly mélyen behatolt, — soha ezt el nem felejttem! Ez a Hubay a jelenkor iejjobb vonósnégyesének vezetője, — ezt mondtam egyszer róla nyilvánosan s most még hozzá . . .

Brahms fölneszel merengéséből s az utolsó pohárka mellett alaposan megnézi ezt a fiatal zenészt: Hiszen ez olyan élethű képet festett neki a jövőről, — valóságos dantei vízió volt ez, hogy gondolatai versenyt száguldottak az övéivel, az ő felforgató eszméivel, száguldottak úgy, hogy végül bizonyos bibliai szavakban öltöttek testet, amelyek már rég ott zengtek lelkében s melyekből bizonyára a „Vier ernste Gesänge“ fog megszületni.

Ebben a fiatal Hubayban van valami a zseniből s aki a begombolkozott, zárkózott Brahms Johannesben az oly féltékenyen titkolt „Ernste Gesänge“ tervét ébreszti fel, az valamikor majd maga is nagyon komoly dalokat fog komponálni, — nem az „Alienort“ vagy a „Cremonait“, — ezek csak a kezdet; csak a tehetség próbatételei, — de lesznek még alkotásai, föld és menny között lebegők, — dantei dalok!

Vájjon mi az, ami ennek a Hubay Jenőnek szemében annyi fényel ragyog?

Tántoríthatatlan hite a melódia és zene missziójában, ez sugárzik szeméből. Egyelőre csak beszél, de nem tud róluk, előbb hadd edződjék meg határtalan szenvedések tüzeiben...

Akkor azután kezdhet majd alkotni, zenekarral, karral, szóló-énekekkel megteremtheti, megkomponálhatja majd a saját „Ernster Gesang“-ját, mely majd az ősi Igét hirdeti az emberiségnek: „Ha akár ember

nyelven, akár angyalok nyelvén szólanátok, — de szeretet nem volna bennetek, — a szavatok csak ércből való, de üresen kongó kolomp szava lenne!“ ... Minden szó, minden zene csak úgy kongana, mint a kolomp, ennek az igének megismerése nélkül s amíg meg nem közelítetted Istent, hiábavaló semmiség vagy, aki embernek tartja magát.

Sok-sok mérföldkő jelzi az utal odáig. Előbb a földi szerelem, csak azután a dantei dal. Világsikereken kell még Jenőnek túlesnie, világi dolgokon túltennie magát, mielőtt a Szellem szavát meg tudja majd érteni.

A harmincesztendő művész mélyen meghajol az agg mester, a megközelíthetetlen Brahms Johannes előtt, ki ma feltűnően sok pohár fenekére nézett és feltűnően sokat hallgatott, bár kezdetben azt hitte volna az ember, hogy éppen ma beszédesebb, mint máskor.

Hubay többször találkozik majd még vele és csak 1897 áprilisában, mikor a mesternél utolsó látogatását akarja tenni, találkozik majd a kapuban Sóidat Máriával, a hegedűművésznővel, aki megállítja:

„Ne menjen fel hozzá, — ott fenn most közeledik a Vég.“

Mindez néhány esztendőn belül következik majd be.

De most az emberiség még a „Fin de Siécle“ napjait éli s a félelem óráit; de a „kulissza“ még áltatja az emberiséget, mely nem látja a „programot“, — a szibériai légiók még menetelnek, — a lélekzetnyi szünet még tart... A Szibériába vetett tekintet víziója, melyei Hubay a Karlsgasse-i nyárspolgárlakásban földézett a „Vier Gesänge“ biblikus szövegével még az idők méhében pihen.

Negyed század még a világháború apokalipsziséig. — mily rövid idő egy negyed század! ... Lélekzetnyi szünet, nem több, mint az emberi élet —: a két örökkévalóság között!

TIZEDIK FEJEZET.

Szerelem és alkotás.

Sok kiváló emberi tulajdonsággal megáldott, határozott egyéniségű, komoly férfiú volt Cebrián László gróf és a zene nagy kedvelője. Az Eszterházyak és Endrődy-eknek abból a fajtájából, kiknek Haydn és Beethoven körül hervadhatatlan érdemeik voltak. A gróf megszerette Hubayt, művészetét, finom, tartózkodó és amellet mindig szellemes társalgását; megbízhatóságát és akarata komolyságát pedig nagyra értékelte. 1889 óta Hubay sokat fordult meg náluk és a gróf két leányával zenélt. Mikor édesanyjuk meghalt, a gróf szalantai birtokán töltötte a gyászévet, Máriával és Rózával.

Róza leveleket írt Budapestre, ezzel a megszólítással: „Igen tisztelt Hubay úr“. Érzelmeiről, melyekkel „ez iránt az „igen tisztelt Hubay úr“ iránt viseltetett, naplójában számolt be. Mária nővérének, apjának, István fivérének egy szót sem szólt róluk.

Szerette édesapját, szigorúan katolikus nevelésben részesült és mindenekfelett kötelességtudó volt, aki a tízparancsolatot szem előtt tartotta, amellet arisztokrata származása is (édesanyja Révay bárónő volt) irányadó volt számára a világgal és az emberekkel való magatartásában.

Amit kötelességtudata rótt rá, azt hajszálpontossággal megtartotta és alázatos hittel hajtotta meg fejét és szívét a katolikus vallás szentsége előtt. Amit kértek tőle, azt odaadta, de amit önmagától kívánt, amit önnön jellemétől, emberi teljesítőképességétől a legszigorúbban megkövetelt, azt már egészen fiatal éveiben is némán magába zárta és senkinek sem födte föl magát, még a hozzá legközelebb állóknak sem. Ez a követelmény sokkal magasabbra érté-

kelendő, mini az az árnyképecske, mely büszkén egyéniségnek nevezi magát.

Éppen ott, ahol az egyéniség igazán nagy, ott mond le, a szellem parancsa szerint, egészen önmagáról és eggyé lesz az egy Isten egységével. Ezt megtanulja később Cebrian Róza.. . S ahogy ezt megtanulja s ahogy a tanulságot boldogan magába fogadja: „Legyen meg a Te akaratod és ne az enyém ...“ — ez nagy egyéniségre vall.

Meglepő önismerettel és a pszichológus éleslátásával ezt írja naplójába:

„Tízéves koromig szigorú, kitűnő nevelésben részesültem, ha valami kifogás lehetett, az a túlságos szigor volt, de ohj csökönyös gyermeknek, mint amilyen én voltam, az kell! Rossz, lusta voltam, de aki tudott velem bánni, annak engedelmeskedtem s azt szerettem is! Tizenhároméves koromban iszonyú gyorsan kifejlett érzésem. Tele volt a szívem föllengzős bohóságokkal: akkor írtam első verseimet! ... Ha azonban valakinek föltártam háborgó szívemet, az volt a felelet: „Allons, mon enfant, encore vos idées!“ Ezzel azután elérték, hogy — mint a csiga a házába — úgy vonultam vissza érzéseim világába! Mindinkább belemerültem, belegendoltam magam a leglehetőlenebb romantikába: művésznő leszek! Gyakoroltam s törtem magam, azután meg kétségbeestem, mert születésemnél fogva nem lehettem az. Mamával, Máriával s apával mint idegen álltam szemben. Hogy Mama nem szeret, volt állandó fájdalom! Saját fejem szerint éltem s hallgattam — nehogy kinevessenek föllengzős érzéseim miatt!

Tizenötéves koromban megbetegedtem s anyám ápolt gyengéd kezeivel, — eloszlatta azt a rettenetes hitet, hogy nem szeret. Sokat voltam azután vele, de már túlságosan megszoktam a zárkózottságot, úgyhogy szívemet előtte föltárni nem tudtam ... Így nőtem fel, irreális gondolatokkal telt szívvel és fejjel: magamnak éltem. Tizennyolcéves koromban már nem hittem, hogy létezhetik szerelem!“

Bámulatosan őszinte beszéd és teljesítése a követelménynek: „Ismerd meg tenmagadat!“ Krisztus se kívánt többet: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat“. A fiatal leány érzi szülei és nénye lelki s szívbeli közelállóságának

hiányát, de eszébe se jut, hogy ezért őket tegye felelőssé, hanem zárkózottsággal vádolja önmagát és azzal, „hogyan van irreális gondolatokkal“ s emiatt nehéz vele egy földél alatt élni. Nincs férfi, akinek ezt mondhatná: „Te vagy a szerelem, amely hát mégis csak létezik!“ Semmi olyasmit véghez vinni nem képes, ami ezt súghatná neki: „Művésznő vagy, mégis csak az vagy!“ De mihelyt beáll a fordulat fiatal életében, melybe Hubay Jenővel az a férfi lép be, akinek elmondhatja: „Te vagy a szerelem, ami ezek szerint mégis létezik“, kinek művészete megszabadítja gyötrő és teljesülhetetlen vágyakozásától, hogy nagy művésznő legyen, mert hiszen a nagy művész ő maga, — abban a percben már nincsenek „irreális gondolatai“. Ez az az érzés, mely minden eddig érzettet megsemmisít s az embert gyökerestől átalakítja, — amikor két kezünkbe fogjuk szívünket, mert kikívánczik keblünkbelől, hogy a szeretett férfi felé röppenjen.

Immár két esztendeje ismerik egymást. Mindössze néhány halk, tétova szó esett közöttük, egy mosoly, egy kézszorítás.

Mikor Hubay másodszor járt náluk látogatóban, minden erejét összeszedte, hogy nyugodtnak lássék. Sikerült is neki. De mikor azután elment, az asztalba kellett fógódnia, úgy reszketett a lába, úgy vert a szíve.

S próbálkozott tovább is az önvédelemmel, hogy, amint hitte, megmentse, meggyőzze önmagát: társaságokban még azt is megkísérelte, hogy gáncsoló megjegyzéseket tegyen Hubayra, azzal a titkos gondolattal: hátha helyeslik, amit róla mond; ezt a kis játékot egészen ügyesen űzte, a tárgyilagosság látszatával.

De hamar, nagyon is hamar eljött a nap, amikor a játékot abba kellett hagynia, mert ráeszmélt, hogy saját felfogásának csak megerősítését várta másoktól, mely úgy szólt: Hubay nagy művész, a zseni tüze ragyog szemében és kedves, megbízható, jó barát.

Van Dyck hangversenye volt a Vigadóban. Barátnőjével, Wohl Jankával ott ült, meghallgatni az ünnepelt énekest.

„Hubay itt van!“ — csúszott ki önkénytelenül száján és az arca éggett.

Barátnője rábámult:

„Azt hittem, nem érdekel téged, hogy közönyös vagy iránta.“

Van Dyck Zichy dalát énekelte: „. . . hogy régen elfeledtelek . . . , hogy többé nem szerethetlek, s szívem szabad madár, — nem érted ver már! . . .“

S mikor a termen végigzúgott a tetszés moraja, Róza lehunyta szemmel, hátradőlten ült székén; most már teljes bizonyossággal tudta, hogy szívét soha szabaddá nem fogja tenni, időtlen-időkéig soha.

Immár két esztendeje ismerik egymást. Néhány halk, tétova szó esett közöttük, egy mosoly, egy kézszorítás — és ott volt még köztük a zene mindenhatósága.

Az eljövendő eseményekről mit sem sejtve, Cebrian László megleghangú meghívást küldött Hubaynak. Zene lesz náluk, tisztelje meg őket. Szakavatott segítségét kéri a zenéhez és ott lesz Hohenlohe herceg is. „Ön nagy művész“ — írja neki — „nagy sikereket arat szerte a világon. Nem akarna a herceggel megismerkedni? Sohse lehet tudni, mire jó az ilyesmi. Néhány hölgynek is bemutatom, kikkel esetleg jól érzi majd magát, — csak egy-kettőnek.“

Nagyon szívélyes hang. Az előkelő arisztokrata melegen rokonszenvezik a nagy művésszel és szeretetreméltó emberrel, egyengeti útját és még szórakoztatásáról is gondoskodik.

1891 március havában Széchenyi Béla gróf hangversenyt rendezett a „Pesti jótékony nőegylet“ javára, melyen Róza, Mária nénye és Hubay Jenő is közreműködtek.

A művész-szobában, melynek kis ajtajából annyiszor látta pódiumra lépni Hubay Jenőt, most egyedül ülhet vele. Milyen epekedve nézett mindig arra a kis ajtóra, várta, dobogó szívvel, hogy kinyíljék és „ő“ belépjen rajta. Hét lakattal volt lezárva az ő számára, aki úgy szeretett volna művésznő lenni. Hogy szeretett volna oda bemenni, ha csak egyszer is, vagy legalább egy pillantást vetni a szobába! ... És most itt ül a szentélyben, itt ül vele, a nagy művésszel, aki a pódiumra lép majd s ugyanakkor ő is és együtt fognak hangversenyezni...

És most beteljesedett, amit csak legszebb álmaiban élhetett át... Megzavarodottan, elfogultan, lámpaláztól gyötörtén, az ő közelsége boldogító tudatában ült ott és

képtelen volt egymaga bekapcsolni karkötőjét, melyen kis aranyszívecske fityegett. Hubaynak kellett segítenie.

Azután csendben ültek egymás mellett és várták a közös fellépés percét.

Róza térdén egy, a rendezőbizottságtól kapott, fehér szegfűcsokor feküdt, fehér fátyollal borítva.

„Olyan, mint egy menyasszonyi bokréta“ — mondja Hubay. — „Talán szimbólum? Talán nemsokára jogosan tart ilyet kezében?“

A leány kábultan rázza fejét:

„Soha. . .“ — mondja fojtott hangon.

S megint csend borul reájuk, hallgatnak. Szinte tűrhetetlen ez.

„Nemsokára együtt imádkozzuk az Ave Máriát“ — mondotta ekkor Róza, nagyon halkán, hogy megtörje a csendet.

„Miért fog imádkozni?“ — kérdi amaz, megindultan, nagyon komolyan.

„Ezt előbb magának kell megmondania ... rajtam csak azután lesz a sor.“

„Én pontosan tudom, miért fogok imádkozni.“

„Én is tudom!“

Ügy ver a fiatal leány szíve, majd szétveti keblét, azután megreszket, mert a szeretett hang ezt mondja:

„És ha imáink egyesülnének, ha ugyanazért könyörögnének?“

Róza lesüti szemét, virágcsokrára néz, reszket és hallgat.

A férfi ekkor még egyszer kérdi:

„Hiszi-e... hiszi-e... hogy imáink egyesülten ugyanazt fogják kérni?“

Róza végre fölemeli tekintetét. Szeme a férfi szemébe mélyed, abba a szempárba, mely szívét ellopta. És azt suttogja:

„Igen . . . hiszem ...“

S kis szünet után megint az a megejtő hang:

„Nincs több mondanivalója?“

Róza nem tud beszélni. Hosszú, szorongó csend. Amaz megint megszólal:

„Nem felel?“

Nem, a leány nem tud felelni! Hiszen azt kellene mondania: „Ez lehetetlen!“ De nem tudja kimondani... És végre, suttogva, dadogva így szól:

„A földön semmi sem lehetetlen ... Imádkozzunk s ha valahonnan segítség érkezik, az csak onnan felülről jöhet, — Istentől! Imádkozzunk!“

Két ember esküje volt ez: egymáséi akarunk lenni. Eljegyzés volt ez és fogadalom...

„La vie est un sommeil — l'amour en est le réve.“ — Lehet-e szebbet álmodni? — kérdi Róza és Jenő tekintete a művész-szobáiban.

A teremből halkan hallik be Mária zongorajátéka.

A néma ajkak megoldódtak végre, a két lélek hosszantartó közösségbe zeng össze és most mind a kettő — benneje legbenséjében — kimondja a lélek szent Igen-jét és reá az Ament.

„Ez a mi eljegyzésünk tehát“ — gondolja Róza — „s meg fogja kérni a kezemet...“

Azonban még egy hónapi titkos boldogságot engedélyeznek egymásnak, de nem találkoznak, csak mások társaságában. Egy pillantás, egy kézszorítás, a mélységes összhang egy mosolya, ez volt minden, mégis netovábbja annak a boldogságnak, melyről senki sem tudott.

De nemsokára búcsúzni kellett. Cebrianék Szalatnára készültek.

Még egy utolsó zenésest náluk. A közelgő válás tudatában a titkos jegyesek megfeledkeztek barátról, rokonról. Meghúzódtak a szomszéd szobában a zongora mellé, melyen Jenő Massenet „Manón“-ja szerelmi kettősét halkán, poétikusan preludálta. Most azután végre szavakba kellett foglalniok az idáig ki nem mondottat, a jövőbe kellett nézni, terveket kovácsolni... S a zongora halkán szól.

Róza leoldja a kis aranyszívecskét karperecéről, melyet Jenő a hangversenyen bekapcsolni segített. Megcsokolja és odaadja neki. Jenő mélységes komolysággal néz a leányra és ezt mondja:

„Donc, nous sommes fiancés! ...“

Róza képtelen válaszolni, lehajtja fejét

„Pour la vie!“ — folytatja Jenő.

„Pour toute la vie!“ — feleli most Róza.

„Je le jure!“ — fejezi be a férfi.

Halk zongorajáték, még halkabb, komoly beszélgetés. A szomszéd szobában teáznak és Mária ezt kérdi Justh Zsigától:

„Mit preludál Hubay? Egyáltalában, mit csinálnak azok ott benn?“

„Jenő a magasabb összhangzattanból ad szemléltető oktatást Rózának!“ — mondja a szellemes Zsiga...

Azután indultak a vendégek ... Hubay is ... egy utolsó kézszorítás; mindent megbeszéltek.

De már vasárnap reggel, 1891 április 8-án ezt a levelet kapta Róza:

„A felejthetetlen est után, melyet önöknél töltöttem, hosszas beszélgetésem volt Justh Zsigával., .v Ő szólalt meg s tájékozva volt mindenről. Határozott kérdéseire határozott választ kapott, ő is megerősített azon nézetemben, hogy most már nem lehet és nem szabad a megoldást elodázni.

Őn határtalan szívjóságában elfogadta, magára vállalta édesatyjának előkészítését arra, ami tán fájdalmasan fogja őt meglepni. Én az éjjeli csendet hívtam e kérdésben segítségemre tanácsadóul s ez azt sugallta, hogy helyesebb volna, ha én beszélnék még elutazásuk előtt édesatyjával. Ha egyetért velem, kérem, tudassa azt. Ez esetben még ma írok pár sort édesatyjának s kérem, kegyeskedjék engem holnap elfogadni.

Íme, most jutottam el életem regényének legfontosabb fejezetéhez. Tele van szenvedéssel — s mégis csak most tudom, hogy élek!

Isten önnel Hubay Jenő“

Róza Wohl Janka útján küldötte meg helyeslő választ. Ez a finom gondolkozású, művészi hajlandóságokkal teli asszony, aki Liszthez közel állott és megragadóan mély és emberien okos könyvben emlékezett meg róla, Cebrian Rózának is, Hubay Jenőnek is bizalmas barátnője volt. Ő is, mint Justh, előre látta a bekövetkezendőket s most, hogy érni kezdett a dolog, ezt írta Hubaynak:

*„Pont tíz órakor legyen Cebrian gróf lakásán, ahol várják. A többi az ön ékesszólásának dolga. Isten vezérelje és adja ajkára a meggyőző szót. Szív-
ből kívánja ezt*

igaz barátnője — Wohl Janka.“

A döntő perc elkövetkezett. Április harmincadikán fogadta a még mindég mit sem sejtő apa Hubay Jenőt. A beszélgetés nem tartott sokáig. A gróf megtagadta leánya kezét a művész Hubaytól. Amit leányának és Hubaynak mondani akart, azt a maga előkelő módján, írásban intézte el.

Leányához intézett levele — neki is írt, mert mindent előszóval elmondani túlságosan fájdalmas lett volna — az apai szeretet és felelősségérzet dokumentuma. A levél, melyet Hubaynak írt, elvi álláspontot képvisel: férfibeszéd a férfihez, világnézet áll szemben világnézettel, a baráti köteléket nem érinti és tárgyilagos.

Leányát kérve kéri, vessen számot azzal, hogy apja életének ez legkritikusabb, sorsdöntő pillanata.

„A maga kezébe van letéve, jó Rózám, mindnyájunk jóvolta és sorsa. Engedje remélnem, hogy nem semmisít meg bennünket és nem tépi szét azokat a kötelékeket, melyek családunk boldogságát jelentették.“

Voltak, kik az apát óva intették, figyelmeztették, de ő annyira bízott leánya gondolkodásában, szilárdságában, hogy az intő szóra nem hallgatott. És most éppen tulajdon leánya igazolja utólag a figyelmeztetők sötéten látását s teszi gúny tárgyává apját?

„Érdekeit, édes Rózám, nem is vetem mérlegre, tudom, hogy nemes lelkére jobban hat mások bánata, mint saját magáé. Egyet azonban mondhatok: ha Isten gyermekekkel áldaná meg, azok egész életükben deklaszirtak lennének, ennél rosszabb pedig nincs! Kezében van valamennyiünk békéje, boldogsága, — legyen irgalmas! ...

Papa.“

Ludapesten 84. április 28.

És lehetetlen az után meg-
 nemérteni azokat a kör-
 melyekkel... (faded text) ...

De, ami a legfontosabb, az a...
 az a... (faded text) ...

Ami most jött... (faded text) ...

Állva önmű!

Hubay Jenő

Hubay Jenő levele Gebrian Rózához.

A férfi és lovagias apa e sorokhoz mellékeli a levelet, melyet Hubaynak írt; nem küldi el, míg leánya nem olvasta, mert hiszen az ő boldogságáról van szó. Ilyen nemes módon él családfői jogával.

Mikor azonban Róza elolvassa ezt a levelet, szinte összeroskad az elviselhetetlen csapás alatt, zokogás rázza meg és mikor lecsillapul, alázattal hajtja meg fejét:

*„Belenyugszom, küldje el ezt a levelet, de ne kívánja tőlem, hogy víg legyek és jókedvű emberek társaságát keressenem. Ettől a perctől kezdve e g y föl-
adatam van: várni!“*

Megadással és keményen válaszol az apja:

„Tudtam, hogy nemeslelkű! Ne beszéljünk többet erről!“

A levél így hangzott:

„Tisztelt Tanár úr! Múltkori beszélgetésünk anyiból volt kínos rám nézve, mert sohasem kellemes, egy különben tisztelt embernek fájdalmas nyilatkozatot tenni. Az idő is rövid volt, feltűnést nem akartam kelteni és féltem, hogy félbeszakít valaki és nyilvános lesz, amit önmaga is titokban akart tartani. Hanem én már akkor is tisztában voltam magammal, hogy nem egyezhetem abba, amit nekem proponált. Én családapa vagyok és nem akarom és nem akarhatom gyermekemet oly helyzetbe juttatni, mely egész életében a leghátrányosabb következményeket vonná, maga után reája és egész családi viszonyunkra és helyzetünkre. Ezt maga is, úgy látszik, érezte, mit azon nyilatkozatából vettem ki, hogy kész lenne Pesten állását feladni. Nagy áldozat lenne, jobb, ha nem jutunk oda és én is gyermekeim közepette tölthetem vén napjaimat mi legforróbb kívánságom, voltaképpen az egyedüli, legfőbb és legutolsó. Mindezt csak úgy) elmondhattam volna akkor, mint most és talán hibáztam, hogy nem tettem. Zavart voltam, bocsásson meg! Annyit azonban mondtam, hogy minden tőlem telhető, el fogok követni arra nézve, hogy ezen szerencsétlenségtől magamat és családomat megóvjam, mért az szerencsétlenség lenne — erős hitem, valameny-

nyiünkre. Kérem, legyen vége az egésznek és ne feleljen ezen sorokra, mert az annyit tenne, mint kihíresztelni, amit köztünk akarunk hogy maradjon. Nálunk, az én családomban szokás, hogy a legnagyobb nyíltsággal vagyunk egymás irányában és így ezen levelet Rózával közöltem. Gondolom, 6 is fog felelni és ezzel remélem, be lesz fejezve életem ezen fájdalmas fázisa. Én családapa és öreg ember vagyok és az életet más szempontból nézem. Soha ilyen diszpárat egybekelések nem boldogítanak! Jönnek a rokonok — és hát még a gyermekek! „Déclassés!“ — úgy mondja a francia. Az a legrosszabb! Tapasztalom ezt saját családomban is, másoknál is. Idővel maga is be fogja látni! Addig is ne nehezteljen rám, ki tisztelettel maradok

jóakaró híve, Gf. Cebrian.“

E sorok méltóságteljesen nyílt szavai olyan embernek, aki családját, annak világnézetét védi és megakarja óvni attól, hogy a ránézve idegen világnézetű azzal elkeveredjék: az arisztokrata mond nemet a polgárembernek.

És hogy hangzik a polgárember válasza, aki művész, tehát a szellem arisztokratája? Szellemi világnézet dokumentuma fez, írásos bizonyosága annak, hogy írója aközül a kevés ember közül való, ki az erkölcsi világrend hívének vallja magát. Szinte lehetetlenség, hogy az embernek ebben az összefüggésben ne Liszt Ferenc és Sayn-Wittgenstein hercegnő jusson az eszébe, nem azért, mert ez az asszony mindent feláldoz a művésznek és az utolsó pillanatig kitart mellette, bár környezete gyalázattal és gúnnyal illeti, hanem inkább azért, mert Liszt, a telhetetlen, ki új meg új gyönyöröket hajszol, ez előtt az önfeláldozó szerelem előtt megtorpan, pontot tesz eddigi élete mögé, mert vívódva ismeri fel, hogy csak ez a szerelem az, mely erre a névre: *szerelem*, méltó. És ha nem sikerül is neki a világ ellenállását megtörnie s a hercegnőt feleségül vennie, utolsó szavát legalább hozzá intézi s ez: végrendelete.

És Hubay Jenő megírja mindkét válaszát, Rózának is, meg az apának is.

Rózának: elvárja tőle, hogy apja elé áll és kijelenti neki, hogy Hubay Jenő menyasszonyának vallja magát, mint ahogy ő Isten és ember előtt őt jegyesének tekinti. Nem kívánja, hogy szembeszálljon apja akaratával, de ezt a kijelentést elvárja tőle. S ha ez megtörtént, várni fog, ameddig kell, és amíg Róza várni akar. Apjának pedig majd felteszi a kérdést: de már ebben a levélben kérdi:

„Mi akadályozza tulajdonképpen boldogságunkat? Hot vannak meggyőző okok és érvek? Elavult, alapjában embertelen, üres fogalomnak, előítéletnek szándékoznak martalékul odadobni két rokoniélek boldogságát, — bálványnak, melyet ha az oltárról letaszítanak, ezer darabra recsegve hullana szét, azok szemelättára, kik a XIX. század végén még e bálványnak akarnak áldozni! Az életnek örömet, zamatot s gyönyört nem a külsőségek, nem a rang, hanem a belső lelki nyugalom, az érzelmek mélysége és állhatatossága nyújt.

Ha édesatyja beszélni fog önnel, hallgassa meg nyugalmasan, figyeljen minden szavára, minden aggodalmára, álljon szembe a valósággal s csak ha mindennek ellenére, meghallgatva édesapja összes érveit, nem érzi magát meggyőzve, akkor legyen akaraterős, amilyen eddig volt.

Az ide mellékelt gyűrűt, melyet mindig ujjamon látott s mely egyedüli, melyet viseltem, kérem, tűzze az ujjára. Képzelve, hogy lelke és szíve van e kis tükörnek, — az én szívem egész melegével, minden dobbanásával, az én lelkem teljes odaadásával. Hordja kérem. Azt mondják: szerencsét hoz. Nekem hozott:'

És most az apának szóló válasza:

„Igen tisztelt Gróf úr!

A tagadó választ magába foglaló levele — fájdalmasan érintett; s habár abban a további válaszadást részemről feleslegesnek találja, én mégis kénytelen vagyok szíves türelmét egyszer meg igénybe venni; mert vannak helyzetek és viszonyok az emberi élet-

ben, melyeket egy pár rövidke sorral megváltoztatni s fölbontani nem lehet. Helyzetek, melyek évek folyamán keletkeztek, viszonyok, melyek mélyen az emberi szívben gyökereznek, csakis erőszakos módon — az illetők nyugalmának és boldogságának fölládozásával — változtathatók meg és bonthatók fel.

Nem heves természetű, ifjúval, nem is gyors és meggondolatlan elhatározása, szenvedélye által vezérelt szerelmessel van dolga gróf úrnak, hanem komoly gondolkozású, megfontolva cselekvő férfiúval.

Büszke önérzettel mondhatom, hogy minden más, helyzetemben levő becsületes ember, ép így cselekedett volna. Azt az utat választottam, melyet Isten, a természetes jog és férfi becsülete kijelölnek. Ez ügyet két oldalról lehet megvilágítani: a társadalmi s az emberi felfogás állanak egymással szemben. Az előbbi, — a külsőségek és ürességek tárháza, melynek argumentumai mind elavult és megdönthető alapon nyugszanak, — akadályokat gördít útjába egy grófnő és művész közötti egybekelésnek. Nincsenek ősei a művészeknek! Csak olyan névvel rendelkezik, melyet ő maga tett híressé és hangzatossá, amely halála után is tovább fog élni a művészet almanachjában. S mind ezt nem születésének, hanem geniejének s munkáinak köszönheti.

E felfogással szemben áll a tisztán emberi: az örök, az igaz, amelynek Isten és természetszabta törvényeit az emberek ferde felfogása hiába iparkodik megingatni. Ha két rokonlélek találkozik, azoknak felfogása megegyezik, aspiratiói, szellemi és egyéb tulajdonságai karöltve járnak, ezeknek boldogságát akadályozni s megbontani nem szabad.

Én nem tételezhettem fel, hogy gróf úr az előbbi felfogásnak hódol. Mert máskülönben hogy magyaráztam volna meg magamnak, hogy sejtve és látva vonzalmunkat — só? arra tán figyelmeztetve is (mert hisz környezetünk is világosan látott), mégis megengedte további találkozásainkat?

Hogyan magyaráztam volna az irántam tanúsított szíves magaviseletét, az utóbbi időben sokszor ismétlődő megtisztelő meghívásait akkor, amidőn egy-

más iránti vonzalmunkról az apai szív bizonyára tudomást vett?

Nem kellett-e feltételeznem gróf úr minden tekintetben felvilágosodott s modern felfogásáról, hogy a szellemi arisztokráciát a születésivel egy színvonalra emeli s hogy a 19-ik század végén egy elavult, ósdi fogalomnak s előítéletnek nem fogja szeretett gyermekének boldogságát feláldozni!

Boldogabb lenne-e, ha egy olyan férfiú karján, ki semmi érzékkel nem bírna a világ iránt, kellene átélni, átszenvedni napjait? S gróf úr megelegedetten, boldogan tudná szemlélni az odadobott boldogság helyébe nyert rang és külsőségek által bearanyozott üres életét? Ez nem lehet. E boldogságot megtartani, azt elérni jogom van s ezért küzdeni is fogok férfias“ elszántsággal, a becsület minden megengedett fegyverével: Hű maradok adott szavamhoz, eskümhöz mindaddig, míg a szerető nő szerelmét bírom; ha Róza grófnő esküm alól felold, akkor lemondok e boldogságról, mert akkor ez nem is létezett soha.“

Ennek a két levélnek, a gróf és Hubay levelének tartalma és alaphangja okmányyszerű korkép. Mert a személyi vonatkozáson túl az a két világ jelentkezik bennök, melyek egyike akkor volt elindulófélben a másik ellen. A két világ azóta vérben gázolva mérkőzik meg egymással; ma is azt teszi, s az emberiség élete védtelenül van kiszolgáltatva a viaskodóknak s hiába áhítozza a békét, — annak a materialisztikus világnézet mérhetetlen önzése véget vetett. Ez a két levél is hadüzenet, de manapság nevelő hatásúnak mondható mind a kettő: ahogy a két ellenfél, egymással szembeszállva, összeméri kardja pengéjét, ez a tisztesség törvényeinek megfelelő, ez a fair play. Az apa nem *parancsol*, de *kéri* leányát, hogy vegye fontolóra a dolgot és hangsúlyozza: „valamennyiünk boldogsága a te kezében van“. Ezzel liberális embernek mutatkozik, kinek van érzéke a szabadság iránt.

És Hubay is az emberi szabadságra támaszkodva és a szeretett leányra gondolva írja: ha Róza feloldja esküje alól, akkor lemond a boldogságról, mert akkor

az nem is létezett soha. Ez a két ember nem bizonyítékokkal győz meg, hanem meggyőződéssel bizonyít.

Ezt teszi Hubay, mikor lemond a boldogságról, ha a szeretett nő nem a maga teljes szabad akaratából ajándékozta meg vele. Így fogja ő fel a szerelmet s így fog fel mindent az életével való vonatkozásban az utolsó percig. Csakis ez a hűség! Többre nem képes az ember létérdekeivel szemben.

A fiatal leány eleget tett kötelességének. Szavát adta reá és meg is tartotta, hogy nem fog Hubayval találkozni. Ezzel első sorban is rend teremtődött a helyzetben. Wohl Janka a vigasztalója. Barátnője szavaitól új erőre kap, reménye éled, mindkettőjük támasza ez a jó teremtés. Nem habozott egy pillanatig sem, okosan fogta meg a dolgot s vállalta a két szerelmes levelezésének közvetítését.

Róza ezt írja Szalatnáról, június 7-én:

„Megkezdődött a megpróbáltatás legnehezebb ideje, Jenő, magára és én reám nézve!

Emlékszik: hányszor merengtünk el azon, hogy mit hoz a jövő? Mi lesz Papa válasza, ha megkéri kezemet? Most már tudjuk!

Akkor, mikor nála volt, április 30-ikán, ideutazásunk napján, én fél önkívületben töltöttem a délelőttöt remegve vártam, mit hoz a jövő? Soha még annyit nem szenvedtem, soha még oly kétségbeesett nem voltam, mint azon a reggelen. Tudtam, hogy Papa szobájában sorsom dől el, hogy maga van nála s elmond neki mindent! Sétálni rohantam s Jankánkkal találkoztam, azzal a drága lénnel, ki anyai gyöngédséggel segít. Hazavittem magammal s nem eresztettem el, míg a vasútra kocsiztunk. Nagynehezen búcsúztam el tőle, búcsúztam a várostól, a szobáktól, hol oly kimondhatatlan boldog voltam — magával, Jenőm!

Így azután elmúlt egy nap — Papa nem szólt. A másodikon írt, — de hiszen maga ezt tudja, maga elolvasta nekem írt levelét. Én azonban ezt válaszoltam neki: „Jól van hát, ne engedje meg ezt a házasságot Papa, de engedje megmondanom, hogy e g é s z jövőmet, e g é s z boldogságomat tönkreteszi!“ Ő megma-

radt a „nem“-nél, én pedig megmondtam, hogy nem tudok élni maga nélkül s ha Papa százszor „nem“-et mond, én ezerszer „igen“-nel válaszolok!“

Mikor Cebrian gróf értesült erről a levélváltásról, melyet egyébként nem is iparkodtak titokban tartani, „második szörnyű megbeszélés“ folyt le apa és leánya között. A gróf nem engedett az egyszer kimondott „nem“-szóból és most már gyöngéd segítőtársát, jó szellemét, Wohl Jankát is sújtotta szigora: szerelméről nem volt többé szabad barátnőjével beszélnie, Róának egyedül kellett viselnie bánatát. S ezután jött még a leg súlyosabb csapás: az apa Hubayval való levélváltását is megtiltotta. Ez ellen próbált most Róza még küzdeni.

„Ha egy leány olyan fiatalemberrel levelez, kihez nem mehet hozzá“, — mondotta a gróf — „a vesztébe rohan. Nincs kedvem Zola regényeit megrendelni, se eféjét írni, hogy jobban megértessem magamat, de a levélváltást megtiltom“.

Így az utolsó vigasztól, az utolsó módtól is elesett, mely a várakozás keserves esztendeit megkönnyítette volna. Kábultan állott ott, azután könnyek borították el szemét, de legyőzte gyöngeségét és szilárddá lett.

„Jó, engedelmeskedem ennek a parancsnak is, de az utolsó leheletemig menyasszonyának fogom magamat tekinteni és hű maradok hozzá, hacsak ő nem mond le rólam.“

Ezen az elhatározásán senki sem változtathatott, még apja sem. Beh szívesen engedett volna a gróf, hiszen forrón szerette gyermekeit, de ez meggyőződéssel ellenkezett. De hogy leányának mégis némi vigaszt nyújtson, ezt mondotta:

„Három év múlva nagykorú lesz, akkor hozzá mehet engedélyem nélkül is, — amit egyébként sohasem fogok megadni.“

Ebben a hajszálnyi engedékenységben ott húzódott nieg az apa titkos reménysege is, hogy három esztendő hosszú idő, Hubay állandóan hangversenykörutakon van távol és ha az együttlét hatalmas kapocs, a távollét viszont éppen olyan bontó erő és feledést, tehát gyógyulást hozó...

De hiszen Rózának éppen az apja beleegyezése kell, az apjáié, akit annyira szeret, óh, hogy ezt az öregember meg nem érti. Nem érti? . . . Dehogya is nem, nagyon is érti, de nem szabad mutatnia, hogy megértette. Nem tehet egyebet, minthogy szavak mögé sáncolja el magát. S a nemes gondolkozású ember, aki nem tud röpdülni, mert szárnyak nem adtak neki s a röghöz kell tapadnia, megöleli leányát és szó nélkül megy ki a szobából. Egyetlen egyszer ölelte meg leányát eddig: amikor anyja halt meg és most, ebben a kétségbeesett pillanatban, mikor Róza élte boldogságáért küzd, most öleli meg másodszer. S szótlánul távozik; ezzel azt akarja leánya értésére adni, hogy gyöngeség nem lakozik benne. Szereti leányát, de másképp még sem tehet.

Dermesztő hidegen hangzanak megsemmisült léleknek légüres terében apjának szavai a „levelezése miatt vesztébe rohanó leány“-ról s a fiatal leány magára maradt elhagyatottságával s vergődik apja iránt érzett szeretete és szerelme között. Hiszen ez a szerelem jelenti számára mindazt, ami szép, jelenti számára az egész világot! Hogy verekedje magát keresztül?... Egyikről sem akar lemondani. Hogy is fordulhatna apja ellen, ki hajthatatlanul, ércből öntött és mégis ijesztő alázattal esdekelve lépett eléje, hogy legyen hozzája „irgalmas“?

Hát ilyen ennek az öregembernek belső világa? Hát ne tébolyodjék meg az ember arra a gondolatra, hogy ilyen vasakarát és ilyen alázat lakhatik egyszerre egy emberi lélekben, elválaszthatatlanul egymásba olvadtan? És nem szörnyűség, hogy egyik ember a másikról nem tud semmit sem, sem életben, sem halálban és hogy minden egyes *Én* ezt jelenti: Egyedüllét!?... E megismerés ellen képtelen a fiatal leány harcba szállni s apja iránti tisztelete és szeretete kötelességtudattá változik, mely éppoly dermesztően hideg, mint apja szavai, melyeket „vesztébe rohanásáról“ mondott.

S az apja nem sejti, hogy most indult meg két lélek vitája; családjában is, azon kívül is: két világ kelt birokra.

Leánya pedig vőlegénye tekintetét követi és a századfordulót pillantja meg. Úgy érzi, mintha most látna először életében s meglátja mindazt, amit e tekin-

tet felölel. Most is egyedül van ugyan, de fel van már vértézve és tud majd várni arra a férfiúra, az egyetlenre, aki magányából megválthatja és meg is fogja váltani; s mert se barátnőjével, Wohl Jankával nem beszélhet, se Hubaynak nem írhat, nincs más menedéke, mint naplója:

„Teljes kél hete lesz holnap, hogy Papával a második szörnyű megbeszélésem volt és maga nem tud róla, nem mondhatok, nem írhatok magának semmit, — de sőt még Jankával sem beszélhetek minderről, — így döntött Papa!. . . Három év múlva nagykorú leszek — mondotta — akkor férjhez mehetek beleegyezése nélkül is. Adja a mindenható Isten, hogy Papa e határidő előtt józan belátással „igen“-t mondjon s ne legyek kénytelen boldogságomért erőszakos lépésre határozni magamat. Kötelességeim vannak magával szemben, Jenő, épp úgy, mint Papával szemben, — teljesíteni akarom mind a kettőt, eleget tenni mindkettőnek. Jenő, ha akkor azonban k ö v e t e l n i fogom azt, amitől engem eltiltani senkinek se lesz már joga — akkor szerelmem legnagyobb bizonyágát szolgáltatam magának. Sohase hittem volna, hogy egy leány ilyesmire határozhassa el magát apjával szemben. Adja Isten, ne személyes tapasztalatból tudjam meg, hogy ez lehetséges, — keserű öröm vegyülne túlédes boldogságomba, hogy így kellett kiküzdenem azt!“

Róza füleki szomszédja, barátja és igen nagy tisztelője, gróf W. látja, milyen lelki állapotban van barátnője s kötelességének tartja, hogy segítségére legyen. Az apa vitája Hubayval és leányával májusban folyt le, júniusban gróf W. ezt sürgönyzi Hubaynak: „Sürgős megbeszélni valóm van veled, várlak reggeli gyorssal“. Ugyanakkor Rózát is értesítette, hogy holnap Hubayt vendégül látja s így hát őt is elvárja okvetlenül. „Ha nem jön“ — írja neki — „fájdalmasan érint majd az a tudat, hogy az én „fogadott leánykám“ ilyen gyámoltalan.“ A gróf nem gondolta meg, hogy az ilyenfajta segélynyújtással Rózát szőszegésre csábítja.

Róza nem ment el s másnap szemrehányással teli levelet kapott gróf W.-től:

„Hubay itt volt tegnap s biztosra vettük, hogy maga jönni fog, ha másképp nem, gyalog, de persze, a gyermeki

engedetlenség ilyen hallatlan lépésére a maga szegény félrevezetett lelkiismerete nem tudta rászánni magát! Azt írtam, „biztosra vettük“, — mert Jenő épp úgy várta magát, mint én ... Egész délután szörnyen izgatott volt, a legkisebb neszre fölfigyelt! *Ő hát akarja látni magát és maga nem akarná?* Nem, Róza, ezt nem hihetem! Úgynevezett kötelességérzésében nem mehet odáig, hogy elfelejtse, mit esküdött neki! hogy saját akaratát alárendeli az övének! ...“

Gróf W. kifogástalan úri ember, jó barát, de Cebrian Rózát nem ismeri. Ezt mutatja, nem a levele, mely tulajdonképen válasz, hanem Róza naplója.

„W. írt nekem egy levelet, melyből nekem csak az az egy kétségbeejtő bizonyosságom maradt, hogy Jenő náluk van. Kényszeríteni akart arra, hogy menjek át, de arra nem is gondoltam, arra nem! Ez csalás. — hazugság lett volna! De az a tudat, hogy Jenő közelemben van s én nem láthatom — megfosztott minden tiszta gondolkozástól! Most már ezen is túl vagyok. A jövő gyönyörére kell tekintenem, a jövő gyönyöréért kell mindezt elviselnem!“

Ugyanakkor ezt írja Jenő Rózának:

„W. gróf sürgönye után, melyben tudatta, hogy sürgősen beszélni akar velem, azonnal utaztam. Ezer s ezer gondolat futott át agyamon. Remegtem, hogy tán magának történt baja; egy másodpercig az a gondolat is megvillant bennem, hátha a remélt változás beállt édesatyja nézetében s velem beszélni kíván, — s ily tépelődések közt érkeztem Fülekre.

W. elmondott mindent, azt is, hogy magának is írt s így valószínűleg találkozni fogunk.

Fait accompli-vat álltam szemben, melyhez még gondolatban sem járultam hozzá. De — minek tagadjam? — vártam, vártam és iszonyatosan vágyódtam maga után! Minden legkisebb zajra figyeltem. Ha a kutyák csaholtak, kocsizörejt véltem hallani, — ha megnyílt az ajtó, magát véltem látni, — szívem majd ketté szakadt. Nagymérvű izgatottság vett rajtam erőt, melyet alig tudtam palástolni a grófné előtt, ki mellett

a pamlagon ültem, hallgatva férje szerzeményeit és Duka úr zongorajátékát. Szerencsére mellettem feküdt Trisztán és Izolde partitúrája s abban lapozhattam.

Ne vegye ezt gyöngeségnek, kérem: maga is tudja, mily erőket rejt magában a szerelem: erőket, melyek gyöngékké tehetnek ...

Azt hiszem, életem hátralevő részének felét oda-dobtam volna, ha találkozhattunk, — hu csak láthat-tam volna.

Csudálatos érzések vettek erőt rajtam. Bűvös lég-körben mozogtam; mindenütt az árnyékát láttam, zongoránál, zongora előtt, — mindenütt. “

Augusztusban Gebriánék a bayreuthi ünnepi játékokra utaztak. Róza végigjárta a várost és kereste azokat a házakat, utcákat, helyeket, melyekről Hubay beszélt neki, az ő Bayreuthjét kereste és boldog volt, ha valamit meglelt belőle.

Ott állott a csendes, romantikus villa: „Phantasie“. Külön világ, — milyen gyönyörű lenne, házasságuk első hónapjait itt élni le. Liszt Ferenc sírjához is Hubay vezetésével zárandokol el; a távollevő mindenütt mellette van, ahol a város nagyjaival egy levegőt szív: Jenő ott van. Itt mindenre áhítat borul: de mindenek fölött a „Phantasie“ villára. Egy berlini hölgy bérelte ki két esztendőre... Két esztendő múlva letelt a várakozás ideje, egymásé lesznek erre az életre, a gyönyörű villa akkorra remélhetőleg szabad lesz s ők ketten együtt kószálhatnak a nagy parkban, ülhetnek a tó partján... És „Parsifal“-on át Isten közelében lehetnek.

Hogy ez a fiatal leány miként hallgatta Parsifalt, az egy hosszú cikkéből tűnik ki, melyet évekkal később egy pesti lapban „A félreértett Parsifal“ cím alatt megjelentetett. Akkor az egész világon arról vitatkoztak, az volt-e Wagner szándéka, hogy a Parsifalt kizárólag Bayreuthban adják-e elő. Apponyi Albert is azt írta, hogy a katolikus vallás általi megváltás apoteézisa nem íródott a tömegek számára és profanizálása lenne, ha Qem kizárólag Bayreuthban adnák elő.

Ezzel a felfogással száll szembe Cebrián Róza grófnő cikkében, amelynek a végén ezt írja:

„Szimbolisztikusan kell felfogni Parsifalt és mint végső morált azt hámozzuk ki belőle, hogy: *ki teljes erejével küzd azért mit jónak érez, ki útvjáról nem engedni eltántorítani magát semmiféle kísértés által, ki szembeszáll minden nehézséggel s megpróbáltatással, azt győzelme istenné avatja, s mini ragyogó példa áll előttünk, nemcsak maga mennyei boldogságot érezve, de másnak is nyújt belőle. S hogy Wagner Jézus alakját vette mintául, ezen éppen akkor nem szabad csodálkoznunk, amikor őt embernek tekintjük s tökéletes tanaiban és törekvéseiben az ember nagy tisztultságát és titáni küzdelmét látjuk.*

Parsifalt Bayreuthben tartani, a mű szelleme ellen elkövetett merénylet lett volna. A Parsifalt lehetőleg egész olcsó helyárok mellett minden opera színpadán még akkor is állandóan műsoron kellene tartani, ha nem lenne nagy közönsége, mert Parsifalnak hivatást kell teljesíteni. Ha csak egy az élet küzdelmébe belefáradt vándornak bír olyan erőt és lelkesedést adni, mint amilyen lélekemelő érzést belőlem váltott ki, Wagner Parsifalja teljesíti e hivatást s nemcsak Bayreuthben hirdeti azoknak, kik legkevésbé ismerik az élet keserves küzdelmeit, de hirdeti világszerte a szerényebb sorsúaknak is, hogy nem hiába él, ki a jóért küzd s lelkesedik.“

A gondolkodásnak, a felfogásnak ebben a módjában ott rejlik a szociális eszme, Cebrian Róza ezt fölismerte. A katolikus egyház magas etikai követelménye, ahogy az „Parsifal“-ban megnyilvánul, fölzaklatta őt és nem hagyja nyugodni: s Salzburgban, hova Bayreutból utaztak, ezt írja naplójába:

„Jóság csak szigorral érhető el.“ S élettársul szigorú emibert kíván magának, aki még ruházkodásába is beleszóljon, s akaratából ne engedjen, még ha ő még oly szeszélyes és uralkodni vágyó lenne is; a férje ne tágtíson, s ne vezettesse félre magát, mert hiszen ő, — Róza csak egyet óhajt: jó akar lenni. S ha egymagában nem éri ezt el, ha ereje nem elég hozzá, akkor az urától várja, hogy igazságos szigorából sohase engedjen s ezzel őt megsegítse!

Utazásukról hazaérkezve, Róza néhány hetet töltött egy betegeskedő nagynénje zugligeti villájában. Szeptember vége felé közeledett. A terebélyes bükkfák, tölgyek még nyáréji álmuk teljében pompáztak, de a zöld lombkoronák már mélabús kacérsággal viselték első sárga és rőt színű leveleiket, mint az asszonyok dús fürteik között az első őszi szálakat. A reggeli köd gyorsan oszlott el, még nem nehezedett földre és kedélyre, de este azután megint leszállott, — figyelmeztetőn: megint vége egy nyárnak! És hány nyarat szánt a sors neked? Éljed az életedet, te tiszta virág! Ember!

A villa kertjében még tarkállott a sok nyári virág, de ott volt már az aszter is, fehérén, pirosan, kéken, kicsinyen, mint csillagocskák az égen, százával egy-egy bokron, a nagyobb fajta valószínűtlen ornamentikában, szinte a szalmavirág hatásával.. .

Szép, napsugaras aranyba mártott délelőtt, madárdaltól hangzó, búcsúénekükkel telített. A fiatal leány ott sétál a Zugliget kanyargó ösvényein. Bayreuth orgonabúgása még benne él, mindig, mindenütt hallja, mert lelkében cseng. Salzburg: vízió, — a nyári utazás ezerféle benyomása már emlékezetté sűrűsödik össze. Káposzta és citromlepkék, tarka pillangók kergetőznek, bogarak fénylenek a naptól meleg köveken, mind élhet a maga törvénye szerint, ha csak egy napig is: a nap az örökkévalóság. De ha boldog életünkre évekig kell várunk ... A természetben az ember az egyetlen, aki kijátssza a törvényt és ezért boldogtalan. Hány nyarad van még hátra? És hány esztendő?

Háttal állott a kertkapuhoz és tekintetét elpihentette a virágon és lepkéken. A napsugarak vörös hajával játszottak, ősziestre festették, aranyból vörösrézbé játszott most.

Valaki megérintette a karját.

„Bocsásson meg, hogy ilyen korán alkalmatlankodom ... Fontos dolgot kell magával megbeszélnem, de nem itt, nem akarom, hogy együtt lássanak.“

A jó barát, gróf W. volt.

Róza nyugodt marad és kérdi a grófot, miért oly izgatott. Gróf W. csodálkozik, egyáltalában nem izgatott, nincs is semmi oka izgalomra. De kéri Rózát, kísérje el egy darabon, fontos közlendői vannak számára.

Selyemkendőt vet vállára és az unszolásnak engedve elmegy a gróffal. Ez az egészsége, kedélyállapota iránt érdeklődik, — ezek csak nem lehetnek a fontos közlendők? A gróf elhallgatott, Róza se beszélt, de élesen figyel a gróft. Most itt be fog kanyarodni, gondolja magában s csakugyan a gróf a „Fácán“ felé vezető útra fordul be. Fél lépéssel előtte halad, meg-megáll, zavart mosollyal valami jelentéktelenséget mond, hogy azután sietve tovább menjen, Rózát mintegy maga után vonzva. S Rózán most hirtelen erőt vesz a bizonyosság: Hubay a gróffal együtt jött ki a Zugligetbe s előre ment a „Fácán“-hoz, hogy ott megvárja. S ösztönétől hajtva azt mondja:

„Ha most Jenő jönne, azt hiszem, nem élném túl.“

Szíve vadul ver, lélekzete eláll, a grófnak támogatnia kell őt. Egész testében reszket, lábai alig bírják, de a gróf csak siettetni előre. Meddig tartott ez az út? Mióta mentek már? Nem tudta, nem volt képes mérlegelni, s ami következett, azt mint valami ködfátyolon át látta: Hubay jött feléje. Róza megáll... vissza akar fordulni és nem tud.

„Legyen erős, Róza“ — mondja a gróf.

Képtelen volt föltekinteni. Akkor valaki megragadta mindkét kezét, s Róza hallotta a hangot, mely neki legkedvesebb volt a világon:

„Bocsásson meg, nem tehettem másként.“

Az az érzése volt, hogy most, itt, mindjárt, el fogja veszíteni az eszméletét. Más már elájult volna, ez cikázik át agyán és ő mégis gondolatban tisztán látott mindent: leírhatatlan gyöngeség húzódott fel egészen a szívéig, alig volt már ura mozdulatainak, közben forgott körülötte minden, tagjai úgy lógtak le róla, mintha ólomból lennének és nem is volnának az övéi... De az eszméletét mégsem veszítette el... Olyan volt ez, mint valami álm. Mint ahogy az anyjáról álmodott... Álmában mégis tudta, hogy anyja nincs már az élők között. És nem álmodott-e éppen ma éjjel Hubayról? Álmodott róla azelőtt is gyakran, de mióta apja közéjük lépett, álmában nem tudott Jenőhöz beszélni, mintha a hangja elakadt volna, vagy mintha csak árnykép lett volna minden... Ma éjjel azonban... A temetőben voltak, a nénje, apja, társalkodónőjük, és egyszerre Hubay állott előttük. Ekkor nem törődött apja tekintetével és a messzebb levő Hubay oldalára állott. Jenő remek rózsá-

kat adott neki, melyeken harmatcseppek csillogtak. Hoszszan, némán néztek egymás szemébe ... azután egyszerre egy terraszon ültek kis asztalka mellett. Jenő arra az ujjára, melyen egy kékköves gyűrű volt, másikat akart húzni, mely két részből állt, de szűk volt és csak kisujjára illett s Jenő ráhúzta arra. Végtelenül örült a gyűrűnek. Akkor a terrasz eltűnt, megint a temetőben voltak, a sír elhagyatottan állott és Jenő rózsái, melyeket ő a sírra helyezett, meg voltak fagyva. Fölvette őket, az övébe tűzte és a rózsák föléledtek és újra illatoztak . .

Álom módjára kísértettek ezek az emlékek éber öntudatában, mialatt Hubay egy padig vitte magával. Csak amikor már mellette ült, akkor szólalt meg. Teljes egy óra hosszat voltak egyedül, zavartalanul, először, mióta ismerték egymást.

Mi minden mondani valója lett volna még, mi mindent szeretett volna még kérdezni tőle és a boldog óra elmúlt, ő megint egyedül volt a villa kertjében, de most már megkönnyebbültnek érezte magát, boldogság töltötte el. Amerre csak nézett, napos tájat látott: milyen erős az emberi szív, hogy ennyi boldogságot el tud viselni!

A szeptemberi nap izzóan áldozott le — nemsokára ősz borul a kertre és tájra. A virágok nem mozdulnak, szirmaik égnek a nap aranyától. A levegő olyan tiszta, hogy a távoli hegyek egész közelben vannak és fönt, a messze kék magasságban madarak keringenek. Az erdőben még ott a kék, fehér, lila harangvirág; ha leszáll az est, elkezdenek halkán csilingelni, mint most is. Azután a föld messze tájain kalandozik el gondolatunk, patakok, folyók partja mellett, színdús falvakon, úri városokon keresztül visz az utunk, vándorolunk tovább, egyre tovább... De szép az élet és véget nem ér soha!

Wohl Janka elcsente Róza naplóját és egy éjszakára odaadta Hubaynak. Éjszakai meghitt órák egy ilyen tete á tete-ben, hol a nő szíve nyitott könyv! Soha véget nem érő párbeszédnek sem nyújthatták volna azt, amit ezek

a titkos könyvoldalak annyi bensőséggel teljesen, olyan okosan és szenvedélyesen árultak el: Jenő két kezében tartotta a leány szívét.

S itt, — most megint az egész Hubay, apró dolgokban csakúgy, mint nagyszabásúakban — azonnal megírja Rózának, hogy olvasta naplóját és csodásan írott levelében kiönti szívét. Ne legyen titok, ne legyen ámítás közöttük, hadd tudja meg Róza, hogy egy éjszakán át a lelke fölé hajolt és kihallgatta beszédét.

„Csak ma vagyok képes nyugodtabban gondolkozni s megmondani, hogy soha semmi úgy meg nem hatott, mint a maga Naplója, — melyet hosszas kérés után Janka egy éjjelre rámbizott s melyet elolvastam. Mily véghetetlen, kimondhatatlan öröm volt olvasni azokat a sorokat, melyekben annyi mélység, költői gondolat, nyíltszívűség s szeretet rejlik . . .“

Azután apjáról ír, aki mint eddig, most is megtagadja beleegyezését: ezért a szilárdságért becsüli és szereti és ezt az állhatatosságot szereti Rózában is. Fáj neki a tudat, hogy Róza szenved, mégis várniok kell s a jövőtől remélni bátorítást és vigaszt.

Magáról, sokfajta nehéz munkájáról egy szót sem ejt, pedig az utóbbi időben rengeteg végezni való szakadt rá. Kvartettjét Prágában s a külföld egyéb városaiban ünnepelték az ő kezdeményezésére és tervei szerint kötelező tantárgya lesz a Zeneakadémián a kamarazene. Első nagy operáját, „Alienor“-t befejezte, decemberben lesz bemutatója. De minderről nem ír, — a férfi legyen erős és sohase csüggedjen.

A bemutató estéjén menyasszonya Szalatnán, íróasztala előtt ült. Az Operában nem volt szabad jelen lennie, így megint csak naplójához fordult:

„Szalatna, 1891. dec. 5-én.

Hét óra, Jenő! Gondolataim ma szüntelen magát keresik, magához repülnek! Megjött hát a magára nézve oly nagyfontosságú óra: gyülekezik a közönség az Operaházban: kivilágítva a tér, mely ma este, ha Isten is úgy akarja, győzelme tanúja lesz. Ott van mindenki, kocsi kocsi után robot s megtelik az Opera-

ház, az utolsó helyig; mindenki hallani akarja a művet, melyet maga alkotott, mely lángelméje szülötte, — mindenki. Csak az, kit szeretetteljes jóságával szívéhez emelt, kit menyasszonyának nevez s ki talán most is legközelebb áll magához — az marad távol. . . Vannak percek, órák a művész életében, melyek fölött, ha van családja, családját, ha van menyasszonya, menyasszonyát elfelejti! S mit ér a nő szívének minden siker, ha távol tudja azt, kit mindenkéül fölött szeret! Feledj el, ma, Jenő, feledj el egészen, de csak ma, csak míg a zúgó taps, a harsogó éljen, mely újból meg újból a közönség elé fog hívni, elrészegített — ha elhall a zajos siker, akkor ölelj ismét szívedre — ne taszíts el onnan Alienorod miatt! Most pedig nevesen ki, látott már gyöngébb és ostobább női szívet mint az enyémet? Féltékeny vagyok operájára!”

Az akkori hírlaptudósító feljegyezi, hogy a Hubay-opera bemutatója iránt rendkívüli volt az érdeklődés, nemcsak a nézőteret az utolsó helyig megtöltő közönség részéről. A külföldről ugyanis a nemzetközi zene sokkal több előkelő érdekeltje jelent meg, mint amennyire számítottak.

Budapest érdeklődése nagyon is érthető. Abban az időben magyar zeneszerző nagyobb szabású művel még nem igen jelentkezett és még egyetlen magyar opera se jutott el külföldi színpadra. Európa metropolisaiban Liszten és Joachimon kívül csak Hubay Jenőt ismerték és őt is csak mint a hegedű mesterét és hangszerére írt művek szerzőjét. Nagy várakozás előzte meg tehát első nagy, egész estét betöltő színpadi művét, operáját, éppen a zenei fejlődésnek abban az idejében, amikor már kiderült, hogy Wagner nem csinált „iskolát“ és hogy követői nem váltak be, amely megállapítás nem utolsó sorban vonatkozott fiára, Siegfried-re. Viszont benne volt a köztudatban az is, hogy az összes élő színpadi komponisták Wagner befolyása alatt állottak, és jobban ismerték az ő partitúráit, mint a magukét.

Az „Aliénor“-ban Hubay, mint Strauss a „Salome“-ig féllábbal még Bayreuthben ragadt. A legtöbb operakomponista rendszerint első művén okul

és tanul: előnyöket, hátrányokat és akik Mozart és Strauss között e szabály alól kivételek, csak azt bizonyítják, hogy ha első operájuk kitűnő és hibátlan volt, első művük után megállottak és többi szerzeményükkel alatta maradtak az elsőknek. Nemcsak Mascagninál és Leoncavallonál volt ez az eset. Hubay az „Alienoron“ okulva tért vissza önmagához. Azután írta meg a „Cremonai“-t. Mikor Goldmark „Merlin“-jét Bécsben bemutatták, a „Fővárosi lapok“ felkérte Hubay Jenőt, hogy számoljon be benyomásairól egy cikkben. A zene érdekes analízise után a szövegből is alaposan ír, többek között ezt mondja: „Csak egy óhajunknak adunk kifejezést, hogy Goldmark pbban válassza meg szövegbőlét. Hányszor estek már kitűnő zenei művek rossz szövegbőlveknek áldozatul.“

Ezt a tanulságot első operájánál neki le kellett szűrnie. A kritika az „Alienor“ szövegbőlvére vetette magát és ízekre tépte, de olyan százalmas zsurnalizta-szellemeskedéssel és logikával, melyben több volt az ellentmondás, mint száz rossz operaszövegben. Különösen egy ponton vetette el a súlykot az akkori sajtó s itt utólag is érdekes vitába szállni vele, mert az operára, mint műfajra, tanulságos lehet.

Vagy elfogadjuk az operát úgy, ahogy mesterei megajándékoznak vele bennünket s elfogadjuk annak, a mi: paradoxnak és ellentmondásokkal telinek, vagy el kell vetnünk minden operát, beleértve Wagner zenedrámáit is. Az „Alienor“ kritikusan mindenekelőtt azt állapítják meg, hogy az opera alakjainak „nincs tennivalójuk“, vagyis hiányzik a szövegből az, amit a színházi szakember megalapozott cselekménynek nevez; de ezután a megállapítás után rögtön és felháborodottan azt róják meg szörnyen és kifogásolják, hogy Merlin-től, a szentként tisztelt csoda-Bárd-tól, egy ifjú elrabolja legdrágább kincsét, a lantját, s megfosztván őt ezzel látnoki erejétől, a rossz szellemek kezébe adja. Ezt cselekszi a haszontalan fiú, mialatt a Bárd alszik-alszik, tehát megint nem cselekszik, — és gazztettéért megkapja Alienor, a királyleány kezét, a lant-rablás igazán királyi jutalmát.

Így a kritikusok kórusa, akik, bár Bayreuthbe utaznak, de Wagnerjüket mégsem ismerik! Lant-rablás és a Rajna-kincse elrablása ... Az előbbire legalább van mentség: egy szerelmes ifjú követte el és az is enyhítő körülmény, hogy a vén Bárd sértetlenül kapja vissza lantját, egy húr sem pattant meg rajta s neki magának se görbült meg egyetlen hajszála sem. Ha a kritikusoknak ez nem volt elég *cselekmény*, legalább ismerték volna el a fiú *cselekedetének* erkölcsösségét, mert az ő Wagnerjük mindenek előtt erkölcsöt követelt. Az ő vezér- és fő-istene viszont elrabolja a Rajna kincsét, hogy ezzel jutalmazza esetlen óriásait amiért a Walhallt fölépítették. Alkuszik és csal és a Niebelungok gyűrűjét csak Erda figyelmeztetésére húzza le az ujjáról, mert inába száll bátorsága; s füle botját se mozdítja, mikor az óriások a testvérgyilkosság bűnébe esnek, amit egyébként ő maga okozott és ügyet se vet a Rajna tündéreinek jajveszékelésére, kiknek nem adja vissza elrabolt aranyát. És azután hitvesével oldalán s az istenek kíséretében a szivárványhídon át, mely ugyan nem visz a vezeklés országába az elkövetett bűnökért, de viszont elég erős arra, hogy a szerződészegést és hűtlenséget megbírja, fölemelt fővel vonul be a Walhall-ba! .. . Igaz, hogy egyszer félrefordulva ezt mormolja szakállába:

„Tief in der Brust brennt mich die Schmach,“ — de legyünk őszinték, ez átkozottul kevés arra, hogy a megsebzett erkölcsökön segítsen. Wotan ezt a morál kedvéért úgy melleleg veti oda és sok víz folyik le még a Rajnán, míg az erkölcs a „Götterdämmerung“-ban jogaihoz jut, és akik ebben a zenedrámában ártatlanul pusztulnak el, haláluk előtt ehhez a morálhoz térnek meg: „Az ember ne raboljon, de legkevésbé akkor, ha isten“. Ez tudniillik csak legutolsónak adja be derekát az erkölcsnek, mint azt maga Wotan-isten esete bizonyítja.

Az „Alienor“ kritikusait az operaszöveg egyes passzusai kihozzák sodrúkból, míg más operaszövegek hasonló passzusaiért lelkesednek. Azt írják, az opera szöveggönyve homályos és egyes, — szerintük teljesen értelmetlen — sorokat idéznek belőle:

„A breton oroszlán Arvor tengeréből harcra kél,
S szarva megint vérbeborul vadkanok
Patakzó friss véréből.
Fel hát! Bömböl a parton a harci oroszlán . . .“

Ezzel a harcias romantikával, — melynek sorai ötödik századbéli zord vitézek ajkán születnek, — az ember egyszerűen a következő sorokat szegezheti szembe:

„Weia! Waga! Woge, du Welle,
Walle zur Wiege! Wagalaweiala!
Wallalaweiala weia!“

És érdekes ezt az alliterációs-áhitatot is idézni:

„Garstig glatter glitschriger Glimmer!
Wie gleit ich aus!
Mit Händen und Füßen nicht fasse noch halt ich
das schlecke Geschlüpfer!
Feuchtes Nass füllt mir die Nase:
Verfluchtes Niesen!“

Kedves egészségükre! ... Az utolsó sorra ezt felelné a jó gyermekszobából származott, de konvencionális formaságokban megrögzött ember; viszont ennél a passzusnál: „Feuchtes Nass“ bátran leszögezheti a nemis minden kákán csomót kereső kritikus, hogy ami „feucht“ — az egyszersmind „nass“ is; és az azután örök rejtély marad, honnan az ördögből tanultak meg a Rajna-sellők alliterálni, de főképp mitől forog a nyelvük olyan remekül, hogy a víz alatt is olyan folyékonyan bugyborékolják el szóficamaikat, még ha ezerszer is „das schlecke Geschlüpfer“ jelzővel illetik őket.

Ez a kitérés nem akar a kritikusok kritikája lenni, csak utalás arra, hogy jobb a dolgok lényegét nézni s Wagner *zenéjét* szem előtt tartani: szóval az ember ne keressen egy operában logikát, se oksági törvényeken alapuló cselekményt: a zene a mindent megmondó, s a kifejezési lehetőségek leghatalmasabb eszköze.

Haraucourt, Hubay szövegírója nem kísérletezett az ifjú Merlinnel, Viviane szerelmével, hanem az agastyán Merlint formálta meg, aki már csak álmodója önnön életének, az „ezüsthajú agg, ki halni megy“, ahogy önmagáról mondja, lehiggadt szellemű próféta, túl örömen s bánaton s akinek az emberekkel már semmi közössége sincs. De miután látnök, önnön halála látomását látja: a hálátlan tömeg meg fogja kövezni.

Előre tudja drámáját, tehát Haraucourt nem tehetette meg őt az opera hőségé, bár kezdetben az volt a szándéka. A cselekmény arányai így maguktól tolódtak el. Az opera szimbolikus története a lant elrablása, drámai cselekménye: Alienor királyleány és Orlin, a pásztor szerelme. Ez a két alak olyan erőteljesen s a többihez képest olyan élettői duzzadón emelkedik ki, hogy a cselekmény oszlopává lesz, míg Merlin epizódalakká süllyed. Ha a törtéetésnek voltaképpen nincs is drámai magja s ba bűnről és bűnhődésről nincs is benne szó, mégis változatos, sőt érdekesítő. Ahol a cselekmény folyamatosságát zökkenő akasztja meg, ünnepi felvonulás, vízió vagy ballet ékelődik közbe s ez a segédeszköz az operairodalomban sokkal ismertebb, semhogy használatáért akár Haraucourt-t akár Hubayt, felelőssé lehetne tenni. Ha a gróf, mikor vízbe pottyan, gyorsan és biztosan fulladna bele, mi lenne akkor a mentő-kórossal?

Az operában a betétszámot, egyéb póteszközt, a deus ex machinát megszokta a közönség: Wagner, a legnagyobb opera-költő is kénytelen volt Wotanjának (de Tannhäusernek és Lohengrinnek is) olyan elbeszélést a szájába adni, melynek nincs se vége, se hoszsa, ez pedig epika, — a dráma ellentéte.

S milyen az „Alienor“ partitúrája, milyen zenét írt Hubay Jenő?

Nyitánya nincs, csak bevezető zenéje, Wagner felfogásához illőn, a zenedráma követelményének eleget téve, — az opera ellentétéként. Wagner napja ott ragyog, de a fény s a táj mégis más. A későbbi Verdi sem „Wagnerizmus“, mégis a bayreuthi teremő zsenivel való sorsdöntő találkozás után adja képessé-

geinek legjavát. Az „Alienor“-on öt évvel ezelőtt Brüsszelben kezdett el Hubay dolgozni. Párizs és Bayreuth: stílusilag német zenei mezbe öltöztetett bretagnei gondolat, de mindezek ellenére elsősorban lírai melódia-költő kezét érezni rajta. A mély vonásokból Tellramund-Ortrud-szerűen egy „hálátlansági motívum“ hangzik föl s az opera etikai lényét festi alá: Merlin, háborús balszerencsében népe segítője, próféta és magasröptű költő-dalnok osztozni fog a zsenik sorsában, átéli majd a tömeg hálátlanságát és mártírhalált fog halni. Szellemesen ellenpontozva (zenei mint pszichológiai szempontból) jelzi ez a „Merlin-motívum“ az eljövendő drámát és a két motívum az előjáték befejeztéig viaskodva szárnyal egyre feljebb. Behízeltgőn világít a sötét tragikumba az oboák kecses „Alienor-motívuma“ s enyhíti a zord, szaggatott „harcos-motívumot“, mert az örök nő lép közbe. A kürtök az Arvorniak harci motívumát fújják, országot, embereket tipor le ez a támadás, de a hegedűk melléktémája a fúvók diszkrét aláfestésével enyhíti: vigasztalón és melodikusán reménységet ébreszt. Azután a kissé túltendenciózus hárfa uralma ejti hatalmába a többi hangszert, a motívumok küzdelmében magához ragadja a vezetést, mint Merlin a népek harcában, és a Bárd motívuma forrón, szélesen árad át egy himnuszba, az előjáték befejező dalába: a Szerelem és a Hit lesz a győztes. Ez Merlin híradása.

Ez a befejező dal vezeti be az első fölvonás kórusát, mely a háromnegyedből a négynegyedes ütembe való meglepő átmenetével a nagy színjáték elindulását tömörre formálja. Ritmikusan jellegzetes a harcosok kara: Hoél királyfi vitézei ereszkednek le a sziklákon, Merlint és Alienort akarják felkutatni a sötét erdőségben. A hegedűkben, fuvolákban már hallik is, amint zúg az erdő, zeneileg hatásos ellentéte a harcosok karának, mely aztán a nyugodtabb és mérsékeltebb négynegyedes tempóba megy át. Merlin titokzatos világa elvárásolja a királyfit és vitézeit. Meg kell Merlint találniok, csakis ő mentheti meg az Arvorokat a frank pogá-

nyok dühétől. Merlin monológjának első része recitativszerű, aztán egyre följebb szárnyal a győzelmi tudat lendületével. Mikor ez elhangzott, a dal jut érvényre: Alienor jön, a csodaszép teremtés, mint pásztorleány. Oboa kíséri lépteit, mikor tétován Hoél felé közeledik, a gyermeki ártatlanság édes motívuma, madárcsicsergéstől, bugástól körülölelten. Hirtelen, első pillantásra támadt szerelem, egymáshoz közeledés, félénk hátrálás, aminek Orlin megjelenése vet véget: Alienor e fiú anyjánál, Typhaine-nél nevelkedett fel s a fiú szereti őt. A két fiatal kettőse minden szerelmesek örök refrénjével: epekedő, szerelemmel átítatott, szenvedélyes, eredeti invenciójú, meggyőző szépségű zeneszám: a szüzi érzékiség varázsával átfűtött melódia hatását a Merlin szellemét jelző hárfa fokozza fel. Hubay lírája itt gazdagon nyilvánul meg.

Mikor Typhaine elmondja Alienor történetét, a lírai hangulat balladáivá emelkedik: „Budik nyomában az ellen!” Merlin feloldja az öreg pásztornt esküje alól s ez most kivallja, hogy Merlin, a Bárd volt az, ki a tűzvészből kimentett Alienort az ő gondjaira bízta, és Hoél boldogan öleli magához testvérét, akit megtalált.

Budik királyt most is fenyegeti az ellenség és valamennyien feszülten tekintenek Merlinre, a jövőbe látóra, az egyetlenre, aki segíthet. De a Bárd kénytelen megtagadni segítségét: a világ az ő számára megszűnt létezni, ő már csak lantjában s dalában él. S ez a dal nemesen szárnyaló, csodásan formált, a kibékülés dala, melybe Hoél, Alienor, Orlin és Typhaine szépségesen vegyülnek bele, s a kvartett a harcosok befejező kórusába torkollik. A harcosok és Merlin motívumának kürtjei között felhangzó misztikus összefüggés a komor sötét jelenből a győzelem és szerelmi boldogság fényesebb jövőjébe mutat. Az erőteljesen fölépített felvonásvég heroikus és lelki ellenpontozással telített és a cselekmény zeneileg érkedfeszítően ível a második felvonás felé.

Ezt friss, életvidám, harsogó előjáték vezeti be s az ugyanily színezetű kar a király szólóját előzi meg. A kürtök és fagottok mély fekvésébe kívülről az öröm kórusa cseng bele, melyet a hangszerelés aláfestése tesz érdekessé: az első strófában csak a magas fekvésben tremolázó hegedűk rajzanak körülte és teszik ezzel lebegővé. A kar és a király melegen és áhítattal átérzett imája között meglepő az ellenhatás: harsonák nyitják meg a bevonulási indulót; ezt zenekari közjáték váltja fel. Az odátuduló embertömegek tarka-barka hullámzásának beállítása jellegzetes. Alienor—Orlin—Typhaine tercettje veszi át a vezetést. A zenekar fényteli E-Dur hangnemben festi alá a hármast, mely csupa jóleső zengés. Itt mesterit produkált Hubay: az E-Dur világosan sugárzik, míg a zenekar mégis titokszerűen szövi a hangokat s a hallgató unos-untalan Merlin lantjának csengését véli hallani: ez a lant nemsokára a cselekmény központjává lesz, elrablását elhatározták, a prófétát ezzel arra fogják kényszeríteni, hogy még egyszer visszatérjen, népét az ellenség ellen megsegítse s aztán megérje a végső, legszörnyűbb hálátlanságot.

Ezt a mély hangszerek jelzik, amikor a női és férfi kar belevág a tercettbe. Ez az Es-Dur kvintett, mely technikailag imponáló, hanghatásában mámorító, — ráadásul hangvezetésben és polifóniában egyszerűen elképesztő: itt is mesteri magaslatokra küzdi fel magát a fiatal zeneszerző. Lendület és hosszas melodikus lüktetés él ebben a zeneszámban, mely az opera legkimagaslóbb részei közül való. A kvintett szépen fokozódó kar-együttesbe olvad, mely nagyvonalú és hatalmas.

Azután következik csak a befejezés, szerelmi párbaj alakjában, mely az apját követő Alienor és a lant elrablására induló Orlin között folyik le. Ez a duett szélesebben fölépített és hatásában túláradóbb, mint az első felvonásbeli. Itt már az eljövendő beteljesülés érzékisége jelentkezik: a hárfakíséret és a hegedűk szünni nem akaró, egyre jobban felfokozódó előtérbe lépése a „Sába király-

nője“ kerti jelenetének fülledtségére emlékeztet, mellyel Hubay felvonásvége bizvást versenyre kellhet s a versenyben nem marad alul. Búcsú és visszatérés duettje, melyből csak úgy árad a bensőség. Hubay itt önnön életét dalolja, muzsikálja, — a lant, melyet meg kell szereznie, hogy boldoggá lehessen, az istenek kezében van és neve: művészet.

Zenei, drámai és scenikai szempontból a harmadik felvonás az opera tetőpontja. Orkesztrális kromatika hátborzongató sejtelmessége érzékelteti az éjszakát. S akkor jelenik meg a Bárd, holdfénytől megvilágítottan, mesebeli barlangjában, túlvilágiasan, még egy utolsó visszapillantásra felkészülten. Monológja nagyon egyszerűen indul, de amikor ifjúkori szerelméről, Viviane-ról emlékezik meg, a zenében az elmúlt boldogság lüktet, a kantiléna kifejezésteljessé, dallambővé lesz: A „Letűnt a nap“-ot mély érzés zengi át, a visszaemlékezés könnyei közt remegő mélabús elégia, melynek hárfakíséret adja meg a színét. Nyugtalanító drámaisággal hatol ebbe az idilli boldogságérzetbe Typhaine és fia, Orlin közti jelenet, kit azért hozott ide, hogy Merlin lantját elrabolja. Merlin még ifjúkorán mereng és dala itt fájdalmas, megkapó sírámmá lesz, hárfa-arpeggiókba, hegedű-tremolókba foglalt, összhangban úszó hang-kép. Tompa dob-ütések közeledő szerencsétlenséget hirdetnek, Merlin végignyúlik a puszta földön és elalszik, álmodik. Álma láthatóvá lesz: földi létébe való visszapillantása ez, melyet koreografikus élőképek és láthatatlan kórusok kísérnek.

A barlang háttérében jelennek meg ezek az álomlátások és a balett színpadi hatások raffinált halmozása. Az „Ossziánbarlang“-gal kezdődik a körtánc. Az ifjú Merlin megkapja a lantot és hozzá a látnoki adományt. A második képben ujjongó néptömeg veszi körül a látnók Merlint. Harci ritmus csendül fel és színgazdag kép tárul elénk: Merlin, Arthus király kerek asztalánál. A klarinétokat, fuvolákat és a hegedűk pizzicatoit a gordonkák szélesen zendülő hangja váltja föl, — ábrándosan

hullámzik egy keringő, — francia származásának tetsző elegáns polka cikázik végig (kecses átmenet a B-Dur-ha), azután idilli andantino-pásztortánc, melynek témáját oboák, klarinét tek hozzák és a hegedűk pizzicatója kíséri és amelyben az A-moll egy ó-bretagne-i táncdalt formál elragadóan naivvá. Az egész balettet csodálatos varázs járja át, Hubay rögtönzéssel bőségszarúba nyúl. Az ő édes Zephir-je, — mint termékenyítő porzót virágkehelyről virágkehelyre — viszi neki a melódiákat, melyek tánc-költeményé olvadnak össze, mely az operairodalom egyik legkedvesebb és legbájosabb terméke. Hubay itt elemében van, labdázik az ötletekkel és naiv raffinériájának élvezetétől nem engedi magát megfosztatni: szellemes, finom s amellett szerelmes ebbe a játékba és stílusba, virtuozitással és ragyogón hangszerel. Az egész megkapóan közvetlen, — a „Virágélet“ után a tánc fölcsendülő élete. Következik a negyedik kép: Merlin szerelmi álma. Ezt hamar végigálmodta, elhallgat a hárfa, a költészet és a pokol szellemei kerekednek tánkra. A nép hálátlansága: „Kövezzétek meg!“ — ez üvölt ki a felkorbácsolt zenekarból és a láthatatlan kórusból. A pokol fejedelme légiói élére áll, démonok és szatanellák tette ösztönzik Orlint, s az ördög maga is pártjára szegődvén, elrabolja a varázslantot. Mint Berlioz boszorkánykonyhájának ki-robbanása, úgy mennydörgi el a zenekar az átkot. Mély csönd. Merlin fölébred, észreveszi a rablást és fájdalmas feljajdulással rogy össze.

Negyedik felvonás. Shakespeare-t kivéve, majd minden drámaíró adós maradt vele. A feszültség legtöbbször lelohad, vagy hirtelen unalomba merül. Haraucourt se kivétel, annál csodálatraméltóbb, miként hidalja át Hubay zenéje az unalmat és hogyan csihol az eseménytelenség kopár sziklájából melodikus szikrákat, egy pompásan fokozott együtessel Merlin belépésénél, ki hárfáját követte, — bájos női karral, — és Merlin áhítattal teli komor jövődölésével. A női kart hegedűk viszik szárnyaikon, fuvola és hárfa bájosan incselkednek körülötte.

Lakodalmi ének ez, mely az opera legszebb számai közül való s mint már az elején, itt is gyűjtő hatású a harci kar. Orlin búbájós dala meggyőző és megindító. Az epilógust egy Merlin halálsejtelmét festő, hosszan tartott, szellemesen monoton záró tétel vezeti be. Vadul mozgalmas harci zene és nyugtalan kórus fejezi ki a csatát, melyben az Arvornok győznek, de Budik királyuk halála árán. Merlin megköveztetése után gyászzene és messziről idehalló gyászdalok. Orlin, a győzedelmes hős heroikus befejező dala s a nép mozgalmas kórusa (az előjáték E-Dur-jában: mint visszatérés a győzelemtől és szerelmi boldogságról szóló jóslathoz) visz az erkölcsi igazságszolgáltatás felé a zenei megbékélésen át.

Vájjon lehetett-e az „Alienor“-t fél évszázaddal ezelőtt „modern“-nek nevezni és hozott-e a zene-történelem gyarapodása szempontjából újat? Milyen Hubay operájának stílusa és lehet-e az „Alienor“-stílusából új zeneszerzői egyéniségre következtetni?

Forradalmi hangulat, nyugtalanság, lázas keresés, káosz uralkodott akkor zenei téren, melyet egyrészt Wagner fölforgató zenéje, másrészt a „fin de siècle“ mindenféle megisméltlődő földregései okoztak. Reálisták, naturalisták, veristák, dekadensek, impresszionisták vívtak élet-halál harcot, olyan jelentéktelen különbségekért, hogy az egész mozgalmat szörszálhasogatónak lehetne nevezni. A festők tajtékozó dühvel dobták sutba ecsetjüket és palettájukat s tollal hadakoztak, a gyűlölet jegyében írott förmedvényekkel. Az új forma kezd körvonalat ölteni: a káoszból az Erő bontakozik ki, — senki sem akar már szórakoztatni: jöjjön, ami felkorbácsol, a megrázó hatás.

A megrázó hatást, az új formát új tartalommal a zene Luther Mártonja, Wagner Richárd kezdeményezte, — óriás alakja lebegett mindazok szemei előtt, akik az akkor uralgó „izmusok“ homályában verték fejbe egymást, mint a „Mesterdalnokok“ derék polgárai. A Wagnerianusok vitázó és gyalázkodó iratait faló apró szentek, azok olvasása köz-

ben megfeledeztek a lényegről: hogy a nagy mester mivel érte el megrázó hatásait, megfeledeztek a teremtő zseni kategorikus imperativusáról: Zenét úgy szerezz, hogy kompozícióid dallaminvenciója maradjon alkotásod folyamán uralkodó törvényed. — Ami más szavakkal kifejezve mégis Kant etikai imperativusa. A zene: melódia, a melodikus vonal az őseredet ,s csak másodsorban nyerhet jelentőséget az összhangzatos ellenpontozat függőleges iránya. Az ellenpontozáshoz elengedhetetlenül kell még valami s ennek a neve: melodikus invenció.

Wagnerben ez megvolt, míg a bayreuthi mester epigónjairól kisült, hogy melódia-tehetségük nincs.

A melódia: ajándék, épp úgy, mint ahogy a hit: kegyelem.

Hubay megkapta ezt az ajándékot s ennek első nagy bizonyága az „Alienor“.

A melódia jó angyala vezérelte, akinek aztán hitbuzgón és teljesen kezébe adta magát és ott, ahol a melódia örökkévalóságába és szentségébe vetett föltétlen hittel komponált, ott hitéért el is vette jutalmát.

Az „Alienor“-nak lírikus-drámai a jellege, énekvonala ennek megfelelőleg recitatív-deklamációs s ahol az ének a lényeg benne, ott árad a melódia. Közelebbi stilisztikai meghatározása talán ez volna: francia Wagnerizmus. Ez vonatkozik a külső formára, Párizs és Bayreuth szintézisére. De a zenei kidolgozás, az Hubay maga s az invenció reminiscencia nélkül való.

Vagy talán van nyoma itt, vagy ott a reminiscenciának? Reminiscencia mindig van, — még ott is, ahol nincs — és Brahms, akit egyik barátja a C-moll szimfóniájában fellelhető ilyen reminiscenciára figyelmeztetett, gorombasággal felelt: „Biz ez sajnálatos, de még sajnálatosabb, hogy minden számár rögtön észreveszi.“

Francia Wagnerizmus ez, de e mellett az egyéni zenei profil tökéletes és erőlködés nélkül való megőrzése már ebben a fiatalokú alkotásban, a hossza-

dalmasságok minden hibájával s a fiatalság ismert törekvésével mindent egyszerre tálni fel. A bölcs önmérséklet később jelentkezik és vele a Mester. A gyermek még a hold után nyúl, nem tudja a távolságot. A frissességet, a színek tüzét, a jólhangzás báját Párizs adta neki, a német mesterek a komolyságot, az elmélyedést. A tartalmasságot és a kigondolást önmagából merítette. Elfogadja, ami feléje áramlik, s amit a szervezet természetes úton felvesz és magában feldolgoz, amíg legsajátosabb lényévé válik. Ha adni boldogítóbb, mint kapni, akkor a zseni igazán boldog, mert ugyancsak ad: a garast, amelyet kölcsön vett, tőkévé növelve adja vissza.

„Alienor“-jaiban Hubay megőrizte önállóságát, a súlyos próba ellenére, melyet meg kellett állania. A Wagnert túlélt legjelentékenyebb mesterek álláspontjában osztozott: Verdiében, Goldmarkéban, Massenét-ében. Az iránya Rienzi-szerű, mérsékelt Tannhäuser és Lohengrin vonalú, a „Nibelungen gyűrűje“ területén való futó elkialandozással. Hubay „Alienor“-kantilénája mindig daloskedvű és dallamban gazdag. A jól elgondolt és zárt melódia a strófadalig terjed, duettjei, többhangú tételei, együttese, invención alapulók. Érdekesen ritmizált indulók, graciózus balett-zene díszítőleg gazdagítják az öszművet. Hubayt, a lírikus poétát néha az az önmagának be nem vallott aggodalom üldözi, hogy nem elég jellegzetes, nem eléggé illusztráló, hogy kevésbé drámai, szellemes és érdekes és ezeken a pontokon szinte kihallani az önmagán elkövetett erőszak okozta gátlásokat. Hiszen ha nem lett volna Haraucourt szövegekönyve, — de volt! Ezzel indokolható Hubay szorongással teli törekvése arra, hogy igazi drámai zenét adjon s ez már csak azért sem sikerülhetett, mert a szövegekönyv nem drámát, hanem színpadra átszabott lírát tartalmazott.

Mint egész, mint összbenyomás és hang, az „Alienor“ túl gyakori, túl nyers fortissimo. Eredendő oka ennek Wagner félremagyarázása, a Wagnerizmus. Akcentusokkal Hubay még nem tud takaré-

koskodni, nem ért még a beosztáshoz: minden eklekticizmusa mellett francia beállítású. Ezért olyan takarékos, sőt fukar a „Leitmotiv“ fölhasználásában. Ilyen a „Hálátlanság-téma“, Merlin sötét, élesen felemelkedő /basszus hangszíne, mely a világtól már elvonatkozott földi zarándok árnyképét mélabús jelleggel tükrözi vissza és énekrészeinek hangjellegét is szerencsésen tolmácsolja. Ez a motívum keresztül hatol az egész operán és a legkülönbözőbb hangszínezetben bukkan fel, ha Merlin megjelenik, vagy ha távollétében az ének ő róla szól vagy őt hívja. Alienor, a királyleány körül egy különösen kecses, tovaszökkenő, fuvola-trilláktól kísért oboa-figura játszadozik. Bájosan idilli foglalatában, mint motívum ez a rész rendkívül szerencsésen választott és a még alig kivirágzott hajadon bimbózdó lelkéről és szűzi testéről zenél.

Ezek a főmotívumok.

De lényegileg a lelki törtézésnek zenei „motiválása“ a zenekar és az ének hullámzásaira van bízva.

Hubay ereje már első operájában is a hangszerelés. Mindazt, amit akar, tudja is: s ezért van, hogy a tudása túlzásokra csábítja akaratát, amik gyengeségként hatnak és a melegség ártalmára vannak. A partitúrának vannak pontjai, hol a zenekart úgy kezeli, mint a gyermek egy doboz gyufát: csak egyetlen szálat kellene meggyújtania, de mindjárt az egész dobozt lobbantja lánggra. A zenekar túl gyakran általános mozgósítás alatt áll, de a hadi események elmaradnak. Az egész opera hangszínezete komor, sötét, fátyolozott; tubák, fagottok, kontra-fagottok, mély klarinétok és üstdobok dominálnak, hozzá hárfa-arpeggiók a gordonkákön és kürtökön, mély fafúvó-morajjal. Ahogy a színeket keveri, az zseniális, de tapasztalat-hiányra valló. Ihletére hallgat inkább, mint a szabályokra és meglepő, ahogy a helyeset találja el, különösen ott, ahol „énekel, mint a madár“ Mindig melodikusán kezeli az énekhangot, a zenekart egyenlőtlenül és nyugtalanul. Tudásából fakadó könnyelműsége kísérletezésekre bírja.

Ettől azonban egyetlen fiatal, igazán tehetséges komponista se ment. A sok példa közül elég Mascagni nevét kiragadni. S a partitúrán mégis meglátszik, hogy a hangszerelés művészetét Hübay a legjobb mestereknél gondosan tanulmányozta, s hogy elvitathatatlanul teremtői zsenialitás lakik benne, csak az ökonómia fogalmával nem barátkozott még meg. Ám erről a hangszerelésről mégis el lehet mondani, hogy — mint egész — épp oly zseniális, mint amilyen átgondolt. Raffináltsága naiv, vagyis más szóval: őseredeti és leplezetlenül, nyíltan szól az emberhez: s az elmélet előtt nem esik a tisztelettől térdre, amikor komponál és hangszerel. Talán túlzott a tartalommal nem egészen egyező fényűzés a la Berlioz: de idővel es is meg fog változni és jóra fogja vezetni. A rendes hangszerekkel nem éri be, kontrafagottot, harangokat, xilofont illeszt a zenekarba, — az ifjúság a csillagot hozná le mindig az égről, akkor is, ha egy cigarettára akar gyújtani...

A reprodukáló tehetségeknek nem adatott meg, hogy maguk is nagyot produkáljanak, — úgy látszik, az egyik kizárja a másikat. Mily messze áll Rubinstein, Joachim, Paganini, Sarasa te a komponista a hasonló nevű reprodukáló művésztől. Hübay kivétel: ő felküzdötte magát Liszt Ferenc szimfonikus régióiba.

Az „Alienor“ Budapesten nagy sikert aratott, ami akkor, ha magyar komponistáról volt szó, a legnagyobb ritkaságok közé tartozott. Hazánkra akkoriban csak úgy hullott a népdalok szitáló esője, szerencsés esetben a baletté, nagyobb szerencse esetén olasz, francia, német mesterek epigonjainak művei. Hübay „Alienor“-ja a nemzeti erők ébredése és izmosodása. Missziója, ezúttal már teremtő, missziója — most kezdődik.

Három héttel a premiere után ezt írja Hübay a menyasszonya néniének, Máriának:

„Az operám, „Alienor“ végre színrekerült. Nem akarom az előzmények elbeszélésével untatni. Talán később, boldogalbb időkben, lesz alkalmam beszélni arról, ami öt esztendőn át foglalkoztatott és hol nagy örömet, hol gondot és bosszúságot okozott. A műről bizonyára megalkotja majd véleményét. A karácsonyi ünnepek alatt zárva van az opera, de a legközelebbi előadás január 3.-ára van kitűzve. Itt küldöm a szövegkönyvet, kérem, olvassa el, mielőtt a művet meghallgatja.“

Karácsony napján menyasszonyának ír:

„Budapest, 1891 dec. 24.

Minden nap imádságképen magára gondolok, édes menyasszonyom s az ég áldását kérem a maga jó, szép fejére.

Ma kétszeres okom van ezt megtenni, mikor egyikét a legszebb ünnepeknek üljük. El szeretném árasztani mind azzal, amit szíve óhajt, amit képzelete szépet, jót, valaha kigondolt. Közel szeretnék lenni, hogy szemtanuja lehessen boldogságának, mely örömkönnyeket csalna a szemébe.

Ha majd később kigyúlnak a lángok a karácsonyfán ott is, két hő fohász fog égneq repülni s találkozni fognak az előtt, ki szíveket egyesít és elválaszt! ...

S arról is meg vagyok győződve s meg lehet maga is győződve, édes Rózám, hogy mi nem feledünk — bármily távol volnánk is egymástól.

Bármily lehangoltak némelykor szívem húrjai — én mégsem csüggedek soha. Reményteljesen várom a következő esztendőt, — s ha vágyaim végre teljesülnének, akkor tudnám, hogy nem hiába töltöttem életemet e földgömbön.

Akarni kell, s elérjük célunkat!

Jenő.“

Róza engedélyt kér arra, hogy az Operáhan „Alienor“-! meghallgathassa és apja beleegyezik. Tényleg, túlzott atyai szigor volna, sőt bizonyos gyengeségre vallana Hubaynak még a zenéjét is kerülni.

A fiatal leány naplójának számol be ennek az estnek benyomásairól s ez a beszámoló: éles kritika. Becsületére válik úgy zenei kultúrájának, mint elfogulatlan nyíltságának ez a pár sor. Róza különválasztja a szerelmet a művészi teljesítménytől és melléktekintetek nem befolyásolják. Okosan és finoman kritizál, mint az olyan nő, aki jó pajtásként beszél és a művészt pályáján gyakorolítani akarja, olyan halk hangon, hogy az észre se vegye. Csak az igazán dicsérni valót dicséri, s ebben olyan biztosnak és megbízhatónak mutatkozik, hogy Hubay szívéből hálás lehetett érte. „Ahogy óhajtottam, elolvastam előbb a szövegekönyvet és költőinek találtam: poézisnak szép, de operaszövegnek nem elég drámai: kevés benne a cselekmény“ — írja, de aztán így fejezi be:

„Szívből gratulálok kedves Jenő! Aki első operáját így komponálja meg, aki nemcsak a mások nagy interpretálója, hanem alkotó is, az az istenek kedvence, az zseni! A hibákat hamarosan majd kirtja, a szépségeket még fokozni fogja. Egy művészi alkotást mindig elfogulatlanul tudtam és tudok most is megítélni, — a magáét is, — mert én nem vagyok vak, mint a legtöbb szerelmes nő, sohasem voltam vak!“...

S aztán — ellopatja naplóját, — hogy ő megismerhesse véleményét...

Ez az első kritikai följegyzés a kezdete egy olyan bensőséggel teljes, megértésen alapuló, rendkívül komoly, az alkotás dolgaiban kérlelhetetlenül tökéletességet követelő és épp azért áldásthozó működésnek, hogy a nagy példákra való utalás és a velők való összehasonlítás szinte közösség! ...

Művészházasság: művészek és nyárspolgárok számára való probléma, a regény- és drámairodalomban kifogyhatatlan téma. Egy mágnásleány és egy művész közötti házasság kérdése azonban akkor nem volt probléma, hanem egyszerűen képtelenség, lehetetlenség, társadalmi öngyilkosság. Ezt a szót, hogy deklásszírozott, már kimondották, most majd súlyosabb szavak is fognak esni! De Róza mélyebben, komolyabban gondolkodott, mint társadalmi körének fiatal leányai:

„Otthonunk nem ott van, ahol bölcsönk állott“ — írja. S az ő helye a férfi mellett van, akit szeret, s a művész mellett, akit csodál, — Szerelem és Alkotás most már ketté nem választható egy és oszthatatlan. Bizalomtelten nyújtja Jenő felé kezét: „Ahol maga áll, ahol maga van, ott nincs mitől tartanom. Isten áldja meg magát, Jenő“. Megint csak a bibliai Ruth, — az örök asszony szava.

Követni szeretné, de a rög nem ereszti, a gravitáció lehúzza; Jákobhoz hasonlóan minden embernek viaskodnia kell a maga angyalával, mielőtt lábát az égi lajtorja első fokára illeszthetné: viaskodnia kell angyalával és ördögével is. Mind a kettő ott van mindenütt, az ember alig tudja megkülönböztetni egymástól őket, olyan angyali módon viselkedik az ördög és olyan mennyei módon jóakarátú: a barát, a barátnő, rokonság, társaság, büszkeség és dölyf... ki ismeri valamennyi álruháját és cinkostársai Walpurgis-éjét és ki ismeri a főördögöt, az ördög-fejedelmet, az Én-t?

Holnap: Szilveszter napja, 1891-nek vége, új esztendő következik. Az elmúlt év a szerelem határtalan örömeit és határtalan gyötrelmeit hozta magával, az új esztendő neve: Várakozás.

Az utolsó decemberi nap estéjén Róza, Mária és ívérék: István, a kandalló előtt ülnek. István nyomatékkal dobta bele a beszélgetés fonálába a „mésalliance“ szót, a dölyf angyali kis koboldját.

„Ezek a mésalliance-ok legtöbbször a szerelem és a boldogság mámorával kezdődnek és civakodással, aljaságokkal végződnek. Az okát könnyű kitalálni.“

„Tévedsz“, — mondja Mária — „az ember sohase általánosítson és ha a két házastársban kellő tapintat, okosság és emberség van, akkor nincs veszedelem.“

„A vége mindig csak rossz lehet“, — állhatatoskodik fivérük. — „A két lehetőség közül mindegyik lehetetlen. Vagy a feleség nem tud beleilleszkedni a tónusba, mely alacsony származású férje családjában uralkodik és megcsömörlik tőle, mert undorítónak találja és erőszakot nem tud önmagán tenni, akkor kész az elhidegülés és jön a vég. Vagy a férj az, aki mésalliance-ot kötött, akkor ő nem tudja elviselni, ha családja a feleségét le-

nézi. Nem viheti élettársát a saját társaságába, nélküle nem öröm neki odamenni, az eredmény: ugyanaz. Ezek a házasságok már eleve és egytől-egyig arra vannak ítélve, hogy rossz véget érjenek.“

„És hát szerinted melyik társadalmi osztálynál kezdődik a mésalliance kórtünete,“ — kérdi Róza nyugodtan, csak a „mésalliance“ szót hangsúlyozva.

„Óh, nem kell mindjárt egész a polgárságig leszállanunk. Maradjunk annál a kasztnál, mely aránylag még elfogadható! Mondjuk, hogy te holmi kurta nemeshez mégy... vidéki földbirtokoshoz... Ezekben a házakban például az a szokás, hogy az uzsonnához is bort szolgáltatnak föl s koccintgatnak kivilágos-kivirradtig. Ha aztán az ilyen nemes ember jó kótyagos lesz és a szerint is viselkedik, te meg tudnád szokni?“

„Beszéljünk talán egy olyan „kasz“ -ról, amely kevésbé „elfogadható“, de melyben a férfiak nem isszák le magukat a kurta nemesek módjára. Vagy azt hiszed, mindenütt ez a divat, az arisztokratákat kivéve?“
 „Mésalliance — mésalliance! .. . Itt a bor a baj, ott a rokonság... Hanem nevezd meg *te* azt a fajta embert, amelyikre *te* gondolsz, s mely *te* szerinted kivétel!“

Ingerült szünet állott be, de aztán Róza szilárd komolysággal ezt felelte:

„Mert olyan kíváncsi vagy, nem váratlak a felelettel. Nem vezetem meg tehát a „fajta“, csak bizonyos nagyra hivatott emberpéldányt említek: egy alkotó művészt.“

„Az alkotás és a magasztos művészet nem zárja ki az alkoholt, sőt éppen az alkotó művészeknél ez az a bizonyos eszköz, melyet a cél szentesít és náluk nagy becsben álló, kiadós kortyokban élvezett eszköz!“ ... — hangzott a gúnyos válasz. — „No de jó, tegyük fel, hogy van olyan angyali kivétel a művészek között, aki nem él az alkohollal, akkor ott vannak a színésznők, énekesnők, baletthölgyek, sőt patkányok, kikkel a magunkfajta természetesen nem érintkezhetik, de kikkel az alkotó művészek, mondjuk például egy — operaszerzőnek, állandóan dolga van, mert hiszen nagyrészt függő helyzetben van velök szemben.“

„Ez erős túlzás, a komponista nem függ a balettől és különben is úgy tudom, a művészek az arisztokrácia előtt nagy becsben állanak.“

„Milyen természetű — becsben?“

Róza ezt a kérdést elbocsátja füle mellett:

„És ha az ember érintkezik is bohém színházi emberekkel, — amit különben maga Goethe is nagyon szívesen tett, — ez egy zeneszerzőnél nem kell hogy öncél legyen s hogy az életét betöltse.“

„Jó, hát hívd meg az énekesnőket, és érintkezz velök,“ — felelte István ingerülten.

„Miért ne? Legközelebb meg is fogom tenni! Különben pedig kérlek, — sohse erőlködjetek, tudom nagyon jól, hova akartok az ilyen beszédekkel kilyukadni. De mondjuk“ — s itt egész határozottá lett a hangja — „mondjuk, hogy igazad van és boldogtalan leszek ... Talán ez a sorsom ... Mégis csak magamra fogok hallgatni; elég szomorú leszek, ha *aztán* rátok leszek kénytelen hallgatni, de ezt addig nem teszem, amíg át nem éltem sorsomat. Elméletekben nem hiszek, az ember nem sablonok szerint lesz boldog, legfeljebb a sablón-ember... Hiszen lehet, hogy boldogtalan leszek“ ... — tette hozzá halkán.

„A valószínűség e mellett szól.“

„A valószínűségek csak látszatok és még nem igazságok; a statisztika többször hamis s az elméletek hazugok. A valószínűség szerint nem lehetek boldog? ... Jó, legyen. De hát azt hiszed, hogy most boldog vagyok? Vagy azt képzeled, csak azok a (boldog emberek, akik fejet hajtanak a törvény előtt és a sablonok szerint házasodnak össze? A mágnásleány — minden mágnásleány, csak akkor boldog, ha mágnás felesége lesz? Hát ennyire rövidlátóvá tesz a gőg? Vagy vak vagy, vagy nem mersz az élet szemébe nézni? Azt hajtogatjátok folyton, hogy szeretetből beszéltek így hozzám, de kezdek ebben a szeretetben kételkedni, sőt kétségbeesni rajta... Ha valaki úgy szenved, mint én, akkor furcsán fest ez a ti szeretetetek!... Szóval, biztosan boldogtalan leszek, csak mert a szívemre hallgatok és ahhoz akarok menni, akit szeretek! De hiszen ha nem hallgatok a szívemre és nem megyek ahhoz, akii szeretek, akkor leszek csak iga-

zán és egész biztosan boldogtalan! Nem! Legalább egy esztendeig akarok boldog lenni, vagy ha túlsók, amit várok, hat hétig. De akkor legalább elmondhatom, hogy ennyi ideig boldog voltam. Míg ellenkező esetben egész életemben szerencsétlen lennék, mert ezután a hat hét után vágyakoznám ... Hiszen az ember az után áhítozik mindig, amije nincs. Hát hagyjátok meg nekem az én boldogtalan boldogságomat.“

Így tudott ez a leány küzdeni, a vitában felülkerekedni, a göggel szembeszállni és így tudta a jó barátokat elhallgattatni, kik szeretetüknek jelét adandó közeledtek feléje aggódást mutató arccal. A boldogságáért viaskodott s mielőtt észrevehette volna, ott állott a háborúság kellő közepén, mely a nagy, a végleges, a lényegbe vágó döntésért akkor indult meg igazán.

S mindezt amellet mosolygó arccal.. .

Apja akaratából, addig, amíg álmai beteljesedhetek, társaságba kellett járnia, az előkelő körök nagy ünnepein részt kellett vennie. Nemcsak a látszat megőrzéseért, de Cebrian gróf titokban azt remélte, hogy leánya így talán „észretér“.

Ebben az évben a várpalotában pazar estélyt adott a királyi pár és cercle-t is tartott. Rózát nagynénje mutatta be a gyászában és mélabújában oly fenséges és megközelíthetetlen Erzsébet királynénak. Halotti csend köröskörül, a díszteremben elviselhetetlen hőség, az anyák félkörben drága brokátjaikban és kősöntyűikben az ünnepi módon felcicomázott leányokkal, kik az udvari térdhajtáson kívül egyetlen egy mozdulatot sem mertek megkockáztatni és a selymek, bársonyok, drágakövek, briliánsok és diadémek tömkelegében a nyúlánk sugártermetű asszony, a nyakát is befödő fekete szövetruhában, crépe fátyollal fején, kezében a hanyagul tartott legyező, — semmi ékszer: Erzsébet királyné.

„Azt szeretném csak tudni, Jenő, hogy maga is úgy fél-e minden koronás fő előtt, mint én a minap? No, ha maga is ilyen szívdobogással lép a világ nagyjai elé, akkor igazán nem irigylem magát, az borzasztó lehet.“

Ezt írja Róza a naplójába . . . „Csak egy nagyra-vágyó óhajom van még, hogy Carmen Sylvának is bemutatassanak.“

Carmen Sylvában az asszonyok és királynék ideálját látja, ismerni szeretné, mert Jenő beszélt neki Sinaiban töltött napjairól és olvasta az újságokban ottani élményeiről írt cikkeit.

„No, úgy látszik féltékeny voltam Carmen Sylvára, de most az a legforróbb vágyam, hogy beszélhessek vele. Bizonyára engem is elvarázsolna.“

S a két királyné, Erzsébet és Carmen Sylva után, minden átmenet nélkül rátér az ő problémájára, amely pedig tegnap még nem volt az számára:

„Miért van az Jenő, hogy tíz művész-ménayé közt kilenc megy görbén s t a Ián a tizedik jól? Nem értem! Hol rejlik e talány megoldása — maga megmagyarázhatja ezt? Ott van Popper, ki elvált feleségétől (Menther Zsófiától), Aggházy, ki, azt hallom, igen boldogtalan otthon s minden szép arcba belebotlik, Jókai, ki „seinerzeit“. szinte boldogtalan volt, gondolom; a színpadon pedig ne is nézzünk végig! Ott talán nincs is fölbontatlan, megelégedett házasság! De mitől jöhet ez? Nem tudja? Múltkor azt mondtam, hogy törvényt kellene hozni, mely a művészeknek megtiltaná a házasságot, vagy csak tíz évi hűség után engedné meg az egybekelést! Okos gondolat volt, úgy-e? Szépen lennének, üe maga kivétel!“

Igen ... Jenő kivétel... De Róza is . . .

Ez a két ember, aki egymásért .küzdött, komolysággal eltelt két ember volt, gerinces emberek, a művész is, a mágnás leány is. Az ilyen két ember előtt aztán az olyan szavak, mint: deklasszírozott, mésalliance, művész-házasság, úgy pattannak szét a levegőben, mint a szappanbuborék, és ez a probléma meg volt oldva még mielőtt problémává lehetett volna. És azokat a szavakat, amelyeket Róza azután két ember igazi életközösségeiről leírt, Rachel van Varnhagen is írhatta volna.

„Jenőm, maga nekem a Dessewffy-estélyen azt mondta, hogy bizalma lesz hozzám, ha felesége leszek s nem lesz gondolata, melyet velem ne közölne; ha igazán méltat majd engem erre a kegyre s felesége mellett barátja is lehetek, akkor hiszem, hiszem, hogy boldogságunk egén nem fognak sötét felhők tornyosulhatni, mert ha két lény tudja egymás minden gondolatát, nem történhet félreértés. Engem bizalma oly végtelen boldoggá és büszkévé fog tenni — az a tudat, hogy nem játékszere, de csakugyan hitves társa lehetek! Ez, ez lesz szilárd alapja boldogságunknak! Kimondhatatlanul boldogítottak szavai, melyek éjjel-nappal fülembé csengnek: „Nekem nem lesz gondolatom, melyet magának el nem fogok mondani.“ Így jó lesz, Jenőm s tegyük is meg ezt!“...

Szerelem és alkotás. A várakozás egy esztendeje lelt és megint tavaszodni fog. Még több mint két évet kell számbavenni, a két ember csak az elorzott naplók útján beszélhet egymással. De: „A szerelem nagy türelmű és barátságos. És elvisel mindent, hisz mindent, mindent remél és eltűr, mindent.“ így szól a mottó, melyet Róza naplója harmadik kötetének élére írt és most jön a negyedik és utolsó: a szerelem közeledik a beteljesedés felé.

Alkotásaival Hubay Jenő még mindig a kezdet kezdetén van. Operája, az „Alienor“ már messze mögötte ködlik és visszanézni, ez a gondolat idegen neki. A zene értelme és üteme ő szerinte azt jelenti: előre! ... Megy a dolog előre, a „Cremonai hegedűs“ világsikere felé.

A hegedűművész azonban előbb a hóna alá veszi cremonai hegedűjét és újra keresztül-kasul járja Európát. Bülow Hans meghívta, hogy Németországban az ő vezényletével játssza el a „Concerto dramatique“-ot, Oroszországban a cárné kívánja hallani, — Belgiumból jelentkeznek a barátok.

1892-ben kora tavasszal elhagyja Budapestet, hogy elinduljon nagy hangverseny-körútjára.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Egy virtuóz életéből.

„Nagyon sok híres művésztől ismeretes, hogy hangverseny előtt rendkívül izgatott; hogy miképpen tölti el a fellépést megelőző órákat s mi okozza az izgalmakat, ezt tőlem, ki szintén sokszor vagyok kénytelen a jelzett izgalmakat átélni, már sokan kérdezték. Talán nem lesz érdektelen, ha e kérdésre megfelelek s betekinthetünk indiszkrét szemekkel egy híres hegedűművész szobájába s megfigyelhetjük, hogy tölti a hangverseny előtti órákat. Biztosíthatom a szíves olvasót: ez igaz történet s akárhányszor ismétlődik.

Nos, a művész nyugtalanul föl és alá jár szobájában és tépelődik: „Ma nem vagyok diszponálva, nem lesz sikerem, a sajtó le fog rántani. Hiába, ma nem kedvez a szerencse semmiben!“ — gondolja magában. Hegedűjét kezébe veszi, megpengeti s észreveszi, hogy a legkényesebb húr, az E-húr hamis. Leveszi gyorsan és egy újat akar fölhúzni. Előveszi a tokot, melyben a húrokat tartja, kiválaszt egyet s felhúzza. De alig, hogy érinti nyirettyűjével hallja, hogy ez is hamis s sóhajjal leveszi. „Ma rosszul fogok játszani“ — monologizál a művész, — „ma még a húrok is hamisak.“ Ismét fölhúz egyet — paccs... elpattan. Idegesen fölugrik s hangosan mondja: „Ő, azok a haszontalan hangszerészek, kik ilyen húrokat árulnak drága pénzen s azok a még haszontalanabb olasz gyárosok, kik ilyen árut mernek gyártani. Hja, ha nekem is volna olyan emberem, mint Villiaume Párizsban, ki Paganininek választotta ki a húrok színe-javát; vagy mint Reichers Berlinben, ki Joachimnak preparálta azokat. E ki-

tűnő hangszerészeknek meg kellett halniok, — sópánkodik a művész — holott a többiek élnek!“ Sietve nyúl egy másik nagy csomó után s vagy 30 darab E-húrt vesz ki abból. Egymásután vágja szét s húzza fel hegedűjére, de az egyik a kvintben, a másik az oktávában hamis, a harmadik füttyül a vonó érintésénél, a negyediken recsegnek a magas hangok, az ötödik elpattan, szóval, már az elhasznált húrok egész halmaza fekszik a művész lábai előtt — s még mindig nincsen meg az a húr, melyből a szebbnél-szebb hangokat fogja kicsalni a nagy művész, mellyel el fogja bájolni, el fogja ragadtatni a közönséget.

E pillanatban kopognak az ajtón: „Ki az?“ A szobapincér belép s egy csomagot tart a kezében. „Tegeye le!“ — rivall rá a művész. — „Nincs időm.“ — „Kérem egy hölgy várakozik lenni a kocsjában s azt izeni, hogy sürgős.“ „Hát adja ide gyorsan.“ A művész idegesen bontja fel a nagyon díszesen becsomagolt tárgyat s a papirosból egy kézirat-album bontakozik ki. Ahogy lapozni kezd benne, egy rózsaszínű, illatos levélke hull lábaihoz, melyben X. bárónő, ki nagy bámulója a mesternek, arra kéri, hogy nevét e kis könyvbe írja. „Pincér, adjon tintát, tollat, gyorsan s végezzünk!“ Azonban ez alatt megint kopognak az ajtón. „Tanár úr itthon van?“ — kérdi egy úri ember, fejét a szobába dugva. „Nem, nem!“ — kiáltja a szerencsétlen művész. — „Ah, ön az, mélyen tisztelt tanár úr; egy Stradivariust bátorkodom önnek mutatni: tudom, holnap ismét el fogja hagyni városunkat és sajnálnám, ha e remek példányra legalább egy tekintetet nem vetett volna.“ Stradivarius! Csak a pusztá szó is varázserőt gyakorol a hegedűművészekre, nem csuda, ha a művész habozó arccal áll. De az idegen azonnal fölhasználja e határozatlanságot s kiveszi a tokból a hegedűt. Már messziről látja művészünk, hogy a hangszer nem valódi. „Silány imitáció!“ — mormogja félhangon maga elé. „Kérem, csak egyszer érintse mágikus vonójával tanár úr, csak egyszer; mindig dicsekedni fogok azzal, hogy ön is játszott

rajta.“ — Csakhogy lerázza nyakáról a tolakodót, kezébe veszi s végig szaladnak ujjai a hegedűn a már most erősen felizgatott művésznek. De ismét kopognak s belép egy régi jó ismerős, ki tízéves, hosszúhajú, sápadt fiúcskát vezet a mester elé azzal a kéréssel, engedje meg, hogy a hihetetlenül s bámulatosan tehetséges csudagyerek neki játszhasson egy darabot. — „Holnap, édes barátom, holnap. Nézze, még nem vagyok frakkban, hegedűm sincs rendben — s már fél hétre jár az idő! Mindjárt jönnek érttem!“ — Alig, hogy kibókolja az ismerőst, jön ismét egy livrés inas s hoz egy meghívót holnapra a polgármesterhez — persze, a válasz sürgős. A művész dühösen tollat ragad, de félbeszakítja a belépő zenekari szolga, ki ijedten fordul a művészhez: „Az Istenért, tanár úr, hét óra van, várják már s ön még nincs is felöltözve!“ — s midőn a hegedűt megpillantja, még ijedtebben — „Jézus Mária, még a hegedűn sincs E-húr! Csak tessék öltözködni, az E-húrt majd a hangversenyteremben húzzuk föl.“ Alig, hogy frakkban van a művész, viszik őt s hegedűjét.

A legrosszabb sejtelmekkel, izgatottan, szerencsétlenül érkezik meg a művész-szobába. Ott csak nagynehezen tud egy E-húrt fölhúzni, mert azonnal körülfogják az ismerősök. Egyik kérdést intéz hozzá, másik a hegedűjét akarja látni. Végre a zenekari szolga megszabadítja stereotip mondásával: „Tanár úr, ön következik.“

„Tudtam előre, ez lesz a vége!“ — sóhajt föl a művész. — „Rossz, hamis E-húron kell játszanom s ma este nem lesz szerencsém!“ E gondolatokkal lép a művész a dobogóra, ahol a legszebb hölgyek lorgnettjei kíváncsian várokoznak őréá.

De ott az igazi művész elemében van — s alig hogy megszólalnak a zenekar bevezető taktusai, ő azokba a régiókba emelkedik, melyek az igazi művészi hangulatot és ihletet megadják. Megfeledkezik az anyag makacskodásairól s fényesen győzedelmeskedik minden fölött, még a rossz E-húr fölött is.“

A pompás humorú leírás mögött a virtuóz kolosszális munkateljesítménye látszik és hogy mily igaza van Hubaynak és hogy milyen leplezgetés nélkül gyón meg, anélkül, hogy az ünnepest művész álarcát venné magára, Paganini vagy más virtuózok és dirigensek életleírásából tudhatja az ember. Ebben nincsen kivétel és Hubay sem az.

Csakhogy Hubayban és teljesítményeiben a virtuózság csak jelentéktelen kis részlet. Mint küzdő emberről, komponistáról az imént volt róla szó. Megállapítást nyert, hogy nálunk ő Liszt Ferenc művészi és szellemi folytatása, ő nyeri meg Brahmsot Budapest és Budapestet Brahms számára. Mahler Gusztávval művészi közösségben az Opera alapvető átalakításán és reformján dolgozik és most akarja éppen Nikisch Arthur meghívását keresztülvinni. A kamarazenét kötelező tantárggyá teszi a Zeneakadémián, és későbbi mesteriskolájának most fekteti le alapkövét. És mind amellet korának egyik első virtuóza és miután Bülow Hans épp most hívja meg sorozatos hangversenyekre, előkészületeket tesz az elutazásra.

A „Cremonai“ vázlatát félre teszi, hogy néhány hónapon át bejárja Európát. A sok rossz és gonosz E-húr ellenére leírásának utolsó mondata marad a győztes: sikert sikerre arat és Párizsban, Berlinben, Szentpéterváron a legmegfontoltabb kritikusok a fejüket rázzák: boszorkánymester ez a Hubay, úgy muzsikál, mintha ő találta volna fel a hegedűt és ha százszor is „tanár“ (akiben Schopenhauer szerint ne igen bízzék az ember!) mégis zseni.

A ihangversenykörutat februárban kellett megkezdnie. Bülow elé terjesztette gazdag, az összes nagy mestereket felölelő műsorát, de ez Hubay szerzeményt akart s így elküldötte neki „Concerto dramatique“-ját. Hírből már jól ismerte Bülow-t, Popper figyelmeztette rá, hogy nem lesz könnyű dolga vele. Elmondotta neki, hogy már hangversenyezett nála, Bülow a próbán Popper legcsekélyebb hibájára, vagy ha csak a tempó nem volt neki megfelelő, irgalmatlanul lekopogtatta a zenekart és nyíltan a legnyersebb, leggorombább módon kritizálta.

„Semmit se vágj zsebre tőle, így talán boldogulsz vele“, — mondotta Popper.

Tényleg, ez *a* rendkívül mozgékony kis ember olyan volt, mint egyetlen idegcsomó, maróan szellemes, ítéletében kíméletlen és megvesztegethetetlen, még ha a legünnepeltebb mesterrel volt is dolga. Ha ráncokkal tele-, szántott homlokával, szürke-kék szemei átható tekintetével és gunyorosan lebiggyesztett ajkaival áldozata elé állott, hogy alaposan végignézze, vagy ha egy partitúra fölé hajolt, hogy azt hihetetlen biztonsággal végigfálja, hát a szerencsétlen a legrosszabbra lehetett elkészülve. Dicséretet nem ismert. Elmosódó ütemet, nem eléggé világos passzust meg nem tűrt, nála a temperamentumnak pontossággal kellett párosulnia. Azt szokta mondogatni: „Érzés gondolkodás nélkül — kótyagosság“. Ezt és a szentimentalizmust a filiszternek engedte át.

Hubay megérkezése után Bülow átnézte a „Concerto dramatique“-ot és rövid megbeszélést tartott vele. Aztán egyszerűen és határozottan kijelentette, hogy ezt a koncertet kell játszania, mert kimagasló, nem mindennapi zenemű, egyéni, s úgy invenció, mint forma tekintetében meglepő. Azon melegében meg is tartotta mindjárt az első próbát. Jó darabig baj nélkül ment a dolog, de a második tétel közepén Bülow kíméletlenül lekopogtatta Hubayt.

Jenő a legrosszabbra volt elkészülve, de egyúttal arra is el volt határozva, hogy minden bárdolatlanságot erélyesen visszautasít. Ugrásra készen nyúlt ki és várt.

Szünet. Bülow először úgy szegzi rá szemét, mintha keresztül akarná szűrni, aztán a zenekaron tekint végig:

„Uraim, azért állítottam meg a próbát, hogy önöket valamire figyelmeztessem. Önöknek ezúttal és végre alkalmuk van olyan hegedűművészt hallani, aki nem vakar. Weiter, meine Herren!“

S az előadásról Hubay ezt írhatta Máriának:

„Február elsején tehát Bülow vezényletével játszottam. A terem zsúfolva volt, kétezer hallgató ült benne. Bülow dirigálása mellett játszani gyönyörűség. Egy-másra néztünk és megértettük egymást. A közönség tüntetett mellettem, ráadásul a „Zephir“-t is el kellett játszanom, sőt megismételnem.“

Hanslick Eduárd, Bécs rettegett zenekritikusa ezt írta Hubayról:

„Hubay Jenő, az ünnepeelt hegedűművész, a ma élő hegedűsök között kétségtelenül egyike a legelsőeknek. Széles, markáns, nemes tónusával, de felülmúlhatatlan technikájával is, elragadja az embert. Bach „Air“-jét nem igen hallottuk még ilyen szépen játszani“ ...

Első hamburgi (hangversenye után az ottani lapok hasonló hangon írnak róla:

„Hubay nem „új Paganini“ többé, nagy művészé, legelsőrangú interpretátorrá fejlődött.“ A sajtó, Goby Eberhardt-al, a nagytehetségű virtuózzal és kritikussal az élén kimerítően foglalkozott Hubay játékaival és „Concerto dramatique“-jával. Eberhardt, akinek később tanítványa voltam, pedagógus és zeneszerző, ki Paganininek, a tüneménynek „titkát“ kifürkészte és gyakorlatilag értékesítette; Hubay játékaról a „Concerto dramatique“-ról beható tanulmányt írt. Nyomatékkal mutatott rá „a gyönyörű, hosszan végig szőtt kantilénákra és a mindenképpen eredeti harmonikus fordulatokra“ és a Concertot méltónak tartja arra, hogy a legnagyobb hegedűversenyek mellé állítsák. „A melódia a zeneszerző első polgári kötelessége“ — ezt írta és a három tétellel mélyreható analízisben foglalkozott.

Hangversenyei után Hubay megint szép napokat töltött Brüsszelben.

„Körülbelül három hétig maradok itt“, — írja Pestre, — „és két hangversenyt adok. Megint van Hal barátomnál lakom, aki elképzelhetetlenül figyelmes hozzám és nagy fogadóestét is adott tiszteletemre, melyen összes brüsszeli barátaim, élükön Chimay herceggel, jelen voltak. Egyik meghívást kapom a másik után, azt se tudom, hova menjek előbb. Párizsba is átrándultam, hol Coppée-val végleges megállapodtunk a „Cremonai“ szövegét illetőleg. A brüsszeli opera már el is fogadta és amint a partitura kész lesz, ki is hozza. Durdilly, a párizsi kiadó nyomja ki az „Alienor“-ral együtt, ezt az utóbbit a Berliini Kroll-színház még a nyári szezon előtt akarja bemutatni.

Valamennyi hangversenylevél várákázáson felül jól sikerült, mindenütt igen nagy volt a sikerem, befejezésül 28-án és 29-én Berlinben, megint csak Bülow vezényletével játszom. Bülow, ez a zseniális művész és szellemes ember, elhalmoz barátsága jeleivel és hallatlanul szeretetreméltó hozzám, ami nála nagyon ritka eset. ...“

Az egyik Bülow hangversenyt, melynek Hubay volt a szólistája, a kiváló karnagy egy szimfóniával fejezte be. Ez az utolsó szám még nem ért véget, mikor a közönség már kifelé tódult, hogy hamarabb jusson a ruhatárhoz. Bülow visszafordult és ezt mennydörögte a terembe:

„Berliniek! ... A világ első zeneanalfabétái!“

Berlin és Németország ismerte az ő nagy Bülow Hans-át. Ha egyszer azt vette fejébe, hogy Hubay hegedűversenye nagy zenemű, akkor győzött is az álláspontjával.

Ries Ferenc felkereste Hubayt az első estét követő napon szállodájában s mert nem találta ott, levelet írt neki, hogy közölje vele milyen „lelket gyönyörködtető élvezetet szerzett neki Hubay játéka és milyen örömmel és csodálattal töltötte el a „Concerto dramatique“-ja. „Egy szót a hangszerelésről“, — írja, — „mely gazdag, anélkül, hogy elhatalmasodnék. Ezért a művészetért irigylem legjobban, mert a legtöbb hegedűversenyben elnyomják a hegedűt. Örülök a hírnek, hogy drámai téren is munkálkodik, önben megvan minden képesség a nagy operához“.

Ez a Ries Ferenc, az „öreg Ries Anton“, Beethoven hegedűmesterének unokája, akkoriban nagytekintélyű zeneszerző volt, aki idegbaja miatt kénytelen volt lemondani hegedűművészi pályájáról és a „Ries und Erler“ nagy zeneműkiadó céget alapította. Hegedű suite-jeit és Perpetuum Mobile-ját ma is játsszák. Ítéloképességének, művészi előérzetének becsületére válik, ahogy a „Concerto dramatique“ alapján Hubay eljövendő nagy kompozícióira következett.

A sajtó összefoglaló ítélete: „Hubay Jenő, a hegedűvirtuóz, legelsőrangú művész. Technikája éppoly nagyarányú, mint csalhatatlan, tónusa pompázóan lágy, széles

és játéka tiszta s a legkisebb részletben is makulátlan. Óriási, szünni nem akaró tetszés jutalmazta a kimagasló produkciót“.

Hubay megmutatta Bülownak Ries Ferenc levelét és ezzel kapcsolatban első operájáról „Alienor'-ról és készülő második operájáról beszélt neki. Bülow bólintott, kijelentette, hogy ő is Ries nézetén van, de belőle a hegedű-koncert gazdag invenciója és kantilénája váltotta ki a Ries-ével azonos gondolatot s hogy Hubay ettől soha el ne térjen; akkor bizonyos lehet benne, hogy még nagy színpadi műveket fog alkotni. Beszélgetésükben a melódia szerepére tértek Brahms kompozícióiban, amikor Bülow arca eltorzult az epés megvető gúnytól:

„Tudja-e, mit mond én rólam ez a kritikus banda?... Hogy szélhámos vagyok és tradíció-gyalázó! .. Egyébként azok a művészek, akiknek munkásságom legjavát szenteltem, még sokkal rosszabb elbánásban részesítettek, — micsoda ördögi hálátlanság! S én mivel fizettem mindezért, — semmi mással, mint hűséggel műveik iránt... De a melódiáról volt szó .. .“

Hangverseny körútját Németországban, Belgiumban, Franciaországban befejezte.

És így most, (valószínűleg azért, hogy egy kissé kipihenje magát) két héttel hazatérte után, — újabb nagy hangverseny-turnéra indul hazájában.

Végigjárta a nagy vidéki városokat. Fogadtatások, bankettek, véget nem érő felköszöntők. Nyugodtan, egy arcizma mozdulása nélkül el kell viselnie, hogy mindennütt mint a „hegedű Liszt Ferencet“ ünneplik, bár leveleiben azután elpanaszolja, hogy mindez nagyon fárasztó: „Semmit se olyan nehéz elviselni, mint több egymásután következő szép napot“. Leveleiből mégis kiérezni, hogy hazai turnéja nevelő és szellemi hatásának szívből örül, mert programját, mely már egész fiatal éveiben szeme előtt lebegett, megvalósíthatja: a zene nagy, megszentelt műveit interpretálni és azokat hazájában a legszelesebb körökkel megismertetni.

„Elhatároztam magamban, hogy idővel majd nagy hangversenykörutat rendezek hazámban, s a teljes tiszta jövédelmet valami nemes célnak juttatom.“

Hangverseny-körútján alkalma volt a nagyhírű szlaintinai sóbányát is megtekinteni. Ezt írta róla Cebrian Máriának:

„.... Fantasztikus kép tárult ma a szemeim elé, az az érzésem volt, hogy valami mese- vagy rege világba merültem alá: A bányamunkások és asszonyok úgy hatottak rám, mint túlvilági, megfoghatatlan és csodával teli lények, akik a maguk játékos örömeire tesznek-vesznek, mialatt a kristálymiriádokat építgetik; pedig ezek a szegények és szerencsétlenek arcuk véres verejtékével gyér, mesterséges világosság mellett ássák ki a sót a föld mélyéből s ettől mindennapi harcukban mintegy erőszakkal rabolják el — a mi számunkra! Csakhogy mindennapi kenyerüket megkereshessék. A bánya mélyén ezt a sóból faragott keresztcskét találtam. Kérem, adja oda Rózának.“

Február második felében már Oroszországban hangversenyezik ismét, ahol sajtó és közönség egyre ünneplik s hol rendkívül érdekes életet él. A Moszkva-i Filharmóniában két estét ad és barátainak kompozícióit propagálja, elsősorban Vieuxtemps-éit, akinek minden hangversenyén úgyszólván köszönetet mond.

Egy művész életrajza ne legyen a kritika egyre megismétlődő lelkesülési rohamainak gyűjteménye, se cikkekből kivágott dithirambusok kartotékája; az orosz sajtó itt adott néhány közleménye inkább azt szögezi le, hogyan fogadta az akkori orosz közönség Hubay játékát:

„Hubay Janó a legnemesebb műélvezetet nyújtotta nekünk. Hangszerének kétségkívül egyik legelső mestere. Meleg, elragadó játék, rendkívüli finomság az előadás árnyalataiban ... Technikája a tökéletesség maga, anélkül, hogy hogy szemképráztató virtuózkodás benyomását keltené. Művészetének ideális értelmezésétől távol áll a külső hatások után való vadászat. A Kreutzer-szonátát úgy játszotta, hogy Beethovennek öröme tellett volna benne...“

„Hubay professzor játékában a látszólag legnagyobb ellentétek egyesülnek: előkelő nyugalom és precízió hatalmas temperamentum legnemesebb tüzével; passageokban, trillákban, oktávákban, kettősfogásokban, slakkatókban való teljes tökéletességig kiképzett technika mellett a

kantiléna olyan édes varázsa, melynek ellentállás nélkül adja meg magát az ember, akár gyöttrő fájdalomban zokog, akár szerelmi üdvben ujjong, vagy, ha, mint Bach „Air“-jében, mint orgonahang hatol magasztos fenségben a hallgató fülébe és lelkébe. Tónusának nagyságát és erejét kevés hegedűművész éri el. Crescendóinál az volt az ember érzése, hogy a következő pillanatban hangszerét ketté repesztí a művész lelkének szárnyalása, de a helyett — hihetetlen módon — további fokozás következett. Hubay hegedűművészetének általában nincs is határa, csak egy: s ezt maga a Szépség törvénye vonja meg számára. Hegedűre írott kisebb szerzeményeiben, ami melodikus ötleteit és finomságát illeti, valóságos Benvenuto Cellini: ahogy ez az olasz művész a legmámorftóbb díszeket és formákat alkotta, úgy költi Hubay kompozícióit...”

„Utazásaim rendkívül érdekesek“, — írja Wohl Jankának, — „de éppoly fárasztók és megerőltetők is. Már nagyon vágyom rá, hogy visszazökkenjek a rendes kerékvágásba, a mindennapiságba. A közönség elhalmoz kegyeivel, a sajtó ünnepel, az anyagi siker is nagy, — ezekben egy művésznek nem lehet annyi része, hogy sokallja. De amit azután szívből sokallok, az a társasági élet, amit itt élnem kell. Nincs menekvés, szinte erőszakkal hurcolják az embert nagyszerű vendéglőkbe, azután magánházakba ebédekre, onnan teákra, azután diner-ekre, végül supper-kre és soiréekre.

Apropos: vendéglő! Pompásak ezek az orosz éttermek, de sajnos, mindegyikben, még a legfinomabbban is van egy monstrum: egy zenélő kintorna-automata. Eljátsza a közönség kívánságára a legdivatosabb darabokat és ami még szörnyűbb, a klasszikusokat is! A vendég előtt az étlappal együtt ott fekszik a zenelap, és a pincérnél a zakuszkával együtt megrendeli kedvenc zenedarabját is. Irtóztató! És milyen hamisak ezek a behemót verklik! Sokszor majd megőrültem.

Arisztokrata és plutokrata szalonokban fordulok meg, s mindenütt a fényűzés netovábbját látom. Hova fog ez vezetni? Szentpétervár és Moszkva szalonjai nem maradnak el a párizsiak mögött, azaz a különbséggel, hogy itt minden barbár epiku-reizmusra van beállítva, étkezés, ivás, társalgás, sze-

relém, minden; ez az orosz Babylon, háttérben a fehér Szibéria végtelenségével és rejtelmességével. Viszont Párizs szellemének nyoma sincs. Az estétet, éjszakát végigeszik-isszák, kártyázzák, — tout á fait, comme chez nous! ... Kilenckor tea, sütemény, raffinált édességek, tízkor gyümölcs, ínycségek, éjfélkor zakuska és vodka, és egy órakor souper, — mértékleien evés-ivás újra, melynek nincs vége-hossza. És kártyázás, Baccarat, nagy pénzekben, így élnek azok az oroszok, akik itt magukat a vezető osztálynak nevezik: ez lelki és testi pusztuláshoz vezetni...”

Ily világosan lát Hubay 1892-ben. Harminc évvel később jóslata beteljesült! ...

1892 március hó 4-én elutazott Nizsnij-Nowgorodból, hogy a megerőltető turné után odahaza kissé kipihenje magát. Hosszú út előtt állott, hát kényelmesen berendezkedett szakaszában: teljes négy nap a határ-állomásig, Granitzá-ig. Ebben a pillanatban különösen örült az utazásnak és hogy hálófülkéjében egyedül lehetett: Oroszországi impressziói sok gondolkodni valót adtak neki és végre nekiláthatott úti olvasmányának is, ideutaztában nem volt egyedül. Oroszországban pillanatnyi nyugta sem volt az emberektől, de most, most olvashat.

A „Kreutzer-szonáta“ és „Karenina Anna“. Mindkettő Tolstoi műve. Tolstoi! ... Egy gróf, a cárhoz közel álló arisztokrata, aki műveiben az orosz nép felszabadításáért küzd. Hogy is jellemezték őt brüsszeli barátai? ... „Kaotikus“ fej és zseniális ösztön, egy ázsiai barbár intelligenciája, a szűzi orosz rög pszichológus látnoka ...“

Gróf és arisztokrata! ... És Hubay most egy másikra gondol, az is gróf és arisztokrata, aki ellen neki harcolnia kell, mert az osztálykülönbség alapján áll. S menyasszonyára gondol, aki segítségére lesz és együtt győzni fognak az előítéletek ellen való harcukban...

A vonat robog ... zakatol. .. Órák, napok múlnak és nem fárad bele az olvasásba. Csak akkor veszi le a betűkről szemét, ha az olvasottak fölött el akar gondol

kozni; ez a két könyv annyi gondolkozni valót ad, hogy nem lehet tőle szabadulni.

Karenina Anna mint művészi alkotás belezeng lelkébe és erre a gondolatra mámoros öröm fogja el. Már megint, mint eddig annyiszor, hangversenykörütra indult és egy új kompozíciójához talált anyagot, — gazdagabban tér haza, mint ahogy remélte. Van Hal mondása teljesedik be: „Gazdag és csodás az Ön élete“.

A vonat robog, zakatol, — három és fél nap már elmúlt, reggel öt órakor a (határon van és azután nem-sokára Budapesten. A „Kreutzer szonátát“ vette kezébe és elmélyedt benne.

Graniiza, határállomás. Vámvizsgálat. Mindenkinek ki kell szállani: útlevél-revízió. Reggeli öt óra, A vasúti vendéglőben többedmagával megteázott, beszédbe elegyedtek vele, dicsérte útitársainak az oroszok udvariaságát, a jó teát és cigarettát. De gondolatai már hazájában kalandoztak. Így telt el egy óra, az útlevél-vizsgálatot befejezték, be lehetett szállni. Még sötét volt és várni kellett, amíg a csendőr az átvizsgált útlevelet a fülkében kézbesíti. A csendőr kisvártatva jött is.

„Gubay?...“ (Az orosz a H-betűt G-nek ejti.)

„Da, da, Hufoay!“ (Igen, igen, Hubay.)

„Prigiyite sznyem!“ (Jöjjön velünk!)

A művész int, hogy nem érti. A muzska tört német-séggel magyarázza: „Vesz maga „szündük“, — koffereket, jössz maga velem, passzus magának nyem jó, policáj nyem kétszer láttamozta! Prigiyite!“

Először azt hitte, valami ostoba tréfáról van szó. de mikor azután még két fegyveres csendőr jött oda, kezdett rosszat sejteni. Harmadik csengetés, a zsandárok leszedték táskáit s nem éppen barátságosan terelték előre. Rendőrtiszt után kérdezősködött: „Policej-officir?“ A muzskák röhögtek.

„Afficzér? Nyet afficzér! Policejszki csinyovnyik aludni, majd kilenckor lesz“ ...

Az állomás portása tud németül. Elmondja, hogy a legközelebbi vonat délután háromkor indul. A tapasztalt ember tanácsára sürgönyöz a moszkvai rendőrfőnöknek, a Filharmónia elnökének, az osztrák-magyar konzulátusnak, hogy szabadon bocsássák. Csakugyan hiba van

passzusában, a szállodában elfelejtették a rendőrséggel láttamoztatni. A derék, kövér portás vigasztalja: ez itt Granitzán mindennapos eset, egy hölgy már négy napja vár sürgöny választ a szentpétervári rendőrségtől, — és huncutul kacsint: „Nagyon csinos, fiatal hölgy! . . .“

Négy nap Granitzában! ... A pusztá gondolatba is beleőrül az ember!... De azután eljött a reggel, a ki-sütő nap elűzte a felhőket, velők sötét gondolatait is, megadta magát sorsának és elindult a városkában sétálni. Hamarosan Granitza határába ért, azután folyó-partra. Homokdombocskák és bozótok között haladt tovább a víz mentén, gyönyörködött a tájban. A nap melegétől a pára éppen szertefoszlott és a szem szabadon kalandozhatott el bármerre ...

Ma délelőtt moszkvai ismerősei majd eljárnak ügyében, délre itt lesz a sürgöny válasz, a délutáni gyorsal már roboghat tovább . . . Robogni... robogni... A távolból tényleg vonat zakatolása hallik ... vonatfütyty. Lelki szemei elé Karenina Anna alakja rajzolódik, amint házából rohan ki és fut le a vasúti sínek felé. . . Most egy sikoly ... A zenekarban mennydörögnek az üstdobok . . . rikoltoznak a fafúvók ... bömbölnek a trombonok...

„Sztój!“ („Állj!“)

Fölrezen álmodozásából. . . Borízú vagy inkább vodka-ízű rekedt, de erős hangon kiáltotta valaki még egyszer:

„Sztój!“

Föltekint s valamit a levegőben csillogni lát: puskacső volt, egyenesen feléje irányuló puskacső, mely egy katonához, egy kozákhhoz tartozott, kitől e kiáltás nyilván eredt.

Most eszmélt föl. Az orosz határvonalra jutott. A helyzet veszélyesnek látszott. A kozák int, hogy jöjjön közelebb. Semmi kedve sincs rá, hogy a veszedelmes és durva hadfival közelebbi ismeretséget kössön. Elkezd tehát németül magyarázni, hogy ő jámbor, ittrekedt utas, aki csak sétálni akar és azzal tovább indul..

„Sztój, ili ja sztrelalju! . . . Nyemeczki spiori!“

Hubay nem vesztette el lélekjelenléte! és megértette

a puskacső újabb villanásáról, hogy „állj, vagy lövök, te német kém!”

Ennek már a fele sem volt tréfa! Intett a kozáknak, hogy odamegy hozzá. Rémes három perc következett. Ennyi időbe telt, míg a kozákhoz ért s ezt az utat úgy kellett megtennie, hogy a feléje szegzett puskacsőbe nézett. Egy ügyetlen mozdulat s a kozák, kihez közben még egy másik is társult, megbillenti puskája ravaszát és nem fogja megtudni soha, hogy az, aki lábánál hever, világlámpa nagy művész! ...

De baj nélkül odaért. A két kozák nekiesett, ráfördt, igazolványokat kért, ő nem értett egy kukkot sem, megpróbálta németül, franciául megértetni magát, vessék egy tiszthez ...

„Gavaris poruszkij! ... Nyemeckij spion ti! ... („Oroszul beszélj,-----német kém!”) volt a válasz és az egyik megmutatta neki fegyvere élesre töltött magazinját s a puska csövét a fejének szegezte. A helyzet kritikussá lett. De kritikus helyzetekben Hubay mindig föltalálta magát.

A homlokára ütött:

„Hogy én milyen szórakozott vagyok! Még azt is elfelejtem, milyen kitűnően beszélek oroszul! ...“

S a következő pillanatban már kisült, hogy csakugyan kitűnően beszél.

Pedig egy szót sem szólt. Csak szíve tájéka felé nyúlt s a kabátja belső zsebében levő tárcájából vadonatúj tíz rubelest vett elő s a két katona orra alá tartotta ...

Mily csodálatos változás! ... A muszkák minden „szavát“ megértették, egyszerre kitűnő modorú européer kaszinó-tagokká vedlettek, barátságosan megveregették Hubay vállát, egy darabig visszakisérték, cigarettával, vodkával kínálták, azután kezüket nyújtva búcsúztak el tőle: „Doszvidanje“ kiáltással „a viszontlátásra!”

„A soha viszont nem látásra“, gondolta a megmenekült Hubay és a postára sietett, hátha megérkezett a megváltó sürgöny. Semmi nyoma sürgönynek!... A délutáni gyors is befutott, tovább is ment, sürgöny nincs. Mit volt mit tenni, kénytelen volt a városka egyetlen szállodájában szobát foglalni. Azután vissza a postára. A postamester konyított valamit a némethez, fel-

tűnt neki az unos-untalan sürgöny után érdeklődő művész, kikérdezte. Mikor megtudta, hogy hegedűművész van dolga, egyszerre nagyon nyájassá lett és Hubayt „Herr Kollege“-nek szólította, mert ő meg — úgymond — fuvolázik. Jenő persze el volt ragadtatva.

„Nem fuvolázna nekem valamit? ...“

„Boldogan tenném, de a fuvolámat eltörtem a kisfiam — háta alatti testrészen ... És Oroszországban jó fuvola nem kapható! .. . Most hozatok egyet külföldről, Prágából. Kollega úr mit tart a prágai fuvolákról?“

„Kollega úr, a prágai fuvolák a világ legjobb fuvolái, mennyei fuvolák! A fúvó hangszerek között ugyanaz a rangjuk, mint a Cremonai hegedűknek az egyéb készítmények között...“

Szegény Hubay kínjában olyan himnuszt zengett a cseh fuvolákról, hogy Merlin himnusza a holdhoz se hangzott szebben.

A postamester magánkívül volt örömeiben.

„Imádom a zenét, egész Granitzán csak még egy ember van rajtam kívül, aki mesteri módon zenél“.

„Hegedűművész?“

„Nem, harmonikaművész s a leánya zongoraművésznő.“

„Ki az?“

„A kerület kormányzója. Zenész familia.“

Hubaynak elállt a lélekzete.

„Akkor a kormányzó az én emberem, a zene internacionális nyelv, kétségbeejtő helyzetemben tán segít rajtam, — zeneművész — a zenészen!“

„Úgy van, ő excellenciája, a mi mindenható gubernátorunk angyal és muzsikus muzsikusnak nem vájja ki a szemét, menjen holnap hozzá!“

Jenő föllélekzett és reménnyel eltelve vonult granitzai éjjeli szállására.

Szobája nem volt a legbarátságosabb, de viszont a tapéta vízszintes vonalakkal volt díszítve és a vonalokon kottafejek ültek.

„Milyen csodás véletlen, hogy épp az én szobámban ...“ De közelebbi vizsgálat után kitűnt, hogy a kottafejek bizonyos — hazánkban sem ismeretlen — bogárkák és a szobafalak holmi atonális partitúra képét nyúj-

lották. Mindegy, égve hagyta a lámpát, két szalmaszéken helyezkedett el s az éjszakát, hol elmerengve, hol az egyre jobban elszemtelenkedő atonális partitúrával hadakozva virrasztotta át, abban a boldog tudatban, hogy reggel mindenható granitzai kollégája előtt fog állani: a harmonikaművész és zongoraművésznő leánya előtt! S az „új Paganini“-t, aki Liszttel a Kreutzer szonátát játszotta, olyan lámpaláz fogta el, mint még soha.

Másnap délelőtt tizenegy órakor jelentette be az inas a kormányzónál s a következő pillanatban a mindenható parancsnok „Mon cher Gubay“ kiáltással rohant ki elébe s lelkesen rázta meg mind a két kezét. És kisült, hogy maga Szent Cecília avatkozhatott Hubay dolgába és tett csodát: a moszkvai lapok a rendes néhány napi késéssel érkeztek és a kormányzó épp abban a pillanatban olvasta a Hubayról szóló áradozó cikket, amikor bejelentették. A lapokban a művész arcképe is, nem kellett hát ennek a Lohengrinnek se neve, se foglalkozása után kérdezősködni és nem kellett elárulnia tudatlanságát, hogy a kitűnő művész nevét most hallja először!

Már ott ültek a szalonban, Jenővel szemben az óriás, széles vállú, harcsabajuszú gubernátor.

„Az egész ügy szóra sem érdemes, kedves mester, ön a délutáni vonattal utazik, de egy föltétel alatt: velem s leányommal ebédel s azután muzsikál velem.“

„Nem inkább egy triót? Zongora, hegedű, harmonika! ...“

„Nem, nem. én csak dilettáns vagyok, de a leányom Oroszország első zongoristanője! ...“

Hubay érdeklődött a javára rendezendő jótékony-célú hangverseny műsora iránt.

„Majd a „Kreutzer szonátát“ — mondotta; könnyedén odavetve a kormányzó — „merem mondani, élvezni fogja leányomat!“

Hubay boldogságban úszott; a szállodába rohant, átöltözött, csomagolt s azután hegedűjével a hóna alatt, katonás pontossággal jelentkezett a gubernátornál.

A szalonban két asztal zakuszkival, (orosz ízelítőkkel) és vodkával volt megrakva, a két asztal között kis barna tacskó-kutya ült és barátságosan mosolygott a

vendégre. Hubaynak ennie, innia kellett, a gubernátor szüntelenül ott forgolódott körülötte, szorgoskodott, figyelmeskedett, kínálgatott. Az idő múltott, háromkor megy a vonat. Jenő éppen kérdezni akarja, hát a művésznő, a házi kisasszony, mikor egyszerre csak ezt hallja: „Pa-pa! ma-ma! ...“ Elég vékony, de nem éppen női hangon... Ahá, gondolja Hubay, fiú is van a háznál — és talán mama is. Most ezekkel is ismerkedni, a vonat háromkor indul! ... Irtóztató! ... Pa-pa! ma-ma! hangzik megint... Ez mégis csak a zongoraművésznő lesz, szörnyű a hangja, bizonyára ehhez mért lesz a zongorajátéka is ... „Pa-pa, ma-ma!“ — megint körülnéz a szobában, senki! De ő excellenciája-gubernátor most már nem bír magával, hahotázva esik egy karosszékbe.

„Szabad bemutatnom: Ez itt a világ legzseniálisabb kutyája, Cselovek, ez itt Hubay mester, éppoly zseniális hegedűművész! ...“

„Pa-pa, ma-ma!“ ... „Kuss, Cselovek! Hahaha!. .. Cselovek a mi nyelvünkön embert jelent, azért adtam neki ezt a nevet, mert olyan okos, mint egy nagyon okos ember, okosabb mint én, okosabb mint maga! Kuss, Cselovek!“

Szóval a kutya kiáltotta a papa-mamát!...

„Én tanítottam be, Cselovek az idomítás csodája! ...“

Hubay szívből gratulált és óráját nézte. Megsimogatta Cseloveket, azzal a gondolattal, hogy bizonyára nem dilettáns, mint a zongoraművésznő. Az idomítás csodája pedig kutyahű alázattal nézett rá, mintegy bocsánatot kérve tőle az emberek ostobaságáért, akik nem érik be a természet csodáival, nekik az idomítás csodái is kellenek, hogy az életüket szórakoztatóbbá tegyék . . .

Így lett tizenkét óra is, sőt egy is, a szabadulás vonata háromkor indul, Hubay homloka már verejtékezni kezdett. Végre megjelent jó szelleme, a gubernátor leánya alakjában. Alak: ez némi túlzás, — alakja nem volt a kisasszonynak de egyébként szimpatikus, lenhajú, szlávtípusú leányzó volt.

„Papa est servi“ — (Papa, tálalva van) mondotta, kecsesen bókkolt Hubay felé, kezel nyújtott, rendkívül

örvendezett. Hubay is, különösen annak, hogy asztalhoz ültek.

Az ebéd nagyon elhúzódott: „Vonatom, vonatom, már háromra indul“, — ez lüktetett állandóan Hubay agyában, mialatt a gubernátorral és leányával a legbutább dolgokról kellett társalognia.

S az agya dolgozott tovább ... „Kreutzer szonáta, ha két tételt, a szonáta kezdetét és végét le is daráljuk, marad a variációk tétele, — az Andantét mégse játszhatom prestóval... mindent egybevetve jó negyven perc alatt járhatok csak a végére ... most negyed kettő, ha két órára kezdjük és tíz percet számítok az udvarias elbúcsúzásra, éppen annyi időm marad, hogy a vonatra fölkapaszkodjam! ... Rémes!“

Végre asztalt bontottak s a szomszéd szobába mentek, ahol egy sarokban zongora állott, zárkózottan, morgván, porosan ott gunnyasztva. Mikor Granitza híres zongoristanője kinyitotta a tetejét, Hubaynak az az érzése volt, hogy a zongora sárkánnyá változott és sárga billentyű-fogaival be fogja kapni a házikisasszonyt. Nem kapta be, sajnos!

„Sokszor játszotta már a mester a Kreutzer szonátát és hol? ...“

„Sokfelé. Kezdjük, ha nem bánja.“

A leány első akkordjai után tisztában volt mindenel. Úgy hangzottak, mint egy gyászinduló kezdete, elutazási reményének temetésén. Ehhez a tempóhoz képest még a largo is prestissimo volt. Hogy a kisasszony A-Dur helyett halálos atonális biztonsággal a leghamisabb hangokat hozta ki, már nem is zavarta, csak ezt a gyilkos lassú tempót siettesse valahogy. Mikor a bevezetés után a hegedű az F-et lehelte, a zongoristané így szólt:

„Q'est bien, papa?“ (Jó volt, papa?)

„C'est merveilleux, ma fille, n'est-Que-pas, maître Gubay?“ (Remek volt leányom, úgy-e Hubay mester?)

Hubay mester egyszerűen mennyeinek véleményezte a kisasszony játékát és a vonatra való tekintettel kijelentette, hogy ezt a tételt még egy zongorista se tudta olyan gyorsan játszani, mint ahogy azt Beethoven megkívánta és belevágott a főtémába, olyan halálmeg-

vetéssel, hogy a két hangszernek valóságos versenyfutása indult volna meg, ha a kisasszony a ritmusokra nem úgy ült volna rá, mint valami kényes karosszékre, mit sem törődve a hegedű törtetésével. . .

„Vonom, vonom — már háromkor indul!“ — lüktetett Hubay agyában, hegedűje tempójával... Hegedű és zongora néhány méternyire van egymástól széjjel, a kisasszony nem könyörül, nem lát, nem hall, Hubay vonója száguld, befejezi a témát... „Est-ce bien, papa?“

„C'est merveilleux, ma fille, n'est ge pas, maitre Gubay?“...

„Merveilleux! . . .“ Második tétel, variációk, Andante. Beethoven, szerencsétlenségre, ismétléseket írt elő, — mit tudott ő Granitzáról.

A kisleány ráül a trillákra, mint a tyúk a kiköltendő tojásra. Hubay most már elszántan, szinte ökölbe szorított kézzel száguld tovább és egyáltalában nem csodálkozik többé rajta, hogy a Tolstoj Posdnischeffje emiatt a szonáta miatt lett gyilkossá ... „Hojottohó!“ — szeretné neki a Wotan-szűzekkel odakiáltani, az első trillavariációnak szerencsésen vége s Hubay pizzicatói úgy hangzottak, mintha nem a húrokat pengetné, hanem a partnere haját tépné! ...

„Est-ge-bien .. .“ — satöbbi.

„Vonom, vonom — háromra indul! ...“ Az utolsó presto tétel alá nem ezt a szöveget írta Beethoven, mit tudott ő vonatindulásról. De Hubayt ez a szöveg kísérte és lázas, áttüzesedett agyában együtt lüktetett Beethoven ritmusával. Nem bírja tovább:

„Kegyelmes Uram vonatom háromkor indul, már csak tíz percem van!...“

„Az csak nem ok a sietésre ... játsszék csak nyugodtan tovább, a vonat majd megvárja, ez semmi. Elvégre Granitza kormányzója vagyok, vagy mi és maga az én legjobb barátom. Vagy még okosabb, maga pár napig vendégünk lesz és az összes Beethoven szonátákat végigjátszhatja leányommal!“

Ez hatott! A következő pillanatban hegedű és vonó már koporsójában pihent és Jenő — életében először — hagyta a Kreutzer szonátát faképnél s már búcsúzik is.

„De meg kell ígérnie, hogy visszajön Granitzára, hogy az utolsó tételt még eljátsza kisleánykámmal, n'est-ce-pas, maître Gubay?“

Mit nem ígért volna meg Jenő! Mennyre-földre esküdözött, hogy az egész hegedű-literatúrát végigjátsza angyali leányával...

Hubayt úgy utaztatták el, mint egy királyt. A vonat várt, a gubernátor egyik hóna alatt a művész hegedűjével, másik hóna alatt magával a művésszel jelent meg a perronon. A kozákok fegyverbe álltak, a dob pergett, a katonák sorában Hubay ráismert két gyilkosára, kik rámosolyogtak s azután felszállott a vonatra. Mikor az ablakból végbúcsút intett, a gubernátor felkapaszkodott hozzá és két cuppanó csókot nyomott az ajkára. A kozákok dísztüzet akartak adni, de Hubay, aki minden nagyobb zajtól irtózott, könyörgésre fogta a dolgot, a kormányzó leintette legényeit és beérte azzal, hogy mikor a vonat elindult ezt üvöltötte: „Vive maître Gubay!“

Granitzát pedig Hubay nem látta többé viszont. Ez volt egyetlen ígérete, melyet életében nem váltott be.

Régi orosz és török fegyverekkel, keleti szőnyegekkel és mindenfajta régiséggel megrakodottan érkezett haza Budapestre. Már akkor megkezdte a rendszeres műgyűjtést. Gyűjtő-szenvedélyét Munkácsy Mihály ébresztette fel és élesztette benne, aki, mint Rembrandt, minden megszerezhető művészi értéket és ritkaságot megvett, dobálta értök a pénzt és ilyen vadászataira Hubayt mindig magával vitte. Remek iskola volt ez számára.

Ami után turnéján olyan nagyon vágott, a munkanapok megint megkezdődtek, a rendes kerékvágásba való visszazökkenés meghozta a tanórákat, kamarazenét és a magyar zenei élet párizsi és brüsszeli mintára való fölépítésének hatalmas munkáját. Egyetlenegy ember, Hubay Jenő, tette fel magában, hogy a zenének e házát fölépíti és akár a sajátját, ezt is tető alá hozta.

Ezekben a hónapokban indította meg hadjáratát az opera akkori vezetősége ellen, mely Mahler távozása óta a dilettáns tehetetlenség posványában vergődött. Hubay Nikisch Arthurnak az igazgatói székbe való meghívását készítette elő. Amellett minden szabad percében a „Cremonai“ partitúráján dolgozott.

1892 májusában, mikor az engedelmes várakozásnak több mint egy esztendeje telt el, Róza megint odaállott apja elé, hogy arra kérje, adja végre beleegyezését férjhezmeneteléhez. Nem követelt, hanem kért, a szív és a belátás hangján beszélt; Hubay egy levelében így óhajtotta. Meggyőződése szerint Róza hűségének és szilárdságának olyan próbáját állotta ki idáig, amelynek apja nem tud majd ellenállni s leányát nem kínozza tovább, ami amúgy is hiábavalónak bizonyult.

Róza tehát ebben az értelemben beszélt, kifejtette, hogy a még hátralévő két várakozási év nem lenne semmi más, csak az ő céltalan gyötrése; hiszen ismerheti leányát, ki ő reá ütött, ebből is tudhatja, hogy adott szavát nem fogja megszegni.

„Ha nem lehetnék Hubay felesége, kolostorba mennék, mert az életnek nélküle semmi értelme sem lenne. A várakozás eddigi első esztendejében szenvedtem és türelmesen viseltem sorsomat és ha azt hiszi, hogy a szórakozások, amikben résztvettem, nekem örömet szereztek, hát téved, csak még jobban szenvedtem. És papa, gondolja meg, a maga leánya, a maga nevelése vagyok. Hát a saját húsa és vére, a saját lelke ellen akarja ezt az irgalmatlan harcot folytatni? Hiszen maga tanított arra, hogy szellemi dolgokban egyformák az emberek! És most, saját felfogása ellen akar engem más belátásra hírní? S ahelyett, hogy a szellemi egyenlőségben hinnék, most egyszerre arról legyenek meggyőződve, hogy egy okos, művelt, tehetséges ember mellett boldogtalan lennék, csak azért, mert nem báró vagy gróf? Hát maga lemondott volna anyámról, ha akadályok merültek volna föl?... Tudom, mit akar felelni, hogy magánál nem volt akadály, mert a mama bárónő volt! Jó, erre csak azt felelhetem, hogy az én ügyemben sem látok akadályt, semmi olyat, amit valaki, akinek lelke és szíve van, annak nevezhetne. Érvei közül egyet

sem ismerhetek el helytállónak, egyforma szellemű és műveltségű emberek között különbség nincs, tehát közöttük levő akadályokról sem lehet szó és meggyőződésem szerint olyasvalakivel is boldog lehetek, ki nem született arisztokrata.“

Hiába volt minden érvelés, apja nem engedett.

„Ezek után lehetetlennek kell tartanom, hogy engem szeressen, így hát még csak egy kérdezni valóm van: odáig akarja vinni a dolgot, hogy a lakodalmat se tarthatom majd családi házunkban?“

„Leányomnak természetesen nem kell majd lakodalmát a szülei háztól távol megülnie.“

„Köszönöm, papa ... Ezt legalább nem kell megélnem!“ —mondotta Róza keserűen — „Már erre is el voltam készülve! ...“

A mozdulatlan tenger így szól az emberhez: Béke legyen veled! És békesség költözik a meggyötört lélekbe. A lélek ellentállás nélkül engedi át magát a végtelenség vigaszának: a végtelenségnek édes testvére a hallhatatlanság és mindkettőnek a tenger a szimbóluma és képmása.

„Ne csinálj magadnak faragott képeket!“

Csakhogyan kép és szimbólum nélkül nem igen sikerülhet a felzaklatott nyugtalanságból és a szív vad lüktetéséből a nyugalom révébe jutni; ez a magyarázata annak, hogy az ember humanizálni kénytelen mindent: erőszakkal is a maga képére formálja a természetet —, a művészetben.

Byron azt mondja:

„Nemcsak magamban létezem: része leszek annak, ami környez, számomra a hegy-óriás: érzés.“

Hegy-óriás, — vagy tenger.

Ha Róza a tengerparton ült és tekintete a vizek végtelenségével jegyezte el magát, akkor a végtelenség és halhatatlanság az az érzés volt számára, mely lelkét meggondolásra készítette és békességet hozott neki. Os-

tendében is vannak a messzenyíló tengerparton elhagyott helyek, ahol az ember egyedül maradhat a tengerrel és távol lehet a világ zajos vidámságától.

Most itt ül, egyedül a tengerrel. Apja engedelmével. Belegyezett, hogy Róza néhány hetet Ostendében tölthessen.

„Kötelességemnek tartom azonban, magával közölni, hogy Hubay minden nyáron Ostendében szokott lenni“ — mondta Róza nyiltin.

„Ez engem nem feszélyez. Ismerem leányomat!“

Most itt ül. Milyen semmisség a hátralevő két esziendő a víztükör végtelenségéhez képest! Milyen békeség! .. . Békesség, — igen, ha a szívnek más vágyai nem volnának! .. .

Reggeli imájában azért fohászkodik Istenhez, hogy itt — csak egyszer, — láthassa a szeretett férfit. Ha itt, ebben a forgatagban, emberáradatban egyszer láthatná őt, forrón köszönné meg Neki és áldaná a sorsot. A békesség mellett ez az epedés, ez a vágy, ez a féktelen vágy.. . Hogy volna az lehetséges, hogy tízezer ember közt, aki a főszezonban Ostendében nyüzsög, Hubayt megláthassa?

Fürdési idejének megszabott percei leteltek s a hullámverésen keresztülgázolva kabinja felé tartott. Mikor odaért, visszafordult, hogy a láthatáron még egyszer végighordozza tekintetét.

És a csoda bekövetkezett: a fürdőzők között, messze, benn, megpillantotta Jenőt! .. . Megfeledkezett orvosi rendeletről, szokásról, erkölcsről, világról és ahogy csak gyenge erejétől tellett, nekivágott a tengernek. Jenő messze volt, nem volt könnyű a hullámhegyeken át megközelíteni, de a tenger hálás, viszontszereti azt, aki szereti s Jenőt rákényszerítette, hogy Róza irányába nézzen. Ráismert, két karját az égnek emelte és gázolni kezdett feléje ...

Üdvösséggel teli együtt töltött percek! ... A tenger és a mennybolt körülölelte a két szerelmest s a találkozás csodájától boldogságban úszó két lélek beleolvad a halhatatlanságba, melynek érzése az ilyen percekben lobban fel az ember tudatában. Az embernek azonban nem adatott meg, hogy ezekben a régiókban sokáig

időzhessen, a halhatatlanságnak halandóság az előfeltétele. Rózát megint szédülés fogta el s ez a figyelmeztető, óvó gyengeség elkezdett felhúzódni most is a szívig. Jenőnek támogatnia kellett őt, amíg partot érték és ott Rózának a kabin falához kellett támaszkodnia.

Nem volt veszedelmes tünet ez a kis gyengeség, de az ember legyen óvatos, Jenő arra kérte Rózát, ha majd átöltözött, várja meg őt. De ez már túlhaladta a leány erejét, már így is túlmént a határon afölötti örömeiben, hogy az ég meghallgatta imáját és boldogságát is alig bírta. Így hát Mária nővérével elsietett onnan.

Másnap is találkozott Jenővel, mikor nővérével Ostende utcáin járkált: köszöntötték egymást, de megállani nem mertek, hogy néhány szót váltsanak. Ezen a napon nem fürdött a háborgó tengerben, amelyen árnyékok és fakó fénysávok száguldoztak félelemgerjesztőn. Ma más érzés volt a tengerparton végigmenni, a tenger már nem volt a béke szimbóluma és képmása.

Egy ismerőse azt beszélte neki, hogy Hubay a ma esti gyorssal Brüsszelbe, onnan Párizsba utazik. Most, éppen most megy el, mikor gyakrabban találkozhatnának és beszélhetnének egymással? .. . Olt a tenger hullámai közel hozták volna Jenőt hozzá ... és ő Brüsszelbe és Párizsba utazik? ...

Misét ment hallgatni.. . Fájdalmas vágyakozásában nem is látta a templomot, de az orgonát hallotta és búgó hangja a tenger mormolását idézte emlékébe és akkor Jenő egy megjegyzése jutott eszébe. Azt mondotta, Ostendét jól ismeri, de templomot még nem látott benne. Róza ezt felelte neki:

„Jenő, templom mindenütt van ...“

Templom mindenütt van s a nő temploma a szeretet. S ami mondanivalója a szeretetről volt, azt Jenővel való ostendei találkozása után a naplójába írta le:

Ostende, Augustus 18. 1892.

Hogy mit jelent egy nőnek: szeretni? Minden gondolatát a szeretettnek szentelni, minden érzését ráruházni, minden mosolyával, tekintetével egyet keresni, mindenét: reményeit, boldogságát, egész életét egy kártyára tenni meggondolás, kérdés nél-

kül, odaadással, valója egész melegével; s ha ez a kártya kezeiből kisiklik, életet összezúzva porban látni, mert övé nem maradt *semmi*, mindene azon a kártyán volt s *mindene* odaveszett: ez az, mit a nő érez, ha kimondja, hogy szeret!

S a férfi? — A férfi mindenét oda nem adhatja, mert ő nem saját magáé. A férfi munkáié, ami ebből fönmarad: azt odaadja a nőnek, ha kimondja: „Szeretlek!“ — Ő nem tesz föl mindent egy kártyára, mert a természet örök törvényében szómára más van megírva. Ő, ha az a kártya kisiklik kezeiből, megbénulhat, de össze nem törik, mint a nő. Ő, ha élte örökre el is van keserítve, új erővel fölemeli fejét s munkálkodik, teremt — fölleli *ott* ismét magát! A nő mindig többet ad, mindent! A férfi csak elfogadja; a nő mindig mindent kockáztat. S én még sem szeretnék más lenni, mint nő. Az igaz, hogy lángoló ambícióm éveken keresztül mást nem ismert, mint a vágyat: valamiben kiválhatni, valamit alkothatni. Ki a világba s küzdeni dicsőségért, névért; s mivel nő ezt soha nem érheti úgy el, mint férfi: — bántam, hogy nőnek teremtett az Isten. Nem ismerni mást, mint munkát, dicsőséget: ez volt az álom, mely elvakított... Ekkor jöttél te ... és fölébredt bennem — a nő! Minek dicsőség, minek név a nőnek, ha szeret? Te látni tanítottál, látni azt, hogy szebb, nehezebb, dicsőbb a hírnévnél: igazi nő lenni. Olyan, akinek nevét senki sem említi, de kinek hiányát mindenki érzi, olyan, ki engedelmeskedni, szolgálni tud, anélkül, hogy büszke önérzete parancsolni nem tudna, ha szükség van reá, — olyan, ki nevét, mindenét odaadja s férje lába elé térdel: mert szereti őt! .. . Legyen a férfié a babér: — én meg nem kívánom tőle, mert látom, tudom, hogy a nőnek is van nagy hivatása. S ha majdan te koronáznád meg fejemet egy láthatatlan babérkoszorúval, éltem alkonyán, hosszú évek után, azt mondva: „Jó feleség, *igazi* nő voltál“, akkor nem cserélnék senkinek hírnevével. Mert mióta te álmából fölráztad bennem a nőt, nem akarom többé, hogy a világ említse nevemet — felejtsem egészen

el, hogy neked élhessek csupán, nem akarom, hogy a világ előtt arassak elismerést, — csak annak mosolyát lesem, annak elismerő szavait, akinek élettemet adtam oda, aki engem egészen bír — mert szeretem őt! ...“

Ez: nagymise szövege egy Mária-templomban: Szeress! és mi halljuk a szív harsogva fölzúgó orgonapontját ...

Ezek a napló-sorok nemcsak Róza érzelmeit fejezik ki: egy nő, aki igazán szeret, csak arra gondol, hogy szerelnie tárgyát szolgálhassa, de annak az alázata előtt, aki itt szolgálóként hajlik meg szerelmesével szemben, egy király is behódolhat, olyan fenséges ez az önként felkínált alázat: és a szolgálóleány királynővé magasztosul ...

Ezek az ostendei naplósorok kiemelkednek az egyéni korlátok közül és csodás szárnyalással filozófiai régiókba magasulnak: Róza tudja, hogy éppen azok a nagy emberek jutnak el önnön nagyságuk csúcspontjára, akik emelkedett és nemes lelkű asszonyt szerettek; de tudja azt is, hogy a nagy ember növeli az asszony lelki értékét és viszi a nőt magával a magasba, aki így lesz igazán jelentékeny, szabaddá és boldoggá. A szellem nagy embere a maga magasztos módján adja meg a választ a nő megalázkodó, szolgálni akaró szerelmére: megváltja a nőt érzelem világa szűkre szabottságából és az intellektuális gondolatok és a művészi teljesítmények szféráiba emeli magához.

Örök Dante és örök Beatrice!

Ő, az alkotó férfi, a szerető és önnön jószántából szolgálójául szegődött nőt megváltotta és a szellem régióiba emelte.

Folyik az idegörlő, megerőltető munka. Hubay a lehetetlent is meg akarja valósítani s ehhez a célkitűzéshez mérten dolgozik.

„Életem változatosan folyik“ — írja 1892 szeptember végén Máriának, — „Decemberben megint Brüsszelbe utazom, hogy a „Cremonai“ szereposztásáról tárgyaljak. Januárban kezdem meg háromhónapi téli szabadságomat és Kölnben, Belgiumban, Franciaországban hangversenyezem. Februárban megint Oroszország következik, inert Moszkvából rendkívül kedvező feltételű meghívást kaptam. Pillanatnyilag a „Cremonai“ vezérkönyvével vagyok elfoglalva. Az „Alienor“ partitúrája Párizsban német és francia szöveggel megjelent, nemsokára küldök egy példányt. Láthatja, menyire igénybe vagyok véve.“

Decemberben már Brüsszelben van és van Hahnál lakik. Az üdvözléseknek, ünnepélyes fogadtatásoknak se vége se hossza. Úgy volt, hogy Hubay, mihelyt elkészült a „Cremonai“ kompozíciójával, van Hal palotájában, baráti körben fogja eljátszani; de van Dyck, a nagy énekes, megelőzte van Halt, nagyon kíváncsi volt már az operára s mint Hubay nagy híve, ebből a célból estélyt adott házában. Teljes diadalt hozott ez az est Hubaynak: műve osztatlanul tetszett mindenkinek és nagy sikert jósoltak minden oldalról. Jahn, a bécsi Opera igazgatója is elő akarta adni a „Cremonai“-t s a pesti sajtó, mely a Van Dyck-féle estélyről beszámolt, jelentette, hogy a budapesti Operában nemsokára bemutatják az új művet.

„Nézze meg az ember!“ — kiáltotta Van Dyck hőstenorján! — „Maradhat valaki melodikus és mégis írhat épkézláb operát, olyant, hogy az énekeseknek van mit dalolni és a közönségnek van mit hallani! ...“

„Ez után a titkos főpróba után megállapíthatjuk“ — mondotta Tschaggeny — „hogy Hubay barátunk mint komponista is csak úgy bámulatba ejti majd a világot, mint ahogy hegedűművészetével tette!“

És Alice de Vigne? ... A mindig egyformán jóindulatú, igaz barátnő, fenntartás nélkül dicsérte a „Cremonai“-t s miután hosszan fejtegette a zene szépségeit és Hubay meglepő haladását, kis ideig fürkészőleg nézett rá s azután komoly hangon folytatta:

„Emlékszik, mit mondtam magának, amikor a „Cremonai“ még csírájában volt? A két férfi ellentétét a Coppée-féle dramolette-ban nagyon finomnak találtam és

azt mondtam, — igazságos dolog, hogy a púpost, ki nek szerelme nem lel viszonzásra, zsenije kárpótolja ...“

„Nehéz feladat boldog és boldogtalan szerelmet egyszerre ábrázolni és elfogulatlanak is maradni...“ — folytatta Jenő. — „Minden ember csak önmagát ismeri és nem igen fárasztja magát azzal, hogy a más keserves lelki bajának csak egy gondolatot is szenteljen ... Láthatja, szóról-szóra jegyeztem meg magamnak, amit akkor mondott, megértettem és át is éreztem a szavait...“ — Jó darabig nem tudta itt folytatni, azután erőt véve magán, így fejezte be: — „Az is mondtotta akkor, hogy nehéz lesz elfogulatlanak, igazságosnak lennem, mert mind a kettővel megajándékozott a sors: zsenivel és szerelemmel is. Azóta megtanultam elfogulatlanak, igazságosnak lenni!“

Most Alice volt, aki nem tudott beszélni. Jenő mondásán gondolkodott, figyelte komoly arckifejezését. Majd röpké mosoly futott végig arcán:

„Ez nagyon jót tett a mi kedves Hubay Jenőnknek. Ezt állapítottam meg az előibb, remek operáját hallgatva... Magának valami bánata van. De egyet tudok... és ezt is a maga operájából hallottam ki: maga zseniális és szerelmében győzni fog és boldog lesz! ...“

Hálásan szorította meg a kedves, okos teremtés kezét. Ha jóslata beválik, csakugyan gazdag, csodás élet vár rá.

És megint csak szép brüsszeli napok, derűs órák, mint mindig, amikor barátai körében időzött. Meghitt csöndben és magányban töltötte karácsony estéjét van Hal-lal. Az utcán víg dalolással ünnepelte a nép a Megváltó születését. A palota könyvtárában állott a karácsonyfa s a két férfi a gyertyák bágyadt fényébe tekintett: az öregebbik múltjában kutatott, az ifjabbik a jövőbe iparkodott látni. Mindkeltő gondolata a Stradivari körül keringett, melyen Hubay az imént a „Chaconne“-t játszotta.

„Nem veszi rossz néven, kedves Jenő, ha mondok valamit? ... Maga megváltozott... Nincs éppen jó színben és gondolatai mintha állandóan másutt járnának. Mi baja? ...“

„Bárki intézne hozzám ilyen kérdést, nem hiszem, hogy válaszolnék neki.. . Maga az egyetlen, akit beavathatok, tudom. ...“

„Nem akarok tolakodó lenni . . .“

„De tudja meg, van Hal... Valahol Magyarországon, egy pusztán, szép családi házban karácsonyfa áll, szintén, égne rajta a gyertyák. Szalatna ennek a helynek a neve. — most teljesen be van havazva. Egy fiatal leány bámul ott bele a gyertyák csöndes lángjába — és rám gondol. Egy fiatal leány, kinek lelke színültig szerelemmel és művészettel van eltelve és aki aggódó reménységgel kísér engem minden utamon. Rendkívüli teremtés, ő lesz életein társa, ha Isten is úgy akarja és az apja ellenkezését megtörjük.“

„Miért ellenkezik az apa?“

„Gróf ... Arisztokrata.“

„No és maga?“

„Én?“

„Maga! ... Maga a világ egyik első hegedűművésze, mint komponista is csodákat fog művelni... Mit akar még az apa?“

„Kitűnő ember, csak sajnos, osztálya előítéletével terhelt. Vasakanatú! De a leány az ő leánya. S ebiben a fiatal leányban tán még több akarat él!“

Az öreg ember átlátszó, vékony kezét Jenőére lette. Ez elhallgatott.

„Ide figyeljen. Maga a „Cremonai hegedűs“-sel végkép kilépett a virtuózok sorából és mesterművet alkotott. Maga ezt az operát az én — a kettőnk Stradivarijának írta és maga megy most feljebb, a hegedűtől a zenekarhoz, a polifóniáig! Nincs arisztokrata, aki ez előtt meg ne hajoljon. Az arisztokratának kell elsősorban az alkotó művészből rejülő erőket megismerni és megérteni! És ha a maga grófkisasszonya szabad lesz, a „Cremonai hegedűs“ világsikere legyen a jegyajándék, amit majd átnyújt neki. Kevés menyasszony kapott még ehhez hasonló szépet!“

„Az utolsóelőtti karácsony este, melyet a szeretett nő nélkül kell eltöltenem; vagy talán mégis az utolsó és Cebrian gróf végre tán mégis megadja beleegyezését. Talán, ha a „Cremonai“ Brüsszelben és Bécsben sikert arat és nevemet az első komponisták között emlegetik... Gondolja, kedves barátom, hogy az én Cremonaim világsiker lesz és méltó nászajándék?“

„A Van Dyck estélye után bizonyosra veszem . . . Milyen gazdag és csodás a maga élete, kedves Jenő!”

Újév után Párizsba utazott és kiadójának, Durdillynek átadta új operájának zongorakivonatát; meglepetten értesült róla, hogy Durdilly, aki biztosítani akarta a maga számára Hubay összes szerzeményeit, a „Cremonait” három hét múlva piacra hozza. Operája számára jó ómennek tartotta, hogy a zongorakivonat első példányát menyasszonyának küldhette. Brüsszelben már januárban ki akarták hozni az operát, de ő nem volt megelégedve a szereposztással s így márciusra állapodtak meg, mert februárban oroszországi hangversenykörútra akart indulni.

A hangversenyek, amelyeket a „Salle de la grandé harmonie”-ban és a „Cercle Artistique et litteraire”-ben adott, ezúttal is páratlan ünnepeletet hoztak Hubaynak. A „Kreutzer szonáta”, Bach, Grieg, Vieuxtemps, Spohr és saját szerzeményei szerepeltek a műsoron. Mindkét estén a brüsszeli közönség legjava és a művészvilág tapsolta Hubayt. Ysaye Eugéne, utódja a konzervatóriumban, legjobb tanítványaival jelent meg a hangversenyen, hogy azok a mester játékát hallhassák. Két volt tanítványával és Jacobs gordonkaművésszel vonósnégyest alakított és Gandban, Liége-ben, Antwerpen-ben és Ostende-ben játszott velök.

Párizsban sokat volt együtt Munkácsy Mihállyal, ki akkoriban fejezte be „Honfoglalás” című grandiózus képét. Erről ír menyasszonyának:

„Honfoglalás” című művét tegnap volt alkalmam megtekinteni a mester műtermében, Neuiltyben. Munkácsy legújabb remekműve lenyűgözi az embert s rendkívüli benyomást gyakorol a szemlélőre. A koncepció egyszerű és világos, a színek kápráztatók. Az egész óriási embertömeg ezen a vásznon mozog, kiabál, üvölt, él!”

Levele további részében elmondja, hogy Munkácsyval sokszor ebédel együtt. Amikor egy nap a Café de la Paixben ültek, Munkácsy ifjúkori szegénységéről, keserű nyomoráról beszélt neki.

„Igen, asztalosinas voltam és koplaltam ... Az utolsók közt is az utolsó voltam, akit senki se vett észre, senki egy szóra se méltatott és sok verést kaptam ... Most az elsők

közt is az elsők keresik barátságomat, királyok, grófok, hercegek, tábornokok, tábornagyok. Boldogok, ha meghívom őket magamhoz. Estélyeim a párizsi saison eseményei és ha valaki azt akarja elérni, hogy társadalmilag súlya legyen, akkor előbb egy Munkácsy-estélyen kell részt vehetnie. Mondd... hát nem örület ez? ... Mert egy pár képet festettem? ... Jenő, mond... én vagyok örült, — vagy a világon mindenki? ... Ki az örült? Munkácsy Mihály, vagy az élet: grófjaival, hercegeivel, generálisaival?... Meglátod Jenő, egy szép napon ezek az örültek azt fogják állítani, hogy Munkácsy Miska megörült!“

Ezúttal különösen nehezen búcsúzott barátaitól, de három ország városaiban volt lekötve hangversenyekre és el kellett utaznia Párizsból.

Még előbb Edmond Haraucourt-ral villásreggeli közben megegyeztek abban, hogy legközelebbi operája szövegét — egy szerelmi drámát — ő írja meg és a „Cremonai hegedűs“ zongorakivonatának kefélenyomatait is átjavította.

Ez volt Hubay élete hangversenykörútjai és kompozíciói között; mindennel megbirkózik és ezt a szót „nyugalom“ nem ismeri.

Frankurt, Mainz, Köln, Wiesbaden, Genf, Lyon, Rouen, Nantes, — ez koncert-turnéjának csak néhány állomása volt.

Végre megint Budapesten rendezhetett önálló estét. „Devant son image“ (G-húrra) és „Sous sa fenêtre“~je két hamar népszerűvé lett és sokat játszott kompozícióján kívül a „Sonate romantique“-ot, egyetlen hegedűre és zongorára írt szonátáját adta elő.

A szép, bensőségteljes, D-Durban írott mű (opus 22) a kamarazene stílus és a szonátaforma törvényei szerint épült: szép tónusú, szellemesen kigondolt zenemű, mely a két előadó művésznek pompás és valóságos együttműködésre ad alkalmat. Ennek a szonátának megírására egy Hugó Victor-vers inspirálta még 1882-ben, s a költemény hangulatának szelleme ott szárnyal a kompozíció akkordjaiban. Az első tétel, szenvedélyes Allegro, a várakozással teli epedésnek hangját üti meg. Az Adagióban lágyabb, odaadóbb lesz a hangulat, a vágyakozó szív meghallgatásra lelt. A harmadik tétel, ugyancsak Allegro, a hódítás biztos boldogító tudatában áradozik az örömtől és gyönyörűségtől. Közben, mintha átél

kalandok hírüladása csengne belé. A zenei és gondolalbeli tartalom így nyugózi le végig az embert. A zenemű, mint Hubay minden munkája, ötletekben gazdag, szilárdul fölépített, szép tónusú és mesteri stílusérzékre valló. Sajnálatos, hogy Hubay soha nem írt többé szonátát és hogy a kamara-zene, melynek tolmácsolása egyik művészi főcélja volt, teremtő munkája keretében nem kapott helyet. Ennek az a magyarázata, hogy szellemének minden törekvése a szimfónia és a drámaiság felé irányult és élete végéig csak egy cél lebegett előtte: nagy színpaddrámái művet alkotni s ezért szívesen áldozta fel minden más sikerét.

A hangversenyügynökségek nem hagynak neki nyugtot. A berlini Wolff-cég tíz oroszországi hangversenyért esti ezer) rubelt kínál, pedig ott nem igen fizetik meg a zenét, ezt csak a leggazdagabb körök szórakozásának tekintik. A „Süddeutsche Konzertdirektion“ Basel, Zürich, Lausanne, Genf, Drezda, Lipcse, Braunschweig, Mannheim, Aachen, Strassburg, München, Regensburg városokra szerződteti és egy holland turnéra és hangversenyenként ötszáz svájci franknyi átlag-tiszteletdíjat garantál. Amerikából már eddig is többször hívták mint hangversenyzőt, mint pedagógust is évi huszonötezer dollár alapfizetéssel, de ezt az ajánlatot minden alkalommal visszautasította, idehaza megkezdett munkáját be akarta fejezni: idehaza minden áron olyan zenei kultúrát teremteni, mely a nyugati metropolisokéhoz méltó.

Júliusban egy előkelő, Szentpétervár közelében levő nyaralóhelyre utazott: Pawlowsk-ba. A hangverseny teremben tizenkétezer ember számára való férőhely volt s esténként száz tagból álló zenekar hangversenyzett benne. A zenekar hangversenymestere nem kisebb művész volt, mint Burmester Willy és Jacobs, Hubay brüsszeli partnere, a gordonkaművész is a zenekarban játszott. A pompás zenekar rendkívül kedvelt dirigense Galkin volt, akit a pétervári Padeloup-nak neveztek. Az orosz fővárosból különvonatok szállították a közönséget e hangversenyekre. Hubay akkor már olyan kedvelt és nagyrabecsült művésze volt az orosz zenei életnek, hogy csak Pawlowsk-ban kilenc hangversenyre kötötték le. Ilyen elismerésben és kitüntetésben más reprodukáló művészeknek nem igen volt része.

Egy német asszonynál vett szállást, akit rigai hangversenyidejéből ismert és szobáért és teljes ellátásért,

ahogy Károly bátyjának írja, nyolcvan rubelt fizetett. Mialatt sokat keresett és hercegek, hercegnők kényeztették, igénytelenül és szerényen élt; viszont pénztárcája mindig nyitva állott, ha testvéreiről volt szó és már akkor támogatta szegény sorsban levő tanítványait.

„Első estém sikere elképzelhetetlenül, leírhatatlanul nagy volt! Az egész pétervári kritika kirándult ide és a sajtó áradozik. Nem bántam meg, hogy ezt a szerződést elfogadtam; Galkin oda van a boldogságtól, amiért olyan olcsón szerződtettem és általam nagy jövedelemhez jut. Didergek folyton a hidegtől. Júliusban 3—A fok, az eső állandóan szakad. Aludni se igen tudok, éjfélkor még világos van, — Dosztojevskij jár az eszemben. ..“

A hangjegy-anyaggal teli útításkája még nem érkezett meg. A cár legidősebb bátyja, Wladimir nagyherceg a „Zephir“-t óhajtotta hallani, erre nekiül és emlékezetből írja le.

„Wladimir nagyherceg páholyába kéretett, amíg elbeszélgettünk, az óriási, zsúfolt terem közönsége állandóan hívott, tapsolt, úgy, hogy egy csomó ráadást kellett játszanom ... Végre, a második hét közepén megjött hang jegyeskofferem. Szórakozottságom harminc rubelbe került, a szállító pedig még tizennégy rubelt rabolt ki a zsebemből. De hát az a fő, hogy a táska megérkezett, mert a hangjegyeken kívül sok kéziratom is volt benne és a „Falu rossza“... (harmadik operája) első vázlatai. Váradi Antal — ígérete ellenére — semmit sem küldött az operaszövegből, de nem bánom, mert úgy sem dolgozhatnám rajta. Hogy mindent győzzek, a napnak kétszer huszonnégy órából kellene állania, rendkívül sokat játszom, amellet a meghívások is özönlnek, a sok estély agyonfáraszt. Sürgősen ki kell majd pihennem magamat. Legérdekesebbek a német és orosz zeneművészekkel töltött óráim. Ez még mind megjárna valahogy. De amellet egy vén muszka hercegnő kerített a karmai közé, ki lelkes honleány és minden áron el akar oroszosítani. Szófia orosz nyelvleckéket ad, agyonkínoz és szabadulni nem tudok tőle. S ráadásul süket is az öreg delnő, az óra végén már rekedt vagyok a sok kiabálástól, hangomat üstdobokra és harsonákra kell áthangszerezlnem.“

Hangversenyügynökségek, kiadók, arisztokrácia, — a vonó alig szakadt ki Hubay kezéből. Kis szerzeményeiért nagy tiszteletdíjakat fizettek, s a meghívások most már veszélyes arányokat öltöttek.

„Ha ez így megy tovább, meg kell a végén szöknöm Oroszországból, meghívás meghívást követ, — lemondást nem fogadnak el. Hallatlanul bőkezűek ezek az oroszok, az ajándéktárgyak csak úgy hullanak, — értékesek, de legtöbbszörre ízléstelenek. Ha haza akarnám mind hozni, egy vagonot kellene bérelnem. Legnagyobb részét tovább ajándékozom. És aztán — nem tudom mit vétettem a sorsnak, — főképp az öreg hercegnőktől nincs nyugtom. Említettem neked süket nyelvtanárnömet, most meg Konstantina nagyhercegnő vetette magát rám, ez az előbbinek mamája lehetne. Házi hangversenyt rendezett palotájában és mialatt játszottam, örömkönnyekeket sírt, ontott, hullatott. Játékom után a nagyhercegek körülrajzottak és ezt hajtogatták: „Új Orpheus, új Orpheus“... A nagyhercegnő lelkesedésében nekem jött, átölelt, a vállam, frakkom csupa víz volt könnyeitől... Hát igen! . . . A nagyhercegek még lelkesebbek, lelkesednek és sírnak, sírnak és lelkesednek, míg a többi muszkák — gavalérok!

Galkin lekötött a következő szezonra és nagy összeget ajánlott fel: ötezer forintot.“

Egyik levelében, melyet Oroszországból Károly bátyjának írt, mély bepillantást nyújt lelki világába és elárulja, hogy abban az időben művészi felfogásának micsoda pálfordulásán esett át.

„Ma, augusztus negyedikén személyesen dirigálom „Első szimfóniámat“, de csak azért, mert Ivanoff és Galkin be akarták mutatni ezt a művemet. A fikharmónikusok kitűnően játsszák. Kíváncsi vagyok, hogy fogadja majd a sajtó, én azonban a magam részéről végkép tisztába jöttem ezzel a szimfóniával és semmi szín alatt sem nyomattatom ki“ ...

Figyelemreméltó éles önkritika, éppen páratlan sikerek idején. Párizsi, berlini, pétervári kiadók akarják megszerezni kompozícióit, a legnagyobb tiszteletdíjakat kínálják föl értök, alig fejezi be egy opera partitúráját.

már ki is adják. A Zimmermann cég — s ez világítja meg, mennyire törték magukat utánuk a kiadók, — egy jelentéktelen kis szerzeményeért ezerhatszáz márkát kínál. Mégis, egyetlen mondattal halálra ítéli első szimfóniáját, mert hiszen ez azt jelenti, hogy fiatalkorú művét megtagadja. Ezen az elhatározásán az est óriási sikere se változtat, s erről a szimfónia bemutatója után azon melegében értesíti bátyját. Ebből a körülményből az világlik ki, hogy művét pétervári tartózkodása alatt hosszan tanulmányozta és ezalatt jött tisztába vele. S igazat adott Horatiusnak, ki szerint a szerző egy esztendőben kilencszer olvassa el, amit írt, aztán kilencszer égesse el, amit nem tart tökéletesnek, — a többit aztán hadd ismerje meg a világ. Elhatározásában a kritika másnapi áradozása sem ingatja meg, se a hiúság, se a tiszteletdíj csábjának nem enged és a szimfóniát sohasem nyomják ki.

A pályaudvarra vagy ötven új barátja és csodálója kísérte ki és ezúttal útlevelnethézségei sem voltak a határon; ezt a nagyhercegnők mégis elintézték. Berlinből ír Károly bátyjának:

„Mielőtt innen elindulok, megint küldök nektek pénzt; nem tudom, mit küldjek, forintot vagy márkát, sajnos, a rubel ma reggel óta esik, pedig idáig folyton emelkedett“...

Mint másba, ebbe se fárad bele soha és ad és segít, amennyit és ahogyan tud. Ez ennek a virtuóznak az élete: nyolcvan rubelért lakni, teljes ellátást kapni, sokat keresni, aztán sokat adni, és dolgozni, végezni olyan munkát, mely alatt egy tucat tehetséges ember összeroppant volna. De ő nem panaszkodik és bátyjával tréfálkozik:

„Ma van születésed napja: majd iszom egy pohár bort az egészségedre és azonfelül: csináltass magadnak egy szép rend ruhát a költségemre! Az az érzésem, hogy keresek még egy-két rubelt Oroszországban.“

Kedves barátnője, Wohl Janka társaságában aztán egy hónapot töltött Brixen-ben, hogy kipihenje magát. Pihenése alatt persze dolgozott, írt egy zenei regényt „Atair“ címmel és azonkívül itt komponálta meg bril-

liáns hegedű-etudjeinok legtöbbjét, melyek korszakalkotó pedagógiai művek.

„Zenei regény“-nek nevezi el „Atair“ szerzeményét és ezzel elsőnek használja az általa teremtett új forma számára ezt a meghatározást, mely később polgárjogra lesz szert a zeneirodalomban és Charpentier híressé teszi „Lujza“-jával. Hubaynak ez a zenei regénye tulajdonképpen szellemes változata a „Suite“-nek, azt lehetne mondani: vizuálisan fölépített Suite; egy szép asszony ötféle szeszélyei és apró bolondériái után rajzolt portréja: Caprice de femme, Invocation, Feux follets, fípanchement, Grisé d'amour.

Ez az élete egy virtuóznak.

Mint reprodukáló művész ezt az utat tette meg kilenc esztendő kora óta, hegedűjével kezében. A csodagyermek, ki apja vezetésével tanulta meg, miként kell hegedűjéből hangokat elővarázsolnia, egyike a legelsőnek és a szó legmagasabb és legnemesebb értelmében: mester.

Hegedűjét életének utolsó délutánjáig nem teszi le kezéből, de addig még sok országot fog bejárni, sok csodát fog művelni, sok, sokezer embert fog művészetével föllelkesíteni, sok-sok ezer röghöz kötött embert fog órák tartamára minden földi bilincstől megszabadítani, hogy a Szépséggel, amit nyújt nekik, lelküket meg-nemesítse.

Az az esztendő, mely most majd következik, 1894, emberileg is, művészileg is döntő Hubay Jenőre és két részre osztja életét. Az első fele most záródik majd le. Mielőtt ez bekövetkeznék, helyénvaló lenne azt a művészetet, mely szárnyakat adott neki és a magasságok felé, a Mesterek régióiba vitte, analizálni és jellemzését megkísérelni.

Hogy játszott Hubay Jenő és mi volt játéka lényege?

Párizs, London, Berlin, Bécs, Pétervár, Budapest „új Paganini“-ja ... Kritikusok és nagyhercegek, pedagógusok és virtuózok a csodálkozástól nem tudnak maguk-

hoz térni s elsőrangú, elképesztő technikai tudására, egy szóval virtuozitására nem találnak szavakat. Flageolettejei, trillaláncolatai, glissandói, terc- és decima-futamai, kristálytisza oktávái, a röpködő, ugráló vonó minden boszorkányos ügyessége, a markáns és nemesen tömör tónus, lírai lágyág, érdességgel váltakozó poézis, csupa - lélek kantiléne, legegyénibb ritmika, mely pikánsán, bizarrul, kihívóan, gyujtóan és felkorbácsolóan tölti be a teret, ezek játékának ingredienciái, de éppen csak ingredienciák és nem a játék maga. Mint ahogy a színészek csak segítségével a kosztüm, gesztus, kulissza, rendezés, — neki ezek a pótszerek a művészete mankói csak, — hogy az anyagot legyőzhesse. Ezek azok a külsőségek, melyeken át belsejébe láttat.

Heine egy ízben félelmetes módon rajzolta meg a koncertező Paganinit, de bármilyen romantikus plasztikával írta is meg ezt a jelenetet, mégis csak külsőségeket ad, a hegedűművészet misztériumából nem éreztel semmit.

Hubaynak nem akadt Heine-je, aki játékának leírását hátrahagyta volna, róla csak a napi sajtó kritikusan írtak, akik felsorolták, fölhalmozták és föltúlozták az előbb összehordott technikai s mesterségbe vágó jelzőket, nem győzve természetesen mindehhez még a leglelkesebb építelen ornans-okat hozzáfűzni.

Ilubay néhány grammofon-lemeze értékes az utókor számára, de hiányzik közülük a két legfontosabb, játékának legnagyobb és legesodásabb tanúi: a „Chaconne“ és a „Kreutzer-szonáta“ lemeze.

Az „új Paganini“ épp oly kevésbé volt Paganini s a boszorkánytáncok boszorkánymestere, mint Paganini maga, akinek azzal a Paganinivel, akivé lenni a metropolisok megkötyagosodott tömege kényszerítette, semmi néven nevezendő közössége nem volt, — nem volt *zeneileg-behőleg* közössége, bármilyen műsort kellelt is adnia nyilvános nagy hangversenyein.

Hubayt már tizenötéves korában úgy emlegetik, mint akinek „elképesztő a technikája és a polifóniája“ és mikor húsz éves, már az „új Paganini“, bár törekvését és játékát tekintve, annak a virtuozitásnak és démoniának épp ellenpólusa.

Nem éppen csak azért, mert már apjánál igazi zenét hallhat s aztán három döntő tanuló esztendeje alatt Joachim klasszikus ambróziáján és nektárján fejlődik egészségessé és erőteljessé. Hanem mert a „Chaconne“-al, Bach-hal, Beethovennel a géniusza ajándékozta meg és akarata ellenére lett az új Paganinivé.

Különben is, a publikum egy része számára lett csak azzá, a nemesebbik része megértette azt a dacot, mellyel Hubay állandóan a „Chaconne“-t és a „Kreutzer-szonátát“ állította előtérbe. Ez a része a közönségnek megértette benne azt a nemes méltóságot, amellyel Mozart soha nem játszott (hegedűversenyéért, Godard-ért, Goldmarkért és másokért makacsul exponálta magát és a Paganini-féle hatásvadászatok ellen dolgozott. Inkább ártott önnön virtuózi hírnevének, amikor a szó legnemesebb értelmében vett zenét támogathatta. Vieuxtemps-hoz művészi és emberi vonatkozások fűzték, s bár nem volt a nagy mester franco-belga iskolájának tanítványa, egy éven át mégis kihasználta az alkalmat, hogy ennek az iskolának a titkát kifürkésze és Joachim klasszikus csodájával szintézissé olvassza.

Joachim ellenére nem volt klasszikus, Vieuxtemps ellenére nem volt szellemtől sziporkázó romantikus, ördögi technikája ellenére nem volt Paganini és erős és tudatosan, nagyon is hangsúlyozott magyarsága ellenére, nem volt — Reményi Ede.

Hubay Jenő volt.

Kezdetben két Hubayval van dolgunk: az egyik a „Chaconne“ és „Beethoven utolsó kvartettjének“¹ Hubay-ja, akinek lelkét Liszt a „Kreutzer-szonátá“-val telítette meg és ez a hang tovább zendült benne, mint a hegedű főséges éneke. Később a nyugat az „új Paganini“ címet tukmálja rá, de erről hamarosan lemond és lényéhez tér vissza, mihelyt helyzete megengedi, hogy a világ óhajait megvesse és saját komolyságát erőltesse rá. És mihamar már az első Hutoayt látni a hangversenyműsoron keresztül, az elsőt, bensőségteljes előadásával, kinek egyetlen törekvése a zene szellemi tartalmának tolmácsolása.

Flageolettejei, trillaláncolatai, glissandói, terc- és decima-futamai, kristálytisza oktávái, a röpködő, ugráló

vonó minden boszorkányos ügyességei arpeggióival és hárfakkordjaival, a legegényebb ritmika, mely pikánsul, bizarrul, rikítóan tölti be a teret, a markáns és tömören-nemes tónus, lírai lágyság, érdességgel változó poézis, a csupa-lélek kantiléna: mindez jelen van, és — még sincs jelen. Egyszerre, mesteri tökéletességgel együtt van mindez, ha a mester szükségesnek látja, mert egy árnyalatot értelmesebbé akar tenni, — elsuhanó tündértánc, mely a semmibe vész, ha a mesternek nincs rá szüksége.

Alázatos, papi szolgálata Baoh, Beethoven, Brahms zenéjének, ez volt az ő játéka és csak meg lehet ismételni:

Hegedűművészetének összteljesítménye élete utolsó órájáig a „Chaconne“ és a „Kreutzer-szonáta“ gyűjtőlencséjében tükröződik, ami annyit jelent, hogy Hubay a hegedűt polifonikusan fogta fel és kezelte.

S két különböző komponista Hubayt is láthatni.

Az, aki a hegedű monódikus mivoltából szimfonikus költeményeivel a polifónia boldogító szféráiba s a dalból és a kantilénából a nagy drámai operáig jutott, — mint hegedű-komponista fiatal kora hegedűművészetének maradt meg. Ez is egészen magától értetődő, mert Bach, Beethoven, Brahms, az ellenpontból, a melodikus polifóniából indultak el és amit ők, — mint hegedűt nem játszó — a hegedűnek ajándékozhattak, az az orgona és a zenekar hatalmas ereje volt, a hangszerszenhangok pandémóniuma, amelyek között a hegedűt — mint szerelmesüket, — lovagiasan előnyökkel ruházták fel, hadd dalolja a zene minden bensőségét, de a hiú kolorátúrától, a hűtlen kacérkodástól szigorúan eltiltották. Bach, Beethoven, Brahms hegedűversenyeiben a hegedű önnön talajából nő ki, összeköttetésben marad az egésszel, a zenei kivitel teljes, hűséges ártatlanságában. Nem engedik, hogy a hegedű — saját létének boldogító tudatában — önmagában gyönyörködjen. A nagy zeneszerzők, akik nem hegedültek, komponáltak a legremekebbül a hegedű számára, mert legrejtettebb titkának jobban nyomára jöttek, mint a legnagyobb hegedűművészek.

És éppen ezért, minden dallamos pompájuk ellenére, Hubay hegedűversenyei sem kivételek ebben a te-

kintetben: hegedűművészete orgonába és zenekarba, a polifóniába magasult föl. Hegedűversenyeit mestertanítványai számára írta. De az a várorom, ahonnan utolsó napjáig szét jártatta tekintetét: a „Chaconne“ maradt.

A hetvenhét éves művésztől film-felvételt készítettek: a hegedűfejedelem szólót játszik. Ennek a férfiúnak nemes vonásai, szétömlő dús fürtökkel borított feje, egy és elválaszthatatlan hegedűjétől. Mintha kezében tartaná szívét és varázsvesszővel simogatná, hogy hangokat csaljon ki belőle, úgy játssza a rövid ábrándot. Lenyűgözötten néz az ember ezekre a lehunyt szemekre, melyek csak befelé tekintenek, erre a homlokra, melyről a szeme fénye árad, ezekre a márványból faragott kezekre: és mentől jobban szeretné az ember ezt a látványt magában megrögzíteni, annál kevésbé sikerül: a fej, az arc, a hegedű, a vonó elszíntelenedik, ködbe vész s most már csak a zenéjét hallani, az ő hatalmas erejű, zugó-zengő zenéjét!...

Hogy hogyan hegedült Hubay Jenő?

A felvétel, a kép, — melyet mintha búcsúzóul készítettek volna róla, — a kép megfelel a kérdésre:

A hegedűt megszabadította testisége utolsó salakjától, anyagtalanná tette, egész az ideál testetlenségéig s ami a láthatatlanból még átcsengett ide, az lelkének fenn hangzó halhatatlansága volt!

TIZENKETTEDIK FEJEZET. Világsiker — jegyajándék.

Néhány hónap még Róza nagykorúságáig, vagyis az esküvőig.

Akkor eltelt a várakozás három esztendeje és ami következik: a boldogság.

Róza nem igen ír már naplót, nincs szüksége rá, levelezhet Jenővel. Ez „Rudi bácsi“ műve, aki Róza unokabátyja és egyben keresztapja is. A keresztapának unokatestvér, teljes nevén gróf Schaffgotsch Rudolf, két évtizeddel volt idősebb Rózánál és atyai szeretettel viseltetett iránta. Felső-Ausztriában élt s a nyarat rendszerint Szaltnán töltötte. Azok közé az emberek közé tartozott, kikkel, ha néhány szót szól valaki, már megállapítja magában: „Ez úri ember“. Az is volt, nemcsak származásánál, hanem lelki berendezettségénél fogva is, úri ember, a ferencjózsefi idők típusa. Tartott származására, de osztálygőg nem volt benne, nem volt konzervatív, se liberális, nem volt reakcionárius, se demokrata: ember volt.

Két év óta fáradozott azon, hogy apa és leánya között rendet teremtsen, óvatosan persze, hogy a vélt igaza mellett makacsul kitartó apát még konokabbá ne tegye.

Őszre járt az idő, a szaltnai parkban sárga levelek szállingóztak a fákról, Rudi bácsi az idén hosszúra nyújtotta nyaralását, de most indulóban volt hazafelé, kedves parasztjai közé, kikkel szeretett el-elborozgatni s akik ezért „der Kavalierbauer“ néven becézték. Utolsót sétálnak Cebrian gróffal a szilfák alatt.

„No, mire a jövő nyáron megint itt leszek, Rózát már nem találok itt...“

„Ahogy a dolgokat nézem, magam is úgy hiszem.“

„Már két és fél éve, hogy Róza kitart álláspontja mellett.“

„Mint én az enyém mellett.“

„Nézd csak, az az érzésem, hogy a győztes mégis a lányod lesz ...“

„Ha győzelemnek nevezed, hogy leányom nem úgy megy férjhez, ahogy én óhajtottam volna . . .“

„Mondd csak, miért akarsz te pápább lenni a pápánál?“

„Nem értem . . .“

„Rövid kis történettel felelek . . . Valamelyik gróf Hohenhalm, nem tudom miért, nagyon kedves embere volt Ferenc Józsefnek. No és két évvel ezelőtt ez a Hohenhalm megbolondult és egy szimpla bécsi kereskedő lányát vette el, — képzeld csak, szerelmi házasságot kötött... A bécsi arisztokrácia persze felhúzta az orrát, az asszonyt nem fogadta be, amíg valami nagy jótékony-célú bálon a király meg nem szólította és tüntetőleg nem diskurált vele. Szándékosan szégyenítette meg ezzel a bécsi mágnás asszonyokat. Hát miért akarsz te grand-seigneurebb lenni Ferenc Józsefnél? ... Pár hónap múlva lányod úgyis hozzá megy ahhoz, akit szeret. . . „Man mache gute Miene zum bösen Spiel' s ha már a dolgon segíteni úgy sem tudsz, tégy koncessziókat. Az a két fiatal hadd levelezzen . . . hadd találkozhassanak noha . . .“

Rudi bácsi győzött. Cebrian gróf gondolkodóba esett. Be kellett látnia, hogy a két szerelmes egy percre sem tántorodott el egymástól s nincs mód, egyesülésüket megakadályozni. Be kellett látnia, hogy minden ember a maga életét akarja élni és semmi mást, csak azt. S ha leánya állhatatosságára magyarázatot nem talált, Goethevel így kellett szólania: „Mit tud egy ember a másikról?“ ... Se gondolattal kapcsolatban rá kellett jönnie arra az igazságra is, hogy az ember előbb ismerje meg önmagát, ha mást meg akar érteni, különösen, ha saját gyermeke forog szóban. Leánya az ő húsa és vére. nevelése s ha makacs és nem enged, őreá üt. Be kellett látnia, hogy két teljesen egyenértékű akaratú ütközött itt össze és tartott ki a végletekig. S ha most továbbra is megtiltja, hogy legalább egy-egy levelet válthassanak

leánya talán még jobban megköti magát, a túlfeszült helyzet talán kirobbanásra vezetne, — mi értelme volna ennek az utolsó hónapokban, mikor a dolgon változtatni úgy sem lehet! Szóval gróf Cebrian nem kifogásolta többé, hogy társaságban esetről-esetre találkozzanak. A véletlent azonban szerencsére irányítani is lehet. Így találkoztak Cantacuzéne hercegnél, ki a Cebrian-család jó barátja volt s egyúttal Hubayé is. Más alkalommal Arany Lászlóéknál, az Alice Barbi hangversenyén. Egy-egy teljes délutáni, egy-egy teljes esti együttlét, a barátok együtt örülnek velők, támogatják őket és gondoskodnak arról, hogy zavartalanul lehessenek. És ilyenkor meg-megesik, hogy a fiatal emberpár kéz kézben egymáshoz simulva a némaság ékesszóló nyelvén érti meg egymást. Noha beszélgetnek is, sőt eszesek is próbálnak lenni s az eljövendő idők praktikumát meghányják-vetik, — de ezt is fölöslegesnek érzik, mert hiszen: fog menni minden magától, csak egymáséi lehessenek, egyik a másíknak kedves kenyeres pajtása.

„Azt beszélük Pesten, hogy Brüsszelbe és Parisba utazom, hogy ott megfelelő állást találjak és kitérhessek az elől, ami idehaza vár reánk; rosszul tudják az emberek. Majd együtt megyünk külföldre... De előbb, ha letelt a három esztendőnk, felépítjük fészünköt valahol a budai hegyek lábánál s onnan repülünk majd néha ki, de csak azért, hogy mindig visszatérjünk.“

„Ez nem álom“ — mondja Róza — „az álom nem is lehet olyan szép és boldogító, mint a valóság! ... Minden szavadra figyelni fogok, soha egyetlen egyet se fogok elfelejteni és utolsó lehetemig fogom áldani a sorsot, hogy ilyen boldogságot juttatott nekem.“

Még néhány hónap s ezalatt a rövid idő alatt keveset látják egymást, mert sokféle ágazó, szerencsétől kísért munkásságát Hubay még sokkal jobban fölfokozta.

Ez alatt az idő alatt Pióza nagyon komoly gondolatokkal foglalkozik és, a levélváltási engedélyt kihasználva, kérdésekkel ostromolja Jenőt s az eljövendő életközösséget lelkileg úgyszólván előkészíti. S amit beszélgetés közben nem kérdezhet meg tőle, mert a kellő szavak nem jönnének ajkára, vagy nem írhatja meg neki, mert a

megfelelő kifejezések nem kíváncsoznak tollába, azt még most is naplójára bizza. — Mindazt, ami állandóan, szüntelenül foglalkoztatja és meg-megkísérli, hogy szerelmese lelkének legrejtettebb zugaiba, gondolatainak legmélyére hatolhasson. Kérdéseket tesz föl naplójában, Jenő eddigi és mai érzelmi életéről. Egy-egy asszony, vagy leány neve szerepel futólag a sorokban, olyané, kinek társaságában Jenőt látta. Róza kérdez. De csak egyet: szereti-e? Féltékenységnek nincs nyoma e sorokban, nem félti a körülrajongott férfit, egyszerűen azért, mert nem ismeri a féltékenj'ség érzését. Nem ismerheti, mert csak egyet tud: csak az lehet hűtelen, aki már nem szeret. S ezzel megoldja a szerelem, hűség és féltékenység problémáját és erre az egyszerű formulára vezeti vissza: „Szeret engem Jenő!? . . . Szeret engem?“ . . .

Mert minden néven nevezendő szerelemben a vágyakozás fölkiáltó jele után az aggodalmaskodó kíváncsiság kérdőjele áll: aki nagyon szeret, újra meg újra hallani akarja, hogy viszontszeretik, hiszen szeretetből soha se kaphat az ember eleget.

S ha őszi eső verdesi a szalattnai park faleveleit, ha hópelyhek kergetődznek a bokrok fölött, ha a tavasz mámorító illata árad be a diáz ablakain s dobogtatja meg nyugtalansággal a szívet, ha hosszú három esztendő alatt így múlik, változik minden s a tovaröppenő órák is a változandóságot, a múlandóságot juttatják az ember eszébe: mindig, minden alkalommal és ezerszer és ezerféleképen teszi fel a kérdést:

„Szeret engem igazán, ahogyan én őt szeretem?“

S a kérdezősködésnek nincs se vége, se hossza. Féltékenység? ... Szó sincs róla!.. . Épp az ellenkező érzés él ezekben a kérdésekben, különös módon és meglepően, mint minden, ami ebben a két erős emberben megnyilvánul.

A zseniális Hufoay, aki már mint ölbevaló gyermek csak a zenére fülel s aztán szenvedélyes, mélységes komolysága kizárólagossággal csak művészi küldetésére gondol, a férfi, akiről a felületesen ítélő pszichológus azt hihetné, hogy munkaterveinek tömkelege elnyeli s művészi küzdelmei, szellemi építő tevékenysége teljesen lefoglalják, — az a Hubay szerelmében másra, mint sze-

relmére gondolni képtelen. S nem Hubay, a virtuóz, a szervező zseni, csak a szerelmes férfi ezt kérdi viszont:

„Lehetek-e majd kicsapongóan jókedvű és gyöngéd, mint egy kis fiú? ... Ahogy majd nekem jól esik? Lehetek-e majd ilyen? . . . Mint egy gyerek?“

Olyan akar lenni, mint egy gyerek . . .

A hegedűkirály szava ez, a komponistáé, a művészé, aki az alvajáró biztonságával halad útján s akinek új operáját Amerika és Európa hetven színpadán fogják játszani? Szerelmében olyan akar lenni, mint egy gyerek?

Csodásan cseng a leány fülében ez a kérdés s a szerelmes nő mellett az anya is megszólal: hisz a nő szerelmében az anya is ott rejtőzik s szerelmese egyúttal gyermeke is, akiről gondoskodni akar. A férfi misztikus gyermekké visszaváltozása: szerelem; és misztikus az aszszony anyává változása. A gyermeknek minden szabad és amennyire majd csak tölünk telik, kicsapongóan jókedvűek leszünk. Házunkban a humor lesz az úr, a humor, amely megszabadít bennünket a komotykodástól s a gyermekkor ártatlan idejébe visz vissza ... De gyermekek csak akkor lehetünk, ha senki meg nem lehet bennünket, — a magányban. Mert az ösztön, mellyel felnőttekből gyermekeké varázsoljuk vissza magunkat, szemérmes ösztön, mint a szerelemé s tanúkról mit sem akar tudni.

Tartózkodó, szófukar, hűvös természetű volt Jenő mindig, amióta egymást ismerik, idestova öt esztendeje. Vájjon ez-e a lénye és ilyen marad-e, amikor már egészen egyé lettek?

Erre a kérdésre Róza már régen kimerítő választ szeretett volna kapni. Most megkapta. Igazán szeretsz és gyengéd és pajkosan jókedvű akarsz lenni, mint a gyetek? De hiszen szófukarnak, hűvösnek, tartózkodónak tudtalak eddig, és gyakran voltam kénytelen azt mondani magamban, igen, azért vagy ilyen, mert elkényeztettek; ünnepelt ember vagy, akinek minden magától sikerül, kivel ia legnagyobb mesterek kötöttek szoros barátságot, pedig oly fiatal voltál. Óh, te, aki a zsenik szerencsés csillagzata alatt születél s kinek a sors ráadásul még mindent megadott, te nem lennél szó-

fukar, se hűvös, ha szeretnél, — úgy ahogy én szeretek! Asszonyok ós sikerek elkényeztetette te, — kiről a fülem hallatára mondják barátnőim és idegen asszonyok is, hogy milyen szép vagy, — „e grand garzon, aux yeux étonnés“, ahogy egy párizsi kritikus írta rólad! . . De bele fogok hatolni gondolataid mélyébe és ki fogom puhatolni, honnan ez a kiáltó ellentét hűvösséged, melyet több évi ismeretségünk alatt észleltem rajtad és mostani gyengédséged és pajkos jókedved között. Ki fogom puhatolni úgy, hogy észre se veszed... Észre se fogod venni, hogy kérdezlek, még azt se, hogy mit kérdezek!

És fel is teszi neki a kérdést — Istenről és Jenő Istenbe vetett hitéről.

Jenő Brüsszelből válaszol a kérdésre. Válaszából meglepetés érzik ki, nem éppen maga a kérdés miatt, hanem azért, hogy ilyen váratlanul áll elő vele, holott tudja, mennyire elfoglalják most a „La Monnaie“ színház igazgatóságával való tárgyalásai a „Cremonai“ szereposztásáról és milyen szívós küzdelmet kell ott ezért vívnia; hogy Antwerpenben két hangversenyt kell adnia és hogy Brüsszelben nem tudja, melyik meghívásnak tegyen előbb eleget. Két nagy hangversenyén túl van már, az elsőben mint hegedűművész, a másodikban mint zeneszerző szerepelt és ma este Brugmann-nál, a város leggazdagabb emberénél van nagy estély, hol mindkét minőségben lép fel.

Délutánra jár az idő, kissé gyakorolnia kellene és néhány szerzeményét is át kellene néznie, de nem képes rá. Róza hosszú levele hitvallásiáról és Istenről feltett kérdésével nem megy ki a fejéből: milyen különös írása is ez ennek a különös leánynak. Egy röpke pillanatig tanakodik is magában, hogy éppen most feleljen-e, mikor annyira túl van terhelve munkával, de a következő percben már döntött is, hogy Róza kérdése és az ő válasza a fontos itt és nem az, hogy Verlet kisasszony vállalja-e Giannina szerepét és Hogyhíják úr lesz-e a Sandro és Ize mester a Philippon, vagy hogy miképen fog lezajlani Brugmann estélye. Menyasszonya kérdése nemcsak azért fontos, mert leendő frigyük lelki megalapozásával akar tisztába jönni, hanem mert egész életéről, gondolkozása-

ról kell számot adnia. És elfelejti Brüsszelt, elfelejt meghívásokat, tárgyalásokat, leül és megkezdi hosszú válaszó levelét:

„Mindenről olyan szépen és érdekesen tudsz írni, te kedves! Minden gondolatod érdekel; mert mindaz, ami téged foglalkoztat, az én lelkemben is visszhangra talál. Utolsó leveled sok olyat tartalmaz, amire válaszomat direkte kívánod; de van sok olyan is, mire nem kívánod, és én mégis megjegyzés nélkül nem hagyhatom. Nem fogok most hosszas lenni, hisz rövid idő múlva élő szóval fogunk beszélgethetni mindarról, amit most röviden érintek. De tán sikerül pár szóval is megértetni magamat. Mindenek előtt, Rózsám, én nem vagyok Isten-tagadó! Ha volnék, csak nem mennék az Isten házába, nem hivatkoznám az Istenre olyan sokszor, szóval meggyőződéseim szerint élnék. Én hiszek Istenben, illetőleg hiszek egy magasabb lényben, egy fölöttünk álló erőben, melyet mindenütt föltalálok, látok, érzek és tudok s melyet másképp nem tudok nevezni, mint Isten. Én hiszek Istenben és szükségét érzem és éreztem már számtalanszor Ahhoz folyamodni, ki egyedül képes az embernek ellentállást kölcsönözni az élet temérdek s sokszor iszonyatos megpróbáltatásai közepette. Azonban az Egyház, emberek által teremtett és sokszor nemtelen célok elérésére törő conventionális, üres s az ész jogait tipró szabályait és törvényeit nem tartottam szükségesnek elfogadni és betartani. Érzem e soraim súlyát és arra kérlek édes drága Rózsám, ne válaszolj ezekre. Lesz alkalmunk ezekről a dolgokról beszélgetni s meg vagyok győződve arról, hogy azt teljes nyugalommal fogjuk tehetni, mert meggyőződéseink iránt tisztelettel fogunk viseltetni. — Vájjon szeretteink lelkei képesek-e haláluk után is tovább élni Velünk? Fejünk fölött lebegnek-e, védnek, oltalmaznak-e, örülnek-e, ha jót mivelünk, bántjuk, szomorítjuk-e, ha rosszat cselekszünk? Ügy-e ez volt körülbelül a kérdés?

Én, ha tisztán az én lelkem aspiratiója szerint fogom fel a kérdést, határozottan a te véleményeden vagyok. Igen, a lélek halhatatlan s nemcsak abban a pillanatban, midőn a testet elhagyja, hanem életünkben az Istenség egy részecskéjét képezi s tetszés szerint velünk van vagy elhagy. Én sokszor úgy voltam, hogy boldogult édes-

anyám lelkével véltem beszélgetni, s sokszor erőt vett rajtam az a meggyőződés, hogy az a szeretett lélek velem van/

így kezdődik a hosszú levél; kissé bizonytalanul indul, mert hog}r lehet erre a kérdésre levélben válaszolni? A levélíró tisztában van vele, milyen nehéz, szinte kilátástalan munkába fogott, de minden áron válaszolni akar menyasszonyának, a gyanú árnyéka se nehezedjék rá, hogy a kérdés elől ki akar térni, vagy visszariadt tőle.

Vastag hórtegeg fedi a háztetőket, melyekre szobájának ablakából lát, homályba borult az utca. Jól esik ebbe a csöndbe belehallgatódzni s a belőle emelkedő hangokat a kedves, drága kérdezősködő számára feleleiül átformálni. Róza számára, akinek tágra nyílt, sötét, nagy, kérdő szemeit maga előtt látja. Mennyivel könnyebb lenne az egész titokra, ami a kérdésben rejlik, kotta-fejek tömegével válaszolni, dallal, — s valamikor így adja majd meg neki a végleges választ: lélekről, Istenről, örökkévalóságról. Felfogását zenébe önti majd s Róza a művészetben leli meg a feleletet kérdésére.

Most egyelőre beéri azzal, hogy a szavakat, melyek lázadozva nem akarnak tollára jönni, valahogy megfékezze, hogy rendet teremtsen szavai között, melyek a gondolat magasztosságáig nem akarnak fölemelkedni. . . És mégis talál néhány gyönyörű szót, szinte az örök élet kifejezőit:

„Irigylem, Rózsám, azt a lelki megnyugvást, amelyet erezhettél vasárnap reggel, midőn a templomot elhagytad. Irigylem, mert arra képes nem volnék: Én is gyónok, de az Isten szabad ege alatt s egyenesen az Istennek. De én gyónni csak akkor megyek, mikor vagy nagy lelki fájdalom van, vagy ha emelkedett hangulatban vagyok. Olyankor térdre borulok a zöld pázsiton, imádom Istenemet a kék égben, hallom hangját, mely a madarak énekében megszólal s szívom a balzsamos levegőt, mely üdít s egész Énemet megtisztítja. Így gyónok én, — ne haragudj rám! S meg vagyok győződve, aki így gyón, az nem fog elkárhozni.“

Credó-ért Credo, gyónásért gyónás, hitért hit!

S Jenő, kinek kezében a hegedű istenien dalol, istentelennek látszik, pedig istentelensége csordultig Istennel van tele. Csak éppen a zöld mezőn, Isten szabad ege alatt térdel le imádkozni, ott gyón és jó szellemeire bízza magát: a Zephir-re, a Virágok életére, a pillangókra, amelyek zümmögve dalos szárnyakon vezérlik Istenhez, akinek szemtől szembe gyón meg: valóban, aki ilyen módon mondja el a mea culpát, nem juthat kárhozatra!

A nagy Pán szépen és kifogástalanul tilinkózik Syrinx-én, haligatóit és barátait ő maga választja ki és napsugarakban fürdeti meg azokat, kik Istent mindenütt imádják, mert ő a Minden és kívülé nincs semmi.

Hubay kedélye, gondolkozásmódja itt milyen napsugarasnak, Pán-nal telítettnek mutatkozik, milyen más világításban tűnik itt fel hűvössége és tartózkodása, mely amúgy is gyöngédséggé, játszi pajkossággá változik, mihelyt a zavar s a konvenciók kínai falát ledöntheti; a szeretett nő lelkében a zöld mezőt, a kék mennyboltot látja, a lelkében lakhatik, mint a madár dalában, a Zephir-ben, szabad lehet és gyónhat, mert szabad és azon melegében meg is gyón: „Látod-e, gyengéd és amellett kicsapongóan jókedvű szeretnék lenni, mint egy gyerek!“ Szerelemtől túlaradóan tolnak ezek a szavak ajkaira, úgyhogy még Róza is szokatlanoknak, meglepőknek találja őket. Ezt írja neki:

„S most végzem e sorokat is — elküldöm hozzád! Bár vigasztalást hozhatnának neked, ha szomorú találnál lenni! Bár visszaidézhetné a boldog együtt töltött órákat, bár elűzné homlokodról a felhőt! Én nem lehetek személyesen oly boldog, még most nem! De néhány hónap múlva! — ne félj én drágám, ne félj, hogy valaha beleunhatnék a „gondúzó“ szerepébe, — mondtam neked, hogy akkor foglak legjobban szeretni, amikor kedvetlennek foglak látni s szükséged lesz vidító mosolyomra — csak attól tartok, hogy nem fogok neked eleget tehetni! Azonban ami tőlem telik, azt megteszem, mind, mind, hogy tövises pályád töviseit kevésbé érezd mellettem s ha egykor azt mondhatod, hogy segítségemre lehettem, hogy csakugyan kevésbé érzed szép pályád nehézségeit:

tudni fogom, hogy nem hiába éltem s betölthettem a Gondviselés által nekem szánt szép helyet. Bár így lehetne!“

Milyen nemesen tud ez a leány beszélni, pedig még milyen fiatal. Előre látja jönni a dicsőség sugarait, de alkotó férfiúra váró Inferno árnyát és éjszakáit is! Látja a lelkesedés és az ünnepeltetés glorióláján keresztül a véres töviskoronát is és mint anya és szamaritanusnő már készenlétben tartja lelkét, hogy mellette lehessen, ha majd azok, akik évtizedeken át ünnepelték, elhagynák. A leendő fiatal asszonyban mélységesen él a tudat, hogy lelkesedés, ünneplés: szellőfuvalom, — máról holnapra tovaszáll s alig maradt magára az óriás, már megrohanják az irigység, a gyűlölet, az aljasság démonjai, hogy megsemmisítsék. Ez a tudat él már ebben a nemes teremtésben, bár még nagyon fiatal és ennek megismerésében erősíti meg és készíti elő lelkét az eljövendő időkre.

Ezen munkálkodik, pedig úgy látszik, őt magát is kínozzák a melankólia és a kétség gondolatai, el is árul ebből valamit, mert 1893 november végén ezt írja neki Jenő:

„Jankához intézett leveleket elolvastam s igazán meg voltam hatva azoknak tartalma által. Remélem, hogy azok az „árnyékok“, melyekről beszél, s melyeket én is nagyon jól ismerek, majd csak eloszlanak 7 hónap múlva szerelmünk melegében. Majd meglássa Rózsám, olyankor még jobban fogom szeretni; együtt fogunk a búskomorság fekete szellemei ellen síkra szállni.

Jankának az a megjegyzése, hogy maga legyen a „Kapocs“, az arisztokrácia és közöttem — érthetetlen, ő legjobban ismeri nézeteimet és tudja, hogy én semmiféle összeköttetést se fölfelé se lefelé nem keresek. Egy kapocsra van szükségem s az hála Istennek megvan; s ez azon kapocs, mely a maga szívét az enyémhez fűzi!

Magával és magáért élni, legerősebb támaszomat magában bírni, leghűbb, legodaadóbb, legigazabb barátomat szeretni az édes feleségben, ezt akarom, semmi egyebet. Mit is törődöm én majd a világgal, mikor minden igazságtalanságért, minden fájdalomért dús kárpótlást

fogok nyerni Rózsám szíve, szelleme, jósága és szerelme által! S azt kérded még, hogy szeretlek-e?“

Róza melankolikus gondolatai, kétségei hamar eloszlottak s tulajdonképen onnan támadtak, hogy az ő szeretett Jenője közvetlen közelében élő kiváló egyik-másik művész házassálettéről nem a legjobbakat rebesgették. Legújabban Popper Dávidról szólt az ének, sőt a botrányt hajhászó zuglapok ki is pellengéreztek, azt írták róla, hogy első házasságából származott leányával kegyetlenül bánik. Hubay persze — az ő örök hűségével, rögtön .művésztársa mellé állott, annyival is inkább, mert a támadást alaptalannak tartotta és Poppert megvédelte a nagy nyilvánosság előtt. Az a hír járta, hogy a közönség legközelebbi hangversenyén tüntetni fog Popper ellen, — Jenő közbelépésére nem ellentüntetés, hanem ováció lett a dologból. Rózsának így ír az esetről:

„Én Poppert 7 év óta ismerem, s képtelennek tartom kegyetlenségre, de csak szívtelenségre is. Igaz, hogy ő nem nagyon szereti leányát, de az okot a szerencsétlen körülményeikben s a leány természetében kell keresni. A viszony a leány és mostoha-anya között nem a leggyengédebb, — de hát ez majdnem mindenütt úgy van, ahol mostoha és felnőtt leány kénytelenek együtt élni. Dacára ennek, Popper házában semmi rendkívüli nem történik; leányával a quartett-próbák alatt sokszor találkozom, s társaim velem együtt tanuk arra, hogy leányát csak olyan bánásmódban részesíti Popper, mint adorált kis fiát. Hogy védekezzék az ember? A tisztességes ember a gaszág és aljasság fegyverei ellen védtelen.

Bocsásson meg, édes Rózsám, hogy ily hosszasan foglalkoztam e csúnya dologgal; tán szóba sem hoztam volna, ha maga nem kérdezett volna, mi igaz, mi nem. Annyit mondhatok, hogy ha Poppernek bűnei voltak, azokért borzasztóan lakolt.

Valószínűleg megírta Janka, hogy a 2-ik quartett-estélyünk szintén jól sikerült. Pedig nagyon izgatottan léptünk a dobogóra, mert féltünk attól,

hogy a közönség egy része Popper ellen fog demonstrálni. Szerencsére a demonstrációból — ováció lett, — aminek én igazán örültem. Beethoven hárfanégyesét és Smetana, „Az eladott menyasszony“ szerzőjének „Az én életemből“ című quartettjét adtuk elő. Smetanát iszonyatosan fölkaplak — halála után. Életében nem volt szerencsés; ő is, mint Beethoven, megsüketült. De csak ez a közös vonás létezik a két zeneszerző között; nézetem és meggyőződésem szerint Smetana tehetségét és műveit nagyon is túlbecsülik. Quartett-jét, melyet pénteken játsztimk, sem szeretem; roppant sok a triviális és banális közhely a műben. Meglehet, hogy éppen azért tetszik annyira a közönségnek. Különben már csak azért sem játszom szívesen, mert az utolsó tételben előfordul egy hely, mely rendkívül kellemetlenül hat az idegeimre. T. i. midőn Smetana megsüketült, mindig a magas „e“ zsongott fülében. Nos, ezt a magas „e“-t szólaltatja meg egy előzetes drámai emelkedés után, tremoló kíséret mellett s tartja 8 taktuson át. Ennek a helynek pathologikus és nem zenei hatása van, — főképen, ha az ember ismeri jelentőségét.“

1894 februárjában Brüll Ignác-cal, a kiváló zongoraművésszel és Brahms barátjával hangversenyzett Hubay Bécsben. A mester D-moll szonátáját játszották; Hubay nagy tisztelője, Hanslick is jelen volt és vele az a Bécs, mely a zenét mint élményt értékelte s mely a színpadias föltűnési viszketeg ellen és Brahms mellett foglalt állást. A gyönyörű estet még egy másik, még gyönyörűbb követte: intim souper Brahms társaságában. A mester köszönetet mondott hegedűszonátája tökéletes tolmácsolásáért s ha ez a köszönet némi csipkelődést is tartalmazott, mindenki tudta, kinek a címére szólt: s jól tudta Max Kahlbeck is, Brahms életrajzírója, akinek a mester kereken a szemébe vágta egy ízben, hogy a zenéhez semmit sem ért.

Brahms elmondotta még, hogy egy fiatal magyarnak, Dohnányi Ernőnek egy kamarazene művét küldöttek el nemrég címére s hogy ő nagyon tehetségesnek ítéli. Kevéssel ezután Pesten valaki Dohnányi útját kezdte egyengetni: Hubay volt ez, aki a fiatal zongoraművész első zeneszerzői sikereihez segítő kezét nyújtotta.

Az esküvő ideje közeledett, de a szerelmeseknek túl hosszú lett már a várakozás és erejük fogytán van. Huhay is elveszti egy pillanatra önuralmát, és szenvedélyes kitöréssel mond oda az élet diplomát megszenteltető kufároknak, a gőgöseknek és elbizakodottnak:

„Sürgős és szakadatlan munka után végre megmondhatom, amit már mondani akartam akkor, mikor leveledet megkaptam, melyre csak röviden válaszolhattam. A Te lelkiállapotod teljesen megegyezett az enyémmel s egy mondattal ki lehetne fejezni: Nous en avons assez! Nem lepett meg leveled heves, szenvedélyes hangja — sőt bevallom, jól esett. Végre elfogyott türelmed és megtaláltad azokat a jelzőket, melyek környezetedre illenek: gyávák, bátortalanok, könyörtelenek mind! így gondolkoztam, mikor leveledet végigolvastam. De abban a pillanatban más gondolataim is voltak. Neked mindent elmondok, tehát ezt is:

Azt gondoltam, hogy tulajdonképpen én is gyáva s bátortalan vagyok; miért hagylak szenvedni, miért hagyom aláásni egészségedet. Te az enyém vagy, én a tied. Mi fogjuk mind ennek a következményeit viselni és később senki sem fog velünk törődni, akár boldogok, akár boldogtalanok leszünk. Miért nem ragadlak hát ki onnan, miért nem viszlek el azonnal, messze innen, nem törődve semmivel. .. Persze, pár perccel később e gondolatok elszüllyedtek a lehetetlenség tengerében. Utóvégre is eltekintve attól, hogy te volnál az első, aki vétőt mondana, mi oly közel állunk a célhoz, hogy örültség volna ma már az erőszakos megoldás. Tudtunk küzdeni 3 éven át, az utolsó hónapok keserűségitől sem fogunk visszariadni.

Még 4 hónap és az érett gyümölcs az öünkbe fog hullani. Mi legalább fogjak tudni appreciálni boldogságunkat; tudni fogjuk, hogy kiérdemeltük egymást, s hogy nagy kötelességeink lesznek egymás iránt! Bizony nagy kötelességek! Én részemről soha, soha nem foglak eleget szerezhetni, dédelgetni s kényeztetni, — mindig kevés lesz az ahhoz mérten, hogy te mit szenvedtél miattam!

Te azt mondd leveledben, Rózsám, nem kell alalmazna, ne kérjünk többé semmit. Én érett megfontolás után, bármennyire nehezemre esik, másképp vélekedem. Édes atyád rémitő makacs, s igaz, nincs senki, ki őt komolyan figyelmeztetni merné, az ő eljárásának helytelenségére. Nos, dacára annak, mi ne legyünk makacsok; iparkodjunk őt, ki egészen más fölfogással bír s már öreg ember, meglágyítani s amennyire tőlünk telik, közeli házasságunk gondolatával kibékíteni. Hidd el, Rózsám, ez az az út, amelyen nekünk haladnunk kell. Édes atyád téged szeret szíve mélyén s te is szereted őt; én hiszem és remélem, hogy meg jó az a perc, midőn a jéghegy, mely most szívét oly hozzáférhetetlenné teszi, leolvad s ő megújult szeretettel fog keblére ölelni. Tehát édes Rózsám, a te viseleted vele szemben ne legyen olyan, amely késleltethetné a várva várt percet. Ellenkezőleg, légy szeretetteljes és közlékeny vele szemben, s bár ha ezáltal céloddhoz közelebb nem is jutsz, mégis meg lesz az a nap midőn nóm léssz, az a nagy megnyugvásod, hogy édes atyáddal szemben az utolsó pillanatig kötelességed teljesítetted!“

Megmondja nekik véleményét levele elején, de elvesztett önuralmát rögtön vissza is nyeri s ha másokat vádolt, önmagát se mentesíti a vád alól; ő is erkölcsbíráskodik, de nem mint mások, felebarátaikkal, hanem önmagával szemben, még ha az első pillanatban gyenge is volt és véleményét inasokról nem tudta magálba fojtani. Ha valahol, akkor ezen a ponton láthat bele az ember lelkének titkos rejtekébe, az ő, — a hétköznapi embertől annyira elütő — lelki világába.

Soha sem uszítja az embereket egymás ellen, semmitől sem idegenkedik annyira, mint a konkolyhintéstől s a szemforgató erkölcsbíráskodást gyűlöli.

Csak önmagától követel lehetetlent, másokkal szemben elnéző s emberi érzése őseredeti, érintetlen egyszerűségében nyilatkozik meg mindenben. S bár az idők folyamán élesebbé lett a szeme és azt a visszataszító tülekedést, amit úgy neveznek, hogy élet, világosan látja, ő szüzen marad érintésétől. Lelke bezárul, ajtajára hét lakat kerül, mihelyt szenny akarna oda betódulni. Ez a lelkileg annyira jellegzetes tulajdonsága külsejére is rányomja bélyegét, etikai lényé elömlik az egész emberen:

„Szavait, a hangját, egész lényének rugalmas lendületét valami belső visszhangosság kísérte ... de ez több volt, mint az élet öröme. Ez valami ritka, szinte mámoros boldogság volt... Lehetett érezni benne azt a permanens loibogást és zengést, ami átjárta a szívét. Mindennek örvendező, mindent dicsérő, mindent méltányló, jóindulatú, lelkes, igazi optimista művész! Ügy jött, mind egy eszményi világból... Soha sem volt egy panasza senkire, soha egy disszonáns hangja ... valahogy úgy zeneileg volt fiatal...“

Szomorj Dezső írta ezeket róla és hozzátehetne volna: Hogy zeneileg fiatal maradt, ezt annak köszönhetette, hogy emberi érzése őseredeti egyszerűségében maradt meg benne. Soha se vádolt senkit, soha disszonáns hangot tőle hallani nem lehetett, írja Szomorj Dezső; ez ritkább, mint a csodák csodáinak legritkábbja, ez a Parsifal-együgyűség szentháromsága: Nemesség, Jóság, Segítségre-készség. S a világon mindenki talán azért látta kéknek a szemét, mert ez a csoda áradt ki belőle.

Amit Cebrian gróf tesz, arra legbensőbb, legsajátabb énje kényszeríti s ha megteszi, bár szereti leányát, akkor ez az öreg ember bizonyára neon cselekedhetik máskép. Látja gyermeke szenvedését és még se térhet le útjáról. Hubay nem vádol, csak rámutat erre s kéri menyasszonyát, hogy elnéző legyen és megértő. Pedig amellet nemcsak hogy Róza apjával kell megvívnia harcát, azokkal is meg kell küzdenie, akik állandóan szemére vetik, miért tűri ezt a bánásmódot és kicsinylést s miért nem lázad 'el. De a legnehezebb viadalt amellet önmagával vívja s bámulatos az a férfiasság, határozottság és büszke önmegtartóztatás, amellyel ezt is állja. S mindezekhez járul munkája, rengeteg kötelezettsége, Prágában, Boroszló-

ban, megint Bécsben és más városokban hangversenyeznek, zeneakadémiai tanári állása most több munkát ad neki, mint bármikor s mialatt a „Cremonai“ vezérkönyvén csiszolgat, a különböző német és francia zeneműkiadó cégekkel fennálló szerződéseinek is eleget kell tennie s kis, hegedűre való zenedarabokat írnia:

„Tegnap 3 új hegedűdarabot fejeztem be egy lipcsei kiadó (Forberg) számára, ki már sürgönyöket küldözgett nyakamra. 28-án jótékonycélú hangversenyben fogok közreműködni. Édes angyalom, roppant el vagyok foglalva, jobban, mint rendesen; én azt hiszem, hogy a gondviselés küldi s adja a sok munkát, amely a jelen nehéz s gondteljes időben egyedül képes egészségemet megvédeni s fönntartani. Mert én jól érzem magamat testileg: összes idegbántalmaim elmúltak. Oh, bár téged is egészségesnek tudnálak!“

Ezek alatt a hetek alatt sok időt töltött jó barátjával, Munkácsy Mihállyal és feleségével. Tiszteletére nagy estélyeket rendeztek Pesten, de ezeken a nagy festő már csak testileg vett részt, egyébként már csak befelé élt, egészen elsáncolta magát, hogy az embereknek minden közeledést lehetetlenné tegyen. Jenő ezt írta róla Rózának:

„Munkácsy nagyon megöregedett, csak tekintetében él és lobog még a fiatalság tüze.

Jankánál tegnap délután volt egy kis matinée Munkácsyék tiszteletére. Nikischné énekelt egy pár dalt, többek közt két szép dalt Aggházytól, igen értelmesen, s én eljátsztam „Atair“-t s a 7-ik Csárdajelenetet. Munkácsy nagyon fáradt volt s nem is maradhatott végig.

Láttad már a „Honfoglalást“? Remek, mesteri, elragadó alkotás. Ilyen igazi lángésszel szemben a kritikának el kell némulnia. S ő milyen szerény, kedves ember mindamellet!“

Egyre jobban közeledik a szabadulás napja, már úgyszólván csak hetek vannak odáig s a jegyesek annál türelmetlenebbekké lesznek. Hiszen most már igazán elég jelét adták állhatatosságuknak, jellemzilárdságuknak, Róza elvárhatná édesapjától, hogy ő viszont elismerésének adja jelét közeledésével.

Jenő csak éjjelenként jut hozzá, hogy menyasszonyának írhasson:

„Erőm fogytán van . . . Az utolsó hónapokban őrjítően sokat dolgoztam, — de kénytelen voltam vele. Utolsó leveled forrponitig fokozta izgalmamat: nem volnék többé képes arra, hogy magamat új helyzetbe találjam vagy csak képzeljem is bele“ . . .

Június kilencedike van, már csak egy hónap az esküvőig és elhatározza, hogy döntő levelet ír Róza hajthatatlan apjának; de a levél fogalmazványát előbb elküldi menyasszonyának, olvassa el és döntsön ő arról, elküldhető-e. Ezt tette a gróf is annakidején Hubayhoz írott levelével és korrektségben nem akar mögötte elmaradni. Ez most már a tizenkettedik óra, cselekedni kell. Ezalatt a három esztendő alatt Róza megtette, ami tőle telt. Hubay sikert sikerre halmozott és a „Cremonai hegedűs“ bemutatója előtt áll. Minden nő büszke örömmel lenne felesége. Most már meg kell tenni az utolsó lépést! . . .

„Ha édes atyád e levél után is megmarad álláspontján, nos, akkor semmi sem fog már használni. S Te szavad alól fel vagy mentve; semmi, de semmi scrupulusod sem lehet többé. Én szerencsétlenségnek tartanám, ha édes atyáddal ígéretei dacára (hiszen az utolsó levele nagyon világos) szakításra kerülne a dolog, de utóvégre is ő maga magának tulajdonítsa a következményeket. Te azt írod, Rózsám, hogy félsz atyádtól? Hát lehetséges-e ez? Te ismered a félelmet? Magasra emelheted fejedet s úgy beszélhetsz édes atyáddal; nincsen okod félni tőle! Egy pár hét múlva nőm leszel s akkor az én védelmem alá kerülsz s most ez utolsó napokban félnél tőle? Őt sajnálni lehet, hogy maga-magának s gyermekének el-

keseríti az életét, de félni, ilyen igaz és igazságos ügyben nem kell tőle!“

És a levél így végződik:

„Segítséget másban nem találunk; csak akaraterődben, elhatározásodban és bennem keresd!“

Róza egyetért Jenővel az apjának küldendő levél dolgában, Jenő tehát meg fogja írni és elküldi. Ellentálló erejük, türelmük az emberi lehetőség határáig ért. Kötelességüket az egész vonalon teljesítették, állták a szavukat, most már az erélyes cselekvésen van a sor.

*„Budapest, 1894. évi június 11-én,
Igen tisztelt Gróf úr!*

Közel jutottunk azon naphoz, melyen Róza leánya, kit immár 3 évnél tovább menyasszonyomnak nevezek, feleségemmé lesz. Kötelességemnek ismerem, hogy dacára ama ránk nézve oly sújtó és kínos ellenszenvnek, melyet ön frigyünk iránt érez, ismét önhöz forduljak s ünnepélyesen kijelentsem, miszerint Rózát épp úgy szeretem, mint szerettem akkor, mikor kezét megkérni szerencsém volt, s hogy életem legfőbb célja az lesz, hogy őt, ki oly népiesen s önfeláldozólag tűrte és viselte irántam való szerelemből a hosszú, gondteljes és keserű 3 elmúlt esztendőt, minden kiáltott lelki szenvedésért s megpróbáltatásért kárpótolhassam és boldogíthassam.

Legyen meggyőződve, Gróf úr, hogy én Róza s a saját helyzetemmel teljesen tisztában vagyok; nincs olyan még mellékesnek is látszó körülmény sem, melyre figyelmem ki ne terjedt volna. S ha összevetve, mérlegelve minden körülményt, közös és felbontathatatlan elhatározás alapján én mégis feleségemmé akarom tenni Rózát, úgy erős bennem az a remény, hogy Róza oldalamon, új életében mind azon feltételeket meg fogja találni, melyek boldogságát biztosíthatják. En szükségesnek tartottam ezt előre bocsátani, mert tudom, hogy Gróf úrnak is —

ki annyira szereti gyermekeit, — csak ez a cél lebegett szemei előtt s hogy csak egyes-egyedül Róza boldogságára vonatkozó kételyek akadályozták meg abban, hogy apai áldását adja.

Róza értesítette már önt, hogy esküvőnket születése napján, július 6-án, melyen egyszersmind nagykorú lesz s szabad elhatározásához képest cselekedhetik, kívánjuk megtartani. Róza velem közölte, hogy Önnek ez ellen nincsen ellenvetése s hogy ön Róza erre vonatkozó intézkedéseit is jóvá hagyta. A kikerülhetetlen formalitások és részletekről Róza értesíteni fogja Gróf urat. Én csak arra szorítokozom, hogy arra kérjem, miszerint most az utolsó napokban legyen kegyes és elnéző; összetett kezekkel kérem önt, tegye lehetővé, hogy esküvőnk napja, az emberi élet e reményekkel teli legszebb napja, ne a keserúséget és bánatot, de az igazi örömet hozza meg.

Én az üres formásokra súlyt nem fektetek s ki akarok kerülni mindent, ami önnek legtávolabbról is kellemetlen lehetne. Nem kívánom tehát: hogy legyen ünnepélyes előzetes eljegyzés; nem kívánom, hogy ön engem házába fogadjon, mint leányának jegyesét, nem kívánom továbbá, hogy esküvőnk Losoncon legyen. Sőt az ön esetleges, a formalitásokra vonatkozó kívánságait magamévá fogom tenni. Az én összes kívánságaim csak abból állanak, hogy esküvőnk július 6-án reggel a nyilvánosság kizárásával az ön és a tanúk jelenlétében megtörténjék.

Higye el, Gróf úr, s ez mély meggyőződés, bárki lett volna az én helyzetemben, ha tisztában volt avval a fogalommal: becsület — teljesen eltekintve a szerelemtől — másképen, mint én nem cselekedhetett volna. Ez a tudat szolgál megnyugvásomra, ez adott erőt magatartásomhoz, melyet semmi, önérzetemet még oly sértő körülmény sem tudott megváltoztatni, vagy csak megingatni is; ez a tudat önti belém a reményt, hogy ön most az utolsó órában nem fogja többé a frigyünk elleni okokat mérlegelni, hanem tisztán atyai szívének sugallatára fog hallgatni s nem fogja kívánni, hogy esküvőnk napját, melyet mi boldogságunk hajnalának nevezünk, a leg-

keserűbb és legkinosabb napok közé jegyezni kényszerítettessünk.

Azon reményben, hogy Gróf úr egy pár választást kegyes adni, mély tisztelettel

Hubay Jenő.“

A spanyol grandok leszármazottja, a főrendiház tagja, aki három esztendőn keresztül ellenezte, hogy leánya polgári származású emberhez menjen, most a megváltozhatatlan helyzettel szemben nem adja a nagylelkűt, — de nem adja a bűnbánót sem. Nem kell érzéseket letagadnia, se megváltoztatnia, se tettetnie: leánya nagykorúságával apai szerepe véget ért s most már nincs számára más hátra, minthogy leányának megbízható, atyai barátja legyen. Ezt a kötelességét úgy fogja teljesíteni s épp oly úri módon, ahogy azt a bizonyos másikat kérlelhetetlenül, hajszálnyit sem engedve teljesítette. A világnézeti problémának és ellentétnek vége, a két fiatal lény egészséges romantikája átsegítette őket minden és megoldotta a kérdést.

S a gróf megírta válaszát: eljárásához meg volt az alapos ok, a köztük levő osztálybeli különbség nála másodrendű kérdés volt, ő csak azt tolta előtérbe. Mert titokban Róza leánya próbatétele volt a lényeg, akinek művészi álmai nem hagytak nyugtot s így vonzalma talán inkább csak a művészetnek szólt. Róza ám megállotta a próbát. Jenő is. Most már tárt karokkal várja őt Szalatnára, ahol eljegyzésüket méltó módon ünnepelehetik meg.

Ahogy éveken át tervezték, úgy lett. Róza születése napja volt a menyegzője napja. 1894 július hó hatodikán volt ez, életet és boldogságot adó, ragyogással teli nap-sugaras reggelen. A természet is, mintha ünneplőbe öltözött volna, szinte mosolygott és örült ennek a napnak.

A losonci szép templom is díszet öltött. Az oltárt johból-balról dús fenyőgallyak keretezték, az oltáron liliom pompázott sűrű váza-sorokban, előtte az imaszámolyon perzsaszőnyeg, néhány karosszék a kevés nászvendégnek. A templom már fél hétkor zsúfolva volt losonciakkal. Hét órakor vonult be a nászmenet, mely csak néhány párból állott. A barna útiruhába öltözött

menyasszonyt bátyja, gróf Cebrian István huszárhadnagy vezette, míg Mária nővére Hubay Jenő karján követte. A menyasszony esküvői tanuja Rudi bácsi volt, „der Kavalierbauer“, Schaffgotsch gróf, Hubayé a budapesti román főkonzul, Gantacuzéne herceg. A menetet a menyasszony apja zárta íbe Cantacuzéne hercegnővel és Schaffgotsch gróf, Révay Gizella nagynénivel.

A mise után gordonkaszólók hangzottak el, Liszt és Spohr kompozíciók, azután kezdődött az ünnepélyes esketési szertartás. Mikor a pap az örök szavakat mondotta, a vőlegény halotthalvány volt. A menyasszony arca viszont sugárzott. Boldogságérzetétől eltelten, felémelt fővel állt az oltár előtt. Egyesegyedül a maga erejéből küzdötte ki magának földi üdvösségét, esküvőjének napját. Nyugodtan szólalt meg, hangja csengése, mint ezüstharang töltötte meg a templom hajóját, mikor elmondotta az ismert régi formulát:

„Esküszöm az élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára és minden Szentekre, hogy e tisztességes férfit szeretem, őt szeretve, nőül megyek hozzá és semminemű viszontagságban, sem szegénységben, sem gazdagságban, se szerencsében, se balsorban nem hagyom: Isten engem úgy segítjen!“

És áldás zengett Valihora, a közszeretetlen álló losonci plébános mély, ünnepélyes hangjában:

„Amit Isten összeadott, azt az emberek szét nem választhatják!“

A hívek könnyeztek a padokban, — Róza mosolygott, hogy is onthatott volna egyetlen egy könnyecseppet is, mikor szívében most már csak a boldogság, csak az üdvösség érzése számára maradt hely.

Az esküvő után Gantacuzene-ék társaságában Pestre utaztak, s egyenesen a kerepesi temetőbe mentek. Ott Róza mirtus bokrétáját anyja sírjára tette. Hubay Károlyéknál ebédeltek s azután Bécsen keresztül Mária-Zellbe, majd Gossensassba utaztak, ahol mézesheteiket töltötték.

Massenet, Goldmark, Coppée, van Hal, Munkácsy, az összes barátok közléről-távolról küldik szerencsekívánásaikat, özönlenek a sürgönyök. A párisi, londoni, bécsi, brüsszeli sajtó mint eseménytel foglalkozik ezzel

a házassággal. Többnek tekintik, mint két ember magán-ügyét: ez a „Fin de siècle“ szociális haladásának győzelme, az új világrend hajnalhasadása.

Minden lap hangjából az elégtétel öröme csendül ki a szerelmesek egyesülésén.

Hubay és ifjú felesége minderről semmit, vagy igen keveset tudnak. Mária-Zellben voltak, hol Róza még egyszer elmondhatta hála-imáját, ahogy az elsőt anyja sírjánál rebegette el; most már hetek óta a gyönyörű Tirol-ban vannak, elvonultan. Róza még egyszer előveszi naplóját, negyedik kötetje ez, s a három esztendőt lezárva, utóiratot fűz hozzá. Schubin Ossip, a regényíró szavait idézi:

„És most csend, olvasó. Itt már nincs tenni valónk — halkán osonjunk el. A boldogság percei ezek, itt angyalok állanak őrt, miközben elfordítják arcukat... Mert sírnak ... Fáj nekik, hogy nem lehetnek emberek ...“

A fiatal asszonynak ezek a percek az egész életet jelentik; és most szüntelenül az jár az eszében és mosolyognia kellett világfájdalmas romantikáján, hogy milyen kishitű volt, amikor az életről rossz véleményt táplált és nem tartotta érdemesnek arra, hogy élje az ember. A sötét gondolatoknak, fenyegető árnyaknak nyoma sincs már és az az érzése, liogy ennek a boldogságnak vége soha nem lehet. Gyönyörúséges álom ringatta el és aki ilyen szépet álmodik, azt hiszi, álma örökké fog tartani. Nincs realitás és nincs irrealitás, még a levegő is csupa öröm, az ember is mind csupa jó barát, más szemmel nézi most az egész világot, mintha nem abból lenne, mint amiből valónak idáig képzelte.

Igen, mennyegző ez, — fölötted a menny, körötted a menny, és mennyország mindkettőtök élete, a tied is, a párodé is.

Földi mennyország!

Gossensass... Tiroli, fából összerótt primitív parasztház. Fehérre meszelt falak, primitív fabútor, alacsony mennyezet, parányi virágcserepes ablakok. Hubayék úgynevezett „szalonja“. Legszebb bútordarabja

(Esküvő után készült fénykép).

pianino. Róza ma gyengélkedik, idehaza maradt és egy falócán pihen, melyet paplan, köpeny s egyéb ruhadarab segítségével „chaise longue“-á alakítottak át. Jenő a pianino előtt ül, mellette kis asztalkán hangjegy füzet, — egy dalt komponált és az utolsó simításokat végzi rajta. Négy dalt tartalmaz a füzet, felesége verseire szerzte őket s „Lieder einer Rose“ címen jelenteti meg Július Hainauernél Lipcsében. Elkészül a munkával, meg van magával elégedve, mosolyog, aztán odafordul Rózához:

„Róza? . . .“

„Igen?“

„Mondja, emlékszik, mit mondott maga nekem egyszer, évekkel ezelőtt, mátkaságunk első idejében a „Chaconne“-ról?“

„Hogyne emlékezném, szívem!... Akkoriban sokat vitatkoztunk a nagyok alkotásairól.“

„Úgy van, és maga azt mondta, hogy Mozart nem tudja megragadni, ..“

„Igen... és hogy a „Chaconne“-t szörnyű unalmasnak találom. Joachimtól hallottam kevéssel azelőtt Pesten — hiszen emlékezhetik rá, alig bírtam bevárni a végét, — száraznak és unalmasnak találtam.“

„Érthetetlen, valamit Joachim előadásában unalmasnak tartani! És mit mondtam akkor én magának?“

„Hogy egyszer eljátsza nekem a „Chaconne“-t és eldirigálja nekem a „Kilencedik“-et, ezt a két gigantikus művet maga akarja velem megszerettetni.“

„Jól emlékszik. . . Hát a kilencediket, sajnos, itt nem dirigálhatom el, majd egyszer ennek is megjön az ideje, de a „Chaconne“-t most eljátszom magának!“

És már kezében a hegedű, — hangol, rövid szünet és felzendül a „Ghaconne“ első akkordja...

Jenő lehunyja szemét. Arcán valószínűtlenül földöntúli kifejezés. Róza hallgatja Jenő játékát és nézi őt, aki most nincs itt, nincs mellette, nincs az élők között.

S most már Róza sincs közöttük. Felkavartan, lelke mélyéig megrázottan hallgatja az égi hangokat s ezek ragadják magukkal feljebb, mindig feljebb, semmi sincs már körülötte, ami földi... ez az örökkévalóság. Amíg

aztán palákként omlanak Róza könnyei, a gyönyör és felszabadultság könnyei, s a kis tiroli parasztszoba megtelik a Mennyország szépségeivel.

Két halhatatlan van itt, Bach, aki valamikor papírra vetette ezeket a mennyei hangokat és a másik, aki Bach lelkét hozza le magával a Túlvilágról. Egi^ utolsó zengő akkord. . . csend, halálos csend. Jenő lassan kinyitja szemét, felnéz. Tekintete réveteg. Nagyon messziről jön lassan vissza Rózához, a hegedű még kezében. Leengedi vonóját.

És Róza most felkel, odamegy, kezére hajlik.

„Mit csinál, az Istenért, Róza?“

„Hadd csókolom meg áldott kezét“. És az ajka ott ég férje jobbján.

„Csak most tudtam meg, mi a „Chaconne“ és csak most tudom, hogy ki maga! ... Úgy érzem, csak most szeretem igazán . . .“

Jenő magához emeli a könnyáztatta arcot és mosolyogva, tréfásan mondja:

„No, ez rám nézve nem nagyon hízelgő és elég gyenge bizonyítvány!“

„Kedvesem, boldog voltam, hogy hallottam Magáról. Sokféle elfoglaltsága ellenére találnia kellene egy negyedórát barátai számára. Tűlsókat csinál egyszerre! Mire jó ez? Nem győzöm ismételni: vigyázzon magára most, hogy a családapá szerepét készül átvenni.“

Így korholta hűséges barátja, van Hal és teljes joggal.

De akkor rosszul ismerte az ő Hubay Jenőjét, alkotási vágyát, szelleme lobogását. Hogy is gondolhatott volna pihenésre? A „Cremonai“ utolsó próbáit tartották az Operaházban. Aki csak hallhatta a művet, lelkesedéssel beszélt róla, — a „Cremonai“ világsikernek ígérkezett s ezt a világsikert szánta Hubay Jenő az ő Rózájának jegyajándékol.

Új operája, úgy látszik, csakugyan szerencsés csillogzat alatt született, ahogy ezt egyszer meg is írta.

Allegretto con moto *Chitarra, da Cremona*

Allegretto con moto (♩ = 144)

Madárdal a Cremonai hegedűsből.

Hegedűszó a Cremonai hegedűsből.

Jóval, még mielőtt elkészült volna vele, már nagy érdeklődés mutatkozott iránta, ha egyes részleteket eljátszott belőle, hát még ha az egészsel ismertette meg hallgató-ságát, mint Van Dycknél Brüsszelben.

Már Pawlowsk-ból arról értesíti bátyját, hogy Wladimir nagyherceg bizalmasa, Beneschendorf ez előbbinek azt a határozott kívánságát közölte vele, hogy a szentpétervári Opera szerezzé meg a „Cremonai“ előadási jogát s minél előbb adja elő.

Van Hal is meg volt győződve a nagy sikerről, Durdily, a kiadó azonnal lekötötte ezt a művet, sikerszag terjengett a levegőben, szinte érezni lehetett, hogy eddigi összműködésének koronája a „Cremonai“ lesz. Az ilyesmi a legtöbb művésszel megesik, leginkább zeneszerzővel s legtöbbször nem ismétlődik meg aztán: az ilyen szerencsés mű később a komponista többi nagyobb és jelentékenyebb munkájának rovására él tovább s népszerűségével olyan hatalomra tesz szert, hogy a többi művet egyszerűen nem hagyja érvényesülni. Olyan ez, mint mikor egy társaságban mondják: „Milyen jó napja van ma ennek az asszonynak!“ A szerencsétlen szépség aztán megadja ennek az egyszeri lelkesedésnek az árát, mert legközelebb már ez járja: „No, mit mondtam, a nő nem is olyan szép, csak akkor jó napja volt!“ Az asszony jó napja és a művész szerencsés fogása: — az asszony és a művészet természetrajza! S ha aztán egy este mindenki szerelmes a szép asszonyba, akkor úgy jár szépségével, mint a művész népszerűségével, mely veszedelmessé lesz rá nézve, mert most már saját népszerűsége akar neki parancsolni. Ugyanígy járt Hubay is a „Cremonai“-val; csak hogy ő abból a fajtából volt, akinek nem lehetett parancsolni. Csak egyhez nem értett: csökkenteni; kisebb méretűvé tenni, amibe egyszer belefogott, az alkotást, a minden képzelhető téren való produkálást és reprodukálást. Éhben tévedett van Hal, a barátja: ezt a két szót: „túlsókat dolgozom“, Hubay nem ismerte, erejének állandó följebb fokozását követelte önmagától és nem kérdezte van Hal-lal: minek?

Élni annyit tesz, mint nyolcvan évig dolgozni és tanulni. És ha ennek az embernek még nyolcvan esztendő adatott volna, halálos ágyán nem fakadhatott volna

ki Beethoven módjára: „A kaszás ember még nem vihet magával: úgy érzem, mintha nagyon kevés hangjegyet írtam volna le idáig! . . .“

Nem kisebb tekintély, mint Nikisen Arthur foglalkozott a tervvel, hogy Hubay operáját mentől fényesebb szereposztásban hozza színre Budapesten. Berlinben, Parisban, Brüsszelben már folytak az előkészületek az opera előadására. Bécsben Jahn igazgató készült rá. Ernst von Schuch, az akkori Németország legjelentékenyebb dirigense Hubay val el játszatta a „Cremonai“-t és aztán ezt a kijelentést tette:

„Én ezt a zongorakivonatot egyszerűen nem adom vissza önnek. Tanulmányozni akarom, mert operáját a jövő színházi idényben okvetetlenül ki akarom hozni. Drezdában mindent meg fogunk tenni műve érdekében és a nagy, tartós sikert biztosra veszem. Írjon kérem kiadójának, hogy az anyagot azonnal küldesse el nekem és ne számítsa drágán. Nem akarok szerénytelen lenni, de annyit mondhatok, hogy vezetésem alatt operájának pompás előadásban lesz része.“

Mikor Hubayt kikísérte, még ezt tette hozzá:

„Ha a gothai pályázaton részt vett volna, a „Cremonai hegedűs“-nek ítélték volna az első díjat. Csak annyit mondhatok, hogy operája mestermű. Teljesen francia az iránya, azaz hogy: mit „irány“! ön tetőtől talpig őseredeti komponista és alkotásával nekem nagy örömet szerzett. Végre valami más, mint amit rendszeren feltálnak az embernek.“

Mikor Hubay, Károly bátyjaihoz intézett leveleiben beszámolt erről — ez 1893 nyarán volt, Pawlowski hangversenyei után, berlini, lipcsei és drezdai tartózkodása alatt, — azt is megírta neki, hogy operáját nem Budapesten fogja bemutatni. Szilárd elhatározása az ilyen tervet megakadályozni.

Ennek oka a budapesti kritika magatartása volt, mely „Alienor“ operájával szemben két évvel ezelőtt olyan kevés megértést tanúsított. Hubay Jenő nagy hazafiságát tekintve, ez az elhatározása különösnek tetszhetik, de érthető. Mert magatartásában erősen befolyásolta az a körülmény, hogy az olyan zenei korifeusok, mint Mottl és Schuch, tehát a legkiválóbb német diri-

genssek, de azonfelül nemet és francia kiadók is valósággal megostromolták operájáért. Így hát egyre jobban megerősödött benne a gondolat, hogy amiképen hazájának külföldről sikerült bebizonyítani, milyen hegedűművész és hogy künn milyen nagybecsülik, ugyanígy majd mint komponista is megmutathatja, mit ér, s hazájában másképp fognak gondolkodni róla.

Berlioz lelkiállapota ez, kinek Párizsban csak gúny volt osztályrésze, kinek azonban az olasz Paganini óriási pénzbeli ajándékot tesz lábai elé s akit Németországban, a „szent Németországban“, ahogy Berlioz ezek után nevezi, — mint a legnagyobb zeneszerzőt ünneplik és játsszák, akit Liszt Ferenc szeret és aki Budapesten tomboló sikert arat.

„Nem könnyű dolog egy operát külföldi színpadon elhelyezni,“ — írja Pawlowsk-ból bátyjának — „de mégis kijelentem neked, hogy még ha nem találok is operám számára külföldi színpadot, akkor sem adom a „Cremonai“-t a budapesti Operának bemutatóra és inkább várok. Operám első előadása nem a budapesti Operában fog lezajlani.“

Ezeknek a soroknak dacos és elkeseredett hangja élénk világot vet a viszonyokra, melyek Budapest zenei életében és nemcsak az Operánál, uralkodtak; egyúttal rámutatnak a hálátlanságra is, mellyel Hubay törekvéseit, óriási fáradozását és munkateljesítményét a magyar zenei élet kellő színvonalra emelése érdekében jutalmazták. A tehetségtelenek maffiája mindig titokban dolgozik s irigység és féltékenység a szövetségestársuk a közülük óriásként kiemelkedő s alkotó munkájában oly önzetlen művész ellen folytatott harcban.

Szerencsére azonban itt van Nikisch Arthur és ő se tétlenkedik. Neki is, akár Mahler Gusztávnak, óriási nehézségekkel kell megküzdenie, melyeket tudatlan és az igazi művészi törekvésekkel ellenségesen szemben álló „kollégák“ gördítenek az útjába. De Nikisch-ben emberükre találtak s mert nemcsak jó, de erős akaratú ember is, helyt áll és győz. A „Cremonai“ dolgában is. Ezúttal magával a komponistával szemben kell helyt állania, aki a partitúrát nem akarja kiadni kezéből és operája előadásához az engedélyt sem akarja megadni.

Nikisch most Hubay érdekében — Hubaynál emelt szót! Nagyra tartotta őt és tudta jól, hogy akkoriban Magyarországnak ő az egyetlen igazán nagy virtuóza és komponistája. Hiszen évek óta fáradozott azon, hogy Hubay Németországban telepedjék meg és előkelő állást kínált föl neki. Hubay viszont teljes mértékben ismerte Nikisch zenei kiválóságát, hiszen éppen ő fáradozott azon, hogy Nikischt az Opera igazgatói székébe meghívják. S Nikisch volt az egyetlen ember, aki őt meggyőzhette. Egynéhány tárgyalás után Hubay engedett s dacos elkeseredettsége ellenére beleegyezett abba, hogy a „Cremonai“-nak Budapesten legyen a bemutatója.

„Ha egy hazai zeneszerző operáját az a szerencse éri, hogy — több évi vizsgálati fogság után, melyet az Opera poros irattárában kellett töltenie, — végre színre s a közönség ítélőszéke elé kerülhet, az ember bizonyosra veheti, hogy a fájdalmas közt világra hozott gyermek bölcsőjét az intrika és a rosszakarat állotta körül.

Hubay új művének se volt jobb a sorsa. A „Cremonai hegedűs“ már két évvel ezelőtt kopogtatott az Opera kapuján, de hiába. Az igazgatóság mindig talált rá eszközt és módot, hogy a zenemű elfogadtatását és színrehozatalát megakadályozza. Az európai /hírnevű Hubay Jenő joggal várhatta volna el, hogy szülővárosaiban több előzékenységet tanúsítsanak iránta“ . . .

Ezekkel a sorokkal kezdődik a „Cremonai“ bemutatójáról írott kimerítő referáda. Az akkori idők magyar zenetörténelmének vezérmotívuma lelhető fel benne s Hubay elhatározását, hogy külföldi színpadon adatja elő művét, meg lehet érteni, de élesen világítják meg a szenvedések rögs útját is, amelyen félévszázados missziója közepette végig kellett haladnia.

„Hubay Jenő már második színpadi művével a legnagyobb magyar zeneszerzők közé küzdötte fel magát és önérettel foglalhatja el helyét Erkel, Goldmark és Liszt mellett. Úgy látszik, a magyar

királyi Operaház működése dacára sikerülni fog virágzásnak indítani a magyar zeneszerzés pariagát,“ — írja egy másik referens a bemutató napján.

Igen, az Opera ellenséges igazgatóságát meglepte Hubay sikere: Nikischnek, a zseniális karmesternek olyan diadala volt ez, mely a magyar zenetörténelemben fordulópontot jelentett, ezt el kellett ismerni.

A gúnyolódok, a kákán is csomót keresők és kételkedők azonban nem adták meg magukat egykönnyen és együtt fújták a nótát a suttogó kórossal: szép, szép, könnyű idehaza, ahol Hubaynak annyi barátja, tisztelője, tanítványa van. És olyan naivak se vagyunk, hogy ne tudjuk, mit jelentenek nálunk az olyan arisztokratánexusok, mint az övéi. . . Várjuk csak meg előbb a külföldet! ..

De a kórust túlharsogta, elnémította, megsemmisítette egy másik dal, melyre éppen a külföldi sajtó zendített rá a „Cremonai“ magasztalásában s mely országról országra, végül Európából Amerikába terjedt át.

A szerelem és zsenialitás versengéséről szóló szépséges, emberi és bájos történet meghódította a szíveket.

A szín: Cremona első hegedűkészítőjének, Ferrari mesternek műhelye. Sandro, a mester kedvenc legénye korholja az inasokat, mert nem végzik munkájukat lelkiismeretesen. Jön a mester és hírül adja a városi tanács határozatát: a legjobb hegedű készítőjét kitüntetik, aranyláncot kap. S Ferrari mester hozzáteszi, a díj nyertese a leánya, Giannina kezét is megkapja. Sandro lesujtottan távozik, mert szereti a szép Gianninát, de az aranyláncot és vele a leány kezét egy másik legény, a púpos Filippo fogja elnyerni, mert mestere a hegedűkészítésnek. Gianninát is ez a gondolat gyötri, mert szereti Sandrot, pedig apja döntése miatt a púpos Filippo feleségévé kell majd lennie. Ferrari mester azonban nem tágít, a győztes pályázóé lesz a leánya. Filippo látnoki

hévvel meséli el Gianninának, hogy Isten kegyelméből tökéletes mesterhegedűt sikerült készítenie. A leány kérésére szólót játszik a hegedűn, mely könynyeket csal szemébe. Filippo félremagyarázza Giannina meghatottságát, térdre esik előtte, de Giannina közli vele, hogy Sandro menyasszonya. Filippo elhatározza, hogy segítségére lesz a szerelmeseknek, feláldozza magát, hegedűjét elcseréli a Sandroével, akinek így biztos győzelme. Átadja Sandronak hegedűtokját, aki viszont most vallomást tesz neki, hegedűjét elcserélte a Filippoéval. „Szerencsétlen te, hiszen én cseréltem el előbb őket!” — s sugárzik a boldogságtól, hogy jót tehetett valakivel.

Színváltás: A városház előtti tér. Népség. A polgármester a tanácsosok élén kihirdeti a pályázat eredményét, Filippo a díjnyertes. Ferrari mester már atyai áldását akarja adni Filippora és Gianninára, de Filippo Sandrot odavezeti a leányhoz, ő maga pedig vándorútra indul, lemond a szerelemről, s ezentúl csak a hegedűkészítésnek fog élni. Alakja itt egész drámaivá emelkedik, — s ha a befejezésre talán rá lehet fogni, ihogy túl költői, semhogy drámai lehessen, ez a kifogás nem érintheti aényt, hogy ez a befejezés emberileg és etikailag szép és a zseni sorsát tárja szemünk elé: egy csinos és tehetségtelen ifjú túrja ki a helyéből, neki le kell mondania és élete végéig vándorombotl a kezében járni a világot, mert a zseni számára nincs boldogság e földön.

Ha nem is emelkedik itt tetőpontjára a drámai feszültség, ez mégis dráma: a lélek drámája, színpadilag hatásos történet és komponista kezében kitűnő anyag.

S a zene?

Az előjáték már az első pillanatban megragadja az embert, a partitúra pompás része ez, s a végigvezetett gondolon alapulva, szinte élesen kiemelkedő.

A magyar ritmusokra emlékeztető költői hegedűszólóval kezdődik, melyet a bevezető ütemek után Giannina szerelmi motívuma vált föl, ezt követi a hegedűkészítők éneke és a szerelmi kettős szenvedé-

lyes dallama. Ezek a motívumok hatásos átgondoltsággal vannak beállítva, fényes hangszerelésük Hubay technikai tudásának tetőpontja. Egy Allegro molto induló-ritmusai fokozzák az előjátékot a befejezés hatalmas akkordjaihoz, mely egyszersmind átmenet az első képhez, a műhely élénken nyüzsgő életéhez. Hubay könnyen, szinte önként értetődő gráciával foglalja össze a főmotívumokat, — teljesen a francia mesterek mintájára és a formai fölépítésre nem fektet súlyt. Minden tolakodás nélkül az opera lényegére mutat rá, anélkül, hogy patetikussá válnék s a kép befejezésének emelkedése: az ifjúság szeretete.

Az opera szellemesen kezdődik a hegedűkészítő legények eredeti kórusával, mely a hegedű üres kvintjeire épül. Hangolják a hegedűket, a hegedű ünneplését készíti elő és hirdeti az ének. A franciák opera-comique-jában lehet ennek az elragadó ötletnek párjára akadni, mely csakis zeneileg s a legtisztább művészi eszközökkel festi a hegedűkészítő műhely életét: közben Hubay humorra lehiggadt haragja is keresztülszállamik az egészen, az unos-untalan csütörtököt mondó „E“ húrról. A bevezető kar tehát a hegedűhangolás melódiájának négyes hangzatára épül fel és népiesen tartott s amellet már előkészíti Ferrari mester megjelenését. A kvintfutamok egymásra halmozódnak, mialatt Hubay szándékosan domináltatja a vonósokat. Mikor Ferrari belép és a pályázatot kihirdette, mesterhegedűt vesz kezébe s elénekli ódáját az isteni hangszerhez.

Hubay ezzel az operával szeretett hangszerének apoteózisát írta meg: a hegedű a jelenet központja, a csodás hatalmú és édes hegedű, mely nemcsak dicsőséget és gazdagságot hozó, de megalkotója számára — varázssital módjára — szerelme tárgyát is megnyeri. Ferrari szólója a hegedű szenvedéllyel teli dics-éneke, mely úgy hangzik, mint egy istennőnek szóló szerelmi himnusz. A kíséret gyengéd, illatozó ós színpompás. Ez az F-Dur Allegro non troppo, lendületes $\frac{3}{4}$ ütemével egyenesen a zeneszerző szívéből került a partitúrába. A hegedűk magas F-jét,

oktávával mélyebben trilla veszi át s az örömsugárzó A-Dur hangnemen keresztül a $\frac{4}{8}$ -os A-moll énekhez vezérli el, amely „Giannina madárdala“ név alatt lett népszerűvé.

Ferrari, az atya és a mester sorsdöntő határozatába csattog bele az ének, — ez már a fiatalság vétójaként hangzik, mely a szerelmen kívül mit sem akar és bábként nem engedi magát kezelni: a hegedű dics-éneke és „a szerelem madárdala nemsokára szembe kerülnek egymással, beletartoznak az opera drámailag lelki ellenpontozatába, mely odáig nemes és művészien lelkes, mint Ferrari mester és szárnyaló, mint Giannina madárdala.

Ezt a dalt az erdő tollas lakóitól leste el a szerző, amint gondtalan daloló kedvökben csattognak, — ahogy a „Zephir“-t a susogó szellőtől vette. Giannina trillázása épp olyan népszerűvé lett, mint Hubay kis hegedűszerzeménye s a népszerűségnek ez a fajtája nem lenézni való, mert egy, a művészetben természetes módon, kényszeredettség nélkül sikerült zeneszám értékmérője, mint ahogy Brahms magyar táncait és néhány dalát, vagy Wagner „Abendstern“-jét és a „Preislied“-et nemcsak az operák színpadán dalolják.

Apjával való komoly beszéde után Giannina lezuhan trilla-üdvének magasából, amikor Sandro féltékenységről beszél neki. Szerelmi motívuma már másképp hangzik fel, aggodalommal telt, mintha a biztos teljesülésben hívó vágyakozásnak, az E-Dur hangnem örömtelten bizakodó ragjogásának vége volna. A B-Dur puha, széles szárnyain, bánat és reménység, lemondás és elhatározás között e hangnemen lebegve a duett két szerelmes szív tökéletes összhangzásába emelkedik. A három és négygyeddal váltakozó ütemű, szerencsésen kigondolt motívum, a forró lüktetés, mely az atya és leány közötti jelenetben eleinte csak bátortalanul jelentkezett, a Giannina szerelmi motívuma, a szerelmesek jelenétébe most dominálóan kapcsolódik be: föléje szélesen kinyúló vezérmotívum van építve, mely a kürtökben fölzengve átlátszóan hat és dallamosan gazdag.

A szerelmi duett után Ferrari mester jelenik meg. A borospincéből jön, kissé beborozott hangulatban s így énekli el dalát, melynek $\frac{6}{8}$ -os ritmusa a szerelmi duett largoszerű szépsége után úgy hat, mint egy korbács, mellyel a szerelmeseket szétkergeti: „Nézd csak, nézd, ez ifjú vér!” Törődik is ő az ifjú vérrel, a díjnyertes vő most a lényeg!

Az egyelőre még láthatatlan Filippo érkezését jelzik az utcagyerekek csúfondároskodó kiáltásai: „A púpos! A púpos!” Rikoltozva csapnak le B és Asz hangok H és Asz-ra, s a szűkített szeptimák is ostorcsapások, melyek a púpra zúdulnak. A szerencsétlen púpos üzött vadként rohan be, a lelki történés külső ritmusát triólák hozzák, amikor elmondja, hogy egy kis kóbor kutyát akart megvédelmezni, melyet a gyerekek bántalmaztak, — s ezért üldözik őt... Nem, ez csak ürügy volt, a csöcseléknek elég ok az is, (hogy púpos! Zeneileg szinte komikusan hangzik és aszerint hat is Filippo elbeszélése a kutyát kínozó utcagyerekekről. Meggyőzően és meghatóan illusztrálja itt Hubay, milyen védtelen és ügyefogyott a jószág és a részvét az emberek között.

Giannina anyáskodva törli meg vérző homlokát. Filippo megborzong a női kéz érintésétől és magára maradva álmodozásba merül.

Hubay itt az összefüggő és zárt dalforma helyett orgonaponton fölépített arpeggiókat komponált, melyek, Filippo meditációját festve, szakadozott gondolatokként hatnak: a púpos panaszos csodálkozásának kifejezői az élet fájdalmas visszásságai fölött. Ahol Hubay kerüli a zárt formát, ott diadalmasan tör ki belőle az instrumeniálkomponista és az operától a szimfonikus költészetig vezérli őt. A visszatérő Gianninának Filippo a mesterhegedűről beszél. A $\frac{6}{8}$ keretében jelentkező tizenhatodok, trillák és egy vissza-visszatérő súlytalan kezdet a nyomorék testből szinte kiszabadítják a lánglelket és ez most szabadon szárnyalva csattog.

A hegedű varázshatalma maga tör elő üdvösséggel teli ritmusokban ebből az inspirációból, olyan fokozással, melynek még a kis Giannina se tud ellen-

állni s a jelentéktelen kis nő nem fogja fel, hogy Filippo szellemi zsenialitása végül az ő szép fejecskéjére hoz majd áldást és csak azt érzi, hogy Sandro a pályázaton el fog bukni hegedűjével. Nyugtalanná lesz, tisztán szeretne látni és kéri Filippet, játsszék hegedűjén. Ez hangszere után nyúl, Giannina hadd hallja meg most a hegedű szellemét magát!

Ahogy Hubay az ihlet, a szerelem, szomorúság, ijedtség és lelkes elhatározás egymásutánját és egymásba kapcsolódását az üres húrok újra főlhangzó hegedűkvintjeinek előkészítéséig fokozza, ahogy az egyik ütem a másikat és valamennyi ütem ezeket az üres kvint-előkészítéseket támogatja, -ahogy a hegedű ünnepét, melynek lelke most majd hangra kél és dalra fog fakadni, a komponista bevezeti, az arra az elfojtott tűzre emlékeztet, mely a férfi belsejében ég, amikor először marad egyedül asszonyával és a nászéjszaka rájuk teríti fátyolát.

Ez az előkészítés a zenei lelkiségnek, az ihlettel teli vonalvezetésnek mesterműve: ez az előkészítés visszatartott lélekzet, hogy a most felcsendülő szóló megszületését figyelje, a visszatartott lélekzet zenéje ez, melyben minden együtt szárnyal, amíg a G-moll sötét pompájából és a $\frac{4}{4}$ -es ütem mélyéből a magasba, a némaságból a zengésbe emelkedik: a nagy hegedűszóló:

Közvetlen hatású, magyaros lüktetésű zárt forma: mintha a hegedű fája eltűnt volna, miután a rezonancia, a húrok feszültsége, minden ami testi, elvesztette jelentőségét, most amikor zengése titkát elárulja: nem a cremonai mesterek teremtettek engem; amit ti hegedűnek neveztek, csak szimbólum. Ez a csodátotos hegedűszóló nem Filippo reményességét és vágyát hirdeti Andante con molto espressione, hanem a zseniális púpos embert emeli végtelen magasba önmaga fölé és olyan hatalmassá lesz e hangok által, mint Orpheus, mert az életében épp olyan telhetetlen, mint ő: *ez a szóló a világot kihívó etikai igazságosság!* A hegedű külön polifóniájából száll föl szabadon a hang és szárnyalásában csak később kezdik támogatni a fűvök, mintha a föld

jóteknony szellemei együtt lebegnének az egyre világosodó hanggal. A szóló az opera zeneköltészeti tetőpontja, szinte azt lehetne mondani: a belső, a rejtett, az ezoterikus operáé, a hegedű operájáé, s nem a többi szereplő emberi játékaé! ... Ez az emberi játék tovább folyik a dalműben az emberi befejezésig, de a szóló tovább cseng, mikor a függöny már rég legördült, a rivalda lángja rég elaludt.

A komponista alkotó ereje maga is lángra kap ezen a szólón, — a hegedű a múzsája, — mely most újszerűen, szabadon lép előtérbe: az emberek örömet, keservét festi, akiknek története úgy kering körülötte, mint bolygók a nap körül.. .

S búcsúzóul még egyszer inti, óvja az embereket, megjósolja a rájuk váró örömöket, szomorúságukat, aztán pianissimo hal el a C-G kvinten, azon az őshangközön, melyen lelke dalra kelt; aztán fellebeg a magasságokba, amelyeknek már nincs közösségük világgal, étellel — halállal: az ünnep lezajlott, a szentek szentjének ajtaja bezárult s az emberkéz alkotta, fából és húrokból való hegedű megint láthatóvá lesz, — az opera tovább folyik, a színpadon emberek ágálnak újra ...

Giannina sír, Filippo a lábához rogy, hegedűszólójával meghódította vájjon? A leány megvallja neki, hogy szerelmes Sandroba. Szenvedélyes duett, — ez a szenvedéseit, amaz a vágyait dalolja el.

Filippo szándéka tetté érik. Sandro csekélyebb értékű hegedűjét a magáéval fogja fölcserélni; szereti Gianninát, de lemond róla, mert szereti és boldognak akarja tudni.

Abban a zenében, amelyet ehhez a jelenethez írt, Hubay megint csak lelkének legsajátabb titkait árulja el: Filippo megható búcsúját komponálta meg, hegedűjétől való búcsúzását, de kihallik, kiérzik belőle: a zseni sohse esik kétségbe, sohse kicsinyes és rosszakarátú s lelke sohse nyomorék!... Isten kegyelme rajta, tehát mérhetetlenül gazdag és vagyonát annak a világnak ajándékozta, melyről tudja, hogy szegénynek kell maradnia, — még ha minden ember Krózus is lenne. Mert zseni a gazdag-

ság: az örök, isteni szellem. Hiszen nem azt hirdették az imént hegedűjének hangjai? Az emberek csak a hangot hallják ... És *Valaki* azt mondta nekik: „Van fületek, de nem hallottok ...“

Filippo ad, mert mérhetetlenül gazdag, és ha Isten úgy akarta, hogy szerelme ne leljen meghallgatásra, legyen meg az ő akarata, az ő akarata lesz majd az is, hogy Filippo a legnagyobb hegedűkészítők egyikévé lesz. A zseninek ezt a titkát komponálta bele titokszerű módon Hubay ebbe a jelenetbe, partitúrájának legszebb jelenetébe ...

A bemutató utáni társas vacsorán Nikisch, Hubayval beszélgetve, a következőket mondta neki:

„Most megvallok önnek valamit: a ma esti bemutatón volt néhány perc, amikor az a veszély fenyegetett, hogy az előadást félbe kell szakítani.“

„Miért?“...

„A hegedűszóló és Filippo búcsújelenete úgy megrázott, hogy könnyeimtől nem láttam már a partitúrát s majdnem elvesztettem a fonalat.“

A hegedűket elcserélték, Filippo lemondott, Sandro pályanyertes és Giannina boldog lesz. A mesterlegények kórusa éneкли meg ezt a nagy örömet: ismét csak erőteljes $\frac{6}{8}$ -os ütemű motívum, mely fortissimóig fokozódik és a történetet pezsgető módon festi alá. A fortissimót a belépő szép leány motívuma váltja föl, D-dur piánója a mozgalmasabb $\frac{3}{4}$ és a nyugodtabb $\frac{4}{4}$ tizenöt ütemén át szövődik tovább, epekedőn, mint maga a menyasszony.

Mikor Filippo egyedül marad, Sandro rohan vissza és bevallja lelkifurdalásától kínozottan a hegedűk elcserélését. A zenekar, mint a sirocco, fülledten, súlyosan, B-moll-ban fűződik bele, aztán hirtelen moduláció G és D-Dur-ban, mely drámaivá emeli a hangulatot, egy Allegro vivő, mely mindjárt piu-vivo-ba megy át és mialatt a tremolo a tetőpontot vezeti be, Filippo, — aki közli vele, hogy már vissza-

cserélte a hegedűket, — Sandro és egész Cremona fölé nő; Sandro kérdésére, hogy miért tette, ezt feleli: „Mert szeretem Gianninát“. A tömeg örömjongó kórusa csendül fel a távolból, a két ember elsiet.

A zenekar az A-Dur közjátékkal kezdi most, melyben az összes vonósok egy szélesen tartott kantilénát játszanak három oktávában, mialatt a fúvók szolgáltatók a kíséretet: elementáris erő egyesül itt nagy bensőséggel: a hegedű ereje s a szerelem bensősége.

Giannina és a szerelmi kettős motívum fonódik ebbe az Allegretto molto cantabileba; ennek szépségét és tüzét az instrumentáció fokozza, mely dús és tömör, művészileg raffinált és ugyanakkor mégis fönségesen egyszerű.

A lipcsei bemutató után erről azt írta egy kritikus:

„A Cremonai hegedűs közjátékának több a zenei értéke, mint Mascagni összes intermezzóinak együttvéve.“

A második képben ritmikailag száguldó zenekari presto jellemzi a néptömeg nyüzsgését, míg ennek vadul csapongó jókedve tarantellában lel kifejezésre. Az egész kép nagyvonalúan megszerkesztett finálé. Ez a nagy, minden végbúcsút és minden kezdetet magából árasztó befejezés, melynek felfokozására Hubay a szerelmi motívumot fonja egybe a hegedűszólóval: a hegedű apoteózisa és a mindent legyőző szerelemé. És most mindketten, a hegedű is, a szerelem is, a sugárzó hangnem, az A-Dur diadalmas és elragadó zenekari köntösében jelenik meg, hogy közös győzelmüket hirdessék.

A partitúrát végiglapozva, az ember figyelmét legelőször is a változatos és szellemes harmonizálás és a moduláció ragadja meg, mely a belső és külső történés jellemzésével és az egyes alakok lelki ábrázolásával rendkívül pikáns, kecses és gazdag hangszereléssel kapcsolódik bele. Hubay a szerelmi kettős

kíséretébe például hegedűket és kürtöket kever, annak jelentőséget kölcsönöz, anélkül, hogy túlságba menne s a tovaáramló és szélesen ömlő dallamhoz olyan zenekari színpompát ad, mely a melódiát megalapozza és elmélyíti. Míg polifonikusan tulajdonképpen csak az utolsó finálét építi föl, az énekbeli rész marad túlsúlyban, mint majdnem valamennyi akkori újabb operában, melyekkel a komponisták Wagnerrel akartak szembe fordulni. Bármilyen megéjtő is a „Cremonai“ hangszerelése, elsősorban mégis csak a dallambőség és a kórusok és magánszólamok kezelése lép előtérbe és ezúttal is nyilvánvaló lesz, hogy Hubay a drámában sem tud líra nélkül megenni, — de nem is szabad róla lemondania: ő legbiztosabban a dalforma házikabátjában mozog és zárt számokra van szüksége, míg az úgynevezett „végtelen melódia“ ennek a komponistának a kényszerzubbonyt jelentené.

Hubay akkori német kritikusai ezt írták:

„A „Cremonai“ gazdag, hamisítatlan zenéjéről csak áradozni lehet.“ Igazuk volt. Mégis, ez az opera nála csak a kezdetet jelentette. Igazi nagyságához később érkezett el. Az akkori operákhoz mérten dús és modern a harmóniája, invenció-bősége harmonikus kísérletekre ösztönzi, hogy a pszichológiát s a belsőnek a külsőben való kifejezését találóan és tökéletesen emelje érvényre. És eközben megeshetik, hogy az emberi hangtól többet követel a kelletnél, hogy a deklamációban ott, hol a német komponisták *lefelé* törekszenek, francia módon *felfelé* tart. S ha ilyenkor az énekhang vonalvezetésében nehézségek mutatkoznak, ezzel *szemben* csak úgy ömlik és árad a dal csodája. Nem a vezérmotívumok, hanem az énekszólamok viszik a szót.

Hubay a „Cremonai“ megírásában nem támaszkodott Wagnerre. S ha operájának hangfestésében vannak is nyomai a wagneri palettáról származó színkeverésnek, az átkomponált tétel viszont Hubay kizárólagos tulajdona, aminek igen nagy a jelentősége abban a korban, mely a Wagner utáni operazene hajnalhasadása volt. Szó sincs róla, Verdi kék

mennyboltja felől enyhe fuvallatok érkeznek el Osztendébe, hol Hubay a Cremonait komponálja, a válla fölé biztató tekintettel hajlik a francia romantika is, miközben papírra veti hangjegyeit, de mindez semmi az ő naivul eredeti, tehát zseniális invenciójával szemben s legfeljebb csak a formákban befolyásolja.

Széles ecsetkezeléssel és mégis észszerű takarékossággal alkalmazza a zenekarban a vonósokat, melyeknek a rézfúvók csak világító effektusokkal szolgálnak, mint a díszekkel teleaggatott karácsonyfának az utóbb meggyújtott gyertyák. Hárfá és fafúvók csak a zománcot adják. Az ütőknek alig van szerepük. Egyik hangvarázs a másikat követi és még sem lesz sohasem tolakodóvá. A hangszerek színárnyalatai természetesen olvadnak az énekszólások/ba. Az egész tematikus elgondolásban a biztoskezü instrumentálkomponista nyilvánul meg, aki melodikus gazdagságának korlátlan és bőkezű ura marad. Ennek példája az előjáték második témájának kidolgozása, vagy a hegedűszóló, melynek a partitúrán moll- és Dur-ban való ingadozó végigvonulását mesterien a kezében tartja és mélyebb pszichológiai hangsúlyozásra használja fel.

Egy lipcsei vezető lapban ezt írja a kritikus:

„A „Cremonai“-nak akár a tizedik előadását is örömmel fogom végighallgatni s a csodás partitúra szépségei minden alkalommal gyönyörűséget fognak nekem szerezni. A ragyogó A-Dur előjáték után valósággal vágyakozom! Nem is beszélek a partitúra dallambeli zsenialitásáról, — hála Istennek, megint hallunk melódiát, — de az egész vezérkönyv az első ütemtől az utolsóig előkelő, kulturált, dúsan zengő és amellet soha sem triviális, vagy erőszakolt.“

Hubay most már a nagy zenei formák nagyszabású improvizátorává lett, mint ahogy játékos értelemben az volt már fiatal éveiben is a párizsi szalonokban. Az ilyen improvizátornak nincs arra szüksége, hogy túlméretezett harmonikus hatásokat, vagy zenekari nyakatekert hangszínkombinációkat hajhásszon, mert nyugodtan bízhatja magát meló-

dikus polifóniájára, melyhez aztán a harmonikus összeköttetések és a zenekari kezelés önként csatlakoznak: az őseredeti dallam-ötletesség magával vonzza őket. És ha ez az adomány olyan erőteljes, olyan dús, mint Hubaynál, a zenei ötletet könnyedén szüli meg önmagának, (hogy ennek profilját aztán a három dimenzió irányában fejlessze tovább. Ezzel a partitúrával kezében emelkedik a mesterek régióiba.

Ami a „Cremonai“ irányát és stílusát illeti, egy bizonyos: hogy Hubay, minden hatásvadásztól menten, az úgynevezett „nagy opera“-nak egyrészt s a Wagneri értelemben vett zenedrámának másrészt hátat fordított és teljesen önmagából merítve, a lírai műfajra adta magát. Hiszen épp a „Gremónai“ megteremtésének ideje alatt élte nagy egyéni szenvedélyének líráját, épp ezalatt az idő alatt lángolt fel szerelme Cebrian Róza iránt, ez eléggé megindokolja lelkileg, miért lépett erre az útra. Mert minden igazi teremtő zseni, ellentétben a mesteremberrel, a dillettánszal, vagy akár a professzorral is: az alkalom művésze: egyetlen nagy alkalmá, melyen naiv lelkének tekintetével csüng s amelynek művészete oltárán áldoz: a lét misztériuma, ennek egyes alkalmai pedig élményeinek sokféle formája.

A hegedűt építő mesterek misztikusak, nemcsak a Cremonaiak és nemcsak azok, akik kezükkel készítik: ahol művészet és szerelem misztikus egyesülésben tárul szemünk elé, ott a titok varázskörének kellős közepében egy mester van munkában. Hegedűt épít: az örökkévalóság varázskörének miriád formáinak hegedűjét.

A „Cremonai“ zeneköltője ötven esztendőn át dolgozott az örökkévalóság hegedűjének megépítésén, az építkezést mindig újra meg újra kezdve, az elért eredménnyel mindig elégedetlenül, méltón ahhoz a mesterhez, aki abszolút tökélyre törekszik; ötven esztendőn keresztül járt Hubay Filippoival vándorúton és mindig új és új hegedűket alkotott: tanítványainak hosszú sorát, akik az ő keze által formált

mester hegedűk. Zseni-titkának gazdagságát ennek a világnak ajándékozta, de ez szegény maradt. Nem törődött vele, és Filippo módjára adott és odaadta önmagát is.

Ha ez a Filippo, akit Stradivari után Antonionak is lehetne nevezni, megfelelő szárazfára akadt, neki állott, hogy hegedűt formáljon belőle s a lelkét adta bele. Ha Hufoay valakiben zenére való megfelelő hajlandóságot fedezett fel, rögtön neki látott, hogy megformálja és a lelkéből adott neki.

S élete utolsó délutánján is, amikor elment hazulról, hogy otthonába többé soha vissza ne térjen, akkor is meghagyta odahaza, hogy a városháza üléséről egyenesen visszajön s a két odarendelt tanítvány várja meg, az óráját okvetlen megtartja velők. Két ingyenes tanítványa volt ez, mert ahol tehetséggel párosult szegénységet látott, ott tanított, nemcsak ingyen, de még adott is a magáéból. Ilyen ingyenes tanítványa volt a gyermek Virovai Róbert, akiért gyűjtéseket rendezett s akit a magáéból támogatott, akiről úgy gondoskodott, mintha fia lett volna, utolsó tanítványa, akit formált.

Filippo odaajándékozta legeslegutolsó mesterhegedűjét . . .

S aztán, — már csak ő maradt meg: a mesterhegedű, Hubay Stradivari-ja!

De miután egy félévszázadon át ajándékozott egyre, folyton a magáéból, most a hegedűjét is elajándékozta. Végrendeletében azt az óhaját fejezi ki, hogy Stradivari-ját halála után adják el. Aztán felsorolja azoknak nevét, akik között a Stradivariért befolyt összeget szétosszák. A Stradivari volt a lelke, halálában minden barátjának odaajándékozta még lelkének egy részét is.

Irány és stílus?

A zenei külső formák vonatkozásában bizonyára a legjobb francia romantikától tanult és a zárt dalforma kedvéért távolodik el a recitatívtól. Egészséges operai és muzikális ösztönéből kifolyólag nem áhítozik nyárspolgári értelemben vett irány megőrzésére és szépséges szabadságérzetében nem is

gondol arra, hogy stílusért, lokál-koloritért Olaszországba utazzék, mert Cremona ott fekszik. A zseniális cremonai hegedű-készítő teljességgel magyar-jellegű szólót játszik, — istenien játssza és a szóló meghódította az egész világot. Egy opera, melyben nem gyilkolnak meg senkit, melyben nem patakzik a vér, mely ment az erőszakolt „Leitmotiv“-tól, ez már magában véve is szép stílus, és ezen az úton szívesen követik Hubayt azok, kik programmokhoz, elméletekhez keveset, de a zenéhez annál többet értenek.

A Wagnerizmus idejében (mely a nagy Wagner követte nyomon) és a verismo alkotásainak közepette Hubay „Cremonai hegedűs“-e jóleső üdülésnek mondható s amellet még óhajtott föltámasztása egy, sajnos, elhanyagolt iránynak, a csodaszép operai stílusnak.

S ha Hubay a nyersen és brutálisan odakent színek helyett remekül zengő és amellet drámailag kellőképen hangsúlyozott zenei képet alkot, azért csak szívből jövő köszönettel adózhatunk neki. Magyarország, Németország, Belgium, Svájc, Amerika kritikusi bámulattól elteltlen beszélnek erről a stílusról, mely melódiagazdagságtól duzzad, erről az irányról, melyet Hubay invenciója teremtett meg. A nagy Hanslick ott volt egy páholyban a „Cremonai“ budapesti bemutatóján és helyeslően, jelentőségteljesen bólintott az opera egyes részeinél s az egész mű, mint elgondolás, irány és stílus elismerését váltotta ki. Ami emberileg egyszerű: a jogait követeli! Az ember belefáradt abba, hogy „Fafnerrel, a vad féreg“-gel kellett együtt vonaglania és a Walkürökkel az ő Hoiottoho-ikat sikoltoznia úgy, hogy végül örömeleli szívvel fogadta a hegedűszólót, mely egyszerű zenei eszközökkel juttatta eszünkbe, hogy öröm és fájdalom él a szívünkben, hogy nem a Rajna mélyén, nem a „Nibelheim“-ben élünk, hanem a földön; s a földön tavasz van, nyár, ősz és tél. Az emberi szívnek ez a helyes iránya: ez a stílus.

Hubay operája Düsseldorfban Bizet „Djamileh“-jével került egy este színre. Egy ottani kritikus véleménye, értékmegállapítása a „Cremonai“-ról ez:

„Hogy Hubay Jenő a jelenkor legbámulatra méltóbb hegedű-fejedelme, ezt nem kell külön megállapítani. De hogy egy kiváló hangszerzőlista egyúttal jelentékeny, a maga lábán álló komponista is legyen, a zenetörténelemben páratlanul áll. Ez az új opera nemcsak hogy mesternek a műve, hanem egyszerűen: mestermű! Mesteri: melodikus ötleteiben, viruló és elbájoló harmóniájában és ritmikájában, szellemes hangszerelésében, sajátos és lebilincselő kórusaiban, az egyes részek struktúrájában, valamint az egésznek fölépítésében. Az utolsó évtizednek egy csomó operatújdonságát ismerem, melyek zenei összjellegzetességük előkelőségét illetően Hubay e művével versenyezhetnek, de egyet sem, amely ilyen szűk keretben ennyi szépségben bővelkedik.

A zenekari introduciónak már az első kezdőmotívumát többre tartom és nagyobbra értékelem, mint Bizet egész „Djamileh“-jét!...”

A pesti előadást Nikisch Arthur vezényelte. A hegedűszólót — mint később Németországban is — Hubay maga játszotta a színpalak mögött. A gondos, pompás előadás keretében a bemutató a nagy siker jegyében zajlott le.

„Hubay könnyekre indította a közönséget, tapsorkánok kísérték végig az előadást, melynek befejeztével a szerző számtalanszor jelent meg a függöny előtt.“

A „Neues Wiener Tagblatt“, az „Indépendance Belge“ világsikert jósol. A „Cremonai“ az is lett. Massenot, Goldmark a leghízelgőbb kitételek kíséretében üdvözlik Hubayt.

A bemutatót követő társasvacsorán Apponyi Albert gróf volt az ünnepi szónok, ki a magyar zenetörténelem első nagy operasikerére emelte poharát.

A bemutató diadala, a bankett ünneplései után Hubay és ifjú felesége pihenőre tért. Ahogy szobájukban egyedül voltak, Róza férje nyaka köré fonta karjait s csak ennyit mondott:

„Milyen gyönyörű este volt. Úgy-e boldog?“

Jenő halkán, csöndesen ezt válaszolta:

„Higgye el, ez mind nem számít, ez mind múltó és efemer.“

Ilyen volt Hubay Jenő. Nem tudott megállani, nem tudott megpihenni. Ami elmúlt, az neki csak állomás volt, határkő. Megállás nincs ... Tovább . . . felfelé ... a felülről jövő hívó szózatnak engedelmeskedve, — a mával, a mindennappal nem törődve ...

1895 január tizenötödikén Ferenc József királyunk, főhercegek és magas funkcionáriusok kíséretében meghallgatta a „Cremonai hegedűs“-t. Az Opera akkori intendánsa, Nopcsa báró, ez előadás előtt néhány nappal a lapokban azt a hivatalos kommunikét adta le, hogy ő Felsőge tervezett látogatásáról tudomása nincs és hogy Hufoaynak „nem adta meg az engedélyt“ — (sic!), hogy a hegedűszólót személyesen játssza.

Ebben az eljárásban a dillettáns színházi vezért alighanem az a törekvés vezette, hogy a hazai művészetet, mint ahogy ezt már az intendánsok általában szokták, erejéhez mérten támogassa; úgy látszik gyötörte a gondolat, hogy a magyar király — anélkül, hogy erről előzőleg értesítette volna — azt az óhaját fejezte ki, hogy Hubay művét akarja hallani.

Ő Felsőge nem lévén tudomása arról, hogy az Opera bős zsarnoka milyen elkeseredetten hadakozott a nagy sikert aratott komponista ellen, akaratlanul is nagy elégtételt szolgáltatott a megbántott és nyilvánosan meghurcolt művésznek. A király el volt ragadtatva s az előtte hétrét görbülő intendáns-báróval közölte is ebbeli felfogását. Ez meg persze kénytelen volt ő Felsőge hízelgő nyilatkozatát a szerzőnek tudomására hozni, s ezzel a történetek fölött szinte sajnálatát kifejezni.

A „Cremonai“ megkezdte diadalútját több mint hetven színpadon. Németországban, Svájcban, Belgiumban, Franciaországban, New-Yorkban, mindenütt ugyanolyan sikert aratott. A könnyedén, Schubert-i módon szerzett

melódia sikere volt ez. A bemutató után négy évre érte meg Pesten ez a kis remekmű ötvenedik előadását s az ezt követő bankettnek is Apponyi Albert volt az ünnepi szónoka. Bel- és külföldről százával érkeztek az üdvözlő sürgönyök Hubayhoz, ünnepelték őt, — életében tulajdonképpen utoljára.

Amit később alkotott, sokkal nagyobb szabású, sokkal nagyobb értékű volt, semhogy ünnepelték volna.

Brahms Johannesnek igaza lett.

Századik előadását 1925 március 13.-án érte meg a „Cremonai“ Budapesten. Ugyanezen az estén volt Mascagni „Cavalleria“-jának a háromszázadik előadása. És így mégis összekerültek: a verismo a romantikus idealizmussal. A verismo már rég nem jelentett forradalmat a zenében s a tébolyult atonalitás és a zenei anarchia várfokáról tekintve épp oly jámbor és túlhaladott volt, mint a „Cremonai“ lírai zeneformája. És lám, a nagy verseny akkori favoritjai már rég feledésbe merültek, míg a „Cavtalleria“ és a „Cremonai“ még mindig az élen járnak és lelkesítenek. Az egyetlen súllyal bíró reformátor, Strauss Richárd, már szintén a melódia kies és árnyas berkeiben helyezkedett el.

Még az este után, amelyen a „Cremonai“-t az udvar jelenlétében játszották, Hubay Németországba utazott hangversenykörútra, míg fiatal felesége Szalatnára ment, hogy Jenő távolléte alatt apjánál legyen. Hubay Németországban ezúttal Saint-Saéns egyetlen tételű A-Dur hegedűversenyét játszotta, ismeretlen kompozíciót, melyet értékesnek tartott és melyet sikerhez akart juttatni. Ezt tette már régebben Godard egy művével is. Míg a többi nagy hegedűművész már az unalomig csak Bachot, Beethovent és Mendelssohnt játszotta, ő sohasem mondott le arról a törekvéséről, hogy egy-egy zeneileg értékes művet emeljen ki az ismeretlenség homályából. Ezen a turnéján Münchenben, Augsburgban, Kölnben, Lipszében, Düsseldorfban, Nürnbergben és Stuttgartban játszott

Mikor Pesten hálófülkéjébe lépett, egy ismeretlen úr a nyakába ugrott s ha el nem kapja az arcát, meg is csókolja. Áldani kezdte a jó Istent, hogy ez a szerencse érte: a „Cremonai“ komponistájával utazhatik együtt. Az opera szépségeit fejtegette, előbb a zenei, aztán szövegbeli szépségeit s nem mulasztotta el, hogy Hubaynak a „Cremonai“ meséjét elejétől végig el ne mondja. Befejezésül hangosan elénekelt a hegedűszólót. Hubay álmos volt s végül udvariasan jelezte útitársának, hogy le szeretne feküdni. Ez erre elcsöndesedett és csak arra kért engedelmet, hogy a fejénél levő villanykörtét égve hiagyfhasssa. Hubay ebbe is (belenyugodott, csakhogy már nyugton legyen, levetkőzött és hamarosan az igazak álmát aludta. Reggelre kelve útitársát felöltözötten találta már.

„Oh, már fenn? Már fel is van öltözve?“

„Nem is voltam levetkőzve . . .“

„Hát felöltözötten aludt?“

„Nem is aludtam . . .“

„Miért? ...“

„Tetszik tudni, én szörnyen hortyogok... Csak nem fogom a „Cremonai“ komponistáját ilyesmivel álmában zavarni? Inkább elüldögéltem itt lent...“

„És mit csinált egész éjjel?“

„Halkan fityültem magamban a „Cremonai“ szóját, vagy a menetrendet olvastam, más könyvem nem lévén, hogy el ne aludjam.“

„Kérem, én könnyekig meg vagyok hatva és ...“

„Ne köszönjön mester semmit... boldog vagyok ... és csak arra kérem, írja bele kiszállás előtt a nevét a noteszembe s ha nem terhelem vele, a szóló kezdő taktusait.“

A mester természetesen eleget tett a derék ember kérésének.

Az útitárs entuziazmusa bevezető üteme volt az elkövetkezendőknek. A bécsi lapok már közölték a hírt, hogy a császár és király jelen volt a „Cremonai“ előadásán és dícsérőleg nyilatkozott róla. A zeneszerző nyugalmanak teljesen vége lett. Arról, hogy érdeklődő emberek, hangversenyügygynökök egymás kezébe adtak nála a kilincset, nem is beszélve, az összes német vára-

sok, melyek az operát előadásra megszerezték, ragaszkodtak hozzá, hogy ő maga játsza a hegedűszólót, ami egy második hangversenykörút munkateljesítményével ért fel s így mindenekelőtt a szólista Hubayt kellett a komponistával valahogy összeegyeztetni.

1895 februárjában a pesti filharmonikusokkal Goldmark hegedűversenyét játszotta, melyet mint fiatal hegedűművész Franciaországban, Angliában és Belgiumban interpretált. Hangverseny után az öreg mester könnyezve ölelte át s csak annyit tudott mondani:

„Ilyen szépnek magam sem gondoltam művemet.“

Goldmark halála után Hubayné egy nagy budapesti lapban cikket írt a mesterről, ezzel áldozva emlékének:

„Ő volt első „nagy“ vendégem. Alig féléves asszony voltam, mikor egy Goldmark-ünnepélyre jött le Bécsből. Az ünnepélyt filharmonikusaink rendezték s az est dirigense ő volt. A műsor egyik számát, a hegedűversenyét, férjem játszotta.

Főpróba után a mester vendégünk volt. A benyomás, amelyet első találkozásunk alkalmával tett reám Goldmark, az évek hosszú során nem változott. Rendkívül tisztult, finoman bölcs gondolkodása volt.

Oly élénken beszélgetett, oly kedvesen kérdezősködött mindenféléről. Többek között azt is tudakolta, hogy zongorázom-e és hogy kísértem-e már férjemet, mikor az ő hegedűversenyét játszotta. Halkan vallottam be, hogy néha ugyan szoktam kísérni ezt is, de nagyon rosszul, mert túlnehéz, az utolsó tétellel pedig éppen csak a legnagyobb „svindli“ árán tudok valahogy boldogulni. Soha nem felejttem el jóságos meleg szemeit, mikor végignézett rajtam és az őt jellemző biztonsággal mondta:

— Ön és „svindlizni“? erre bizonyára képtelen!

Ennek a gazdag emlékü napnak koronája volt az esti hangverseny. Ritkán hallottam annyi és olyan lelkes tapsot. Már mikor az ősz mester a dobogóra lépett s a zenekar tussal és trombitaszóval fogadta,

felzúgott a percekig tartó tapsorkán, mely minden szám után megújult.

A hegedűversenynek is leírhatatlan sikere volt. Mikor az első tétel kantilénája után a következő néhány taktust az egész közönség dörgő, frenetikus tapsa nyelte el, láttam, hogy a mester tovább dirigálva odaszól valamit férjemhez. Koncert után hallottam tőle, hogy mit mondott:

— Hiába! Csak a lélek határoz. (Umsonst, nur die Seele entscheidet.)

Pedig ő nem igen dicsért, került az elismerő szavakat, fukarkodott velők, inkább csak érezte, mint mondta megelégedtségét.

A hangverseny után bankett volt, melyen Apponyi Albert köszöntötte föl ragyogóan szép és meleg szavakkal Goldmark mestert, ő ritkán, nem is szívesen beszélt, habár kitűnő szónok is volt. Ez alkalommal felszólalt. Felköszöntőjét ezzel fejezte be:

— E haza földjében nyugosznak szüleim, itt állott bölcsöm. Büszkén és szívemből mondom mindenkinek: magyar vagyok!“

Hubayné e visszaemlékezéshez a következő kis történetet fűzi:

„Mikor utoljára ebédelt nálunk, tavasz és május volt. Nyolcvanadik születése napját ünnepelte akkor az egész ország. Finom humorral mondta el az ebéd alatt, hogy negyven évvel előbb mi történt vele. Nem jól érezte magát s elhivatta orvosát. Hosszabb alapos vizsgálat következik, kopogtatja, kihallgatja szívverését. Végre ünnepélyes arccal ezeket mondja:

— Tudom, hogy talpig férfi és nem fél. Kötelességemnek tartom, megmondani önnek, hogy legfeljebb két évig fog még élni, tovább nem.

A mester tehát berendezte életét, leszámolt mindennel és mindenkivel, azután dolgozott és várt. Életének legrémesebb emléke ez a két év, főképen az első. Minden reggel azzal kelt, hogy talán nem látja már az estét. Minden este azzal feküdt le, hogy a reggelt talán nem éli meg. Dolgozott s várt.

A második év második felében, mikor rosszabbodás helyett mind határozottabban javulást érzett,

kezdett reménykedni: hátha még sem hal meg? Elmúlt két év. ő pedig egyszerre lerázta magáról a várakozás bilincseit, fellélegzett s a halál árnyékát elűzte maga mellől. Ujjongva üdvözölte az életet s most már tudta, hogy még sok két év fog eltelni, míg kiesik kezéből a toll.

A felejthetetlen Popper Dávid is ott volt a vendégek között s ő, a mindenkor tréfáskedvű, most megszólalt:

— Ejnye, kedves barátom, ha ez így van, milyen jogcímen mersz te akkor most még közötünk lenni?

Mire a szavakész Goldmark:

— Az erősebb jogcímén, kedves barátom!

Igen úgy volt. Az erősebb ő volt, itt maradt.

Erősebb volt testénél. Alkotó génusza a halhatatlanság hangján szól az emberiséghez.

Szerettem őt. Szerettem benne nemcsak az alkotó művészt, de az egyszerű, keresetlen, jóakarátú, finom érzésű, meleg embert.“

Márciusban Hubay Párizsba utazott, hogy kiadójával, Durdilly-vel rendezze a „Cremonai“ ügyét, mert a kiadó, a nagy siker hírére, olyan igényeket támasztott, melyek szerződésszerűleg nem illették meg. Órákig tartó vita után, ügyvéd támogatásával sikerült a partitúrát visszavásárolnia és Durdyllinek csak a franciaországi és belgiumi előadások jogát biztosította. Párizsból ezt írja:

„Egy soiréebe vittek, hol Munkácsyékkaal találkoztam. Képzeltetted nagy volt az öröm. Munkácsy megölelt s megcsókolt kétszer is, úgy mint a császároknál divatos, s Munkácsyné alig győzte a sok kérdést intézni hozzám. Mára meghívtak reggelire; épp onnan jövök. Munkácsy nagyon jó színben van, jókedvű és sokat dolgozik. Az Andrassy grófok által megrendelt Krisztus-kép

nagyszerű. Krisztust a keresztfán ábrázolja, körülötte keseregnek a szent asszonyok. Mondhatom rendkívül megható kép s Munkácsy legjobb dolgai mellé lehet helyezni. Azonkívül dolgozik jelenleg egy új Krisztusképen, melynek címe: „Ecce homo“. Nem lesz életnagyságban megfestve. Végre az utolsó nagy festménye, melyet már be is fejezett s amelyet a Salonban ki is fog állítani, egy szocialista gyűlést ábrázol. Vagy 30 alak lehet a képen. Kis helyiségben alig lehet látni az arcot a dohányfüsttől. Az asztalon áll egy alak, aki társait haranguirozza.

Ez is érdekes és mozgalmas kép; bizony ez a mű sem jelent decadenciát. “

Párizsból Nürnbergbe utazott hangversenyezni, s onnan ezt írja feleségének:

„Nürnberg olyan szép és annyira lelkemhez szól, hogy tulajdonképen legszívesebben megvenném az egész várost és elvinném a lakásomba ... Hajdanában, mikor először voltam e remekszép középkori városban, nyár volt s alkonyatkor elképzelttem, hogy volt akkor, mikor még azok az emberek lakták a várost, kik kigondolták és felépítették s elmerengtem... Vásároltam egy pár igazán gyönyörű antik bútort és Kölnben alkudoztam egy pár szép tárgyra... Hozzád vágyódom! Ha valami szépet nézve magasztos benyomást nyerek, ha valamit élvezek, azt kérdem, miért nem osztozhatom ebben meg Veled. Pedig a jó Isten ugyancsak protezsál engem mindenben! Mindenfelé roppant nagy sikereim vannak, igazán a szerencse tetőpontján látszom állani; csak azt óhajtom, le ne pottyanjak valamikép! Nélküled nem élet az élet, de amíg szeretsz, míg te teszed rám áldó, szerető, védő kezedet, addig semmitől sem félek.”

Már Düsseldorfban és Kölnben is vásárolt régiségeket: Nürnbergben pedig végkép erőt vett rajta a szenvedély, melyet Munkácsy ébresztett benne. Kőrsétára indult a városban és váratlanul Pest egyik régiségkereskedőjébe botlott bele, akit persze jól ismert. Az agilis műkereskedő, aki az egész világot beutazgatta régiségek után,

nagyon megörült a találkozásnak. Tapasztalatból tudta, hogy a mester rajongása minden szép iránt csengő aranyat jelent, bár azzal is tisztában volt, hogy Hubaynak sokkal nagyobb a szakértelme, semhogy bárki is holmi ál-régiségekkel csaphassa be.

„No, Wisinger, maga Nürnbergben vásárolja olasz régiségeit?”

„Oh, kérem, én évenként párszor utazom be Európát.”

Nagyon szép ódon házba vezette aztán Hnbayt s ennek öreg tulajdonosához. Olyan gyűjteményre akadt itt Hubay, mely szépségeivel teljesen lenyűgözte, rabul ejtette. Végig járták az emeleteket. Szekrényekben, ládákban heverték a legtündéribb dolgok s az öreg úr közölte vele, hogy az egészen túl akar adni.

„Nagyon öreg vagyok már, több mint hatvan esztendeje gyűjtök ... Csak eredeti régiségeket és műtárgyakat. Egyedül, mindig egyedül voltam ezekkel a képekkel, szobrokkal, szekrényekkel, asztalokkal, székekkel... és nem sokára meghalok...”

Kis fekete bársonysapka volt tarkóján s ahogy a halál gondolatába merülve hosszú fehér szakállába úgy markolt bele, mint valami hárfába, hogy egy — csak a maga számára hallható — halálakkordot pendítsen meg rajta, Rembrandt valamelyik ótestamentum-beli zsidájára emlékeztetett.

Hat gyönyörű karosszék, két márványlappal, öt méternyi antik brokát — Hubay mindent meg akart vásárolni. De amikor aztán két ó-hollandi genre-képet pillantott meg, vége volt. Az egyik munkában levő foltozó asszonyt ábrázolt, a másik az élete párja mása volt. A szignatúra: Van Steen. Hubay ismerte a nagy holland mestert. A képek árát kérdezte.

Az öreg komolyan nézett rá:

„Tudom, hogy uraságod kicsoda. Nagyon szeretem a művészeket... Épp azért nem adom el az úrnak a képet, hanem megajándékozom vele ...”

„Oh, milyen megható!...”

„No igen ... S a két képért mindössze csak háromszázötven márkát kérek . . . Ajándék! ...”

„Adok háromszázat...”

„Én szeretek élni, de itt haljak meg, ha háromszáz-negyvennél olcsóbban adom.”

„Háromszázhusz ...”

„Az úré a két kép... háromszázharmincért Jenő Rózának ezt írja:

„Ha a két festmény csakugyan van Steen, akkor legalább is annyi ezer márkát ér, a hány százat a kereskedő kért értök. De háromszázhuszat akkor is, ha nem van Steentől való ...”

Ilyen okosan és ügyesen gyűjtötte a műtárgyakat és hosszú működésének eredménye pesti otthona, remek műkincseivel és egymást kiegészítő, műért elemre valló csoportosításokkal, a szépség kultuszának ritka megnyilvánulása és Hubay lelki életének hű kifejezője.

Nürnbergből írott levelének végén arra kéri Rózát, hogy Brahms hegedűversenyének zongora-részét szorgalmasan gyakorolja:

„Sokat fogjuk együtt játszani s a jövő szezonban mindenütt elő szándékozom adni.”

S aztán elment még Pickert-hez, az ó-testamentumbeli magányos és a halál gondolatával foglalkozó zsidóhoz, sorra feljegyezte magának a neki tetsző gyönyörűségek árát s a két van Steen-t elfogadta ajándékba tőle háromszázhusz márkáért, — házhoz szállítva — Budapestre.

Németországi útja után Pesten hangversenyezett és kísérője a fiatal Dohnányi Ernő volt. „Alföldi hangulatok” című művét adta elő és Saint-Saëns A-Dur versenyt. Augusztus havát Osztenében töltötte. Mint zeneszerző, hegedűművész és mint dirigens lépett föl.

Egy világsiker volt jegyajándéka.

Tényleg, a boldog Hubay joggal írhatta feleségének, hogy Isten mindenben pártfogolja. Mindössze harminckétéves. És olyan múltra tekinthet vissza, melyben min-

den magától sikerült és üstökösre emlékeztető pályafutásának fény-nyoma egyre nagyobbodik. S míg hegedűjének hangja Európában mindenfelé diadalmasan zendült fel s a „Cremonai“ gyors egymásutánban hetven színpadon győzedelmeskedett s a zeneszerző elhomályosítja a hegedű-fejedelem sikereit, most szívében a legnagyobb emberi boldogsággal járja végig a kontinenst: otthonába vihette haza azt az asszonyt, aki számára mint egyetlen létezett s aki csak az ő boldogításáért élt.

Ez az asszony türelmesen várákozott rá, amíg távol volt, hogy véget nem érő hangverseny-körútjairól hazatérjen: Solveig-szíve alatt az első gyermekkel. S ha Jenő azt kérdezte tőle, elfogadjon még egy ajánlatot, mely Drezdába, Brüsszelbe, vagy Párizsba hívta hangversenye eziii, Solveig válasza mindig az volt:

„Azt tegye, szívem, ami művészileg hasznára van és ami növeli hírnevét, szeretem magát és türelmesen fogom várni, amíg megint hazatér.“

Szereti őt s az igazi szeretet nem tudja, mi az önzés. Zavartalan, harmonikus boldogságban telnek napjaik, — Isten pártfogolja Jenőt. Ám, akit az istenek igazán szeretnek, annak, mint Goethének, megadnak mindent, arra határtalan öröm, határtalan fájdalom vár.

A két ember, akit a szerelem és a boldogság kapott szárnyaira, abban a mámorban élt, melyben megfeledekezünk a halálról, mert nem hiszünk benne. A halál angyala éppúgy Isten küldötte, mint az életé, s mielőtt a boldogságtól elkápráztatott szemű ember észrevenné, egyik a másikká változott.

A gyermek megjött, — belemosolygott az ismeretlen, csodaszép világba és — elment. Az anya még egyszer előveszi naplóját, hogy fájdalmának szabad folyást engedjen s lelki szilárdságával, mely most se tűnt el, a fiatal apát, aki nemrég még azt írta, hogy az Isten pártolja s aki most képtelen könnyeit elfojtani s fájdalomában összeroskadva gondolkodik a sorsváltozás okáról, az asszony egyszerű, szép és örök szavával állítja talpra:

„Nem akarom, hogy sírj, amiért szerelmünk első zálogát, fiacskánkat, Lászlót, elvesztettük és anyám mellé helyeztük a sírboltba. Csodás boldogságunk nem hagyott el; amíg szeretjük és megértjük egymást, boldogok

leszünk. Mert a semmi, a Nirvána az én számomra akkor kezdődnék, amikor szerelmünk megszűnne!”

Így beszél hozzá, mint egy jó barát, az asszony páratlan anyaságával, aki tudja, hogy férje férfiasan viseli bánatát, de csak akkor, ha ezt az anyai érzést tudja maga körül. Hiszen Faust-nak is le kell szállnia az „anyákhoz“, mert ott leli föl a szeretet kimeríthetetlen forrását. A művészek ott a művészete, ott a „Cremonai“ világsikere: diadalai a hangversenytermekben eltöltik lelkét és biztos támaszt nyújtanak neki. Ő, a fiatal anya, embertelen módon szenved és mégis ezt írja:

„Kitartani, túrni zúgolódás nélkül, ez a jelszavam...”

Jenőnek a Zeneművészeti Főiskolán egy csomó órája van, hangversenykörutakon jár, száz és száz emberrel tárgyal, a magyar nemzeti opera problémája is foglalkoztatja már: a „Falurossza“ zenéjén dolgozik.

Róza magára marad fájdalomával és nézi az óra mutatóját, mely ólomlábakon jár, — hiszen csak akkor boldog, ha ő végre megjön és együtt lehetnek.

Bizony, van Hálnak igaza volt, amikor óva intette Jenőt. Hubay visszaél természetadta erejével és túl sokat markol, úgyhogy az elaprózódás veszélye fenyegeti. Idegei is rakoncátlankodnak néha; megérthető, hogy a ragyogó világosság mellett a félreértés árnyékai is felbukkanak. Igaz, hogy az árnyéknak is csak árnyékai ezek, egy hangsúly, egy-egy türelmetlen gesztus, arc kifejezés, — csupa jelentéktelenség, elröppenő semmiség; de itt vannak mégis, s az első gyermek hirtelen halála nyitott *seb* marad.

De az, aki mindezekben az éveken át a legnemesebb önfegyelemmel várt reá és márványkeménységű szilárd-sággal teljesítette kötelességét a végsőkig, ez az¹ asszony nemcsak, hogy magasztos módon teljesíti kötelességét most is, hanem szíve minden melegével árasztja el emberét és védőleg burkolja be vele; még önmagát vádolja, mindent magára vesz és arra kéri őt, a művészi sikerekért keményen küzdő férfit, hogy legyen türelmes vele, majd jobb lesz megint minden, ragyogóra fordul még a sorsuk. Ez az a szeretet, amely semmi mást nem akar, csak szolgálni és ezzel mindenk fölé magasztosul: a szolganőből uralkodónő lesz! ...

Háromesztendei várakozása, viaskodása, nemcsak apjával, de saját eleven, izgatott szívével, mely idegennek érezte magát ezen a földön, meg az, hogy ezernyi problémájával s kérdésével nem volt kihez fordulnia és most Jenő örökös küzdelmei a produkáló és reprodukáló alkotásban —: mindez felemésztette erőit. Új erőt kell gyűjtenie.

Róza megbetegszik — ágynak dől és most már ő könyörög Jenőnek, hogy védje meg önmaga elől. Legyen lelkének orvosa, mentse meg az elmerüléstől, a megfulladástól. Hiszen ő férfi, meg van hozzá az ereje!

De Hubay Jenő ezúttal nincs egészen itt. Szemének lobogó lángjára árnyék borúi, tekintete a messze távolban kalandozik, elnéz, messze magasan a hitves és az otthon fölött.

Az a mozdulata, mellyel az engedetlenül homlokába eső, szép szőke hajfürtjeit vissza szokta simítani, most fáradt, az ajkai félig nyitottak, mintha arra készülne, hogy egy láthatatlan Valakinek feleljen a kérdésére. A Valaki egy kérdést intézett hozzá... aztán még egyet... harmadikat... Felelni akar ennek a Valakinek, akinek idáig élete minden órájában csak a kegyelmét érezhette, akiről azt írta, hogy pártfogolja ... S most hirtelen, mind ennek vége?

Igen, vége!... A fiatalágnak vége!

És Hubay Jenőnek most már késhegyig menő küzdelmet kell majd vívnia minden talpalatnyi földért a művészetben és kérlelhetetlenül végig kell járnia útját, mert meg vagyon írva, hogy nagy ember és művész legyen. Ezzel együtt jár: határtalan szenvedés és viselnie kell Zeus jelét a homlokán. S hallja a láthatatlan „Valaki“ hangját:

„Ne a boldogságra vágyakozzál, hanem arra, hogy üdvözlj!“ ő azonban, világsikere teljében ráeszmél arra, hogy a világ is, siker is csak hiúság, hiúságok hiúsága. Alázattal hajtja meg fejét és némaságba merülten várja átváltozását a magasabb áthasonulásra.

Vége az első kötetnek.